

પૂજ્યપાદ શાસનસમ્રાટ આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી
સદ્ગુરુભ્યો નમઃ

પંડિત શ્રીરૂપવિજયજીકૃત

પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગર

અથવા

એકવીશ ભવનો સ્નેહ સંબંધ

લેખકઃ

મણીલાલ ન્યાલચંદ શાહ.

પ્રકાશકઃ

મહેતા નાગરદાસ પ્રાગજીભાઈ

કે. ડોશીવાડાની પોળ-અમદાવાદ.

વીર સંવત ૨૪૬૭ આવૃત્તિ પહેલી-૧૦૦૦ વિક્રમસંવત ૧૯૯૭

મુદ્રક : હીરાલાલ દેવચંદ શાહ, શારદા મુદ્રણાલય, પાનકોર નાકા
જુમ્મામસ્જિદ સામે, અમદાવાદ.

ગ્રન્થ સ્વામિત્વના તમામ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

ત્રણ રૂપિયા

અનુક્રમણિકા

પરિચ્છેદ નંબર	ભવનંબર	વિષય
પરિચ્છેદ ૧ શ્લો	ભવ પહેલો.	શંખરાગ્ન અને કલાવતી રાણી.
„	ભવ બીજો.	દેવ ભવમાં - સૌધર્મકદેવે દેવદેવી.
પરિચ્છેદ ૨ જો	ભવ ત્રીજો.	કમલસેન રાગ્ન અને ગુણસેના રાણી.
„	ભવ ચોથો.	પાંચમા દેવલોકે મિત્ર દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૩ જો	ભવ પાંચમો.	દેવસિંહ રાગ્ન અને કનક સુંદરી રાણી.
„	ભવ ૬ ઠો.	મહા શુક દેવલોકે મિત્ર દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૪ થો	ભવ સાતમો.	દેવરથ રાગ્ન અને રતનાવલી રાણી.
„	ભવ આઠમો.	આનંદ દેવલોકે મિત્ર થયા.
પરિચ્છેદ ૫ મો	ભવ નવમો.	પૂર્ણચંદ્રરાગ્ન અને પુષ્પ સુંદરી રાણી
„	ભવ દશમો.	આરણ્ય દેવલોકે મિત્ર દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૬ મો	ભવ અગીયારમો.	શરસેન રાગ્ન અને મુક્તાવલી રાણી.
„	ભવ બારમો.	પ્રથમ ઐવેયકે મિત્ર દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૭ મો	ભવ તેરમો.	પદ્મોત્તર રાગ્ન અને હરિવેગ વિદ્યાધરેન્દ્ર થયા.
„	ભવ ચૌદમો.	મધ્યમ ઐવેયકે મિત્ર દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૮ મો	ભવ પંદરમો.	ગિરિસુંદર રાગ્ન અને રતનસાર યુવરાજ ભાર્ગવ થયા.
„	ભવ સોળમો.	નવમા ઐવેયકે મિત્ર દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૯ મો	ભવ સત્તરમો.	કનકસુંદર રાગ્ન અને જયસુંદર યુવરાજ અને ભાર્ગવ થયા.
„	ભવ અઠારમો.	વિજય વિમાને દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૧૦ મો	ભવ ઓગણીસમો.	કુસુમાયુધરાગ્ન અને કુસુમકેતુ પિતાપુત્ર થયા.
„	ભવ વીસમો.	સર્વાર્થ સિદ્ધિ મહાવિમાનમાં દેવ થયા.
પરિચ્છેદ ૧૧ મો	ભવ એકવીસમો.	પૃથ્વીચંદ્ર રાગ્ન અને ગુણસાગર શ્રેષ્ઠી થયા.

આભાર દર્શન

શ્રી રૂપવિજયજી ગણિવર

પંચમ ગણધર મુઘર્માસ્વામી પછી ચરમ કેવલી જ'ભુસ્વામી તેમની પાટે આવ્યા. કેટલાય યુગ પ્રધાન અને સૂરીશ્વરોએ એ પાટને શોભાવી. અનુક્રમે પદ મી પાટે શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજી થયા. તેમની પછી વિજયસેન સૂરીશ્વરજી થયા, તેમની પાટે વિજયદેવસૂરિજી થયા. તેમની પછી ૬૧ મી પાટે શ્રી વિજયસિંહસૂરિજી થયા. કહેવાય છે કે તેમને બાવન શિષ્યો હતા તેમાંથી સત્તર શિષ્યો તો ભારતીનું વરદાન પામેલા એવા વાઢ વિવાદમાં નિષ્પજી હતા.

એ બધાય શિષ્યોમાં શ્રીમાન સત્યવિજયજી આઘ અને મુખ્ય હતા. ઔઢ વર્ષની ઉંમરમાં એમની દીક્ષા વિજયસિંહસૂરિજીના હસ્તે થઈ હતી. ભવાંતરનો ક્ષયોપશમ સારો હોવાથી ભણી ગણી વિદ્વાનોને પણ માનવા યોગ્ય થયા.

એ સમયે યતિઓનો શિથિલાચાર વૃદ્ધિ પામતો હોવાથી ગુરૂઆજ્ઞા મેળવી એમણે (સત્ય વિજયજીએ) ક્રિયા ઉદ્ધાર કર્યો. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિએ સંવત ૧૭૨૯ માં સોજતમાં એમને પંન્યાસ પદ આપ્યું. છઠ્ઠું અઠ્ઠમની તપસ્યા કરનારા એ મહામુનિએ ખુબ સહન કરીને પણ શુદ્ધ માર્ગ પ્રવર્તાવ્યો.

સંવત ૧૭૫૬ ના પોષ સુદી ૧૨ ના રોજે પંન્યાસજી કાલ ધર્મ પામ્યા ને એમની પાટે શ્રીમાન કર્પૂરવિજયજી

થયા, તેઓ પાટણવાડાના રહીશ હતા. તેમણે પણ ચૌદ વર્ષની વયે સંવત ૧૭૨૩ માં દીક્ષા લીધેલી ને તે પછી સં. ૧૭૭૫ માં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પાટે ક્ષમાવિજયજી થયા તેમની પછી જીવવિજયજી, તેમની પછી ઉત્તમવિજયજી ને તેમની પછી શ્રીમાન પદ્મવિજયજી થયા.

પંડિતશ્રી પદ્મવિજયજી અમદાવાદના રહીશ હતા. સં. ૧૭૮૨ માં જન્મ ધારણ કરી સં. ૧૮૦૫ માં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૮૧૦ માં વિજયધર્મસૂરિજીએ રાધનપુરમાં તેમને પંડિતપદ આપેલું હતું. તે ૧૮૬૨ માં સ્વર્ગે ગયા.

એમના શિષ્ય શ્રીમાન રૂપવિજયજી ગણિવર થયા. એમના જીવન સંબંધી ખાસ હકીકત જાણવામાં નથી છતાં તેઓ વિદ્વાનોને માનવા યોગ્ય, ક્રિયાપાત્ર, તપસ્વી તેમજ જૈન શાસનના આભૂષણરૂપ હતા. એમની અનેક કૃતિઓ-પૂજાઓ વગેરે જેવાય છે તેઓશ્રી આ પૃથ્વી-ચંદ્ર ગુણસાગર કાવ્યના રચયિતા છે. પૂર્વાચાર્યે રચેલું તેનો ઉદ્ધાર કરી આધુનિક અદ્યપબુદ્ધિવાળા જીવોને ઉપ-યોગી થાય તેવું સરળ ગદ્ય તેમજ પદ્યભાષામાં બનાવી સંવત ૧૮૮૨ ની સાલમાં તેમણે અમદાવાદમાં-રાજનગરમાં પૂર્ણ કર્યું.

તપગચ્છથી પાટ પરંપરાએ શ્રી વિજયજીનેંદ્રસૂરિજીની પાટે નવીન-ખાળ સૂર્ય જેવા વિજય દિનેંદ્રસૂરિજીના સમ-યમાં સંવત ૧૮૮૨ ના શ્રાવણ સુદી પંચમીના દિવસે તેમણે રાજનગરમાં આ ગ્રંથની પૂર્ણતા કરી-સંપૂર્ણ કર્યો ને સં. ૧૯૦૫માં ચોતે (શ્રી રૂપવિજયજી) સ્વર્ગે ગયા.

અક્ષય તૃતીયા ૧૯૯૭
દહેગામ.

}

લેખક

મણીલાલ ન્યાલચંદ શાહ

નિવેદન

જૈન સાહિત્યનું સર્જન એવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ કે જેના મનનપૂર્વક વાંચનથી વાંચનાર ઉપર એ વસ્તુ-તત્વની છાયા પડે, તેમજ વાંચનારે એક વખત વાંચતું શરૂ કર્યું કે એના રસની જમાવટમાં આકર્ષાયેલા એને પૂર્ણ કરવાની તદ્દિનતા રહે. સાહિત્યની વસ્તુમાં અનેક પ્રકારની ભાવનાઓ હોય છે. તેમાંય વસ્તુતઃ જૈન સાહિત્યની ભાવના તો એવા પ્રકારની જ હોય છે કે તેથી વાંચકને ધર્મ ભાવના અવશ્ય પોષાય છે. એ સાહિત્યની અસરથી વાંચકનું મન અનેક પ્રકારના પલટા લે છે એના હૃદયના આંદોલનોમાં તે અનેક તોફાન જગાવે છે.

આજના જડવાદના જમાનામાં યુવકોની ભાવના સંસારના અનેક આકર્ષણોમાં લોભાઈ સંકુચિત થઈ જાય છે એ બાહ્ય આકર્ષણોમાં જ જીવનનું સર્વસ્વ માની ત્યાંથી આગળ વધતાં એના કદમ અટકી જાય છે. પછી તો આ ભવના રંગરાગમાં મુંઝાઈ પરભવના હિત માટે કંઈક કરવાની ભાવના મૃતપ્રાય થઈ જાય છે. કારણકે આ ભવ મીઠા તો પરભવ કોણે દીઠા !

આજના યુવકોની આવી સંકુચિત ભાવનામાં તોફાન જગાવવા માટે આવા જૈન સાહિત્યની પ્રસિદ્ધિની ખુબ ખુબ અત્યારે જરૂર છે, એમ અમે માનીએ છીએ, આજના યુગમાં સાહિત્ય તો અનેક પ્રગટ થાય છે ને એવા સાહિત્યને ઉત્તેજનારાઓનીય આજે કાંઈ ખામી નથી. જૈન સાહિત્યના નામ હેઠળ પણ આજે એવાં સાહિત્ય પ્રગટ

થાય છે કે જે પ્રગટ રીતે જૈન સિદ્ધાંતને કલંક સમાન છે. આજનાં સાહિત્ય સર્જન જો જૈનસિદ્ધાંતને માન્ય ન હોય તો એવા સાહિત્યની રચના પાછળ ભલેને આજનો સમાજ પૂણ્ય પાથરે પણ એ કાંઈ સાહિત્ય સેવા ન કહેવાય. આજના અપ્રામાણિક સાહિત્યે સમાજને બધે આત્મતત્ત્વ ભૂલાવી જડવાદમાં જ મુગ્ધવી દીધેલ હોય અને એમની એ સંકુચિત જડભાવનાને જ ઉત્તેજતો હોય એવાં સાહિત્યને જૈન સિદ્ધાંત કદિ અપનાવી શકે નહિ.

જૈનસિદ્ધાંત આજના એજ સાહિત્યને અપનાવી શકે કે જે સાહિત્ય આજના યુવકની મનોભૂમિમાં એની જડ ભાવના સામે તોફાન જગાવે. જુગજુગ પર્યંતથી ભમેલી એની એ સાંસારીક ભાવનાને હચમચાવી નવીન વિચારશ્રેણિ જગાવે તે આજ પર્યંતનો એનો સંસ્કારક પરિવર્તનપણાને પામે, વસ્તુતત્ત્વની ઓળખાણ કરાવે, સાચો રાહ બતાવી એની ભૂલનું ભાન કરાવે, ધર્મની દિશા સુચરે.

આધુનિક પંડિત શ્રીરૂપવિજય મહારાજે રચેલું આ કથાનક જો કે ખુબ પ્રાચીન છે, કંઈ જુગનાજુગ પહેલાંનું આ કથાનક નથી છતાંય આજના જુગને અનુકૂળ થાય તેવી રીતે પંડિતશ્રીએ આલેખેલું છે જે ખચિત પથર સમાન કલેભવાળાને પણ હચમચાવનારું છે ગમે તેવા હિંસક કે પાપીના હૃદયમાં પણ એક વખત તો જરૂર અરેરાટી જગાવનારું છે.

શંખરાજ અને કલાવતીરાણીના ભવથી આ ચરિત્ર કર્તાએ શરૂ કર્યું છે તે પછી ઉત્તરોત્તર એકવીશમા ભવમાં ચૃશ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગરને ગૃહસ્થપણામાં જ કેવલજ્ઞાન

ઉક્તિ થાય છે. ત્યાં લગી ભવોભવ એમનું ચારિત્રારાધન એમના મનના ઉચ્ચ વિચારો ભાવનાઓ ક્રમે કરી કેવી શુદ્ધ થતી જાય છે, સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ એમની મનોદશા કેવી નિર્લેપપણે વર્તે છે કે જેથી રાજ્યસુખ ભોગવતાં છતાં પણ એમાં આસક્તિ થતી નથી. અહીં સમય આવતાં તૃણની માફક તેને તણ દે છે ને એકવી-શમાં ભવમાં તો એમની ભાવના છેલ્લી પરાકાષ્ટાએ પહોંચી જાય છે કે જેનાથી તેમને કૈવલ્યદશા પ્રગટે છે.

આ ચરિત્રની અંદર વૈરાગ્યથી ભરેલી રસથી પરિ-પૂર્ણતાવાળી અનેક અવાંતર કથાઓ આવે છે જે ધ્યાન-નારને નરી એકાંતે હિત કરનારી જ હોય છે. દુઃખમાં આ નવીન સાહિત્ય જરૂર આજના જમાનામાં ખુબજ ઉપ-યોગી થઈ પડશે. વિક્રમચરિત્ર બ્યારે અખંડિત રસધારાને જળવી રાખે છે ત્યારે આ પુરૂષના હૃદયમાં વૈરાગ્યભાવ-નાને જન્માવે છે. મુક્તિનો સાચો રાહ બતાવે છે.

પંડિતશ્રી રૂપવિજયજીએ આ ગ્રંથ રચીને આજના સમાજ ઉપર ખુબ ખુબ ઉપકાર કરેલો છે આવો અણ-મોલ ગ્રંથ પ્રગટ કરી પ્રકાશન કરવાનું મહાભારત કામ કાંઈ જેવું તેવું નથી. તેથી જ પ્રકાશક શ્રીનાગરદાસભાઈની આ સાહિત્ય સેવાનાં મૂલ્ય તો અણમોલ છે.

સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ રચાયેલું આ કથાનક જો જૈન સમાજ અપનાવે તો જ લેખક અને પ્રકાશકનો પ્રયાસ સ્તુત્ય ગણાય. પ્રકાશકની સાહિત્ય સેવાને ઉત્તેજન મળે, ને આવાં કંઈ નવીન સાહિત્ય પણ પ્રગટ થઈ શકે!

પંડિતજી રૂપવિજયજી ગણિવરના આ ચરિત્રનું માત્ર અમે તો તેમની ભાવના સાચવી રાખી ભાષાંતર કર્યું

છે. નવલકથાના સ્વરૂપમાં વાંચકનો રસ જળવાઈ રહે તેવી રીતે આલેખવા પ્રયત્ન કર્યો છે, મતિકલ્પના કે કાલ્પનિક વસ્તુની મેળવણી કરી અમે અમારું ડહાપણ ચલાવ્યું નથી. પુસ્તક મોડું થવાના ભયથી અમે વિશેષ વર્ણન કર્યું નથી. તો જૈન સમાજ જરૂર આ સાહિત્યની કદર કરે પણ દુર્જનની માફક દોષ જોવાની દૃષ્ટિ ન રાખે એજ વિનંતિ.

સંવત ૧૯૯૭
અક્ષય તૃતીયા
દહેગામ

}

લેખક
શાહ મણીલાલ ન્યાલચંદ

ॐ હોં શ્રીં પાર્શ્વનાથાય નમઃ

પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણુસાગર

યાને

એકવીશ ભવનો સ્નેહસંબંધ

પરિચ્છેદ ૧ લો.

શંખ અને કલાવતી.

સચ્ચિદાનંદસંપૂર્ણ, સર્વજ્ઞ વિશ્વપાવકં ।

સંલેશ્વરપુરોત્તમં, પાર્શ્વનાથં નમામ્યહમ્ ॥૧॥

ભાવાર્થ—સંપૂર્ણ દર્શન જ્ઞાન અને આત્મ આનંદથી ભરેલા, સર્વજ્ઞ, વિશ્વને પાવન કરનારા, અને શ્રીસંખેશ્વર પુરના ભૂષણરૂપ પુરિસાદાની એવા શ્રી પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર કરું છું.

“જય ! જય ! મહારાજ શંખરાજનો જય થાઓ, શંખપુર નરેશ્વર આપ મહારાજ વિજય પામે, આપનું રાજ અવિચળ તથા, સુખ, સૌભાગ્ય અને રાજરૂઢિએ આપ વૃદ્ધિ પામે, ખળ, બુદ્ધિ, કળા, કૌશલ્ય દિન

પ્રતિદન આપનાં વિસ્તાર પામે. ”પ્રતિહારી રાજસભામાં શંખરાજની બિરુદાવલી બોલતો પોતાનું મસ્તક નમાવી શંખરાજની આજ્ઞાની રાહ બેતો ઉભો રહ્યો.

“કેમ શું અરજ કરવાની છે ?” રાજાએ દારપાલને પૂછ્યું.

“મહારાજ ! ગજશ્રેષ્ઠીનો કુમાર દત્ત આપના દર્શન કરવાને આવેલા છે. આપની રી આજ્ઞા છે ?” પ્રતિહારીએ અરજ ગુજારી.

“આવવા દે.” રાજાએ આજ્ઞા આપી.

દક્ષિણાર્ધ ભરતના મધ્યખંડમાં શ્રીમંગલ નામે દેશને વિષે શંખપુર નગર આવેલું છે. એ શંખપુર નગરના યુવરાજ શંખકુમારનો રાજ્યાભિષેક થયા પછી વયમાં કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો. ગુણવાન, કાંતિમાન, બળવાન અને બુદ્ધિમાન શંખરાજને યુવાનીનો મદ છતાં અહંકાર નથી. બળવાન છતાં જે દુર્જનો થકી સજ્જનોનું રક્ષણ કરવામાં પોતાના બળનો ઉપયોગ કરે છે, નવીન યૌવન અને નવીન અભ્યુદયવાળો છતાં જે પરરમણીઓથી પરાક્રમ્ય છે એવો શંખરાજ એ દૈવસ સભા ભરીને બેઠો છે તેની આગળ પ્રતિહારી રાજાની આબાદિનાં ગુણગાન કરતો હાથ બેઠી સ્તવના કરે છે ત્યાંથી આ વાર્તા આગળ વધે છે.

પ્રતિહારીનો આદેશ પામી હરખાતે હૈયે નેં ઉભરાતે હૃદયે દત્તશેઠ રાજાની સભામાં પ્રવેશ કરતો શંખરાજની સન્મુખ અમુલ્ય ભેટણું મુકી એ હાથ બેઠી ઉભો રહ્યો. નાના દત્તશેઠના હૃદયમાં આજે હરખ સમાતો નહોતો. એની આંખો અમૃતના બાણે મેલ વરસાવતી હોય, પોતાના અન્નદાતા રાજાનું હિત કરવાની જ બેનામાં તમન્ના રહેલી

હોય, એક નિષ્ઠાથી જેના હૃદયમાં રંગ ભરાયો હોય, એવા રાજ્યભક્ત આ નાના શેઠના હૃદયમાં અત્યારે કયી વિચારશ્રેણિ રમી રહી હશે એ તો જ્ઞાની જાણે.

“મહારાજ શંખ નરેશ્વર ! આપ કુશળ તો છો ને ? આપની અમર કીર્તિ દેશપરદેશમાં પણ મેં સાંભળી છે. આપનાં યશોગાન પરદેશમાં પણ કોણ નથી ગાતું ? આપનું રાજ તેજ અમર તથા, અવિચળ રહ્યો.” દત્તે કુશળતા પૂછી.

“ઓહો ! દત્તકુમાર ! આજે બહુ દિવસે કાંઈ ?” આજે ઘણે દિવસે રાજસભામાં આવેલા દત્તશેઠને જોઈ નવાઈ પામેલો શંખરાજ બોલ્યો.

“હા ! મહારાજ ! ઘણે દિવસે તો ખરો ! કારણકે હું પરદેશ ગયો હતો ત્યાંથી હજી તો ગઈ કાલે જ આપના નગરમાં આવ્યો, આજે આપની સેવામાં હાજર થયો.”

“પરદેશ ગયો હતો, શા માટે પરદેશ ગયો હતો, શું પિતાથી રિસાઈને પરદેશ ગયો હતો કે બીજા કોઈ કારણે પરદેશ ગયો હતો ?”

રાજેન્દ્ર ! પરદેશ ગયો હતો તે પિતાથી રિસાઈને નહીં પણ ધન કમાવા માટે ગયો હતો.” દત્તશેઠે રાજના મનનું સમાધાન કર્યું. પણ દત્તની વાણી સાંભળી શંખરાજ આશ્ચર્ય પામ્યા. એમનું મન દત્તની વાણી સાંભળવા છતાં ડામાડાલ થયું.

“ધન કમાવા ? તારે ઘેર શું ધનની ખામી હતી તે તારે ધન કમાવા પરદેશ જવાની જરૂર પડી ? કે ધનલોભી તારા પિતાના આદેશથી તારે ધન માટે પરદેશ જવાની જરૂર પડી ?” રાજની વાત સાંભળી દત્તશેઠે રાજનું મન મનાવા માંડ્યું.

“જો કે ધન કમાવા પરદેશ જવું એ વ્યવહારિક ફરજ છે છતાંય લાગ્યવશાત્ કદાચ ઘરમાં પુષ્કળ ધન હોય તોય શું? વળી પરદેશ જવામાં તો અનેક ફાયદા છે મહારાજ!”

“તમે વાણીયા-વણીક મહાજન બોલવામાં બંધાઓ તો નહિજ! હશે જવાદે એ વાત. તારા પિતા ગજશ્રેષ્ઠિ વગેરે તારું કુટુંબ મજામાં તો છે ને?”

“બાપુ! આપના પસાયે બધું કુટુંબ સુખ શાંતિમાં છે. આપના રાજ્યમાં અમને અશાંતિ ક્યાંથી હોય!”

“નગરના વ્યવહારી જનોમાં ગજશ્રેષ્ઠિ મોટા શાહુકાર અને રાજ્યમાન્ય છે, બાપુ! સામા માણસનું મન જોઈ અને અનુકૂળ પ્રતિકૂળ વાત કરવામાં ગજશ્રેષ્ઠિ બૂદ્ધસ્પતિ સરખા છે. સારા નગરમાં એ પ્રતિષ્ઠિત છે, દત્તશ્રેષ્ઠિ પણ એમના જ પુત્રને?” સુમતિ મંત્રીએ રાજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“તમારું કથન બરાબર છે મંત્રીશ્વર! શૂરવીરતા જેમ ક્ષત્રીય કુળમાં પરંપરાએ ચાલી આવે છે તેવી રીતે વાકપદ્ધતા વણીક કુળમાં. તેઓ બહુ દીર્ઘ દષ્ટિ હોય છે. ધનાઢયમાં અગ્રેસર છતાં દત્તશ્રેષ્ઠિ ધન કમાવા પરદેશ જાય છે અને પુષ્કળ ધન કમાવી લાવે છે, કેમ ખરૂં? કુબેર-લંડારીનીય સ્પર્ધા કરવી છે શું?”

“અરે! કુબેરલંડારીની સ્પર્ધા કરે એવા છતાંય આષાઢી મેઘના જેવા તેઓ ગંભિર પણ છે એમના લંડારો ભરપૂર છતાં એમના પેટનું પાણીય હાલતું નથી. ધન જીવવાની તાકાત તેમની અજબ છે, મહારાજ!” સુમતિ મંત્રીએ કહ્યું.

“દેવ! પિતાની લક્ષ્મી હોવા છતાં બુદ્ધિમાન પુત્ર પરદેશગમન કરી વ્યાપાર વડે પોતાનું લાગ્ય અજમાવે

છે. પરદેશગમન કરવાથી અનેક પ્રકારની ભાષાઓ સમજાય છે. અનેક માણસોનો સમાગમ થાય છે. ચતુરાઈ આવે છે. નવીન કળાઓનો અભ્યાસ થાય છે. માતાપિતાની છાયામાં રહી પિતાની લક્ષ્મીનો ભોગ કરનારા તેમજ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરવાની વિધાને નહીં જાણનારા કુળદીપકો કુવાના દેડકાની માફક સારાસારને કાંઈ જાણતા નથી.”

“ત્યારે તો તું પણ હવે તારા પિતા જેવો હોંશીયાર થયોને ? દેશાવરથી ક્યારે આવ્યો ? કાંઈ ધન કમાવી લાવ્યો કે ખાલી આવ્યો ?”

“દેવ ! આપના પુણ્યપસાયથી હજી ગઈકાલે જ આવ્યો છું. મારા ભાગ્ય અનુસારે ધન પણ લાવ્યો છું.”

“કુમાર ! તું પણ પરદેશ જઈને હોંશીયાર તો થયો છે. દેશાવરમાં તેં ક્યાં ક્યાં મુસાફરી કરી. ? તને શું શું અનુભવ થયો ? કાંઈક નવીન આશ્ચર્ય જોયું હોય તો કહે.”

“નરેન્દ્ર ! અનેક કરીયાણાની પોઠીયો ભરીને સાર્થની સાથે ઘણાં ગામ, નગર અને શહેરોને જોતો ને વ્યાપાર કરતો હું દેવશાલપુર નગરે ગયો. ત્યાં કાયમ રહીને વ્યાપાર કરવા લાગ્યો, પુષ્કળ ધન મેળવી ગઈકાલે જ હજી આવ્યો છું.” દત્તકુમારે પોતાની મુસાફરીને લગતી હકીકત રાખને કહી સંભળાવી. અને વસ્ત્રના અંતર્પટમાં છુપાવેલું એક ચિત્રપટ બહાર કાઢી રાખના હાથમાં આપ્યું. રાખની નજર ચિત્રપટ જોતાં જ એક ધ્યાન થઈ ગઈ.

“આહા ! આ કઈ દેવીનું ચિત્ર હશે ? શું પાતાલ કન્યા કે દેવાંગના ? શું વિદ્યાધર કન્યા કે નાગકન્યા ? શું એનાં નેત્ર ! શું એનું વદન ! શી એની સુંદરતા ! શું મોહકતા ! અંગાપાંગ પણ અદ્ભૂત જ !” આ મનોહર ચિત્રમાં રહેલી બાળાના સૌંદર્યને અતૃપ્ત નયને નિહાળતો

રાજા મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર કરતો બોલ્યો.” હતો!
આ કંઈ દેવીની છબી છે? કોઈ ચાલાક-ચતુર ચિત્રકારે
આને આલેખી છે ખરું?”

“દેવ! આ કાંઈ દેવીની છબી નથી પણ મનુષ્ય છે.”
હતનો જવાબ સાંભળી રાજા તાજુબ થયો.

“શું આ મનુષ્ય કન્યા છે? મનુષ્યમાં તે આવું
અથાગ રૂપ સંભવી શકે? દેવ કે વિદ્યાધરોમાં જ એ
સંભવી શકે.”

“દેવ કે વિદ્યાધર તો શું પણ મનુષ્યોમાંય એ સ્વ-
રૂપ સંભવી શકે”.

“એમ! તો કહે આ બાળા કોણ છે?”

“આ બાળા મારી ભગિની છે”.

“તારી ભગિની? વણિક કન્યા?”

“ના, રાજકન્યા.”

“રાજકન્યા? તો પછી આ બાળા તારી ભગિની
શી રીતે હોઈ શકે? શંખરાજાએ એ લેદ બાણવા માટે
હતકુમારને પ્રસ્તુ કર્યો. રાજા આ ભરતાર્થના મધ્યખંડમાં
આવેલા શંખપુરનગરનો શંખરાજા હતો, પિતાનું રાજ્ય
મલે હજી અધિક સમય થયો નથી. એવો નવીન યૌવન-
વાળો, મોટા ભાગ્યવાળો ને સૌભાગ્યનો નિધાન શંખરાજા
ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતો હતો. શઠ અને દુર્જનોને
શિક્ષા કરી સબળનોનું સન્માન કરતો હતો. પ્રજાપાલક અને
ન્યાયપરાયણ હોવાથી લોકોની ભક્તિ રાજા ઉપર ખુબ હતી.

શંખરાજાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હતકુમારે બોલ્યો.
“દેવ! આ રાજબાળા મારી ધર્મભગિની શી રીતે તે
આપ સાંભળો. પિતાની આજ્ઞા મેળવીને ધન કમાવા
તેમજ દેશાટન કરવા હું એક મોટા સાર્થની સાથે

નિકળ્યો. એક એક નવીન શહેરને જોતાં અમે દેવશાલ દેશની લગભગ પહોંચી ગયા. ઘોડેસ્વાર થયેલો હું અમારા સાર્થની આગળ ચાલતો ને માર્ગનું શોધન કરતો હતો. એક સમયે સાર્થની આગળ ચાલતા મેં દૂરથી એક ઘોડેસ્વારને જમીન ઉપર પડેલો જોયો, કંઈક સંભ્રમથી હું તેની પાસે આવ્યો તો એક નવજવાન સ્વરૂપવાન અસ્વાર માર્ગમાં મૃત્યુને ભેટવાને તૈયારી કરતો મુર્ચ્છિત સ્થિતિમાં પડેલો જોયો, એના અશ્વ નજીકમાં મરણ પામેલો પડેલો હતો, તરતજ અશ્વ ઉપરથી ઉતરી હું એ નવજવાન પાસે ગયો કંઈક આશા જેવું જણાતાં મેં જલસિંચન કર્યું, બીજી સારવાર કરી. મારી શુશ્રૂષાથી નવચેતન પામેલો એ જવાન જ્ઞાનમાં આવ્યો-સાવધ થયો, સાવધાન થઈ બેઠો થયો, મેં એ સુ પુરૂષને પૂછ્યું. હે સુદર! તમે કોણ છો? આવા કષ્ટને તમે શી રીતે પામ્યા?”

“હે પરોપકારી! હું દેવશાલપુર નગરથી આ અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને નિકળ્યો હતો, પણ વિપરીત શિક્ષા પામેલો અશ્વ મને લઈને દૂર નિકળી ગયો. આખરે હું અને અશ્વ બન્ને શ્રમિત થઈ ગયા. પરિણામે આ અશ્વ પડીને મરી ગયો હું મરવાની તૈયારીમાં હતો પણ હે બ્રાત! તેં મને નવજીવન આપી તારો ધર્મ બખબો.”

“અમે પણ દેવશાલપુર તરફ જઈએ છીએ, તેથી તમારો ને અમારો માર્ગ એક હોવાથી આપણે સાથે જઈશું. મિત્ર! તમે મોટા ભાગ્યવાળા જણાઓ છો. જરા ખાનપાન કરીને સ્વસ્થ થાઓ પછી આપણે આગળ વધીએ.”

સાર્થ પણ પછવાડેથી આવી પહોંચ્યો. મેં તરતજ શિતલજલનું પાન કરાવી મોઢક વગરેથી ભોજન કરાવી એ મિત્રને સ્વસ્થ કર્યો. સુખાસનમાં બેસાડી અમે બન્ને

વાતો કરતા આગળ ચાલ્યા. વાઘ, વરૂ અને સિંહની ગર્જનાઓથી ભયંકર એ જંગલ અમે પસાર કર્યું બીજા દિવસે વનમાં અમે અનેક હાથી, ઘોડા, રથથી પરવરેલા કોટી સુભટો હલમલી રહેલા જોયા. “શું આ તે અમને હુંદવા આવેલા છે કે અમારી સાથે યુદ્ધ કરવા?” અમારા સુભટો પણ તૈયાર થયા.

તે દરમિયાન એ સુભટોમાંનો એક ઘોડેસ્વાર મારા ઘોડા પાસે આવી મને કહેવા લાગ્યો, “ભય પામશો નહીં, પણ અશ્વથી હરાયેલા એક ઘોડેસ્વારને તમે જોયો?” મારી સાથે વાત કરતા એ ઘોડેસ્વારની નજર સુખાસનમાં બેઠેલા એ સુંદર નવજવાન તરફ પડી. તરતજ આનંદમાં આવી જઈ “જયસેનકુમારનો જય થાઓ!” એ ઘોષણા દૂર રહેલા અનેક સુભટોએ ઝીલી લીધી. ને અનેક સુભટો અમારી તરફ ધસી આવ્યા. તેઓ જયસેન કુમારને [સુખાસનમાં બેઠેલા પુરૂષને] નમ્યા. પછવાડેથી વિજયરાજ પણ આવ્યા. જયસેનકુમાર સુખાસનથી ઉતરી પિતાને નમ્યો. સુભટોએ પણ ગર્જના કરી. “વિજયરાજના પુત્ર જયસેનકુમાર ઘણું જીવો.”

આ બનાવથી હું તો તાણુબ થઈ ગયો મારી તાણુબી દરમિયાન જયસેનકુમારે પોતાની આપવીતી ઢંકમાં કહી સાંભળાવી મારી તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરી રાજાને કહ્યું. “પિતાજી! અશ્વ ઉપરથી જમીન ઉપર પડેલા અને મૂર્ચ્છિત થયેલા મને આ પરોપકારીએ સારવાર કરી બચાવ્યો.”

જયસેન કુમારની વાણી સાંભળી વિજયરાજ મારી પાસે આવી મને આલિંગી બોલ્યા. “કુમાર! તું પણ મારે જયસેન કુમાર જોવો છે. તારો ઉપકાર કાંઈ જોવો તેવો છે?” મારી હકીકત જાણી રાજા અને રાજકુમાર જયસેન

મને લઇને પોતાના પરિવાર સાથે નગરમાં આવ્યા ગયા. અમારો સાર્થ પણ સુભટોની સાથે દેવશાલપુર નગરે આવ્યો. મારે અને જયસેન કુમારને ત્યારથી ગાઢ મિત્રતા થઈ. અરે અમે એક ભાઈ જેવા થઈ ગયા. હું રાજમહેલમાં રહેતો ને જયસેન કુમારની સાથે ખાતો, ચીતો, ને મુખમાં મારો સમય પસાર કરતો હતો. જયસેન કુમારને એક નાની બેન હતી. તે સકલકળાને બાળુનારી, અને સ્વરૂપવતી હતી. એ બાળાનું નામ કલાવતી. દેવ ! જેને આપ આ છબીમાં જુઓ છા ! જે મારી ધર્મની બેન છે. યૌવન વયને પામેલી આ બાળાને જોઈ રાજ રાણીને ચિંતા થઈ, એના સંબંધ માટે અનેક ઠંકાણે રાજએ તપાસ કરી પણ ક્યાંય એનું મન માન્યું નહીં.

રાજકુમારીની ચિંતાએ ચિંતાતુર થયેલા રાજએ મને કહ્યું.

“દત્ત ! આ તારી બહેનનો વિવાહ તું જ કર. એને માટે યોગ્ય સ્થાન તું જ શોધી કાઢ.”

“આપનું વચન મને પ્રમાણ છે.” વિજયરાજનું વચન મેં અંગીકાર કર્યું. કલાવતીના સ્વરૂપનું આ ચિત્રપટ મેં તૈયાર કર્યું. જેવું તે બાળાનું સ્વરૂપ છે તેવું તો મેં મારી મતિમંદતાથી આલેખાયું નથી. એ ચિત્રપટ તૈયાર કરી રાજરાણીને બધી વાત સમજાવી હું ત્યાંથી રવાના થયો, તે ગઈ કાલે આવી પહોંચ્યો ને આજે આપની સેવામાં હાજર થયો. “દત્તકુમારે એ ચિત્રપટને લગતી પોતાની હકીકત ટુંકમાં કહી બતાવી.

દત્તની આ વાત સાંભળી રાજ આશ્ચર્ય પામતો ને વારંવાર ચિત્રપટને જોતાં બોલ્યો. “વાહ ! મનુષ્ય કન્યા

છતાં શું એનું અદ્ભૂત સ્વરૂપ ! જાણે સાક્ષાત દેવી ! હમણાં બોલશે કે શું !”

“દેવ ! આપ જેવા પુરૂષોત્તમને પામીને જરૂર એ દેવી થાઓ. આપની વાણી સત્ય થાઓ. ”

“એ બહુ શી રીતે બને ? દત્તકુમાર ! આ બાળા મને શી રીતે મલે ?” શંખરાજએ અધિરા થઈને પૂછ્યું.

“દેવ ! શા માટે ન મલે ? આપને જ યોગ્ય આ કન્યા છે. પોતાના ગુણવાન અને પરાક્રમી સ્વામીને છોડી આ કન્યા રત્ન બીજને તે કોણ આપે ? આપજ એને યોગ્ય છો દેવ !” દત્તની વાણી સાંભળી રાજાને સંતોષ થયો.

દત્તની વાણીનો પરમાર્થ સમજનારા શંખરાજના પ્રધાનો એક એકથી અધિક હતા. “મહારાજ ! કૃપાનાથ ! આ દત્તકુમાર તો અમારા કરતાંય અધિક છે, અમે તો અહીંયાં રહ્યા રહ્યા સ્વામીનું કાર્ય કરીએ છીએ ત્યારે આ દત્તકુમાર તો પરદેશમાં જઈને સ્વામીનું કાર્ય કરે છે.” મતિસાગર મંત્રીએ રાજાને કહ્યું.

“જે બીજનું અહિત કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધે છે તે તો અધમ કહેવાય છે. તેમજ જે પોતાનું અને પારકું બન્નેનું હિત સાધે છે તે મધ્યમ પુરૂષ કહેવાય છે, પણ ઉત્તમ જન તો તે જ કહેવાય કે જે પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપીને અન્ય જનનું ભલું કરે છે. આ દત્તકુમાર પણ એવો પરાપકારી અને ઉત્તમ જન છે કે જેમણે મહારાજનું કાર્ય સહેલાઈથી સિદ્ધ કર્યું.” સુમતિ મંત્રી બોલ્યા.

“જગતમાં એ સામાન્ય બાબત છે કે નીચ પુરૂષો વિધીનો ભય કદપી લઈને કાર્યનો આરંભ કરતા નથી. મધ્યમ પુરૂષો કાર્યનો આરંભ તો કરે પણ વચમાં અનેક વિઘ્નો આડે આવતાં કાર્યને પડતું ઝુકી દે છે, ત્યારે દત્ત

જેવા ઉત્તમ પુરુષો તો એક કાર્ય હાથમાં લીધું કે તેને પાર પાડે જ સિદ્ધિ. વચમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવે છતાં તેની દરકાર કરતા નથી, ને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરીને પણ કાર્યને પાર પાડે છે.” મુખ્ય મંત્રી બોલ્યો, રાજમંત્રીઓ પોતાના અનેક મધુર વચનોથી રાજના ઉત્સાહને વધારતા હતા. તેમજ હત્તને હાથ ધરેલું કાર્ય પાર પાડવા ઉત્તેજન આપતા હતા. રાજમંત્રીઓની વાણી સાંભળી હત્તકુમાર બોલ્યો, “વાહ ! એ તો રાજને આ છળી જેવા સાફ જ માત્ર આપી છે એમાં તો આપ બધા ‘આવ બલા તો પકડ ગલા’ એ વાત વાળું કેમ કરો છો ? આગળ શું કરવું એ તો મહારાજ-દેવને યોગ્ય લાગે તેમ કરે.” હત્તકુમારે પણ વિનોદમાં ટાપસી પૂરી.

આજના વાર્તાલાપમાં જતા એવા સમયની પણ ખબર ન પડવાથી પ્રતિહારીએ રાજદરબારનો સમય નિવેદન કરવાથી રાજાએ સલા વિસર્જન કરી.

એ ચિત્રપટના ધ્યાનમાં અને આ બાળા કલાવતીના સૌંદર્યમાં મોહમુગ્ધ થયેલો રાજા સલા વિસર્જન કર્યા પછી પણ શું કરે ! વિરહાનલના સંતાપથી તથેલા રાજાને ક્યાંય થેન પડ્યું નહી, કોઈ વિષયમાં મન લાગ્યું નહી. શંખરાજાએ સ્નાન કર્યું, સેવા-પૂજા કરી, ભોજન કર્યું, પણ એવું ચિત્ત હતું કલાવતીના સૌંદર્યમાં ! એની પેલી દિવ્ય મનોહર છળીમાં.

એ કલાનિધિ કલાવતીના વિચાર કરતો શંખરાજા ભોજનના કાર્યથી પરવારી પલંગ ઉપર પડ્યો, પણ મનોહર રમણીના મોહબાણથી વિદ્ર થયેલા રાજાને નિદ્રા પણ શી રીતે આવે. એક વિચાર પુરે ન થાય ત્યાં બીજો આવે. “હા ! હા ! પ્રિયા ! પ્રિયા ! કલાવતી ! તને પ્રાપ્ત

કરવા માટે મારે શું કરવું? અને જે વિધિએ મને પાંખો આપી હોત તો ઉડીને ઝડ તારાં દર્શન કરત, અથવા તો કોઈ એવી ચમત્કારિક વિદ્યા મારી પાસે હોત તો તને પ્રાપ્ત કરવામાં એ વિદ્યા સહાય કરત. પ્રિયા! તું દૂર છતાં મારા હૃદયને બાળે છે. મારે જે તારા જેવી પ્રિયા નથી તો જગતમાં આવું સામ્રાજ્ય છતાં કાંઈ નથી. તે જ પુરૂષને ધન્ય છે કે જે આ પ્રિયાનો પતિ થશે.

પ્રિયા ન એવી નિરખી અરે મેં;
પ્રિયા ન એવી રીઝવી અરે મેં;
પ્રિયા ન એવી ઉર લીધી રે મેં,
વસંત કેલી ન કીધી અરે મેં.

પરિચ્છેદ ૨ જે

કલાવતી

તીર લગો ગાળી લગો, લગો બરછીકે ઘાવ,
નયનાં કીસીકે મત લગો, હસકા નહિ ઉપાય;

દત્તકુમારે કલાવતીનું ચિત્રપટ રાજને બતાવ્યા પછી એ દિવસનાં વહાણાં વહી ગયાં. એ બન્નેય દિવસો શંખ-રાજના ચિંતાતુરપણે ગયા. ખાન, પાન કે વિક્રાનોની ગોષ્ઠિમાં પણ શંખરાજને ચેન પડતું નહિ, મંત્રીઓ અનેક પ્રકારની કથા વાર્તા કરતા; રાજના ફિલને રિજવવાના અનેક પ્રયત્ન કરતા છતાં રાજ એ ચિત્રપટની બાલાને ભૂલી શકતો નહિ. એ દૃઢ હૃદયને ઠારવા અનેક શીતોપ-

ચાર થતા હતા. એ હૃદયનો ગમ ભૂલવવા માટે, મનને બીજી દિશામાં વાળવા માટે અનેક પ્રયત્ન થતા હતા, છતાં રાજના હૃદયની સ્મૃતિને તે બાહ્ય ઉપચારો ભૂલાવી શકતા નહિ, રાજ મોટો નિઃશ્વાસ મૂકતો, બાલાના દર્શન માટે આકુલ વ્યાકુલ થઈ જતો, પણ એમાં બીજે ઉપાય પણ શું ? ઉતાવળે કાંઈ આંખા પાકી શકે ? ધીરજનાં ફળ જ મીઠાં હોઈ શકે.

પ્રાતઃકાળે રાજ રાજસભામાં બેઠો હતો, મંત્રીઓ અનેક પ્રકારની વિનોદ વાણીથી રાજને પ્રસન્ન કરી રહ્યા હતા. તે દરમિયાન રાજના ચરપુરુષોમાંનો એક પુરુષ રાજસભામાં ધસી આવી રાજને નમસ્કાર કરી બોલ્યો. “કૃપાનાથ ! ગજબ થઈ ગયો, કોઈક રાજ પોતાના સકળ સૈન્ય સહિત આપણી હદમાં પ્રવેશ કરી આપણા નગર તરફ ધસી આવે છે. શસ્ત્રાસ્ત્રથી સંનિબદ્ધ તેના અનેક ઘોડેસ્વારો આપણી રૈયતને રંજડતા ન જાણે કે તેઓ શું કરવા માગે છે ? હવે આપને જે યોગ્ય લાગે તે કરો.” એ ચરપુરુષ અત્યંત શ્રમિત થયેલો હતો, શ્વાસોશ્વાસ પણ તે મુશ્કેલીએ લઈ શકતો હતો, અનેક ઘોડેસ્વારોને દૂરથી પોતાની હદમાં પ્રવેશ કરતા અને પોતાના નગર તરફ ધસી આવતા જોઈ અજબ થતો તે શંખરાજને ખબર આપવા વેગથી ધસી આવેલો હતો તેણે પરાણે પરાણે રાજને એ સમાચાર કહી સંભળાવ્યા હતા.

ચરપુરુષની વાત સાંભળી રાજ અને મંત્રીઓ અજબ થઈ ગયા. આપણે કોઈની સાથે વેર વિરોધ નથી છતાં અચાનક આ શું ? કોણ દુશ્મન અત્યારે મરવાને તૈયાર થયો છે ? સુતેલા સિંહને જગાડી તેનું માન મર્દન કરવાને કોણ તૈયાર થયો છે ?

શંખરાજએ ચરપુરૂષને વિદાય કરી તુરત જ રણભેરી વગડાવી રાજસભા વિસર્જન કરી રાજ પણ દુશ્મનની ખબર લેવાને શસ્ત્રથી સજ્જ થવા શસ્ત્રાગારમાં આદ્યો ગયો. રણભેરી-ભંભાના નાદથી આખું સંખપુર નગર ખળભળી ગયું. વાયુને વેગ વાત સારાય નગરમાં પ્રસરી ગઈ. નગરની બહાર કેમ્પમાં લશ્કર પણ તૈયાર થઈ ગયું નાના મોટા અધિકારીઓ, લશ્કરી નાયકો શસ્ત્રાસ્ત્રથી સંત્રધ થઈ રાજમહાલય આગળ રાજના હુકમની રાહ જોતા પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા. સારાય નગરમાં લડાઈનું વાતાવરણ જોઈ નગરમાં નરનારીઓ આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયાં. અરે ! અકાળે આ શું ઉત્પાત ?

સંગ્રામ ખેલવામાં પ્રીતિવાળો રાજ શસ્ત્રાસ્ત્રથી સંનિબદ્ધ થઈને આવી પહોંચતાં અધિકારીઓએ સલામી આપી. રાજએ આવતા શત્રુ તરફ કુચ કરવાની ને માર્ગ-માંજ તેની ખબર લેવાની સેનાપતિને આજ્ઞા આપી. અકાળે ઉલ્કાપાત જોઈને દત્તકુમાર પણ ત્યાં સહસા આવી પહોંચી રાજને નમ્યો. “કૃપાનાથ ! આ અકાળે શું તોફાન ? દેવ ! આ બધો શું ખળભળાટ ?”

“અરે દત્ત ! તું તે નગરમાં રહે છે કે જંગલમાં ? શત્રુનું દળ આપણી નગરીને ભાંગવા આપણી હદમાં પેહું છે ને તું તો કાંઈ જાણતો નથી, અમારા સામંતો, સેનાપતિઓ, સુભટો હવે તેની ખરાબર ખબર લેશે. રૈયતને રંજડવાનું ફળ તેને વ્યાજ સાથે આપશે.”

શંખરાજની વાત સાંભળી દત્તકુમાર ખડખડાટ હસી પડ્યો.

“દેવ ! જરા ધીરજ ધરો. એવો તે કોણ બે માથાનો છે કે નાહક સુતેલા સિંહને જગાડે ? એ સૈન્ય આપણા

શત્રુનું નથી પણ મિત્રનું છે. એ લડવા નથી આવતું પણ !”

“પણ શું ? શત્રુ નથી તો કોણ છે ? તે કેમ જાણ્યું કે એ સૈન્ય મિત્રનું છે, બોલ ! ઝટ બોલ !”

અધીર અને લડવાને આતુર થયેલા રાજાને શાંત કરતો હતો બોલ્યો. મહારાજ ! જેમની સામે આપ અને આપના સુભટો રણે ચડ્યા છે તે સૈન્ય તો મહારાજા કુમાર જયસેનનું છે. જે ચિત્રપટ મેં આપને આપેલું હતું, જે ચિત્રપટની કન્યાને મેળવવા આપ આતુર થયા છે એ મારી ધર્મલગિનીના ભાઈ જયસેન પધાર્યા છે.”

હતકુમારની વાત સાંભળી રાજાના મનમાં અકસ્માત પરિવર્તન થઈ ગયું. રણનો ઉત્સાહ એકદમ મંદ પડી ગયો. “શું તું ખરું કહે છે ?”

“દેવ ! અસત્ય બોલી આપને ડગવાનું મારું તે ગળ્યું ? પરાક્રમી અને તેજસ્વી એવા જયસેન કુમારને સ્વયંવર માટે વિજયરાજે કન્યાની સાથે આપના નગર તરફ મોકલ્યા છે માટે એમનું સ્વાગત કરો. ”

“એ બધું તું કેમ જાણે ?” શંખરાજાએ પૂછ્યું. હું ન જાણું તો બીજો કોણ જાણે દેવ ! અમારી એ મંત્રણા હતી. મારી પછી બે દિવસમાં તેમને નિકળવાનું હતું. અમારી પછવાડેજ એ જયસેન કુમાર આવવાના હતા, એમનો મોકલેલો હતો મારી પાસે આગળથી આવી ગયો છે આપુ !”

વાહ ! હત્ત ! તે પણ ખૂબ કરી હો ! મને તે એ સંબંધી વાતેય ન કરી ? એમ કેમ ?” સ્મિત ફરકાવતાં રાજા બોલ્યા ને કુચનો હુકમ અટકાવી દીધો.

દેવ ! એવાત તે સમયે કરવા જેવી ન હતી. બે કે અમારી મંત્રણા ચોક્કસ હતી છતાં પણ વાત કર્યા પછી

કદાચ હું ખોટો પડી જાઉં. માટે સંપૂર્ણ નક્કી થયા સિવાય એ વાત આપની આગળ કેમ થાય ? દત્તકુમારે ખુલાસો કર્યો.

“તું જાણે ત્યારે ! નકામો બે દિવસ મને તપા-
ષ્યો.” શંખરાજએ પોતાનાં વસ્ત્રાભરણ અને મુવર્ણની
જીભ દત્તકુમારને ભેટ આપી. “તેં ક્ષણમાં કેવો રંગ પલ-
ટાવી દીધો, શું તું શું કરી દીધું નહીં બનવા બેગ તેં
બનાવી દીધું” રાજાએ કહ્યું.

“દેવ ! વિધિ બળવાન છે. હું તો એક નિમિત્ત
માત્ર છું આપના ભાગ્યે જ એ જોર કર્યું છે મેં તો ફક્ત
જીભ ચલાવીને જ મારું કામ કર્યું છે.” દત્તની નમ્રભરી
વાણીથી રાજા સંતોષ પામ્યો.

“મહારાજ ! દત્તકુમાર ઘણા ગંભીર છે એમના
હૃદયનો પાર બ્રહ્મા પણ શી રીતે પામી શકે ? એ મહા-
નુભાવ બોલ બોલીને સારું લગાડવા કરતાં એતો કાર્ય
સિદ્ધ કરવાવાળા છે. સ્વામીની આગળ મધુર મધુર ભા-
ષણ કરી સ્વામીને રાજી રાખવા કરતાં સ્વામીના પરોક્ષ
ગુણોનું અનુવાદન કરનારા સેવકોજ ઉત્તમ સેવકો છે.”
મતિસાગર મંત્રી વચમાં બોલ્યો.

“અને દત્ત પણ બોલવામાં તો કૃપણ જણાય છે પણ
કાર્ય સાધવામાં એકરા છે. મહારાજ ? મને લાગે છે કે
આપના ગુણો સંભળાવીને કન્યાને આપની તરફ રા-
ગિણિ બનાવી હશે. તેથી જ વિજયરાજે જયસેન કુમાર
સાથે કન્યાને આપની તરફ સ્વયંવર માટે મોકલી હશે.
દત્તકુમારે પણ આગળ આવી ને ચિત્રપટ બતાવ્યા પૂર્વક
જેમ આપને અનુરાગી કર્યા તેવી રીતેજ તો ?” મુમતિ
મંત્રી દત્તકુમાર તરફ જોતો ને હાસ્ય કરતો બોલ્યો. “આ-

પતું આ અદ્ભૂત કાર્ય કરનારની આપે બરાબર બબર લેવી કેમ ખરૂંને દત્તકુમાર ? ”

“તમે મંત્રીઓ પણ બહુ જબરા ! બ્રહ્મસ્પતિ સરખા તમે જે પરીક્ષ વાત બને છે તે જોએલાની માફક પ્રત્યક્ષ કહી સંભળાવો છો, નહિ દેખ્યા કે સાંભળ્યા છતાં આપે યથાર્થ વાત કહી સંભળાવી. એ જેવી તેવી વાત છે કાંઈ ? ” દત્તકુમાર મંત્રીની બુદ્ધિનાં વખાણ કરતો બોલ્યો. બધા એક બીજના ગુણને જોનારા હતા.

“બરેબર દત્ત ઘણા ગંભિર મનવાળો છે. તેમ જ મંત્રી ! તમે પણ મુરાર્યા જેવા બુદ્ધિમાન છો, માટે તમે હવે યુદ્ધ નિવારીને જયસેનકુમારના સ્વાગત માટે જે ઉચિત હોય તે કરો ”.

મંત્રીઓને જયસેનકુમારનું સ્વાગત કરવા તેમજ તેમના મુભટા વગેરેની વ્યવસ્થા કરવાનું ફરમાવી રાજા રાજમહેલમાં ગયા. રાજાના હર્ષનો પાર ન હતો, આજનો દિવસ એને મન અપૂર્વ હતો. બધે દિવસ થયાં પ્રિયા કલાવતીને મેળવવા માટે રાજા અનેક ઉપાય ચિંતવતો પણ તેને કાંઈ મુઝતું નહિ. આજે અણુધાર્યો બનાવ બનવાથી રાજાને તો અવર્ણનીય હર્ષ હતો, ઉદ્વિગ્ધ હતો. દૂર રહેલી પ્રિય વસ્તુ આજે ચાલી ચલાવી કદમ આગળ ઝુકી પડતી હતી. ભાગ્યની તે બલિહારી કાંઈ !

ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે માનવી આકાશ પાતાળ એક કરી નાખે છે, અનેક ધમપછાડા કરવા છતાંય ભાગ્યહીન માનવીને ઉપરથી જીત્તાં પડે છે. મહેનત બરબાદ બન્ય છે ને હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગે છે, છતાં ઈષ્ટ વસ્તુનું દર્શન પણ થતું નથી. તખ્ત અને તાજે ડલ થતાંય અભિલષિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ દૂર જ રહે છે. કવચિત્ ભાગ્યવાનોને

પણ ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે ફના થવાનો વખત આવે છે, કારણ કે પુણ્યની એમાં જરૂર ખામી રહેલી હોય છે. મનોવાંચિત વસ્તુને આકર્ષવામાં જે કોઈ પણ સામર્થ્ય બસવતું હોય તો એક પુણ્ય જ.

એ પુણ્ય તો ધર્મ કરવાથી થઈ શકે, સાધુ અને આવક ધર્મ આચરનારા ભવ્ય આત્માઓના ભાગ્યમાં તે શું ખામી હોય ! ભાવથી આરાધિત કરેલો ધર્મ પ્રાણીને શું નથી આપતો ? મુક્તિની વરમાળને પહેસવનાર એ ધર્મનાં આતો પ્રાસંગિક ફળ છે. કારણ કે જે આપણે કરેલું છે તે જરૂર ગમે ત્યારે પણ આપણને જ મલવાનું છે. પ્રાણીઓ સુખ મેળવવા માટે, જગતના આકર્ષક પદાર્થો મેળવવા માટે જેટલો પ્રયત્ન કરે છે તેથી અર્ધોય પ્રયત્ન ધર્મને આરાધવા માટે કરતા હોય તો તેમનાં વિષમ કાર્યો પણ સહેલાઈ અને સરળતાથી સિદ્ધ કેમ ન થઈ શકે ?

રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે રાજમંત્રીઓ દત્તકુમારને સાથે લઈને મંગલ વાદિઓ સાથે અનેક અસ્વારોને હાથીઓથી શોભતા જયકુમારના સન્માનાર્થે તેની સામે ગયા. જયસેનકુમાર અને મંત્રીઓ માર્ગમાં મળ્યા, ભેટ્યા, કુશળ-વર્તમાન પૂછ્યા. દત્તકુમારે જયસેનકુમારને સર્વે હકીકત કહી અંભળાવી. મંગલવાદિઓના મધુરા રવોનું પાન કરતા સર્વે શાંખપુર નગરીના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા. નગરીની બહાર રાજવાડિકામાં જયસેન અને કલ્યાવતીને ઉતારો આપી મંત્રીઓએ તેમની સરભરા કરી. સુભય તેમજ અન્ય અધિકારીઓને આસપાસ ઉતારવાની સગવડ કરી, અનેક તંત્રીઓ ઉભા કરી દીધા, અનેક નાનાં મોટાં મકાનો અત્યારે બંધૂત થઈ ગયાં. મનનીઓના કોલાહલથી નજર બંધુ હલમટી રહ્યું. તેમના આત્મજન, સ્નેહ માટે સહ

વ્યવસ્થા થઈ ગઈ. મહેમાનોના આનંદ-વિનોદ માટે અનેક પ્રકારની નાટક રચના, ગાન, તાન થયાં. એ આનંદમાં એમનો દિવસ ક્ષણવારમાં પસાર થઈ ગયો. કેવુંયે પુત્ય ફેરું હોય ત્યારે આવા મહેમાનો આવે, એની વ્યવસ્થામાં શું કાંઈ ખામી આવે ?

શંખના જેવી ઉજવળ કાંતિવાળી શંખપુર નગરીને પણ શણગારવામાં શી ખામી રહે. ચોક, ચોક, બજાર અને દુકાનોની લાઇને લાઇન ધ્વજ પતાકાઓથી સુશોભિત થઈ ગઈ. રાજદરબાર તેમજ રાજમાર્ગ ધ્વજ પતાકા તોરણ જેવી બીજી અનેક કારિગરીથી ઝમકદાર બનાવવામાં આવ્યા, મંત્રીઓએ રાજસેવકો પાસે એક દિવસમાં સારાય શંખપુર નગરને મનોહર સ્વર્ગ નગરી-અલકાપુરી જેવી બનાવી દીધી. ભાગ્યવાન પુરોવાનાં કાર્ય માત્ર વચન દ્વારાએ જ સિદ્ધ થાય છે.

બીજે દિવસે મહામહોત્સવપૂર્વક રાજમંત્રીઓ જય-સેન કુમારને હાથી ઉપર બેસાડી નગરમાં તેડી લાવ્યા. મનોહર વાદિત્રોના નાદ ગુંજી રહ્યા છે. સૌભાગ્યવાંતીઓ મધુરાં મંગલમય ગીત ગાઈ રહી છે, અનેક નાગરિક જન જયસેનકુમારને જોવાને રાજમાર્ગે કીડીઓની ભીડ ઉભા રાઈ રહ્યા છે. નગરની એવી અનેક નગરની ભવ્યતાને નિહાળતો જયસેનકુમાર રાજસભામાં આવ્યો. સિંહાસન આરૂઢ થયેલા કામદેવ જેવી કાંતિવાળા શંખરાજને તમી સભા આગળ ભેટણું મૂકી જયસેનકુમાર બે હાથ બેડી રાજને નમ્યો. શંખરાજ સિંહાસનથી નીચે ઉતરી જયસેન-કુમારને ભેટ્યા, બન્ને પરસ્પર મળ્યા. રાજાએ પોતાના સિંહાસન ઉપર જયસેન કુમારને પોતાની સાથે એકસાથે કુમારની સાથે આવેલા એમના મંત્રીઓ, સુલકા વગેરેને

ચોગ્ય સ્થાનકે બેસાડ્યા. નગરીની અદ્ભૂત શોભાને જોતા રાજસભામાં આવેલા હતા. રાજસભાની દિવ્ય રચનાને જોઈ મહેમાનો પણ છક થઈ ગયા હતા મંત્રીઓની કુશળતાની તારીફ કરવા લાગ્યા. સત્કાર વિધિ પૂર્ણ થયા પછી જયસેનકુમારનો મંત્રી ઉભો થઈ હાથ જોડી બોલ્યો. “કૃપાનાથ ! આપની ઉન્નત કીર્તિ સાંભળીને દૂર રહ્યા છતાં પણ અમારા સ્વામી આપની ઉપર પ્રસન્ન થયા છે. દૂર રહેલા છતાં આપની તરફ તે એકનિષ્ઠ સત્યસ્નેહ ધરાવે છે. જેથી પોતાને પ્રાણ થકી પણ અધિક પ્રિય એવી રાજકન્યા અમારી સાથે મોકલી છે. હે દેવ ! મનોહર દિવસ જોવરાવી આપ એની સાથે પાણિગ્રહણ કરો ને અમને ફરજમાંથી મુક્ત કરો.” જયસેનકુમારના મંત્રીની વાણી રાજાને અતુકૂળ હતી. ઘરે બેઠાં ગંગા આવતી હતી, વગર પ્રયાસે કલ્પવૃક્ષ ફળીભૂત થતું હતું. અનાયાસે સ્ત્રીરત્ન પોતાને પ્રાપ્ત થતું હતું. રાજાના હર્ષમાં હવે શું ખામી રહે ?

“દૂર રહેલા અને ગુણ રહિત એવા મારા ઉપર વિજયરાજની આટલી બધી કૃપા છે એ એમની સર્જનતા છે. મારા મોઢા લાગ્યે જ જયસેન જેવા મહેરબાનો મારું આંગણ પાવન કરી રહ્યા છે, તેથી જ મને લાગે છે કે મારું લાગ્ય હજી જાગ્રત છે. વિજયરાજ જેવા વડેરાઓએ મારી પાસે જે માગણી કરી છે તે માગણીને નકારનાર હું તે કોણ માત્ર ! મારા જેવા તુચ્છ માણસો વડીલોની એવી વાણીને કોઈ પણ અવગણી શકે નહિ, મંત્રીજી ! ફક્ત દેનારી કલ્પવૃક્ષ જેવી વાણીનો અનાદર કોણ કરી શકે ?” રાજાએ પોતાની લઘુતા પ્રગટ કરતાં મંત્રીની વિનંતિ માન્ય કરી.

“બધો ! મહારાજાના સંબંધમાં તમે મને કહેતા હતા

પણ એથીયે વિશેષ આજે મને ખાતરી થઈ. રાજ છતાં શું એમની બોલાવાની ચતુરાઈ, સરળપણ, વિનય, નમ્રતા; ઉદ્વેગતાનું તો નામ નહિ. અમૃત સરખી મધુરી વાણી, એ અલૌકિક છે". જયસેનકુમાર દત્તને ઉદ્દેશીને બોલ્યો. રાજની રીતભાત તેમજ નમ્રતા જોઈ જયસેન પ્રસન્ન થયો હતો.

‘મહાપુરુષોનો સ્વભાવ જ એવો છે’ વૃક્ષો જેમ અધિક ફલતાં નીચે નમે છે, અનેક નદીનાળાંના અથાગ જળનો સંગમ થવા છતાં સાગર હલકાતો નથી. તેમ મોટા પુરુષો પોતાની મોટાઈ ક્યારે પણ છોડતા નથી. રાજકુમાર !” જયસેનકુમારનો મંત્રી કુમારને-પોતાના સ્વામીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો.

જયસેનકુમાર પણ પ્રસન્નતાથી મસ્તક ધુણાવતો શંખ-રાજ તરફ નજર કરતો બોલ્યો. “દેવ ! આજે તમને જોવાથી મારાં નેત્રો સફલ થયાં, અમૃતથી પણ અધિક વાણી સાંભળવા વડે મારા કર્ણો સફળ થયા, ને શંખપુરી અને આ રાજમહેલમાં આવવાથી મારી કાયા સફલ થઈ. રાજન ! તમને વિશેષ તે શું કહું ?”.

“અને દેવશાલપુરના રાજકુળમાં વિશાળ રાજકુટુંબ છતાં રાજબાળા કલાવતી પણ મહારાજના ગુણોમાં જ અનુરાગિણી બનેલી છે.” જયસેનકુમારનો મંત્રી બોલ્યો.

“એ બધાયે મહારાજના અદ્ભૂત ભાવ્યોનો જ પ્રતાપ છે.” દત્તકુમારે પાદપૂર્તિ કરી. વાણી વિલાસમાં કેરલોક સમય પસાર થયો.

રાજબ્યોતિષીઓને બોલાવી લગ્નનો શુભ દિવસ નક્કી કરી સ્વાગત કરવા પૂર્વક જયસેનકુમારને એમને ઉતારે રવાના કર્યા. રાજસભા પણ વિસર્જન કરી. તે

પછીના એક દિવસે મોટા મહોત્સવપૂર્વક શંખરાજ અને રાજબાળા કલાવતીનાં ધામધુમથી લગ્ન થઈ ગયાં. કન્યા-દાનમાં જયસેનકુમારે વિજયરાજે જે જે વસ્તુઓ હાથી, ઘોડા, રથ, વસ્ત્રાભરણ, જર ઝવેરાત, દાસ, દાસીઓ વગેરે આપેલી હતી તે કરતાંય વધારે આપી દીધું. શંખરાજના આગ્રહથી કેટલોક સમય રોકાઈ રાજની આજ્ઞા મેળવી જયસેનકુમાર પોતાના પરિવાર સહિત પોતાના નગર દેવ-શાલપુર તરફ ચાલ્યો ગયો. પુન્યવંત મનુષ્યોને જગતમાં શું શું નથી મળતું? જે વસ્તુઓ દૂર છે, દુઃખે કરીને મેળવી શકાય તેવી છે, પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ અસાધ્ય છે, તેવી દુઃસાધ્ય વસ્તુઓ પણ પુન્ય હોય તો તરતમાં જ મલી શકે છે. એ જાણ્યા પછી એવો કોણ પ્રમાદી હોય કે પુન્ય કરવામાં પાછી પાની કરે? પુન્યપ્રકૃતિ બાંધવા મરિનાં જે જે કારણો હોય તેની જરૂર આરાધના કરે. ધર્મના ગમે તે અંગનું આરાધન કરી પુન્યના ભંડાર ભરે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

સીંદર્ભનાં બાહુ

ધર્માદ્યનંમનન્તે સ્યમ્, સર્વકામસ્ય ધર્મતઃ ।

લભ્યતે ધર્મતો મોક્ષઃ, તેનોક્તો ધર્મ ઉત્તમઃ ॥

ભાષાંર્થ—જગતમાં ધર્મ કરવાથી અગમ્ય હિત ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, મનની સર્વે અભિલાષાઓ અને ભોજ ઉપલોગની વસ્તુઓ પણ ધર્મ થકી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉત્તમમાં ઉત્તમ મોક્ષજન્ય સુખ પણ ધર્મના પ્રભાવથી મળી શકે છે તો આ ક્ષણિક સુખો મળે એમાં તે શું ? માટે જ જગતમાં ધર્મને ઉત્તમ કહેલો છે.

“સૌંદર્યનાં જાદુય જગતમાં અદ્ભુત તો ખરો !”.

રાજરાણી-પટ્ટરાણી કલાવતી એક દીવસે મધ્યાહ્ન સમયે સ્નાન કરી માત્ર એક વસ્ત્ર ભેર પોતાના નાગ પાશ સમાવેશકલાપને આમતેમ નચાવતી આરિસા ભુવનમાં પોતાના દિવ્ય સૌંદર્યને નિરખતી બોલી. જેનાં અંગાપાંગો મનોહર ઘાટીલાં તેમજ નવીન ચોવનના આવેશથી અદ્ભુત હતાં. પહેલીજ નજરે પ્રલોભન કરનારાં પોતાનાં ખુલ્લાં અંગો પોતેજ જોતી મનમાં વિચારી રહી હતી, “વાહ! વિશિષ્ટ શું અદ્ભુત રૂપ સરજ્યું છે ! આ રૂપમાં ભયંકરે સિંહોને વશ કરનાર પુરૂષ દિવાનો બને છે - પાગલ બને છે, અનેક જાદુ કરતાં જગતમાં રૂપ સૌંદર્યનાં જાદુ અદ્ભુત છે, એ સૌંદર્યને મોટા ચમરખંધીઓ પણ મસ્તક નમાવે છે તે કંઈ તદ્દન ગેરવ્યાજબી તો નથી. જે સ્ત્રીઓમાં આવું આકર્ષક સૌંદર્ય નહોત તો તે કદિ સમર્થ પુરૂષો પર પોતાનો પ્રભાવ પાડી શકત નહીં. આ મોહીની પણ જગતમાં કંઈ જેવી તેવી નથી. આહ ! રૂપ એતો અદ્ભુત ” મનમાં સૌંદર્યનાં વખાણ કરતી બાલા કલાવતી અત્યારે આરિસા ભુવનમાં એકાંતમાં પોતાના કેશકલાપ સમારતી, વિચારમાં ને આરિસામાં પોતાના સૌંદર્યને જોતી એકાગ્ર હતી. અચાનક એના મનમાં વિચાર સ્ફુર્યો ને એવું ચંદ્રવદન જરીકે ફરક્યું, વદન ઉપર આજુ સ્મિત પથરાયું, અને કદાચ અત્યારે એ આવે તો ? ” સહેજ આસ્તેથી એ શબ્દો એ મનોહર ચંદ્રવદનમાંથી સરકી ગયા. એ નવજવાન શરીરના રોમરાય વિકસ્યર થયાં, હૃદયમાં અનેક

ભાવો ઉત્પન્ન થયા ને ચાલ્યા ગયા. હૈયામાં અકથ્ય ઉદ્દાસ થયો. યૌવનનો થથરાટ થનથની રહ્યો, સૌંદર્ય ફાટ ફાટ થવા લાગ્યું. એ સ્નાનથી શુદ્ધ થયેલી નવોઢા કલાવતીના વદન ઉપર સ્ત્રીત્વના ભાવો જન્યત થયા કે શું ?

એ આરિસામાં પોતાના વદનને અનિમેષ નયને જોતી કલાવતીએ તરતજ એક પ્રતિબિંબ-વદન જોયું અને ચમકી. “અરે આતો એ...હવે શું ? ક્યાં જઈ ? સંતાધ જઈ ? કલાવતી ગભરાઈ ગઈ. પોતાના કેશકલાપને આમ તેમ નચાવતી હરણીની માફક કુદાકુદ કરતી કરતી એક ખુણામાં સંતાધ ગઈ-ભરાધ ગઈ.

આવનાર પુરૂષ બીજો તે કોણ હોય, ? એતો રાત-દિવસ એના રૂપનું પાન કરનાર શંખરાજ પોતે જ હતો. પ્રિયાના દર્શનનો અધિરો રાજા પ્રિયાનું દર્શન કરવા-રીઝવવા અત્યારે ક્વેળાએ પણ હાજર થયો હતો. પ્રેમી આશક્તે પ્રિયાના ધ્યાન સિવાય બીજું કશું ધ્યાન હોઈ શકે ? એના હૃદયમાં તો પ્રિયાનું જ સ્થાન હોઈ શકે.

શંખરાજ પ્રિયાના સૌંદર્યને નિરખતો મંદમંદ ડગલાં ભરતો મનમાં અકથ્ય રમણીય મુગ્ધવણને અનુભવતો એ સંતાયેલી પ્રિયાના સન્મુખ હાજર થયો. દષ્ટિથી એ સર્વાંગ સુંદર અગોપાંગના સૌંદર્ય-લાલિત્યનું પાન કરવા લાગ્યો, “વાહ ! સંતાઈ જતાં તો સારૂ આવડે છે હો !” રાજા હસ્યો.

નવોઢા કલાવતી શરમની મારી નીચેથી ઉંચે મસ્તક પણ શી રીતે કરી શકે ? લજ્જા એ તો નવોઢા નારીઓનું ઉત્તમમાં ઉત્તમ ભૂપણ કહેવાય. શરમથી પૃથ્વી માર્ગ આપે તો જાણે પેસી જાઉં. શું કરું ? એ ગભરૂ નારીને અત્યારે હિમત આપે તેવું કોણ હતું ? પૃથ્વી પણ માર્ગ આપવાને અત્યારે નવરી નહોતી. મોત પણ અત્યારે તો મંદમંદ

હસી રહું હતું - એની મશ્કરી કરતું હતું. ગરીબ બિચારી બાલા !

“સંતાઇ જવું હોય તો મારા હૃદયમાં સંતાઇ જાને ? જરી ઉંચે તો જો ? મારી સામે તો જો ? પૃથ્વી કાંઈ માર્ગ આપવાને અત્યારે નવરી નથી કલા !” એ યૌવન અમૃતનું દષ્ટિથી પાન કરતા રાજનાં નેત્રો હસી રહ્યાં-નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. એ રૂપના બદ્ધથી શંખરાજનું મસ્તક ડોલાયમાન થવા લાગ્યું.

એ શરમનો આવેગ પૂર્ણ થતાં હવે કાંઈક હિંમત ધારણ કરી બાલા-નવોદા નારી કલાવતી બોલી. “સ્રીની ખાનગીમાં આમ એકદમ પ્રવેશ કરવો એ સારા માણસનું લક્ષણ ન કહેવાય. ચોરની માફક ગુપચુપ દાખલ થવું એ તે ક્યાંની રીત ?”

“દુનિયામાં આવી ચોરી કોણ નથી કરતું ? મોઢા લાગ્ય હોય ત્યારે જ આવી ચોરી કરવાની તક મલે છે બાલા !”

“શું ચોરવા આવ્યા છો ? આ મહાલયમાંથી ગમે તે વસ્તુ ઉપાડી ચાલતા થાઓ. આટલી બધી કિમતી વસ્તુઓ પડી છે તેમાં તમને ક્યી ગમે છે ?” એ શબ્દોના ઉચ્ચાર કરતી કલા હસી. એના મનમાં-હૃદયમાં શુંય થતું હશે એ તો એ પોતે જ જાણે.

“મને તો આ વસ્તુ ગમે છે કલા ?” રાજાએ અંગુલી નિર્દેશ કરી કહ્યું ને આસ્તેથી પોતાના મુકોમળ હાથે એનું મસ્તક ઉચું કરી પોતાની સામે સ્થિર કર્યું. “મને શું ગમે છે તે તું સમજીને કલા ?” બન્ને એક બીજાને દષ્ટિથી દિવાનાં કરતાં હસ્યાં.

“ના.” કલાએ મસ્તક ધુણાવ્યું.

“એ...મ ? હજી પણ તને સમજ પડતી નથી લે સમજવું ?” આસ્તેથી તેના વદન પાસે પોતાનું વદન લઇ જઇ એક.....

“અરે આ...શુ ? ચોરીને ઉપરથી સરજેરી !” બાલા કલાવતી જરા દૂર ખસી ગઇ-શરમાઇ ગઇ.

“અરે એમાં આટલો બધો રોષ ? તમારી રજાથી હું ગમે તે ચીજ લઉં તોય કાંઈ વાંધો ? વાહ ! આ તો અજબ વાંધો !”

શંખરાજ કલાવતીના પાસે ગયો અને મંદમંદ અધરે ને સ્ફુરાવતો બોલ્યો. “રોષ ન કરશો કલા-દેવી !”

બન્ને પતિ પત્ની મહાન હતાં. અદ્ભૂત વ્યક્તિત્વ. ધરાવનારાં હતાં. એક બીજાની શક્તિ પેતપોતના પ્રમાણમાં ખુબ હતી, એતો બ્યારે કસોટીએ કસવાનો સમય આવશે ત્યારે ખબર. શંખરાજ બહાદૂર, વીરોનો વીર ને સમયનો બાણ હતો. ત્યારે કલાવતી સતીઓમાં પણ શ્રેષ્ઠ હતી. એના પ્રબળ સતીત્વ આગળ રાજાનું વ્યક્તિત્વ પણ ગોણ થઇ જતું. એ સતીત્વ સિવાય કલાવતીમાં એનિ ઉચિત બીજા પણ અનેક ગુણો હતા. તેમજ ઉત્તરોત્તર જાવીકાલમાં પણ બન્ને ઉન્નત પદવીને પ્રાપ્ત કરનાર ઉચ્ચ આત્માઓ હતા. પણ અત્યારે શું ? અત્યારે તો જેવો સમય લેવો જ દર. જેવો કર્મોદય તેવી જ પ્રવૃત્તિ. જેવા સંયોગો તેવો જ વર્તવ કે બીજું કંઈ ?

એમને આધિન થવેલા માનવેશની માફક શંખરાજ પણ અજાત નયને મિથા કલાવતીને નિહાળતો ને મંદમંદ પોતના અધરને રમાડતો બોલ્યો. “કલા ! ખરેખર આત્મારે તો સારા સ્નેહને હું વશ થઇ ગયો છું. તારા સૌન્દર્યમાં પતંગની માફક મુઝાઇ રહ્યો છું. આત્મારે તો હૈયું પણ હાથ નથી મિચે !”

“તે હૈયું ઠેકાણે રાખો; કોઈ ચોરી જશે તો ?” કહ્યા જરાક હસી. એના નયનમાં અત્યારે અદ્ભુત જાદુ હતું એ જાણુમા જોઈ બળવાન માનવી પણ અત્યારે તો સ્થિર થઈ ગયેા હતા.

હવે ચોરાવામાં બાકીએ શું રહ્યું છે ? તારા લાઘવે જ્યારથી તારું ચિત્રપટ બતાવ્યું ત્યારથી જ હૈયું તો હું હાવમાં હારી બેઠો છું. હવે શું થાય ?”

“એ દત્તે બહુ ખરાબ કામ કર્યું છે. ચિત્રપટ બતાવી તમને હેરાન કર્યા છે એવાને તો શિક્ષા જ કરવી જોઈએ, કેમ ખરું ને ?”

“હા, શિક્ષા તો જરૂર કરવી જોઈએ, પણ દત્તને નહિ”.

“ત્યારે કોને ?”

“મારા હૃદયના ચોરનાસ્તે !”

“એ.....મ ! ત્યારે તો ફસાયા !”

“એમાં શક શું ? ચોરને શિક્ષા થવી જ જોઈએ ?”

“તમારો ન્યાય તો વિચિત્ર પ્રકારનો કહેવાય ?”

“ને એ શિક્ષા પણ અત્યારે જ કરી હોય તો ?”

“તેથી જ રાજસભામાંથી અત્યારે બાબ્યા હશે ?”

“હા, બરાબર છે.”

“ત્યારે તો પૂરા ફક્સાયા હવે તો !”

“બાબ્યાના ? રાજપુરમાં બાબ્યા તે દિવસથી.”

“ના ! અત્યારે તો મને જવાબો”.

મૃગલીની માફક છાકી જતી બાલસંવેનના કલાવતીને મજાસાજે એકદમ પોતાના બન્ને હાથ મજબુત પકડી લીધી. પોતાના બન્ને હાથમાં એને રમાડતો હિંડોળા ઉપર બેઠો. પોતાની પાસે બેસાડી એના વાળ પોતાની અંગુલીવંતી હોળવા લાગ્યા. પોતાને હાથે એને આજુબજુ

અને વસ્ત્ર પહેરાવવા લાગ્યો, વારે વારે એના સુંદર શરીર પર પોતાના હાથનો સ્પર્શ કરતાં રાજા તુષિ જ પામતો નહીં, કલાના સુખને માટે રાજા શું ન કરતો? પ્રિયાનું કાર્ય પોતે જાતે જ કરતો, પ્રિયાની સાથે જ ખાતો, પીતો અને વાર્તાલાપમાં તો સમય પણ જણાતો નહિ. સમય ઉપર સમય જવા છતાં પ્રિયાથી દૂર થવાનું એને પાલવતું નહિ. પ્રિયાના વદનને જોતો ત્યારે જ રાજાનું હૈયું ઠરતું હતું. એવાં બહુઈ આકર્ષણ એમ સહેલાઈથી કોઈનાંય દૂર થયાં છે કે ?

પ્રિયાની સાથે વિવિધ પ્રકારે સુખને ભોગવતો રાજા રાજકાર્યમાં પણ મંદ ઉત્સાહવાળો થયો. મંત્રીઓને રાજકાર્ય ભગાવી દીધું. બીજે કોઈપણ ઠેકાણે જવું આવવું ચ રાજાએ છોડી દીધું. એવી અનેક ઉપાધિઓને છોડી રાજા કલાવતી સાથે જ સમય વિતાડતો હતો. ખાન, પાન, ગાન-તાન, સ્નાન એ સર્વે કંઈ કલાવતી સાથે હોય તોજ એમાં આનંદ જણાતો હતો. કલા સિવાય સર્વ કંઈ રાજાને નિરસ-નિર્માલ્ય હતું. જ્યાં અને ત્યાં રાજાને કલાવતીજ દેખાતી હતી. સુક્ષ્મ સ્વરૂપે એની દિવ્ય પ્રતિમા એની નજર સમક્ષ તરવરતી હતી. કલાવતીના પ્રેમમાં મશગુલ થયેલા રાજા રાજાને અત્યારે પ્રજાની કે રાજ્યની કંઈએ પડી નહોતી. રાજ્યમાં નવાળુની શી બને છે તેની પણ રાજાને પરવા નહોતી. એવું અનેક સ્નેહબંધન રાજાને બંધાયેલું છે કે એક ક્ષણ પણ કલાવતીને ન જુએ તો એને કંઈકંઈ મનમાં થઈ જતું હતું. વિશેષ શું ? અત્યારે તો કલાવતી એ એક જ મહાન હતી. એની સાથેનાં ભોગવાતાં સુખો એજ એને મન સર્વસ્વ હતું. એના મધુર શબ્દોનું શ્રવણ એ રાજાને મન ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સંગીત હતું. અહોનિશ એને

બેઠને જ રાજ પોતાની દષ્ટિનું ફલ મેળવતો હતો. કલાવતીને મેળવીને જગતમાં પોતાને શું નથી મલ્યું ? મનુષ્યના સુખની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા એ માનવીને મનમાં થતું કે આવું સુખ કોઈને હશે વાર ? કલા જેવી રૂપ અને ગુણસંપન્ન નારીઓ જગતમાં હશે કે ?

અનુપમ ભોગોને ભોગવતી કલાવતીની નગરીની નારીઓ પણ ઇર્ષ્યા કરવા લાગી. કેટલીક સમજી રમણીઓ એના સૌભાગની પ્રશંસા કરવા લાગી. કેટલીક પોતાને કલા જેવું સૌભાગ્ય, ભોગવૈભવ, ઐશ્વર્ય મલે એ ખાતર ધર્મ કરવા તત્પર બની. સારાય નગરમાં એના ભાગ્યનાં વખાણ થવા લાગ્યાં. પંચવિષયજન્ય સુખને ભોગવનારાં આ રાજ રાણીના ભાગ્યમાં તે શી ખામી હોય !

પ્રતિદિવસ વિવિધ સુખો ભોગવતાં તેમનો કેટલોક કાળ ચાલ્યો ગયો જેની એ દંપતિને ખબર પણ પડી નહીં. સુખ અને દુઃખ એ વસ્તુઓજ એક બીજાથી ઉલટી રીતે છે. દુઃખમાં અદ્ય સમય પણ દીર્ઘકાલ જેવો લાગે છે ત્યારે સુખમાં દીર્ઘકાળ પણ અદ્ય થઈ જાય છે; સુખમાં જેમ દેવતાઓને પોતાના જતા એવા કાળની ખબર પડતી નથી તેવી જ રીતે ચારેકોરથી સુખમાં પડેલા માનવીઓ પણ દેવતાની માફક જતા એવા કાળને જાણતા પણ નથી.

મનુષ્યને દુર્લભ એવા ભોગોને ભોગવતાં કલાવતીએ એક સુંદર ભાગ્યવાન ગર્ભને ધારણ કર્યો. એની પ્રતીતિ તરીકે સુખે શયનાગારમાં પોઢેલી કલાવતીને એક સુંદર સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં કલાવતીએ રાત્રીના ચરમ પ્રહરે ક્ષીરોદધિ જલથી ભરેલો સુવર્ણ કલશ જોયો. એ મનોહર કળશના ગળામાં પુષ્પમાળાઓ ગુથેલી હતી. સુંદર ચિત્ર વિચિત્ર કમળથી એ કળશનું સુખ ઢંકાયેલું હતું. એવા એ

કળાશને જોતાં પ્રભાતના મંગલમય વાદિત્રના નાદોએ તેને જાગ્રત કરી. “આહ ! કેવું મનોહર સ્વપ્ન !”

હર્ષના આવેશવાળી કલાવતીએ શંખરાજને એ સ્વપ્ન નિવેદન કર્યું. “પ્રાણેશ ! એ મનોહર સ્વપ્નનું ફળ શું ?”

“પ્રિયે ! રાજ્યધુરાને ધારણ કરવામાં સમર્થ એવો પરાક્રમી પુત્ર થશે ! તમારા મનોરથ સફળ થશે.”

“આપનું વચન સત્ય થાઓ.” કલાવતીએ રાજનું વચન અંગીકાર કર્યું. મનમાં અતિહર્ષ પામી.

ગર્ભના નિર્વાહ કરતાં કલાવતી શાસ્ત્રની રીતિ પ્રમાણે ગર્ભને ધોષવા લાગી. ગર્ભને ધોષણ મલે તેવું ભોજન કરતી, ઔષધ પણ પીતી હતી. ગર્ભના રક્ષણને માટે ધોષવાને હાથે જડીબુટ્ટીઓ ખાંધવા લાગી. ઇષ્ટ દેવતાની આરાધના કરવા લાગી. ગર્ભના રક્ષણ માટે અનેક ઉપાય કરતી સમય નિર્ગમન કરવા લાગી. એવી રીતે નવ માસ વ્યતીત થયા ત્યારે પ્રથમ પ્રસુતિ પિતૃગૃહે થવી જોઈએ એ રીતિ હોવાથી વ્યજયરાજે રાજસેવકોને મોકલેલા, તે સેવકો શંખપુરમાં દત્તના મકાને આવી ગયા. રાજસભામાં બીજે દિવસે જવાનો નિર્ણય થવાથી તે દિવસે તેમણે પરિશ્રમ ઉતારવા વિશ્રાંતિ લીધી. પણ કલાવતીને ખબર પડતાં તરત જ દત્તને મકાને દોડી આવી. કુટુંબના સમાચાર પૂછી સ્નાયુએ મોકલેલું ભેટલું લઈ રાજમહેલમાં પાછી ફરી.

પરિચ્છેદ ૪ થો

રંગમાં ભંગ.

“ક્યા કરે ચાહને વાલોંકા ભરોંસા કોઈ,
જગતમેં કીસીકા હોતા નહી કોઈ.

નિશા સમયે નિશાનાથનો આલમાં ઝગઝગાર હોવા છતાં રાજમહેલમાં અનેક દીપશિખાઓ અંધકારને ભગાડી રહી હતી, અનેક પંચરંગી દીપદેથી રાજમહેલની આસપાસ શોભા જણાતી હતી, મોટા મોટા રાજમાર્ગો તેમજ અનેક નાના મોટા શંખપુરના રસ્તા દીપકોના તેજથી દીવસ-તુંબ ભાન કરાવતા હતા. અનેક ધનાઢયોના પ્રાસાદો તેમજ મોટા મોટા રાજ્યાધિકારીઓના મહાલયો પણ દીપકોની જ્યોતથી ઝગઝગી રહ્યા હતા તેમની સમૃદ્ધિને સૂચવતી ધ્વજાઓ-પંચરંગી પતાકાઓ હવામાં નૃત્ય કરી રહી હતી.

રાજમહેલના એક મનોહર અને વિશાળ ખંડમાં પટ્ટરાણી કલાવતી પોતાની સખીઓ સાથે અત્યારે આમોઝ પ્રમોદમાં વખત પસાર કરતી અનેક પ્રકારની ભાર્તા કરી રહી હતી. આવતી કાલે અગર તો એક બે દિવસમાં કલાવતીને પિતૃ ગૃહે જવાનું હોવાથી તેનું મન કંઈક આનંદમાં હતું. માતાપિતા તેમજ ભાઈને મળવાના સમયની આતુરતાથી રાહ જોતું હતું. અત્યારે તો હૃદયને આકૃતની જરાક જેવડી ઝાંખીય ક્યાંય જણાતી ન હોતી. સ્વપ્નામાં આકૃતની ઝાંખી ક્યાંથી હોય !

“સખી ! જો આ આજુબંધ કેવા મનોહર છે !

મારા પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય આ આભૂષણને મોકલનારને હું ક્યારે જોઈશ ?” કલાવતી આડીઅવળી વાતથી પરવારી પોતાના ખન્ને નાજુક હાથ પર ધારણ કરેલાં બાબુખંધને વારંવાર જોતી હર્ષ પામતી બોલી. એના હૈયામાં હર્ષની અવધી ન હતી. આંખો હર્ષથી હસી રહી હતી. માતાપિતાને મલવાના ઉત્સાહમાં એનાં શેમરાય વિકસ્વર થયાં હતાં. આજે એનું મન આનંદના મહી-સાગરમાં ડોલાયમાન થઈ રહ્યું હતું.

“જહેન ! હવે અધિરાં થાઓ નહિ. થોડાજ દિવસમાં તમે તમારા પ્રિયજનોનાં દર્શન કરશો, ખુશી થશો, પ્રિય-જનનો મેલાપ પણ ભાગ્ય વગર કાંઈ ઓછાજ થાય છે ? તમે તો મોટાં ભાગ્યવાળાં છો, નશીબદાર છો.” સખીએ કલાવતીનું મન પ્રસન્ન થાય તેવી રીતે કોમલ ભાષામાં જણાવ્યું ને એ સખીના વચનથી કલાવતી પણ રાજી થઈ ગઈ. અત્યારે એના ઉત્સાહ પણ અખંડિત ને સંપૂર્ણ હતો. આનંદના આવેશથી એના મનરૂપ આકાશમાં અનેક નાની મોટી હર્ષની વાદળી આવતી ને વેરાઈ-વિખરાઈ જતી. કારણકે સંપૂર્ણરીતે સુખી અને સમૃદ્ધ માણસોની સૃષ્ટિ હંમેશાં ગરીબો કરતાં નિરાળીજ હોય છે.

“હા ! સખી તારી વાત સત્ય છે. આ બાબુખંધ જેવાથી જણે પ્રત્યક્ષ એ પોતેજ મારી સામે ઉભો હોય એમ જણી હું ખુશી થાઉ છું. મારી ઉપર કેટલો બધો એનો સ્નેહ છે ? જગતમાં આવો સ્નેહ ક્યાંય હશે કે ?” હર્ષવિશમાં અત્યારે કલાવતી શું બોલી રહી છે તેનું પણ ભાન નહોતું ! તેમાંય મોટા માણસોના પ્રસંગે હંમેશાં અનેરાજ હોય છે. સ્વતંત્ર અને બેપરવા માણસોને બોલવામાં કે ચાલવામાં કોઈની પરવાહ નથી હોતી. કોઈની

દાક્ષિણ્યતામાં તેમને ગભરાવાનું કે વિચાર કરવાનું પણ હોતું નથી.

“તમારી વાત સત્ય છે બહેન, જગતમાં સ્નેહ એ તો મોટામાં મોટું અદ્ભૂત વશીકરણ છે. જેમ મોરલીના મધુરા નાદને વશ થયેલો સાપ મૃત્યુનીય પરવા નહીં કરતાં સ્થંભીત થઈ જાય છે તેવીજ રીતે આપ પણ સ્નેહના વશથી અત્યારે કેવાં ડામાડાલ થઈ રહ્યાં છો? દૂર છતાં પણ સ્નેહનું આકર્ષણ અનેકજ હોય છે, ચંદ્રનાં દૂરથીયે દર્શન કરીને કુમુદિની શું નથી ખીલી ઉઠતી?”

નિર્દોષપણે કલાવતી અને સખીની થતી વાતચિત અકસ્માત આવી ચડેલા રાજાએ ગુપ્તપણે ઉભા રહીને સાંભળી અને મહીસાગરના તોફાનમાં નાવડીની જેમ રાજાનું મન ચગડોલે ચઢ્યું, કલાવતીના હાથ પર રહેલા ખાળુખંધને જોઈ રાજાએ વિચાર કર્યો. ઓહો! આ ખાળુખંધ કોણે મોકલ્યા હશે, કોની ઉપરના સ્નેહની આ વાત કરે છે? આના હૈયામાં આટલો બધો સ્નેહ કોના તરફ ઉભરાઈ જાય છે? વાહ! શું આવું સ્ત્રીનું હૃદય? હું જ્યારે એના માટે મરી મથું છું ત્યારે આ તો કોઈ ખીજ ઉપરજ ઓવારી જાય છે? વાહ! દુનિયા વાહ! વિધાતા! શું સ્ત્રીની અભિનય-કળા છે! બોલવાના જુદા ને ચાવવાનાય જુદા! આ તે સ્ત્રી કે રાક્ષસી? દેવી કે દાનવી! જે નારી પોતાના વિદ્યાસુપતિને છતરી જરી વિજરી રમે એનો પાર બ્રહ્મા પણ રીંતે પામી શકે?” શંખરાજના શંકાશીલ થયેલા મનમાં અનેક કાળી વાદળી આવીને પસાર થઈ ગઈ. ક્ષણ પહેલાંની પ્રાણવલ્લભા પ્રિયા કલાવતી માટે એનું સાશંક મન અનેક પ્રકારે બહેમવાળું થવા લાગ્યું. માનવીના ચંપળ મનને વિચારોના વિનિમય કરતાં શું વાર લાગે? શંખ

રાજના મનમાં વહેમનું વમળ એવી રીતે ગુંચળુ વળી ગયું કે એ શંકાની તપાસ કે ચોકસાઈ કરવા જેટલું ધૈર્ય પણ તે ધરી શક્યો નહિ. વહેમના જળામાં ઝકળ વડળ થતાં જ રાજએ એકદમ કલાનિપુણ કલાવતીનો ફેંસલો કરી નાંખવાનો વિચાર કર્યો. “હા બિફ! આ દુષ્ટા નારીનો વિશ્વાસ કરી એના મિથ્યા મોહમાં હું ફસાયો, એના પ્રિય-તમને જો હું અત્યારે જોઉં તો હમણાંજ એને ઉભો ને ઉભો ચીરી નાખું” અથવા તો આ અધમ નારીને તો સ્વર્ગમાં મોકલી દઉં, આ પાપિણી તો મારી શંખ જેવી શુદ્ધ અને ઉજવળ શંખપુરીને લજવશે. હવે એક દિવસ પણ એ મારા મહેલમાં રહી શકશે નહિ, એના કર્મને ચોચ એને અવશ્ય શિક્ષા થવીજ જોઈએ” આકુળવ્યાકુળ થયેલા રાજને અત્યારે કોણ સારી સલાહ આપે ? રાજ તેજ, સત્તા, ઐશ્વર્ય અને યૌવનના મદથી છકી ગયેલું મન શાંત કરવાને કે ધીરજ ખમવાને શક્તિમાન નહોતું, અત્યારે તો તડ અને ફડ સિવાય કોઈ રસ્તોજ નહોતો. સાહસિક કાર્ય કર્યા પછી પાછળથી એનાં માઠાં ફલ ભલે ભોગવવાં પડે પણ અત્યારે તો ખસ એમજ.

હૃદયમાં કંઈક નિશ્ચય કરી શંખરાજ ગુપચુપ પાછો ફર્યો. પોતાના એકાંત શયનગૃહમાં આવી આરામ હાલો ઉપર પડ્યો. મનને શાંત પાડવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા પણ કોઈ રીતે એ ઉદ્વૃત મન શાંતિ પામ્યું નહિ. મનને ભૂલવવા અનેક દીપમાળાના રંગ ઘેરંગી પ્રકાશ તરફ નજર ફેરવી તેમાં મનને પરોવ્યું પણ મનમાં જે વ્યાકુળતા હલમલી રહી હતી તેમાં જ તે ઉછાળા માર્યા કરતું હતું. પલંગ ઉપર પોઢી નિદ્રાધિન થવાનો વિચાર કર્યો, પલંગમાં શંખરાજ આમતેમ આળોટવા લાગ્યો. છતાં નિદ્રા

અત્યારે તો વેરણ બની ગઇ હતી. પ્રાતઃકાળ સુધી ધીરજ ધરવા જેટલી સહનશીલતા પણ મન બતાવી શક્યું નહીં. મનની વ્યાકુળતાથી રાજા આખરે કાંઈક નિશ્ચય કરી ઉઠ્યો. દિવાનખાનામાં આવી મધરાતના ઝાંખા પડતા દિવસોને સતેજ કર્યાં. એક લાંબી ખુરશી-બેઠકપર રાજા કાંઈક વિચાર કરતો બેઠો. ત્યાં રહેલા પહેરગીરને હાક મારી. આવી માજમ રાતે પહેરગીર મનમાં અનેક ગડ લાંગ કરતો શંખરાજ સામે કુર્નિશ બળવી ઉભો રહ્યો.

“જા ભટ્ટને બોલાવી લાવ”. રાજાનો હુકમ સાંભળી પહેરગીર સલામ ભરી ચાલ્યો ગયો. રાજાનું મન પાકું તોફાનમાં ઝોલાં ખાવા લાગ્યું. “અરે શું એ દુષ્ટને મારી નાંખાવું ? કે એને જંગલમાં હિંસક જનવરોના બોરાક માટે છોડી દઉં ? શું કરું ? આ મહાન પાપ હવે શંખપુરમાં તો નજા જેઠાએ !” એ વિચારમાં એકચિત્તવાળા રાજાને ભટ્ટ સામે હાથ જોડીને ઉભો રહ્યાની પણ ખબર પડી નહિ, રાજાની નજર બ્યારે ભટ્ટ ઉપર પડી ત્યારે વિચારમાંથી એકદમ સાવધ થઈને બોલ્યો “જે ! પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય થતાં પટ્ટરાણી કલાવતીને રથમાં બેસાડી ભયંકર જંગલમાં લઇ જઇ છોડી મૂક, જે એમાં જરા પણ ગફલત થશે તો તને કુટુંબ સહિત મરાવી નાખીશ”. ભટ્ટને એ પ્રમાણે હુકમ કરાવી શંખરાજ ત્યાંથી પોતાના શયનગૃહ તરફ ચાલ્યો ગયો.

રાજાઆજ્ઞા સાંભળી ભટ્ટ મનમાં અનેક વિચાર કરતો ત્યાંથી પોતાના ઘર ગયો. રાત્રી હજી વિશેષ હોવાથી એણે ધોરવા માંડ્યું. પ્રાતઃકાળ થતાં વહેલો વહેલો નિત્યકર્મથી પરવારી રથ તૈયાર કરી પટ્ટરાણી કલાવતીના મહેલ આગળ ખડો કર્યો. બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવતો ભટ્ટ પટ્ટરાણીને કહેવા લાગ્યો. “માતાજી ! મહારાજા ઉપવનમાં પધાર્યા

છે, આજ આખો દિવસ ત્યાં આનંદમાં ગાળવાનો હોવાથી મને આપને તેડવા માટે મોકલ્યો છે. રથ તૈયાર છે આપ રથમાં બીરાજે એટલી જ વાર છે.” ભટ્ટની વાણી સાંભળી કલાવતી મનમાં ખુશી થઈ, એણે સારાં વસ્ત્ર પહેરી બહાર જવા માટે તૈયારી કરી. “વાહ ! મહારાજની મારી ઉપર શું અખંડ પ્રીતિ છે ? રાજ મારી વગર જરાય રહી શકતા નથી જેથી ઉદ્યાનમાં પણ મને તેડાવી છે. પતિનો આવો અપૂર્વ પ્રેમ મેળવવા માટે જગતમાં હું મોટી ભાગ્યશાળી છું.” કલાવતી મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર કરી મહેલના પગથીયાં ઉતરી આસ્તેથી રથમાં બેઠી. પટ્ટરાણીને રથમાં બેસાડી ભટ્ટે રથને હંકાર્યો. શંખપુરના ઘરવાળ છાડી રથ જંગલને માર્ગે ચાલ્યો. પાણીદાર અશ્વો ભટ્ટના અભિપ્રાયને બળુતા જંગલને માર્ગે ધસ્યા જતા હતા. શંખપુરના બાહ્ય ઉદ્યાનો છાડી રથ જંગલમાર્ગે જતો બેઠ કલાવતી આલી થઈ ગઈ, તેનું જમણું નેત્ર ફરકવા લાગ્યું, એને મનમાં ગભરામણ થવા લાગી.

“અરે ! તું મને ક્યાં લઈ જાય છે ? મહારાજ ક્યાં રહેલા છે ?”

“દેવી ! હજી થોડું દૂર આપણે જવાનું છે. અરેરે ! એટલામાં મહારાજ તો થોડું દૂર નિકળી ગયા બે !” ભટ્ટે પાણીપંખા અશ્વોની લગામ મૂકી દીધી, અશ્વો હવામાં ઉડતા હોય તેમ સ્પીધગતિએ રથ ચાલવા લાગ્યો.

જમણું નેત્ર ફરકવાથી કલાવતીને હૈયામાં ધ્રાસકો પડ્યો. “શું ભટ્ટ આ બધું સાચું બોલે છે ! મહારાજ કોઈ દિવસ આટલા બધા દૂર જંગલ તરફ જતા નથી ને આજે ગયા એ તો અબધ્ય !” કંઈ સમજાતું ન હોવાથી મન અકળાઈ શરીર બધું બેચેન બની ગયું એ મનોહર

અંદવદન પણ મ્હાન થઈ ગયું; ભાવીના અનેક વિચારો કલાવતીના મનમાં આવી ગયા. એક પછી એક વિચારોની પરંપરા મનમાં ગડમથલ કરવા લાગી.

મધ્યાહ્ન થયો છતાંય હજી મહારાજનો મુકામ જણાતો ન હતો. ધીરે ધીરે સૂર્ય પણ પશ્ચિમ દિશા તરફ સિધાવી જતો હતો. છતાંય ક્યાંય ઠંકાણું નહોતું. શાખપુરથી ઘણે દૂર નિકળી જવા છતાં પણ હજી ભયંકર જંગલ આવેલું ન હોવાથી રથને ભટ્ટ પુરપાટ દોડાવે જતો. બીજી તરફ સૂર્ય પણ નારાજ થઈને પોતાનો પ્રકાશ સંઘરી લેવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો, જાણે આ અકાર્યથી નારાજ થયો કે શું ?

કલાવતી હવે ધૈર્ય ધરી શકી નહી. અતિ સહનશીલ હોવા છતાં પણ હવે તો હિંમત હારી ગઈ, આ પુરુષ મને ક્યાં લઈ જશે ? સાંજ પડવાની તૈયારી હતી, છતાંય હજી જંગલને માર્ગ અધીને દોડાવે જતો જોઈ અકળાઈને ઘોલી “અરે દુષ્ટ ! તું મને છતરે છ કે શું ? આ તો ભયંકર જંગલ આવતું જાય છે. મહારાજ તે અહીં ક્યાંથી હોય ? નથી તો ઉઘાન કે નથી જનોનો કોલાહલ કે અધીનો હજીહજીર” ઘોલ ! આ બધું શું છે ? સાચું કહે ? ગુસ્સાથી લાલચોળ કલાવતી ખની ગઈ.

ભટ્ટ હવે ભરજંગલમાં આવી પહોંચ્યો હતો. કલાવતી રાજરાણીને કોધાયમાન જોઈ પોતે પણ ધથરી રહ્યો હતો. જેને માટે અત્યાર સુધી જરા પણ અપવાદ સાંભળવામાં આવ્યો નથી એવી આ મહાસતી આપ આપશે તો હું નિર્દોષ મારો જઈશ. એમ વિચારી અધીને થોભાવી રથ ઉપરથી ઉતરી પડ્યો. “સાતાજી ! મહાદેવી ! ક્ષમા કરો. હું નિરપરાધી છું. રાજનો હુકમ આ પાપી પેટને

ખાતર નામરેણ છતાંય બળવવો પડે છે. શું કરે !” ભટ્ટની વાત સાંભળી કલાવતી ચમકી ગઇ. એનો જીરુસો નરમ પડ્યો. સારથી ઉપરથી એનો ક્રોધ ઓસરી ગયો. ભટ્ટની આજીજી જોઇ એને દયા આવી.

“રાજાએ તને શું એવો હુકમ કર્યો હતો કે મને જંગલમાં છોડી દેવી ?”

“હા માતાજી ! મહારાજ શંખપુરપતિનો એ હુકમ છે કે તમને જંગલમાં તજી દેવાં, દેવી મારો એ અપરાધ ક્ષમા કરો. ”

“કારણ ?” કલાવતીએ અબળયબ થતાં પૂછ્યું.

“કારણ તો હુંય નથી જાણતો !”

“ઓહ ! શું વિધાતા આજે વેરણ થઇ ?” કલાવતી ખિન્નમુને રથમાંથી ઉતરી પડી. ચારે તરફ ઘોર જંગલ હતું. દિવસ અસ્ત થયો હતો. અધિકારનાં આગમન શરૂ થવાની તૈયારીમાં હતા. કલાવતીને અત્યારે મનમાં અક-
અ્ય વેદના થતી હતી. કલાવતીની વેદના જોઇ ભટ્ટ બોલ્યો.

“હા ! ધિગ ધિગ વિધિ તને ધિક્કાર થાઓ. નહિ કરવા થોડ્ય એવું અકાર્ય તે મારી પાસે કરાવ્યું, હે દેવી ! હું પાપી છું. નિર્દય-નિર્માએહું માફ નામ આજે મેં સાર્થક કર્યું. આ સતી નારીને જંગલમાં છોડી હું પાપી અધમ હવે નગર તરફ જાઉં છું. દેવી ! મારા પાપ તમે ક્ષમજો. હિંસક પ્રાણીઓથી ભરચક આ ઘોર જંગલમાં અત્યારે તો તમારો ધર્મ, તમારું શીલ તમારું રક્ષણ કરશે. કરેલો ધર્મ આવા સંકટના સમયમાં જ તમને સહાય કરશે.” સારથી ગદગદ કંઠ પોતાની નિંદા કરતો ને રડતો કલાવતીને જંગલમાં દેવને ભરોસે છોડી નગર તરફ ચાલ્યો ગયો. રથથી ઉતરી એક વૃક્ષ તળે, બેઠેલી એકાકી

કલાવતી હૃદયમાં બેફાટ અમુંઝણ થવાથી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ.

વનની મધુરીને મંદમંદ પવનની લહેરોથી થોડી વારે કલાવતી જાગૃત થઈને ધીમેથી બેઠી થઈ તો તેની નજર એક રાક્ષસી જેવી, હાથમાં કત્તિકા લઈને ઉભેલી ભયંકર ચંડાલણી ઉપર પડી. રાજાએ મોકલેલી એ ચંડાલણીની ભયંકર ડાકણ જેવી આકૃતિ જોઈનેજ રાણી ભયથી થીજી ગઈ.

“કેમ ડરે છે શું? તારા દિવસો હવે ભરાઈ ગયા છે એ સમજી તું?”

“તું કોણ છે? અને કેમ આવી છે?”, જેમ તેમ કરી પરાણે હિંમત લાવી કલાવતી બોલી.

“હું કેમ આવી છું તે જો તને ખતાવું, આ કત્તિકાથી બાબુબંધવાળા તારા આ બન્ને હાથ છેદવા આવી છું સમજી કે પાપિણી?” ભયંકર અદ્વહાસ્ય કરતી એ મનુષ્ય રાક્ષસી બોલી.

“મારા હાથ છેદવામાં તને શું લાલ?” કલાવતી નિશ્વાસ નાખતી બોલી.

“લાલ! રાજાજીનો હુકમ બબાવું એ લાલ. જાણતી નથી રાજા તારી ઉપર રૂઝો છે તે?” ને તરત જ અધીર એવી ચંડાલણીએ આભૂષણ યુક્ત કલાવતીના બન્ને હાથ છેદી નાખ્યા ને અદ્વહાસ્ય કરતી રાજાજીને એ હાથો અર્પણ કરવા નગર તરફ ગાલી ગઈ.

માનવી ન જાણે કે, અમારૂં શું થવાનું છે,

ન જાણ્યું જનકી નાથે સવારે શું થવાનું છે.

પ

શીલ પ્રભાવ

અવળી ગતિ છે દેવની, રખે પતિજે કોય,
આરંભ્યા યુદ્ધી રહે, અવર અચિંત્યા હોય.

“હા માતા ! હા પિતા ! હા ભાઈ ! તમે ક્યાં છો ?
અરે સૂર્ય પણ જેનું વદન જોવાને સમર્થ ન હોતો તે
અત્યારે વનવગડામાં હિંસક પશુના ખોરાક માટે જીવી
રહી છે. હા ! દેવ ! તને ધિક્કાર થાઓ ! અરે ! આ મારાં
ક્યાં પાપ ઉદય આવ્યાં ? હા ! પ્રિયતમ ! તમે આ વગર
વિચાર્યું શું કર્યું ? મને નિરપરાધીને આમ જંગલમાં પશુના
ખોરાક માટે છોડી દીધી એ શું તમે સાફ કર્યું ! અરે જરીક
તો તપાસ કરવી હતી ? લગાર તો વિચાર કરવો હતો ?,
મારી નિર્દોષતા બ્યારે સાબીત થશે ત્યારે તમને કેટલો
પશ્ચાત્તાપ થશે”. એકલી અટુલી પડેલી રાજરાણી કલા-
વતીના હાથ એ ચંદાલણી એ છેદી નાખ્યા પછી તે દુઃખની
મારી બેભાન થઈ ગઈ. વિધાતાએ એ રીતે ભવાંતરનું
કરજ ભરપાઈ કર્યું છતાં એનું સર્વ નાશ કરવાને તે તૈયાર
નહોતો, મૃત્યુ પણ એનું જીવિતવ્ય હરવામાં. અત્યારે તો
આળસુ બની ગયું હતું. જેથી પૃથ્વીમાતાના ખોળે પડેલી
કલાવતી વનના મંદમંદ વાયુથી કરીને પાછી ભાનમાં
આવી, ને વિલાપ કરવા લાગી. વનમાં ભયભીત મૃગ-
લીની માફક ચારે તરફ પોતાની વિશાળ અને તેજવાળી
આંખો ફેરવતી હતી. આકાશમાં ઉદય પામેલાં તારલા-
ઓનાં જીથ ચંદ્રના પ્રકાશમાં કબી જવાથી આછાં નજરે
પડતાં હતાં, કવચિત વનચર જીવોની ભયંકર ગર્જનાઓ

કર્ણના પડદાને ધમધમાવી દેતી હતી. આવા લયંકર જંગલમાં એના ધર્મ સિવાય એનું રક્ષણ કોણ કરે તેમ હતું?

“અરે માણસને માથે આફત આવી પડે છે ત્યારે ચાહનાસ બધા દૂર થઈ જાય છે, ને કરેલાં કર્મ સ્વયમેવ પોતાને જ ભોગવવાં પડે છે. પરભવે કંઈ પણ એવી અધમ કરણી કરી હશે જેનું આ ફળ મળ્યું. પ્રાણથી અધિક બહાલા પતિએ પણ વેરીની મરજ સારી. અરે આ મારી આભૂષણ-યુક્ત મનોહર બાહુ લતા અત્યારે તો ખંડિત થઈ ગઈ. બન્ને હાથ મારા કુંઠા થઈ ગયા. હવે શું કરું? આ દુઃખ કોને કહું”. ફક્ત અને વિલાપ કરતી દુઃખની મારી કલાવતી હવે માત્ર મૃત્યુની જ રાહ જોતી જળ વગરની માછલીની જેમ દુઃખથી તરફડવા લાગી. હસ્તની વેદનાએ એને આકુળવ્યાકુળ કરી હતી. પણ શું કરે? વિધિની અજબ કરામતમાં માનવીની બુદ્ધિ ક્યાં સુધી ચાલી શકે? પૂરા દિવસ હોવાથી ગર્ભની સ્થિતિ પણ પરિપક્વ થઈ ગઈ હતી, તેથી આવા આફતના પ્રસંગે એને બીજી પ્રસવજન્ય વેદના પણ ઉત્પન્ન થઈ, “હા! દૈવ ! તું પણ બરાબર તારો બદલો લઈ લે. દુર્જનની માફક ફેંદું ફેવ પણ એક દુઃખ જ્યાં મૂર્છા થતું નથી ત્યાં બીજી તૈયાર કરે છે. હોય! તારો પણ સમય છે. જન્મતમાં સમયની બલિહારી છે.” પ્રસવની વેદનાથી કલાવતી ત્યાંથી ઘસડાતી ઘસડાતી આગળ ચાલી. નજીકમાં જ ધુલવાટ કરતી પડછંડ અને પ્રચંડ કાયાવાળી શ્યામ સફા સિંધુ નદીના કિનારા નજીક આવી, જ્યાં નાનાં નાનાં ઝાડવાઓનાં જીથનાં જીથ આવી રહેલાં હતાં. એ જીથના આંતર પ્રદેશમાં આવતાં ત્યાં પણ કલાવતીને કેટલીક વેદના થઈ, એ કંઈને સહન કર્યા વગર કાંઈ છુટકો નહોતો. કારણ કે એની

સારસંભાળ કરનાર કોઈ એની પાસે નહોતું. પાણીની માગણી કરતાં દુધનું પાન કરનારને અત્યારે ખુશ ખબર પૂછનાર પણ કોઈ નહોતું. સેંકડો દાસ દાસીઓ પર હુકમ કરનારી અત્યારે તો જંગલમાં મૃત્યુના ખોળામાં હતી, દૈવની દયા ઉપર જીવતી હતી. રોજ અમૃતના જેવું ભોજન કરનારને અત્યારે તો નજીવા અન્નના પણ ફાંફાં હતા, કુદરત જ્યારે ફેડે છે ત્યારે ગમે તેવા માનવીને પણ એ ખાના ખરાબ કરી નાખે છે પણ તેને કોણ જીતી શકે છે ?

કેટલોક સમય એ વેદના ચાલ્યા જ કરી, જાણે હમણું જ મૃત્યુ આવશે કે શું એવી કારમી પીડા સહન કરતાં કલાવતીએ એક સુંદર બાલકને જન્મ આપ્યો. ચંદ્રના પ્રકાશમાં ચંદ્રના જેવું મનોહર બાળકનું વદનકમળ જોઈ માતા જરા હર્ષ પામી. વળી એના મુખ ઉપર વિષાદની છાયા ફરી ગઈ. “અરે ! અરે ! જંગલમાં જન્મનાર આ બાળકનું ભાગ્ય કેવું હશે ! એની સારવાર કરવા માટે મારે હાથ પણ નથી. કોઈ દાસીય નથી. વધામણી આપનાર પણ અત્યારે કોઈ નથી. હા ! આ બાળકનો વર્ધાપન મહોત્સવ પણ કોણ કરે !”.

આ સુંદર બાલકના જન્મ પછી કલાવતીની ચિંતામાં વળી વધારો થયો. જો કે બાળકના જન્મનો હર્ષ હોવા છતાં અત્યારની વર્તમાન પરિસ્થિતિએ એને મુંઝવી નાખી. તેમાંય પોતાને હાથ નહીં હોવાથી એ મુશ્કેલીમાં વધારો થયો. પોતે એકલી હતી ત્યારે તો જીવનની એને કાંઈ પરવા નહોતી. આ ભયંકર જંગલમાં મૃત્યુ ભલેને અત્યારે આવીને ભેટ, મૃત્યુ સાથે ભેટવા એ તૈયાર હતી. કેમકે ધર્મજિનોને મૃત્યુનો ભય જરાય હોતો નથી. અને જ્ઞાનીઓ તો ! એમની તો વાતે શી કરીયે ? એતો જીવન મૃત્યુમાં

સમદષ્ટિવાળા થઈ જાય છે. જગતમાં જ્ઞાનીઓના જીવનની તો અલિહારી છે.

બાળકનો જન્મ થયા પછી કલાવતીના જીવનમાં પરિવર્તન થયું. બાળકના મોહે એના જીવનમાં મમત્વભાવ જાગૃત થયો. પોતાના અને બાળકના જીવન માટે એને ચિંતા થવા લાગી. “અરે ! આવા ભયંકર જંગલમાં અમારું શું થશે ? અરે પુત્ર ! તું ભલે આવ્યો ! દીર્ઘ આયુષ્યવાળો થા ! મોટા ભાગ્યવાળો થા !” વારંવાર એ બાળપુત્રના સુંદર વદનને નિરખતી પોતાનું વાત્સલ્ય બતાવતી હતી. પણ વિધિએ કલાવતીનો એટલો આનંદ પણ ઝૂંટવી લીધો.

એ ચપળ બાળક માતાની ગાદમાં પડેલો ને કુદકા મારતો રમતો હતો એ દરમિયાન વીજળીના કડાકા ભડાકા થાય અને મેઘની ઘોર ગર્જનાથી જંગલમાં રહેલા એકાકી માનવીનું હૈયું જેમ એકદમ ભયગ્રસ્ત થાય તેમ બાળક ભયગ્રસ્ત થઈ માતાની ગાદમાંથી નીચે પડી ગગડતો સિંધુના જળ પ્રદેશ તરફ ચાલ્યો ગયો અને કલાવતી એબાકળી બની ગઈ, પોતાને હાથ પણ નહોતા કે એ બાળકને ઝટ ઉપાડી લે ! અરે આતો રત્ન આપીને નહીં માતા અને પોતાના ઉદરમાં સમાવી લેશે કે શું ? “હા ! હા ! ધિક્ ! ધિક્ ! વિધિ આ શું કરવા બેઠી ? અરે દુષ્ટ વિધિ ! આટલી બધી પૃથ્વી પડી છે, અનેક પાપીમાં પાપી માનવો જગતમાં વિદ્યમાન છે છતાં તું મારે કેડે કેમ પડયું ! અને એક ગરીબ રાંક અબજાની પાછળ ! તું તો મરતાને મારે છે. બહાદૂર પુરૂષો તો જગતમાં કાંઈ મરતાને પાટુય મારતા નથી. શરણે આવેલાને બચાવી લે છે. ને તું તો ખરેખર ત્રિચિત્ર છે. તારી નકદાઈની તે કાંઈ હલ છે ? નવગજના

નમસ્કાર તને !” બાલકની પછવાડે જ ધસડાતી આગળ ધસી. પોતાને હાથ નહી હોવાથી નદીના તીર પ્રદેશ પાસે આવેલા બાળકને પોતાના બે ચરણો વચ્ચે રાખી રોકી લીધો પણ હવે લેવો શી રીતે ? ને હવે જો તે ચરણો-માંથી બાળક ખસી જાય તો સિંધુનાં ઉડાં જળ સિવાય બીજું સ્થાન નહોતું ; શું કરે ! કોની મદદ માગે ?.

“હે નદી માતા ! હે સિંધુ દેવી ! તમે પ્રચંડ શક્તિ-શાળી છો. હું તમારા ચરણોમાં નમું છું. દીન, અનાથ અને દુઃખિની એવી મારા ઉપર તમે ક્યા કરો. મારા બાળ-કનું રક્ષણ કરો !” રૂદન કરતી કલાવતીની અરજ સાંભ-ળવાની નદી દેવીને પણ અત્યારે ક્યાં નવરાશ હતી ? આકૃત આવે છે ત્યારે ચારેકોરથી ધમાલ કરતી આવે છે. દુઃખમાં ભાગ પડાવવાને કોણ આવે છે ? સુખમાંજ સૌ કોઈ ભાગ પડાવે છે એવો જગતનો નિયમ છે. દુઃખમાં અત્યારે એ સતીની કસોટી બરાબર ફેવ કરી રહ્યું હતું. સુવર્ણને અગ્નિમાં શું તપાવું નથી પડતું ? ચંદ્ર અને સૂર્ય જેવા સમર્થ શક્તિશાળીને પણ રાહુથી ક્વચિત ગ્રસાવું પડે છે ત્યારે આ તો એક દુઃખી અબળા, તેમાંય હાથ વિનાની.

“અરે જગતમાં જો શીલ જયવતું હોય, શાસન-દેવો પણ જો શીલને માનતા હોય, શીલ તરફ તેમનો ભક્તિભાવ હોય, એ જગતમાં પવિત્ર અને અલૌકિક ગુણાતું શિવલ જે મેં પવિત્ર-શુદ્ધપણે પાળ્યું હોય, અને મારું શિવલ કલંક રહિત હોય તો હે દેવી ! હે નદી માતા ! આ મારા બાલકના રક્ષણનો ઉપાય કરો !” આકંઠ કરતી એ સતીના તરફડાટ અને શીલના પ્રભાવથી સિંધુ દેવીનું સિંહાસન કંપાયમાન થયું, સંભ્રમથી દેવી એક-દમ તડાળ સતી કલાવતી આગળ હાજર થઈ. એના

કપાએલા હાથને બદલે નવીન બાહુલતા પણ આભૂષણ-યુક્ત પ્રગટ થઈ. સતી કલાવતી પોતાની બાહુલતા અને દેવીને નિહાળી ખુશી થતાં દેવીની સ્તુતિ કરી.” હે દેવી ! તમે જય પામો ! હે નિર્દોષ અને પવિત્ર માતા ! તમારું કલ્યાણ થાઓ. મારા જેવી દીન, દુઃખી અને અનાથ અબળાઓનું તુંજ રક્ષણ કરનારી છો, જીવિત આપનારી છો.”

“સતી ! દુઃખમાં ધીરજ રાખજે. લવાંતરનું તારું મહાન પાપકર્મ હવે નામશેષ થઈ ગયું છે. સૌ સારું થશે. હજી તારે આ પુત્ર સહિત ઘણો કાલ રાજસમૃદ્ધિ ભોગવવાની છે. હિંમત રાખજે” દેવી તરતજ અદશ્ય થઈ ગઈ.

પોતાના બન્ને કોમલ હાથોવડે બાળકને તેડી લઈ કલાવતી નદીના કાંઠેથી દૂર એક વૃક્ષ નીચે આવીને બેઠી. મનમાં અનેક વિચારો થતા હતા. વિચારોને અંગે સંતાપ હતો, વ્યાકુળતાય હતી. “અરે ! પૂર્વે જો મેં શ્રમણીધર્મ સ્વીકાર્યો હોત તો મારે આ આપદા ક્યાંથી આવત ? જેમનાં મનોમંદિર કામ પિશાચની વ્યાકુળતા રહિત છે, જેઓ શીલ ધર્મથી સુશોભિત છે તેમજ જીનેશ્વરના આગમોનો અભ્યાસ કરવામાંજ જે પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરે છે એવા શ્રમણ શ્રમણી વર્ગને મારો નમસ્કાર થાઓ.” પોતાના પાપની નિંદા કરતી કલાવતી કસકાં ભરતી વતના પ્રાણીઓનેય રડાવવા લાગી. કલ્યાંત ભરેલી એ ગાબરી રાત્રી પણ પૂર્ણ થઈ ગઈ. પ્રાતઃકાળનો સૂર્યોદય થયો, પ્રભાતનાં પંખી પોતપોતાની ભાષામાં કિલકિલાટ કરતાં મધુર ગાનનો આરંભ કરતાં હોવાથી વનપ્રદેશ પણ રમણીય લાગવા માંડ્યો. એ કુદરતની લીલા બેલામાં કલાવતી પોતાનું

દુઃખ જરા વિસરી ગઇ જાણે કે રાત્રીની સાથે એનું દુઃખ પણ પૂર્ણ થયું કે શું !

પ્રાતાઃકાળે સૂર્યોદય થતાં સિંધુ નદીના જળમાં સ્નાન કરવાને આવતા એક તાપસની નજર ભાગ્યથોગે આ વન-દેવી કલાવતી ઉપર પડી. “અરે ! આ શું ! આ તે કોઈ વનદેવી કે વિદ્યાધરી ! પોતાના બાળકને લઇને કીડા કરવા આવનારી આ નાગાંગના કે નૃપાંગના ! આ કોણ હશે ? કોઈ દિવસ નહિ ને આજે આ દશ્ય જોવાથી ચકિત થયેલો તે ધીરેધીરે કલાવતી પાસે આવ્યો. વિચિત્ર વેશવાળા આ પુરૂષને જોઈ કલાવતીનું મન શંકાશીલ થયું, છતાં દેવ ઉપર ભરોસો રાખીને ભાવીનો વિચાર કરતી સાવધ થઇ ગઈ.

“જાહેન ! આ ભયંકર જંગલમાં તમે શું ભૂલાં પડ્યાં છો ? કે અકસ્માત આવી ચડ્યાં છો ? ગભરાશો નહિ ધીરજથી કહો.” એ તાપસપુરૂષની મધુર વાણી સાંભળી કલાવતીને હિંમત આવી.

“ભાઈ ! હું એક દુઃખ અને દુર્ભાગ્યના થોગે જંગલમાં આવેલી અનાથ સ્ત્રી છું. જનશૂન્ય આ જંગલમાં તમે ક્યાંથી ?”

અહીં નજીકમાં અમારો તાપસોનો આશ્રમ છે ત્યાં અમારા કુલગુરૂ તમારું સ્વાગત કરશે, એમના ધર્મોપદેશથી તમારું દુઃખ દૂર થશે, માટે ચાલો. તમને ગુરૂજી સારો માર્ગ દેખાડશે.”

તાપસનાં વચન સાંભળી કલાવતી પોતાના બાળકને લઈ તાપસની સાથે ચાલી. તપોવનમાં આવેલી કલાવતીએ કુલગુરૂને નમી પ્રણામ કર્યા તેમની આગળ હાથ જોડી બેઠી. કુલગુરૂએ કુશલવાર્તા પૂછી. “વત્સે ! આ ભયંકર અરણ્યમાં એકાકી ક્યાંથી ?”

કુલગુરૂના જવાબમાં કલાવતી પોતાનું દુઃખ સાંભરી આવવાથી રડી પડી. કલાવતીના રૂદનથી કુલગુરૂએ એને વિશેષ ન પૂછતાં આશ્વાસન આપ્યું.

“વત્સે ! સંસારમાં સુખ દુઃખ એ તો પાપ અને પુણ્યરૂપ વૃક્ષનાં ફળ છે. પોતે જે કંઈ પાપ અગર પુણ્ય કરેલાં હોય છે તેનાં ફળ કાલાંતરે જીવને ભોગવવાં પડે છે. પોતાની કરેલી ખરાબ અગર ભલાઈનાં ફલ ભોગવતાં હર્ષ કે શોક શું કરવો ? તારું સંપૂર્ણ લક્ષણયુક્ત શરીર, ગંભીર વાણી તેમજ વિશાળ નેત્રો જોતા તું કોઈ કુલીન અને મોટા ભાગ્યવાળી છું. તારું કલ્યાણ થશે માટે જરી ધીરજ ધારણ કરી સુખેથી થોડો સમય અમારા આશ્રમમાં રહી તારા આ ભાગ્યવંત બાળકનું પાલન કર. અમારા તાપસીઓના સમુદાયમાં તને ઠીક પડશે, તો તાપસીઓના સમુદાયમાં રહી યથાશક્તિ ધર્મને આચર કે જેથી તારું ભવિષ્યમાં સારું થશે.” કુલગુરૂની વાણી સાંભળી કલાવતીને સારા ભવિષ્યની આશા થવાથી એણે ગુરૂની વાણી અંગીકાર કરી. તપસ્વીનીઓની મધ્યમાં રહી છતી કલાવતી બાલકનું પાલન કરતી પોતાનો કાલ વ્યતીત કરવા લાગી.

૬

પશ્ચાત્તાપ.

સહસાવિદધીત ન ક્રિયા-

મવિવેકઃ પરમાપદાં પદમ્ ।

વૃણુતે હિ વિમૃશ્યકારિણં-

ગુણલુબ્ધાઃ સ્વયમેવ સંપદઃ ॥

ભાવાર્થ-વિચાર કર્યા વગર કોઈ પણ કાર્ય કરવું નહિ. એકદમ કોઈપણ કાર્ય કરી નાખવાથી પાછળથી મોટી આફતને કરનાર થાય છે. લાંબો વિચાર કરીને કાર્ય કરવાથી એમાં વિજય મળે છે. લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રાતાઃકાળે શંખરાજ મનમાં અનેક વિચાર કરતો સિંહાસન ઉપર બેઠેલો હતો. લબ્ધ આકૃતિવાળો છતાં અત્યારે એના મનોમંદિરમાં વિચારની અનેક આછી વાદળી પસાર થઈ રહી હતી. પોતાના કાર્યના પરિણામની તે ઉત્સુકતાથી રાહ જોઈ રહ્યો હતો, પોતે જાણે મોટો ઈન્સાફ કરી રહ્યો હોય, દુષ્ટ કામ કરનારને તેને યોગ્ય શિક્ષા કરી નર્ચો સંતોષ અનુભવી રહ્યો હોય તેમ શાંત ચિત્તે જાણે કોઈના આગમનની રાહ જોતો હોય એવા રાજના વદન ઉપર ઉદાસીનતાની જરા ગ્લાનિ હતી. એ દરમિયાન પેલી ચંડાલણી મહારાજની આજ્ઞા મેલવીને ત્યાં હાજર થઈ.

ચંડાલણીએ મહારાજને નમસ્કાર કરી બાજુબંધવાળા એ કોમળ નાજુક લતા સમા બન્ને હાથ શંખરાજની સમક્ષ રજી કર્યા. પોતાની નજર સમક્ષ રજી થયેલી એ નાજુક બાહુલતાને રાજ નિહાળી રહ્યો-એક ધ્યાને જોઈ રહ્યો. એક દિવસ આ બાહુલતા એ નાજુક દેહલતાને કેવી શોભાવી રહી હતી? મારા હાથવડે આ બાહુને હું રમાડતો હતો. આટલી રાજ્ય સમૃદ્ધિ છતાં વિપુલ સત્તા અને સાદ્યબી છતાં આશક્તનાં આભૂષણ પહેરવાનું મન થયું, મને તો રહી રહીનેજ અત્યારે ભાન થયું. સ્ત્રીઓની કુટિલતાનો પાર બ્રહ્મા પણ ખરે પામી શકતા નથી ત્યાં મારા જેવાનું શું ગળું?"

મહારાજ શંખપુરપતિને વિચારમાં પડેલા જાણી તેમજ એમના વદન ઉપર અનેક ચિત્રચિત્ર પ્રકારની

વિચાર વાદળીઓ પસાર થતી જણી ચંડાલણી તો ભયની ભારી ત્યાંથી છ પાંચ ગણી ગઈ. રખેને રાજ કોપાયમાન થઈને પોતાનુંજ સર્વ નાશ કરી ન નાખે ? મોઘ લોકોનો વિશ્વાસ શો ?”

એક ધ્યાને જોતાં અચાનક રાજની નજર બાબુખંધ ઉપર રહેલા ‘જયસેન’ એ અક્ષર તરફ ગઈ. જયસેન એ અક્ષર જોઈને-ખાતરી કરીને રાજ ચોંક્યો. અકસ્માત જણે વિજળીના આંચકો લાગ્યો કે શું ?

વરસાદના, વિજળીના, વાયુના અને ધરતીકંપના અકસ્માતો જ્યારે અને છે ત્યારે આ ધરતીઉપર આશ્ચર્યજનક ફેરફાર થાય છે. પરંતુ એક સતીઓમાં શિરોમણિ નારીને કલંકિત બનાવી ભયંકર શિક્ષા કરી દેવાની ભૂલ સમજાય છે, ત્યારે તો એ માનવીની બુદ્ધિનાં દેવાળાં દેખાઈ આવે છે. ઇતિહાસનો પ્રવાહ પણ ત્યારે તો બદલાઈ જાય છે અને તેથી ગર્ભવતી સતી સાધ્વી સીતાજીને વનવગડામાં એકાકી રખડતી મૂકનાર રામના કૃત્યને આજે પણ કોઈ વખાણતું નથી.

“જયસેન તો કલાના ભાઈનું નામ ! શું કલાવતીનાં પિયરથી કોઈ આવ્યું છે કે ?” મનમાં વિચારી રાજએ ગજશ્રેષ્ઠિને ત્યાં પહેરગીર મોકલીને ગજશેઠને બોલાવ્યા. રાજના હૃદયમાં તે ઈરમિયાન અનેક ઉલ્કાપાતો મચી રહ્યા. ધરતીકંપની માફક એનું મજબુત શરીર કંપાયમાન થવા લાગ્યું, રાજ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયા “અરે જરા પણ તપાસ કર્યા વગર એકદમ મેં આ શું હોળી જગાવી ?”

ગજશેઠ મહારાજની સમક્ષ તરતજ હાજર થયા અને જોતાંજ રાજ થાથરાતો બોલ્યો. “બોલ ? બોલ ?

દેવશાલપુરથી કોઈ આવ્યું છે ?”

હા, મહારાજ ! દેવીને તેડવા સારૂ રાજાએ પોતાના સેવકોને મોકલ્યા છે. તે મારે ઘેર રહેલા છે પણ અવસર નહીં મલવાથી હજી આપના દર્શને આવ્યા નથી. ગજ-શેઠની વાત સાંભળી રાજાના હૈયામાં ધ્રાસકો પડ્યો. એ રાજાસેવકોને તરતજ પોતાની પાસે બોલાવ્યા. દેવશાલ-પુરના રાજાસેવકો રાજા આગળ હાથ જોડી ઉભા રહ્યા. “મહારાજ ! આપનો જય થાઓ.”

“રાજાએ દેવીમાટે કાંઈ મોકલાવ્યું છે વાડ ?” રાજા-એ રાજાસેવકોને પૂછવું શરૂ કર્યું.

“હા, રાજા ! આપને માટે તેમજ દેવી માટે અમૂલ્ય વસ્ત્રો, આભૂષણો વગેરે કેટલીક કિંમતી વસ્તુઓ મોકલી છે.”

“એ બધી ક્યાં છે ? અહીં હાજર કરો.”

“નરેશ્વર ! કેટલાંક દેવીનાં વસ્ત્રાભરણુ તો અમે પરમ દિવસે આવ્યા ત્યારે સાંજના દેવી માતાપિતાના કુશલ સમાચાર જાણવાને શેઠને ઘેર આવેલાં હતાં તે લઈ ગયાં છે. એમને પહેરવા માટે જયસેન કુમારે કીમતી હીરા માણિક જડેલા આભુષધ કરાવેલા હતા તે પણ દેવી લેતાં ગયાં છે.”

“એ આભુષધ તમે આજખી શકો છો ?”

“કેમ નહિ ? મહારાજ ! જયસેન મહારાજે ઘણા સ્નેહથી પોતાની જાહેન માટે હીરા, મણિ વગેરે રત્નોથી જડાવેલા એ આભુષધ બહુજ કીમતી છે.”

રાજાસેવકોની વાણી સાંભળી રાજાએ જયસેનના નામવાળા તે આભુષધ સેવકોને બતાવ્યા. સુવર્ણના થાળમાં રહેલા તે આભુષધને જોઈ સેવકો બોલી ઉઠ્યા.

“હા, મહારાજ ! આપ જુઓ, ઉપર જયસેન કુમારનું નામ છે તે.”

રાજની આંખે અંધારાં આવ્યાં, પોતાના અકાર્યથી જડ જેવો બની ગયેલો રાજ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો, સિંહાસનથી જમીન ઉપર પડી ગયો, બેભાન બની ગયો. રાજમહેલમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો, રાજસેવકો દોડાદોડ કરી રહ્યા. રાજરાણીઓ, મંત્રીઓ વગેરે બધા પ્રાસાદમાં ભોગા થઈ ગયા. અનેક શીત ઉપચાર કરીને મંત્રીએ રાજને સાવધાન કર્યા.

સાવધ થયેલો રાજ બધા તરફ નજર કરતો મનમાં અકથ્ય અતુલ વેદનાને અનુભવતો હોય તેમ વિલાપ કરવા લાગ્યો. “અરે ! શા માટે મને સાવધ કર્યો ? અરે ! અરે ! કેવો હું દુષ્ટ ! કેવો હું અજ્ઞાની ? કેવો હું મુર્ખ ! કેવો હું ઉતાવળીયો ? કેવો હું નિર્દયમાં શિરોમણિ ! અરે ! અધમ એવા મેં આ શું અકાર્ય કર્યું ! હું હવે મને કેવો ભૂલાવ્યો ?” વિલાપ કરતો રાજ ફરી બેભાન થઈ ગયો “હવે મને નિરાંતે મરવા દો.”

મંત્રીઓએ રાજને ફરીને સાવધ કર્યો. “સ્વામી ! આ શું ? શું હકીકત છે એ તો કહો ? અકાળે આજે આપને આ શું થાય છે ? આટલી બધી વ્યાકુળતા શી ?” રાજએ ગુસ્સે રીતે કરાવેલી કલાવતીની દુર્દશા મંત્રીઆદિ કોઈ પણ જાણતું ન હોવાથી રાજના આ વલોપાતનું કારણ બીજાઓ શી રીતે સમજી શકે ?

“મંત્રીવર ! શું કહ્યું ? માઈ શંખ નામ આજે સાર્થક થયું. આજ સુધી હું નામે શંખ હતો હવે તો અર્થથી પણ માઈ કાર્ય જ્યારે તમે સાંભળશો ત્યારે મારી ઉપર શુંકશો. ખચીત લોકો પણ મારા નામનો પૂરેપૂરો દરખ-

યોગ કરશે, કહેશે કે તું તો શંખ જોવો છે. લયોડશંખ છે. બુદ્ધિ વગરનો છે, વિચાર વગરનો ને ઉતાવળીયો છે, મહા મૂર્ખ શંખભારથી છે.”

“પણ મહારાજ ! આપે એવું શું અકાર્ય કર્યું છે કે આપને આટલો બધો પશ્ચાત્તાપ થાય છે.” રાજના બોલવામાં કંઈ સમજ નહીં પડવાથી મંત્રીએ પૂછ્યું.

રાજાએ કહ્યું. “મારું અકાર્ય તમારે જોવું છે ?” એમ કહી રાજાએ બીજા સુવર્ણના થાળ ઉપર ઢાંકેલો દુવાલ ઉપાડી દૂર ફેંકી દીધો. બધાએ શું જોયું ? મનોહર નાબુક કેણી સુધી કપાયેલા બન્ને હાથ !

“અરે ! આ શું ? બધાના મુખમાંથી અરેરાટી વહુટી ગઈ. “આ કોના હાથ ? દેવીને તો કુશલ છે ને મહારાજ !” મંત્રીએ પૂછ્યું.

એ દેવીનાજ હાથ ! મેં પાપીએ-દુરાત્માએ આસન્ન-પ્રસુતા અને દોષ રહિત એવી દેવીને મિથ્યા કલંકની શંકાએ મરાવી નાખી. અરેરે ! મેં બહુજ ભુંડું કામ કર્યું ! ચંડાલ-થી પણ હીણું કામ કર્યું. અકાર્ય કરી હવે ક્યાં જઈ ? શું કરું ! હા ! દુષ્ટ વિધિ ! પાપિષ્ઠ ? તેં મારી પાસે આવું અકાર્ય કરાવી ક્યા ભવનું આ વેર વાળ્યું ? એક નિર્દોષ મહા સતીનું મારે હાથે કરપીણ ખુન કરાવ્યું. હા ! હા ! હતાશ ! “રાજા વિલાપ કરવા લાગ્યો, કરેલા અકૃત્યનો થઈ શકે તેટલો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

શંખરાજ ધિગતા હૃદયે હાથની મુઠીઓ વીખતો ને પોંચાને કરડતો ગુસ્સાથી એ મુશોભિત દિવાનખાનામાં આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો” હા ! એક રાજા થઈ મારે હાથે કેવું અધાર કામ થયું ; હાય ! દૈવ ! દૈવ !

“પશ્ચાત્તાપથી ધગે છે, હૃદય આ મારું,
નરા ખેરના અંગારે, ધગે હૃદય આ મારું;
મરાવી પ્રિયાને, લોહીથી રંગ્યું અંગ મારું,
કપાવી નાળુકલતાને, કર્યું મેં કર્મ આ કાળું.”

રાજના આ અકાર્યથી બધા આભા થઈ ગયા. એક બીજાના મોં જોવા લાગ્યા, વાત નગરમાં પાણીમાં તેલ બીંદુની જેમ પ્રસરી ગઈ. રાણી વર્ગ પણ વિલાપ કરવા લાગ્યો, બધે હાહાકાર થઈ ગયો. ક્ષણ પહેલાનો આનંદ સુકાઈ ગયો. ચારેકોર શોક સંતાપ ઢળાઈ રહ્યો. મંત્રીઓ, ગજશેઠ અને સેવકો પણ એક બીજાનાં મોં તકાસતા શું બોલવું તેના વિચારમાં પડી ગયા. બીજીતરફ રાજના પશ્ચાત્તાપનો પાર નહોતો. “મહારાજ ? હવે શું થાય? શાંત થાઓ શાંત થાઓ.”

પોતાની જાતને તિરસ્કારની નજરે જોતો રાજ પશ્ચાત્તાપની આગમાં જલી રહ્યો હતો. હજારો વીંછીના ડંખોની વેદના અનુભવી રહ્યો હતો, સીત્કાર ઉપર સીત્કાર કરી રહ્યો હતો. હા ! હા !

“લોહીના ડાઘા, હજી સુકાયા નથી’

પાપનાં કામો અરે! વિસરાયાં નથી;

રોતી કકળતી પ્રિયાને, કંગાલ કીધી રખડતી,
મહેલાતમાં વસનારને, કીધી ઘરોઘર ભટકતી.”

પશ્ચાત્તાપ રૂપી કીડો રાજનું હૃદય કોતરી રહ્યો હતો, પોતાના અકાર્યથી એક આંખે શ્રાવણ ને બીજી આંખે ભાદરવો વહેવડાવતો રાજ ચોંધાર આંસુડાં પાડી રહ્યો હતો. અરે બગડેલી બાજી હવે શી રીતે સુધરી શકે ? કૃષ્ણ કૃમળી ખિલેલી કોમળ લતાને મેં પાપીએ બાળી લસ્મ કરી નાખી. મારાં એ નવપ્રસૂત બાળકનું શું થયું

હશે ! અરે એ મારી પ્રિયાનું મોં મને કોણ બતાવે ! એનું મનોહર હસમુખ વદન હું ક્યારે નિહાળીશ ! એ અક્ષત અંગાયાંગવાલી પ્રિયા મને કોઈ બતાવો ? એ નિર્દોષ પ્રિયાને સંતાપી-દુઃખી કરી હું હજી જીવું છું ? અરે હૃદય ! તું ફાટી જ, ફીટી જ, ભૂંડ કામ કરતાં લેશ પણ વિચાર નહિ કરનાર હે નિષ્કુર ! નિર્દય ! હવે તને જીવતાં લાજ નથી આવતી ? પ્રિયાને મરાવી નાખી હવે દુનિયાને શું મોં બતાવવા તું જીવે છે ? વિણસીજ, ફુટીજ. ”

“દુભાવી જો સતી નારી, જીવ્યા તો શું મુઆ તો શું ?
નિર્દોષ પ્રજાને સંતાપી, જીવ્યા તો શું મુઆ તો શું ?
કરી જારી વ્યભિચારી, જીવ્યા તો શું મુઆ તો શું ?
રીખાવી જો ભલી નારી, જીવ્યા તો શું મુઆ તો શું ?

“મારે હવે તો આ મહાન પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ, નિર્દોષ અને પવિત્ર પ્રિયાને મરાવી નાખી ક્યા સુખને માટે મારે જીવવું જોઈએ ? મંત્રીશ્વર ! નગરની બહાર તમે કાષ્ટ એકત્ર કરી ચહે તૈયાર કરાવો, જેમાં આ મારા પાપી દહને જલાવો ? બસ ! એજ નિશ્ચય મંત્રીશ્વર ! જેમ બને તેમ ચેહ તાકીદે તૈયાર કરાવો. ”

ક્ષત ઉપર ક્ષારની જેમ કાષ્ટભક્ષણની વાત સારાય નગરમાં પ્રસરી ગઈ. બધીય નગરી હલમલી ગઈ. રાણીઓ કંઈક રૂદ્ધ કરવા લાગી. મંત્રીઓ અનેક રીતે રાજાને સમજાવવા લાગ્યા. મોટા મોટા રાજપુરુષો, નગરના મહાજનો રાજાને વિનવવા લાગ્યા. રાજા મહેલ આગળ અનેક માનવીનાં જીથ ઉભરાવા લાગ્યાં, શોકસાગરમાં કુબેલા બધાય રડી રહ્યા હતા, નગરની નારીઓ પણ વિલાપ કરતી, ચોધાર આંસુડાં પાડી રહી હતી. એ ભયંકર દિવસે માતાઓએ પોતાનાં બાળકોને પણ ધવડાવવાં છોડી દીધાં.

રાજને જીવતો રાખવા માટે અનેક પ્રયત્નો થવા લાગ્યા. અનેક લોકો અરજ કરવા લાગ્યા. “અરે નરેશ્વર ! તમે એક તો મહાન અકાર્ય કર્યું, હવે વળી બીજું એથીય મહાન અકાર્ય કરી શા માટે દાઝેલા ઉપર અંગારો નાખવાની ઇચ્છા કરો છો ? સંસારમાં લીડ પ્રાણીઓના આપ આધાર છે, આપ જ જ્યારે ધીરતા છોડી દેશો ત્યારે અમારા બધાની શી ગતિ ? બાલક પણ ઘરને બાળીને અજવાળું કરતો નથી. આપ જરા તો વિચાર કરો ? “ઘટ માટે ઇમારત કોણ તોડી પાડે ?”.

મંત્રીઓની અનેક પ્રકારની આજીજી છતાં શંખરાજ અંધ ઉપર સ્વાર થઈને નગરની બહાર બળી મરવાને ચાલ્યો. એ બળતા જંગમમાં કોઈની આજીજી ઠંડ જળ રેડી શકી નહી. ધગધગતા હૃદયવાળો રાજ પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ હતો. તેના પશ્ચાત્તાપથી ધગધગતા હૈયાનો આવેશ રોકવાને કોઈ સમર્થ થયું નહી. રાજ અગ્નિ ભક્ષણ કરવાને નંદનવનમાં આવ્યો જાણી અનેક જનો રૂદન કરવા લાગ્યા, નગરની ખાનદાન અને ઉચ્ચકુટુંબની નારીઓ છાતી કુટતી રૂદન કરવા લાગી, રાજની પાછળ મંત્રી વર્ગ, મહાજન તેમજ રાજ્યાધિકારી પુરૂષો આવી પહોંચ્યા રાજના નિશ્ચયને કોઈ રીતે ફેરવવો જોઈએ પણ કંઈ રીતે ?

કોઈની શીખામણ કે વિનંતિનો અસર રાજને થઈ નહી અને રાજએ જ્યારે ચેહમાં બળી મરવાની તૈયારી કરવા માંડી ત્યારે બીજો કોઈ ઉપાય નહી ચાલવાથી ગજ શેઠે રડતે રડતે વિનંતિ કરી. “સ્વામી ! અહીં નજીકમાં જીનેશ્વર ભગવાનનો પ્રાસાદ છે તો આપ પ્રથમ વીતરાગ ભગવાનની પુણ્ય વગેરેથી પૂજા કરી લ્યો”

પરભવનું ભાતુ સાથે આવતુ જાણી રાજાએ તે શેઠનું વચન માન્ય કર્યું, રૂટે ભાવે સ્નાન કરી પુષ્પાદિકથી જીનેશ્વરની મહાન ભક્તિ કરી. તે પછી નજીકમાં રહેલા અમિત સેજ નામના જ્ઞાની મુનીશ્વર પાસે ગજશેઠ રાજાને લઈ ગયો, રાજાએ ગુરૂને વંદન કર્યું, જ્ઞાની ગુરૂએ રાજાની મુશ્કેલી જાણી ઉપદેશ આપ્યો.

“જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી ભરપુર આ સંસાર-સાગર રોગ, શોક, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલો છે. તેમાં દેવતા, નારકી, મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ ચારે અતિમાં ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓ અનંત દુઃખ ભોગવે છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપી ચારે સર્પોથી ડસાયેલા પ્રાણીઓ સંસારમાં અનેક પ્રકારના વિચિત્ર કિલકિલાટ કરી રહ્યા છે. ક્રોધ એ આત્માનો અધોગતિ લઈ જનારો ભયંકર દુર્ગુણ છે. ક્રોધને વશ થયેલા પ્રાણીઓ હે રાજા ! તારી માફક કયા અનર્થને નથી કરતા ? ક્રોધાર્થીન પુરૂષો આલોક અને પરલોકમાં દુઃખને જ ભજનારા થાય છે. એ ભયંકર ક્રોધ સર્પથી ડસાયેલો પદ્મરાજ કાંઈ એછા અનર્થને પામ્યો નથી.”

“એ પદ્મરાજ કોણ ? અને શી રીતે અનર્થને પામ્યો ?” રાજા શંખ ભૂપતિએ ગુરૂમહારાજને પૂછ્યું.

કાષ્ઠભક્ષણ માટે તૈયાર થયેલા રાજાને ગજશેઠ એક રીતે વિલંબ કરાવવા માટે વચમાં જીનપૂજન અને ગુરૂ વંદન એ બે મહાન પ્રસંગો ઉભા કર્યા. એ બન્ને પ્રસંગો સજ્જના ધગધગતા હૈયાને આશ્વાસનરૂપ હોવાથી રાજા એ બન્ને પ્રસંગો ઉજવી લેવા તૈયાર થયો, જીનપૂજન કરી ગુરૂવંદન લાલ લીધો, ગુરૂ વંદનનો લાલ લેતાં પરભવના સારા ભાગ્યોદયે ઉપદેશ સાંભળવાની તક મળી.

અને તેમાંય પાછી સાંભળવાની છાત્રાસા જાગૃત થઈ. પાપનો ઉદય છતાં દુઃખમાં પણ મહાન પુરષોનું પુણ્ય ગુપ્ત-પણે કોઈ અજાણ રીતે કામ કરે છે.

રાજાની આતુરતા જાણી ગુરૂ મહારાજે કહ્યું, “રાજા! એ પદ્મરાજનું કથાનક પણ તારે સાંભળવા જેવું છે. તારા નિમિત્તે કરીને આ બધી પર્યાવાને પણ એ કથાનક સાંભળવાથી લાભ થશે”.

૭

“પદ્મરાજ”

કોહો પીઈં પળાસેઈ, માળો વિળયનાસળો ।

માયા મિત્તાળિ નાસેઈ, લોહો સવ્વવિળાસળો ॥૬॥

ભાવાર્થ—જગતમાં ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે, માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે, ત્યારે લોભ સર્વનાશ કરે છે.

પૂર્વે પદ્મપુર નગરમાં લક્ષ્મીને પ્રિય, ન્યાયપરાયણ પદ્મ નામે રાજા હતો. એક દિવસે રાજવાડિકાએ ફરવા જતા રાજાએ વરણશેઠની અદ્ભૂત લાવણ્યવતી અને સખીઓ સાથે કીડા કરતી કન્યાને જોઈ. અંતઃપુરમાં અનેક રાણીઓ હોવા છતાં પદ્મરાજ એ કન્યાના સૌંદર્ય ઉપર દિવાનો થઈ ગયો—માગણી કરી પરણી ગયો.

પરણીને રાજકાર્યના વ્યવસાયને અંગે કહો કે કન્યાના દુર્ભાગ્યે કહો રાજા કન્યાને ભૂલી ગયો. અનેક વર્ષોનાં વહાણું વહી ગયા પછી રાજાએ ફરી એ માર્ગે જતાં એ કન્યા— પ્રૌઢ યુવતીને જોઈ. સુંદર વસ્ત્ર અને આભૂષણ

રહિત માત્ર સાદા પોષાકમાં હોવા છતાં પણ આકર્ષણ થવાથી રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું “આ યુવતી કોણ છે?”.

“પૂર્વે આપે પરણીને તણ દીધેલી વરણશેઠની કન્યા અને આપની ધર્મપત્ની છે.”

મંત્રીની વાત સાંભળી રાજાને પશ્ચાત્તાપ થયો. “અરે! આવી કુલીન સ્ત્રીને પરણીને મેં તણ દીધી તે સાચું કંઈ નહિ.”

રાજાએ એ સ્ત્રીને પોતાના અંતઃપુરમાં તેડાવી. રાજ-કાર્યથી પરવારી નિશા સમયે રાજા વહેલા વહેલા નવી પત્નીના મહેલે ગયો, નવીન નવોઢા પત્નીને જોતાં રાજાએ કહ્યું. “પ્રિયે! પરણીને મેં તને તણ દીધી એ મારો અપરાધ માફ કરજે”. રાજાની લાગણી જાણી રાણી બોલી. “મહારાજ! એમાં આપનો શું દોષ? મારા પરભવનાં પાપ, કે જેથી મને આપના દર્શનનો લાલ મળ્યો નહિ”. પોતાના દોષને જોનારી રાણીને જાણી રાજા મનમાં ખુશી થયો.

એ નવોઢા નારીએ પરણ્યા પછીની પહેલી રાત્રી આજે જ રાજા સાથે સુખમાં વ્યતીત કરી. રાજાએ શરમને મુકાવી એટલે રતિકલામાં પ્રવિષ્ટ એ નારીએ શરમને તણ કામકલાની અનેક કુશળતાઓ બતાવી-પ્રગટ કરી. રાજાને ખુબ રંજીત કર્યો. પાપને લીધે જગતમાં કોઈ વખતે ગુણ-પણ દોષને માટે થાય છે એ નિયમને અતુસરીને કામ-કળામાં આ નારીની અપૂર્વ ચતુરાઈ જાણી રાજાના મનમાં સહેજ શંકા થઈ આવી. “ભોગ વિલાસ ભોગવ્યા વગર ભલા આ સ્ત્રી આવું કૌશલ્ય શી રીતે જાણી શકે? નક્કી આ નારી જરી વિજરી રમનારી છે”. શંકાને વશ થયેલા રાજાએ તરત જ મારી નાંખવાનો વિચાર કર્યો.

પણ સ્ત્રી અવધ્યા હોવાથી એને જંગલમાં રખડતી મુકી દેવી જેથી તે આપોઆપ મૃત્યુને પામી જશે. રાજાએને શું ? વિચાર થયો કે તરત જ એનો અમલ.

મંત્રીને બોલાવી રાજાએ તરત જ પોતાની હકીકત કહીને એ રાણીને હિંસક પ્રાણીઓનો શિકાર થવા જંગલમાં છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો. સમયને જાણનારા મંત્રીએ અત્યારે રાજાને કંઈ પણ શિખામણ ન આપતાં તેમની વાત કબુલ કરી દીધી. નવી રાણીને જંગલમાં છોડવાને બહાને લઈ ગયો ને પોતાના મહેલના ભોંયરામાં ગુપ્તપણે છુપાવી દીધી. એ રડતી નારીને ધીરજ આપી. બુદ્ધિનિધાન મંત્રી રાજા પાસે આવ્યો પોતાના મનનો ભાર હવે હલકો થયો હોવાથી રાજા ખુશમીજનમાં મંત્રીઓ અને સલાસદો સાથે વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા, મંત્રીએ પણ અવિચારી રાજાનું શબ્દ દૂર થાય તેવી એક રમુજ ભરી કથા કહેવા વિચાર કર્યો.

“મહારાજ ! આપણા નગરમાં એક આશ્ચર્યકારી બનાવ બન્યો છે તે આપના જાણવામાં આવ્યો કે ?” મંત્રીએ શરૂઆત કરી.

“કહી સંભળાવો તો વાર, શી નવાઈની એ વાત છે ?” રાજા સહિત અન્ય સલાસદો પણ મંત્રીની વાર્તા સાંભળવાને અધીરા થયા.

“આપણા નગરમાં ધન્ય નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને શ્રીમતી નામની ભાર્યાથી ચાર પુત્રો થયા. ધન, ધનક, ધર્મ અને સોમ. એ ચારે પુત્રોને પરણાવી શેઠ પોતાના ધંધામાં પારંગત કર્યા. એક દિવસ ધન્ય શેઠ બીમાર થયા, એ બીમારીએ લયંકર રૂપ ધારણ કર્યું, શેઠનો મરણકાલ સમીપે આવ્યો, ત્યારે સગાંસંબંધી વગેરે બધાં ભેગાં થયાં,

તેમના આગ્રહથી શેઠે પુત્રોને શિખામણુ દીધી.” તમે ચારે ભાઈ સંપીને રહેજો, નાના મોટાની મર્યાદા સાચવીને રહેશો તો કલેશનો સંભવ નહીં રહે છતાંય જો જીદા થાઓ તો આ ખંડની ચારે દિશાએ (ખુણે) ચાર કળશ દોરેલા છે તે તમારે અનુક્રમે લઈ લેવા.” તે પછી ધન્યશેઠ મૃત્યુ પામી ગયા, તેમની ઉત્તર ક્રિયા કરી કેટલોક સમય તેઓ સંપીને રહ્યા પણ સ્ત્રીઓની ખટપટ તેમને જીદા કર્યા.

ચારે ખુણેથી તેમણે કલશ કાઢી લીધા. ધનના કળશમાંથી ધુળ નિકળી. ધનદના કળશમાંથી હાડકાં નીકળ્યાં, ધર્મના કલશમાંથી શાહી નિકળી ત્યારે સોમના કળશમાંથી સુવર્ણ મહોરો નિકળી. સોમ તો રાજી રાજી થઈ ગયો. પણ પેલા ત્રણે ઝંખવાણા ફીકા પડી ગયા. આ અપૂર્વ ઘનાવથી સગાં સંખંધી પણ ભેગાં થઈ ગયાં, એક બીજા વાદવિવાદ કરવા લાગ્યા. પણ સોમ પોતાનામાંથી ભાગ આપવા રાજી નહોતો જેથી સગાં સંખંધી પણ તેમના વિવાદનો નિવેડો લાવી શક્યા નહીં. બધા વિચાર કરવા લાગ્યાં” એના પિતા ડાહ્યા છતાં આ ત્રણે મોટા ભાઈઓને કેવો ગેરઘનસાફ કર્યો ?”

ત્રણે મોટા ભાઈઓ પણ પિતાને ઓળખો દેવા લાગ્યા. “અરે ! આપણા પિતાએ નાના ભાઈને બધું આપી આપણને મારી નાખ્યા.”

ત્યારે નાના ભાઈએ કાંઈ ન આપ્યું, એમનો ઘનસાફ કોઈએ ન કર્યો ?” રાજીએ વચમાં મંત્રીને પૂછ્યું.

છ માસ સુધી તેઓ રાજકચેરીમાં ઘનસાફ કરાવા આવ્યા છતાં ન્યાય નહીં મલવાથી નિરાશ થઈને ચારે ભાઈ પરદેશ ગયા. માર્ગમાં કોઈ એક ગામમાં તેઓ જઈ ચડ્યા. ગામના ચોરે-ચકલે બેઠેલા વૃદ્ધ પશુપાલે તેમને

બેયા. પશુપાલ ગામનો પટેલ અને પંડિત હોતો તેણે આ ચારેને પરદેશી બાણી પૂછ્યું.” ક્યાંથી આવો છો ક્યાં જાઓ છો ?”

પશુપાલની વાણી સાંભળી ચારે બાંધવો તેની પાસે આવ્યા, નમીને પોતાની હકીકત વૃદ્ધ પશુપાલને તેમણે કહી સંભળાવી. તેમની હકીકત સાંભળી પશુપાલ બોલ્યો. “પુત્રો ! તમારા પિતા વિક્રાન અને ડાહ્યા છે તેમણે તમારા ચારેનું હિત કરેલું છે એમ લાગે છે.”

“શી રીતે ? હે પૂજ્ય ! તો અમને સમજવો ? અમારો વિવાદ નિવારો.” એ મુસાફરીથી કંટાળેલા ચારે બાંધવો બોલ્યા.

“પુત્રો ! તમારા પિતા વિચક્ષણ હોવાથી મને લાગે છે કે જે પુત્રને જે યોગ્ય હતું તેજ તેને આપેલું છે. મોટાના કળશમાં ધૂળ નિકળવાથી એ પુત્રને જમીન જાયગા ખેતીવાડી બધું આપી દીધું છે. બીજાના કળશમાં હાડકાં નિકળ્યાં તેની મતલબ એકે તેને ગાય, ભેંસ, બળદ, ઘોડા વગેરે આપેલું છે એમ સમજવું. ત્રીજાને શાહી આપવાથી દુકાનનો વ્યવસાય, ખાતાં, પતરાં, દસ્તાવેજો, રાજ-સેવા વગેરે જેનો નિભાવ લખવા ઉપરજ ચાલે છે તે બધું અને સોંપી દીધું, અને ચોથો જે બાલક અને નાનો છે તેને કોઈપણ વ્યવસાયની અજ્ઞતાને લીધે ઘરની સુવર્ણ મહોરો એટલે રોકડ રકમ આપી છે. આ સત્ય ધનસાક્ છે, છતાં એમાં હવે જેને અધિકુ યા ઓછું લાગે આવતું હોય તેમણે પોતપોતાના ભાગમાં આવતી વસ્તુઓની કીમત ગણી સરવાળો કરવો એટલે તરતજ બપ્પર પડી જશે. છતાં ચપળ લક્ષ્મીના માટે તમે ડાહ્યા થઈને અંદરઅંદર ઝંઘડશો નહિ.”

પશુપાલની વાણી સાંભળી ચારે મનમાં રાજી થયા. ચારે સમજ્યા કે પિતાએ ઇન્સાફ બરાબર કર્યો છે. ચારેના ભાગમાં લગભગ દોલત પણ સરખીજ આવે છે જેથી મનમાં રાજી થઈ પશુપાલના પગમાં પડ્યા. પોતાનો વિવાદ ભાગવાથી એનો બહુ બહુ આભાર માન્યો તેમજ મોટા ત્રણે ભાઈઓએ નાના ભાઈને જે વિડંબના કરી હતી તેની ક્ષમા માગી. બધા હળીમળી એક થઈ પશુપાલની રજા લઈ પોતાને ઘેર આવ્યા. ખુશી થયા છતાં ચારે બંધુઓએ વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો.

મંત્રીની આ વાર્તા સાંભળી સર્વે સભ્યોએ આનંદથી મસ્તક ધ્રુણાવવા માંડ્યાં, રાજ પણ પશુપાલની ઇન્સાફ કરવાની ચાલાકીથી ચક્રિત થયો. “તે પશુપાલે બધું શી રીતે જાણ્યું હશે? છતાંય કલાવન પશુપાલે પોતાની હોંશીયારીથી ચારેનો વિવાદ ભાગી ન્યાય કરી દીધો તેમ પ્રિયા પણ શાસ્ત્રજ્ઞ હોવાથી કામશાસ્ત્રની નિપુણતાને દીધે કામકલાથી મને રંજીત કરે તો એ સંભવિત છે, નાહક એના ઉપર શંકા લાવી મેં એને જંગલમાં હિંસક જનવરનો શિકાર બનાવી દીધી.” રાજ પદ્મ પશ્ચાત્તાપની આગમાં જલી રહ્યો. મંત્રીએ રાજનો હૃદય પલટો પારખ્યો. શોક સાગરમાં મગ્ન થયેલો રાજ મરવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. “હે મંત્રી! મેં મહા પાપકર્મ કર્યું છે કામશાસ્ત્રને જાણનારી નિર્દોષ અને પવિત્ર સ્ત્રીરત્નને મેં મરાવી નાખી. પિતાના ઘેર સુખમાં રહેલી એ શુદ્ધ પ્રિયાને મેં દુઃખના મહીસાગરમાં ધકેલી દીધી. હા! હા! મારાં પાપ! અમાપ છે મારે હવે પ્રાણને ધારવા હું સમર્થ નથી. અગ્નિની ચેહ બડકાવ જેમાં બળીને હું પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ.”

રાજને ખરેખરો પશ્ચાત્તાપ થતો જાણી, તત્કવર્તીને

મંત્રીએ રાજને ખાનગીમાં કહ્યું “સ્વામિન! આપ ધીરજ ધરો! આપની પ્રિયા હજી હયાત છે, આપ પશ્ચાત્તાપ ન કરો.”

રાજની આજ્ઞાથી મંત્રીએ નીશાને સમયે ગુપ્ત સ્થાનકે રક્ષણ કરેલી રાજપત્નીને રાજ સમક્ષ રજી કરી, એ પ્રિયાને સાક્ષાત જોઇ રાજ મંત્રીને ભેટી પડ્યો “વયસ્ય! તું મારો ખરો મિત્ર છે! મારી પ્રિયાનું રક્ષણ કરી તે આજે મને નવજીવન આપ્યું. માફ જીવન બચાવ્યું.” મંત્રીનો સત્કાર, સન્માન કરી રાજએ તેને ન્યાલ કરી દીધો ને એ પ્રિયામાં વિશેષ અતુરકત થયો અને રાજ સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.”

“એ પદ્મરાજની માફક તું પણ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી હવે મૃત્યુ સાથે ભેટવાને તૈયાર થયો છે કેમ ખરૂં? પણ ધર્મીજનોએ બીજના નાશની જેમ પોતાનો નાશ ન કરવો. જગતમાં આત્મઘાત-આપઘાત સમાન મહાન પાપ બીજી કોઇ નથી, માટે આત્મઘાતજ જો કરવો છે તો પછી એના કરતાં સર્વ દુઃખને નાશ કરનાર અને સુગમ એવો આહર્ત ધર્મ કેમ ન આચરવો?”

જ્ઞાની મુનિ અમિતતેજનો ઉપદેશ સાંભળવા છતાંય રાજના મનનો વિચાર કાંઇ બદલાયો નહિ. “ભગવાન! દુઃખ દાવાનલથી બળેલા મારા જેવાની વાતજ શી કરવી? આપ મને ધર્મરૂપી શંબલ આપો! જેથી ભવાંતરમાં મારા આત્માની શુભ ગતિ થાય.”

રાજન! મોહને આધિન થયેલો તું હજી મૃત્યુને ઈચ્છે છે શું? પદ્મરાજની માફક જીવતો નર ભદ્રા પામશે, એતો વિચાર? જરા તો ધીરજ ધર?”

સ્વામિન! ધીરજ તે શીરીતે રહે? મં પાપીએ મરાવી

નાખેલી પ્રિયા કાંઈ પાછી મને મલે તેમ છે? રાધના ભાવ તો રાતે વહી ગયા ! મેં પાપીએ હાથ આવેલું ચિંતામણિરત્ન સમુદ્રમાં ફેંકી દીધું. હવે શું થાય ?

રાજનો પશ્ચાત્તાપ જોઈ ગુરૂ બોલ્યા. “રાજન ! દુઃખથી તું મુંઝાઈ ગયો છે પણ ધીરજ ધરવાથી બધુંય સાઈ થશે. ધર્મના પ્રભાવથી તારું સાઈ થશે, કારણકે નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે. તે માટે કપિલનું આખ્યાન સાંભળ. એક ભુલ કરી તેના ઉપર બીજી ભુલ કરનાર કપિલની માફક તું અનર્થનો કરનાર નથી. ”

૮

કપિલ બ્રાહ્મણ

સુયમાળ નિદ્રણત્તં, કુળઈ કુલ બાલિયાળવિહવત્તં ।

ઈચ્છૂળનિષ્ફલત્તં, ધિરત્થુ બુદ્ધિં પયાવહ્ણો ॥૧॥

ભાવાર્થ—“પાંડિત અને ગુણવાન પુરૂષોને નિર્ધન બનાવ્યા, કુલવાન પુત્રીઓને વિધવાપણુ અને શેરડીને ફલ વગરની કરનાર પ્રજાપતિ(બ્રહ્મા)ની બુદ્ધિને ધિક્કાર થાઓ. ”

પૂર્વકાલને વિષે ગંગા નદીને કીનારે રહેલા કોઈક સંનિવેશમાં બેઠા કર્મમાં તત્પર અને દીવસમાં ત્રણવાર સ્નાન કરનારો કપિલ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. શૌચ ક્રિયામાં તત્પર એવો તે બ્રાહ્મણ અપવિત્ર થવાના ડરથી ઘેરઘેરી બહાર પણ કવચિતજ નિકળતો હતો, કોઈ માણસ જરા અડી બળ્ય તો સ્નાન કરતો, કુતરાં, બીલાડાંને જરા સ્પર્શ થાય તોય નાહી નાખતો, ગાય ભેંસ કુતરાં બીલાડાં આદિ જનવરનાં કરેલાં મુત્ર કે વિષ્ટા ઓળંગવી પડે કે એમાં

ભૂલે ચુકે પગ પડી જાય તોય નાહી નાખતો. દિવસ ભરમાં તે જાણે કેટલીય વાર નાહી નાંખતો હશે. એવા તે શૌચમાં ચુસ્ત કપિલના મનમાં શૌચ સંબંધી અનેક વિચારો આવતા હતા.

“ગાય, ભેંસ કુતરાં બીલાડાં આદિ અનેક પશુઓએ રાતદિવસ વિષ્ટા અને મુત્ર કરેલાં એવા અપવિત્ર માર્ગમાં ચાલનાર બ્રાહ્મણનો શૌચધર્મ શી રીતે રહે? તેમજ જે ભૂમિ ઉપર સારાય વર્ષ દરમિયાન અનેક પશુઓએ વિષ્ટા અને મુત્ર કરેલાં હોય, તે ભૂમિની એ અપવિત્રતા વર્ષાકાલે વરસાદથી ધોવાઇને બધી નદી કે તલાવમાં તણાઇ જાય છે એ નદી કે તલાવમાં સ્નાન કરનારો બ્રાહ્મણ શી રીતે પવિત્ર થાય? સત્ય વાત તો એ છે કે શૌચધર્મ પાળનારનો શૌચધર્મ વસ્તીમાં રહેવાથી સચવાતો નથી. મનુષ્ય અને પશુથી રહિત સમુદ્રની મધ્યમાં કોઈ દ્વીપ હોય તો ત્યાં રહેવાથી શૌચધર્મ બરાબર પાળી શકાય”.

અનેક વિચારોથી અને પોતાનો શૌચધર્મ બરાબર નહીં પાળવાથી દુભાતો તે કપિલ દુઃખે દુઃખે કાલ વ્યતીત કરતો હતો. એકદા કોઈ નાવિકના મુખથી એણે સાંભળ્યું કે “સમુદ્રની મધ્યમાં શેરડીના વાઢથી ભરપૂર અભય નામે દ્વીપ છે. મનુષ્ય અને પશુથી રહિત એ દ્વીપમાં શૌચધર્મ બરાબર પાળી શકાય”. ખલાસીની આ પ્રકારની વાણી સાંભળી કપિલે અભયદ્વીપ જવાની તૈયારી કરી.

સગાં સંબંધી અને સ્નેહીજનોએ અનેક રીતે સમજાવવા છતાં કોઇનું વચન નહીં સ્વીકારતાં સર્વના સ્નેહનો ત્યાગ કરીને કપિવ વહાણમાં બેસી અભયદ્વીપ ચાલ્યો, નાવિકે પણ અભયદ્વીપમાં કપિલને મુકી દીધો, જનશૂન્ય અભયદ્વીપમાં એકાકી કપિલ વાવડીઓના પાણીથી

રોજ ત્રણવાર સ્નાન કરતો ને ઈશ્તુ ભક્ષણ કરી સંધ્યા કરતો હતો. કેટલાક દિવસ જતાં રોજ ઈશ્તુ ભક્ષણ કરવાથી પોતાના દાંતથી ઇશ્તુ-શેરડીને છોલવા જતાં એના બન્ને હોઠ ફાટી જવા લાગ્યા. જેથી અચાનક કપિલના મનમાં વિચાર સ્ફુર્યો. “આ સૃષ્ટિને રચનાર પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા બુદ્ધિ વગરના તો ખરો જ. દરેક નાના મોટા વૃક્ષોને ફળ સરખ્યાં તેમ શેરડીને ફલ બનાવ્યાં હોત તો કેવું સાફ ? જો કે આપણા દેશમાં તો શેરડીને ફલ આવતાં નથી પણ અહીંયાં આ દ્વીપના મહિમાથી કદાચ ફળ આવતાં હશે ખરાં ! એમ વિચારતો કપિલ ચારે કોર ભ્રમણ કરતો શેરડીનાં ફલ શોધવા લાગ્યો.

પૂર્વે વહાણના ભાંગવાથી ત્યાં આવી ચડેલા કોઈક વણીકની સૂર્યની ગરમીથી સુકાઈ ગયેલી વિષ્ટાને જોઈ તે કપીલ શેરડીના ફલની બ્રાંતિથી ચાખવા લાગ્યો, એ-સ્વાદ છતાં તે આંખો બંધ કરી પરાણે પરાણે ખાઈ ગયો. અને પછીતો તે સુકાઈ ગયેલી પોતાની વિષ્ટા પણ સેરડીના ફલની ભ્રમણાએ ખાઈ જવા લાગ્યો. શૌચમાં પવિત્રતા માનનારો અશુચિની ગર્તામાં ગબડી પડ્યો. એને ભાન પણ ન રહ્યું કે પોતે શું કરી રહ્યો હતો. બ્રહ્માની ભૂલો શોધનારાને લાગ્યું કે પોતે વ્યાજબી કરી રહ્યો છે.

એક દિવસે પેલો વણીક અચાનક કપિલને ભેટી ગયો, મનુષ્યના સહવાસથી દૂર રહેલાને ઘણા દિવસે આ દ્વીપમાં મનુષ્યને જોવાથી સ્નેહ થયો. અરે ભાઈ ! તમે શરીરનો નિભાવ શી રીતે કરો છો ? કપિલે પૂછ્યું “સુખી તો છો ને ? મઝા છે ને ?”

“શેરડીનું ભક્ષણ કરીને ” પેલા વણીકે ઉત્તર આપ્યો.

“શેરડીનાં ફલ તમે ખાતા નથી ?”

“એનાં ફલ વણી કેવાં હોય !” વણીક આશ્ચર્ય પામ્યો.

“કેમ તમે જોયાં નથી. ચાલો બતાવું ?”.

“બતાવો જો ?” આશ્ચર્ય પામેલો વણીક બ્રાહ્મણની પૂઠે ચાલ્યો.

ચોતાનાં માનેલાં ફલ કપિલે બતાવવાથી વણીક કપિલની ખોટી ભ્રમણાથી બહુ દુઃખી થયો. “અરેરે ! આ બિચારો કપિલ અજ્ઞાનથી વિષ્ટાને ફલ માની બેઠો છે”.

“આ ફલ તમે ચાખ્યાં છે વાર ?” વણીકે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“હા ! ઘણીયે વાર !” અભિમાનથી સંતોષપૂર્વક કપિલે જવાબ આપ્યો.

“એ સ્વાદમાં કેવાં લાગે છે ?” વણીક તેની મૂર્ખતા પર જરી હસ્યો.

“પહેલ વહેલાં તો ખરાબ લાગેલાં પણ હવે ધીરે ધીરે ઠીક માફક આવતાં જાય છે હો ?” કપિલ બ્રાહ્મણની મૂર્ખાઈ ઉપર વણીક હસ્યો.

“કેટલા દિવસથી આ ફલ ખાઓ છો ?”

“લગભગ એક માસ થયો !” કપિલ અભિમાન-પૂર્વક બોલ્યો.

કપિલની વાણી સાંભળી વણીક બોલ્યો. “કપિલ ! તું ભીંત ભૂલી ગયો છે. એક એવા પાપને માર્ગે તું ચડી ગયો છે તે તું સમજશે નહિ. તારો શૌચ ધર્મ સાચવવા જતાં તું અશુચિનું ભક્ષણ કરવાની હદે પહોંચી ગયો છે તું પાતનું રક્ષણ કરવા જતાં લાકડીથી મસ્તક ફોડી રહ્યો છે. જરા માત્ર અશુચિથી ભય પામેલો તું અશુચિથી ભયવાને અહિં આવ્યો પણ અહીં તો તે અશુચિનું ભક્ષણ

કરવામાં પાછું ફરીનેય જોયું નથી. જે ભયથી તું નાંઠો હતો તે ભય તો તારી આગળ જ આવી ગયો તે તું જાણી પણ શક્યો નહિ. શેરડીને ફલ નથી હોતાં એતો સર્વ સાધારણ બાબત છે. બાળક પણ જાણી શકે એવી વાતની તે અશ્રદ્ધા કરીને વિષ્ટાનું ભક્ષણ કરી તારા આત્માને અપવિત્ર કર્યો.”

“તમારી વાત બરાબર નથી. મનુષ્ય રહિત દ્વીપમાં વિષ્ટા ક્યાંથી ?”

“તું અને હું બન્ને તો છીએ ને ? આપણે વિષ્ટા પણ કરીએ છીએ કે નહિ તેનો તો જરી વિચાર કર !”

“તે તો કઠીણ છે ને આ વિષ્ટા તો ઢીલી પોચી હોય છે”

“ઘણા દિવસ થવાથી તેમજ સૂર્યની ગરમીથી તે સુકાઈને કઠીણ થઈ જાય”.

વણીકની વાણીથી તત્વને સમજેલો કપિલ મિથ્યા-અભિમાનને છોડી માથું કુટવા લાગ્યો. વિલાપ કરતો પોતાના કૃત્યની નિંદા કરવા લાગ્યો “મને ધિક્કાર થાઓ ! મેં આ શું કર્યું ? અરે ! હું દેવ ! તેં મારી ઉપર શું જીલમ કર્યો ? આવી કુર મરકરી કરી મારી બૂરી દશા કરી શું તું રાજ થયો ? હા ! હા ! વિદાતા ! તેં ક્યા ભવનું વેર વાળ્યું ? ત્રણવાર સ્નાન કરી સંધ્યા કરનારા મારા જેવા સર્વોત્તમ નરશ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણની તેં આ હાલત કરી ! સગાં સંબંધીના સ્નેહને છોડીને શૌચ વર્મ સાચવવા આવા એકાંત સ્થળમાં આવ્યો તોએ દુષ્ટ વિધિએ અહીયાં મારી પાસે અશુચિનું ભક્ષણ કરાવી મને નાપાક બનાવ્યો હા ! હા !

ધિગૂંજાતિ કપિલને વિલાપ કરતો જાણી વણીક બોલ્યો, “મિત્ર ? હવે જે થયું તે થયું. તેં તારા હાથે ભૂલ કરીને પછી તું દેવને દોષ કેમ આપે છે ? જાણી બુદ્ધ, ધરાદાપૂર્વક

પોતે અપરાધ કરીને પછી નિરપરાધી હૈવ ઉપર કોપ કરવો એ તે ક્યાંનો ન્યાય ? કપિલ ! જગતમાં પણ એવો માનવી સ્વભાવ જ છે કે કોઈ પણ કાર્ય સાફ થયું હોય તો તેના જશ પોતે લઈ લે છે અને જો બગડી જાય કે એમાંથી કાંઈ ઉત્પાત થાય તો તેના દોષનો દોષલો મનુષ્ય હૈવ ઉપર નાખે છે. એ તે કાંઈ ન્યાય ?”

“હા ! હા ! પણ આ માફ કૃત્ય તો અક્ષમ્ય છે. ક્યાં જાઉં ? શું કરું ? શૌચધર્મથી પવિત્ર એવા મારી આ દશા ! કેવી ખૂરી દશા ?” કપિલ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

પણ એ તારા શૌચ ધર્મને તું હજીય માને છે ? બાહ્ય શૌચથી જો પવિત્ર થવાતું હોય-પાપ રહિત થવાતું હોય તો નદી કે તલાવમાં માછલાં કે દેડકાં ઘણુંય નહાય છે. તારા વિચારમુજબ તો એ સિદ્ધાંતોમાં પહોંચવાં જોઈએ કેમ ખરેખર ? કુતરાં બિલાડાંય નદીમાં ઘણીવાર સ્નાન કરે છે. એ સ્નાન માત્રથી શરીરની અંદર રહેલું ને આત્માને વળગેલું પાપ જતું નથી. પાપને કાઢવા માટે તો મનની શૌચતા (શુદ્ધતા) વચનની શૌચતા (સત્યવચન) ને કાયાની શૌચતા (બ્રહ્મચર્ય) જોઈએ. બાહ્ય સ્નાન તો અહંકાર તેમજ રાગાદિકને વધારનારું છે કપિલ !”

“અરે ! અરે ! તમારી વાત હવે સમજાય છે. બાહ્ય શૌચમાં જેમ જેમ વધારે ચુસ્ત થતો ગયો તેમ તેમ હું અશુચિની ભારે ખાઈમાં ઉથલી પડ્યો હવે માફ શું થશે ? હું પવિત્ર પણ શી રીતે થઈ શકીશ.” ધિર જાતિ કપિલની આંખો હવે ખરાબર ઉઘડી ગઈ હતી. બહુંય રંધાયા પછી હવે ડહાપણ આવ્યું હતું.

“સગાં સંબંધીઓએ તને સમજાવ્યો તોય તું સમજ્યો નહી. એમના સ્નેહનો ત્યાગ કરી અહીં આવ્યો પણ

શૌચનો મર્મ તું ખરાબર સમજી શક્યો નહીં. જે શૌચનું રક્ષણ કરવા તું શરીરને નવરાવી સાફ રાખતો હતો, એને સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થયેલું માનતો હતો પણ શરીર તો અંદર અશુચિથીજ ભરેલું છે. હાડ, માંસ, રૂધિર, આદિ અનેક અપવિત્ર વસ્તુઓથી ભરેલાને પવિત્ર માનવામાં તે કંઈ ઓછી ભૂલ કરી નથી? અંતરંગ ક્રોધાદિક શત્રુઓને જીતવાને તો મનની શુદ્ધતા જોઈએ, પવિત્ર વિચારો જોઈએ. આત્મધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનને દૂર કરી મનને ધર્મધ્યાનમાં જોડવું જોઈએ સ્નાન બિચારું શું કરી શકે? એ તો માનવીના પાપને વધારી શકે!” વણીકનાં વચન સાંભળી કપિલનો ગર્વ ઓસરી ગયો, કાયામાં કલ્યાણ માનનારાનો હવે હૃદય પલટો થયો.

“જો કપિલ! વસ્તુતાએ અશુચિ તો આપણાં પાપ-કર્મ છે તેજ અશુચિ છે અને પુણ્ય કરણી તેજ પવિત્રતા-શુચિ એટલે શુદ્ધિ છે. પણ પાણીથી શુદ્ધતા નિરર્થક છે, સર્વે પ્રાણીઓને વિષે દયાભાવ, મન, વચન અને કાયાથી ઈંદ્રિયોને કાબુમાં રાખવી, અને પાપ વિચારથી દૂર રહેવું ક્રોધાદિકનો નિગ્રહ કરવો એથી અધિક શુચિ બીજી કયી છે વાર?”

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે કુવાના પાણીથી સ્નાન કરવું અધર્મ છે, નદીના વહેતા પાણીથી સ્નાન કરવું મધ્યમ કહ્યું છે, વાવ અને તલાવમાં સ્નાન કરવાની તો શાસ્ત્ર-કારો સાફ ના પાડે છે પણ વસ્ત્રથી ગળેલા એવા પવિત્ર જળથી પોતાને ઘેર સ્નાન કરવું તે ઉત્તમ છે. અને તેમાંય દેવાર્ચન માટે કે એવા કોઈ ધર્મ કાર્ય નિમિત્તે સ્નાન કરવું તે ઉત્તમોત્તમ સ્નાન કહેલું છે. બાકી તો ઘણા જળથી સ્નાન કરવા છતાં પણ બાહ્યમલનીય ખરાબર શુદ્ધિ થતી

નથી. તો પછી પાપમળ તો શી રીતે દૂર થઈ શકે ? ધર્મના અર્થીજનો તો બાહ્ય શુદ્ધિ કરતાં આત્માને શુદ્ધ કરવા તરફ વધારે ધ્યાન આપે. “તેમાંય અમુક પ્રસંગોમાં તો બાહ્ય અશુચિ પણ મનુષ્યને અપવિત્ર બનાવી શકતી નથી, મોટી દેવ યાત્રા કે મહોત્સવોમાં, -મેળામાં, વિવાહકાર્યમાં, રાજદર્શન કરવા જતાં, ચિત્ત સંભ્રમચુક્ત હોય ત્યારે, કે સંગ્રામમાં, અને રાજમાર્ગમાં સ્પર્શસ્પર્શ માનવીને અપવિત્ર કરતો નથી.”

“ભાઈ! તમે શુચિ અશુચિના ભેદનું પ્રકરણ ઠીક સ્પષ્ટ કર્યું. તમારી આ ધર્મ ચર્ચાએ મારા હૃદયમાં ઘણી સારી અસર કરી પણ તે ઘણી મોટી થઈ, પહેલેથી આ સમજાયું હોત તો હું એક મહા પાતકમાંથી બચી જાત ”.

“હશે! ગઈ તિથિના આઠાણ પણ વિચાર ન કરે ! જે પવિત્ર કોણ છે એ પણ જરા સમજ લે ! પૃથ્વીની અંદર રહેલું પાણી પવિત્ર કહેવાય છે, પતિવ્રતા સ્ત્રીય પવિત્ર કહેવાય છે, તેમજ પ્રજનનું કલ્યાણ કરનારો રાજા પવિત્ર કહેવાય છે, અને જે બ્રહ્મચારી છે તે સદાય પવિત્ર ગણાય છે. ક્ષમા, શુભવિચાર અને નિર્મળતાથી મન પવિત્ર ગણાય છે. સાચું બોલવાથી વચન પવિત્ર ગણાય છે. તેમજ બ્રહ્મચર્યઆદિ કાયાના શુદ્ધ વ્યવહારથી શરીર સ્નાન કર્યા વગર પણ શુદ્ધ થાય છે વળી જે પરસ્ત્રી અને પરદ્રવ્ય અને પારકી ઈર્ષ્યા કરવાથી દૂર રહે છે તે વગર-સ્નાને પણ પવિત્ર છે. પરંતુ જેનું ચિત્ત હમેશાં પાપ વ્યાપાર અગર તો બીજાનું બુદ્ધિ ચિંતવવામાંજ રક્ત રહેલું છે, તે ચિત્ત જ અશુચિમય છે. જે જીવું બોલતી રાત દિવસ બીજાને છેતરી રહ્યો છે તેનુંજ મુખ અશુચિવાળું છે. તેમજ જીવજાતાદિક પાપ કરીને જે દુષ્ટ કાર્ય કરી રહ્યો છે

તેજ અશુચિ કાયાવાળો સમજવો. મારે એ પ્રમાણે શુચિ અશુચિને સમજ. હવે ચાલ આપણે દેશમાં જઈએ ત્યાં જ્ઞાનીનો સમાગમ પ્રાપ્ત કરી હે કપિલ ! તું તારા પાપનું પ્રાર્થાશ્રિત કરીને શુદ્ધ થા ?”

પ્રાર્થશ્રિત લેવાની ઇચ્છાવાળો કપિલ વણીકની સાથે યથાસમયે વહાણનો સંજોગ પ્રાપ્ત થતાં સ્વદેશમાં આવ્યો. અન્ને પોતપોતાના કુંડુંબીજનોને મદયા. કપિલ પણ એ મિથ્યાકદાબ્રહ્મનો ત્યાગ કરી પડિતોએ આપેલું પ્રાર્થશ્રિત આચરીને શુદ્ધ થયો ને સર્વ દર્શન સામાન્ય ધર્મને યથા-શક્તિએ આચરવા લાગ્યો.

અભિતતેજ ગુરુરાજ કપિલનું આખ્યાન સંભળાવતા રાજાને સમજાવવા લાગ્યા કે “હે રાજન ! જેવી રીતે આ કપિલ બ્રાહ્મણ જરા પણ અશુચિના સ્પર્શ માત્રથી ભય પામનારો છતાં અશુચિનું ભક્ષણ કરવા લાગી ગયો તેમ તું પણ દુઃખના ભયથી જો અપમૃત્યુ અંગીકાર કરીશ-આત્મઘાત કરીશ તો મોટા દુઃખના ભારને પામીશ. જરા તો વિચાર કર, દુઃખ શા કારણે આવે છે ? પૂર્વે મહાન પાપ કરેલું હોય એ પાપથીજ દુઃખ આવે છે, પ્રાણીવધ આદિ મહાન અકાર્યથી મહાન પાપ ઉપાર્જિત થાય છે. એ પરપ્રાણીવધ કરતાંય આત્મઘાતને અધિક પાપનું કારણ કહેલું છે. મારે મૃત્યુનો વિચાર છાડીને દુઃખનો નાશ કરનાર ધર્મનું તું આરાધન કર ”.

ગુરુના ઉપદેશથી રાજાના હૃદયમાં કંઈક શાંતિ થઈ અને પૂછ્યું કે “ભગવન્ ! એ ત્યાગ કરેલી અને કપાયેલા હાથવાળી મારી પત્ની અત્યારે ક્યાં હશે ? એ મને હવે મલશે કે ! અને મલશે તો ક્યારે ?”

“રાજન ! ધીરજ ધર. એક દિવસ પછી તું સંપૂર્ણ

અંગાપાંગવાળી, પુત્ર સહિત તારી પત્નીને મલીશ. તેની સાથે ઘણા કાળ સુધી રાજ્ય સમૃદ્ધિ લોગવી પુત્રને રાજગાદીએ બેસાડી પત્ની સહિત રાજપાટ છોડીને તું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ” ગુરૂની વાણી સાંભળી સ્વસ્થ થયેલા રાજાએ નંદનવનમાં જ પડાવ નાખ્યો. પત્નીને લીધા સિવાય નગરમાં નહીં જવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા રાજાએ રાત્રી પણ નંદનવનમાં જ વ્યતીત કરી.

૯

મેલાપ.

નંદનવનમાં સુખે સૂતેલા શંખરાજને ગુરૂના ઉપદેશથી સ્વસ્થ ચિત્ત થવાથી નિદ્રા આવી ગઈ. દુઃખમાં પણ મહાન પુરૂષોનું પુણ્ય જાગૃતજ હોયછે. ગુરૂએ રાજાનું ભાવી કથન કહીને શાંત કર્યો. તેમજ આ ભાવી કથનને સૂચવનારને પ્રિયજનનો મેલાપ કરાવનાર એક અપૂર્વ સ્વપ્ન રાજાને આવ્યું. મોટા ભાગ્યને જણાવનાર એ સ્વપ્નમાં રાજાએ શું જોયું ? “કંઈક ફલવાળી લતા કલ્પવૃક્ષને લાગેલી તે કોઈકના છેદવાથી લુપ્ત ઉપર પડી ગઈ. તે પાછી ફળવાળી થઈ ને કલ્પવૃક્ષને લાગી ગઈ.”

એ મંગલમય સ્વપ્ન જોઈને રાજા જાગૃત થયો, જાગૃત થયો ત્યારે પ્રાતઃકાળ થવાની તૈયારી થતી હતી. ઉઠ્યા-ચલ તરફ થવાની તૈયારીમાં પડેલા સૂર્યરાજે પોતાના અરૂણ સારથીને રવાને કરી દીધો હતો. જે સૂર્યના આગમનની વધામણી આપી રહ્યો હતો. અદ્ય સમયમાં ફલદાયી થનારા આ સ્વપ્નાને રાજાએ ગુરૂ આગળ નિવેદન કર્યું. ગુરૂએ રાજાને એ સ્વપ્નાનો પરમાર્થ સમજાવ્યો.

“રાજન! જે તમે પટ્ટરાણીનો ત્યાગ કર્યો, તે કલ્પલતા છેદામ્ ભૂમિપર પડેલી સમજવી. એ લતા ફળવાળી થઈ એટલે રાણી પુત્રવતી સમજવી ને કલ્પવૃક્ષ ને પાછી વળ-ગીગઈ એટલે તમને પટ્ટરાણી આજે મળવી જોઈએ. ચોથા પ્રહરે તેમાંય પરોઢમાં આવેલું સ્વપ્ન તે દિવસેજ ફળને આપનારૂં થાય છે માટે આજે તમને પુત્ર સહિત કલાવતી મલશે !”

ગુરૂની વાણી સાંભળી રાજા ઘણો ખુશી થયો. પોતાને આનંદ પ્રગટ કરતો તે બોલ્યો “ભગવન! આપના પ્રભાવથી મારૂં સારૂંજ થશે.”

સૂરિને વંદન કરી શંખરાજ નંદનવનમાં પોતાને ઉતારે-સ્થાનકે આવ્યો. રાજાએ વિચાર કરી હતને પોતાની સન્મુખ બોલાવી આજ્ઞા કરી. “મિત્ર! જોકે લજ્જાથી હું તને કહેવાને અસમર્થ છું, દુર્બુદ્ધિવાળા મેં તારી ધર્મભ-ગિનીનું ઘણું અનર્થ કર્યું છે, મારા એ પાપને ભૂલી જઈ તું શીઘ્ર ગતિએ ભટ્ટને સાથે લઈ તપાસ કરી તારી બહેનને તેડી લાવ! અન્યથા ગુરૂએ આશ્વાસન આપ્યા છતાં એ જો નહિ મળે તો અવશ્ય હું આવતી કાલે કાષ્ઠભક્ષણ કરીશ. માટે ગમે તેમ કરી એને સમજાવીને હે દત્ત! તું મોટા માન સહિત તેને તેડી લાવ.”

“જેવી આજ્ઞા દેવ!” હતે રાજાનું વચન અંગીકાર કર્યું. પ્રાતઃકાળમાંજ દત્તત્રેષ્ઠિ ભટ્ટ તેમજ બીજા થોડા પરિ-વાર સાથે મારતે ઘોડે ભટ્ટના બતાવેલા માર્ગે જંગલ તરફ રવાને થયો.

ભટે ભયંકર જંગલમાં કલાવતીને છાડી હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યા, જંગલમાં ચારે બાજુએ તેઓ શોધ કરવા લાગ્યા એટલામાં કાષ્ઠ વીણી રહેલા તાપસ ઉપર

દત્તની નજર પડી. હર્ષથી ખુશી થયેલો દત્ત તાપસને જોતાંજ તેની પાસે આવી પૂછવા લાગ્યા. “હે તપસ્વી! તમે આ જંગલમાં પુત્રવાળી અગર તો નજીક પ્રસવવાળી કોઈ સ્ત્રીને જોધ?”

આ તેજ તાપસ હતો કે જેનો આ તરફ આવવાનો રોજનો અભ્યાસ હતો ને જે કલાવતીને તાપસના આશ્રમમાં તેડી ગયો હતો, કલાવતીના ડુંખની વાતો જાણતો હોવાથી તાપસ આ ઘોરશ્વારોને જોધ વિચારમાં પડ્યો. “નક્કી એ ગરીબ વરાકી ઉપર આ લોકો આકૃત ઉતારશે.”

ગભરાયેલા તાપસને જોઈ દત્ત બોલ્યો. “બોલો? બોલો! એ સ્ત્રી ક્યાં છે? જોધ હોય તો ઝટ બતાવો?”

આગેવાન રાજપુરુષનો જવાબ સાંભળી હીમત ધારણ કરતો તે તપસ્વી બોલ્યો. “અરે એ રાંક વરાકી ઉપરથી રાજનો કોપ હજી દૂર થયો નથી શું? વગડામાં એકાકી રહી જતી સુકી હાથ કપાવી નાખ્યા તોય રાજ ધરાયો નથી શું?”

સમાચાર મલવાથી તેમજ દેવી હજી જીવતી છે એમ જાણી રાજ થતો દત્ત-એ રાજપુરુષ બોલ્યો. “અરે ભાઈ! તારી વાત જો કે સત્ય છે છતાં અત્યારે તો બાજી બધી પલટાઈ ગઈ છે. આજની સાંજ સુધીમાં રાજ જો દેવીને નહીં જીએ તો પશ્ચાત્તાપથી જલતો રાજ કાષ્ટલક્ષણ કરશે માટે અમને ઝટ એ ભાગ્યવતીનાં દર્શન કરાવો?”

દત્તની વાણી સાંભળી સસંભ્રમિત થયેલો તે બંધાને તાપસાશ્રમમાં તેડી લાવ્યો. દત્ત વગેરે તાપસ આશ્રમમાં કુલપતિને નમ્યા. ડુંકાણમાં કુલપતિને દેવી સંબંધી સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી.

દત્તની વાત સાંભળી કુલગુરુએ તરતજ તાપસીઓની

મધમાંથી કલાવતીને તેડાવી. કુલગુરૂની પાસે આવેલી કલાવતી હત વગેરેને જોઈને પૂર્વનું દુઃખ સાંભળી આવવાથી રડી પડી. કારણકે હૃદયમાં છુપાયેલું-ભુલાયેલું દુઃખ પણ પોતાના સ્વજનને જોવાથી તાજુ થાય છે. કલાવતીના રૂઢનથી હત પણ રડવા લાગ્યો છતાં ધીરજ ધરી હત કલાવતીને કહેવા લાગ્યો.” ભગિનિ! આ એક દુષ્ટ કર્મનો પરિણામ હતો અને તે તમારો કરેલો તમે ભોગવ્યો, રાજજી તો એમાં નિમિત્ત માત્ર હતા. માટે એવી દૈવની આબતમાં તમારે ખેદ ન કરવો! કારણકે પ્રાણીઓને આ જગતમાં જે સુખ કે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે એમાં બીજાઓ તો ફક્ત નિમિત્તભૂત છે બાકી તો ખરૂં કારણ શુભાશુભ કર્મ વિપાકજ છે. સંસારમાં એવા કર્મ વિપાકથીજ શત્રુ મિત્ર થાય છે ત્યારે સ્વજન પણ દુશ્મનની ગરજ સારે છે અને તે તમે જાતે અનુભવ્યું છે જોયું છે. “હે દેવી! તમે જેવું દારૂણ દુઃખ ભોગવ્યું છે તેવું અત્યારે તમારા વિયોગે રાજ ભોગવી રહ્યા છે બલકે તમારાથી અનંત-ગણું. અત્યારે તો પશ્ચાત્તાપથી પીડાતા તમારા વિયોગે રાજ અગ્નિમાં બળી મરવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે, તમને જોવાને આકુળ વ્યાકુળ થયેલા રાજ તમને જો સાંજ સુધીમાં નહીં જુએ તો જરૂર અગ્નિમાં બળી મરશે માટે એમને જીવતા રાખવા હોય તો રથ ઉપર બેસી ચાલો, રાજને બચાવો.”

હતની વાણી સાંભળી બેબાકળી બનેલી કલાવતી પતિના દોષને-અવગુણને ભૂલી જઈ પતિને મલવાને ઉત્સુક થઈ. કારણકે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાનો પતિ ભલો હોય કે ભુડો, પણ તેના જ હિતને કરનારી હોય છે. કુલ-પતિને નમસ્કાર કરી તાપસ અને તપસ્વિનીઓની રજ

લઈ હળીમળી પોતાના બાળ પુત્રની સાથે રથમાં બેસી, શંખપુર તરફ ચાલી, દત્ત વગેરે સર્વે રાજાને મલવાને ઉત્સુક થયેલા શીઘ્રગતિએ શંખપુરનો માર્ગ કાપવા લાગ્યા.

સૂર્ય અસ્તાચલ તરફ વેગથી ધસે જતો હતો સારા ય દિવસના પરિશ્રમથી કંટાળેલો સૂર્ય સંધ્યાના સોનેરી રંગમાં કળી ગયો હતો દોડાદોડ કરતી આછી પાતળી વાદળીઓ જુદાજુદા અભિનયોને બતાવતી હસી રહી હતી. સૂર્યનો સારથી અરૂણ પણ પોતાના સ્વામીની પછવાડે નાશી જવાની તૈયારી કરતો હતો, સંધ્યાની વાદળની છાયા પ્રકાશને આવરી રહી હતી. છતાં હજી આતુરતાથી કલાવતીની પ્રતીક્ષા કરનાર રાજાની ઉત્સુકતા વધે જતી હતી, “અરે શું? જ્ઞાનીનું વચન કદાપિ મિથ્યા થાય? ન કરે નારાયણ કે કલાવતી કદાચ ન આવે તો આવતી કાલની ઉદય પામતી પ્રભાતકાલે તો જરૂર અગ્નિ સાથેજ મારે દાસ્તી કરવી પડશે.”

એ વિચારમાં ચડેલા રાજાની વિચારશ્રેણિ અધવચ સરકી ગઈને કલાવતીનો રથ નંદનવનમાં આવેલો રાજાએ જોયો. દત્ત વગેરે આવીને મહારાજને નમ્યા. આનંદની વધામણિ આપી મહારાજને હર્ષિત કર્યા. રાજા ત્યાં સલા-સ્થાનમાં આવ્યા. મંત્રી, સામંત, મહારાજન વગેરેને રાજા છલકાતે હૈયે મહ્યા, મહારાજના હૈયામાં હર્ષ હતો, બધાંના હૈયામાં હર્ષ સમાતો નહોતો, નંદનવન અત્યાર સુધી સ્મશાન જેવું શૂન્યકાર હતું તે હવે કલાવતીના આવ્યા પછી નંદનવન સમુદય રમણીય બની ગયું. અનેક પંચરંગી દીપિકાઓનો પ્રકાશ અધકારનો નાશ કરતો ઝગઝગી રહ્યો મંગલમય વાંદિત્રોનાનાદથી મોટો મહોત્સવ થઈ રહ્યો.

સલાસ્થાનમાં રાજા મંત્રી, સામંતોને મલી ભેટી થોડીવારે પોતાના નિવાસસ્થાને આવ્યો. અનેક દીપિકા-ઓથી ઝગઝગી રહેલા તેજમાં કલાવતીનું પવિત્ર મુખાર્વિંદ જોયું, એ મુખાર્વિંદને જોવાને પણ અસમર્થ એવો રાજા મંદમંદ ડગલાં ભરતો કલાવતીની પાસે આવ્યો ક્રોધથી અધોવદનવાળી કલાવતીએ રાજાની સામે દષ્ટિ પણ કરી નહિ. રાજાએ પોતાના હાથે એનું ગૌરવદન ઉઘ્યું કરી પોતાની સામે સ્થિર કર્યું. “પ્રિયે ! જરા મારી સામે તો જો ?”

“નિર્ભાગિણી એવી મારી સ્તુતિ કરવાથી શું ? રાજા !”

“નિર્ભાગી અને નિર્ગુણિ તો હું છું કે જેણે તારા જેવી સતીમાં શિરોમણિ નારીને વિડંબના પમાડી-દુઃખી કરી એ મારું અવિચારી કૃત્ય ક્ષમા કર. ?”

“સ્વામિન ! એમાં તમારો શું દોષ, તમારામાં પ્રીતિ-વાળી મારો કાંઈ પણ દોષ ન હોવા છતાં તમે મારી કદર્થના કરી એ મારા કર્મનોજ દોષ હશે, અન્યથા બીજું શું હોઈ શકે ?” કલાવતીએ પોતાના કર્મનો દોષ જણાવી રાજાનું મન શાંત કર્યું.

“પતિમાં એક ભક્તિવાળી કુલવંતી નારીઓ પતિના છતા દોષને પણ ન જોતાં પોતાના કર્મનોજ દોષ કાઢી આત્મનિંદા કરે છે તે તે સત્ય કરી બતાવ્યું.”

“હશે ! એ વાત જવાદો. રાજા ગુન્હેગારને તો ઊંચી શિક્ષા પણ કરે ! પણ કહો તો ખરા કે તમે મને મારા કયા અપરાધની શિક્ષા કરી ?”

કલાવતીનો પ્રશ્ન સાંભળી રાજા ઝંખવાણો પડી ગયો. જે વાતે રાજાના હૃદયમાં શંકા જન્મવાની હતી તે બાબત કહેવાને પણ અસમર્થ રાજા વિચારમાં પડી ગયો “પ્રિયે !

જે કે વડ અને ઉંમરાના વૃક્ષને ફલ હોતાં નથી. ને વંજુલ () વૃક્ષને પણ ફલ હોતાં નથી તેવી રીતે તારામાં દોષનો સંભવ નથી છતાંય મારી મૂર્ખતાથી તારામાં દોષની કલ્પના કરીને તારી કલ્થના કરી” રાજાએ પોતાની બધી હકીકત કલાવતીને કહી સંભળાવી. કલાવતીએ પણ પોતાની બીના રાજાને કહી સંભળાવી.

“પ્રિયે ! તારા શીલના પ્રભાવથી તારી આફત દૂર થઈ. યાવત ચંદ્ર દિવાકરૌ તારી નામના થઈ. તારૂં નામ તો જગતમાં અમર થઈ ગયું તે સાથે મારૂં આ કલંક— આ અવિચારી કૃત્ય પણ અજરામર થઈ ગયું. લોકો તારાં ગુણગાન કરશે મારી નિંદા કરશે. તારી શીલસત્રાહ ગાથાને મારી કલંક ગાથાના રાસડા ગાશે.”

રાજાએ કલાવતીના મનનું સમાધાન કરતાં પોતાની નિંદા કરવા માંડી. “એ અવિચારી કૃત્યનું પ્રાયશ્ચિત ક્યારનુંય થઈ ગયું હોત, પણ અહીં નજીકમાં રહેલા જ્ઞાની ગુરૂ મહારાજે ઉપદેશ આપી મને ધર્મમાં સ્થિર કર્યો. તારા પુનઃમેલાપની ભવિષ્યવાણી સંભળાવી મારો સંશય દૂર કર્યો.” રાજાની વાત સાંભળીને કલાવતી બોલી. “સ્વામિન ! આપણે બન્ને દુઃખ અને વિજેગમાંથી પુનઃ સુખ અને સમાગમનાં અમૃત સમાન મધુરાં ફલ ચાખીએ છીએ તે આ બાલકના પુણ્યનોજ પ્રભાવ છે પણ મને એ જ્ઞાની ગુરૂ મહારાજનાં દર્શન કરાવો ! જેમનાં દર્શન કરી હું પાપમુક્ત થાઉં.”

“પ્રાતઃકાલે આપણે સાથે વંદન કરવા જઈશું.”

સ્નેહ સંલાપમાં ને કંઈક નિદ્રાના આરામમાં બન્નેની રાત્રી ક્ષણવારમાં પુરી થઈ, પ્રાતઃકાલે સૂર્યનો ઉદય થતાં પ્રાતઃકૃત્યથી પરવારી પરિવાર સહિત રાજા અને રાણી ગુરૂ

મહારાજને નમસ્કાર કરવા આવ્યાં. ગુરૂ મહારાજને વાંદી તેમની આગળ બેઠા, તેમની સાથે આવેલા મંત્રી, સામંત તેમજ બીજા રાજ્યાધિકારી પુરૂષો, અન્ય મહાજન વર્ગ, પ્રજાવર્ગ તેમજ સ્ત્રીવર્ગ યોગ્ય આસને બેઠા, પછી ગુરૂ મહારાજે શીલ ધર્મના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરવા માંડ્યું.

“શીલ એ પ્રાણીઓનું અપૂર્વ ધન છે. આપત્તિ, દુઃખ અને દારિદ્રને નાશ કરવામાં શીલ મહાન છે. દુર્ભાગ્યાદિક દોષોનો નાશ કરી શીલ ઇચ્છિતને અપાવે છે. વાઘ, વરૂ, સિંહ અને હાથી આદિ હિંસક પ્રાણીઓના ભયનો નાશ કરે છે. જળ, અગ્નિ, ડાકિની અને શાકિનીના ડરનો નાશ કરી સુખસંપન્ન પ્રાપ્ત કરાવી સ્વર્ગ અને યાવત મોક્ષની લક્ષ્મીને અપાવે છે એવા પ્રત્યક્ષ પ્રભાવવાળું શીલ જગતમાં વિજયવંત છે. હે ભવ્યજનો! એ શીલનું માહાત્મ્ય તમે પ્રત્યક્ષપણે જોયું છે. શીલના પ્રભાવે કલાવતીના કપાયેલ હાથ નવપલ્લવ થઈ એનાં દુઃખ દૂર થયાં છે. સતી કલાવતીનું નામ એના શીલ પ્રભાવથી જુગ જુગ પર્યંત કાયમ રહેશે એવા શીલને પાળવાનો તમે ઉદ્યમ કરો.

શીલથી વિભૂષિત થયેલા નરનારીઓને સમ્યક્ત્વનો ગુણ આવે તો એમનો બેડો પાર! સમ્યક્ત્વ અશુભ કર્મોનાં ક્ષય થકી ઉત્પન્ન થાય છે અશુભ કર્મોના આવરણ વડે ઢંકાયેલો સમ્યક્ત્વ ગુણ જ્યારે આત્મામાં પ્રગટ થાય છે ત્યારે આત્માની બધી પરિણતિ ફરી જાય છે સંસારના સ્વરૂપમાં રક્ત થયેલો આત્મા સમ્યક્ત્વના પ્રગટ થયા પછી સુક્તિના લક્ષ્યવાળો થઈ જાય છે આત્મામાં એ સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થવો બહુ દુર્લભ છે. સંસારમાં પુણ્યના પ્રભાવથી સ્વર્ગ કે મનુષ્યના દિવ્ય ભોગો મલી શકે છે. અનેક પ્રકારની વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તો ભવસ્થિતિ પરિ-

પાક થયા વગર થતી નથી. એ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી દેવ ગુરૂ અને ધર્મતત્ત્વ જાણવાની અભિલાષા જાગ્રત થાય છે. પ્રાણીઓને એ ત્રણે તત્ત્વોની મોટાભાગ્યે જ પ્રાપ્તિ થાય છે.

જરાઈપી રાક્ષસીના પંજમાં જ્યાં લગી સપડાયેલા નથી, મૃત્યુ એ હજી સર્વ નાશની તૈયારી કરી નથી, ત્યાં-સુધીમાં એ ત્રણે તત્ત્વનું આરાધન કરી મનુષ્ય ભવ સફલ કરે. કારણકે—

“બહોત ગઘ થોડી રહી, ચેતન અબ તો ચેત,

કાળ ઉદરડો કોતરે, ઉત્તમ આયુષ્ય ખેત.”

રાગ દ્વેષ કપાય, મોહ અને મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર, આડે કર્મને દબા કરનાર, લોકાલોકને પ્રકાશ કરનાર કેવલજ્ઞાને કરીને સહિત, ભયરહિત, આયુષ્ય, શસ્ત્ર, અસ્ત્રથી રહિત, શાપ અને અનુગ્રહથી વર્જીત, કામ, મોહ નિદ્રા, તંદ્રા, ભુખ, તરસ, હાસ્ય, ક્રીડાદિ દોષોથી રહિત, એ અઢાર દોષો રહિત તે દેવતત્ત્વ કહેવાય.

સર્વે પ્રાણીઓને હિતકારી, ગુણગ્રાહી, સત્યપ્રરૂપક, સત્યભાષી, શીલવાન, પરિગ્રહ રહિત, શત્રુ અને મિત્ર, લોહ અને કાંચન, સ્ત્રી અને તૃણ, સુખ અને દુઃખ એ બધામાં મધ્યસ્થવૃત્તિવાળા ગુરૂઓ, જીનેશ્વરની આજ્ઞાના આરાધક કહેવાય છે. તેમજ ભિક્ષા માત્રથી આજીવિકા ચલાવનાર, કનક અને ચાંદીને તૃણવત્ ગણનાર, પાપના લેશ પણ પરિચયથી દૂર રહેનાર, છત્રીશ ગુણોને ધારણ કરનાર સારા ચારિત્રવાન, સ્વ અને પર શાસ્ત્રના જાણનાર, જીનેશ્વરના માર્ગના પ્રરૂપક, સાધુના સત્તાવીશ ગુણે કરીને યુક્ત એવા ગુરૂ આરાધવા ચોખ્ખ જાણવા.

જીનેશ્વર ભગવાને ધર્મ એ પ્રકારનો કહ્યો છે—સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ, પંચ મહાવ્રતનું પાલન કરવું અને રાત્રી

ભોજનનો ત્યાગ કરવો તેમજ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિ પાળવી એ સાધુનો ધર્મ જાણવો. સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રતનું પાલન કરવું એ શ્રાવકનો ધર્મ. એ રીતે સાધુ અને શ્રાવક ધર્મ જીનેશ્વર ભગવાને કહેલો છે. એ પ્રમાણે દેવતાત્વ, ગુરુતાત્વ અને ધર્મતાત્વને જાણનાર અથવા તેો એ ત્રણ તત્વો ઉપર શ્રદ્ધા કરનારા સમ્યક્ત્વી કહેવાય છે. તે સિવાય જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર રૂપી જે મોક્ષમાર્ગ તેની જે શ્રદ્ધા તે પણ સમ્યક્ત્વ કહેવાય, જનભાષિત ધર્મનું મૂલ સમ્યક્ત્વ કહેવાય.

ચિંતામણીરત્ન, કામધેનુ અને કલ્પવૃક્ષથી અધિક પ્રભા વધાળા સમ્યક્ત્વ રત્નની જીનેશ્વર ભગવાનો પણ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરે છે, એવા સમ્યક્ત્વપૂર્વક શ્રાવકના ધર્મને હે ભવ્ય જનો ! તમે આરાધો, તમારા આત્માને ભવ સાગરથી તારો. ”

જ્ઞાની ગુરુરાજ અમિત તેજની ધર્મ વાણી સાંભળીને રાજા સહિત સર્વે પર્ષદા પ્રસન્ન થઈ ગઈ. મિથ્યાત્વની ગાંઠ જેની ભેદાઈ ગઈ છે એવો રાજા મિથ્યાત્વથી રહિત થયો, છતાં ગુરુને કહેવા લાગ્યો, “ હે પ્રભો ! અધિકારનો નાશ કરનારી, મહોદયનું કારણ રત્નત્રયી આપે વખાણી તે વિવેકી જનોએ અચુક આદરવા યોગ્ય છે, પરંતુ પ્રિયા અને અપત્ત્યમાં મોહવાલા એવા મારાથી સંસાર દુસ્થાનજય છે, મોટે મને સમ્યક્ત્વપૂર્વક શ્રાવકનો ધર્મ આપો. ”

શંખરાજાની વાણી સાંભળીને ગુરુએ રાજાને સમ્યક્ત્વ મૂળ શ્રાવકોનો ધર્મ ઉચ્ચરાવ્યો. રાજાની સાથે રાણી કલાવતીએ પણ શ્રાવિકા ધર્મ ગ્રહણ કર્યો. તેમને ધર્મમાં સ્થિર કરીને ગુરુ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. રાજા રાણી પોતાના સ્થાનકે નંદનવનમાં આવ્યાં.

૧૦

શંખરાજ.

“સંપત્ ગઘ તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણ,
ગયાં ન જોખન સાંપડે, ગયા ન આવે પ્રાણ.”

આ ક્ષણભંગુર જગતમાં પ્રાણીઓ ક્ષણમાં હર્ષ
વેલાં થાય છે તો ક્ષણમાં શોકસાગરમાં ડૂબી જાય છે.
શંખપુર નગર બે દિવસથી શોક સાગરમાં ડૂબકીઓ મારી
રહ્યું હતું, એક તરફ રાજા મૃત્યુ માટે તૈયાર થઈ ગયો હતો,
બીજી તરફ જંગલમાં તરફડતી કલાવતી મૃત્યુને પોકારી
રહી હતી. તેમજ એના બાલક માટે લોકોના મનમાં
અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થયા કરતા હતા. એ બધાય સંજોગો
આજે પાછા પલટાઈ ગયા ને જોણીના શીલનો પ્રભાવ
આજે તો નગરનાં નરનારીઓ રસપૂર્વક ગાઈ રહ્યાં છે
પુત્ર સહિત કલાવતી નંદનવનમાં આવી ગઈ છે ને રાજા
સાથી કલાવતી અને બાળ પુત્ર સહિત મોટી ધામધુમથી
આજે નગર પ્રવેશ કરશે એ આનંદદાયક સમાચાર પ્રાતઃ
કાળમાંજ સારાય શંખપુર નગરમાં પ્રસરી ગયા.

ક્ષણમાત્રમાં શંખપુર નગરની શાલા અપૂર્વ ખની
ગઈ. ક્ષણ પહેલાની રમશાન અને શાલા સહિત શંખ-
પુરી હવે ચેતનવંતી ખની ગઈ, ઠંકાણે ઠંકાણે મંગલ
વાદિત્રો વાગવા લાગ્યાં. લોકો આનંદથી નૃત્ય કરવા
લાગ્યા, કોઈ સંગીતની ધૂન છોડવા લાગ્યા, નગરીની
રમણીઓ પોતપોતાના મહોલામાં રાસડા લેવા લાગી,
ક્રમશઃ ઓડીને લોકો પોતાના ઘર આંગણું સણવા-
રવા લાગ્યા, તોરણો ચંદુવા અને પતાકાઓથી પોતપોતાના
મકાનની શાલા વધારવામાં લોકો હરીફાઈ કરવા લાગ્યા,

રાજમાર્ગે બીજા ઘેરી રસ્તાઓ ધ્વજ-પતાકાઓથી સુશોભિત થઇ ગયા. મોટા મોટા દરવાજાઓ અને નાના દરવાજાઓ તોરણો અને પતાકાઓથી શણગારાઇ ગયા. મનોહર ધુધરીઓના નાદો રાજરાણીને આવકાર આપવા લાગ્યાં, સ્ત્રી કે પુરૂષ, બાલક કે વૃદ્ધ, અમીર કે ગરીબ પોતપોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે નવીન વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ પ્રવેશ મહોત્સવમાં જવાને ઉતાવળ કરી રહ્યાં હતાં. આજે લોકોનો-નગરજનોનો હર્ષ ઉપર હર્ષ ઉભરાઇ જતો હતો.

રાજ-શંખપુર નરેશ્વર શંખરાજ ગજરાજની અંબાડી ઉપર આરૂઢ થઇને યથાસમયે નગરમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા હતા. અપૂર્વ શીલ માહાત્મ્ય પામીને અક્ષત અગ્નિપાંગ-વાળી કલાવતી દુઃખરૂપી મહાસાગરથી પાર ઉતરી ગયેલી આજે મદોન્મત્ત ગજરાજના મદજળને શાંત કરતી રાજની સાથે નગરમાં પ્રવેશ કરી રહી હતી. પોતાનો ભાવી રાજ પેલો બાલકુમાર પણ રાજરાણીની સાથે નગરીમાં પ્રવેશ કરતો ગજરાજની વિશાળ પીઠ પર રમી રહ્યો હતો. નગરમાં પ્રવેશ કરતા રાજરાણીનો ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. મંત્રીઓ, રાજ્યાધિકારીઓ, મહાજનોથી એ સામૈયા-વર-ઘોડાનો ઠાઠ ખુબ દમામદાર હતો, અનેક મંગલમય વાદિઓના ઘેરા નાદો કલાવતીના શીલ માહાત્મ્યની સુવાસને નભો-મંડલમાં ફેલાવી રહ્યા કે શું ? લોકોના હર્ષનો આવેશ અપૂર્વ હતો.

શંખરાજે અપૂર્વ મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરી પોતાના રાજમહાલયમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજાએ દીન દુઃખી અને ગરીબજનોને અન્ન, વસ્ત્ર અને દ્રવ્યના દાનથી ન્યાસ કરી નાખ્યા. બીરૂદાવલી બોલનારા ભાટ ચારણ કવિઓને ધનામ આપી સંતોષ પમાડ્યા. એ અપૂર્વ ઉત્સાહમાં

અંદિવાનોને પણ મુક્ત કર્યા, ને બાર દિવસ પર્યંત નગરમાં મોટા ઉત્સવ કર્યો. વ્યાપાર, રોજગાર બંધ કરાવીને અધાય નગરના નરનારીઓએ રાજરસોડે ભોજન કરી ગાન તાન ને રમત ગમતમાં દિવસો નિર્ગમન કર્યા. રાજાએ એવી રીતે પુત્રનો જન્મોત્સવ કરીને સારાય નગરના શોક-સાગરનો નાશ કરી નાખ્યો. એ બાલ રાજકુમારનું નામ 'પૂર્ણકલશ સ્વપ્નને અનુસારે રાખ્યું'. સગાં, સ્નેહી ને આ-મજનોને પણ તેડી ભોજન જમાડી દાન અને માનથી આનંદિત કર્યા.

સુખદુઃખના અનુભવથી રીઠા થયેલો રાજા ન્યાય-પૂર્વક રાજ્ય કરવા લાગ્યા. ને શ્રાવકના ધર્મનું આરાધન કરતા થોતે પણ બાર વ્રતોને ઉપયોગપૂર્વક પાલવા લાગ્યા. તેમાંય શિયલવ્રતમાં તો બન્ને રાજરાણીએ ગુરૂનો યોગ મેળવીને બ્રહ્મચર્યવ્રત અંગીકાર કરી લીધું. છતાં બન્ને ખુબ સ્નેહપૂર્વક રાજકુમારનું પાલન કરવા લાગ્યા, વારં-વાર ગુરૂનો ઉપદેશ શ્રવણ કરી રાજા દૂષણ રહિત શ્રાવક-ધર્મને પાળતા હતા. એ સુખશાંતિના સમયમાં-થોતાના રાજ્યશાસનકાલમાં અનેક નવીન જીનમંદિર બંધાવ્યા, અનેક જીર્ણ ચૈત્યોનો તેમણે ઉદ્ધાર કરાવ્યો, નવીન જીનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવી ગુરૂમહારાજ પાસે વિધિપૂર્વક જીનાલયોમાં પ્રતિષ્ઠિત કરાવી. મોટા મહોત્સવો પૂર્વક જીનપૂજાઓ રચાવી. ગુરૂ મહારાજ સાધુ સાધ્વીજનોને નમન, સ્તવન, વંદન, ખાન, પાન, સ્નાદિમ, શય્યા, શાસ્ત્ર, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ધર્મોપકરણ વહોરાવી તેમની ભક્તિ કરી. તેમજ દીન, દુઃખી અને ગરીબ શ્રાવકોને ધન આપીને ઉદ્ધાર કર્યો, તેમને કરના બોજા-માંથી મુક્ત કર્યા. જીનેશ્વરના ધર્મનું ગૌરવ વધારતો એ

સજ્જ ધર્મની નિંદા કરનારાઓને શીક્ષા કરવા લાગ્યો. એ રીતે શ્રાવકધર્મનું પાલન કરતાં ઘણો કાળ સુખમાં વ્યતીત કર્યો. દેવતાની માફક સુખી જીવો જતાકાલને ખસ જાણતા નથી.

રાજપુત્ર પૂર્ણકલશ પણ શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી રમણીજનને વલ્લભ એવી મનોહર યુવાવસ્થાને પામ્યો. કામદેવના અવતાર સમે પૂર્ણકલશ યુવરાજપદને શોભાવતો રાજકાર્યમાં પણ હોંશિયાર થયો.

જીનેશ્વરના ભક્ત, તેમજ દેવ, ગુરુ અને ધર્મની ભક્તિ કરનાર શાખરાજને રાજ્ય ભોગવતાં અતુલ મે પ્રૌઢ અવસ્થા આવી. એ યુવાનીના રમણીય દિવસો પસાર થઈ ગયા, નાગની ફેણ સમા કાળા ભ્રમર સમાન શ્યામ મસ્તકના કેશ પણ ઉજવળતાને ધારણ કરવા લાગ્યા. રોતાના મસ્તકના કેશ, દાઢી, મુઝ્છના કેશ એક પછી એક ઉજવળતાને ધારણ કરતા જોઈ સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્યવાળા એ રાજાની આંખ ઉઘડી ગઈ.

રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહર સમયે અચાનક જાગ્રત થયેલા સજ્જના મનમાં વૈરાગ્યની પરપરા વૃદ્ધિ પામવા લાગી. “આ અપાર સંસારસાગરમાં શરીર અને મન સંખ્યાનીં અનેક દુઃખોથી આકુલ વ્યાકુળ થયેલો પ્રાણી જીનેશ્વર ભગવાને કહેલી રત્નત્રયી રૂપી નાવ વગર સંસારના પાસે શી રીતે પામી શકે ? ચોરાશી લાખ જીવોનીમાં રત્નત્રય રૂપી ધર્મસામગ્રી નરભવમાંજ પ્રાણી મેળવી શકે છે. એ નરભવ પણ પ્રાણીને મહાપુણ્યાનુયોગે જ મલી શકે છે. કશ દુષ્ટાંતે દુર્લભ મનુષ્યભવ કદાચ મલ્યો અને જો ધર્મ અવણ ન મલ્યું તોય નકામું, ધર્મઅવણ કર્યા છતાં જો

ધર્મનું આરાધન કરાય નહીં. તોયે મનુષ્યપણું પામ્યાની સાર્થકતા શી ?

સંસારમાં તો રાજ્ય, લક્ષ્મી, સ્ત્રી, પુત્ર, અને પરિવારાદિકનો મોહ દુસ્ત્યાબ્ધ હોય છે. યુવાની, યુગ્મ, સમૃદ્ધિ જલતરંગની માફક વિનશ્વર હોવા છતાં એમાંથી જીવોની આસક્તિ છુટતી નથી. રાજ્ય, ઐશ્વર્ય એ દુર્ગતિને આપનાર છે. વિષયો કિંપાકના ફલ સમાન ઉપરથીજ રમણીય છે. તો પરંપરાએ જેનાથી દુઃખનીજ પ્રાપ્તિ થવાની છે એવા આ સંસારનો ત્યાગ કરી શીવસુખને આપનાર સયમલક્ષ્મીને અંગીકાર કરે તોજ મારો મનુષ્યભાવ સફલ થાય.” એ વૈરાગ્યની ભાવનામાં રાજની રાત્રિ પૂર્ણ થઈ ને પ્રાતઃકાળ થયો. પદ્મરાણી કલાવતીને રાજ્યે પોતાનો અભિપ્રાય પૂછ્યો, રાજનો અભિપ્રાય બાણી કલાવતી ખુશ થઈ ગઈ.

“મહારાજ ! એ વિચાર આપનો અવસરને યોગ્ય છે. ભોગો પણ આપણે ઘણાકાલ ભોગવ્યા, રાજ્યસાહ્યભીય ભોગવી, રાજ્યને યોગ્ય પુત્ર પણ થયો, માટે પુત્રને રાજ્ય પાદે સ્થાપી આપણે ચારિત્ર લેવું તેજ એક યોગ્ય અવસર અત્યારે છે.” કલાવતીના વચનથી રાજના ઉત્સાહનો પણ વધારો થયો.

મંત્રીઓને બોલાવી તેમની સંમતિ મેળવી શુભ મુહૂર્તે રાજ્યે પૂર્ણકલશનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. પૂર્ણકલશને રાજ્યગાદીએ બેસાડી રાજ્યની સંપૂર્ણ જવાબદારી તેને સોંપી દીધી.

તે સમયે નંદનવનના ઉદ્યાનપાલકે આવીને રાજ્યને વધામણિ આપી. “મહારાજ ! ઘણા શિષ્યના પરિવારવાળા અમિતતેજ ગુરુરાજ પધાર્યા છે.” ઉદ્યાનપાલકની મધુરી

વાણી સાંભળીને રાજાએ તેને ન્યાસ કરી દીધો. અવસરને યોગ્ય ગુરૂમહારાજનું આવાગમન જાણીને રાજા બહુ ખુશી થયો. મહા આડંબરપૂર્વક પરિવાર સહિત સંયમની ભાવનાવાળો રાજા પ્રિયા સાથે ગુરૂમહારાજને વંદન કરવાને નંદનવનમાં આવ્યો. પાંચ અભિગમ સાચવીને ગુરૂને નમસ્કાર-વંદના કરી મંત્રી સામંત આદિ પરિવાર સહિત રાજાએ સમયને ઉચિત એવી ગુરૂની દેશના શ્રવણ કરી. રાજારાણીની સંયમ ભાવનાને જ્ઞાનથી જાણનાર ગુરૂ અવસરને ઉચિત કરવાનું નજ ભૂલે.

દેશનાને આંતે રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો. “ભગવન્ ! કલાવતી દેવીએ પૂર્વ ભવને વિશે એવું શું દુષ્કૃત કરેલું કે નિરપરાધી એવી એ દેવીની બન્ને ભૂજાઓ મેં છેદી નંખાવી!”

રાજાના પ્રશ્નના જવાબમાં જ્ઞાનવાન એ ગુરૂ મહારાજ બોલ્યા. “રાજન્ ! પૂર્વે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મહેન્દ્રપુર નગરને વિષે નરવિક્રમ નામે રાજા હતો. તેની પદ્મરાણી લીલાવતીને સુલોચના નામે પુત્રી થઇ. અતુકમે તે બાળા કોમદેવને ક્રીડા કરવાને ક્રીડાગ્રહ સમાન યૌવન વયમાં આવી. એક દિવસે રાજા સભા ભરીને બેઠો હતો ત્યારે કોઇક પરદેશી પુરૂષે રાજસભામાં આવીને એક પોપટ રાજા આગળ ભેટ ધર્યો, ને એ પોપટના ગુણાનું વર્ણન કરી રાજાને ખુશી કર્યો. એ પોપટ પણ અનેક સુભાષિત-શ્લોક વડે રાજાને રંજીત કર્યો. પોપટના ગુણોથી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ તે પુરૂષને ખુબ ધન આપીને વિદાય કર્યો.

રાજા નરવિક્રમે એ પોપટ પોતાની પ્રિય રાજકુમારી સુલોચનાને અર્પણ કર્યો. પોપટની ચતુરાઇથી રાજા થયેલી રાજકુમારીએ સુવર્ણનું ખીજર તૈયાર કરાવ્યું ને દ્રાક્ષ, દાડમનાં બીજ, અંજીર, આમ્રફળ વગેરે સ્વાદિષ્ટ ફળો

તેને ખવરાવવા લાગી. દુધ અને સાકર વડે યુક્ત પાણી પીવરાવતી એવો એ પોપટ રાજબાળાને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય થઈ પડ્યો. એ પોપટ વગર એને થેન પડતું નહિ. ઘણીકવાર પોતાના બોળામાં બેસાડી પોપટને રમાડતી હતી, પોપટ પણ અનેક નવીન શ્લોક સંલગાવી કુમારીને રાજ કરતો હતો.

એક દિવસે સુલોચના પોતાની સખીઓની સાથે પોપટને લઈને કુસુમાકર નામના વનમાં આવી. એ કુસુમાકર ઉદ્યાનમાં જીનેશ્વર ભગવાનનું ચૈત્ય જોઈ બહુ જ ખુશી થઈ જીનમંદિરમાં પ્રવેશ કરી રાજબાળાએ શ્રી સીમંધર સ્વામીની અતિ આનંદપૂર્વક સ્તુતિ કરી. તે સમયે પેલો પોપટ પણ જીનેશ્વરના ધ્યાનને જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો. “મેં ક્યાંક આવું જોયું છે.” પૂર્વની ભૂલાઈ ગયેલી યાદશક્તિને તાજ કરતો હોય તેમ ખુબ એકાગ્રતા પૂર્વક વિચાર કરતાં પોપટને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વના લવને પ્રત્યક્ષ જોનાર એ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પોપટ શું જોયું?

“ઓહ ! પાછળના લવમાં અનેક શાસ્ત્રોને લખાવી તેમજ લખાવવામાં સાવધાન પડિતોને વિશે શિરોમણિ એવો હું સાધુ હતો. પરંતુ પુસ્તકો અને ઉપધિ સંગ્રહ કરવામાં તત્પર રહી સંયમની શુદ્ધ ક્રિયામાં શિથિલ થયો. એ લવમાં એવી રીતે કંઈક વ્રતની વિરાધના અને કંઈક માયાને આચરતો ત્યાંથી કાળ કરીને આ લવમાં હું શુકપણે ઉત્પન્ન થયો. પૂર્વ લવમાં હું જ્ઞાની હોવાથી આ લવમાં શુકની યોનીમાં પણ મને જ્ઞાન થયું. પણ હા ! ધિર ! જ્ઞાનરૂપી દીપક મારા હાથમાં પ્રગટ રહેલો છતાં મોહથી અંધ બનીને પુસ્તક અને ઉપધિમાં મુંઝાઈને સંય-

મરૂં પી ધન હારી ગયો. છતાં આજે તિર્યક્ ભવમાં પણ મને ત્રિજગતસ્વામી જીનેશ્વર ભગવાનું દર્શન થયું એટલું મારું પુણ્ય હજી જગત છે તો હવે હે ભગવન! તમારાં દર્શન કર્યા વગર હું જોજનને ગ્રહણ કરીશ નહિ.” પોપટ એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરી સ્વયમેવ નિશ્ચય કર્યો. તિર્યંચભવના પરાધીનપણાની પોતે નિંદા કરવા લાગ્યો.

સુલોચના પણ જીનેશ્વર ભગવાનને નમી સ્તુતિ કરી પોપટનું પાંજરું લાંબને પોતાના સ્થાને ચાલી ગઈ. બીજે દિવસે રાજકુમારીએ પાંજરામાંથી કાઢીને શુકને માટે સ્વાદિષ્ટ ફળ ખાવા માટે તૈયાર કર્યાં. તે દરમિયાન નમો અરિહંતાણું બોલતો પોપટ અરકાશમાં ઉડી ગયો, તે જીનેશ્વરને નમવાને બાહ્ય ઉદ્યાનમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં ભક્તિપૂર્વક જીનેશ્વરને નમીને ફલ આહાર કરતો ઉદ્યાનમાં રમવા લાગ્યો, પરાધીનપણાથી મુક્ત થયેલા એ પંખીના આનંદમાં અત્યારે શી કમીના હતી ?

પોપટના ઉડી જવાને રાજબાળા આકંઠ કરતી ખુબ વિલાપ કરવા લાગી. રાજબાળાની શાંતિ માટે રાજાએ જુદામાન સુભટોને મોકલી કુસુમાકર ઉદ્યાનમાં એ પોપટને પકડી મંગાવ્યો. પકડાયેલા એ પોપટને રાજાએ રાજબાળાને આપ્યો. રાજબાળાએ પોપટને પકડીને ક્રોધથી એની પાંખો છેદી નાખી. “મને છેતરીને નાશી જવાનું ફલ તું જોગવ, હવે તારાથી ક્યાંય જવાશે નહિ સમજ્યો.” એમ કહીને કારાગારની માફક પોપટને પાંજરામાં પૂરી દીધો. પોપટ પણ મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરતો વિચાર કરવા લાગ્યો. “હાય ! ધિગ્ ! આવી પરાધીનતાને ધિક્કાર થાઓ.”

ધિજરામાં પડેલો પોપટ દુઃખી થયો છતાં વિચાર અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. “અરે ! ભવાંતરમાં સ્વા-

બિન-સ્વતંત્ર હોવા છતાં પ્રમાદપણે પંચમહાપ્રત દૂષિત કર્યાં તેનું જ આ ફલ છે. અથવા તો આનાથી અધિક વિડંબના આગામી લવોમાં એ પંચપ્રતને મલીન કરવાથી હું સહન કરીશ. વળી આ લવમાં પણ હવે હું જીનેશ્વર ભગવાનનું દર્શન કરી શકીશ નહિ”. પંજરમાં પૂરાયેલો પોપટ આ પ્રમાણે અધિકાધિક પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

“હા ! ઐહિક શોક કરવાથી શું ? હું આત્મા ! શોકનો ત્યાગ કર, શોકથી અનેક પ્રકારે કર્મ બંધન થાય છે મારે હવે જીવદર્શન વિના મારે ખાતું કંઈ નહિ ને જીવદર્શન હવે થશે નહિ જેથી મારે અનશન કરવું ઠીક છે.” એમ વિચારી એ ધૈર્યવાન અને જ્ઞાની પોપટ અનશન અંગીકાર કર્યું, પંચ પરમેષ્ઠિમંત્રને સ્મરણ કરવા લાગ્યો, એ નવકારના ધ્યાનમાં અતુકમે પાંચદિવસ વ્યતીત કરી અનશનના પ્રભાવે સૌધર્મકલ્પમાં મહાન દેવ થયો. સુલોચના પણ એ શુકના દુઃખથી દુઃખિત થયેલી શુકની પછવાડે અનશન અંગીકાર કરી મૃત્યુ પામી. એ દેવની દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાંબન્ને વિષયસુખને ભોગવતાં દેવભવ સફલ કરવા લાગ્યાં. દેવભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં એ દેવ સૌધર્મ દેવલોકમાંથી વ્યવીને તું શંખરાજ થયો અને સુલોચના જે દેવી થયેલી તે ત્યાંથી વ્યવીને કલાવતી થઈ. પરભવમાં તારી પાંખો છદી નાખી તે બેરને બદલે આ લવમાં તેં તેના બન્ને હાથ છદી નાખ્યા.”

ગુરૂના સુખથી પોતાના પરભવ સંબંધી વૃત્તાંતને બહુ વૈરાગ્યને અધિક શોભાવતાં તે રાજા રાણીએ દીક્ષાની પ્રાર્થના કરી. “હું ભગવન ! આ લવનાટકમાંથી ઉદ્ધાર કરનારી અમને દીક્ષા આપો.”

“તમારા જેવાં જ્ઞાનવાનને એમ કરવું તે યુક્ત છે અને

હે રાજન! તમે તો શૂરવીર છો માટે સારા કાર્યમાં ઢીલ ન કરવી". ગુરૂમહારાજે અનુમતિ આપી.

પૂર્ણકલશ રાજ્યે દીક્ષામહોત્સવ કરેલો છે એવા શંખરાજ અને કલાવતીએ ગુરૂમહારાજની પાસે શુભમુહૂર્તે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ગુરૂમહારાજ સાથે ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

ગ્રહણ અને આસેવન શિક્ષાથી શિક્ષિત રાજર્ષિએ સારી રીતે શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યો ને શાસ્ત્રના પારગામી થયા. ક્રોધનો ત્યાગ કરી ક્ષમા ગુણને ધારણ કરતા પરિવહને સહન કરવા લાગ્યા. ઉપસર્ગને સમયે પણ ઉદ્વેગને નહિ પામતાં પોતાના સાધુપણામાં અપ્રમત્તપણે રહેવા લાગ્યા. પરભવની સંયમ વિરાધનાને યાદ કરતા તે આ ભવમાં સાવધાનપૂર્વક ચારિત્રની આરાધના કરવા લાગ્યા. જીવહયાની રક્ષા માટે ગમનાગમન પણ યત્ના પૂર્વક કરતા હતા. યત્ના પૂર્વક બોલતા હતા, યતના પૂર્વક બેસતા હતા. આહાર વિહાર પણ યતના પૂર્વક કરતા હતા. સાધુપણામાં સર્વ કંઈ તેઓ યતનાપૂર્વક કરતા હતા. એવી રીતે રૂડીધેરે સાધુપણાની સમાચારીતું આરાધન કરતાં શંખરાજર્ષિનો કેટલોક કાલ ચાલ્યો ગયો.

દીર્ઘકાલ પર્યંત ચારિત્રની આરાધના કરીને અંત સમયે શંખરાજર્ષિએ દ્રવ્ય અને ભાવ સંલેખના પૂર્વક અનશન અંગીકાર કર્યું. પોતાના પાપકર્મોની નિંદા કરતા ને શુભકરણીને અનુમોદતા શંખરાજર્ષિએ પંચપરમેષ્ઠિના ધ્યાનમાં કાળ કરીને પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમાં પદ્મ વિમાનને વિષે પાંચ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. કલાવતી સાધ્વી પણ સંયમનું નિરતિચારપણે આરાધન કરી અંતે અનશન અંગીકાર કરી કાલ કરીને સૌધર્મ દેવલોકને વિષે પદ્મ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા એજ શંખ-

દેવની દેવી થઈ, પહેલા સૌધર્મ કલ્પમાં બત્રીશલાખ વિમાનો છે. દરેક વિમાને એકએક ચૈત્ય છે. દરેક ચૈત્યમાં ૧૮૦ પ્રતિમાજી હોય છે. સાત હાથના શરીર પ્રમાણવાળાં અને મનુષ્યની પેઠે વિષયસુખ ભોગવનારાં દિવ્ય દેહધારી એ દેવદેવી સ્વર્ગનાં અનુપમ સુખને ભોગવવા લાગ્યાં, સેવક દેવદેવીનાં કરેલાં ગાયન અને નૃત્યને જોવા લાગ્યાં, અવસરે ત્યાં રહેલા શાશ્વતા જીવપ્રાસાદોને વિષે પૂજને કરતા તેઓ દેવભવ સફળ કરવા લાગ્યા, મન કાંચે ત્યારે તે નંદીશ્વર દ્વીપે જાય, મનકાંચે ત્યારે મેરૂપર્વત ઉપર જઈ કીડા કરે, મનકાંચે ત્યારે અષ્ટાપદે જઈ જીનેશ્વરને વાંદે, મન કાંચે ત્યારે નંદનવનમાં જાય. એવી રીતે પાંચ પદ્યોપમ સુધી એ દેવદેવીએ પોતાનો કાલ કેવલસુખમાં જ નિર્ગમન કર્યો. દેવભવનાં એ રમણીય સુખો, એ રમણીય ભોગ-વિલાસની વિપુલ સામગ્રીઓ, એ વાપિકાઓ, એ ઉદ્યાનોમાં વિવિધ પ્રકારે કીડા કરતા અને ભિન્નભિન્ન શરીર વડે વિવિધ પ્રકારના ભોગ સુખને ભોગવતા જતા એવા કાલને પણ તેઓ જાણતા નથી. જે ચારિત્રની આરાધના કરવાથી પ્રાંતે મોક્ષનું અનુપમ સુખ મળવાનું છે ત્યાં આવાં પૌદ્ગ-લીક સુખ અચાનક મલે એની તો વાત જ શી ?

પંચમકાલમાં પણ એવા ચારિત્રની નિંદા કરનારાં તેમજ ચારિત્ર આજે ક્યાં છે ? એવું બોલનારાં જીવો અજ્ઞાન ફેપી અંધકારમાં જ રખડી રહ્યા છે, પોતાના પાપના ભારને તેઓ વધારી રહ્યા, છે એ સિવાય સાધુઓના વિદ્યમાન-ગુણોને ન જોતાં અછતા દોષોને જોનારા તેઓ બીજું શું કરી શકે ?

પરિચ્છેદ ૨ જો

કમલસેન અને ગુણસેના

૧

કમલસેન.

સ્વર્ગના ઢુકડા સમુ પોતનપુરનગર જગતભરમાં અતિ સ્વચ્છ અને પ્રચંડ શહેર ગણાતું હતું, નગરના ઊંચા મિનારાઓ તેમજ કીલ્લાના ખુરજો આકાશ સાથે વાતો કરી રહ્યા હતા. મોટા મોટા આલિશાન અને ભવ્ય પ્રાસાદોથી અમરાવતીની શાભા ઝંખવાઈ જતી હતી, એ પોતનપુરના મહારાજ શત્રુંજયે સમગ્ર શત્રુઓને જીતી પ્રજાનું ન્યાયથી રક્ષણ કરીને પોતાનું નામ સાર્થક કરેલું હતું, શુદ્ધ શિયલને પાલન કરનારી વસંતસેના નામે પદ્મ-રાણી સાથે દેવ સમાન સુખને અનુભવતો શત્રુંજય રાજ જતા એવા સમયને પણ જાણતો નહિ. દેવતાઓ પણ ઈર્ષ્યા કરે એવું એ સુખ જાણે શયી અને શયીપતિનું હશે કે શીવ અને પાર્વતીજનું સુખ હશે? રાજ્ય અને રમણીનાં સુખોમાં મશગુલ બનેલા એ નરપતિ! બળ, બુદ્ધિ, સ્મૃતિ અને પરાક્રમ ઉપરજ મુસ્તાક રહેનાર એ નરનાથના સુખમાં અત્યારે શ્રી ઉણપ હતી? અને જો કાંઈ પણ ઉણપ હતી તો માત્ર એક રાજગાદી સંભારી શકે તેવા રાજકુમારની.

જગતમાં જેઓ પૂર્ણ ભાગ્ય લઈને જન્મેલા છે તેમના મનોરથો સફલ થાય છે, ભરતામાં હમેશાં ભરતીજ થયા કરે છે. પુણ્યશાળીને એક પછી એક માંગલ્ય પ્રસંગો પ્રાપ્ત

અથા જ કરે છે. આવા ભાગ્યશાળીને ત્યાં દેવો પણ ખુદ અવતાર ધારણ કરે તો એમાં આશ્ચર્ય જોવું શું છે ! અરે ! ખુદ દેવનેજ એમની ચિંતા કરવી પડે તો એમાં નવાઈ શી ?

પદ્મરાણી વસંતસેનાએ યથા સમયે ગર્ભધારણ કર્યો. સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવભવનાં સુખ લોગવીને શંખરાજને જીવ ત્યાંથી ચ્યવી વસંતસેનાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો, એ સારા ગર્ભના પ્રભાવથી જીવદયા પળાવવી, સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવું, દીન, દુઃખી અને અનાથોને છુટે હાથે દાન દેવું, ભ્રષ્ટચારણોને સંતોષ પમાડવો વગેરે દોહદો ઉમ્મત્ર થયા. તે બધા રાજાએ પૂર્ણ કર્યા. તે દિવસે સ્વપ્નામાં પદ્મરાણીએ સુખે સૂતાં સૂતાં કમલથી પરિપૂર્ણ સરોવર જોયું. હવે ગર્ભને સારી રીતે પોષણ કરતાં પદ્મરાણી વસંતસેનાએ યથાસમયે પુત્રને જન્મ આપ્યો. વધામણિ આધનારે સુસુખીદાસીનું દારિદ્ર રાજાએ દૂર કરી દીધું, સગાં, સંબંધી આદિ સર્વેને આમંત્રી લોજનથી સંતોષ પમાડ્યા. રાજાએ મોટો જન્મ મહોત્સવ કર્યો ને સ્વપ્નને અનુસારે રાજકુમારનું નામ પાડયું કમલસેન.

રાજાના વંશરૂપી નભોમંડલમાં દ્વિતીયાના ચંદ્રની માફક વૃદ્ધિ પામતો કમલસેન સકલ શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની કળામાં પારગામી થયો, નવીન યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો. રમણીજનને વદલભા એ મનોહર યૌવનવયનાં એનાં તેજ, કાંતિ, એનાં વદનની પ્રતિભા, એની રૂઆબભરી ગતિ, લાવણ્યથી નિસરતી એની સુકુમારતા એ બધાં જાણે દેવપણામાંથી સાથે લાવ્યો હોય, ને જાણે બીજે દેવ કુમાર પૃથ્વી પર આવ્યો કે શું !

પુષ્પની ખિલેલી કળીની માફક યૌવનમાં વિહરવા છતાં એ વૈરાગી હતો, અનેક મદ ભરેલી નવીન અભ્યુ-

દયવાળી યુવતીઓના નેત્ર કદાક્ષથી પણ જે ઘવાતો નહીં. પુરની રમણીય કાંતિવાળી રમણીયોના હાવભાવોમાં પણ જે લોભાતો નહિ. તેમજ નૃત્ય, ગાન, સંગીત આદિ અનેક કૃતુહલોમાં પણ જે આકર્ષાતો નહિ, એવો વિકાર રહિત કમલસેન પરભવના સુકૃતના અભ્યાસથી યૌવન છતાં ઈંદ્રિયોને દમન કરનાર, ડગલે ને પગલે જીવદયા પાળવાની કાળજી રાખનાર, મુનિની માફક સત્ય બોલનાર તેમજ જરૂર પુરતુંજ બોલનાર વિવેકી થયો. કારણ કે ભોગકૃળમાં ઉન્નત થયો હોય કે રાજ્યકૃળમાં, પણ ભવાંતરના સારા યા માહા સંસ્કારો ઝળક્યા વિના રહે નહિ.

વસંતઋતુએ પોતાના અનેરા આભૂષણોથી દુનિયાની લીલાને રમણીય બનાવી હતી. ઉદ્યાનોમાં અનેક વૃક્ષ, લતાઓ લચ્વીપચી પોતાની શોભા વધારી રહી હતી વિવિધ પ્રકારની લતાઓ પુષ્પોના ભારથી ઝુકી પડેલી ને રજકણના કણીયાથી વનના વાયુને સુગંધિત કરતી રસિક માનવીનાં દિલ બહેલાવી રહી હતી. એ વસંતની શોભામાં મહાલયાને મિત્રોએ કમલસેનને પ્રેરણા કરી. કમલસેન મિત્રોના આગ્રહને વશ થઈ વસંતનો રાગ જોવાને નંદનવનમાં ગયો. ત્યાં મિત્રો કમલસેનને પ્રસન્ન કરવાને અનેક પ્રકારે કીડા કરવા લાગ્યા. ઉદ્યાનના આકર્ષણોમાં, લોભાયેલા મિત્રો મજા માણતા આગળ નિકળી ગયા, દરમિયાન કમલસેને કંઈક રૂદન જેવું સાંભર્યું. “આહા! પૃથ્વી નિર્નાથા થઈ ગઈ!”

એ શબ્દ સાંભળીને કમલસેન ચમક્યો. “પિતાજી ન્યાયથી પ્રજાને પાળે છતાં આ કોણ દુઃખી સ્ત્રી પોકારે છે?” એણે તપાસ કરી પણ કંઈ જણાયું નહિ. “ગુંબરવ કરતા ભ્રમરાના શબ્દોમાં મારી એ ભ્રમણા થઈ હશે.”

એમ વિચારી ચિત્તને ખીજી બાજુ ફેરવ્યું છતાં એ ત્રણ-
વાર એ શબ્દો સાંભળાયા, કંઈક નિશ્ચય કરી કમલસેન
શબ્દાનુસારે આગળ ચાલ્યો. તો દેવમંદિરમાં પ્રવેશ કરતી
એક સ્ત્રીને જોઈ તે પણ દેવમંદિરમાં આવ્યો, દેવમંદિ-
રમાં પ્રવેશ કરી પેલી સ્ત્રીને કમલસેન પ્રશ્ન કરે ત્યાં તો
આશ્ચર્ય !

કમલસેનના જોતા જોતા દેવમંદિર આકાશમાં ચાલવા
લાગ્યું. ક્ષણ માત્રમાં કેટલેક દૂર જઈ રમણીય વનપ્રદેશમાં
ઉતરી ભૂમિ ઉપર સ્થિર થયું. વિસ્મય પામેલો કમલસેન
વિચાર કરે તે પહેલાં તો પેલી સ્ત્રી અંદરના ભાગમાંથી
બહાર આવી બોલી, “હે સ્વામિ ! તમારું કલ્યાણ થાઓ.
કુશળ તો છોને ? આ આસન ઉપર બીરાજો ?”

હે કલ્યાણી ! તું કોણ છે ? ને આ બધું ઇન્દ્રજાળ
જેવું શું છે ? કુમારે અજાયબીથી પૂછ્યું.

“હે પ્રાણેશ ! આ બધું તમારે માટે કર્યું છે. મારું
નામ અંગલક્ષ્મી છે. હું આ નગરની પ્રખ્યાત નાયિકા
હું. આજસુધી અનાથ હતી પણ તમને સ્વામી કરીને હું
સનાથા થઈ છું.” અંગલક્ષ્મીના ઉત્તર સાંભળી કમલસેન
ચમક્યો.

“અરે ! આ તું કુલને મલીન કરનાર વચન શું
બોલી ? અનાથ અને દુઃખીજનોનું પાલન કરવાથી હું
તેમનો નાથ છું પણ પરસ્ત્રીના ગ્રહણવડે નહિ.” એ અંગ-
લક્ષ્મીના કાલાવાલા છતાં તેનો તિરસ્કાર કરીને કમલસેન
દેવમંદિરમાંથી બહાર નિકળી ગયો.

“અરે ! જો તું તને પોતાને બળવાન ને સુખી માનતો
હોય તો મારી સામે આવ !” બહાર જતા કમલસેન
આનંદ લાગે તેવા શબ્દો સાંભળ્યા.

“ઓહ! સ્વતંત્ર વિહારી આ વનરાજને રોકનાર તું કોણ?” કમલસેન ગળ્યો.

“સ્વતંત્ર વિહારી વનરાજ?” કરડાકીથી તે પુરૂષ બોલ્યો. “જો તું વનરાજ હો તો મારા પ્રહારને સહન કર.” ભયંકરરૂપને ધારણ કરતો કૃતાંત સમો તે પુરૂષ હાથમાં મુદ્ગગળને નચાવતો કમલસેન સમક્ષ હાજર થયો.

એ ભયંકર પુરૂષને પોતાના જીવલેખમાન અને તેજસ્વી નેત્રોથી કરડો કમલસેન બોલ્યો “આવી જા, પહેલો તું ઘા કર.”

“પહેલો ઘા તું કર.” અદૃહાસ્ય કરતો રાક્ષસ બોલ્યો.

“નિર્દોષ ઉપર હું કદાપિ પ્રહાર કરતો નથી.” પોતાના ખડ્ગને જોતો કમલસેન બોલ્યો. કમલસેનના સત્ય અને હિંમતથી પ્રસન્ન થયેલો તે પુરૂષ પોતાની ભયંકરતા સંહરી સૌમ્ય મનોહરરૂપ ધારણ કરતો બોલ્યો “કુમાર! તું જ અંગલક્ષ્મીને યોગ્ય છો! સત્યશાળી છો.”

“અને તમે કોણ?” પ્રસન્ન થતો કુમાર કમલસેન બોલ્યો.

“વિશાલ એવી ચંપાનગરીના અધિષ્ઠાયક હું દેવ છું. કુમાર! પેલી પ્રૌઢ નાયિકા, દેવકુલનું આકાશમાં ગમન, પેલો ભયંકર અદૃહાસ્ય કરતો રાક્ષસ એ બધીય મારી માયા તારી પરીક્ષા માટે હતી, માટે તું એ ક્ષમા કર.” ચંપાના અધિષ્ઠાયક દેવે ખુલાસો કર્યો. એ ખુલાસાથી કુમાર વિચારમાં પડ્યો. “આ બધું તમારે કરવાની જરૂર?”

“તે તમને હવે અલ્પ સમયમાં જ ખબર પડશે, આ ચંપાનું રાજ્ય અને રાજ્યસુતા તમને વરશે”, એમ કહી દેવ અદશ્ય થઈ ગયો.

દેવદર્શન પછી કુમાર કમલસેન ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો

ને શુકન પણ સારા થયા. ઘર છોડીને વન જાય તોય પુણ્ય-વાનોને શું? એક અદના ગુલામની માફક દૈવ જ એમની ચિંતા ન કરે તો જાય પણ ક્યાં?

નજીકમાં જ અનેક નાના મોટા વૃક્ષરાજીથી સુશોભિત, કમલોએ કરીને પરિપૂર્ણ, સ્વચ્છ જળથી ભરેલું સરોવર બેથું અને જરી સ્નાન કરી પરિશ્રમ ઉતારવાની મરજી થઇ. જળકીડા કરી કુમાર બહાર નિકળ્યો તો મનોહર સાજથી સુશોભિત અશ્વની લગામ પકડીને ઉભેલા એક પુરૂષ ઉપર તેની દષ્ટિ પડી. પોતાની ઉપર દષ્ટિ પડતાં તે પુરૂષ બોલ્યો. “હે સ્વામિન! આ અશ્વ ઉપર આપ બેસો.”

“તું કોણુ છે? ને મને ક્યાં લઇ જવા ઇચ્છે છે?”

“ચંપાનગરીના ગુણસેન રાજા અહીંથી નજીક નંદન-વનમાં કીડા કરવાને આવેલા છે, આપ ત્યાં આવીને ચંપા-નરેશના મહેમાન થાઓ.”

એ પુરૂષની વાત સાંભળી કુમાર અશ્વારૂઢ થઇને ચાલ્યો. નંદનવનમાં અશોકવૃક્ષની નીચે બેઠેલા ગુણસેન રાજા અને મતિવર્ધન મંત્રીએ કુમારનું સ્વાગત કર્યું. અનેક વાર્તાલાપ થયા, સમયના જાણુ મંત્રીએ રથમાં બેસાડીને કુમારનો ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ગુણસેનરાજા પોતાના મહેલમાં ગયા ને કુમારને મંત્રી પોતાના આવાસે તેડી લાવ્યો. ખાન, પાન અને સેવા ભક્તિથી કુમાર પોતાનું ઘર પણ વિસરી ગયો. ક્ષણની જેમ દિવસ વહી ગયો ને નિશા આવી પહોંચી.

રાત્રિને સમયે પુણ્યની શર્યા સમાન સુકુમાલ શર્યામાં સુતેલા કુમાર પાસે મતિવર્ધન મંત્રી આવ્યો, એકાંતનો સમય મેળવી બોલ્યો. “રાજકુમાર! આજ વર્ષોથી અમાસં

ચિત્ત અગ્નિમાં રહેલા કાષ્ઠની માફક પ્રજ્વળી રહ્યાં છે તે તમારા દર્શનરૂપી જળથી શાંત થયાં. કારણકે ઉદાર ભાવનાશાળી પુરૂષો હમેશાં પરોપકાર કરવાના સ્વભાવવાળા હોય છે. માટે હે રાજકુમાર ! તમે આ અંગદેશની રાજલક્ષ્મીને ગ્રહણ કરી અમારા સ્વામીના મનોરથ પૂર્ણ કરો. ”

મતિવર્ધનમંત્રીની વાણી સાંભળી કુમાર કંઈક આશ્ચર્ય પામ્યો. મંત્રિન ! ગુણસેન જોયો તમારે નવચુવાન રાજ છતાં તમે નવા રાજની ધૃષ્ટા કરો છો એ ખુબ નવાઈ ભરેલું છે, જરા સ્પષ્ટતાથી કહો ? શું હકીકત છે તે ? આતુરતાપૂર્વક અંદરનો ભેદ જાણવાને ધૃષ્ટતા રાજકુમારની ધૃષ્ટા તૃપ્ત કરતો મંત્રી બોલ્યો.

“રાજકુમાર ! આ નગરમાં શ્રીકેતુ નામે રાજા હતો, વૈજયંતી નામે પટ્ટરાણી હતી, રાજના ચિત્તને અનુસરનારી હતી. ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતો એ ધર્મપરાયણ રાજા પોતાનો કાલ સુખમાં વ્યતીત કરતો હતો. એક દિવસે રાજસભામાં વિવિધ વાર્તાલાપ થતાં એક જણે પ્રશ્ન કર્યો. “આપણા નગરમાં સુખીમાં સુખી કોણ ?”

“ભાગ્યવંતોમાં મુગુટમણિ તુલ્ય વિનયંધર નામે વ્યવહારીયો આપણા નગરમાં દેવતાને પણ ઇર્ષ્યા આવે તેવું સુખ ભોગવે છે”. કોઈક ભટ્ટરાજે જવાબ આપ્યો.

“શું રાજથી ય વધારે ?” કોઈએ શંકા કરી.

“હા ! વધારે !” એ ભટ્ટ નિડરપણે બોલ્યો. “મહન-રાજ કામદેવ સમાન એ શેઠ રૂપલાવણ્યવાળો છે. કુબેર-ભંડારીની માફક એના ધનભંડાર ભરેલા છે. તેમજ દેવાં-ગનાઓનો તિરસ્કાર કરે તેવી અને શેઠનો પડતો બોલ

ઝીલી લેનારી ચાર પ્રિયાઓ છે જે હરરોજ શેઠના ચિત્તને અનુસરનારી-આજ્ઞાંકિત છે.”

“વણીક સ્ત્રીની પ્રશંસા કરવા જતાં તમે દેવીની નિંદા ન કરો. ”

“અરે ભાઈ! નિંદા સ્તુતિનો એમાં સવાલ જ નથી. આતો જગત પ્રસિદ્ધ વાત છે અને તેય આપણા નગરની, આતરી કરી લ્યોને. ”

એ વાતચિત એટલેથી અટકી ગઈ, પણ દૈવયોગે એ વાતચીત રાજના મનને ભ્રમિત કરતી ગઈ. એ ચારે યુવતીઓ ઉપર રાજ આસક્ત થયો, જગતમાં એક વસ્તુને જોવામાં એટલી બધી આસક્તિ નથી થતી કે એ વસ્તુની પ્રશંસા સાંભળવાથી થાય છે ત્યારથી અમારો એ ધર્મ-વાન રાજ અધર્મી-અન્યાયી બની ગયો.

પરસ્ત્રીઓની પ્રશંસા માત્રથી પરાલવ પામેલો એ રાજ અહોનિશ દુધ્યાન કરવા લાગ્યો એ વણીક રમણી-ઓને વશ કરવાના ઉપાય ચિંતવવા લાગ્યો. લોકો પોતાની નિંદા કરે નહિ ને એ ચારે રમણીઓ પોતાને આધીન થાય એવો શું ઉપાય?

એ સ્ત્રીઓના વિરહ અગ્નિથી સંતપ્ત થયેલો રાજ રાજકાજમાં પણ ઉદાસ વૃત્તિવાળો થઈ ગયો. કામાગ્નિથી દગ્ધ થયો છતો પોતાના નિર્મળ કુળને મલીન કરવાને પણ તૈયાર થયો. ધુવડ તો રાત્રિએ અંધ હોય છે. પણ કામાંધ તો દિવસ અને રાત્રિએ પણ અંધ હોય છે.

૨

ચંપાપતિની કથા.

પરસ્ત્રીના રંગથી રંગાયેલો આ વ્યભિચારી રાજ વિનયધરને ફસાવવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે સિવાય

ચારે રમણીઓને પોતાના અંતઃપુરમાં લાવી શકાય નહિ. રાજા પ્રજાને પાલક કહેવાઈ એજ પ્રજાને ભક્ષક શી રીતે થઈ શકે ? કોઈ પણ કારણ વગર, વગર ગુન્હાએ નિર્દોષને શી રીતે ઢાંડી શકે ? લોકોને જણાવવા પૂરતે પણ વિનયંધરને ગુન્હેગાર તો બનાવવો જોઈએ. સત્તા, ઐશ્વર્ય અને કામથી અધ થયેલા રાજાઓની બુદ્ધિ જ્યારે વિકૃત થઈ જાય છે ત્યારે જ ન્યાય અન્યાય, પાપ પુણ્યને કે ભાવીનો કંઈ પણ વિચાર ક્યાં વગર પાપાંધકારમાં કબી જઈ તે બધા જીવનક્રમને ફેરવી નાખે છે ને ઇતિહાસના ક્રમને ઝિઘો વાળી નાખે છે. કારણ કે ભાવી જ એમનું અધકારથી ભરેલું હોય ત્યાં બીજું થાય પણ શું ?

રાજાના કહેવાથી પુરોહિતે વિનયંધર સાથે કપટ મૈત્રી કરી. વિનયંધર સાથે ખાન, પાન, વાર્તાલાપના પ્રસંગ પાડીને સ્નેહની ગાંઠ મજબૂત બનાવી. એક દિવસે નિર્દોષ વિનયંધર પાસે પુરોહિતે ભોજપત્ર ઉપર કંઈક લખાવ્યું. પણ નિર્માલ્ય ગણીને વિનયંધરે ફગાવી દીધું. એ નિર્માલ્યગણાતા ભોજપત્રને આસ્તેથી વિનયંધરથી ગુપ્ત રીતે પુરોહિતે પોતાના ખીસ્સામાં ઠેરવી દીધું ને રાજાની પાસે આવીને તેમના હાથમાં ધરી દીધું.

રાજસભામાં એકલા રાજાએ વિક્રાંતોની સામે એ ભોજપત્ર ધરી એમાંના લખાણને વાંચી સંભળાવવાની આજ્ઞા કરી. પાંડિતોએ વાંચી વિચારી રાજાને કહ્યું. “મહારાજ ! આતો વિનયંધરનું લખાણ છે, આ આપને ક્યાંથી મળ્યું ?”

“મારા અંતઃપુરમાંથી આ કાગળ પકડાયો છે. શું વિનયંધરનામાં પણ કામરૂપી પિશાચ ભરાયો છે ? મને કહો તો ખરા એમાં શું લખ્યું છે તે ?” રાજાએ કહ્યું.

“હે પ્રિયે ! હે મૃગાક્ષિ ! તારા વિયોગે વિરહાનલથી બળી રહેલા મારી ચાર પ્રહરની રાત્રિ સહસ્રરાત્રિ પર્યંત લાંબી થઇ.” પડિતે શ્લોકનો ભાવાર્થ કહી સંભળાવ્યો. રાજા ક્રોધથી લાલચોળ બની ગયો. ઓહ ! વિનયંધર ! અને તે મારા અંતઃપુરમાં ? આ શો ઉત્પાત ?” રાજાએ નાટક ભજવવા માંડ્યું.

“રાજન્ ! વિનયંધર પવિત્ર અને શીલવ્રતનો ઉપાસક, ધર્મીઓમાં શિરોમણિ છે. એનામાં આ દોષ સંભવી શકે જ નહિ. સુવર્ણમાં રચામતા કદિ હોઇ શકે ? દૂધમાં પોરા ન હોઈ શકે. કોઇક દુર્જન મનુષ્યનું આ કાવતરું જણાય છે. માન સરોવરને વિષે રહેલો હંસલો તો મુક્તાકૃપ્તનો જ ચારો ચરે, રાજન્ !”

અનેક સભ્ય અને મંત્રીઓની શિખામણ નહિ ગણકારતાં રાજાએ કોટવાલને હુકમ કર્યો. “જાઓ ? એ દુરાચારી વ્યભિચારી વિનયંધરને પકડી કારાગ્રહમાં પૂરીઢો ! એનાં મકાનોને સીલ કરો ને તેની સ્ત્રીઓને અંતઃપુરમાં ચોકી પહેરા નીચે રાખો.” રાજાનો હુકમ સાંભળી તીરની માફક કોટવાલ પોતાના સુભટો સાથે છુટ્યો. બધી ચંપાનગરીમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો, વિનયંધર જેવા પવિત્ર પુરુષ ઉપર આકૃત ઉતરેલી જોઈ નગરજનો કંઠપાંત કરવા લાગ્યા. અરે અવિચારી રાજાએ આ શું ઉત્પાત કર્યો ?

રાજાનો હુકમ બજવી કોટવાલ રાજાની સન્મુખ આવીને નમ્યો, વિનયંધરને મકાને સીલ કરીને વિનયંધર અને એની ચારે સ્ત્રીઓને કોટવાલે રાજાની સમક્ષ હાજર કરી. એ ચારે રમણીઓને જોઇ રાજા હૃષ ઘેલો થઈ ગયો. “વાહ ! દેવાંગનાઓને પણ લગવે એવી આ રમણીઓ અચિત મારેજ યોગ્ય છે. હું જરૂર એમને મનાવી લઇશ.”

રાજાએ વિનય'ધરને કારાગ્રહમાં પૂર્યો ને ચારે સ્ત્રીઓને અંતપુરમાં મોકલી દીધી. રાજાએ વિનય'ધરનો પ્રક્ષ કરનારા નાગરિક જનોને કહ્યું કે “હે લોકો ! જે વિનય'ધર શુદ્ધ હોય તો તે દિવ્ય કરે તો છાડી દઉ. ” તિરસ્કાર કરી રાજાએ નાગરિકોને વિદાય કર્યા, ને સભાનું કામ પૂર્ણ કરી અંત:પુરમાં ચાલ્યો ગયો.

અંત:પુરમાં રહેલી એ ચારે સતી સાધ્વી સ્ત્રીઓની રાજાએ ખાન, પાન, વસ્ત્ર વગેરે માટે સારી વ્યવસ્થા કરી, ખુશામત કરી, પણ એ ચારેએ ખાન, પાન, સર્વે તથા દીધું, નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરતી તે જીનેશ્વરનું ધ્યાન કરવા લાગી. નિશા સમયે રાજાની દાસીઓએ એમનું મન રાજા તરફ વાળવાના અનેક પ્રયત્ન કર્યા, છતાં તેની કાંઈ અસર થઈ નહિ ને દાસીઓને તિરસ્કાર કરી કાઢી મૂકી.

મદનના કાજળથી લીંપાયેલા શ્યામસ્વરૂપ રાજાએ રાત્રિ તરફડતાં તરફડતાં પૂર્ણ કરી, દાસીઓએ નિરાશાના સમાચાર કહ્યા છતાં પણ નિર્લજ્જ અને નફ્ટ એ રાજા પ્રાતઃકાળે સુંદર વસ્ત્રોથી સજ્જ થઈ એ ચારે રમણીયોની પાસે આવ્યો પણ એ ચારેમાંથી કોઈએ રાજાની સામેય જોયું નહિ, કે બોલાવ્યો પણ નહિ. દીપકની જ્યોતમાં જલી રહેલા પતંગીયાની માફક રાજા એમનાં સૌંદર્યમાં મુગ્ધ થયો છતાં વિકારથી એમને નિહાળતો કુચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. નિર્લજ્જ વચનને બોલતો એ સતીઓને હેરાન કરવા લાગ્યો, ત્યાં તો આશ્ચર્ય !

સારી આલમમાં મનોહર ગણાતી એ યુવતીઓ એકદમ કદરૂપી અને બેડાલ બની ગઈ. રૂપમાં દિવાનો બનેલો રાજા એકદમ ચોંક્યો. “ઓહો ! આ શું !” રાજાએ પોતાની આંખો ચોળીને નજર કરી તો મોટા

લાંબા દાંતવાળી, ઉંટના જેવા ઓષ્ટ વાળી, વાંકી ચુંકી નાસિકાવાળી, ગાળી જેવા પેટવાળી, બેડોલ એ શ્યામ મૂર્તિઓને જોઈ રાજા ગભરાયો. “અરે ! મેં પૂર્વે જોયેલું સૌંદર્ય ક્યાં ? ને આ કુરૂપતા ક્યાં ?”

પટ્ટરાણી વૈજયવંતી પણ રાજાના દુરાચારને બહુની ત્યાં આવી પહોંચી રાજાની આ ચેષ્ટા જોઈ નિભર્ત્સના કરી. “અરે દુરાચારી ! નૃપ કન્યાનો ત્યાગ કરી આવી અધમ સ્ત્રીમાં લોભાધ ગયા, મને લાગે છે કે હવે તમારો દી ફરી ગયો.”

લજ્જા પામેલા રાજાએ એ ચારે સ્ત્રીઓને પોતાના પંજામાંથી મુક્ત કરી ને વિનયધરને પણ છાડી મૂક્યો. એ ચારે રાજમહેલની બહાર નીકળી કે તરતજ મૂળ સ્વરૂપમાં આવી ગઈ. આ આશ્ચર્ય જોઈ રાજા ખુબ અજ્ઞય થયો. સતીના તેજથી ભય પામી એનાં ઘરખાર માલમિલકત બધું એમને સોંપી દીધું. સતીઓના પ્રત્યક્ષ ચમત્કારથી ભય પામેલો રાજા મોટી વિમાસણમાં પડ્યો. “રખેને પોતાના ઉપર કાંઈ આફત ન ઉતરે !”

એક દિવસે અંપાનગરીના પાદરે જ્ઞાની સૂરસેન ગુરૂ પધાર્યા. પૌરજન સહિત રાજાએ ગુરૂને વંદન કરી ધર્મ દેશના સાંભળી. દેશના પછી ઘણા વખતથી મનમાં રહેલો સંશય રાજાએ ગુરૂને પૂછ્યો. “ભગવન્ ! આ વિનયધર શ્રેષ્ઠિએ શું પુણ્ય કરેલું કે જેથી આવી મહાન રૂપવતી સતીઓમાં શિરોમણિ ચાર સ્ત્રીઓનો ભરથાર થયો ? એ ચારે સુરૂપવાન છતાં કુરૂપવાન મારા જોવામાં આવી તે પાછી મૂળ સ્વરૂપમાં આવી ગઈ. એ બધું સ્પષ્ટતા પૂર્વક આપ કહો ?”

રાજાની શંકાનું સમાધાન કરવા ગુરૂએ વિનયધરને

પૂર્વભવ કહેવો શરૂ કર્યો. તે બધા નગરના લોકો, અને ચારે પ્રિયાઓ સહિત વિનયધર આતુરતા પૂર્વક સાંભળવા લાગ્યા.

“હે રાજન ! એ બધામાં કર્મ એકજ કારણ છે તે તું સાવધાનતા પૂર્વક સાંભળ ! પ્રાચીન કાળને વિષે ગજપુર નગરમાં વિચારધવલ રાજા હતો. તે નગરમાં વૈતાલિક નામે ઉદાર ભાવનાવાળો અને પરોપકાર કરવામાં રસિક ધનિક રહેતો હતો. દરરોજ તે વૈતાલિક પોતાને ઘેર તૈયાર કરેલા ભોજનમાંથી કોઈ અતિથિને જમાડીને પછી પોતે જમતો હતો. દાન અને ળીજનું ભહું કરવાની વૃત્તિવાળા તે વૈતાલિકે એક દિવસે તે ઉત્સર્પિણીમાં ઉત્પન્ન થયેલા નવમા જીનેશ્વરને ગજપુરની બહાર તિંદુક નામના ઉદ્યાનમાં કાઉસગ્ધ્યા ધ્યાને બેઠા. જીનેશ્વરની ભવ્ય મુદ્રા બેઠા વૈતાલિક ખુશી થયો હતો એમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, ભક્તિથી એમને વંદના કરવા લાગ્યો. અંતરના ભાવ પૂર્વક સ્તુતિ કરતા એ વૈતાલિકે પોતાના આત્માને અનંત પાપના મલથી પવિત્ર કર્યો. ભવિતવ્યતાના યોગે મહાન લાભ મેળવી તે પોતાને સ્થાને ગયો.

દૈવયોગે તે ભગવાન પણ આહાર સમયે ફરતા ફરતા વૈતાલિકને ઘેર આવીને ઉભા રહ્યા, સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષને અનાયાસે પોતાના આંગણે આવેલું જાણી વૈતાલિકના હૃદયની તો વાત જ શી ? ખુબ ખુબ ભગવાનની સ્તુતિ કરી મનોહર સ્વાદિષ્ટ એવા મિષ્ટાન્નથી ભગવાનને પ્રતિલાભિત કર્યા. જીનેશ્વરને દાન દેવાથી તુષ્ટમાન થયેલા દેવતાઓ પણ દાનને વખાણવા લાગ્યાં ને ત્યાં પંચદિવ્ય પ્રગટ થયાં. જીનેશ્વરને દાનનું પ્રત્યક્ષ ફલ બેઠા વૈતાલિક સમક્ષિ ધારી શુદ્ધ શ્રાવક થયો. દાનના પ્રભાવથી વૈતાલિક અનુકંમે પ્રથમ દેવલોકે દેવતા થયો. દેવાંગનાઓ સાથે વિવિધ કીડાને

કરતો તે દેવ આયુઃક્ષયે ત્યાંથી ચ્યવીને આ ચંપાનગરીના રત્નસાર શ્રેષ્ઠીને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. માતાપિતાએ એનું વિનયંધર નામ પાડ્યું. તે જ વિનયંધર આ પોતે. ”

જીનેશ્વરને દાનદેવાના પ્રભાવથી વિનયંધર આવું અપૂર્વ સૌભાગ્ય પામ્યો છે. જેના સૌભાગ્યની તારા જેવાને પણ ઇર્ષ્યા થાય છે. એના પ્રખળ ભાગ્યના યોગે તું રાજા છતાં એનું અપ્રિય કરવાને શક્તિવાન નથી. એ બધોય ભગવાનને દાન આપ્યાનો મહિમા છે. અરે આ ફલ તો એક પ્રાસંગિક ફલ છે દેવતા અને મનુષ્યનાં ભોગ મુખે એ તો મુક્તિ જનારા આત્માને માટે સંસારના એક વિસામા છે બાકી તો દાનનું ખરેખર ફલ તો શીવવધુની વરમાળા ધારણ કરવી એજ છે. એ ઉત્તમદાનના પ્રભાવથી સૌભાગ્ય, આદિ અનેક ગુણો વિનયંધરને પ્રાપ્ત થયેલા છે. એક દૈવજ જેની ચિંતા કરે છે એવા વિનયંધરનાં વિશેષ તે શું વખાણ કરીએ ?”

સૂરિએ વિનયંધરનું કથાનક પૂર્ણ કર્યું. એની ચમત્કારિક કથા સાંભળી બધા આનંદ પામ્યા. રાજા પણ વિનયંધરનું ચરિત્ર સાંભળી ખુશી થયો. હવે વિનયંધરની ચારે પત્નીઓની પૂર્વલવની કથા ગુરૂએ કહેવી શરૂ કરી.

૩

રતિમુંદરી.

“થાય પ્રલય પૃથ્વીતણે, સિંહ કદિ ખડ ખાય
પશ્ચિમ સૂર્ય ઉગે કદિ, સતી શરણ ન થાય;”

આ ભરતક્ષેત્રમાં સાકેતપુર નામે નગર હતું. ત્યાં શત્રુઓની લક્ષ્મીને પોતાના ચરણે તળે દબાવનાર નર-કેશરી રાજા હતો, તેને કમલમુંદરી નામે રાણીથકી રતિ-

સુંદરી નામે કન્યા થઇ. નરકેશરી રાજને શ્રીદત્ત નામે બુદ્ધિનિધાન મંત્રી હતો, સુમિત્ર નામે વ્યવહારીયો નગર શેઠ અને સુઘોષ નામે પુરોહિત હતો, મંત્રીને લક્ષ્મણા નામે પ્રિયાથકી બુદ્ધિસુંદરી નામે પુત્રી થઈ, નગરશેઠને લક્ષ્મી નામે પત્નીથકી ઋદ્ધિસુંદરી નામે પુત્રી થઇ અને પુરોહિતને લલિતાનામે સ્ત્રીથકી ગુણસુંદરી નામે પુત્રી થઇ.

રાજકુમારી રતિસુંદરી યોગ્ય વયની થતાં પાઠશાળામાં ભણવાને માટે જંવા લાગી તે સમયે તેની સમાન વયવાલી બુદ્ધિસુંદરી, ઋદ્ધિસુંદરી અને ગુણસુંદરી પણ એ લેખશાળામાં અભ્યાસ કરવા આવી. પછી તે સમાન વયની તે સરખા સૌંદર્યવાળી એ ચારે બાળાઓને પરસ્પર મૈત્રી થઇ.

સાથે રમે, સાથે જમે અને સાથે અભ્યાસ કરતી એ ચારે બાળાઓ સ્નેહ સંબંધથી એક બીજાને ઘેર જવા આવવા લાગી. એક દિવસે ઋદ્ધિસુંદરીને ત્યાં આ ત્રણે બાળ સખીઓ વાર્તાવિનોદ કરતી હતી તે દરમિયાન શેઠને ત્યાં આવેલી કોઇ પવિત્ર અને સૌમ્ય વેષને ધારણ કરનારી સાધ્વીને જોઇ સખીઓએ પૂછ્યું “રુદ્ધિ! આ નિષ્કલંક અને પવિત્ર આર્યા કોણ છે?”

“ધર્મના ઉપદેશ કરનારાં અમારા ધર્મનાં એ પવિત્ર ગુણશ્રી નામે આર્યા છે.” ઋદ્ધિસુંદરીએ ખુલાસો કર્યો અને જરાક હસી.

“એમની સૌમ્ય આકૃતિજ એમના ગુણોને જણાવે છે. આપણે એમને વાંદીયે, કંઇક શિખામણ પણ સાંભળીએ.” રાજબાળા રતિસુંદરી બોલી.

“જરૂર! એમને જે વાંદે છે નમે છે તેમને ધન્ય છે. ભક્તિવડે કરીને જે એમને સ્તવે છે તે ધન્યતર છે અને

એમનો ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરી જે શક્તિ અનુસારે પાળે છે તે અતિ ધન્યતર છે એન !” ઋદ્ધિસુંદરીની વાણી સાંભળીને બધી ઉભી થઇને એ પ્રવર્તિનીની પાસે આવી વંદન કર્યું. પ્રવર્તિનીએ પણ એ ચારેને હિતકારી એવો ધર્મોપદેશ આપી એમના આત્માનો ઉદ્ધાર કર્યો.

સાધ્વીજીનો ધર્મોપદેશ સાંભળી એ ચારે એનપણી ખુશી થઇ છતી રાજકુમારી બોલી. “હિ ભગવતિ! ચારિત્ર ધર્મ તમે લીલામાત્રમાં પાળી શકો છો પણ અમારે માટે તે મેરુના સરખો અથવા તો તેથીય અધિક છે કારણકે ઉત્તમ વૃષભ જ ગાડાના ભારને વહન કરે છે. નવા અણપળોટેલા વાછરડાઓ નહિ. માટે અમારી ઉપર કૃષ્ણ કરીને અમને શ્રાવક ધર્મ આપો કે જેથી અમારું કલ્યાણ થાય.”

રાજકુમારીનું વચન સાંભળી પ્રવર્તિનીએ એ ચારેને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું રહસ્ય સમજાવી સમકિતવંત બનાવ્યાં અને તે પછી એમને પરપુરૂષના ત્યાગરૂપ શિયલવ્રત ઉચ્ચારવું, સારી રીતે શિયલનો મહિમા સમજાવ્યો ગમે તેવી મુશીબતમાં કે વિષમ સંયોગોમાં પણ શિયલને સાચવવાની ભલામણ કરી પ્રવર્તિની પોતાને સ્થાને ચાલ્યાં ગયાં, એ ચારે સખીઓએ પણ એ નિયમને અંગીકાર કરી ઋદ્ધિસુંદરીની રજા લઈ ત્રણે સાહેલીઓ પોતાપોતાને મકાને ચાલી ગઇ, તે પછી થોડાક વસંતના વાયરા વહી ગયા. ને રતિસુંદરી પૂર્ણ યૌવનની કળાએ પહોંચી ગઇ. એની યુવાની અને સૌંદર્યની સુવાસ દેશોદેશ પ્રસરી ગઇ.

એક દિવસે નંદપુરના અધિપતિ ચંદ્ર રાજાએ રતિસુંદરીની રૂપ રાશિની ખ્યાતિ સાંભળી, એને વરવાને

આતુર તેણે પોતાનો હૂત નરકેશરી રાજની ખાસે મોકલ્યો. હૂતની વાણી સાંભળી નરકેશરી રાજ ખુશી થયો ને નરકેશરી રાજએ રતિસુંદરીને પોતાના પ્રધાન પુરુષ સાથે નંદપુર મોકલી આપી. સ્વયંવરા આવેલી રતિસુંદરીને ચંદ્રરાજ મોટા મહોત્સવપૂર્વક પરણ્યો. એ રીતે રતિસુંદરીને મેળવી ચંદ્રરાજએ પોતાનો મનોરથ પૂર્ણ કર્યો.

એક દિવસે ચંદ્રરાજ રાજસભામાં બેઠા હોતો તે દરમિયાન કુરુદેશના મહેન્દ્રસિંહ રાજનો હૂત રાજસભામાં પ્રવેશ કરીને ચંદ્રરાજને કહેવા લાગ્યો. “રાજન! અમારા રાજએ તમને કહેવરાવ્યું છે કે તમારે ને અમારે વંશ-પરંપરાથી સ્નેહ સંબંધ વૃદ્ધિ પામતો આવ્યો આવે છે. એ સ્નેહને અત્યારે પણ ગમે તેવા સંયોગોમાં તમારે નિભાવવો જોઈએ. એ સ્નેહની પરીક્ષા માટે તમારે કોઈ વિષમમાં વિષમ કાર્ય મને કહેવું, જે કાર્ય કરીને હું એ સ્નેહમાં વધારો કરીશ. તમારા પ્રેમને વધારીશ, એવીજ રીતે મારા સ્નેહને વધારવા માટે તમે તમારી નવીન પરણેલી નવાઠા રતિસુંદરીને મોકલી આપો.”

હૂતની નિડરવાણી સાંભળી રાજ સહિત સભા દિંગ થઈ ગઈ. “તારા રાજની પ્રીતિ વધારવાની રીત તો ન્યારી છે ભાઈ! તારા રાજએ બીજું કોઈ કાર્ય ફરમાવ્યું હોત તો હું તારા સ્વામીના મનોરથ પૂર્ણ કરત, પણ એક ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ સ્ત્રી તો આપી શકતો નથી. સમજ્યો!” ચંદ્રરાજએ હૂતને પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

ચંદ્ર રાજનો જવાબ સાંભળવા છતાં જાણે મોટી પડિતાઈનો ઘમંડ કરતો અને ચંદ્રરાજનું હિત એના હૈયામાંથી નિતરી રહ્યું હોય તેમ પોતાના સ્વામીના ઐશ્વર્યથી ગર્વિષ્ઠ થયેલો તે બોલ્યો. “તમારી એ નવીન પત્નીમાં

અમારા સ્વામી ઘણાજ પ્રીતિવાળા થઈ ગયા છે તેના વિયોગે પોતાનું રાજકાર્ય પણ સંભારી શકતા નથી માટે હે રાજન! ખોટો મમત્વ કરી તમારું રાજપાટ ગુમાવશો નહિ, એક ખીલીને માટે પ્રાસાદ તોડી પાડવાની મહેનત કોણ કરે? માટે અમારા દેવને એ દેવી આપીને તમે વૃદ્ધિ પામો.”

હૂતના વચનથી ક્રોધાંધ થયેલા રાજાએ હૂતને ધક્કા મારી બહાર કાઢી મુકાવ્યો, અપમાન પામેલો હૂત ગુસ્સાથી ધમધમતો પોતાને દેશ ચાલ્યો ગયો. રાજા મહેંદ્રસિંહને ચંદ્રરાજના અપમાનની વાતો કહીને ખુબ ઉશ્કેર્યો.

મહેંદ્રસિંહ હૂતની વાણી સાંભળીને ચતુરંગી સેના સહિત પૃથ્વીને ધમધમાવતો ચંદ્રસિંહના સિમાડે આવી પહોંચ્યો. ચંદ્રસિંહ પણ પોતાના લશ્કર સાથે મહેંદ્રસિંહના સામે આવ્યો. બન્ને લશ્કરો સામસામે ખુબ જોસથી લડ્યાં. યુદ્ધમાં છળ અને બળથી મહેંદ્રસિંહે ચંદ્રસિંહને ઘાયલ કરીને પકડી લીધો. તેણે પોતાના લશ્કર માફરતે નંદુરી હુંટાવી દીધી ને રતિસુંદરીને રાજમહેલમાંથી પકડી મંગાવી. પોતાનું અલિષ્ટ સિદ્ધ થવાથી મહેંદ્રસિંહે ચંદ્રસિંહને બંદીખાનાથી મુક્ત કરી એનું રાજ્ય સોંપી દીધું ને પોતે પોતાને દેશ ચાલ્યો ગયો. ત્યાં એક વિશાળ પ્રાસાદમાં રતિસુંદરીને રાખી.

રતિસુંદરીના સૌંદર્યમાં દિવાનો બનેલો રાજા મહેંદ્રસિંહ રૂબરૂ વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ થઈને રતિસુંદરી પાસે આવ્યો. “પ્રિયે! તારા સ્વરૂપમાં આશક થયેલા મેં શું નથી કર્યું? યુદ્ધમાં હજારો માણસોનો નાશ કરાવી નાખ્યો. ચંદ્રસિંહ રાજાને યુદ્ધમાં જીતી લઈ એક કોડીનો બનાવી દીધો એની રાજ્ય લક્ષ્મી હુંટી લીધી એ બધું

તારે માટે, તને સ્વાધિન કરવા માટે, તારા જેવી સુઠરી પ્રાપ્ત કરી તારા સમાગમ સુખથી આ બળતા જીગરને તૃપ્ત કરવા માટે, તારા જેવી પ્રિયાને મેળવી સુખી થવા માટે.”

રાજનાં તપ્તલોહ સમાન વચન સાંભળી રતિસુઠરી વિચારમાં પડી. “અરે! આ મારા રૂપ લાવણ્યને ધિક્કાર થાઓ, એ રૂપમાં લુબ્ધ બનીને આ પાપી રાજાએ કેટલો બધો અનર્થ કર્યો? હજારો ઉત્તમ પુરૂષોનો મારા નિમિત્તે નાશ કરી નાખ્યો. મારા પતિને આ દુષ્ટે પરાભવ પમાડી દુઃખી કર્યો, મને અહીં પકડી લાવ્યો, આવા વિષય સમયે હું મારા શિયલનું રક્ષણ શી રીતે કરીશ? છતાંય ગમે તે ભોગે પણ મારા શિયલનું હું રક્ષણ કરીશ. હાલમાં તો કાલ વિલંબ કરવા દે; જ્ઞાનીએ જોયું હશે તેમ થશે.”

“રાજન! તમારા સરખા ઉત્તમ પુરૂષોને પરસ્ત્રીમાં રક્ત થવું તે યોગ્ય નથી. પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષ માની જે પુરૂષો પરસ્ત્રીથી પરાંગમુખ થયેલા છે તેમનેજ ધન્ય છે. નરકમાં જનારા પુરૂષોજ પરસ્ત્રીની અલિલાપા કરે છે રાજન!”

એ તારો ઉપદેશ હાલમાં રહેવા દે. હાલમાં તો મારી પટ્ટરાણી બની તું કુરૂદેશની મહારાણી થા. રાજ્યલક્ષ્મીને ભોગવનારી થા! મારા જલતા જીગરને શાંત કરનારી થા! પ્રિયે! મારા અધિરા અને ઉત્સુક મનને જેમ બને તેમ તાકીદે શાંત કર. તૃપ્ત કર.”

રાજની આતુરતા અને ઉત્સુકતા જોઈ રતિસુઠરી કંપી ઉઠી. “મહારાજ! ધિરજ ધરો? ઉતાવળે કાંઈ આંખા પાકતા નથી. સમતાનાં ફલ મીઠાંજ હોય છે. પહેલા આપને એક પ્રાર્થના કરું છું તે સ્વિકારશો?”

“અને તે તારી પ્રાર્થના શી છે પ્રિયે? અરે તું કહે તો માફ મસ્તક ઉતારી હાજર કરે, તું કહે તો બધી કુરુદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તારા ચરણમાં હાજર કરે, બોલ? તારો હુકમ હું શી રીતે અદા કરે?” પરસ્મીના રૂપ લાવણ્યરૂપી દીપકમાં જળી રહેલા પતંગીયાની જેવા પામર પુરુષો એ સિવાય બીજી કહે પણ શું!

“રાજન! ચાતુર્માસ પર્યંત માફ પ્રત પૂર્ણ થવા દો! ત્યાં સુધી શીલભંગની યાચના કરશો નહિ. મારા મહેલમાં આવશો ય નહિ.” રતિસુંદરીના આ ઘડાકાથી રાજનું હૃદય ઘવાયું. “અરે એ શી રીતે બને? છતાં ભલે એ તારી પ્રાર્થના હું માન્ય રાખું છું.” એમ કહી રાજા ઘવાતે હૃદયે ચાલ્યો ગયો, અત્યારે તો એના મનનો અભિલાષ મનમાંજ રહી ગયો.

છએ વિગયનો ત્યાગ કરી રતિસુંદરીએ આચાર્યશ્રી તપ કરવા માંડ્યું. ને તેમાંય એક ધાન્યથી નિભાવીને; ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં તો શરીર હાડ, માંસ અને ચામડી ભર બનાવી દીધું. એ સૌંદર્યમાંથી તેજ, ગૌરવ, છટા બહુ ઊડી ગયું ને વદનની કાંતિય કરમાઈ ગઈ. એ વિરૂપ રતિસુંદરીને એક દિવસે અકસ્માત રાજાએ જોય. એની નરી વરવી ને બિભત્સ કાંતિ જોઈ રાજા એના મહેલમાં આવ્યો. “પ્રિયે! આ શું? અનેક દાસ દાસીનો પરિવાર તારી સેવામાં હાજર છતાં, મનગમતાં સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટાન્ન તારા ચરણમાં આજોડતાં છતાં તારી આ સ્થિતિ કેમ? ક્યાં દુઃખે તારી આ સ્થિતિ થઈ છે વાર?”

“હો દેવ! હું હાલમાં એક મહાન પ્રત કરું છું. એ કલેશકારી અને દુઃસ્સહ પ્રતથી હું દુર્બલ થઈ છું.” રતિ-એ ઠંડે કલેજે જવાબ આપ્યો.

“તારે તે વળી અત્યારે વ્રત કેવું ? કુરુદેશની પદ-
રાણી થઇને તું જગતને આશ્ચર્ય કરે એવાં અદ્ભૂત
મનુષ્યસંબંધી સુખોને ભોગવ ! સુખ ભોગવવાના દિવ-
સોમાં અત્યારે તે તારે વૈરાગ્ય રચો વળી ?” રાજાએ કહ્યું.

“હાડ માંસથી ભરેલો આ દેહ તે જ વૈરાગ્યનું કારણ
છે મહારાજ ! ગમે તેવું શોભાયુક્ત હોવા છતાં આ શરીર
પાપનું જ ઘર છે. આવા નિર્ગુણ અને દોષના મંદિરરૂપ
આ શરીરને જોવા માત્રથી પણ આપ જોવા ગુણાઢ્ય
પુરૂષો મુંઝાઇ જાય છે. ઉત્તમ પુરૂષોના ચિત્તને પણ જે
ભમાવી નાખે એવા આ પાપીપિંડ ઉપર વળી મોહ શા ?”
રતિ બોલી.

રતિસુંદરીની વૈરાગ્યમય વાણી પણ મગશૈલ પાંખા-
ણની માફક રાજાને કાંધ પણ અસર કરી શકી નહિ.
“કાન્તે ! હવે તું તારો તપ પૂર્ણ કર ને મારો અભિ-
લાષ પણ તું પૂર્ણ કર. પુષ્પની નાજુક ખીલેલ કળી
અત્યારે કરમાયેલ છતાં કેવી તેજસ્વી અને આકર્ષક છે ?”
રાજા ચાલ્યો ગયો. રાજા એના તપની પૂર્ણતાની રાહ
જોવા લાગ્યો.

અનુક્રમે રતિસુંદરીનો તપપૂર્ણ થયો તે પછી એક
દિવસે રાજા રતિસુંદરીના મહેલે આવ્યો. “પ્રિયે ! કમ-
લની સુવાસથી આકર્ષાયેલ ભ્રમરની માફક હું પણ
તારામાં લુબ્ધ થયો છું. તારા વિયોગરૂપી દાવાનલથી
પીડાઇ રહ્યો છું.” રાજાએ પોતાની મનોવેદના બહાર કરી.

“પારણામાં સ્નિગ્ધ અને મનોહર ભોજન કરવા છતાં
અત્યારે મારા શરીરમાં સ્ફુર્તિ નથી, માફ મરતક ભમે
છે. પેટમાં શૂળ આવે છે. શરીરની સંધીના ભાગો તુટી
રહ્યા છે ને તમે તો હજી મારી આવી હાલતમાં પણ

વિલાસનીજ વાત કર્યા કરો છો એ નવાઇની વાત છે!”

“દીપકના તેજમાં અંજલેલ પતંગીયુ બીજે ક્યાં જઇ શકે? કમલની સુવાસમાં લોભાયેલ ભ્રમરની બીજી ગતિ પણ શી? તારા જેવી જગતમોહિની પ્રિયા સ્વાધીન હોવા છતાં હવે ધીરજ પણ શી રીતે રહે?” રાજની આતુરતા વધી.

રાજનો ખુબ દુરાગ્રહ જાણી રતિસુંદરીએ રાજથી ગુપ્તપણે મદનફળ મુખમાં મુકી દીધું તે પછી રાજની પાસે આવી વાત કરતાં ને રાજને સમજાવતાં રાજની આગળ વમન કર્યું. પોતાનું એ ઉચ્છિષ્ટ ભોજન કરીને બહાર વમી કાઢેલું રાજને ખતાવતી રતિસુંદરી બોલી.

“દેવ! દેહનું આ સ્વરૂપ જુઓ? આપ જે સૌંદર્યમાં મુંઝાઈ ગયા છો એનાં આ મૂલ્ય? પવિત્ર વસ્તુઓ પણ પેટના સંબંધથી અપવિત્ર-અશુચિમય થઈ જાય છે. ઉત્તમ જનો અશુચિનું ભક્ષણ કરતા નથી, આપ તો બાલકથી ચ બાલ છો કે આ વમેલાનું ભોજન કરવા ઇચ્છો છો.” રતિસુંદરીનો કટાક્ષ સાંભળી રાજ ચમક્યો.

“અરે! શું હું રાંક છું! શું હું જડ છું કે વમન કરેલું ખાઉં?” રાજ બોલ્યો.

“અરે મૂઠ માણસ પણ સમજી શકે તેવી દીવા જેવી વાત આપ કેમ સમજતા નથી? જે પરસ્ત્રી છે તે વમેલા આહાર જેવી છે. બીજા પુરૂષે ભોગવેલી સ્ત્રી એ તો વમેલા આહાર જેવી જ ગણાય. તેની સાથે તમે એ વમેલા આહારને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છો છો એ નરૂં દીવા જેવું સત્ય કેમ સમજાતું નથી રાજન!”

એ બધીય તારી વાત સત્ય છે. પણ રાગી દાપને જોતો નથી, તેમ આ અંગમાં આશક થયેલો હું એક માત્ર તનેજ જોઈ રહ્યો છું.”

“આપ મારા કયા અંગમાં આસક્ત થયા છો ?”

“આ જો તારાં હરણીના જેવાં ચપળ અને તેજસ્વી નેત્રો જ કેવાં આકર્ષક છે ? એની અદ્ભૂત શૌભાનાં તારી આગળ હું શાં વખાણું કરું ?”

“એમ ? મારાં આ નેત્રો તમને બહુ ગમે છે ?” કંઈક ધરાદા પૂર્વક રતિસુંદરી બોલી. એનાં વિશાલ નયનો ચમકી રહ્યાં. એ નયનોમાં અપૂર્વ તેજ ઉડી રહ્યું.

“હા પ્રિયે !” મૂઠ રાજના કામુક હૈયાના દાહ-જ્વરને યૂગવવા હવે અપૂર્વ બલિદાનની એને જરૂર લાગી. કંઈક નિશ્ચય કરી રતિસુંદરી ઉભી થઈ. આ પાપી રાજના સકંજમાં પોતાનું શીલ રહી શકશે નહિ. પછી તો શીલના મૂલ્ય આગળ પોતાના દેહને તુચ્છ ગણતી રતિસુંદરીએ તીક્ષ્ણ છુરી લાવીને પોતાનાં બન્ને નેત્રો છેદી રાજની આગળ ધર્યાં. “આપને આ નેત્ર પ્રિય હોય તો લો.” નેત્રો અર્પણ કરતી રતિ બોલી.

નેત્ર વગરની અંધ થયેલી રતિસુંદરીનું આ સાહસ જોઈને રાજ મહેંદ્રસિંહનો મદન-કામજ્વર આસરી ગયો. આલો બનેલો તે ફાટી આંખે એ વિગતને ત્રા રતિસુંદરીને જોવા લાગ્યો “આહા ! તને અને મને દુઃખકારી એવું આ તે શું કર્યું ? અરે ! સાહસ વૃત્તિવાળી ! આ તે બહુજ વિપરીત કામ કર્યું.”

“મહારાજ ! તમને અને મને આલોક અને પર-લોકમાં હિતકારી એવું આ કામ મેં કર્યું છે. ઔષધ કડવું હોય છે તો તે જ રોગનો નાશ કરી શરીરને નિરોગી બનાવે છે. તેમ પરસ્ત્રીના સમાગમથી માનહાનિ, ધન-નાશ અને જીવિતનો નાશ થાય છે, ને પરભવમાં દુઃખ દારિદ્ર, દૌર્ભાગ્ય, ક્ષય, કુષ્ટ અને ભગંદર આદિ રોગ

ઉત્પન્ન થાય છે. પરસ્ત્રીનું આલિંગન કરનારને નરકમાં ધગ-ધગતા લોહ સ્થંભને આલિંગન કરવું પડે છે ને તિર્થંચ યોનિમાં ખસી કરાવવી, શીત, તાપ સહન કરવા, ભૂખ તરસ તેમજ પરવશતાનાં દુઃખ અતિ કલેશકારી હોય છે. આવા દુઃખરૂપી રોગોથી મારા આ ઔષધરૂપ કાર્ય વડે આપણે બન્ને છુટી ગયાં. મારા આ કાર્યથી તમારું ને મારું બન્નેનું લોકમાં હિત થશે. પરસ્ત્રીના ગમનથી તમારું દુર્ગતિ ગમન પણ હવે અટકી જશે રાજન! રતિસુંદરીની કામદેવના તાપને નાશ કરનારી દેશના સાંભળી રાજ ઠંડોગાર થઈ ગયો. એના સાહસથી જેની ખુદ્દિ આપોઆપ સાનમાં આવી ગઈ છે એવો રાજ પોતાના મસ્તકને કંપાવતો બોલ્યો. “આહ! સમયને બાણનારી તું એક મહાન સતી છો, સતીયોમાં મુગુટમણિ સમાન તારા જેવી મહાન સતીનું મારા જેવા પાપીને દર્શન પણ ક્યાંથી હોય? હે સાધ્વી! મારા અપરાધને તું ક્ષમા કર, મારે હવે શું કરવું તેની મને આજ્ઞા કર?”

સતીની ક્ષમા માગતો રાજ એ હાથ જોડી પોતાના અપરાધ ખમાવવા લાગ્યો. રાજની શુદ્ધ ભાવના બાણી રતિસુંદરી બોલી. “રાજન! આજથી પરસ્ત્રીના તમે ત્યાગ કરો કે જેથી તમારે લવ ભ્રમણ કરવું પડે નહિ.”

“આજથી મારે પરસ્ત્રીના ત્યાગ હો!” પશ્ચાત્તાપની અગ્નિમાં દગ્ધ થતા રાજએ એ પ્રમાણે ચતુર્થ વ્રતને અંગીકાર કર્યું. ને રતિસુંદરીને પોતાના ગુરૂ સ્થાને સ્થાપન કરી સન્માન વધાર્યું. છતાંય એ અંધ રતિસુંદરીને જોઈ રાજ વારંવાર વિલાપ-શોક કરવા લાગ્યો. રાજ્યકાર્યના ત્યાગ કરી એ પશ્ચાત્તાપના પાવકમાં જલવા લાગ્યો. “આહ! આ સતી સાધ્વી સ્ત્રીનું મેં પાપીએ કેવું અનર્થ

કર્યું ? એના સંસારનું—અરે એ રમણીય એની સૃષ્ટિનું મેં સત્યાનાશ વાળી નાખ્યું. એની આંખોનું બલિદાન લીધું. હા ! મારાં પાપ ! ઐશ્વર્ય અને યૌવનના મદમાં આ સતીના સુખનો મેં નાશ કરી નાખ્યો. ” રાજા મહેન્દ્રસિંહને પશ્ચાત્તાપની ભઠ્ઠીમાં બળી મરતો જાણી સતીએ કાઉસગા ધ્યાને રહી શાસનદેવીને યાદ કરી.

પંચપરમેષ્ઠીના ધ્યાનમાં તત્પર એવી અપૂર્વ શીલ માહાત્મ્યવાળી રતિસુંદરીના શીલ માહાત્મ્યથી શાસનદેવી પ્રગટ થઈ. “ હે શીલરૂપ અપૂર્વ વૈભવવાળી ! તું જયવંત રહે ! હે સતીઓમાં શિરોમણિ ! તારૂં દુઃખાણુ થાઓ. હે રાજાને પ્રતિષ્ઠા કરનારી ! તારી સર્વે અલિલાષા પૂર્ણ થાઓ. ” દેવીએ કરેલી સ્તુતિની સાથેજ સતીનાં વિશાળ નેત્રો પ્રગટ થયાં. રાજા વગેરે સતીનો મહિમા જાણી આશ્ચર્ય પામ્યા. દેવી તો અદૃશ્ય થઈ ગઈ, પણ સતીનો મહિમા જગતમાં ગવાઈ રહ્યો, અપૂર્વ નેત્રવાળી ને સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળી મુલક્ષણા રતિસુંદરીને જોઈ રાજા વગેરે સર્વે ખુશી થયા, રાજાએ સતીની ખુબ સ્તુતિ કરી. દાન, માન, શ્રંગાર, વસ્ત્ર અને આભૂષણથી સતીનો સજ્જાર કરી પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી. સતી રતિસુંદરીને પોતાના વિશ્વાસપાત્ર પ્રધાનો સાથે પતિને ઘેર નંદપુર નગરે મોકલી દીધી. ચંદ્રસિંહ રાજાને પ્રધાનોને મુખે રાજાએ શું કહેવડાવ્યું ?

“ ચંદ્રસિંહ ! તમે મારે સહોદર બંધુ જેવા છો. યુદ્ધના મેદાનમાં મેં તમને છતરીને છતી લીધા તે મારો અપરાધ તમે ખમજો. આ રતિસુંદરી મારી ધર્મભગિની છે. મારી ધર્મગુરૂ છે. શાસનદેવીએ જે સતીની રક્ષા કરેલી છે, એવી એ મહાસતી સતીઓમાં મુગુટમણિ

સમાન છે, લેશ પણ કલંકની શંકા તમારે કરવી નહિ જગતમાં એક માત્ર તમને જ ધન્ય છે કે જેના ગૃહને વિષે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીની માફક આ મહાસતી વિલાસ કરે છે.”

મહેન્દ્રસિંહના પ્રધાન પુરૂષો સાથે રતિસુંદરી નંદુર નગરના રાજદરબારમાં આવી મહેન્દ્રસિંહના પ્રધાનોએ રાજ ચંદ્રસિંહને નમી રાજનો પૂર્વોક્ત સંદેશ કહી સંભળાવ્યો. ચંદ્રસિંહ રાજ પ્રધાનોના કથનથી ચમત્કાર પામેલો કૃશ રતિસુંદરીને જોઈ રાજ થયો ને રાજપુરૂષોનું સન્માન કરી તેમને વિદાય કર્યા.

રતિસુંદરી પણ રાજ્યલક્ષ્મીનાં સુખ ભોગવી આયુઃ ક્ષયે અનુક્રમે પ્રથમ કલ્પમાં દેવી થઈ.

૪

બુદ્ધિસુંદરી.

સાકેતપુર નગરના મંત્રીની તનયા બુદ્ધિસુંદરી રૂપ, લાવણ્ય અને કળા કૌશલ્યયુક્ત એવી યુવાન અવસ્થામાં આવી ત્યારે એના પિતાએ સુસીમા નગરીના સુકીર્તિ રાજના મંત્રી સાથે પરણાવી. બુદ્ધિસુંદરી પરણીને સાસરે આવી સુખપૂર્વક પોતાનો સમય વ્યતીત કરતી. કારણ કે મંત્રીની પુત્રી અને મંત્રીની પત્નીના ભાગ્યમાં ખામીય શી?

છતાંય એમના ભાગ્યમાં પણ ક્વચિત ખામી જોવામાં આવે છે. વિધિની કુશળતામાંય એવી અનેરી ભૂલ થઈ જાય છે ને એવા સુખી માણસો પર પણ દુઃખની વાદળી અવરાઈ જાય છે. એક દિવસે રથવાડી જતા રાજ સુકીર્તિએ બુદ્ધિસુંદરીને પોતાના મહેલની અગાસી ઉપર સખીઓ સાથે કીડા કરતી જોઈ અને રાજ ચમક્યો. અનેક રાજપુત્રીઓનો સ્વામી છતાં મંત્રી પત્નીને જોઈ એના

સૌંદર્યમાં આશક થયો, એના રૂપથી પરવશ બનેલો રાજા મંત્રીપત્નીને પોતાની પત્ની બનાવવાની અભિલાષા કરવા લાગ્યો. “આહ! જગતને આશ્ચર્યકારી શું એનું સ્વરૂપ!”

રાજા સુકીર્તિ મનમાં અનેક તર્કવિતર્ક કરતો રાજા-મહેલમાં આવ્યો પણ એને ક્યાંય એન પડ્યું નહિ. નિશાને સમયે હોંશીયાર દાસીને બુદ્ધિસુંદરી પાસે મોકલી. દાસીએ બુદ્ધિસુંદરી પાસે આવી અનેક પ્રકારે વાત કરીને બુદ્ધિને સમજાવવાના અનેક પ્રયત્ન કરી બેઠા.

બુદ્ધિસુંદરીએ તો દાસીની નિર્ભર્ત્સના કરીને કાઠી મૂકી. અપમાનિત દાસીની વાત સાંભળી ગુસ્સે થયેલા રાજાએ મંત્રી ઉપર આરોપ મૂકી સ્ત્રી સહિત પકડી મંગાવ્યો. કામ પિશાચથી જકડાયેલ મનુષ્યને હિતાહિતનું ભાન હોતું નથી. એક સામાન્ય માણસ પણ પરસ્ત્રીમાં લુબ્ધ થયો છતો અનેક પ્રકારનાં અકાર્ય કરવા અચકાતો નથી તો પછી આ તો રાજા.

રાજાએ મંત્રીને કારાગ્રહમાં પૂર્યો ને બુદ્ધિસુંદરીને અંતઃપુરમાં મોકલી દીધી. રાત્રિને સમયે રાજા જ્યારે પોતાની અભિલાષા પૂર્ણ કરવાને બુદ્ધિસુંદરી પાસે આવ્યો ત્યારે શિયલ ભંગથી ભય પામેલી બુદ્ધિ આ નરરાક્ષસ થકી શીલરક્ષણને ઉપાય ચિંતવતી વિચારમાં પડી ગઈ.

“કેમ! દાસીની નિર્ભર્ત્સના ને મારી આજ્ઞાનો ભંગ કરી તું સતીઓમાં શિરોમણિ બની કે શું? દાસીનું વચન માન્ય કર્યું હોત તો આ આપદા ક્યાંથી હોત? કારણ કે સમજાવવાથી કામ થતું હોય તો કોઈ બળજબરી કરે નહિ.”

અને તેથી તમે અમારા કુટુંબની પાયમાલી કરી

નાખી, અમારી ખીલેલી નવપદ્મવ વાડી વિખેરી નાખી, મારા કરતાં તો તમારા અંતઃપુરમાં રાણીઓ ક્યાં ઓછી રૂપવતી છે ? મારામાં તમે-એક અદના હીન જાતિમાં તમે શું અધીક જોશું કે જેથી અમારી ખાના ખરાખી કરી નાખી રાજ ?” બુદ્ધિસુંદરી બોલી.

“તારામાં શું નથી ? દેવાંગનાઓને લખવે તેવું સૌંદર્ય, લાલિત્ય, કળા, અભિનય સર્વે કંઈ તારામાં છે તે અંતઃપુરની રાણીઓમાં નથી. તારી દાસી થવાનેય લાયક નથી. સુંદરી !” રાજાએ પ્રેમનો ઉલ્લસ ખાલી કરવા માંડ્યો.

“એ તમારી મોટી ભ્રમણા છે રાજા ! ઉત્તમ પુરુષ કદિ હીનજાતિમાં લપટાતા નથી, રાજહંસ મોતીનો ચારો મૂકી ખીજની તરફ નજર સરખીય કરે છે શું ? મોટા ગજેંદ્રોના મહાન મર્દન કરનાર કેશરીસિંહ કદાપિ તુલ્યને અડકતો નથી રાજા !” બુદ્ધિસુંદરીએ રાજાને સમજાવવા માંડ્યો.

“અને છતાંય રાજાને ગમે તે રાણી. રાજાઓની પસંદગી જેની ઉપર ઉતરી એનાં તો ભાગ્યજ ફરી જાય, મોટું ભાગ્ય હોય ત્યારેજ રાજાની મહેરબાની થાય સમજ ? રાજાની રહેમ નજરથી તું રાજ્યરાણી થાય એમાં મોટુંય શું ? સમજ કે તારે તો આજે અમીના મેહ વરસ્યા છે કે જેથી રાજા તારે આધીન થયા છે.”

“તમારો શું એજ નિશ્ચય છે મહારાજ ?”

“હા ! તારા લાવણ્ય આગળ રાજલક્ષ્મીના હિસાબ પશુ શું ?”

“તો મારો નિયમ પૂર્ણ થાય ત્યાં લગી આપ રાહ જુઓ.” બુદ્ધિસુંદરીએ કાળ વિલંબ કરવાનો ઉપાય શોધી કાઢ્યો.

રાજાએ બુદ્ધિસુંદરીની વાત ઘવાયલા જીગરે માન્ય કરી-એને રાજ કરી. રાજ પોતાના અંતઃપુરમાં ગયો, મંત્રીને પત્ની સહિત કારાગ્રહમાં પૂરવાથી નગરીમાં હાહા-કાર થયો. મહાજનવર્ગ આવીને રાજાને સમજાવવા લાગ્યો. બીજા પણ મંત્રી વગેરેએ રાજાને સમજાવ્યો. મહારાજ! એ મંત્રી નિર્દોષ અને નિષ્કલંક હોવાથી આપે તપાસ કર્યા વગર એને પકડી જેલમાં પૂર્યો તે સાચું કંઈ નથી. આપ એને છોડી મૂકો.” રાજાને ઘણું સમજાવ્યો.

મંત્રીઓના સમજાવવાથી તેમજ લોકોના આગ્રહથી રાજાએ પ્રજાને રાજ કરવા માટે મંત્રીને કારાગ્રહમાંથી મુક્ત કરી, એનાં ઘરખાર એને સ્વાધીન કર્યાં પણ બુદ્ધિસુંદરીને છોડી નહિ. રાજાની દાનત લોકો સમજી ગયા, પ્રજા ગમે તેવી તોય સત્તાધારી રાજાને શું કરી શકે?

બુદ્ધિસુંદરીના છુટકારા માટે રાજાએ સર્વેને ઉદ્દેશીને કહ્યું. “જો મંત્રી પોતાની નિર્દોષતા માટે કાંઈ પણ દિવ્ય કરે તો હું એની પત્નીને છોડી દઉં.” રાજાની આ હકીકત સાંભળી સર્વે દુલાતા હૃદયે પોતપોતાને સ્થાનકે આઢ્યા ગયા. લોકો તો સમજાવી શકે-શિખામણના બે શબ્દ કહી શકે પણ મોટા સાથે વિરોધ કરી આડતને કોઈ ન નોતરી શકે.

બુદ્ધિસુંદરી પણ કોઈ કોઈ વખતે રાજા આવતો ત્યારે વિનોદની બે વાતો સાંભળાવી રાજાને રાજ કરતી હતી, તે દરમિયાન બુદ્ધિસુંદરીએ પોતાનીજ આબેહુબ નક્કલ જેવી માષ પિંડની એક મનોહર પુતલી તૈયાર કરી. રૂપ, રંગ, છટા, વસ્ત્રાભૂષણથી શણગારી આકર્ષક બનાવી, પોતાની બધી ય કળા, ચતુરાઈ એ પુતલી બનાવવા પાછળ ખર્ચી નાખી. જ્યારે તે તૈયાર થઈ ગઈ ત્યારપછીના

એક દિવસે રાજા જ્યારે યુદ્ધિસુંદરીની પાસે આવ્યો ત્યારે રાજાને એ પુતળી બતાવી, એ મનોહર કામસ્વરૂપ મૂર્તિને જોઈ રાજા છક્ક થઈ ગયો.

“આહા! શી સુંદર કારિગરી! આ તો આખેહુબ તુંજ.”

“મારા કરતાંય રૂપરંગમાં વધે તેવી છે કે નહિ, રાજા?”

“બેશક, જરૂર.” રાજાએ અનુમતિ આપી.

“આપ રાત દિવસ એને આપના અંતઃપુરમાં રાખો, એને જોઈને આપ ખુશી થાવ ને મને આ બંધીખાનામાંથી મુક્ત કરો.” યુદ્ધિ બોલી.

“અં હં! એ તો નહિ.” “રાજા કટાણું મોં કરીને બોલ્યો.”

“મારા કરતાં આ અધીક છે, રાજન! એનાથી આપ રાજી થશો મારાથી નહિ.” યુદ્ધિએ દલીલ કરી.

“કારણ?” આતુરતાથી રાજા બોલ્યો.

“આ મદનથી ભરેલી છે. મદનવતી છે ને હું તો મદનરહિત છું.” યુદ્ધિસુંદરીએ એમ કહીને એ પુતળી રાજાની આગળ ફેંકી, જમીન ઉપર પછડાવાથી એ ભાગી ગયેલી વિરૂપ થયેલી પુતળીમાંથી દુર્ગંધને ફેલાવતા અનેક અશુચિ પદાર્થો નિકળી પડ્યા. રાજા એ દુર્ગંધ ન સહેવાથી ચાર ડગલાં પાછળ હઠી ગયો.

“પ્રિયે! આ શું? બાલક પણ ન કરે એવું નિંધ તેં આ શું કર્યું?”

“રાજન! મારા હાથે ઘડેલી આ પુતળી મારા કરતાં પણ અધિક હતી. હું તો એનાથી હીન છું. જળ અને અગ્નિથી આની શુદ્ધિ તો થઈ શકશે પણ સુવર્ણ અને રત્નોના સંસ્કારથીય મારી શુદ્ધિ નહિ થાય!”

“એ તારી ભમણા છે પ્રિયે ! ક્યાં તું અને ક્યાં આ જડ દુર્ગંધ ભરેલી પુતળી ! કનક અને કથીર કદિ સમાન થઇ શકે ?”

“રાજા ! તમે પાંડિત થઈ ભીંત ભૂલ્યા છો. આ ઉપરથી રૂપરંગ ભર્યા ભલકાખંધ શરીરની અંદર હાડ, માંસ, રૂધિર સિવાય બીજું શું છે ? મળ, મૂત્ર અને વિષ્ટાથી ભરેલા આ ગંદા કલેવરમાં રાચી નરકનાં દ્વાર શા માટે ખખડાવો છો ? માંસમાં આસક્ત માછલાની માફક સ્વલ્પ માત્ર સ્પર્શદ્રિયના સુખમાં રક્ત બની મેરૂંથી ય અધિક તિર્યચ અને નરકગતિનાં દુઃખની અલિલાપા શા માટે કરો છો ? દુર્ગતિને આપનારી એવી પરદારાને જે પુરૂષ સેવતો નથી તે આપદારૂપ સાગરની પાર તરી જાય છે, એટલું જ નહીં બલકે સંસારની ઉત્તમ સંપત્તિને પામે છે. પરસ્પ્રી કે પરપુરૂષને આલિંગન કરવા માત્રથી નરકાગ્નિની ધગધગતી જ્વાળામાં દગ્ધ થવાનું ન હોત તો તમારા જેવા સજ્જન પુરૂષનો સંગ કેને સુખકારી ન થાય ?”

“પુરૂષોને આ સંસારમાં ભોગ તો માત્ર અલ્પકાલના પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે એના ફલ તરીકે દુઃખ ભોગવવાનાં તો નરકને વિશે પલ્લોપમ અને સાગરોપમ સુધી હોય છે હે રાજન ! તમે તમારા અંતઃપુરની સૌંદર્યશાલિની રમણીયો કરતાં મારામાં શું અધિક જોયું છે કે એ સાગરોપમ સુધીનાં દુઃખ ભોગવવા તૈયાર થયા છો. પ્રજ્જન જો ગુન્હો કરે તો તમે અહીંયાંજ શિક્ષા કરો છો પણ તમારા ગુન્હાની શીક્ષા તમારે નરકમાં જઇને અવશ્ય ભોગવવી પડશે. રાજન ! માટે આ ખોટો કદામહ મૂકી ન્યાય માર્ગ ચાલો.”

“બાલક જલમાં પડેલા ચંદ્રના અનેક પ્રતિબિંબને

જેમ જેમ ચંદ્ર એક છતાં અનેક માને છે તેમ મલ, મુત્ર અને વિષાથી ભરેલી બધી સ્ત્રીઓ સરખી હોવા છતાં કામીને ઉપરના રૂપ રાગ અને ટાપટીપથી જુદીજુદી લાગે છે. જ્ઞાની અને ઉત્તમ જન તો સ્ત્રીને મળમૂત્રની કાયા જ માને છે, એ શુદ્ધ વાતો મોટા ભાગે જ સમજાય છે. રાજન !”

ભવિતવ્યતાના યોગે આ ધીઠ રાજના પાપાણુ હૃદયમાં ઉપદેશરૂપી અમીઝરણાનું નિર્મળ નીર નીતરવાથી એનું હૃદય ભીંજાયું. હૃદયની ભાવના ફરી ગઈ, પાપી વિચારો બહુલાઈ ગયા. વિષયરૂપી કીડો મગજમાં સળવળતો હતો. તે આપોઆપ નષ્ટ થઈ ગયો. એનો કાળજવર ઠંડોગાર થઈ ગયો રાજ પશ્ચાત્તાપ કરતો બોલ્યો. “સતી ! તારી વાણી સત્ય છે સાકરથીય મીઠી તારી વાણી સાંભળી મારી મોહનિદ્રા નાશ પામી ગઈ. મારી લોહુપતા આપોઆપ નષ્ટ થઈ ગઈ. મારાં વિવેક ચક્ષુ આજ ખુલી ગયાં. પરસ્ત્રીમાં લ’પટ બનેલો હું અધાર નરકમાં કબી જાત પણ તેં મને એ ઘોર નરકના અંધકારમાં પડતો બચાવ્યો. તારા જેવી ધર્મ દેનારી મહા ભાગ્યચોગેજ મળે છે, કહે, હવે મારે શું કરવું ?” પશ્ચાત્તાપથી બળતા રાજને સન્માર્ગે આવેલો જાણી બુદ્ધિસુંદરી પરમ આનંદ પામી.

“મહારાજ ! તમારા જેવા ઉત્તમ નરને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો એજ યોગ્ય છે જેથી આ લોકમાં તમારી કીર્તિ વધે ને પરલોકમાં પણ સુખ, સૌભાગ્ય અને સમૃદ્ધિ આદિ સ્વર્ગની સંપદા પ્રાપ્ત થાય.

બુદ્ધિસુંદરીનું વચન નિર્મળ મનના રાજએ સ્વીકારી પરસ્ત્રી ત્યાગનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો. રાજએ બુદ્ધિસુંદરીને ખમાવી પોતાના અપરાધની માફ માગી. દાન

માનથી એનો સત્કાર કર્યો. વસ્ત્રાભૂષણ, અલંકારાદિક આપીને રાજાએ ધર્મ ભગિનીની માફક બુદ્ધિસુંદરીને પોતાના મહેલમાંથી વિદાય કરી.

રાજાએ મંત્રીને બોલાવીને એનો સત્કાર કરી મંત્રીના હોદ્દો અર્પણ કર્યો. બુદ્ધિસુંદરીના કાર્યથી ચમત્કૃત થયેલો મંત્રી પણ પરિણામ સારું આવેલું જોઈ રાજા થયો. સતી બુદ્ધિસુંદરીની સારાય નગરમાં ખ્યાતિ થઈ.

ગુલાબની સુવાસથી મંદમંદ વાયુની લહરીઓ સારાય ઉદ્યાનને સુવાસીત બનાવી દે છે, તેમ ગુણીજનોની ખ્યાતિ પણ સમયને અનુસરીને સારા નગરમાં પ્રસરતાં વાર લાગતી નથી.

દીર્ઘકાલ પર્યંત બુદ્ધિસુંદરી સંસારનાં સુખ ભોગવી પ્રાંતે પહેલા સૌધર્મકલ્પમાં દેવી તરીકે ઉત્ત્ર થઈ.

૫

ઋદ્ધિસુંદરી.

સાકેતપુરની રમણીય બજારો અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરી રહ્યાં છે, દેશપરદેશના વ્યાપારીઓ વ્યાપારને માટે આવે છે, લાખોની ઉથલપાથલ કરી જાય છે. એવાજ કોઈ વ્યાપાર નિમિત્તે તામ્રલિપ્તી નગરીથી આવેલો સુધર્મા નામે વણીક બજારમાં પોતાના સંબંધીની પેઢી ઉપર બેઠેલો હતો. શેઠ સાથે વ્યાપાર સંબંધી વાતો કરતો પોતાનો અનુભવ વર્ણવી રહ્યો હતો. ત્યાં અચાનક એ માર્ગે જતાં કોઈક વ્યક્તિ ઉપર એની નજર ચોંટી ને ત્યાંજ ઠરી ગઈ.

પોતાની ચાર પાંચ સખીઓ સાથે રૂપસુંદરી ઋદ્ધિસુંદરી અત્યારે હાસ્ય વિનોદ કરતી ત્યાંથી ચાલી જતી

હતી તે દરમિયાન રૂઢિસુંદરી અને સુધર્મની નજર એક બીજા તરફ આકર્ષાઈ.

સખીઓની મીઠી મશ્કરીથી મુંઝાયેલી રૂઢિસુંદરી પોતાને મકાને ચાલી ગઈ. જતાં જતાં સુધર્મ તરફ દષ્ટિ કરતાં સુધર્મને છીંક આવવાથી નમો જીનેંદ્રાય એ શબ્દ તેના મુખથી નિકળેલો. રૂઢિસુંદરીએ સાંભળ્યો. એ સુરૂપ વ્યવહારીયાને જૈનધર્મી-પોતાનો સાધર્મિક સમજી વિશેષ રાજી થઈ. સખીઓએ આ વાત રૂઢિના માતાપિતાને સમજાવી દેવાથી એના પિતાએ સુધર્મના કુલ, વ્યવહારની ખાતરી કરી.

સુધર્મ પણ રૂઢિસુંદરીને જોતાં એના સ્વરૂપરૂપી દીપકના તેજમાં પતંગીયાની માફક વિવશ થઈ ગયો, એ સ્વરૂપનિશામાંજ ચક્રચુર થઈ ગયો, એ સુંદરીના ધ્યાનમાં બીજા વ્યાપારના વિચારો ય ભૂલી ગયો. “વિધિએ કુરસદે ઘડેલી શું એ દેહલતા ! એ સૌંદર્યની સુવાસ હજી પણ જીગરમાંથી ભુસાતી નથી. જગતમાં એ બાળાનો જે પતિ થશે તે એકજ ધન્યવાદને પાત્ર છે. આ જીવનમાં જો એ મનોહર બાળા ન મળે તો કાંઈ નથી, તે જીવન એજે ગયું સમજવું. અરે ! આ બાળા મને શી રીતે મળે ?”

સુમિત્રશેઠ પાસે રૂઢિસુંદરીનાં અનેક માગાં આવવા લાગ્યાં પણ શેઠની દષ્ટિ કોઈના પર ઠરતી નહિ. ઘણે ભાગે તો પોતે જૈનધર્માનુરાગી હોવાથી પુત્રી મિથ્યાત્વીને-પરધર્મીને ત્યાં જઈ ધર્મભેદના કારણે દુઃખી થાય તેથી અન્ય ધર્મીને તો ઘસીને સાફ નાજ પાડતા. તેમજ બીજા કોઈ કારણે પણ શેઠની પસંદગી ઉતરતી નહિ. રૂઢિસુંદરીનું સુધર્મ તરફ આકર્ષણ જાણીને શેઠ સુધર્મના સંબંધમાં ખાતરી કરી લીધી. જૈનધર્મી તેમજ રૂપ અને

ગુણે તે પોતાની પુત્રીને યોગ્ય હોવાથી શેઠ પોતાની પુત્રીને શુભ મુહૂર્તે તેની સાથે પરણાવી દીધી.

ભાગ્યશાળી સુધર્મને પ્રાર્થના કર્યા વગર અનાયાસે ઋદ્ધિસુંદરી પ્રાપ્ત થવાથી લોકો તેના ભાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પોતે ધર્મની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. કે અપૂર્વ ચિંતામણિ સરખા જૈનધર્મના પ્રભાવથી આ મનોહર બાળાનો વિના પ્રયાસે પોતે સ્વામી થયો હતો.

લગ્ન પછી કેટલોક સમય સુધર્મ સાકેતપુરમાં રહીને પછી સસરાની રજા મેળવી પોતાને નગર તામ્રલિપ્તીએ પ્રિયાની સાથે ચાલ્યો ગયો. ત્યાં બન્ને જણાં એવા પ્રેમથી રહેવા લાગ્યાં કે જેઓ ક્ષણમાત્ર પણ જુદાં પડતાં નહિ. શરીર જુદુ છતાં પ્રેમથી એક અલિપ્ત એવાં તેનો સંસાર મુખ ભોગવતાં કેટલોક કાલ ચાલ્યો ગયો.

ધન કમાવા માટે સુધર્મ અનેક વસ્તુઓનાં વહાણ ભરીને પ્રિયાની સાથે સમુદ્રની મુસાફરીએ ચાલ્યો, સમુદ્રમાં મુસાફરી કરતાં તેમણે અકસ્માત સાગરને બળભળતો જોયો, પ્રચંડ વાયુથી સાગરનાં મોજાં આકાશ પર્યંત ઉછળવા લાગ્યાં. પ્રચંડ તોફાનવાળા સાગરને જોઈ નાવિકો પણ ગભરાયા, વહાણો સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ સાગરની છાજો સાથે વહાણ અહીં તહીં અથડાવા લાગ્યાં ને બંધાંય જીવનની આશા છોડી પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવને સંભારવા લાગ્યા. સુધર્મ અને ઋદ્ધિસુંદરીએ તો બધી મોહજંબળ છોડી સાગારી અણસન કરી દીધું.

આખરે એ ભયંકર તોફાની સાગરની છાજોએ વહાણને ભાગી નાખ્યું, માલ, ચર, બાળ, વહાણના નાવિકો, નોકર, ચાકર વગેરેયે સાગરમાં જ સમાધિ લીધી, સાગરનાં મોજાંમાં ડબાડબ કરતાં સુધર્મ અને ઋદ્ધિસુંદરીના

લાગ્યમાં બીજાઓની માફક સાગર સમાધિ લખાઈ નહોતી પુણ્યાનુયોગથી તેમના હાથમાં એક વિશાળ પાટીયું આવ્યું.

સંસારનાં કેટલાંક સુખદુઃખની હવા તેમના લાગ્યમાં સર્જાયેલ હોવાથી મૃત્યુ બીજાઓની માફક તેમને ઝડપી શક્યું નહિ. બન્ને જણાં એ પાટીયાનું અવલંબન પામીને સમુદ્રમાં તણાતાં તણાતાં ચાર પાંચ દીવસે જંગલમાં સમુદ્રના મોજાંથી ધકેલાતાં કિનારે આવી પહોંચ્યાં. સમુદ્રની આક્રમકતાથી સહિસલામત કિનારે આવી જવાથી તેઓ બન્ને ખુશી થયાં ને જંગલમાંથી પ્રાચુક ફલાદિક લાવીને નિર્વાહ કરતાં બીજા કોઈ વહાણની આશાએ ત્યાં કિનારા ઉપર રહેવા લાગ્યા. દૂર સમુદ્રમાં જતા વહાણનું ધ્યાન ખેંચાય એવી રીતે તેમણે એક ઉર્ધ્વ નિશાન કર્યું. પોતાને લીધે પોતાની પ્રાણાધિક પ્રિયાને દુઃખી થતી જોઈ સુધર્મ બોલ્યો. “પ્રિયે! તને સાથે લાવીને મેં પાપીએ મોટી મુશ્કેલીમાં મુકી દીધી.”

“સુખદુઃખ એ તો પૂર્વકર્મના વિપાકનાં ફલ છે. સ્વામિન! માટે એવી દૈવકૃત બાબતોમાં આપે હર્ષશોક ન કરવો. ધર્મના મર્મને જાણનારા તમારા જેવા જ્ઞાતા-પુરૂષે તો કર્મના મર્મને સમજી વિશેષ કરીને ખેદ ન કરવો જોઈએ.”

બીજા વહાણની રાહ જોતાં કેટલોક સમય તેમનો પસાર થયો, એક દિવસે સાગરમાંથી પસાર થતા કોઈ વહાણના નાવિકોએ કિનારા ઉપર રહેલ પેહું નિશાન જોવાથી તરાપા ઉપર એક બે નાવિકને બેસાડી તે તરફ મોકલ્યા. પેલા પુરૂષે કિનારે આવીને કહેવા લાગ્યા. “આ વહાણનો માલિક સુલોચન સાર્થવાહ જાણીય તરફ જાય

છે. તમારી ત્યાં જવાની ઈચ્છા હોય તો ચાલો.”

તે યુરૂપની વાણી સાંભળીને બન્નેજણા એમની સાથે તરાપા ઉપર બેસીને પેલા મોટા વહાણ પાસે આવી પહોંચ્યાં. સુલોચનશેઠે સુધર્મની સહકાર કરી એની આગતા સ્વાગતા કરી. વહાણ આગળ ચાલવા માંડ્યું. અનુક્રમે સુલોચન સાર્થવાહ અને સુધર્મને ગાઢ મૈત્રી થઈ. તે દરમિયાન સાર્થવાહને ઋદ્ધિસુંદરીના રૂપનો નિશો ચઢ્યો.

રૂદ્ધિસુંદરીને હાથ કરવાની સાર્થવાહને તાલાવેલી સાગી. એ સુંદરીના મોહમાં મુગ્ધ થયેલો બીજું ચિતવેય શું? “વિધિએ કેવી ફાંકડી બનાવી છે એને? આ રૂપ-ગર્વિતા નારી પ્રેમથી મારા દેહને આલિંગન ન આપે તો મારું યૌવન, ધન અને રૂપ સર્વે નકામું સમજવું. પણ એ અને શી રીતે? જ્યાંસુધી પોતાનો પતિ એની સાથે હોય ત્યાં લગી એ મારા જેવાની ઈચ્છાય શી રીતે કરે? મધુરાં આમ્રફળ છાડીને લીંબડાની ઈચ્છા કોઈ ના કરે. છતાંય કોઈપણ ઉપાયે હાથમાં આવેલી આ તક જવા ન દેવાય.”

સુલોચન નામ છતાં કુલોચનવાળો તે સાર્થવાહ મનમાં અનેક દુષ્ટ સંકલ્પ વિકલ્પ કરતો યોગ્ય સમયની રાહ જોવા લાગ્યો. એક રાત્રીએ વહાણમાં બધાય જ્યારે ભર નિદ્રામાં હતા તે સમયનો લાભ એણે લીધો. લઘુ-શંકાને જહાને તે ઉભો થયો સુધર્મની પાસે આવ્યો ભર-નિદ્રામાં પડેલા સુધર્મને આસ્તેથી ઉપાડી સમુદ્રના અગાધ જલમાં ધકેલી દઈ પોતાને સ્થાને આવીને સૂઈ ગયો. અધિકારમાં કાળું કૃત્ય કરી નિશ્ચિત થઈ ગયો.

પ્રાતઃકાળે રૂદ્ધિસુંદરી પોતાના પતિને નહીં જોવાથી હૈયાં માથાં કુટતી કલ્પાંત કરવા લાગી. વહાણમાં ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ. ત્યારે નોકર ચાકરોમાંય હાહાકાર થઈ

રહ્યો. મુલોચન સાર્થવાહ પણ મિત્ર મિત્ર કરતો પોકાર કરવા લાગ્યો.

મિત્રના નામે ઉચેથી રૂદન કરતો. સાર્થવાહ આખરે થાક્યો. એ અલિનય પુરો કરી રુદ્ધિસુંદરીને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. “હે સુંદરી ! ગદ્ય ગુજરી ભૂલી જા. હવે હું શું કરીશ ? માફ શું થશે ? એવી ચિંતા કરીશ નહીં. માફ ઘર તારું પોતાનું જ બાળજે. તારું પોતાનું સમજી મારા ઘરમાં તું સુખેથી રાજ કર. આ માફ યૌવન, ધન વૈભવ એ બધું હું તારા ચરણમાં હાજર કરું છું. હું પોતે પણ આજથી તારો દાસ છું.”

પાપયુદ્ધિ મુલોચનની વાણી સાંભળીને રુદ્ધિસુંદરી મનમાં વિચાર કરવા લાગી. “ઓહ ! આ પાપીનું બધું કારસ્થાન છે. મારા રૂપમાં લોભાધને આ દુષ્ટે મારા પતિનો ઘાત કર્યો લાગે છે. કારણકે કામપિશાચથી ગ્રહાયેલાને સારા ખોટાનું ભાન ક્યાંથી હોય ? તેથી હું પણ હવે મારા શિયલના રક્ષણ માટે સાગરમાં હોમાધ બઉં. સ્વામિ વિના મારે જીવીને પણ શું કરવું ? પતિ વગરની કુલવાન સ્ત્રી એને મરણ એ એક જ શરણ છે” પાપયુદ્ધિ મુલોચનના પંજમાંથી છુટવાને રુદ્ધિ સાગરસમાધિનો વિચાર કરવા લાગી. અત્યારે એને દિલાસો આપનાર કોઈ નહોતું. બધાય મુલોચનના માણસો હતા. પોતે એકાકી શીલનું રક્ષણ શી રીતે કરી શકશે, જેથી મરણ એજ શ્રેષ્ઠ છે, એમ સમજી સાગરમાં ઝંપાપાત કરવાને તૈયાર થઈ. વળી એની વિચારશ્રેણિ પલટાઈ ગઈ.

“જૈન શાસનમાં બાલ મરણ નિષેધેલું છે. જીવતો જીવ રૂરીને પણ કલ્યાણને પામે છે, પરંતુ કામીના હાથ નીચે રહી હું શીલનું રક્ષણ શી રીતે કરીશ ? આ સાગ-

રમાંથી હું જો સલામત કોઈ શહેરમાં જઉં તો તો કોઈ સાધ્વીના યોગ પામી સંયમને આચરીશ, મારે એટલો સમય કાલ વિલંબ કરીને આ પાપીને થાલાવું તો કેમ?”

મનમાં વિચાર કરીને ઋદ્ધિ બોલી “હે સાર્થવાહ! અત્યારે પતિના મરણથી માફ ચિત્ત અસ્વસ્થ છે. સાગરનો પાર પામ્યા પછી કોઈ શહેરમાં જવા પછી સમયને ઉચિત હું કરીશ.” રૂદ્ધિમુંદરીની આશાપાશથી બંધાયેલો સાર્થવાહ એટલો સમય ધીરજ ધરીને રહ્યો “મારા કબજામાં રહેલી આ ગરીબ વરાકી હવે ક્યાં જશે?”

માણસ શું વિચાર કરે છે? ભાવી શું હોય છે? માનવીના વિચાર અને ભાવીનું વિધાન ભાગ્યેજ એક બીજાને અનુકૂળ હોય છે. મુલોચનના પાપથી સમુદ્ર દેવતા કોપાયમાન થયા હોય, વાયુ કોપ્યો હોય તેમ ભયંકરવાયુ ઉત્પન્ન થયો ને સાગરે પણ માઝા મુકવા માંડી. એ ઉછળતાં મોજાઓના મારાથી વહાણ ભાંગીને ભુકો થઈ ગયું. ભાગ્યવશાત્ ઋદ્ધિમુંદરીના હાથમાં એક પાટીયું આવી ગયું એ પાટીયાના અવલંબનથી સમુદ્રને તરતી સમુદ્રના કાંઠે આવી પહોંચી. ત્યાં પાટીયાનું અવલંબન પામીને સમુદ્ર તરી ગયેલો એનો પતિ પુણ્યાનુયોગથી મર્યો. બંને એક બીજાને જોઈને ખુશી થયાં, એક બીજાનું વૃત્તાંત બંને એ કહી સંભળાવ્યું. અને પોતાની ઉપર અપકાર કરનાર મુલોચન સાર્થવાહની આપદા સાંભળીને ધર્મશ્રેષ્ઠી મનમાં દુઃખ પામ્યો. કારણકે સજ્જન પુરૂષો અપકારી ઉપર પણ ઉપકાર કરનારા હોય છે, અથવા તો એમનો સ્વભાવજ એવો હોય છે કે તે દુરમનનુંય ભક્ત ચિંતવે.

“હે પ્રિયે! અરિહંત અને ગણધર ભગવાન આદિક મહાપુરૂષોને ધન્ય છે કે જેમની નિશ્રામાં રહેલા પાપી

જોવા પણ અશુભ લાવનાને છાડે છે. ત્યારે આપણા સમા-
ગમમાં આવેલો આ સાર્થવાહ એનું પામવાનું તો દૂર
રહ્યું બલકે પાપ પરિણામવાળો થઈ અધિક દુઃખી થયો !”

સાગરના કાંઠા ઉપર ફરતાં દેવદેવી સમાન આ યુગ-
લને ત્યાં નજીક રહેલા ગામનો ઠાકોર સાગર સહેલ કરવા
આવેલો તેણે જોયું. કોઈ દિવસ નહિ ને આ જંગલમાં
આ શું ? શું જળદેવતા પોતાની દેવી સાથે કીડા કરવા
આવેલ હશે કે પોતાની વિદ્યાધરી સાથે રમવા આવેલ
કોઈ વિદ્યાધર હશે ! વિચાર કરતાં એ ઠાકોર પાસે આવ્યો
ત્યારે એને ખાતરી થઈ કે આ કોઈ ઉત્તમ કૃષ્ણનાં મનુષ્ય-
સ્ત્રીપુરૂષ છે. ઠાકોરે મધુર વચને તેનું બહુ સ્વાગત-સન્માન
કર્યું. પોતાના ગામમાં લઈ જઈ તેમને રહેવા માટે એક
સગવડવાળું સાડું મકાન આપ્યું. ઠાકોરની સહાય મેળવી
વ્યાપારવડે ધન પેદા કરતો ને ધર્મસાધન કરતો તે સુખ-
પૂર્વક ઠાકોરની છાયામાં રહેવા લાગ્યો.

સમુદ્રમાં કુખતો ને માંછલાંનો શિકાર થતો પેલો પાપી
સુલોચન સાર્થવાહ ભાગ્યયોગે કાષ્ટનો આધાર પામીને
કષ્ટથી સમુદ્રના કાંઠે આવ્યો. સમુદ્રથી બહાર નિકળીને તે
જંગલમાં ભ્રમણ કરતો કોઈક પક્ષીમાં ગયો પણ કાંઈ ખાવાનું
પ્રાપ્ત થયું નહીં. જીખની પીડાથી વ્યાકુલ થયેલો તે મરેલાં
જનવરોના કલેવરમાંથી ગીધપક્ષીની માફક ચુંડીચુંડીને
માંસના લોચા ખાવા લાગ્યો. એ માંસ પાચન ન થવાથી
અજીર્ણ થયું. વારંવાર વમન થવા લાગ્યું ને તેમાંથી
કૃષ્ણિનો રોગ પેદા થયો ધર્મજનનો ઘાત કરીને જે કામી
પુરૂષ પોતાની પાપી અભિલાષા પૂર્ણ કરવાની ઇચ્છા
રાખે છે તે સુલોચનની માફક દુઃખીદુઃખી થઈ જાય છે.

દુઃખ અને દુર્ભાગ્યથી પીડા પામતો સુલોચન ભટ-

કતો ભટકતો અનુક્રમે સુધર્મવાળા ગામમાં આવી પહોંચ્યો. જ્યાંત્યાં ભીખ માગતો તે રખડતો હતો, ત્યારે જળ ભરવા ગયેલી ઋદ્ધિસુંદરીની નજર એની ઉપર પડી, એને ઓળખવાથી તે સુંદરીએ પતિ પાસે આવીને વાત કરી. સુધર્મે સુલોચનને પોતાને ઘેર તેડી લાવી આગતાસ્વાગતા કરી, દવાદારથી એનો રોગ નાશ કર્યો ને પ્રથમના જેવો નિરોગી દેહવાળો થયો. ગમે તેવો દુર્જન પણ ઉપકાર તળે દબાયેલો શું કરે ! તેમાંય સુલોચન તો કુલવાન હતો. દૈવ-વશાત ઋદ્ધિસુંદરીને જોતાં એની બુદ્ધિ ફરી ને એ ભાન ભૂલ્યો, ભૂલથી અનર્થ કરી નાખ્યો, એ પાપનું ફલ એને અહીયાંજ મળ્યું, ને મનુષ્ય ન સહન કરી શકે તેવી નરક-યાતના ભોગવી. જેનું બુદ્ધ કરેલું તેનાજ આશ્રય નીચે આવ્યો છતાં યૂરાધનો બદલો લલાઈ કરીને આપ્યો. તેની જાત માટે પુણ્ય ખર્ચ કરીને અપકારનો બદલો ઉપકારથી આપ્યો એ ઉપકાર કાંઈ જેવો તેવો નહોતો.

લજ્જાના ભારથી અધોમુખ થયેલો સુલોચન કેટલો હિંસાળ કરે, “અરે વિધાતાએ જગતમાં સજ્જન અને ચંદન પરોપકારને માટેજ સર્જ્યો છે. પરોપકાર કરવાના સ્વભાવવાળા એ બંનેમાંય સજ્જન તો કોઈ અનેરી પ્રભા પાડે છે. સજ્જન ગમે તેવા દુર્જનનો પણ હૃદયપટ્ટો કરાવે છે. મેં એમનું બુદ્ધ કરવામાં શી કમીના રાખી છે, છતાં એ બંને મારા ઉપર કેવાં અનન્ય ઉપકાર કરનારાં છે. અરે ! મારું મુખ એમને શી રીતે બતાવું ! સમુદ્રમાં હું મરી ગયો હોત તો કેવું સારું ! જીવતા છતાં પણ આજે હું એમને જોવાય સમર્થ નથી.”

એ લજ્જાથી અવનત મુખવાળાને સુધર્મ મધુરવાણીથી શિખામણ આપવા લાગ્યો. “અરે ભાઈ ! તમે આટલા

બધા શોકમગ્ન કેમ છો ? શું કહુંબનો વિરહ યાદ આવે છે કે ધનનાશની પીડા સાલે છે, અથવા હજી પણ સરીરમાં કંઈ વ્યાધિ રહી ગયો છે શું ? કહો તો એનો ઝટ ઉપાય કરીયે ? કારણ કે ગ્રીષ્મઋતુમાં સૂકામગયેલાં નદી અને સરોવર વરસાદના પ્રવાહથી પાછાં આખાદ થાય છે. ક્ષીણ થયેલો બીજનો ચંદ્રમા પણ ધીરેધીરે વૃદ્ધિ પામીને પરિપૂર્ણ થાય છે. જગતમાં જીવોને તો પાપ કરવાથી દુઃખ મળે છે ને પુણ્ય કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તો એવી બાબતમાં ખેદ કે આતંક ન કરતાં સુખના અભિલાષી પુરુષોએ હમેશાં ધર્મને આરાધવો જોઈએ. અનંત જન્મ-મરણના દુઃખના કારણ પાપનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.” સુધર્મની મધુરવાણીથી સુલોચનની આંખોનાં પડલ ઉઘડી ગયાં.

“સખે ! તમારા જેવા ધર્મિની મેં સમુદ્રમાં નાખીને તમારી જે વિડંબના કરી છે, તે અઘાપિ મારા હૃદયને બાળે છે. આ મહાસતીની કઠ્ઠના કરવામાં મેં શી ઉણપ રાખી છે ? એ પાપનું ફલ મને અહીયાંજ પ્રાપ્ત થયું એવા આ પાપીને યમરાજાએ પણ છોડી દીધો. પણ હે મિત્ર ! જ્યાંસુધી હું જીવીશ ત્યાં લગી તારા ઉપકારને સંભારતો હું પશ્ચાત્તાપની ભઠ્ઠીમાં બળીશ. એ નરી દીવા જેવી સત્ય વાત છે.”

સુલોચનની વાત સાંભળી ઋદ્ધિસુંદરી બોલી. “સુલોચન ! તમને ધન્ય છે કે કરેલા પાપનો તમને આટલો બધો પશ્ચાત્તાપ થાય છે. કારણ કે પાપીઓ તો પાપ કરીને ઉલટા રાજ થાય છે, જ્યારે સજ્જનો પાપકાર્યથી દૂર ભાગે છે. અહીયાં તો અજ્ઞાનથી થઈ ગયેલા આ પાપમાં તમારો શું દોષ ગણાય ? આંધળો માણસ કુવામાં પડી જાય એમાં દોષ કેને દેવો ? માટે હે સત્પુરુષ ! આજથી પાપનો ત્યાગ

કરી ધર્મને આચર. વિષનું ભક્ષણ સારું, અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો તેય સારો પણ ઇંદ્રિયોના વિષયોને આધીન બની પાપાચાર સેવવો તે સારું નથી. કારણ કે સ્પર્શઇંદ્રિયને આધીન બનીને ગજરાજ બંધનને પામે છે. માછલું, ભ્રમર પતંગીયું અને મૃગહું એ બધાં માત્ર એક એક ઇંદ્રિયના વિષયને આધીન બનીને મૃત્યુને આધીન બની જાય છે. તો પછી પાંચેઇંદ્રિયોના વિષયને વશ પડેલા માનવીની તો વાતજ શી !”

ઋદ્ધિસુંદરીની વાણી સાંભળીને સુલોચન સાવધાન થઇ ગયો, એનાં જ્ઞાનલોચન જાગ્રત થઇ ગયાં. “હે સુંદરી ! તુંજ મારી બેન છો, માતા કહો કે ધર્માચાર્ય કહો અત્યારે તો તુંજ મારે ગુરુ સમાન છો, બોલ હવે મારે શું કરવું ?”

“આજથી પરનારીનો ત્યાગ કરી શીલરૂપી આભૂષણથી સુશોભિત થાઓ.” સુંદરીનું વચન અંગીકાર કરી સુલોચને ચોથું અણુપ્રત અંગીકાર કર્યું. પોતાના અપરાધને વારંવાર ખમાવતો તે પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો ગયો.

સુધર્મે પણ ત્યાં રહીને ન્યાયથી ઘણું ધન ઉપાર્જન કરી તે ગામમાં પોતાની કીર્તિરૂપી સુવાસ ફેલાવી કેટલાક સમય પછી પોતાની પ્રિયા સાથે સુધર્મ પણ તામ્રલિપ્તી નગરીમાં આવ્યો. પોતાના કુલાચારને પાળતો ધર્મકાર્યમાં પ્રીતિવાળો થયો. એ ઋદ્ધિસુંદરી પણ શ્રાવિકાપણના કુલાચારને પાળતી અનુક્રમે આયુઃ ક્ષયે પ્રથમ દેવલોકે દેવીપણમાં ઉત્પન્ન થઇ કષ્ટમાં પણ શીલની રક્ષા કરનારને જગતમાં શું નથી મળતું ?

૬

ગુણસુંદરી.

નવયૌવન વયમાં આવેલી કુમારિકા ગુણસુંદરીઃ
 લાવણ્ય ખુબ આકર્ષક બની ગયું હતું. જાણે નૃત્યદેવી
 સાક્ષાત્ નૃત્ય કરવાને રંગભૂમિ ઉપર ઉતરી પડ્યા હોય.
 એવી એની અજબ ચાલ સૌ કોઈના દિલને લોભાવી રહી
 હતી. એનો મધુર અને તાલબદ્ધ નૂરુર રણકાર, નાજુક
 ગરદનનો મરોડ ને ગજગામિનીની માફક એની છટા એના
 લાવણ્યને અદ્ભૂત રીતે શોભાવતાં હતાં. એ અતુલમ
 ગુણસુંદરી નામ પ્રમાણે ગુણવાળી પણ હતી. નવીન
 અશ્વમેધવાળી છતાં ઉશ્ચંચલ કે સ્વચ્છંદી નહોતી, અભિ-
 માની કે ઉદ્વિગ્ન નહોતી પણ વિનયવાન, ગંભિર તેમજ
 સમયની જાણકાર એ બાળા ધર્મરસિકા શીલના આભ-
 પણવાળી હતી.

સુઘોષ પુરોહિતની આ તનયા પર એકદિવસે તેનીજ
 જ્ઞાતિના વેદરૂચિની નજર પડી. મોરલીના મધુરા નાદે
 જેમ મણીધર ડાલાયમાન થાય, દીપકની કાંતિને જેમ
 પતંગીયુ જેમ હાલહવાલ થાય, તેમ વેદરૂચિ કામની પીડાથી
 આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયો મંત્રોથી સ્થંભિત થયેલા નાગની
 માફક જડવત બની ગયેલો વેદરૂચિ એની ઉપર ચોંટલી
 પોતાની દૃષ્ટિને પણ ખેંચી શક્યો નહીં. સખીઓ સાથે
 ક્રીડા કરતી બાળા નજરથી દૂર ગઈ છતાં એની દૃષ્ટિ તે
 એ પ્રમાણે જ સ્થિર થઈ ગઈ.

એના મિત્રોએ એને સમજાવી એના ઘર પહોંચાડ્યો
 પણ હૃદયશુન્ય બનેલો વેદરૂચિ ગુણસુંદરીના રૂપને ભૂલી
 શક્યો નહિ. વારંવાર એ બાળાના સૌંદર્યનું સ્મરણ

કરતો ને એના વિયોગની પીડાને ભોગવતો તે દુઃખીદુઃખી થઈ ગયો. શાંતિના શિતળતાના અનેક ઉપચારો કરવા છતાંય વેદફિચિનું દુઃખ ઓછું થયું નહિ. ત્યારે એના મિત્રો મારફતે સર્વે હકીકત જાણી એના પિતા વેદશર્મા બ્રાહ્મણ પુત્રના દુઃખથી દુઃખી થઈને સુઘોષ પુરોહિત પાસે આવ્યો. તેણે પોતાના પુત્રને માટે ગુણસુંદરીની માગણી કરી.

વેદશર્માની વાત સાંભળી સુઘોષ પુરોહિત બોલ્યો. “પંડિતજી ! આપની વાત તો ઘણી મજેહની છે પણ જરાક અસુર થઈ ગયું. આવસ્તી નગરના રાજપુરોહિતના પુત્ર પુણ્યશર્માને મેં ગુણીને અર્પણ કરેલી છે, તેની સાથે વિવાહ કરેલો હોવાથી હવે એ બીજને આપી શકાય નહીં. મોટાઓનું વચન અન્યથા થઈ શકે કે ?”

સમજી અને જાણકાર વેદશર્મા સુઘોષ પુરોહિતની વાત સાંભળી નિરાશ થઈ ચાલ્યો ગયો, પણ વેદફિચિ ગુણસુંદરીને ભૂલી શક્યો નહિ. જેમ જેમ એ ભૂલવાનો પ્રયત્ન કરે તેમ તેમ વેદફિચિ કામથી અધિક સંતપ્ત રહેવા લાગ્યો. એના માતા પિતાએ ગુણસુંદરી કરતાં રૂપગુણમાં અધિક કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરી આપવાની તત્પરતા દેખાડી પણ ગુણસુંદરીમાં રક્ત થયેલો વેદફિચિ કાંઈ પણ સમજ્યો નહિ. એણે અનેક વશીકરણના, મોહિનિના મત્રો સાધ્યા, દેવતાઓની ઉપાસના કરી. માનતા કરી છતાં ન તો ગુણસુંદરી મલી કે ન તો દેવતા પ્રસન્ન થયા. પુણ્ય વગર જગતમાં શું કાંઈ મલી શકે છે ?

યથા સમયે ગુણસુંદરીને પુણ્યશાળી પુણ્યશર્મા પરણી ગયો. વિધિપૂર્વક એ ગુણસુંદરીને ગ્રહણ કરી પુણ્યશર્મા પોતાને નગર પણ ચાલ્યો ગયો. પુણ્યવાનને જગતમાં શું નથી મલતું ? પાપીને જ જગતની વસ્તુઓ માટે તરફડવું

પડે છે. અરે ! કામની દુશ્વેષતા તો જુઓ કે જે પરાધીન અને દુર્બળ વસ્તુ હોય છે તેની પાછળ માનવી દિવાનો બની જાય છે ને સ્વાધીન અને સુલભ વસ્તુઓની તો પરવાહ પણ કરતો નથી જગતની આ કેવી વિચિત્રતા !

એ ગુણિયલ ગુણસુંદરીને પુણ્યશર્મા આવસ્તી લઈ જતાં વેદશ્રિ તો દારૂ પીધેલા મત્ત ગજરાજની માફક ઉન્મત્ત બની ગયો. કાર્ય અકાર્યમાં મૂઠ થયેલો વેદશ્રિ ધંતુરો પીધો હોય તેની માફક છકી ગયો. માતાપિતાએ સમજાવવા છતાં તે મૂર્ખ પોતાનું ભયું ઘર છોડી, ધનજત, આખરને તિલાંજલિ આપી ગુણસુંદરી પાછળ આવસ્તી ચાલ્યો ગયો. કામમાં અંધ થયેલા પુરૂષોને એ સિવાય બીજું સૂઝે પણ શું ?

આવસ્તી જતાં રસ્તામાં પર્વતની કંદરામાં ચોર લોકોની પક્ષી જેઈ ગુણસુંદરી મેલવવાની આશાએ એ દુષ્ટ પક્ષીમાં રહી પક્ષીપતિની સેવા કરવા લાગ્યો. અનેક સાહસિક કાર્ય કરીને તેણે પક્ષીપતિની પ્રીતિ સંપાદન કરી લીધી. એકદા વેદશ્રિના કહેવાથી પક્ષીપતિએ આવસ્તીમાં પુણ્યશર્માને મકાને ઘાડ પાડવા માટે હેરઓ મૂક્યા. હેરઓની બાતમીને અનુસારે રાત્રીને સમયે પદ્મીપતિએ પુણ્યશર્માને ઘર ઘાડ પાડી. ભિક્ષુ લોકોએ એના મકાનમાંથી બધું હુટીને પેલો વેદશ્રિ ગુણસુંદરીને ઉપાડી ચાલતો થયો. એ રીતે ઘાડથી મલેલો માલ ઉઠાવીને શિખતાથી તેઓ બધા પદ્મીમાં પહોંચી ગયા. પછીતો જાણે રાજ !

પદ્મીમાં ગુણસુંદરીને સારી રીતે રાખતો વેદશ્રિ એના માન સન્માનમાં કે ખાન પાનમાં ઉણપ આવવા દેતો નહિ. એને પ્રસન્ન કરવા માટે અનેક વાતો કહી

સંભળાવતો હતો. એક દિવસે ખુશી થયેલી ગુણસુંદરીને તે વાડવે કહ્યું. “હો ભદ્રે ! તારા ગુણોએ માફ ચિત્ત હરી લીધું છે. તે હવે મને પાછુ આપ. એ ચિત્ત વગર તો સંજ્ઞા રહિત હું મરેલા જેવો છું. તું તો ધર્મને જાણનારી ને પરોપકારી તેમજ દયાવતી છો તેથી મારી ઉપર હવે કૃપા કર ? તું જો કે દૂર હતી તો પણ ખાતાં કે પીતાં, સુતાં કે બેસતાં, જાગતાં કે નિદ્રામાં હું તનેજ જોતો હતો, તને મેળવવા માટે હું આભ જમીન એક કરી રહ્યો હતો!”

એ બ્રાહ્મણની કણને અપ્રિય વાણી સાંભળી ગુણસુંદરી બોલી. “તમે કોણ છો ? મેં તમને ક્યાંય જોયા નથી. છતાં તમે કહો છો કે તેં માફ ચિત્ત હરી લીધું એતો આશ્ચર્ય !”

ગુણસુંદરીના જવાબમાં વેદરચિએ પોતાની કર્મ-કથા કહી સંભળાવી. એની કથા સાંભળી ગુણસુંદરી વિચારમાં પડી, “અરે ! અરે ! મારામાં આ ખુબ રાગ-વાન થયો જણાય છે. આવા અનાર્ય અને કુસ્થાનમાં આ મારા શીલને હું શી રીતે રાખીશ ? શરણુ રહિત અને એકાકી માફ શું થશે ? પણ ગમે તે ભોગે હું મારા શીલને રાખી પ્રવર્તિનીએ આપેલા વ્રતને ખંડિત કરીશ નહીં. હજી આ કંઈક ગુણવાન જણાય છે કે પ્રાર્થના કરીને મારી યાચના કરે છે. બાકી તો પાપી અને ઉદ્ધત પુરૂષો તો બળાત્કાર કરવામાં જ શૂરા હોય છે. તો આને પ્રતિ-બોધી માફ શીલ રાખું. આને સમજાવવા માટે મારે કદાચ માયા કપટ પણ કરવું પડશે જો કેએ કૌટિલ્ય વિવેકી પુરૂષ ન કરવું જોઈએ છતાંય ધર્મથી એ શીલ રક્ષવા તે પણ કરવું.”

ગુણસુંદરી ખુબ વિચાર કરીને બોલી. “હો સુંદર !

તમારો મારી ઉપર આવો રાગ હતો છતાં તમે મને જણાવ્યું નહિ. જો મને જણાવ્યું હોત તો નજીકમાં રહેલા તમને મૂકીને હું વિદેશી સાથે પરણત નહિ. કારણ કે પડોસમાં જ ફલદાયક આમ્રવૃક્ષને છોડી દૂર રહેલા કેરડાના વૃક્ષની કોણ ઇચ્છા કરે? આપણું બન્નેનાં નિર્મળ કુળ હોવાથી આપણે સંપૂર્ણ સુખી થાત. બધુંય સાફ થાત. પણ હવે શું? અત્યારે તો આપણો સંબંધ લોકમાં નિંદા પાત્ર થાય ને પરલોકમાં દુર્ગતિને આપનારો થાય. મારે હે ધીર! એ બધી બાબતનો વિચાર કર. જે સજ્જન હોય છે તે ગંભીર અને વિચારશીલ હોય છે”.

ગુણસુંદરીની મધુરી મધમાખ સમાન વાણી સાંભળી એ વાડવ (બ્રાહ્મણ) વિચારમાં પડ્યો. “અહો! આ મારે વિષે રાગવાળી છે મેં જો પૂર્વે એને મારા મનનો અભિપ્રાય જણાવ્યો હોત તો બધુંય સાફ થાત, ને અત્યારે આટલો બધો પ્રયાસ મારે કરવો પડત નહિ. તેમ છતાંય પણ હવે એને છોડી કેમ દેવાય? ખુશિત કદિ મોં આગળ પડેલો ભોજન થાળ પાછો ઠેલી શકે કે?”

વિચાર કરીને તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો. “હે મુન્દરી! તારું કથન જો કે સત્ય છે છતાં તારા વિના હું હવે જીવીશ નહિ, મારું જીવન અત્યારે તારે આધીન છે. ભલે કુળને કલંક લાગે, જગતમાં મારી નિંદા થવાની હો તો ભલે થાઓ, અહીંથી સિદ્ધા દુર્ગતિમાં તારા સમાગમથી જવાતું હોય તો હું તૈયાર છું પણ મારા જલતા જીવને તો શાંત કર.”

એ વાડવની અંગાર સમી વાણી સાંભળી ગુણસુંદરી વિચારમાં પડી ગઈ. શરીરના ભોગે શીલપાલવાનો નિશ્ચય કરી ગુણસુંદરી બોલી. “જો તું મારા સંગમાં

સુખનો જ અભિલાષી હોય ને એ ખાતર જ જીવતો હોય તો મારે પણ તારું હિત કરવું જોઈએ. પણ હાલમાં ચાર માસ પર્વેત મેં મંત્રસિદ્ધિને માટે બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું છે. જે મંત્ર સિદ્ધ થવાથી તારું ને મારું કલ્યાણ થાશે, મારે અવિધવાપણું અને પુત્રની ઉત્પત્તિ થશે.”

ગુણસુંદરીનું વચન એ બ્રાહ્મણે ઘણા આનંદપૂર્વક અંગીકાર કર્યું. “વાહ ! શું મારા હિતની કરનારી છે ?”

ગુણસુંદરીએ પણ અત્યારે કાળવિલંબ કરવાનું ઉચિત માન્યું.

એ ધિરજાતિ બ્રાહ્મણના ઘરમાં રહેલી ગુણસુંદરી એના ઘરનું બધું કામ કરતી ને સારી રસવતિ કરીને બ્રાહ્મણને જમાડવા લાગી. થોડા દિવસમાં ગુણસુંદરીએ બ્રાહ્મણનો ખુબ વિશ્વાસ સંપાદન કર્યો. જેથી બ્રાહ્મણના દીલમાં થયું કે “આહા ! શું મારા પર પ્રીતિવાળી છે ?”

કાજલની કંગાલ કોટડીમાં રહીને એ હુદ્ બ્રાહ્મણની સેવા કરતી ગુણિયલ ગુણસુંદરી આયંબિલનું તપ કરીને પોતાની કાયાને દમવા લાગી. સ્નાન, શ્રંગારાદિ દરેક શાલા તજી દીધી. એવી રીતે ગુણસુંદરીને ચાર ચાર માસની અવધિનાં બહાણાં વહી ગયાં. છેલ્લે દિવસે રાત્રીના ગુણસુંદરી પોકાર કરવા લાગી, હૈયાં, માથાં કુટતી બૂમો મારવા લાગી. એના આ ચિત્કાર ને ચિદ્વાવવાથી વેદરચિ ગભરાઈ ગયો. “શું છે ? શું છે ?”

“અરે ! રૂઝની વ્યાધિથી હું મરી જાઉં છું.” પેટની પીડા તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરતી બોલી. બ્રાહ્મણે મણિ-મંત્ર આદિ અનેક ઉપચાર કરવા છતાં એ સુંદરી ભૂમિપર આજોટતી લોટવા લાગી. પ્રાતઃકાળે શ્રદ્ધાકાર્ય કરવા છતાંય આકંઠ કરવા લાગી. “અરે સુંદર ! તારા શ્રદ્ધને યોગ્ય હું ન હોવાથી દુર્ભાગ્યવાળી છું. શું કરું ? પેટની પીડા તો

પીડ છે તે ઉપરાંત મારા મસ્તકે વેદના થાય છે. મારા અંગાપાંગ ભડકે બળે છે. મારા શરીરની સંધીઓ તુટી રહી છે. ક્યાં જાઉં ! શું કરું !”

અરે ! મને સ્વામીના વિયોગનું દુઃખ નથી પણ તારા ઉપર મારાથી કાંઈ ઉપકાર થયો નહિ એ દુઃખ મને અધીક પીડ છે મારા માટે દુઃખ સહન કરવા છતાં તને કાંઈ ફલ-મલ્યું નહિ. મૃગલો જેમ દૂરથી મૃગજળ જોઈને દોડે છે પણ આખરે નિરાશ થાય. પણ એમાં તું શું કરે ? મેં પરલવમાં મારા સુખને માટે કેટલાને દુઃખી કર્યા હશે. કોઈને કુડાં આળ દીધાં હશે. પારકાં ધન ચોર્યાં હશે તેમજ પરસ્રી ઉપર બળાત્કાર કર્યા હશે. તે મારાં પાપ અત્યારે મને ઉદય આબ્યાં. હે સુંદર ! અત્યારે વગરઅગ્નિએ પણ હું બળી જાઉં છું-મરી જાઉં છું. દુઃખ સહન કરવાને અશક્ત એવી મને તું કાષ્ટની ચિતા ખડકાવી બળી મરવાની રજા આપ. ”

“હે ભદ્રે ! અધીરી ન થા ! મારા પ્રાણના લોગે પણ હું તારો રોગ દૂર કરીશ. ભાગ્યયોગે તને આ દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે પણ તું હવે શ્રાવસ્તી જા ! ત્યાં વૈદની ઔષધિથી તારો રોગ દૂર થશે.”

“ત્યાં હવે હું શી રીતે જાઉં ? લોકો મને શું કહે ? મારો સ્વામી મને ઘરમાં શી રીતે રાખે ? પુરૂષો તો હમેશાં ઈર્ષ્યાવાળા હોય છે માટે હવે તો તું જ વિચાર કર કે મારે મરણ વગર બીજા કોનું શરણ છે અત્યારે ?” ગુણ-સુંદરીનાં વચન સાંભળી બ્રાહ્મણ ગળગળો થયો.

“અરે ! તારું દુઃખ હું જોવાને અસમર્થ છું. ભડ-ભડતી ભયંકર અગ્નિ જ્વાલાને હું શી રીતે જોઈ શકું ? માટે તું તારે ખુશીથી તારા નગરમાં જા, તને તારા ગામે

જવામાં હું સહાય કરીશ, કારણકે જીવતર સલામત હશે તો કાલે સૌ સારાં વાનાં થશે.”

“હે સોમ્ય ! જેમ તમને સુખ પડે તેમ કરો.”

ગુણસુંદરીને રથમાં બેસાડીને વેદ્ધચિ શ્રાવસ્તીની સીમાએ આવ્યો, નગરની સમીપે આવીને બોલ્યો. “હે સુભગે ! તું તારા પતિને ઘેર જા, હું પણ હવે મારો નગર તરફ જઈશ.” તેદ્વીજની વાણી સાંભળી ગુણસુંદરી બોલી. “હવે બીજી વાતથી સંયુત. આજથી તું મારો ભાઈ છે માટે સુખેથી નિઃશંકપણે મારી સાથે મારા નગરમાં ચાલ. બેનની સાથે આવવામાં શું ભાઈને લજ્જા હોય ?”

ભાવીનો વિચાર કરતો વેદ્ધચિ રથને હાંકતાં નગરનીમાં પુણ્યશર્માને મકાને પહોંચ્યો. પુણ્યશર્મા પોતાની પત્નીને જોઈ ખુશી થયો. “હે નાથ ! લિલ્લ લોકો ધાક પાડીને મને લઈ ગયેલા તે આ બાંધવે મને તેમના પંજામાંથી છોડાવી. માટે એનું બહુ માન કરો.” પ્રિયાનું વચન સાંભળી રાજી થયેલો પુણ્યશર્મા બોલ્યો. “હે સુંદર ! કાગડાના ટોળામાં હંસની માફક તમારે લીલ્લના સહવાસમાં રહેવું યોગ્ય નથી. માટે સુખેથી અહીં રહો, અહીંયાં રહેતાં તમને કાંઈ ન્યૂનતા રહેશે નહીં.”

પુણ્યશર્માનાં મધુરાં વચનથી અધિક લજ્જાતુર થયેલો વેદ્ધચિ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “કાચલના શબ્દ માફક શી એના વચનની મધુરતા ! કામદેવ જેવો તો આ સ્વરૂપવાન છે. સમુદ્રની માફક ગંભીર અને કેવો ઉમદા દિલાવર દિલનો છે ! આ ભાગ્યવાનનું મેં વગર કારણે અનર્થ કર્યું. અરે ! મારામાં ને એનામાં કેટલું અંતર ? ક્યાં એની સજ્જનતા ને ક્યાં મારી દુર્જનતા ? દુર્જનની માફક બીલાડો લોહપતાથી દુધની ભરેલી ટાણીને ભાગતો

નથી શું ! આ ગુણિયલ ગુણ્ણુદરી આવા નરરત્નને છોડી-
ને મારા જેવા અધમ નર સાથે રમે ખરી ? રાજહંસી તો
માનસરોવરમાં રહેલા કમલનેજ સેવે લીંબડાને નહિ. કુડા
ઢિપાયે કરીને પણ એણે પોતાનું શીલ પાળ્યું ને મારા
આત્માનો નરકમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો. હવે આજથી આ મહા-
સતીના શીલને સંભારતો કદાપિ હું આવો અપરાધ
કરીશ નહિ.”

ઉપકારના ભારથી નમ્ર થયેલા વેદરૂચિને અવસરે
અભ્યંગ, ઉદ્વર્તનથી સ્નાન વગેરે કરાવી ખાનપાનથી વૃદ્ધ
કર્યો. નિશા સમયે સારી રૂપાળી સુવાળી મખમલની સુખ
શય્યામાં પોઢાડ્યો. શરમ અને લજ્જાથી નાશી જવાની
ધ્રુવાવાળો વેદરૂચિ મધ્યરાત્રીને સમયે શય્યામાંથી ઉઠી
ગુપચુપ ચાલવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો છતાં નશીજ
આગળનું આગળ !

અકસ્માત એક સાથે એને ઠંશ દીધો ને પોકાર કરતો
ત્યાં ઢગલો થઈ પડ્યો, પુણ્યશર્મા વગેરે પરિવાર એકઠા
થઈ ગયો. દીપકના પ્રકાશમાં સર્પને નાશી જતાં પુણ્ય-
શર્માએ જોયો, તરતજ નગરમાંથી અનેક મંત્ર તંત્રના
જાણકારોને બોલાવ્યા. ગાડીઓને બોલાવ્યા પણ એમની
મહેનત વ્યર્થ ગઈ ને વેદરૂચિની વાચા પણ બંધ થઈ ગઈ
ને બેભાન થઈ ગયો. આખરે બધા નાસીપાસ થઈ ચાલ્યા
ગયા. “શું કરીયે એનું મોત આવ્યું એ બહાને.”

હવે વેદરૂચિ મૃત્યુની રાહ જોઈ રહ્યો હતો, ને પુણ્ય-
શર્મા નિરાશ હતાશ થઈ ગયો. પ્રાતઃકાળના સૂર્ય પોતાનો
રથ હવે છોડી મુક્યો હતો, બેભાન વેદરૂચિ આ જગતની
છેલ્લામાં છેલ્લી હવા ખાઈ રહ્યો હતો વિષના તીવ્ર આક-
મણથી તેના છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ ચાલી રહ્યા હતા પોતાના

સ્નેહીને સર્પદંશથી મૃત્યુ પામતો જોઈ પુણ્યશર્મા કંપી ઉઠ્યો. “બસ થઈ રહું હવે ખેલ ખલાસ.”

એકાએક કાંઈક નિશ્ચય કરી ગુણસુંદરી હાથમાં જળની અંજલી લઈ ત્યાં હાજર થઈ સર્વેની સમક્ષ તે નિહરપણે બોલી. “હે શાસનદેવ ! મારું શીલ જે નિષ્કલંક હોય તો આ સર્પવિષ ઉતરી જશે.” એ પ્રમાણે બોલતી ગુણસુંદરીએ ત્રણવાર જળ લઈને પોતાના હાથથી એને સિંચન કર્યું. બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે વેદરૂચિ સાંજેતાજે ભૂમિ ઉપરથી બેઠો થઈ ગયો જાણે નિદ્રામાંથી જાગત થયો હોય તેમ, આજીબાજીએ જોતો અજાયબ થઈ ગયો. એણે શું જોયું ?

લોકો ધૂપ, દીપ, કુંકુમ ને પુષ્પથી આ મહાસતીની પૂજા કરી રહ્યા હતા. “હે મહાસતી ! તું ચિરં જીવ ! જય પામ.” સમજ ન પડવાથી વેદરૂચિના પૂછવાથી બધાએ ખુલાસો કર્યો, જે સાંભળીને વેદરૂચિ ચકિત થઈ ગયો એ મહાસતીનો વખાણ કરતો બોલ્યો હે બહેન ! હું શું કરું ?”

“પરદારાગમનનો ત્યાગ કરી મારા અને તારા ઉપર ઉપકાર કર.” ગુણસુંદરીના વચનથી તેણે એ વ્રત અંગીકાર કર્યું, પછી તો ગુણસુંદરીને પોતાનાં પાપ ખમાવી તે પોતાને સ્થાને ગયો. ગુણસુંદરી પણ કાળે કરીને આયુક્ષયે પ્રથમ કલ્પમાં દેવીપણે ઉત્તમ થઈ.

૭

“પરદેશમાં.”

“બડા બડાઈ ના કરે, બડા ન બોલે બોલ હીરા મુલસેં ના કહે, લાખ હમારા મોલ.”

એ રતિસુંદરી, બુદ્ધિસુંદરી, ઋદ્ધિસુંદરી અને ગુણસુંદરી જીવનને તૃણવત ગણીને શીલને પાળી અતુકમે

સ્વર્ગમાં રતિસુંદર નામના વિમાનમાં દેવીપણે ઉત્તર થઇ. ત્યાં દેવલવનાં અનુપમસુખો ભોગવી આ ચંપાનગરીમાં કાંચનશેઠને ત્યાં વસુધરા નામની સ્ત્રીથી રતિસુંદરીના જન્મ થયો તેનું નામ તારા, કુબેરશેઠને ત્યાં પદ્મની નામે સ્ત્રીથી બુદ્ધિસુંદરીના જન્મ થયો તેનું નામ શ્રીમતી, ધરણશેઠને ત્યાં લક્ષ્મી નામે સ્ત્રીથી ઋદ્ધિસુંદરીના જન્મ થયો તેનું નામ વિનયવતી અને પુણ્યસાર શેઠને ત્યાં વસુશ્રી નામે સ્ત્રીથી ઉત્તર થયેલી ગુણસુંદરીનું નામ દેવી ! સરોવરમાં જેમ રાજમરાલી શોભે તેમ એ ધનાઢ્યોના કુળને શોભાવતી શાસ્ત્રકળાનો અભ્યાસ કરી જૈન ધર્મથી સુવાસિત થયેલી અનુક્રમે તે યૌવન વયમાં આવી.

તીર્થંકર ભગવાનને પરલવમાં આપેલા દાનના પ્રભાવે વિનયંધર શેઠને એ ચારે બાળાઓ પરણી. સમકિત અને આર વ્રતને શોભાવતી એ ચારે બાળાઓના પુણ્યને યોગ્ય વિનયંધર હતો, કારણકે વિધિ પણ સરખેસરખાંનો મેલાપ કરાવી આપે છે પરલવના અભ્યાસથી આ લવમાં પણ તેઓ ધર્મમાં પ્રીતિવાળાં થઇને પ્રાણને ભોગે શીલ પાલવામાં સાવધાન છે. હે રાજન્ ! દેવતાનાં સહાયવાળાં અને ધર્મરસિક એવાં એમને જે વિધિ કરે છે તે સત્વર નાશ પામે છે. તેં તો બધું નજરોનજર જોયું છે. સુરૂપવાન છતાં શાસનદેવીએ એમનું સ્વરૂપ ખિલતસ બનાવી એમની રક્ષા કરી ને ક્ષણવારમાં પાછું મૂળ સ્વરૂપ થઇ ગયું એ બધાય એમના શીલનો પ્રભાવ !

એ શીલવતીઓના હુંકાર માત્રથી ગમે તેવો મહા-વિદ્યાવાન નર પણ બળી ભસ્મ થઈ જાય. પણ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી દયાપૂર્ણ હૃદયવાળી એ સ્ત્રીઓએ તેં દુઃખ આપવા છતાં લગાર પણ તારું માહું ચિત્તવ્યું નથી. જોઇ એમની ઉદાર ભાવના ?

જ્ઞાની ગુરૂની વાણી સાંભળી રાજા શ્રીકેતુ (ચંપા-
ખતિ)નાં મિથ્યાત્વ પડલ દૂર થતાં એનાં જ્ઞાન નેત્રો ખુલી
ગયાં. “હે ભગવન! એમનાં જીવિતને ધન્ય છે કે જેમનાં
જીવિતાંત પણ એકાંતે હિતકારી અને મનોહર છે, હું તો
પાપરસિક, સતીને:સંતાપનાર, મહાન દુરાચારી છું છતાંય
મારું પુણ્ય જાગ્રત છેકે આપનો ધર્મોપદેશ સાંભળવાને હું
લાગ્યવાન થયો છું. હે ભગવન! આજથી એ દુર્ધર શીલ-
સ્થિત મારે હો. યાવત જીવન પર્યંત મારે એ પ્રત
મંજુર હો.”

વિનયધર શેઠ હાથ જોડી બોલ્યો. “હે ભગવન!
આપના ધર્મોપદેશથી અમારો સાંસારિક મોહ નષ્ટ થયો.
અમને ચારિત્રરત્ન આપીને અમારો ઉદ્ધાર કરો!”

“તમારે માટે તે યોગ્ય છે માટે સારા કાર્યમાં વિલગ
કરવો નહિ.” ગુરૂએ અનુમતિ આપી. ગુરૂને વાંદીને સર્વે
જોતજોતાને સ્થાને ગયા. વિનયધર શેઠ ચારે પ્રિયાઓ
સાથે દીક્ષાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. આવો અપૂર્વ અવ-
સર જોઈ શ્રીકેતુની દીક્ષાની ભાવના પણ વૃદ્ધિ પામી.
મંત્રીઓએ સમજાવવા છતાં એની ઉત્તમ ભાવનાનો વેગ
અટકી શક્યો નહિ. છમાસના ગર્ભવાળી પટ્ટરાણી વૈજય-
વંતીનો રાજગાદી ઉપર અભિષેક કરી રાજાએ પણ વિન-
યધરની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

રાજા, વિનયધર, એની ચારે પ્રિયાઓ તેમજ બીજા
કેટલાક ભાવિક પુરોહિતોની એ પ્રમાણે દીક્ષા થઈ ને જય-
જયકાર વર્તી રહ્યો. પછી તો ગુરૂ મહારાજ પરિવાર સાથે
વિહાર કરી ગયા.

ગર્ભાંતું પાલન કરતાં વૈજયવંતી રાણીને એક પુત્રીનો
પ્રસવ થયો. પુત્રીના જન્મથી દુઃખી થયેલી રાણીએ

પુરતજ મંત્રીને ખબર મોકલાવી. વિધિની વિચિત્રતાને ચિંતવતા મંત્રીએ પુત્રીની વાત ગોપવીને તરતજ રાજ્યમાં પુત્ર જન્મની વધામણિ જાહેર કરીને ગુપ્ત રીતે એ કન્યાને ઉછેરવા માંડી. પુરૂષનાં વસ્ત્ર ધારણ કરાવી શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની યોગ્ય તાલિમ અપાવતાં અનુક્રમે તે યૌવનવયમાં આવવાથી પટ્ટરાણી ચિંતાતુર થયાં. આ પુરૂષરૂપે રહેલી કન્યાને હવે પરણાવવી જોઈએ.

મંત્રીએ પુરતો વિચાર કરી એક પ્રભાવિક યક્ષનું આરાધન કરવાથી ચંપાનો અધિષ્ઠાયક યક્ષ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો. “ત્રીજે દિવસે પોતાનપુર નગરના રાજકુમાર કમલસેનને ચંપાનગરીની બહારના સરોવરને કાંઠે લાવીને સુકી દઈશ તે આ બાળાને માટે યોગ્ય વર છે. ચંપાની રાજ્યલક્ષ્મીનો સ્વામી પણ તેજ થશે. આ બાળાનો પરલવનો ભર્તા પણ એજ હોતો.”

એ યક્ષના આદેશથી તમારા પર રાગવાળી એ રાજ બાળા સાથે હું મંત્રી મતિવર્ધન તમારી રાહ જોતો એ ઉદ્યાનમાં અશોકવૃક્ષની છાયામાં બેઠો હતો. તે પછીનું પૃતાંત આપ જાણો છો.” મંત્રી મતિવર્ધન રાજકુમાર કમલસેન આગળ ચંપાપતિની કથા એ રીતે સમાપ્ત કરી.

રાજકુમારે પણ મંત્રીનું વચન અંગીકાર કર્યું. આજ સુધી રાજકુમારના વેષમાં રહેલી રાજકુમારી ગુણસેના શુભ મુહુર્તે અને શુભ દિવસે મોટા આડંબરપૂર્વક કમલસેનની સાથે પરણી ગઈ. એ નિમિત્તે મોટો વર્ધાપન મહોત્સવ થયો, તે સાથે કમલસેનનો ચંપાની ગાદીએ સંખ્યાલિષેક પણ થઈ ગયો. રાજકુમાર કમલસેન મહારાજ કમલસેન થયા. ચંપાનગરીના-અંગદેશના ભાગ્યવિધાતા થયા.

રાજ્ય અને રમણીનાં મુખ ભોગવતા મહારાજ કમલ-
સેન મુખમાં પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરતા હતા. તે દર-
મિયાન વત્સ દેશના અધિપતિ સમરસિંહનો એક વાચાળ
હૂત એક દિવસે ચંપાની રાજસભામાં હાજર થઈને મહા-
રાજ કમલસેનને કહેવા લાગ્યો. “રાજન્! વંશપરંપરાથી
આવેલી રાજલક્ષ્મી પણ દુઃખથી ભોગવાય છે તો તમે
આ નંદણીયાતી રાજ્યલક્ષ્મી મુખેથી શી રીતે ભોગવશો?
તમારે રાજ્ય ભોગવવું હોય તો અમારી આજ્ઞા માનો,
અથવા રાજ્ય છોડી પલાયન થઈ જવ કે સામે યુદ્ધ આપો;
એ સિવાય ચોથો ઉપાય નથી. પૃથ્વી કાંઈ રાજ વગરની
નથી સમજ્યા?”

હૂતની વાણી સાંભળી મનમાં કોપ ધારણ કરવા છતાં
હસીને બોલ્યો. “જા! તારા એ સિંહ નામધારી રાજાને
યુદ્ધના મેદાને મોકલ! હું પણ એની સામે આવું છું. કહેજે
કે આપણા બંનેનો ન્યાય ત્યાં થશે.”

હૂત કાંઈ બોલવા જતો હતો પણ કાંઈ ન બોલવા
દેતાં ગળે પકડીને સભામાંથી કાઢી મુક્યો. અપમાનથી
ધમધમતો હૂત ચાલ્યો ગયો.

બંને લશ્કરો પછી તો સામસામે ગાઠવાઈ ગયાં. મહા-
સાગર સમી એ પ્રચંડ સેનાના રક્તપાતની ભીતિથી ઘ્યાણ
હૃદયવાળા કમલસેનનું હૃદય કમચું. “આ હા! આ ધમંડી
અને અભિમાની રાજાની ઇર્ષ્યાવૃત્તિથી લાખો માણસોનો
ક્ષય થઈ જશે, એના કરતાં તો અમે બંને જ લડીએ તો
કેવું સારું!”

કમલસેને પોતાનો અભિપ્રાય હૂત દ્વારા સમરસિંહ
રાજાને જણાવ્યો. પોતાને બળવાન માનનાર સમરસિંહે
તે વાત ઝટ સ્વીકારી લીધી. સમરસિંહ પણ નામ પ્રમાણેજ

ગુણવાળો હતો. પ્રૌઢ વયનો છતાં પોતાના બળથી તે જગતને તણ માત્ર ગણનારો હતો. ત્યાં આ બાળક કમલ-સેનનો એને શું હિસાબ !

સિંહની માફક ગર્જના કરતા બન્ને રણે ચડ્યા. બન્ને એક બીજાના ઘાને ચુકાવતા એક બીજા પર ઘા કરવાની તક શોધવા લાગ્યા. પોતપોતાનાં અનેક આયુધો એકબીજા સામે ફેંકવા લાગ્યા. લાલા, મુદ્ગલ, ફરસી, તલવાર વગેરેનો ઉપયોગ કરતા શત્રુને થકવવા લાગ્યા. પૂર્વના વેરને સંભારી જણે કહ્યો લડતા હોય એમ લડતા આખરે શસ્ત્રાસ્ત્રથી પરવારી તેઓ હાથોહાથની લડાઈ ઉપર આવી ગયા. બન્ને શૂરવીરો પોતાના અદ્ભૂત પરાક્રમનો પરિચય કરાવતા હતા, ક્ષણમાં કુમારન ડાઘ દેખાતી તો ક્ષણમાં સમરસિંહની.

અકસ્માત સમરસિંહને ઘા લાગવાથી તે રણભૂમિ ઉપર મૂર્ચ્છિત થઈને પડ્યો, એના લશ્કરમાં હાહાકાર થયો. રાજા કમલસેને શસ્ત્રને ફેંકી દઈ ઝડ એ રાજાનું મસ્તક પોતાના ખોળામાં લઈ લીધું. શીતલ જળ મંગાવી સિંચન કરી બીજા પણ અનેક ઉપચાર કરી સમરસિંહને સાવધાન કર્યો. હિંમત આપતાં કમલસેન બોલ્યો. “હે રાજા ! તમે નામથી જેવા સમરસિંહ છો તેવા કાર્યથી પણ છો, મારે ખેદ ન કરો. પ્રસન્ન થાઓ ને ફરીને શસ્ત્રગ્રહણ કરો !”

કમલસેન રાજાની વાણી સાંભળી સમરસિંહ વિચારમાં પડ્યો. “ઓ હો ! શું એની ગંભીરતા, શું એનું પરાક્રમ, શી એની ખાનદાની ? કોઈ રાજવંશી ઉત્તમ નર જણાય છે. વૃદ્ધ થવા છતાં મારી લોભ વૃત્તિ ક્યાં ! બાલક છતાં એની વિનયશીલતા ક્યાં ? હવે તો મારે આ લોભાસક્તિ છોડીને યોગાભ્યાસ કરવો એજ કલ્યાણકારી છે.” એમ

વિચારી સમરસિંહ બોલ્યો. “હે પરાક્રમી ! યુદ્ધમાં હારી ગયેલા એવા મારી સાથે તારે લડવું ચોચ નથી. જેથી મારી આઠ કન્યાઓ અને વત્સદેશની રાજ્યલક્ષ્મીને તું ગ્રહણ કર !”

સમરસિંહની વાણી સાંભળી ચમત્કાર પામેલો કુમાર બોલ્યો. “આપનું રાજ્ય આપજ ભોગવો. મારે આપની રાજ્યલક્ષ્મી જોઈતી નથી મહારાજ !”

“હું તો હવે પરલોકને વિષે હિતકારી એવું ઉત્તમ ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ.” એમ કહી સમરસિંહ યુદ્ધભૂમિ પર જ દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયો. કમલસેન નૃપના સમન્વયવા છતાં એ મહા માનીએ વૈરાગ્યશ્રી મુધર્માચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી જેથી સમરસિંહના સામંતરાજાઓએ કમલસેનને પોતાની રાજ્યધાનીમાં લાવી આઠે કન્યાઓ પરણાવી વત્સદેશની ગાદીનો અભિષેક કર્યો. બન્ને રાજ્ય લક્ષ્મીનો અધીશ્વર કમલસેન ચંપાનગરીમાં રહીને શાસન કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે પોતાનપુરથી શત્રુજયરાજાનો દૂત આવીને કમલસેન રાજાને નમ્યો. પિતા તરફથી દૂતને આવેલો બાણી સિંહાસનારૂઢ થયેલા કમલસેન નૃપતિએ પિતાના કુશલ સમાચાર પૂછ્યા.

રાજાના પ્રશ્નના જવાબમાં સ્વચ્છ આશયવાળો તે દૂત બોલ્યો. “હે સ્વામિન્ ! વસંત યાત્રામાં ગયેલા આપ કાંઈ પણ કારણ પિતાને જણાવ્યા સિવાય ચાલ્યા ગયા. પાછળથી ચારે તરફ શોધ કરતાં આપનો પત્તો ન લાગવાથી નગરના લોકો હાહાકાર કરતા રાજા પાસે આવ્યા. ક્ષણ પહેલાંનો બધો આનંદ શોકમાં પલટાઈ ગયો. રાજા પણ દુઃખી દુઃખી થઈ ગયા. તમારા વિયોગે

તમારાં માતા પિતા જે દુઃખ ભોગવે છે તેનું વર્ણન કરવાને કોઈ શક્તિમાન નથી. એવા દુઃખમાં સમય વ્યતીત કરતાં હાલમાં તમારા ગુણોનું વર્ણન કોઈક વૈતાલિકના મુખેથી સાંભળી કંઈક સ્વાસ્થ્ય પામેલા રાજાએ મને આપની પાસે મોકલ્યો છે મારે હે દેવ ! આપના દર્શનથી હવે આપ માતાપિતાને રાજી કરો ?”

હતની વાણી સાંભળી રાજા વિચારમાં પડ્યા. “અહા ! માતાપિતાનો મારી ઉપર ગાઠ સ્નેહ છે કે જેથી આટલો દીર્ઘકાલ જવા છતાંય તેઓ મને ભૂલ્યા નથી. હું તો રાજ્ય અને રમણીમાં માતાપિતાને ભૂલી ગયો છું છતાં હવે મારે ત્યાં જઈને માતાપિતાના મનને હર્ષ પમાડવો જોઈએ”.

રાજાએ વિચાર કરી મતિવર્ધન મંત્રીને રાજ્ય ઉપર અધિષ્ઠિત કરી પોતાના વતન જવાની મોટા આડંબર ખૂર્ચક તૈયારી કરી. અનેક હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ-રૂપ ચતુરંગી સેના તથા પોતાની પ્રિયાઓ સહિત કમલ-સેને પ્રસ્થાન કર્યું.

માર્ગમાં અનેક રાજાઓના ભેટણાંને સ્વીકારતો, તેમની મહેમાનગતિનો સ્વાદ ચાખતો કમલસેન પોતાનપુરના માર્ગે ચાલ્યો. અનેક નગર, શહેરના લોકોથી ભેવાતો, દીન અને દુઃખી જનોના દુઃખને દૂર કરતો, જનમંદિરોમાં પૂજાને રચાવતો તેમજ જીર્ણ એવા જન પ્રાસાદોને ઉદ્ધાર કરતો રાજા, જૈન શાસનની પ્રભાવના વધારતો હતો. રાજા કમલસેન ચતુરંગી સેના સહિત પ્રયાણ કરતો અનુક્રમે પોતાનપુરના સીમાડે આવી પહોંચ્યો. એ દિશાવિ-જયી પુત્રના આગમનનો વૃત્તાંત જાણી માતા પિતાના હર્ષનો કાંઈ પાર ન રહ્યો.

સાચ પોતાનપુર રાજકુમારની અપૂર્વ ઋદ્ધિ જોવાને ઉલટયું. નગરને શણગારવામાં બુદ્ધિમાનોએ પોતાની બુદ્ધિ ખર્ચી નાખી. રાજકુમારના પ્રવેશ મહોત્સવ માટે મોટી ધામધુમ થવા લાગી. રાજમાર્ગો, નાનામોટા રસ્તાઓ તોરણો અને પથરંગી વાવટાઓથી શોભવા લાગ્યા. અનેક પ્રકારે માંગલિક વાદિત્રો વાગવા લાગ્યાં. એવા મોટા મહોત્સવપૂર્વક કમલસેન નૃપ પોતાનપુરમાં પ્રવેશ કરી પિતાના અરણ્યને વિષે નમ્યો.

૮

“શ્રેષ્ઠ શુ ? સામ્રાજ્ય કે સંયમ ?”

પંકાત્પન્ન મૃદઃ સ્વર્ણ, નવનીતં ચ તક્રતઃ ।

રત્નં યથોપલાત્સારં, નૃત્વાદ્ ધર્માર્જનં તથા ॥૧॥

ભાવાર્થ—આ જગતમાં સારભૂત શું છે ? જેમ કાદવમાં ઉત્પન્ન થયેલું કમલ સારભૂત છે, જેમ માટીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું સુવર્ણ સારભૂત છે, છાસમાંથી નિકળેલું માખણ જેમ સારભૂત છે, અને પથરની જાતિમાં જેમ રત્ન સારભૂત છે તેવી રીતે મનુષ્યજન્મમાં ધર્મ ઉપાર્જન કરવો તે સારભૂત છે.

દ્વિવિજયી પુત્ર કમલસેનને પિતાએ સ્નેહથી આલિંગન કર્યું. સમૃદ્ધિ સહિત પુત્રને જોઈને એ પિતાના વાત્સલ્યની સીમા રહેતી નથી. આખાય નગરના નરનારીઓના આનંદની તો વાત જ શી ? અનેક સૌભાગ્યવંતીઓએ કટાક્ષ પૂર્વક જોયેલો એ રાજકુમાર કનલસેન આજે તો કોઈ જુદો જ હતો. રાજમહેલમાં પિતાને નમ્યા પછી માતાનેય નમ્યો.

પુત્રના વિયોગથી દુઃખી થતી માતા જાણે પોતાનું દુઃખ બહાર કાઢતી હોય તેવી રીતે હર્ષાશ્રુને વહેવડાવતી

બોલી “વત્સ ! તું તો અમને મુકીને જતો રહ્યો પણ તારા જવા છતાં તારા વિચારે પણ અમે જીવીએ છીએ તે અમે વજમાફક કઠોર હૈયાનાં છીએ તેથી જ. આજે અમારા મોટા પુણ્યે તારો મેલાપ થયો. રે પુત્ર ! વડલાની શાખાઓની પેઠે તું રાજ્યઋદ્ધિ, પુત્ર, કલત્ર સહિત વૃદ્ધિ પામ, જય પામ !”

પોતાની માતાની આશિષ મેળવી બીજી માતાઓને પણ નમ્યો. તે પછી પ્રધાનાદિક સર્વેને મલી ભેટી કુશલતા પૂછી. વૃદ્ધજનો સંતોષ પામ્યા.

રાજસભામાં રાજાએ કમલસેનને પૂછ્યું. “હિ પુત્ર ! અહીંથી નિકળી ગયા પછી તને આ બધી સાહેબી શી રીતે મલી તે સર્વે સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહે ?”

વડીલનું વચન અલઘ્ય જાણી કમલસેને પોતાની હકીકત બધી કહી સંભળાવી, કમલસેનની હકીકત સાંભળી બધા સહયો આશ્ચર્ય પામ્યા. કુમારની વાત સાંભળી શત્રુંજય રાજા પણ મસ્તકને કંપાવતો બોલ્યો. “અહો ! આશ્ચર્યની વાત છે. જુઓ તો ખરા ? જગતમાં કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ અને ચિંતામણિથી ય અધિક મહિમાવાળો ધર્મ જયવંતો વર્તે છે, કે જેના પ્રભાવથી મનુષ્યપણાએ સર્વે સમાન હોવા છતાં ધર્મથી મનુષ્ય કેવો મહાન બની શકે છે. પ્રાણીને ધર્મના પ્રભાવથી શું નથી મલતું ? નિષ્કલંક અને ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ, અખંડિત દીર્ઘ આયુષ્ય, ઐશ્વર્ય, ભૂજબળ, શરીરે નિરોગીપણું, અપરિમિત લક્ષ્મી, અતુલ્ય ભોજો, યશ અને કીર્તિ, એ બધુંય ધર્મથી મલે છે, એવા કલ્યાણકારી ધર્મથી જગતમાં કોણ મહાન છે ? એવા ધર્મને ઉપાર્જન કરવામાં આજસુ મારે હવે આ રાજ્યપિંજરમાં પૂરાઈ રહેવું શું યોગ્ય છે ?”

રાજ્યે તરતજ જ્યોતિર્વિદ્ પુરૂષોને બોલાવી સારામાં સારું મુહૂર્ત જોવરાવ્યું. ઉત્તમ મુહૂર્તને વિષે રાજ્યે મંત્રીઓને કુમારનો રાજ્યાભિષેક કરવાની આજ્ઞા કરી. મોટા મહોત્સવો મંડાયા. પોતનપુરે એકવાર ફરીને પાછી સ્વર્ગની શોભા ધારણ કરી, નવીન વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થયેલા નાગરિકો મોજમજાહ અને આનંદમાં સમય પસાર કરવા લાગ્યા. બાલકથી વૃદ્ધ પર્યંત અને રંકથી રાય પર્યંત સર્વે શું સ્ત્રી કે શું પુરૂષ બધાના મોજશોખ પૂરા કરવા માટે નગરમાં અનેક સ્થળે નાટ્યગૃહો, કીડા, રમતો, ગાન, તાન અને સંગીતના દેખાવો રાજ્ય તરફથી યોજવામાં આવ્યા હતા. શુભ મુહૂર્તે રાજ્ય અને મંત્રીઓએ કુમાર કમલસેનનો રાજ્યાભિષેક કરી દીધો. કુમારકમલસેન પોતનપુરના નરપતિ કમલસેન થયા. ત્રણત્રણ મહારાજ્યના સ્વામી થયા.

શત્રુંજયરાજ્યે હવે કર્મરૂપ શત્રુઓને છતવા માટે શીલધરગુફની પાસે ચારિત્રરૂપી રત્નને ગ્રહણ કર્યું. મોહ આચારૂપી સંસારની બદીનો ત્યાગ કર્યો. એ મહામુનિ રાજર્ષિ જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપશ્ચર્યાથી અષ્ટ કર્મનો નાશ કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શીવપુરી નગરીને વિષે ગયા, અજરામર સુખના ભોક્તા થયા.

મહારાજ કમલસેન ન્યાયથી પૃથ્વીનું પાલન કરતા નવીન ચંદ્રમાની માફક પોતાના પ્રતાપને વધારતા દેવતાની માફક પોતાનો કાલ સુખમાં વ્યતીત કરતા હતા, જૈન-શાસનની શોભાને વધારતા ને સામ્રાજ્યલક્ષ્મીને ભોગવતાં તેમનો દ્રણો સમય ભોગમાં ચાલ્યો ગયો. તે દરમિયાન મહારાજ કમલસેનને વટવૃક્ષની માફક અનેક પુત્ર પૌત્રાદિક ચરિવાર થયો. એમની યુવાવસ્થા વિજળીના ઝબકારાની

માફક પસાર થઈ ગઈ. પલિત જે દૂર હતો તે માથા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો. એ ભોગ એ સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીને ભોગવીને મહારાજ થાકી ગયા.

અરે વૃક્ષનાં એક દિવસનાં નવપલ્લવ પાંદડાંય કાળે ફરીને વિરાગતાને ધારણ કરે છે તો પછી મનુષ્ય જેવો મનુષ્ય જ્ઞાનવાન થઈનેય જો વૈરાગ્ય ન પામે તો એ તણ-થકી પણ હલકો સમજવો, જગત ઉપર ગ્રીષ્મરૂતુનો પંજો ફરી વળ્યો. શું રાય કે શું રંક બધાય તાપની વ્યથાથી આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયા. લોકો ઉપવનોમાં શું કે ઉઘા-નોમાં શું શિતલતા પ્રાપ્ત કરવાને તલાવમાં શું કે હોજમાં પડી રહેતા તોય તાપની વ્યથા તેમની આછી થતી નહિ. એમની પ્રાર્થના સાંભળવાને મેઘરાજ્ય નવરા ન હોતા, પ્રસ્વેદથી રેખરેખ થયેલા લોકો એવા લાંબા દિવસોમાં કરે પણ શું? મકાનમાં કે બહાર ક્યાંય શાંતિ નહોતી એ ગ્રીષ્મરૂતુના લાંબા દિવસોય પૂર્ણ થઈ ગયા ને તે પછી વર્ષારૂતુ આવી.

જળથી ભરેલી અનેક નવીન વાદળીઓ આકાશ મંડલમાં દોડધામ કરવા લાગી. સૂર્યના તીવ્ર તાપને બદલે સારોય દિવસ ઘનધાર સમાન રહેવા લાગ્યો. સૂર્યનાં તો દર્શને દૂર્લભ હતાં. પ્રલયના મેઘની માફક એધારે વર્ષાદ તુટી પડ્યો એ મેઘની ગર્જનાથી લોકોનાં હૈયાં ધબકવા લાગ્યાં, વિજળીના કડાકા ભડાકા થવા લાગ્યા, એવા મેઘની ધારાથી લોકો રાજ થયા, મેઘે પણ વરસાવવામાં કાંઈ મજા રાખી નહિ. પૃથ્વી જળમય બની ગઈ. નદી-નાળાં જળથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યાં, નદીઓએ પોતાની માઝા સુકવા માંડી. કાંઠા પર રહેલા વૃક્ષોને ભાગી નાખતી પોતનપુરની તોફાની નદીનાં પાણી સસુદની પેઠે આકા-

સમાં ઉછળતાં બધા નગરના જનોને ભય પમાડી રહ્યાં હતાં. એ નદીના પ્રચંડ પ્રવાહમાં અનેક ઝાડનાં ઝાડ તણાઈ જતાં હતાં અનેક મનુષ્યો મોતના ડાચામાં હોમાઈને ચાલ્યાં જતા હતા. હિંસક જીવોનાં કલેવરો પ્રવાહના ધોધમાં ખેંચાઈ જતાં હતાં. એ અતિવૃષ્ટિથી તોફાની નદીનાં પૂર જોવાને રાજ ગજગૃહ થઈને પ્રજા અમાત્યાદિક્ષી સાથે આવ્યો. એ તોફાની નદીનાં તોફાન વૃદ્ધિ પામતાં હોવાથી લોકો તો ભયથી નાસ ભાગ કરવા લાગ્યા. એ વધતાં જતાં નદીનાં પાણી કૌતુત ભરી નજરે રાજા નિહાળી રહ્યો હતો જળની સાથે મસ્તી કરનારા તારાઓ પણ આવા તોફાની જળમાં પ્રવેશ કરવાને હિંમતવાન નહોતા થતા. રાજા પાછો ફર્યો. ને એવાં એ પ્રલય સમા નદીનાં પ્રચંડ પૂર પણ બીજે દિવસે તો આસરી ગયાં.

બીજે દિવસે નદીને પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં શાંત અને મંદમંદગતિએ વહી જતી રાજાએ જોઈ. અત્યારે કેટલાક લોકો જળ સાથે મસ્તી કરતા કીડા કરી રહ્યા હતા. નગરની નારીઓ પાણીનાં બેડાં ભરી પોતપોતાને મકાને જઈ રહી હતી. એ ગઈકાલનું ને આજનું નદીનું વૈચિત્ર્ય જોઈ રાજાની વિચારશ્રેણિ પલટાઈ ગઈ.

“ઓહો! આ ઉદ્ધત નદીની માફક માણસ પણ ખુબ સમૃદ્ધિ, ઐશ્વર્ય અને સત્તાને પામી અનેકને સંતાપ કરનારો થાય છે. ઐશ્વર્ય અને યૌવનની અધીમાં અનેકને પીડા કરવામાં પાછુવાળીને તે જોતો નથી. એ ઐશ્વર્ય, સત્તારૂપ બાહ્ય પરિબ્રહ્મો ત્યાગ કરી પોતાના આત્મગુણોમાં જ જે રમણ કરે છે તે બીજને સુખકારી થાય છે. અરે જે રાજાઓ પોતાની સત્તા અને પરાક્રમના પ્રતાપે અનેક રાજાઓને તાબેદાર બનાવે છે, રણસંગ્રામમાં અનેક વૈરી-

ગણનો નાશ કરી પુષ્કળ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, અનેક પ્રાસાદો ખનાવી રાજ થાય છે, તેને પણ શયન માટે ફક્ત એકજ પલંગની જરૂર પડે છે. રથ, હાથી કે અશ્વ પણ માત્ર એકજ ઉપભોગમાં આવે છે વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરે પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોવા છતાં એ બધીય સામગ્રી ઉપભોગમાં આવતી નથી. અમુક પ્રમાણ જેટલીજ તે ભોગવવાની હોય છે તોય તે મેળવેજ જાય છે, એ લોભનો તે કાંઈ થોભ છે ?

અનેક આરંભ સમારંભ કરીને આત્મા મેળવે છે છતાં એ બધીય સાહેબી તો પોતાના ઉપભોગને બદલે બીજાઓજ ભોગવે છે અજ્ઞાનથી મૂઠ થયેલા આ પામર જીવની અજ્ઞાનતાનીય કાંઈ હદ ! એજ પુરૂષોને ધન્ય છે કે જેમણે આ પાપ સમૃદ્ધિનો વિવેકપૂર્વક સમજીને ત્યાગ કર્યો છે. મહારાજ કમલસેનની વૈરાગ્ય ભાવના વૃદ્ધિ પામી એમની ભોગ લાલસા, વિષયવાસના, મોહમમતા બધીય હવે ઠંડી પડી ગઈ, મંત્રીઓ વગેરેની સલાહ લઈ પટ્ટરાણી ગુણસેનાના પુત્ર સુવેણને રાજ્યપદે સ્થાપન કર્યો. રાજ્યની એ મોટી જવાબદારીથી પોતે મુક્ત થયા.

શ્રીશીલંધરસૂરિના શિષ્ય શ્રીસંયમસિંહ ગુરૂ પાશ્વે દેશના સાંભળી વધતા પરિણામની ધારાએ ગુણસેના આદિ પરિવાર સહીત રાજ્યે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું રાજર્ષિ છઠ્ઠું, અકુંભ વગેરેની તપસ્યા કરતા ને કાયાને દમતા હતા, ઉપરાંત સાવધાનપણે નિરતિચારે ચારિત્ર પાલતાં તેઓ મુનિઓની નિત્ય વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ચારિત્રનું આરાધન કરી કમલસેન રાજર્ષિ પાંચમા દેવલોકે દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ થયા, ગુણસેના સાધ્વી પણ કાળ કરીને તે દેવલોકમાં ઉક્ત્ર થઈ ત્યાં બન્ને મિત્રદેવ થયા.

પરિચ્છેદ ૩ જો

દેવસિંહ અને કનકમુદરી.

૧

પાંચમા ભવમાં.

શૂરસેન દેશની રાજ્યધાની મિથિલા નગરીના રમ-
ણીય રાજ્ય મહેલો પોતાની યશ કલગીથી આકાશગણને
શોભાવતા હોયને શું ? એ મિથિલાના સૌંદર્યના તેજે
નસોમંડળ જાણે ઝળહળી રહ્યું હોય શું ! એવી ભવ્ય
અને તેજસ્વી ધમારતો ગગન સાથે ગેલ કરી રહી હતી,
એ મનોહર મિથિલાના રમ્ય રાજમહેલમાં રાજરાણી
મુક્તાવલી અત્યારે રાજ્ય લક્ષ્મીના સંપૂર્ણ ભોગોપભોગો
હાજરાહજુર છતાં ઉદાસ હતી, બેચેન હતી, એ મૃગ-
નયન ચક્ષુઓ કવચિત અશ્રુખિંદુઓને ગીરાવી દેતી
હતી. પોતાના ડાબા હસ્ત ઉપર હડપચીને ટેકાવી તેના
ઉપર મસ્તકનો ભાર ઝીંકી દેતી ગમગીન ને ચિંતાતુર હતી,
સંપૂર્ણ સુખસાહેબીમાં ગરક થયેલા માનવીનેય ભાગ્યમાં
ખામી તો અવશ્ય હોય છે કારણકે તેમનેય એક અભિ-
લાષા પૂર્ણ થઈ ત્યાં બીજી નવીન ઇચ્છા તૈયારજ હોય
છે. આશાઓનો તે કાંઈ અંત છે !

રાજસભામાંથી અંતઃપુરમાં આવેલો મેઘ મહીપતિ
ચક્રરાણીને આજે ઉદાસ અને ગમગીન જોઈ વિચારમાં
પડ્યો “ભોગવિલાસની આટલી બધી સામગ્રી હોવા છતાં
રાણીને એવા તે કયા સુખની ઉણપ છે કે જેથી આટલી
બધી આજ નારાજ થઈ ગઈ છે” રાજાએ પૂછ્યું. “દેવી !
આજે આ બધું શું છે ? તમારા મનમાં શું દુઃખ છે ?

તમારી દરેક અભિલાષા પૂર્ણ કરવા છતાં એવી કચી ધરજા અધૂરી રહી ગઇ છે કે જેથી વદન ઉપર આટલી બધી ગ્લાનિ છવાઇ રહી છે ?” રાજની વાણી સાંભળી રાણી ગદગદ કંઠે અચ્ચુને પાડતી બોલી.

“હો દેવ ! રાજકાર્યમાં વ્યગ્ર થયેલા આપને એ વાત કહેવાથી શું થાય ? જગતમાં તો એજ સ્ત્રીઓને ધન્ય છે કે જેઓના ઉત્સર્ગમાં નાનકડો બાલક કીડા કરતો હોય, એ પુત્ર રહિત મારે હવે જીવિતનું પણ કામ શું ?”

“પ્રિયે ! એવી દૈવાધીન વસ્તુઓમાં હર્ષ શોક શું ? પરાક્રમને આધીન હોય તો એને મેળવતાં વારે ન લાગે ? મારે એવી બાબતોમાં શોક ન કરતાં ધૈર્યનું અવલંબન ધારણ કરે. જે થાય તે જોયા કરે. ”

“સ્વામિન ! તમારી વાત કાંઈ ગળે ઉતરે તેવી બરાબર નથી. મણિ, મંત્ર, તંત્ર અને દેવનો પ્રભાવ અચિંત્ય હોય છે. તેમની સેવા, પૂજા, અર્ચા કરવાથી માનવીના મનોરથો સિદ્ધ થાય છે. આપ એ બાબતો ધ્યાનમાં લ્યો તો આપની કામના કેમ અપૂર્ણ રહે ?”

“દેવી તારી અભિલાષા પૂર્ણ કરીશ. વિષાદનો ત્યાગ કરી ધીરજ ધર.” રાજ મનમાં કંઈક નિશ્ચય કરી રાણીને આશ્વાસન આપતાં બોલ્યો.

‘મણિ મંત્રના આરાધન કરતાં કોઈક દેવનું આરાધન કરે તો શીઘ્રતાથી કાર્ય પૂર્ણ થાય’ એમ નિશ્ચય કરી કાળી ચતુર્દશીની રાત્રીએ હાથમાં તલવારને ધારણ કરતો સજ્જ રમશાન ભૂમિમાં ચાલ્યો ગયો. પોતાના બુલંદ અવાજે વનદેવતાઓને સંભળાવતો બોલ્યો. “હો દેવતાઓ ! સાંભળો ? હું મારા દેહમાં રહેલું માંસ તમને અર્પણ કરીશ બદલામાં મને એક પુત્ર આપો. ”

રાજના શબ્દો સાંભળી કોઈક ભૂત આકાશમાં રહી-
ને બોલ્યો, “હે રાજા! માંસથી પુત્ર પ્રાપ્તિ ન થાય,
મસ્તક આપે તો કદાચિત થાય તો થાય.”

“જો એમ હોય તો મસ્તક લે?” એમ કહી રાજા-
એ મસ્તકની વેણી પકડીને બીજા હાથની તલવાર ગરદન
ઉપર ઝીંકી.

એના સાહસથી પ્રસન્ન થયેલો દેવતા એનો હાથ
પકડી બોલ્યો, “સખૂર! ઓ સાહસિક વીર! સખૂર! તારે
પુત્ર જરૂર થશે!”

“જો પુત્ર જરૂર થશે તો પછી એનાં મૂલ્ય આ મસ્તકથી
વસૂલ કર?” રાજાનાં વચન સાંભળી દેવ પ્રસન્ન થઈને
બોલ્યો, “નરેશ્વર! સાહસ એજ એનાં મૂલ્ય કહેવાય
મસ્તક નહિ.”

દેવતાના વરદાનથી રાજા પણ ખુશી થયો ને પોતાની
તલવાર મ્યાન કરી. રાજાની પ્રતીતિ માટે દેવ બોલ્યો,
“આજે રાત્રીએ તમારી રાણી સ્વપ્નામાં ઉત્સંગે ખેલતા
કેસરીના બચ્ચાને જોઈ જાગૃત થશે.” એમ કહી દેવતા
અદશ્ય થઈ ગયો ને રાજા પોતાના મકાને આવ્યો.

તે દિવસની નિશા સમયે શંખરાજાનો જીવ પાંચમા
ભવને વિષે મુક્તાવળી પદ્મરાણીની કુક્ષિને વિષે છીપમાં
ખોતીની માફક બ્રહ્મદેવ લોકમાંથી ચ્યવીને ઉત્પન્ન થયો.
તે સમયે સુખે સૂતેલી રાણીએ પોતાના ઉત્સંગમાં સિંહના
બચ્ચાને ખેલતો જોયો. સ્વપ્ન જોઈને જાગેલી રાણીએ રાજાની
પાસે આવી પોતાનું સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યું. રાજાએ દેવની
વાણી યાદ કરીને કહ્યું “તમારે સિંહ સમાન પરાક્રમી
પુત્ર થશે.”

રાજાનાં વચનથી હર્ષ પામેલી પદ્મરાણી મુક્તાવલી

ગર્ભનું સારી રીતે પોષણ કરવા લાગી. પૂર્ણ સમયે સારા સુહૃત્તને થોડે રાણીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. રાજાએ મોટો વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો. આરમે દિવસે રાજાએ પુત્રનું નામ દેવસિંહ રાખ્યું. રાજ્યમાં આનંદ ઉત્સવ વર્તાઈ રહ્યો ને પ્રજા તરફથી અનેક વધામણાં થયાં.

રાજકુમાર વૃદ્ધિ પામતો શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની કળામાં નિપુણ થયો. મનોહર એવી યુવાવસ્થામાં ગાન, તાન અને સંગીત વિશારદ પુરોથી સ્તુતિ કરાતો દેવકુમારની માફક શોભતો રાજકુમાર નવીન તારૂણ્ય અવસ્થાને શોભાવવા લાગ્યો.

ગુણસેનાનો જીવ પંચમ સ્વર્ગથી આયુઃક્ષયે વિશાલા નગરીમાં જીતશત્રુ નામે રાજાની કનકમંજરી રાણીથકી કન્યાપણે ઉપ્પન્ન થયો. એનું નામ કનકસુંદરી. કળાનો અભ્યાસ કરતી ને વૃદ્ધિ પામતી નવીન યૌવનને આંગણે આવેલી કનકસુંદરીને પૂર્વના સંસ્કારથી વિષય તરફ પ્રીતિ જ નહોતી જણાતી. સમયને જાણનારી સખીઓ અનેક પ્રકારની રસિક વાર્તાલાપ કરતી છતાં રાજબાળા કનકસુંદરીને તે સખીઓનો રસોલ્લાસ સાંભળવોય ગમતો નહિ. પુરૂષનું નામ પણ જોણીને સાંભળવું ગમતું નહિ તો પછી વિવાહ માટેની તો વાત જ શી?

રાજબાળાની વિરક્ત ભાવનાથી રાજરાણી ચિંતાતુર થયાં. રાજાએ મંત્રીને એનો ઉપાય પૂછ્યો. “હિ મંત્રીન! આ બાળાની વિવાહ તરફ રૂચિ જાગ્રત કરવાને શું કરવું?”

રાજાને ચિંતાતુર જોઈ મંત્રી બોલ્યો. “મહારાજ! આ બાળાએ કદાચ પૂર્વ લવને વિષે કોઈ ઉત્તમ દેવકુમાર જેવા પુરૂષ સાથે સ્નેહ સંબંધ બાંધ્યો હશે જેથી એનું મન એ પુરૂષ સિવાય બીજે ક્યાંય આકર્ષાશે નહિ.”

“પણ એના પૂર્વ ભવના પતિની આપણને શી રીતે ખબર પડે! આપણે એને શી રીતે શાધી શકીએ કે જેથી તેઓ બન્નેનો મેળાપ થાય?”

રાજાની વાત સાંભળી મંત્રી વિચારમાં પડ્યો. “મહારાજ! એક રસ્તો છે.”

“શો?” રાજાએ આતુરતાથી મંત્રીની સામે જોઈ પૂછ્યું.

“દેશદેશના રાજકુમારોનાં ચિત્રો તૈયાર કરાવી રાજકુમારીને બતાવે એ રાજકુમારોમાં જે એનો ભવાંતરનો પતિ કોઈ હશે તો એને જોતાંજ રાજકુમારી તુરંતજ પ્રેમ ધારણ કરશે.” મંત્રીની દલીલ રાજાના હૃદયમાં ઉતરી ગઈ.

રાજાએ ચિત્રકારોને બોલાવી રાજકુમારોની છબીઓ આલેખી લાવવાને દેશપરદેશ રવાને કર્યા. તેમણે અનેક રાજકુમારોનાં ચિત્રપટ રાજાની આગળ હાજર કર્યા. રાજાએ એ દરેક ચિત્રપટો રાજકુમારીને જોવા માટે મોકલાવ્યાં.

રાજકુમારીએ બધાં ચિત્રપટો ઉપલક દષ્ટિએ જોઈને દૂરથીજ હડસેલી દીધાં અને કોઈની તરફ એનું આકર્ષણ થયું નહિ. દરમિયાન એક દિવસે મિથિલાનગરીથી આવેલા ચિત્રકારનું ચિત્રેણું ત્યાંના રાજકુમાર દેવસિંહનું ચિત્રપટ રાજકુમારીના હાથમાં પડ્યું. રાજકુમારીની નજર એ ચિત્રપટ જોતાંજ સ્થિર થઈ ગઈ. “અહો! શું એનું સૌંદર્ય! આ તે દેવકુમાર કે રાજકુમાર!”

“દેવકુમાર નહિ રાજકુમાર.” સખીઓ હસી પડી.

“ક્યાંના રાજકુમાર?” કંઈક ક્ષોભ પામેલી કનકસુંદરી બોલી.

“મિથિલાનગરીના!” એક સખી હસી.

“જે બાળાના એ પતિ થશે તે બાળાના સૌભાગ્યમાં.

મુખમાં શું ખામી હશે?” રાજકુમારી ચિત્રપટના સ્વરૂપને જોતી એની પ્રશંસા કરવા લાગી.

“જરાય નહિ, રાજબાળા! તારા ભાગ્ય અદ્ભૂત છે.”

“મારાં શી રીતે? શું મને એ પ્રાપ્ત અર્થ શકે કે?”

“શા માટે નહિ?” સખીએ રાજકુમારીને કહ્યું. “આ ચિત્રપટને જોતાં સ્ત્રીઓ તો મોહ પામે પણ પુરુષોય આને જોતાં એકાગ્ર થઈ જાય તો એમાં આશ્ચર્ય શું? રાજસભામાં રાજ વગેરે બધાય આ રૂપને જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ગયા હતા, આ સ્વરૂપ આગળ બધી સભા નિસ્તેજ થઈ ગઈ, ઝાંખી થઈ.”

“સખી! તું પ્રશંસા કરે છે તેવાજ આ રાજકુમાર છે બલકે તેથીય વધારે. મારા જેવી ને આ ઉત્તમ નરની પ્રાપ્તિ શી રીતે થઈ શકે?”

કનકસુંદરીનાં વચન સાંભળી એક ચતુર સખી બોલી. “સખી! આ પુરૂષને યોગ્ય એવું એક નરુ સૌંદર્ય ભરેલું ભારૂં સ્વરૂપ ચિત્રપટમાં આલેખ!”

રાજકુમારીએ પોતાનું સૌંદર્ય આબેહુબ રીતે ચિત્રપટમાં આલેખી દીધું. રાજકુમારીની ચિત્રકળાની પ્રશંસા કરતી સખીઓએ એ ચિત્રપટ રાજની સમક્ષ હાજર કર્યું સાથે સાથે રાજકુમારીની અભિલાષા પણ વ્યક્ત કરી દીધી. રાજકુમારીના અભિપ્રાયને જાણી રાજ ખુશી થયા, એ લાવણ્યના ભંડાર સમાન રાજકુમારીનું ચિત્રપટ જોઈ પોતાના પ્રધાન પુરૂષને વિવાહ માટે મિથિલાનગરી તરફ રવાને કરી દીધા. તેઓએ મિથિલાનગરીમાં મેઘરાજની સભામાં આવી રાજને પ્રાર્થના કરીને કનકસુંદરી રાજકુમાર દેવસિંહને આપી.

મેઘરાજએ એ પ્રધાન પુરૂષાની વિનંતિ સ્વીકારી

રાજકુમાર દેવસિંહને પોતાની ચતુરંગી સેના સહિત પોતાના પ્રધાન પુરૂષો સાથે વિશાળા તરફ મોકલ્યો અવિચ્છિન પ્રયાણ કરતો દેવસિંહ અનુક્રમે વિશાલા નગરીએ આવી પહોંચ્યો.

જીતશત્રુ રાજાએ પોતાના ભાવી જામાતાનું સામૈય કરી તેમનો સત્કાર કર્યો ને ઉતારા વગેરે માટે યોગ્ય ગાઠવણ કરી. નિર્ધાર કરેલા એક શુભ દિવસે બન્ને વરવધુનાં મોટી ધામધુમપૂર્વક લગ્ન થઈ ગયાં, વિશાલાનગરીમાં આનંદ ઉત્સવ વર્તાઈ રહ્યો.

એ વિવાહ ઉત્સવની સમાપ્તિ પછી કેટલાક દિવસ સુધી શ્વસુરના આગ્રહથી દેવસિંહ કુમાર વિશાલાનગરીમાં રહ્યા. એકદા બ્રહ્મરૂપિ સરખા જ્ઞાની એવા સુરગુરૂ નામે સૂરીશ્વર વિશાળાના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. સર્વ સંતાપને હરનારી, ને ભવ્ય જનોને પ્રતિબોધ કરનારી તેમની દેશના સાંભળવાને પુરજન સહિત રાજા જીતશત્રુ, અને પ્રિયા સહિત દેવસિંહ કુમાર સર્વે આવ્યા. ગુરૂ મહારાજને વાંદી તેમની આગળ પોતપોતાને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા. સૂરીશ્વરે મધુર ધ્વનિથી ધર્મોપદેશ આપ્યો “હે ભવ્યો ! આ સંસાર કારાગ્રહ સમાન છે તેની દુઃખે કરીને ભેદી શકાય એવી કષાયરૂપી દિવાલો છે. રાગદ્વેષરૂપી એનાં કમાડ-ઢરવાળ છે. એ કારાગારમાં અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર ખીચોખીચ ભરેલું છે. સંસારી જીવો એ કારાગ્રહમાં પૂરાયેલા કેદી જેવા છે એ કેદીઓ કુટુંબરૂપી ગાઠ બંધનથી બંધાયેલા છે, ઇષ્ટ, અનિષ્ટ, સંયોગ અને વિજેગ રોગ, શોકરૂપ શુદ્ધ જંતુઓ પ્રાણીઓને પીડા કરી રહ્યા છે. કર્મોના સારાં માઠાં ફલને ભોગવતા પ્રાણીઓ ત્રાહીત્રાહી પોકારી રહ્યા છે. જે કર્મોને વૃદ્ધોની દયા નથી આવતી, તેમજ બાલકને પણ જેઓ

છોડતા નથી, નિર્ધનને પણ સતાવે છે ને ધનવાનને પણ.

“અરે ચારે ગતિમાં એવી કોઈ પણ વિદ્યભણા નથી કે જીવોએ પરવશપણે અનંતીવાર ન ભોગવી હોય. એવા આ દુઃખદ સંસારમાં તમારા જેવા બુદ્ધિમાનો ‘જે થવાનું હશે તે થશે’ એમ માનીને નિશંકપણે રાચે, માચે, તે યોગ્ય નથી, આકૃત આવે તે પહેલાંજ ડાહ્યા પુરૂષોએ જાગી જવું જોઈએ મનુષ્યભવ પામીને તેને યોગ્ય કારવધ કરી મનુષ્યભવને સફળ બનાવવો જોઈએ, ધર્મનું આરાધન કરીને આપદઓનો નાશ કરી આ લોક અને પરલોકમાં સુખ સંપત્તિ મેલવવી. મોક્ષ પણ એ ધર્મારાધનવડેજ લખ્ધ થઈ શકે છે. જીનેશ્વરની સેવા કરવાથી તેમની આજ્ઞાનું આરાધન કરવાથી પણ ધર્મ સાધી શકાય છે. અરે! કલ્પ-વૃક્ષ સમાન ફળને આપવાવાળી જીનેશ્વરની સેવા જીવોને શું શું નથી આપતી ?

૨

જીનેન્દ્ર પૂજનું ફલ

દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ એ બન્ને પ્રકારે જીનેશ્વરની આજ્ઞાનું આરાધન થઈ શકે છે ભાવસ્તવના સમ્યગ્ પ્રકારના આરાધનથી પ્રાણી આઠ ભવસુધીમાં અવશ્ય સંસાર થકી મુકાઈ જાય છે એ ભાવસ્તવના આરાધક પંચમહા વ્રત ધારી, પંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ અષ્ટ પ્રવચન માતાના ધારક, ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના સાધુના ધર્મવડે વિભૂષિત, ઉપસર્ગ, પરિસહને સહન કરનારા સાધુઓજ હોઈ શકે.

જન્મ, જરા અને મરણથી રહિત, શોક, સંતાપ,

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી રહિત એવા અનંત મોક્ષ-
સુખની જો તમારે જરૂર હોય તો તમે જીનેશ્વર ભગવાનની
આજ્ઞાનું આરાધન કરો ભાવસ્તવથી જીનાજ્ઞાનું પાલન
કરી પુરૂષાર્થ ફેરવી શીઘ્રતાએ સુક્તિના સુખ મેળવો.
ભાવસ્તવ આરાધવાને અશક્ત હો તો પછી દ્રવ્યસ્તવ.

ચારિત્ર ધર્મની અભિલાષાએ સમક્તિપૂર્વક પંચ
અહુમત, ત્રણ ગુણમત અને ચાર શિક્ષામતનું પાલન
કરો, જીનમંદિર બંધાવો, પ્રતિમાઓ પધરાવો, પ્રતિ
દિવસે વિવિધ પ્રકારે જીનેશ્વરની પૂજાઓ રચાવો, મહા-
પૂજા રચાઓ, સુપાત્રને વિષે દાન આપી તમારી લક્ષ્મીના
સદ્ઉપયોગ કરો. એ પ્રકારે શૃલ્લસ્થ ધર્મનું આરાધન કરી
મનોહર આશયવાળા પ્રાણીઓ સંસારને ક્ષીણ કરી નાખી,
દેવભવનાં સુખોને ભોગવી અનુક્રમે શીવલક્ષ્મીને પણ
ભોગવે છે.

જે ભવ્ય જીવો શુભાશયપૂર્વક જીનમંદિર બંધાવે છે
તે લઘુતાથી ભવસાગર તરી જાય છે જીર્ણોદ્ધારને કરાવ-
નારા ઉત્તમ પુરૂષો ગાઢ પાપોથી મૂકાઈ જાય છે, તેમજ
જીનેશ્વરની પ્રતિમા ભરાવનારા ભવ્ય જીવો રોગ, શોક,
ભય, આધિ વ્યાધિથી રહિત થઈને અલ્પ સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ
એવી સિદ્ધિ રમણીને વરે છે. જેઓ અરિહંત ભગવાનની
પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે તેમની સ્વર્ગને વિષે પણ અપૂર્વ પ્રતિષ્ઠા
હોય છે મનુષ્યલોકમાં તેમનાં દુઃખ, દારિદ્ર અને દૌર્ભાગ્ય
નાશ પામી જાય છે અરે! ભાવથી કરાયેલી ભગવાનની
પ્રતિષ્ઠા પ્રાણીઓની કઈ અભિલાષાને પૂર્ણ નથી કરતી ?

શૃલ્લસ્થની લક્ષ્મી ધર્મકાર્યમાં, જીન ભવન કે પ્રતિષ્ઠા-
દિક્ કાર્યમાં વધરાતી ઉત્તમ ફેલને આપનારી થાય છે
અન્યથા લક્ષ્મી તો દુર્ગતિમાં લઈ જનારી થાય, માટે

સુખના અર્થી જનોએ પોતાની લક્ષ્મી સારા કાર્યોમાં વાપરવી જોઈએ. એવી રીતે વિધિપૂર્વક કરેલ દ્રવ્યસ્તવ જ ભાવસ્તવનું કારણભૂત બને.

સાત આઠ લવમાં તે જનધર્મ પ્રાપ્તિના ફલરૂપ સ્વર્ગ અને મનુષ્યમાં શાતાવેદનીયને અનુલવતો શિવસંપન્ન પામે છે. અરે! વિધિપૂર્વક આરાધન કરનારની આ તો વાત છે, બાકી તો અનાભોગ-દેખાદેખીયે ધર્મનું આરાધન કરનાર, જીનેશ્વરની પૂજા કરનાર શુકયુગલની માફક પણ પરંપરાએ કલ્યાણને પામે છે. મારે હે લવ્ય જનો! યતિધર્મ અને ગૃહસ્થધર્મ સિવાય ત્રીજો ઉપાય સંસાર કારાગ્રહથી છુટવાને નથી. એમ જાણ્યા છતાં વિલંબ કરવો તમારે ઉચિત નથી. કારણકે પ્રાણીઓને ધર્મની સામગ્રી મળવી હુર્લભ છે. ચોરાસી લાખ જીવજાતોમાં ભ્રમણ કરતા જીવને મનુષ્ય જન્મ પામવો તે હુર્લભ છે તેમાંય ધર્મની સામગ્રી તો લઘુકર્મી જીવનેજ પ્રાપ્ત થાય છે એવી હુર્લભ સામગ્રીને પામીને કોણ પ્રમાદ કરે?"

ગુરૂમહારાજની અમૃતમય દેશના સાંભળીને કેટલાક જીવોએ કર્મના લઘુપણથી તરતજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી કેટલાક અશક્તોએ દેશવિરતિ ધર્મ અંગીકાર કર્યો. કેટલાકે સમકિત ગ્રહણ કર્યું. દેવસિંહકુમારે પંચ અણ્ણત્રત ગ્રહણ કરીને પૂછ્યું. “ભગવન! દ્રવ્યસ્તવ કરવાવડે શુકયુગલની કલ્યાણ પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ તે આ સભાના બોધને મારે આપ કૃપા કરીને કહો?"

કુમાર દેવસિંહનો પ્રશ્ન સાંભળી લવ્યજનોના હિતને મારે ગુરૂ મહારાજે શુકયુગલનું કથાનક કહેવું શરૂ કર્યું. “આ દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં વૈતાલ્ય પર્વતની સમીપે સિદ્ધિ કર નામનું રમણીય ઉદ્યાન આવેલું છે, સદાકાળ ફળને

આપનારાં એવાં અનેક વૃક્ષો, લત્તાઓ મંજરીઓ, પુષ્પો અને ફળોથી લચી ગયેલા એ વનની અપૂર્વ શોભાથી નભમંડલમાં તારાગણની જેમ તે વિદ્વાનોની પ્રશંસાને પામેલું હતું. જ્યાં કિત્તરનાં મિથુનો હરહમેશ કીડા કરી રહ્યાં છે કોકિલાઓ પોતાનાં મધુરાં ગાનથી કિત્તર મિથુનના આનંદમાં વૃદ્ધિ કરી રહી છે અને ભમરાનાં જીથ પોતાના ગુંજરવોથી મંત્રોના પાઠો ભણી રહ્યા છે કે શું! એવાં લત્તાવૃક્ષોમાં કીડા કરવાને દેવમિથુનને આકર્ષતાં હોય શું!

સ્વર્ગના દુકડા સમા એ રમણીય વનખંડમાં વિદ્યાધરોએ નિર્મેલો જનમંડપમાં સ્વર્ણપીક ઉપર પદ્મરાગ મણિરત્નથી રચાયેલી અર્હત ભગવાનની પ્રતિમા હતી. વિદ્યા સાધવાને માટે આવતા અનેક વિદ્યાધર વિદ્યાધરીથી પૂજાતા એ ભગવાન કલ્પવૃક્ષ સમાન અમોઘ ફલને આપનારા હતા. તે વનમાં જન ચૈત્યની સમીપે રહેલા એક વિશાળ આશ્રવૃક્ષ ઉપર પરસ્પર ગાઠ સ્નેહવાળું એક શુક યુગલ રહેતું હતું. તિર્યંચ યોનિમાં હોવા છતાં સરળ પરિણામી, લઘુકર્મી, અને માઠા પરિણામથી રહિત એ કીર યુગલ દરરોજ વિદ્યાધરોથી એ ભગવાનને પૂજાતા જોઈને ભદ્રક પરિણામી થયું હતું. દરરોજના એ નિરક્ષણથી તેમને પણ એ ભગવાન તરફ અમંદ આનંદ થવા લાગ્યો. કારણકે ગમે તેવા સ્થાન વિશેષમાં હોવા છતાંય ભાવિ કલ્યાણની પ્રાપ્તિવાળા ઉત્તમ જીવોને અજ્ઞાનપણામાં પણ ઉત્તમ પદાર્થ ઉપર શું પ્રીતિ નથી થતી? ત્યારે ગુરુ કર્મી જીવો જ્ઞાનવાન હોવા છતાં પણ ઉત્તમ વસ્તુ તરફ અનાદરવાળા હોય છે એ નર્મ દીપક જેવું સત્ય કોણ નથી જાણતું?

અરિહંત ભગવાનના ધિયને જોધને જેઓને અપ્રીતિ થાય છે તેમના ભારે કર્મીપણાની અમે શું વાત કરીએ ? તેથીજ સુજ્ઞ પુરૂષે અહિંન ધિય તેમજ તેમના લિંગ (વેષ) ને જોધને વેર વિરોધનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. મિથ્યાત્વરૂપી અધિકારનો નાશ થઈને જ્યારે સમક્તિરૂપ સૂર્યનો આત્મામાં પ્રકાશ થાય છે ત્યારે જ દેવ ગુરૂ અને ધર્મ આદિ ઉત્તમ પદાર્થ ઉપર આત્માને અવશ્ય પ્રીતિ થાય છે. જે સમક્તિની પ્રાપ્તિ જ્ઞાનીઓએ દુર્લભમાં દુર્લભ વર્ણવી છે. શિવ સોપાનનું પ્રથમ પગથીયું એ સમક્તિ.

સુંદર ભાવની પરંપરાથી વૃદ્ધિ પામતા પરિણામે એક દિવસે એ કીર યુગલને ભગવાનને પૂજવાનો વિચાર થયો. ભાવિ કલ્યાણવાળા જીવોને જે શક્ય છે, વિઘાધર રહિત ભગવાનને એકાકી જોધને આગ્રવૃક્ષની મંજરીઓ લાવી એકઠા એ શુકશુક્રીએ ભાવથી ઉદ્ઘાસ પામતાં એ ભગવાનને પૂજ્યા. ભગવાનના ચરણ, કર્ણ અને મસ્તકને સહકાર મંજરીથી શણગાર્યા અને ભાવના-પ્રાર્થના કરી.

જ્યારે જ્યારે એકાંત અવસર મલતો ત્યારે તે સમયનો લાભ એ શુકશુક્રી લેતાં ને જીનેશ્વરને સહકારમંજરીથી અને વનના પુષ્પોથી અર્ચતાં. એ શુભભાવ અને શુભકાર્યને પરિણામે એ બન્નેએ તિર્યંચ નામકર્મનો નાશ કરી શાતા-વેદનીય સહિત મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું. અનાભોગપણે કરેલી પણ જીનપૂજા પ્રાણીને શું નથી આપતી ?

જંબુદ્વીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રમણીય નામે વિજયને વિશે શ્રીમંદપુર નગરના નરશેખર રાજાની કીર્તિમતી રાણીની કુક્ષિને વિશે પેલો શુક કાલ કરીને પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવથી રાણીએ સ્વપ્નામાં સૂર્યમંડલ સરખું તેજસ્વી કુંડલ જોયું. સ્વપ્ન જોઈ રાણી

જાગી ને સ્વપ્નાની વાત રાજાને કહી સંભળાવી. વિચારવાન રાજાએ કહ્યું, “દેવી ! મોટા રાજ્યનો ધણી એવો તારે ભાગ્યવાન પુત્ર થશે.”

રાજાનાં કર્ણમધુર વચન સાંભળીને હર્ષ પામેલી રાણી ગર્ભનું સારી રીતે પોષણ કરવા લાગી. અનુક્રમે શુભ મુહુર્તે રાણીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. તેની નાલ-નિશ્પેયનના સ્થાનમાંથી બહુ મૂલ્યવાન રત્નોનો ચરૂ નિકળ્યો. એ રત્નોનો નિધિ જોઈને રાજા વગેરે સર્વે બાલ-રાજકુમારના ભાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પુત્રજન્મનો મોટો ઉત્સવ કરી રાજાએ રાજકુમારનું નામ ‘નિધિકુંડલ’ રાખ્યું.

બાળચંદ્રમાની કાંતિને ધારણ કરતો નિધિકુંડલ અનુક્રમે યૌવનવયના આંગણે આવીને ઉભો. એ રમણીય યૌવનવય, ઐશ્વર્ય, વૈભવ, ઠકુરાઈ સુરૂપ રમણીજનનો સમાગમ છતાંય નિધિકુંડલ મુનિની માફક રૂપવતી રમણીયો તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતો નહિ. ભાગ્યવશતઃ સ્વયંવરા આવેલી મોટા મોટા રાજાઓની ભાગ્યવતી કન્યાઓ તરફ પણ વીતરાગની માફક નજર કરતો નહિ. ગર્જેન્દ્રના મદનું મર્દન કરવાની તાકાત છતાં, ધનુર્ધારીઓમાં અગ્રણી છતાં પરાયા જીવને લેશ પણ દુઃખ થાય તેવું કાર્ય કરતો નહિ. વિષની માફક તે માંસ અને દારૂથી દૂર રહેતો હતો. એવા અનેક ગુણોથી અલંકૃત થયેલો તે કુમાર માતાપિતાને આનંદ આપતો મિત્રોની સાથે ક્રીડા કરતો અનેક નવીન કલાઓ વડે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

શુકી પણ ભદ્રક ભાવે ત્યાંથી મરણ પામીને તેજ વિજયમાં વિજયાવતી નગરીને વિષે રત્નચુડ રાજાની સુવપ્રા

પકરાણી થકી સારા સ્વપ્નથી સૂચિત પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ, રાજાએ તેનું નામ રાખ્યું પુરંદરયશા !

પુરંદરયશાએ અનુક્રમે કામુક જનને મોહક એવા યૌવનવયમાં પ્રવેશ કર્યો. સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળી, મનોહર ચંદ્રમુખી બાળા પુરંદરયશા સખીઓની સાથે ક્રીડા કરતી હતી. યૌવનરૂપી રમણીય વનમાં વિહાર કરતી છતાં યૌવનને યોગ્ય હાવ, ભાવ કે ચેષ્ટાઓ તેણીને ગમતી નહિ. સખીઓના શ્રંગાર રસની કથા સાંભળવાનાય અખાડા કરતી હતી. તેમજ અન્યજનોની ક્રીડા કે ચેષ્ટા અથવા તેમનાં કુતુહલ તરફ નજર સરખી પણ કરતી નહિ. અરે વિલાસી સ્ત્રીઓ સાથે ભાષણ પણ કરતી નહિ. શાંત સુધારસમાં લીન બાળા પુરંદરયશા સખીઓ સાથેય નિર્દોષ ક્રીડા કરતી હતી. અર્હત ભગવાનના કહેલા ધર્મમાં સાવધાન મનવાળી બાળાને પોતાના વિવાહની વાતેય ગમતી નહિ.

રાણી સુવત્રા પોતાની દુન્યા પુરંદરયશાને પુરૂષના સમાગમથી રહિત, ને વૈરાગ્ય તરફ વળેલી, સખીઓના મુખથી સાંભળીને ચિંતાતુર થઈ, તેણીએ રાજાને કહ્યું.

“હો સ્વામિન્ ! આપ સજકાજના વ્યવસાયમાં કુટુંબ વ્યવસાય તદ્દન ભૂલી ગયા છો. જરા આપ આપની કન્યા તરફ ખ્યાલ તો કરો.”

“હા ! એના સગપણ માટે વિચાર કરવાનો છે શું ! પણ પહેલાં એનો શું વિચાર છે તે તો જાણી લે.” રાજાએ કહ્યું.

“એનો વિચાર ? એનો વિચાર તો ચિંતા કરાવે તેવો છે. મહારાજ !”

“હું !” રાજા વિચારમાં પડ્યો. “જરા સ્પષ્ટતાથી કહો શી હકીકત છે ?”

“અરે દેવ ! શું વાત કહ્યું ? એને તો વિવાહની વાતેય ગમતી નથી, તો પછી લગ્ન તો એ કરેજ શાની!” રાણીના ઘડાકો સાંભળી રાજ ચિંતાતુર થયો.

“એનો સ્વયંવર કરીયે, અનેક રાજકુમારો સ્વયંવરમાં આવશે. પુત્રીને કોઇક તો પસંદ પડશેજ.”

“લગ્ન તરફ એની અભિરૂચિ જાત્રત ન થાય તો પછી સ્વયંવર પણ શા કામનો ?”

“હીક છે તો મને વિચાર કરવા ઘો.” રાજએ વાતને ઢંકી કરી.

બીજે દિવસે રાજસભામાં રાજએ મંત્રીઓની સન્મુખ એ વિચાર રજુ કર્યો. “હે મંત્રીન ! તારૂં અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા છતાં રાજકન્યા વિવાહને ઇચ્છતી નથી તો એ માટે શું ઉપાય કરવો ?”

“હે સ્વામિન ! યૌવન વયમાં તો અનંગના રંગો અનેક પ્રકારે જોવાય છે યૌવનમાં આવેલા દરેક પ્રાણીને અનંગ દેવ અનેક રંગોથી રંગ્યા વગર રહેતો નથી નિઃસત્વ અને પાપી જીવો ઉપર એની જાદૂમ અસર ખુબજ જોરદાર હોય છે કિંતુ મહાત્માજનોને તે બિચારો રાંક શું કરી શકે !” મંત્રી મતિસાગરે વિચાર કરીને કહ્યું.

“તો શું રાજપુત્રી લગ્ન નહિ કરે ત્યારે ? લગ્ન નહિ કરે તો શું દીક્ષા લેશે ?”

“દેવ ! એક રસ્તો છે. એ નિર્વિકારી બાળાને પણ કદાચ એનો પરભવનો પતિ મલે ને એની સાથે એ લગ્નથી જોડાયે ખરી.”

“પણ એના પતિને આપણે શી રીતે ઓળખી શકીયે ?”

“આપણે ઓળખવાની જરૂર નથી.”

“ત્યારે ?”

“એ પોતેજ આળખી લેશે.”

“શી રીતે?”

“દરેક રાજકુમારોનાં ચિત્ર લાવીને બતાવો, એની આંદર જો કોઈ એનો પરલવનો પતિ હશે તો તેની ઉપર એ દષ્ટિ કરશે.”

રતનચૂડ રાજાએ અનેક ચિત્રકારોને જુદાજુદા દેશમાં રવાને કર્યા, પ્રતિ દિવસ અનેક રાજકુમારોની પ્રતિકૃતિ (છબી) રાજાની પાસે આવવા લાગી. એ દરેક ચિત્રો રાજાખાળાને બતાવવા છતાં રાજાખાળાએ કોઈનાય તરફ ધ્યાન આપ્યું નહિ. એક દિવસે રાજાની પાસે એક મનોહર ચિત્રપટ આવ્યું જેને જોઈને રાજા સહિત બધા દંગ થઈ ગયા. એ ચિત્ર રાજાખાળાને બતાવ્યું. એ ચિત્રને જોતાં રાજાખાળાની દષ્ટિ ઠરી. અનિમેષ નયને તેની તરફ જોઈ રહી. એનાં રોમરાય વિક્સ્વર થયાં. “આહા! કેવું મનોહર રૂપ છે? સખી! આ કોણ ઉત્તમ નર હશે, જેને જોઈને હું ખુશ થાઉં છું.”

રાજાખાળાની ઈચ્છા સખીએ રાજાની આગળ પ્રદર્શિત કરી. રાજકુમારીની અભિલાષા જાણી રાજાએ એ ચિત્રપટ લાવનારને પૂછ્યું. “ચિત્રકાર! કહે, આ ચિત્રપટ કયા રાજકુમારનું છે? એના આચાર વિચાર અને સ્વભાવનું વર્ણન કર.”

રાજાના પૂછવાથી તે ચિત્રકારો બોલ્યા. “દેવ! શ્રીમં-દરપુરનગરના નરશેખર રાજાનો આ રાજકુમાર, નિવિકુંડલ એનું નામ. યૌવન વય, ધન, વૈભવ, ઠકુરાઈ, ઐશ્વર્ય, પરાક્રમ, બુદ્ધિ અને અનેક કળાઓનો ભંડાર, તેમજ ધીર, વીર, ગંભિરતાદિ અનેક ગુણે કરીને વિભૂષિત, સદાચાર-વાન હોવા છતાંય એનામાં એકજ માત્ર દોષ છે કે જે સ્વયંવરા આવેલી કન્યાઓની સામે નજર પણ કરતો નથી.”

એ ચિત્રકારની વાણી સાંભળી રાજાએ મંત્રી સામે જોયું. મંત્રીના કહેવાથી રાજાએ પુરંદરચશાનું યથાર્થ સ્વ-
સ્થ ચિત્રપટ ઉપર આલેખાવી બોલવામાં ચતુર એવા
નિપુણ પુરૂષો સાથે એ ચિત્રપટ શ્રીમંદરપુરનગર તરફ
નરશેખર રાજા પાસે મોકલ્યું.

સંધ્યા સમયે એ પુરૂષો શ્રીમંદરપુર આવી પહોંચ્યા
ને નરશેખર રાજાને મળ્યા. એ ચિત્રને જોઈ રાજા ખુશી
થયા, ને એ પુરૂષોને ઉતારા માટે વ્યવસ્થા કરાવી આરામ
માટે તેમને રજા આપી. રાજા નરશેખર પણ રાજકુમારની
વિરક્ત ભાવનાથી ચિંતાતુર રહેતો હતો. સ્વયંવરા આવેલી
કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરવા માટે રાજાએ કુમારને ઘણો
સમજાવ્યો પણ વૈરાગ્યવાન એ કુમારે એ રાજકન્યાઓ
તરફ દ્રષ્ટિ માત્ર કરીને જોઈયે નહિ. ત્યારે આ પુરંદરચશાનું
ચિત્રપટ જોઈને રાજકુમારનું મન આકર્ષાશે શું?

૩

પુરંદરચશા.

“વાહ ! કેવું અદ્ભૂત સૌંદર્ય ! આવું જન્મત મોહ-
નીયરૂપ તો મેં આજેજ જોયું ? આ તે ગાંધર્વ કન્યા કે
નાગકન્યા, વિદ્યાધરબાળા કે દેવબાળા ! શું મનુષ્યમાં તે
આવું સૌંદર્ય સંભવી શકે ?” દેવતાઓને કીડા કરવાને
જન્મવન સમાન રમણીય ઉદ્યાનમાં ફરતા એક નવજવા-
નની નજર સુવર્ણનાં સોપાનવાળી રમણીય વાવડીના કાંઠે
ઉભેલી બાળા ઉપર પડી. એ દ્રષ્ટિ ત્યાંજ સ્થિર થઈ ગઈ.
ગ્રીષ્મ રૂતુના તાપથી હલેશ પામેલો માનવી વૃક્ષની છાયા-
ને જોઈ લલચાય તેમ આ નવજવાનની નજર પ્રડતાં મૂર્ચ-
્વ જોમેલી વસ્તુમાં એનું ચિત્ત લુપ્ત થઈ ગયું. સુવક ત્યાં-

જ સ્થંભી ગયો. જેમ લોહચુંબક લોહને આકર્ષે તેની માફક રૂપનાં જાદુથી આકર્ષાઈ મંદમંદ ડગલાં ભરતો તે એ લાળાની નજીક આવ્યો. બાળાએ મનમોહક નવજવાનને જોઈ શરમાઈ ગઈ. “કોણ છે એ ?”

“બાળા ! શરમાઈશ નહિ એ તો હું.” નવજવાન કંઠમાં માધુર્યતાને ધારણ કરતો મૃદુ ભાષાએ બોલ્યો.

એ પ્રભાવશાળી નરરતનના મનોહર વદનને જોઈ લજ્જાતુર થયેલી બાળા કાંઈ પણ બોલી શકી નહિ. પ્રેમથી નિતરતાં એનાં વિશાળ ચક્ષુઓ શરમથી નીચે નમી જતાં હતાં. લજ્જાનાં આવરણ એના મનોહર મુખને બોલતાં અટકાવતાં હતાં. હૈયું બોલવાની આતુરતા ધરાવતું. એ પુરૂષના પ્રેમની ઝંખના કરતી બાળા બોલે પણ શું?

“બાળા ! તું આ વાવડીમાંથી-પાતાલમાંથી વિહારે કરવા આવેલી નાગકન્યા છે કે સ્વર્ગમાંથી આવેલી દેવકન્યા છે ? બોલ તો ખરી ?”

જવાબમાં એ બાળા કાંઈ પણ બોલી શકી નહિ. એ નવજવાન અધીરો થઈ ગયો જાણે પોતાની માલિકીની ચીજ હોય તેમ એની પાસે આવી એનો કેળના ગર્ભથીય સુકોમલ મનોહર હાથ પકડ્યો “કેમ કંઈ મુંગાવત લીધું છે ?”

નિશાનો ચતુર્થ પ્રહર પૂર્ણ થવાની તૈયારીમાં હતો. પ્રાતઃકાળના મંગલમય વાદિત્રોના મધુર શબ્દોથી નિદ્રિત નરનારી જાગ્રત થતાં હતાં, રાજદ્વારે અંદિજનો પ્રાતઃકાળનાં મધુરાં સ્તોત્રો ભણી રહ્યા હતા, એ મધુરા સ્તોત્રોના શબ્દો-એ સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં પ્રેમ વિહારે કરતા આ નવજવાનને જાગ્રત કર્યો. એ નવજવાન તે શ્રીમંદરપુરના રાજા નરશેખરનો કુમાર નિધિકુંડલ.

એબાકળો ને ગભરાઈથી આકુળવ્યાકુળ થયેલો

નિધિકુંડલ ચારે તરફ નજર કરવા લાગ્યો એ રમણીય નંદનવન ક્યાં? એ મનોહર વાવડી ક્યાં? એ અદ્ભૂત લાવણ્યવાળી ખાતાલ કન્યા ક્યાં?

ગાંડાની માફક રાજમહેલમાં ચારેકોર જોવા લાગ્યો. દોડાદોડ કરવા લાગ્યો પણ એ સ્વપ્નસુંદરી તો હાથમાં આવેલી નરી સરી ગઇ કે શું?

એ સ્વપ્ન સુંદરીના અદર્ય થવાથી વ્યાકુળ થયેલા રાજકુમારે પાતળી નેતરની સોટીથી એ બંદીજનોને હુડવા માંડ્યા “દુષ્ટા! મારી પ્રિયા ક્યાં ગઇ?”

વ્યાકુળ રાજકુમારને કંઈ પણ ચેન પડ્યું નહિ. “અરે! એ બાળા કોણ હશે? મેં નામે પૂછ્યું નહિ. એ કંઈ બોલીય નહિ. હાય વિધિ! વિધિ!” કુમાર નિધિકુંડલ ચિંતાતુર થઇ ગયો પોતાના આવાસમાં છુટીયો વાળી જીસ્સામાં ને જીસ્સામાં આમતેમ આંટા મારતો કે કંઈક વિચારતો.

રાજકુમારના મિત્રો આવી પહોંચ્યા. રાજકુમારને પ્રસન્ન કરવાને એમણે અનેક પ્રયત્ન કર્યા. છતાં રાજની માફક રાજકુમાર ન તો હસે કે ન તો સીધો જવાબ આપે.

“મિત્રો! રાજકુમારનું કંઈક ગુમ થયું છે. તપાસ કરો.” એક ચતુર મિત્ર રાજકુમારનું મન વર્તીને બોલ્યો.

“બરાબર છે! તારું ચતુરનામ બ્યાજળી છે. શોધી આપ મારું જે ગુમ થયું છે તે.” રાજકુમાર બોલ્યો.

“કુચી જગોએ ગુમ થયું છે? શું ગુમ થયું છે, આપ કહો એટલે અમે ત્યાં તપાસ કરીયે.” એ મિત્રે વિશેષ જાણવાના આશયથી કુમારને પૂછ્યું.

“મિત્રો! સ્વપ્નસુંદરી. આહા! જાણે કે ત્રૈલોક્ય સુંદરી. શું એનું સ્વરૂપ! એ મનમોહક અદ્ભૂત લાવણ્ય બધું ત્યાંજ!

“રાજકુમાર ! એનું નામ, ઠામ, ઢેકાણું તો કહો.”

“એ તો હુંય નથી જાણતો, આજ સુધી મેં એને ક્યાંય જોયું નથી. એના જેવું લાવણ્ય પણ જોયું નથી.” નિરાશ થતો ખિત્રવદને રાજકુમાર બોલ્યો.

કુમારની હકીકતથી મિત્રો પણ ચિંતાતુર થયા, બધાય વિચારમાં પડ્યા કે હવે કરવું શું. એ સ્વપ્નસુંદરીને શોધવીય શી રીતે.”

એ ચિંતાતુર રાજકુમાર અને તેના મિત્રો સમક્ષ એક રાજસેવક આવીને ઉભો રહ્યો. “રાજકુમાર ! રત્નચૂડ રાજના સેવકો આપનાં દર્શન કરવાની રજા માગે છે, રાજાએ એમને આપની પાસે મોકલ્યા છે. આપને કંઈક અદ્ભૂત બતાવવા માગે છે.” રાજસેવકની વાણી સાંભળી કુમારે અનુમતિ આપી.

રત્નચૂડ રાજના સેવકોએ રાજકુમારની પાસે આવી નમસ્કાર કરી પેહું અદ્ભૂત લાવણ્ય યુક્ત ચિત્રપટ રાજકુમારના હાથમાં મુક્યું. એ ચિત્રને જોતાંજ વિહ્વળતા યુક્ત નેત્રવાળો કુમાર બોલ્યો. “એજ ! એજ ! સ્વપ્નસુંદરી, મિત્રો !”

“કુમાર ! આ તો કોઈ દેવીનું ચિત્ર જણાય છે. સ્વપ્નમાં આપને કોઈ દેવીનાં દર્શન થયાં લાગે છે કે શું ?” ચિત્રપટને જોતાં મિત્રોએ અભિપ્રાય આપ્યો.

“આ કોણ દેવીનું ચિત્ર છે ?” રાજકુમારે મિત્રોની સંમતિથી આગંતુક રાજસેવકોને પૂછ્યું. એના મિત્રોએ પણ દેવીની વાત જાણવાને કાન સરવા કર્યા.

“સ્વામિન ! આ કાંઈ દેવીનું ચિત્ર નથી. પણ દેવીના ઔદર્યનું હરણ કરીને વિધાતાએ એક મનુષ્યકન્યા નિર્માણ કરી છે તેનું આ ચિત્ર છે.”

“મનુષ્ય કન્યા ?” રાજકુમાર તાબુબ થયો. “કોની આ કન્યા ?”

“વિજ્યાવતી નરેશ રત્નચૂડ નરપતિની આ કુંવરી, એનું નામ પુરંદરયશા !” રત્નચૂડના રાજસેવકોમાંથી એક ચતુર પુરુષ વિચાર કરીને બોલ્યો.

રાજસેવકોના વચનથી સંતોષ પામી હર્ષાંત રાજકુમારે એક લાખ દીનાર (રોકડનાણું) આપીને એમને વિદાય કર્યા.

રાજકુમાર નિધિકુંડલ એકાગ્રતાથી એ ચિત્રપટની બાળા પુરંદરયશાને જોતો બોલ્યો, “મિત્રો ! સ્વપ્નમાંથી સરી ગયેલી મારી સ્વપ્નસુદરી આ.” રાજકુમારે પોતાની સ્વપ્નની હકીકત કહી સંભળાવી.

રાજકુમારની હકીકત સાંભળી મિત્રો વિચારમાં પડ્યા. “રાજકુમારને આ બાળાનાં સ્વપ્નામાં દર્શન થાય છે. એજ બાળા ચિત્રપટમાં આલેખાઈ છતી રાજકુમાર પાસે આવે છે નક્કી એમાં દૈવનો કંઈક સંકેત છે. રાજકુમાર ! અમને તો લાગે છે કે નક્કી કોઈ દેવીએ તમને સ્વપ્નામાં એ બાળાનાં દર્શન કરાવી મુલાકાત કરાવી છે તમારા લાગ્યમાં એ બાળા ચોક્કસપણે લખાઈ છે.”

મિત્રોની હકીકત સાંભળી નિધિકુંડલ હસીને બોલ્યો. “મને પણ આ બાળા ઇશ છે.”

એ વૈરાગ્યવાન કુમારનું મન આ બાળામાં રક્ત થયેલું બાણી ખુશી થયેલા રાજાએ મંત્રીઓ સાથે મંત્રણા કરી, એક મંત્રીને પરિવાર સહીત વિજ્યાવતીનગરીએ મોકલ્યો. તે મંત્રી વિજ્યાવતીમાં આવી રાજાને મલી પુરંદરયશા સાથે નિધિકુંડલનું લગ્ન નક્કી કરી મૂહૂર્ત જોવરાવ્યું. લગ્ન સમય નક્કી કરી મંત્રીએ ત્યાંથી શ્રીમંદરપુર આવી પોતાના

રાજાને સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. રાજાએ કુમારના પ્રયાણ માટે મુદ્દત જોવરાવ્યું.

એક સારા મુહૂર્તે રાજાએ નિધિકુંડલ કુમારને હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ વગેરે મુલદો તેમજ ઉત્તમ કળાકૃશળ મંત્રીઓ સાથે વિજ્યાવતીના માર્ગે રવાને કર્યો. અખંડિત પ્રયાણ કરતાં નિધિકુંડલ કુમાર મહા અરણ્યમાં આવ્યો તે સમયે દેવયોગે કુમારનો અશ્વ સમુદાયથી વિખુદો પડી અન્યત્ર ચાલ્યો ગયો. અશ્વથી હરાયેલ કુમાર એકાકીપણે વનમાં ભટકતો નિશા સમયે જાગ્રતપણે વનમાં સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

એ ભયંકર અરણ્યમાં મધ્યરાત્રીને સમયે જાગ્રત રહેલા તે નિધિકુંડલ કુમારે રૂદન કરતી કોઇક સ્ત્રીનો શબ્દ સાંભળ્યો. “આ ભયંકર જંગલમાં સ્ત્રીનું રૂદન ! નક્કી એ તો કોઈ પાપી રાક્ષસનું કારસ્તાન, જોવા તો દે.” દુઃખી સ્ત્રીના રૂદનથી દુઃખી થયેલો કુમાર શબ્દને અનુસારે એ રૂદન કરતી સ્ત્રીની નજીક આવી પહોંચ્યો. દષ્ટિ માર્ગમાં રહે તેવી રીતે ગુપ્તપણે કુમાર એની ચિકિત્સા જોવા લાગ્યો, સાંભળવા લાગ્યો.

અગ્નિની જ્વાળાઓ વનને પ્રકાશિત કરી રહી હતી, એવા અગ્નિકુંડની સમીપે સ્નાન કરાવેલી, રક્તચંદનના લેપવાળી, રાતાકણેરની માળાને ગળામાં ધારણ કરેલી, સુંદર સ્વરૂપવાન કુમારીકાને કાપાલિકે મંડલમાં ઉભી રાખેલી હતી. યોગી હાથમાં મસ્તકને છેદન કરવાવાળી કર્તિકાને લઇને તેની પાસે ઉભો છતો, દેવીની સ્તુતિ કરતો હતો “હે ભગવતિ ! હે ત્રિશુલ ધારીણી ! હે દેવી ! આ આળાપ અલિને ગ્રહણ કર.”

યોગીએ આળા તરફ ફરીને છેલ્લાં છેલ્લાં કહ્યું. “હે

કલ્યાણી! તું હવે તારા ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ કર. તારે કોઇનું શરણ સંભારવું હોય તો યાદ કર. તારા જીવિતનો અંત હવે હાથ વેંતમાંજ છે બાળા !”

“અરે યોગી! મારી આવી દુરાવસ્થામાં હું કેને સંભાળું? શરણ કરવાને ચોખ્ખ તારા જેવા યોગી પણ લક્ષક થાય છે છતાંય સર્વ જગતના જીવોને હિતકારી ભગવાન વીતરાગનું મારે શરણ હો. ને બીજું વડીલ-જનોએ આપેલા ને મેં મનથી વરેલા નરસેખર રાજના પુત્ર નિધિકુંડલ કુમારનું મારે શરણ હો.”

પ્રચ્છન્નપણે રહેલા નિધિકુંડલ કુમારે પોતાનું નામ સાંભળ્યું. “આહો! આ બાળા મારું નામ શી રીતે જાણે! આ બાળાને આ નરરાક્ષસના પંજમાંથી હવે તો મારે બચાવવી જોઇએ.” રાજકુમાર બાળાને બચાવવા માટે તૈયાર થઇ ગયો.

યોગીએ દેવીના બલિદાન માટે પોતાની કર્તિકાબાળો હાથ ઉંચો કર્યો.

“બાળા! હોંશીયાર !”

“બખરદાર !” મંદમંદ ડગલાં ભરતાં યોગીના પાછળ આવેલા કુમારે એક ફાળ મારી કર્તિકાબાળો યોગીના હાથ પકડી લીધો. યોગી આ આકસ્મિક બનાવથી ચમકી ગયો “અરે આવા ભયંકર અરણ્યમાં આ પુરૂષ ક્યાંથી ?”

“દુષ્ટ! પાપિ! આ બાળાને હણીને શું તું તારો પોતાનો નાશ ચાહે છે ?” કુમારે ત્રાડ પાડી. અગ્નિની બાળાઓના તેજમાં એનો પ્રભાવશાળી ચહેરો જોઇ યોગી સ્થંભી ગયો. એનાં પરાક્રમ, સાહસ અને સમય-સુચકતા જોઇ યોગી ઠંગ થઇ ગયો.

“અરે ઉત્તમ! તું મારા કાર્યમાં વિધી ના કર. પૂર્વે

મેં ભક્તિથી જ્વાલિની દેવીની આરાધના કરી હતી. આ બગીચા લક્ષણવાળી બાળાના ભોગથી મારી વિધિ પૂર્ણ થતાં મારી વિદ્યાસિદ્ધ થશે તારું પણ કામ થશે.” કાપાલિકે આ નવજવાનને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“અરે મૂઠા! પાપી! યોગીના વેષ ધારણ કરવા છતાંય ચંડાલથી પણ અધિક કુકર્મને તો છોડતો નથી, આવા પાપ કરતાં તું લબ્બ કેમ પામતો નથી! આવા તુચ્છ કાર્યથી તારા વ્રતનો તું નાશ ના કર. જીવનો ઘાત કરવો એ મહા પાપ છે એવું શું તું નથી જાણતો? આવા પાપ કર્મથી વિદ્યા સિદ્ધ શી રીતે થશે?” કુમારે જીવદયાના ઉપદેશ આપી કાપાલિકને પ્રતિબોધ પમાડ્યો.

ભય અને પ્રીતિને ધારણ કરતો કાપાલિક બોલ્યો. “હે સાહસિક! હે નરોત્તમ! તેં મને નરકમાં પડતો બચાવ્યો. ગુરૂ પાસે જઈને આ પાપનું હવે હું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ. વિજયાવતીના સ્વામીની આ કન્યા મેં હરી છે આ કન્યા તમે તેના પિતાને આપજો.” કુમારને કન્યા અર્પણ કરીને યોગી ચાલ્યો ગયો.

૪

નિધિકુંડલ.

“આ કન્યા કોણ હશે? મારું નામ તે શી રીતે જાણી શકે? શું આ કન્યા પોતેજ પુરંદરચંદ્રા હશે ત્યારે?” કાપાલિકના ચાલ્યા ગયા પછી કુમાર વિચારમાં પડ્યો પોતાનો સંશય દૂર કરવાને તેણે બાળાને પૂછ્યું. “બાળા! તારું નામ શું? તેં નિધિકુંડલનું નામ ચાહ કર્યું તો તું તેને ક્યાંથી જાણે? શું તું તેને ઓળખે છે કે?”

કુમારનો પ્રશ્ન સાંભળી બાળા વિચારમાં પડી. “આ

પુરૂષની વાણી સાંભળીને મને મહાન આનંદ થાય છે. એને જોવા માત્રથી પણ મારા શરીરનાં રોમરાય વિકસેવર થાય છે કંઈકંઈ ભાવના હૈયામાં હાલી ઉઠે છે માટે જરૂર આજ મારા પતિ હશે, નહિતર બીજા પુરૂષમાં મારે મન કદાપિ રમે નહિ.”

“હે સુજા ! મારો ઇતિહાસ નગરીમાં ગયા પછી તમને કહીશ.” મનમાં કંઈક વિચાર કરી બાળા પુરંદર-યશા બોલી. “પણ આપ આ ભયંકર અરણ્યમાં શી રીતે આવી ચઢ્યા તે વાત કહો ? આપના શરીરે કુશલતા છે ને ?”

“હે સુલોચને ! તારા સુખરૂપી ચંદ્રનું દર્શન કરીને મારો આનંદ રૂપ સમુદ્ર આજે વૃદ્ધિ પામ્યો. મને લાગે છે કે તારા પુણ્યથી પ્રેરાયેલો હું મારા પરિવારથી વિખુટા પડીને અકસ્માત અહીં આવી ચડ્યો છું.” કુમારે પોતાની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. એ રીતે વાતચિતમાં તેમની નિશા ક્ષણમાત્રમાં વ્યતીત થઈ ગઈ.

પ્રાતઃકાળ થતાં તો પગલાને અનુસારે સૈન્ય આવી પહોંચ્યું ને કુમારનો જયજયકાર કર્યો. કુમાર અને કુમારિકાને જોઈ બધા ખુશી થયા. આગળ ચાલતાં સુખપૂર્વક અનુક્રમે તેઓ વિજયાવતી નગરીએ આવી પહોંચ્યા. રત્નચૂડ રાજાએ રાજકુમાર તથા તેના પરિવારનું સન્માન કર્યું. પુરંદરયશાની હકીકત જાણી રાજા પોતાના ભાવી જમાતા ઉપર અધિક પ્રસન્ન થયો. શુભ મુહૂર્તે મોટી ધામધુમપૂર્વક બંનેનાં લગ્ન થઈ ગયાં.

કેટલાક દિવસ પછી રત્નચૂડ રાજાની રજા લઈ નિધિ-કુંડલ પોતાની પ્રિયા અને પરિવાર સાથે પોતાના નગરે આવ્યો. પિતાએ કુમારનો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો. નિધિ-

કુંડલ પિતાની છાયામાં દેવતાની માફક સુખ ભોગવતો પોતાનો કાલ વ્યતીત કરતો હતો, સુખમાં મગુબ્યો દેવતાની માફક જતા કાલને પણ જાણતા નથી.

એકદા નરશેખર રાજા શત્રુની સામે યુદ્ધે ચડ્યા. ત્યાં શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરતાં રાજાને કારભો ઘા લાગ્યો, એ ઘાની પીડાથી રાજા નરશેખર આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને પરલોક સિધાવી ગયા. પિતાના મરણથી રાજકુમાર દુઃખી દુઃખી થઈ ગયો. રાજ્ય અને ભોગથી વિરક્ત થઈ ગયો. “અરે અરે ! લક્ષ્મી, જીવિત, યૌવન, પરિવાર બધું અનિત્ય છે. જે કાલે હોય છે તે આજે નથી હોતું, જે આજે છે તે કાલે નથી હોતું. ભોગો એ તો રોગોને કરનારા છે. સંયોગ છે ત્યાં એક દિવસે વિયોગ આવવાનો છે. સંસારની એવી ક્ષણભંગુર બાબતોમાં પ્રાણીને સુખ તે ક્યાંથી હોય ? હે જીવ ! સંસારના એવા ક્યા સુખમાં તું રાચી માચીને આનંદ માની રહ્યો છે કે પોતાને અમર માનીને સંસારના મોહમાં લપટાઈ રહ્યો છે ? પણ અરે મૂઠ ! તું એટલુંય નથી જાણતો કે—જન્મ, જરા અને મૃત્યુ, રોગ, શોક અને સંતાપ પ્રતિદિવસ તારો નાશ કરી રહ્યા છે. માતાપિતાને વિષે જે સ્નેહ છે તે પણ દુઃખદાયી છે. આ તો બધું પંખીના મેળા જેવું છે રાત્રીએ એકત્ર થયેલાં પંખીઓ પ્રાતઃકાળે વૃક્ષ ઉપરથી જેમ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગે ઉડી જાય છે તેમજ માતાપિતાદિક પરિવાર પણ મૃત્યુ પછી કચીકચી ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે તે આપણે શી રીતે જાણીએ ?

અરે આ દુઃખમય સંસારમાં માતા મરીને પ્રિયા થાય છે ને પ્રિયા તે બીજા જન્મમાં માતા થાય છે. પુત્ર તે પિતા થાય છે ને પિતા પુત્રપણાને પામે છે. શત્રુ હોય છે તે ભાઈ થાય છે ત્યારે ભાઈ ક્વચિત્ શત્રુપણે ઉત્પન્ન

જાય છે, એવા સ્વરૂપવાળા આ ભયંકર સંસારમાં રહેલા ખામર પ્રાણીઓની મોહદશા તો જીવો !”

આ દુનિયામાં કુટુંબ સ્નેહ તો સ્વપ્નના સરખો અથવા ઈર્દ્રજળના જેવો છે. કારણ કે પરમ વલ્લભ અને જેના વગર એક ક્ષણ ભર પણ રહી શકાતું નથી એવા પરમ પ્રાણાધિકને પણ મૃત્યુ જોતાં જોતાં હરી જાય છે. કાયમના વિભોગ થઈ જાય છે. એ દુઃખની વાત શું કરીયે ?”

પિતાના મૃત્યુથી શોકત્રસ્ત નિધિકુંડલ કુમારનો કેટલોક કાલ વ્યતીત થયો પિતાનું સામ્રાજ્ય ભોગવવા છતાંય જેને રાજ્ય કે ભોગનો આનંદ નથી. સંસારનું એ અનિત્ય સ્વરૂપ જેના હૈયામાંથી ખસી શકતું નથી. એવા પ્રાણીને સંસારમાં ભોગની મધ્યમાં રહેવા છતાંય ક્યાંથી મુખ હોય ?

અન્યદા જગતજીવના પરમ કલ્યાણને કરતા, અભય-દાનને દેવામાં પ્રવીણ શ્રીમન્ અનંતવીર્ય તીર્થંકર ભગવાન ત્યાં સમવસર્યા, દેવતાઓએ સમવસરણની રચના કરી. એ સમવસરણમાં રહેલ ખારે પર્ષદાની આગળ ભગવાન દેશના દેવા લાગ્યા. પોતાની દેશનાથી અનેક ભવ્યજનોને પ્રતિબોધ કરવા લાગ્યા.

એ વધ્રામણિ વનપાલકે આવીને રાજા નિધિકુંડલને આપી. “હે મહારાજ ! તમારા પુણ્ય પ્રભાવથી પ્રેરાઈને ભગવાન અનંતવીર્ય તીર્થંકર વધ્રાર્યા છે-સમવસર્યા છે.” વનપાલકની વધ્રામણિ સાંભળી રાજાએ ખુશી થઈને પારિ-તોષિક (ઈનામ) આપીને તેનું દારિદ્ર દૂર કર્યું. શોકને દૂર કરી અંતઃપુર સહિત તેમજ મંત્રી, સામંત અને સેનાપતિ આદિ ચતુરંગ સેના સાથે ભગવાનને વાંદવાને રાજા મોટા આડંબરપૂર્વક ચાલ્યો.

સમવસરણ જોઈને રાજા ચિન્હનો ત્યાગ કરી ત્રણ

પ્રદક્ષિણાપૂર્વક જીનેશ્વરને નમીને પોતે પોતાને યોગ્યસ્થાનકે બેઠા. બીજો પરિવાર પણ પોતપોતાને યોગ્યસ્થાનકે બેઠા. ભગવાને રાજના ઉપકારને માટે દેશના દેવી શરૂ કરી.

“આ પારાવાર રહિત સંસારમાં પ્રાણીઓ ચોરાસી લાખ જીવજોનિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. એમને મનુષ્ય-ભવ પ્રાપ્ત થવો બહુ જ દુર્લભ છે એ મનુષ્યભવ દશ દષ્ટાંતે પણ દુર્લભ કહ્યો છે. એવો દુર્લભ મનુષ્યભવ પામીને પણ જો માણસ સંસારમાં રાચી માચીને હારી જાય, ધર્મકર્મ વગર એ લાખેણુ મનુષ્યજીવન નકાસુ જાય તો પછી એ દોહલો નરભવ ફરીને શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

મનુષ્યભવમાં મનુષ્યપણાએ સર્વે સમાન હોવા છતાં ઉચ્ચ, નીચ, ગરીબ તવંગર, અમીર ફકીર, રંક અને રાજ એ બધો તફાવત પોતપોતાના કર્મને લઈને સંસારમાં જોવાય છે. કેટલાક ધર્મીજનો આત્મહિતમાં મગ્ન હોય છે ત્યારે કેટલાક પાપકાર્યમાં રચ્યાપચ્યા આનંદ માની રહ્યા છે. મનુષ્યભવમાં પણ આર્યક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થનારને ધર્મની સામગ્રી પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ રહે છે, અનાર્યને નહિ. ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ દેશ, દીર્ઘાયુષ્ય, નિરોગીપણું, શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી મળેલી સંપત્તિ એ બધીય એક એકથી દુર્લભ વસ્તુઓ મોટા પુણ્યાનુયોગથી જ મલી શકે છે, એ સામગ્રીને મેળવી જેઓ એનો સદ્ ઉપયોગ કરી આત્મહિત સાધે છે. તેઓ જ ભવસાગર તરી જાય છે. આ દુઃખથી ભરેલા નરભવને પામીને મનુષ્ય સદ્ઉપયોગ કરે તો જ બાજી જીતી જાય છે નહિતર મનુષ્ય-પણુ પામ્યાની સાર્થકતા પણ શી ?

નારકીમાં નરકના જીવો સદાકાલ દુઃખમાં પોતાનો કાલ વ્યતીત કરે છે તિર્યંચોને પણ ભૂખ, તરસ, પરવશતા,

તાપ, ટાઢ વગેરેનું અપાર દુઃખ હોય છે ને મનુષ્ય જેવા મનુષ્યમાં પણ દુઃખ ક્યાં આછું છે? પ્રથમ તો ગર્ભાવાસનાં દુઃખ કાંઈ જેવાં તેવાં નથી. તે પછી બચપણનું મલીન-પણું કુળ વિષાદિકથી લેખાવું વગેરે, યુવાવસ્થામાં વિરહાદિકનું દુઃખ, રોગ, શોક, સંતાપ તેમજ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની અનેક પીડાઓ પ્રાણીને ગળે વળગેલી હોય છે. અને વૃદ્ધાવસ્થા તો દૃખીતી રીતે નરી પીડા રૂપ જ છે એવા મનુષ્ય ભવમાં પણ પ્રાણીને ક્યાંથી મુખ હોય?"

ભગવાનની દેશના સાંભળી રાજા નિધિકુંડલ જીને શ્વરને નમીને પોતાની નગરીમાં ગયો. સારા મુહૂર્તે પુત્રને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરી સાતે ક્ષેત્રમાં ધનને વાપર્યું. પત્ની સહિત રાજ્યે કર્મનો નાશ કરનારી ભગવાન સમીપે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષાને સારી રીતે આરાધીને આયુઃક્ષયે બન્ને જણ પ્રથમ મુધર્મ દેવલોકમાં સુરમિથુનપણે ઉત્પન્ન થયાં-દેવદેવીપણે ઉત્પન્ન થઈને દેવભવનાં વિવિધ પ્રકારનાં સુખો ભોગવવા લાગ્યાં. કષ્ટથી આરાધન કરેલા સંયમનું સત્યફલ તો ભોક્ષપ્રાપ્તિ છે, ભોક્ષે જવા માટે દેવભવ તો વિસામારૂપ છે.

પ

લલિતાંગ.

મહા કચ્છ વિજયને વિષે વિજય નામના નગરમાં મહાસેન રાજાની ચંદ્રા નામે પટ્ટરાણી હતી. વિવિધ ઉપાયાથી પુત્રની અભિલાષાવાળાં તેમને ત્યાં પાંચ પદ્યોપમનું આયુ પૂર્ણ કરીને નિધિકુંડલનો પુણ્યવાત જીવ પુત્ર પણે ઉત્પન્ન થયો. પુત્ર જન્મથી હર્ષીત થયેલા રાજા મહાસેને

મોટા જન્મમહોત્સવ કરી રાજકુમારનું લલિતાંગ નામ પાડ્યું. યોગ્ય વયે કલાને શિખતો રાજકુમાર રમણીજનને વૃદ્ધ લ નંદનવન સમાન યૌવનવયના આંગણે આવ્યો. મિત્રોની મધ્યમાં શોભતો લલિતાંગ નવીન યૌવનવાળો છતાં વિકાર રહિત હતો, ઐશ્વર્ય સંપન્ન છતાં અહંકાર વગરનો ને બળવાન છતાં બીજને પરમ આનંદનું કારણ હતો. લલિતાંગ નામ પ્રમાણેના ગુણોવાળો ખરેખર મનોહર અંગાપાંગવાળો ભાગ્યવાન હતો.

તે જ વિષયને વિષે પરમ ભૂષણ નગરના રાજા પુણ્ય-કેતુની રત્નમાળા નામે દેવી થકી પુરંદરચશાનો શુભ પુત્રી પણે ઉત્પન્ન થઈ. એનું નામ ઉન્માદ્યંતી. ઉન્માદ્યંતી અનુક્રમે ભણી ગણી યૌવન વયને પામી, યુવાન છતાં વિષયથી પરાક્રમુખ તે બાળાને વિષયના કોઈ પણ સાધન તરફ પ્રીતિ થતી નહિ.

કુમારીને વૈરાગી જાણીને માતાએ કહ્યું “વત્સે ! વર વગર કન્યા શોભતી નથી. તે તું જાણતી નથી કે?”

“માતા ! જે ચારે કલામાં હોંશીયાર નર હશે તેને હું પરણીશ.” કન્યાએ માતાના મનનું સમાધાન કરતાં કહ્યું,

“એ ચાર કલા કયી છે તે કહે તો વાડ ?”

“જ્યોતિષ કલા, નભોગામી વિમાન રચવાની કળા, રાધાવેદ્ય કલા અને વિષથી-ગાડી મંત્ર કલા, એ ચારે કલામાં નિષ્ણાત નરને હું વરીશ.” કુમારીની એ પ્રતિજ્ઞા જાણીને પટ્ટરાણીએ રાજાને વાત કરી. રાજાએ એવા વરની પરીક્ષા માટે સ્વયં વરની રચના કરી. દેશ દેશાંતરથી રાજકુમારોને તેડાવ્યા. અનેક રાજકુમારો પોતપોતાના પરિવાર સાથે પરમભૂષણ નગરમાં એકત્ર થયા. રાજાએ તેમનું સન્માન કરી સત્કાર્યા.

મુદ્દર્તને દિવસે સર્વ રાજકુમારો મણિરત્ન જડીત સ્વયંવર મંડપમાં પોત પોતાના આસને બિરાજ્યા. સ્વયંવર મંડપની મધ્યમાં રાધાએ કરીને યુક્ત સ્તંભની રચના કરી હતી. લલિતાંગ કુમાર પણ ત્યાં હાજર હતો. તેણે સર્વેની અજાયબી વચ્ચે રાધાવેધની સાધના કરી. લલિતાંગને જોઈ લવાંતરના સ્નેહથી રાજકુમારી અત્યંત સંતુષ્ટ થયેલી હર્ષ પામી. રાજકુમારી મનથી લલિતાંગને વરી ચૂકી. લલિતાંગ સાથેના લગ્ન ઉપાયને ચિંતવતી મનમાં કંઈક શ્રેય કરવા લાગી.

રાજબાળાને જોવા માત્રથી કામાતુર થયેલો કોઈક ખેચર મોહનીમંત્રથી મુગ્ધ કરતો રાજબાળાને હરીને આલેયો ગયો.

ક્ષણવારમાં બહુ વ્યવસ્થિત થતાં રાજકુમારી અદશ્ય થયેલી જણાઈ. રાજ વગેરે પરિવાર હાહાકાર કરવા લાગ્યો. બધા રાજકુમારો એકત્ર થઈ રાજકુમારીની શોધ માટે વિચાર કરવા લાગ્યા. તેમને ઉદ્દેશીને રાજ બોલ્યો. “હું રાજકુમારો ! કોઈ દુષ્ટ વિદ્યાધર રાજકુમારીને હરી ગયો છે ને હર્ષને સ્થાને અત્યારે વિષાદ છવાઈ રહ્યો છે કિંતુ જે બળવાન પુરૂષ તે વિદ્યાધર પાસેથી મારી કન્યાને પાછી લાવશે તેને હું મારી કન્યા આપીશ તો તે માટે તમે સૌ તમારી શક્તિ પ્રમાણે ઉદ્યમ કરો ?”

રાજની ઉદ્ધોષણ સાંભળીને પોતાની બળવાન બૂબખોને જોતો લલિતાંગ બોલ્યો- “અરે ! કોઈ એવો પુરૂષ છે કે મને તે દુષ્ટ ક્યાં છે તે બતાવે ?”

લલિતાંગ કુમારની વાત સાંભળીને એક બીજો રાજકુમાર બોલ્યો. “જ્યોતિષ લગ્નના બળથી તે હું જાણી શકું છું કે રાજકુમારીને લઈને તે વિદ્યાધર ખુબ દૂર જતો

રહ્યો છે. તેનું સ્થાનક પણ હું જાણું છું તે કહે તો બતાવું. પણ મને ત્યાં કોઈ લઈ જાય તો બતાવી શકાય”.

એ રાજકુમારની વાત સાંભળી કોઈક ત્રીજા રાજકુમારે પોતાની વિદ્યાશક્તિ વડે આકાશગામી વિમાન તૈયાર કર્યું. એ વિમાનમાં લલિતાંગાદિ કુમારો કોઈથી ધમધમતા પોતાના આયુધો સહિત બેસીને ચાલ્યા. પેલા નિમિત્ત કહેનાર રાજકુમારની વાણીને અનુસારે તેઓ પેલા દુષ્ટ વિદ્યાધરની સમીપે આવી પહોંચ્યા.

ધનુર્ધારી લલિતાંગ એ વિદ્યાધરને જોઈ ગળ્યો. “અરે દુષ્ટ ! પરમાંસ ગ્રહણ કરીને તેં તારૂં ખગ નામ સાર્થક કર્યું છે. વિદ્યાધર થઈને જલથી તું પરદારા હરીને નાશી ગયો. તારી જાતને તું લજાવી ગયો. સિંહ નામ ધારી છતાં તું શિયાળ જેવો રંગ થઈ ગયો”. લલિતાંગનાં વચનને નહિ સહન કરતો વિદ્યાધર હૃદયમાં અમર્ષને ધારણ કરતો કન્યાને એક બાજુએ મુકી લલિતાંગની સામે આવી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો.

બન્ને ભયંકર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, યુદ્ધમાં તીક્ષ્ણ શર વડે કરીને લલિતાંગે તે વિદ્યાધરને મારી નાખ્યો. વિદ્યાધરને મારીને ઉદમાદ્યંતી પાસે આવ્યા તો તેણીને મરેલી જોઈ બધા વિચારમાં પડ્યા. ચિકિત્સા કરતાં સર્પના દંશથી મૂર્ચ્છિત થયેલી નિશ્ચય કરીને ગાંડી મંત્રના જાણુ એક રાજકુમારે સિદ્ધ ગાંડી વિદ્યાવડે કરીને સજીવન કરી.

રાજબાળાને વિમાનમાં બેસાડી સર્વે રાજકુમારો રાજની પાસે આવ્યા, રાજકુમારી એના પિતાને સ્વાધીન કરી તેમણે પોતપોતાની પરાક્રમ ગાથા કહી સંભળાવી.

એ ચારે રાજકુમારો રાજબાળાને પરણવાને આગુર ચલા છતાં પરસ્પર વિવાદ કરવા લાગ્યા, રાજ પણ ચિંતાગુર

થયો છતો એમના વિવાદને નિવારી શક્યો નહિ. એ ચારે કન્યા માટે હકદાર હતા. લલિતાંગે વિદ્યાધરને મારી નાંખ્યો હતો. બીજાએ જ્યોતિષ્ય લગ્નથી વિદ્યાધરને બતાવ્યો હતો. ત્રીજાએ વિમાન રચીને બધાને વિદ્યાધર પાસે લઈ જવામાં સહાય કરી હતી ને ચોથો મૃત રાજકુમારોને સજીવન કરનાર હતો. એ ચારે રાજકુમારો સમાન રૂપવાળા, મહા-સામંતના કુમારો, બળવાન અને કન્યા મેળવવામાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળા હોવાથી રાજા વિષાદમાં પડી ગયો. જેથી ‘ત્રણનું’ અપમાન કરી એકને કન્યા આપવાની રાજાની હિમત ચાલી નહિ. અથવા તો આ ચારેમાંથી આ કન્યાને ચોગ્ય વર કોણ હશે તે પણ જણાઈ નહિ. કન્યાની પ્રતિજ્ઞા ચારેજણે પૂર્ણ કરેલી હોવાથી એકને કન્યા આપી શકાઈ નહી. ત્યારે મંત્રી વગેરે બધા એમના વિવાદને ટાળવા અસમર્થ થયા છતા બહુજ દુઃખી થયા.

આ હકીકત સાંભળી રાજબાળા મનમાં દુઃખને ધારણ કરતી વિચાર કરવા લાગી. “અહો ! આ મારા રૂપને ધિક્કાર થાઓ. જે રૂપમાં લોભાઈ આ ચારે ઉત્તમ નર-રત્નો પરસ્પર વિવાદને કરતા કલેશ કરે છે. જો કે મારું મન લલિતાંગ તરફ આકર્ષાયેલું છે છતાં મારા દુર્ભાગ્યથી હું તેમને મેલવી શકું તેમ નથી. ને પિતાજી પણ દુઃખી થયા છતા વિવાદને લાગી શકતા નથી. એવા મારા જીવિ-તને ધિક્કાર છે. આ આપત્તિમાંથી છુટવાને મરણ સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી. જોકે આત્મઘાત કરવો નિષિદ્ધ છે, છતાં ક્વચિત્ શુદ્ધ પણ છે.”

રાજકુમારીએ આ દુઃખમાંથી છુટવાને પિતાને વિનંતિ કરી. “પિતાજી ! આપ વિષાદ ન કરો, આપ મને કાષ્ટ શક્ષણ કરવાની રજા આપો કે જેથી આ આપત્તિમાંથી

હું મુક્ત થાઉં ને મારા મૃત્યુથી રાજકુમારો આપોઆપ કલેશ કરતા વિરમશે-પોતપોતાને વતન ચાલ્યા જશે.”

રાજકુમારીની વાત સાંભળી રાજાએ સુબુદ્ધિમંત્રીની સન્મુખ જોયું. “અરે મંત્રી ! વિપદ સાગરમાં કુળી જતાં એવા મારી તું કેમ ઉપેક્ષા કરે છે ? મંત્રી તો તે જ કહેવાય કે જે વિષમકાર્યને પણ સરખાં કરી નાખે. મુશ્કેલીમાંથી પણ માર્ગ કાઢે. ” દુઃખથી પીડાતા રાજાને જોઈ મંત્રી બોલ્યો. “ મહારાજ ! રાજબાળા ભલે કાષ્ટ ભક્ષણ કરે. આપ અનુમતિ આપો. ”

“અરે ! તું ભાનમાં છે ને ? આ તું શું બોલે છે ?” રાજા ફાટી આંખે મંત્રી સામે જોઈ રહ્યો.

“દેવ ! હું સત્ય કહું છું. પરિણામ એવું મુંઢર આવશે કે જેથી કન્યા અને વરને સુખ થશે. તેમજ આપણી આપદા પણ બાળાના આ કાર્યથી નાશ પામી જશે.”

રાજાએ નગરની બહાર ચંદનકાષ્ટની ચિતા રચાવી તૈયાર કરાવી. રાજબાળા પણ સ્નાન કરી પવિત્ર થઈ ચિતામાં બળી મરવાને ત્યાં આવી. રાજા અને મંત્રી વગેરે પરિવાર ભેગા થઈ ગયો-બધા શોકસાગરમાં મગ્ન થઈ ગયાં.

સુબુદ્ધિ મંત્રીએ પેલા ચારે રાજકુમારોને ત્યાં બોલાવી મધુર વાણીથી કહ્યું. “તમે ચારે સમાન રૂપગુણવાળા રાજકુમારો અમારે માન્ય છો. તેથી ત્રણતું અપમાન કરીને એકને અમે રાજપુત્રી શી રીતે આપીએ ? માટે આ કન્યાને અગ્નિમાં બળી મરવાની તમે રજા આપો, તમારે પણ એ બાબતનો શોક ન કરવો છતાંય તમારામાં જે કન્યા ઉપર ગાઢ પ્રીતિવાળો હોય તે કન્યાની સાથે

બળી મરવા તૈયાર થાય તો એમાં અમારી અનુમતિ છે. લલે એ બંને જણ અગ્નિલક્ષણ કરે.”

મંત્રીની વાણી સાંભળી ચારે રાજકુમારો વિચારમાં પડ્યા. “અહો ! આ મંત્રીનું બુદ્ધિબલ તો જુઓ ? અમારો વિવાહ એ બુદ્ધિશાળીએ આપોઆપ લાગી નાખ્યો. તેય અમારું માન પણ ખંડિત કર્યા વગર.”

રાજકુમારોએ દુભાતા હૃદયે રાજબાળાને અનુમતિ આપી. રાજકુમારી એ પણ યાચકોને દાન આપીને ચિતામાં પ્રવેશ કર્યો. ચારે બાળુએથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો. ધુમાડાથી ચારે કોર અંધકાર છવાઈ રહ્યો. એની સાથે કાષ્ટ લક્ષણ કરવાની રાજકુમારોમાંથી કોઈની હિમ્મત ચાલી નહિ પણ લલિતાંગ આકુળ વ્યાકુળ છતાં “અનાથ એવી મારી પ્રિયાને શું અગ્નિ બાળી નાખશે ? એના વગર મારે જીવિતનું પણ શું પ્રયોજન છે ?” એમ વિચારતો ચિતામાં પડવાને તૈયાર થયો. મંત્રી, સામંતાદિકે વાર્યા છતાં તે એકદમ ચિતામાં ફેલી પડ્યો. બધાને વિસ્મય પમાડતો લલિતાંગ એ ધૂમાડાથી ઘનઘોર ચિતામાં બળી મરવાને પ્રિયાનો સાથીદાર થયો.

“અરે ! અરે ! આપ આ શું કરો છો ? મારા જેવી એક તુચ્છ સ્ત્રીની ખાતર આપ જેવા નરરત્નને અકાળે મરણ ન થોડું.” રાજકુમાર લલિતાંગને ચિતામાં પડતો જોઈ સ્નેહોદ્ધાસપૂર્વક રાજબાળા બોલી.

ચિતામાં એ બન્નેની ચારેકોર અગ્નિની જ્વાળાએ સળગી રહી હતી. ધુમાડાથી આકાશ ઘનઘોર છવાઈ ગયું હતું, એવા ભયંકર મૃત્યુની પરવાહ કર્યા વગર લલિતાંગ પ્રિયાને જવાબ આપવા લાગ્યો, તે દરમિયાન એક બનાવ બન્યો.

ચિતાની નીચેના ભોંયરામાં મંત્રીએ છોડેલા પુરૂષોએ ભોંયરાનાં દ્વાર ઉઘાડી ચિતાના કાષ્ઠને આઘાં પાછાં કરી અગ્નિ સ્પર્શે તે પહેલાં એ બન્નેને ઝટ અંદર ખેંચી લઇ ભોંયરાનાં દ્વાર બંધ કરી દીધાં જેથી અગ્નિ તેમને સ્પર્શી શકી નહિ. એ પુરૂષોએ એ બન્ને સ્ત્રી પુરૂષને લેઇ ભોંયરાની વાટે બહાર આવી મંત્રીશાના મકાનમાં હાજર કર્યા. મંત્રી અક્ષત અંગવાળાં એ બન્નેને જોઇ ખુશી થયો. તે રાત તેમને પોતાના મકાનમાં છુપાવી દીધાં.

ચિતા તો લડલડાટ સળગવા લાગી. એ અગ્નિજ્વાળાઓ આકાશને સ્પર્શતી ચાલી જતી હતી. રાજકુમાર લલિતાંગનું સાહસ જોઇ બધા વિસ્મય પામ્યા છતાં ચિતાની જ્વાળાને જોવા પણ અસમર્થ સર્વે વિવિધ વાર્તાલાપ કરતા ચાલ્યા ગયા. રાજકુમારે પણ શોકમગ્ન થયેલા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. રાજ વગેરે પરિવાર પણ પુત્રીના મરણથી શોકાતુર થયો છતાં નગરને વિષે ચાલ્યો ગયો. પછી તો ચિતાની રાખ પણ રાખમાં મલી ગઇ.

૬

લગ્ન.

રાજકુમારીના મૃત્યુના શોકથી ઉદાસ રાજ પ્રાતઃકાળે રાજસભામાં બેઠેલો છે પણ તેના વદન ઉપર ગમગિની-જ્વાળાં છવાઇ ગઇ હતી. રાજના શોકને ભુલાવવા માટે મંત્રીઓ અનેક પ્રકારના રસમય વાર્તાલાપો કરી રહ્યા હતા. પણ રાજનો શોક દૂર થતો નહોતો, સભામાં પણ લોકો લલિતાંગના સાહસને વર્ણવી રહ્યા હતા. મંત્રીઓ અને રાજ પણ તાબુબ થઇ ગયા હતા કે “લલિતાંગે ખુબ વફાદારી દેખાડી. લલિતાંગ જેવો પત્નીસ્નેહ કોઇને

હશે શું ! શું એનું સાહસ ! કેવો એનો આત્મવિશ્વાસ ! કેવો એનો સ્નેહ !”

“મંત્રી ! તમે કહેતા હતા કે પરિણામ સાઈ આવશે તમારું સાઈ પરિણામ તે આજ કે બીજું ? નાહક નરી બે ઉત્તમ જીવોની હત્યા કરાવી નાખી !” ઉદાસ વદને રાજા મંત્રીને કંઈક ઠપકો આપતો હોય તે દબે બોલ્યો.

“મને લાગે છે કે હજી પણ એથી સાઈ પરિણામ આવશે રાજન !” મંત્રી સુબુદ્ધિ મુછમાં હસતો બોલ્યો પોતાની કારવાઈની કોઈને ખબર નહોતી. રાજાએ ચિતા તૈયાર કરાવી પણ મંત્રીએ ભોંયડ તૈયાર કરાવી બચાવની જે તૈયારી કરી હતી તેની મંત્રી સિવાય કોઈને માલુમ નહોતી. બધાય સમજ્યા કે આ બન્ને જીવાનઆત્મા સંસારની મોજ જોયા વગર આ ફાનીદુનિયા છોડી ચાલ્યા ગયા હતા.

“હજી એથી ય સાઈ !” રાજાની આંખ ચમકી. “શું હજી કોઈનો ભોગ લેવાનો બાકી છે શું ?”

“ના મહારાજ, આપ જરી ધિરજ રાખો. પ્રથમ પેલા ત્રણે રાજકુમારો હવે શું કરવા માગે છે તે તો બાણીએ.” મંત્રીએ કહ્યું.

“હા ! બોલાવો.” રાજાએ પહેરેગીરેને આજ્ઞા કરી.

રાજાની આજ્ઞાથી એ ત્રણે રાજકુમારો રાજાની સભામાં આવીને હાજર થયા. રાજાએ તેમને પ્રશ્ન પૂછ્યો, તેના જવાબમાં રાજકુમારો બોલ્યા.

“મહારાજ ! અમે હવે અમારા દેશ જવાની તૈયારી કરી રહ્યા છીએ, આજને આજ અમે અહીંથી ચાલ્યા જવા માગીએ છીએ.”

“તમારા જેવા શાણા અને સમજી રાજકુમારોને તેજ

ચોગ્ય છે. કારણ કે હવે તમારો ઈન્સાફ પતી ગયો છે. રાજકુમારી અગ્નિમાં બળીને લસ્મ થઈ ગઈ ને તમે તમારો જીવ બહાલો ગણી તમારો હક તમે જતો કર્યો છે.” મંત્રી સુબુદ્ધિએ રાજકુમારોને દિલાસો આપતાં મુદાની વાત કરી.

“રાજકુમારી તો બળી લસ્મ થઈ ગઈ, હવે હક્કનો કાંઈ સવાલજ રહેતો નથી. મંત્રીજી !” રાજકુમારોમાંથી એક જણ બોલ્યો.

“છતાંય એ તો તમે પણ કબુલ કરશો કે લલિતાંગે જીવને જોખમમાં નાખી પોતાનું બલિદાન આપી દીધું. સાહસથી એણે પોતાનો હક સાબીત કર્યો કેમ ખરું ને ?”

“હક સાબીત થયો કે ન થયો, એથી શું ? હક સાબિત કરવા જતાં એણે પોતાનો જીવ બોધ્યો. આ ભવમાં હવે એ ક્યાં પાછો આવવાનો છે અને કદાચ આવે તો ચે શું !” રાજકુમાર હસ્યો.

“રાજકુમાર ! માનો કે કદાચ દેવતાની સહાયથી પાછો આવે તો ?” મંત્રીની આંખ હસી ને રાજકુમારોને પ્રશ્ન કર્યો.

“આવે તો એ ભલે એનો હક ભોગવે, એમાં અમારે શું ?” રાજકુમાર સમજતો હતો કે પોતાની સગી આંખે અગ્નિમાં બળી મરેલાં જોયેલાં કદિ પાછાં આવ્યાં નથી આવશેય નહિ. માત્ર આ તો મંત્રીની વાગ્યતુરતા હતી.

“તે તમારી વાત ન્યાય પુરસ્સર છે. કદાચ માનો કે બન્ને દેવતાની સહાયથી અહીયાં હાજર થાય તો લલિતાંગજ રાજકુમારીને ચોગ્ય ગણાય.” મંત્રીની વાત રાજકુમારોએ પણ અંગીકાર કરતાં કહ્યું. “મંત્રીશ્રી ! શું તમારામાં એવી કોઈ શક્તિ છે કે એ અગ્નિથી બળેલાંને તમે જીવતાં અહીં હાજર કરો !”

“હા, કેમ નહિ? શું તમારે એ આશ્ચર્ય જોવું છે.” મંત્રીએ એક પુરૂષને ધસારત કરી.

“જોતા જઈએ ત્યારે, જે એ બન્ને જીવતાં હાજર થાય તો અમેય એમનાં લગ્નનો લહાવો લેતા જઈએ.” રાજકુમાર જાણતો હતો કે મંત્રી ઠંડા પહોરની હાંકી રહ્યો છે કારણ કે જે ઘટના બનવી અસંભવિત છે તે મનુષ્ય બનાવી શકે તેવી તેની તાકાત હોતી નથી. મંત્રી કાં તો ગાંડો થઈ ગયો છે અથવા તો માત્ર કંતુહલ કરી રહ્યો છે. અને નકામો કાલક્ષેપ કરી રહ્યો છે.

એ વાતચિત દરમિયાન લલિતાંગ અને રાજકુમારી રાજસભામાં આવીને હાજર થયાં. બધા અજાયબીથી દંગ થઈ ગયા—કાઠી આંખે જોઈ રહ્યા. રાજા તો આ બનાવથી ખુશી ખુશી થઈ ગયો.

અકસ્માત આકાશમાં મોટો કડકો થાય અને ભર અરણ્યમાં રહેલા બીફળ માનવીનું હૈયું ધડકે તેની માફક રાજકુમારોનાં હૃદય ધડક્યાં, અસંભવિત ઘટના બનેલી પોતાની સગી આંખોએ જોઈ. અરે! આ તે સ્વપ્ન છે કે માયા? શું આ સત્ય છે! પોતાની આંખો ચોળી ખુબ ધારી ધારીને જોવા લાગ્યા. “આ રી રીતે બન્યું? કાલે અગ્નિમાં દગ્ધ થયેલાં આ આંખોએ જોયેલાં તે સત્ય કે આ સત્ય!” રાજકુમારો મોટા વિમાસણમાં પડ્યા.

“રાજકુમાર! લલિતાંગ અને રાજકુમારીને તમે જુઓ છો તે સત્ય છે. આ કાંઈ મારી માયા કે ઈદ્રિજલ નથી.” મંત્રીએ ખુલાસો કર્યો.

રાજકુમારો પણ અજાયબ થયા. રાજકુમારીને સાક્ષાત્ હાજર-જીવતી જાગતી જોઈ પણ હવે તેઓએ પોતાનો હક ગુમાવ્યો હોવાથી વાદવિવાદનો અંત આવી ગયો હતો એટલે ઉપાય શું?

“રાજકુમારો ! આ બધું તમારી પરીક્ષા માટે હતું. તમારા ચારેના વિવાદનો અંત કોઇપણ રીતે ન આવવાથી તમારા ચારેમાંથી રાજબાળા માટે યોગ્ય નર કોણ છે તેની આ અગ્નિ પરીક્ષા હતી. જેમાં તમે ત્રણે હારી ગયા છો, રાજકુમાર લલિતાંગ રાજબાળા માટે યોગ્ય સાબિત થયા છે.” સુબુદ્ધિ મંત્રીએ રાજકુમારો આગળ ખુલાસો કર્યો. જે સાંભળી રાજસભા પણ મંત્રીની બુદ્ધિની તારીફ કરવા લાગી.

મંત્રીએ પણ અગ્નિ પરીક્ષામાંથી બન્નેને શી રીતે બચાવી લેવામાં આવ્યાં તે હકીકત કહી સંભળાવી. મંત્રીની હકીકત સાંભળી રાજકુમારોના મનનું પણ સમાધાન થઇ ગયું.

રાજાએ મોટા આડંબર પૂર્વક લલિતાંગ અને રાજકુમારીનાં લગ્ન કરી દીધાં. પેલા ત્રણે રાજકુમારો એ વિવાહ ઉત્સવમાં ભાગ લઇને પોતપોતાને વતન ચાલ્યા ગયા. રાજકુમાર લલિતાંગ શ્વસુરના આગ્રહથી ત્યાં રહેા.

કેટલાક દિવસ પછી લલિતાંગ સાસુસસરાની-રાજની આજ્ઞા મેળવી પોતાને વતન જવાને તૈયાર થયો, રાજાએ પણ લલિતાંગનો આગ્રહ બાણી પુત્રીને સાસરે વળાવી. કરકરીયાવરમાં ખુબ હાથી ઘોડા રથ પાયદળ અને જર-ઝવેરાત, વસ્ત્રાભૂષણ આપી પુત્રીની મનોકામના પૂર્ણ કરી.

એક સારા દિવસે રાજકુમાર લલિતાંગ પોતાની પ્રિયા તેમજ પરિવાર સાથે પોતાને વતન જવાને રવાના થયો.

રાજાએ પોતાના પુત્રને પરિવાર સહિત આવેલો બાણી એનો મોટો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો. નગરનાં નરનારીઓ કુમારની વધુનાં દર્શન કરી વખાણ કરવા લાગ્યાં. નગરમાં અનેક સ્થળે લોકોથી સત્કાર કરાતો અને પૂજાતો.

રાજકુમાર પ્રિયા સહિત રાજમહેલમાં આવી પહોંચ્યો અને પિતાને નમ્યો.

ઘણે દિવસે પુત્રને કુશલક્ષેમ આવેલો જોઈ રાજ ખુશી થતો પુત્રને ભેટ્યો. પિતાને નમીને લલિતાંગ પોતાની માતાને નમ્યો. સર્વેને મલી ભેટી પોતાના આવાસે આવ્યો. પ્રિયા ઉન્માદ્યતી સાથે પંચ વિધ સુખને ભોગવતો સુખમાં કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

અન્યદા રાજએ પુત્રને યોગ્ય જાણી એના રાજ્યાલિષેકની મંત્રીઓને આજ્ઞા કરી. જ્યોતિષીને બોલાવી શુભશુદ્ધર્ત જોવરાવ્યું.

એ રાજ્યાલિષેક નિમિત્તે નગરમાં મોટો પટ મહોત્સવ થયો. લોકો આનંદમાં મસ્ત રહેવા લાગ્યાં, શોક સંતાપ બધાં અદૃશ્ય થઈ ગયાં ને શુભ દિવસે લલિતાંગનો રાજ્યાલિષેક થઈ ગયો. કુમાર લલિતાંગ નરપતિ લલિતાંગ થયો, રાજએ રાજ્યની જવાબદારીથી મુક્ત થઈ આત્મહિત સાધ્યું. રાજ લલિતાંગ પણ ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતો પોતાનો કાલ સુખમાં વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

૭

વૈરાગ્ય.

अर्थानामर्जने दुःख-मर्जितानां च रक्षणे ।

आये दुःखं व्यये दुःखं, धिगर्थोऽनर्थमाजनम् ॥१॥

ભાવાર્થ-ધન ઉપાર્જન કરવામાં દુઃખ રહેલું છે. રક્ષણ કરવામાં પણ અનેક ચિંતાઓ રહેલી છે. ધનના આવવામાં તેમજ નાશ પામવામાં દુઃખ રહેલું છે એવા અનર્થને કરનારા ધનને ધિક્કાર થાઓ.

શરદ્ઋતુના દિવસો સૃષ્ટિના સૌંદર્યની શોભામાં વધારો કરી રહ્યા છે. વષાઋતુનું ઘનઘોર આકાશ અત્યારે સ્વચ્છ અને નિર્મળ દેખાય છે આકાશમાં કવચિત વાદળીઓ અનેક સ્વરૂપને ધારણ કરતી પાછી વિખરાઈ જાય છે. શરદ્ ઋતુનો સૂર્ય પણ પોતાના પ્રકાશથી જગતને આનંદ આપી રહ્યો છે એ શરદ્ ઋતુની મોજને માણતા માનવી-ઓને મન તો એવું હૃદય કે આ લવ મીઠા તો પરલવ કોણે દીઠા.

એ શરદ્ઋતુના એક દિવસે લલિતાંગનૃપ પોતાની પ્રિયા સાથે વિવિધ ક્રીડા કરતો ગોખમાં બેઠો હતો. સમય સાંજનો હોવાથી આકાશમાં અનેક પંચરંગી વાદળ એકઠાં મળીને વિખરાઈ જતાં હતાં. નવીન નવીન સ્વરૂપને ધારણ કરી વિખરાઈ જતાં એ વાદળને કાંઈ વાર લાગતી નહોતી. રાજાએ અકસ્માત આકાશ તરફ દષ્ટિ કરી તો વાદળથી બનેલો પંચવર્ણવાળો મનોહર પ્રાસાદ નજરે પડ્યો જાણે ઉત્તમ અને કળાનિપુણ કારીગરનો બનાવેલો હોય ! એવા મનોહર પ્રાસાદને જોઈ રાજા ખુશી થયો. રાજા વાદળથી બનેલા પ્રાસાદના સૌંદર્યને એક ચિત્તે જોઈ રહ્યો.

ક્ષણવાર પછી બ્યારે રાજાની નજર પ્રાસાદ ઉપર પડી કે તે મહેલનાં વાદળ ધીરે ધીરે વિખરાવા લાગ્યાં, એ પંચવર્ણયુક્ત પ્રાસાદ છેદાઈ શીર્ષવિશીર્ણ-છિન્નભિન્ન થઈ ગયો ને રાજા ચમક્યો “પ્રિયે ! આકાશમાં રહેલા પ્રાસાદને જોવામાં પણ વિધિએ વિવ્ર કયું.”

“શી રીતે ?” પટ્ટરાણી કે જે રાજાની વાતમાં રસ લેતી હતી તે બોલી.

“શુ કહું દેવી ! શરદ્ ઋતુના વાદળની ચપળતા તો જો ? સારો અને મનોહર આકૃતિવાળો અબ્રપ્રાસાદ પણ

એક ક્ષણમાં વાયુથી વિખરાઇ ગયો-નષ્ટ થઈ ગયો. ખેદને ધારણ કરતો રાજ બોલ્યો.

“વાદળનો એ તો એવો સ્વભાવ જ છે કે એકઠાં મળીને ક્ષણમાં વિખરાઇ જાય.” રાણીએ રાજના મનનું સમાધાન કર્યું.

“અને એવીજ આ દુનિયાની વસ્તુઓ ધન, યૌવન, વૈભવ, ઐશ્વર્ય અને જીવિત બધુંય એક દિન નષ્ટ થઈ જવાનું કેમ ખરૂં? મોટા પરાક્રમથી મેળવેલી આ લક્ષ્મી પણ નાશ પામી જવાની, અથવા તો એને છોડીને આપણેય જતા રહેવાનુંજ ને?”

“આયુ પૂર્ણ થતાં આ સંસારમાં કોઈ પણ ક્ષણવારે રહી શકતું નથી દેવ !”

“તારી વાત સત્ય છે દેવી ! યૌવન, લક્ષ્મી, જીવિત બધું કમલપત્ર પર રહેલા જળ ખિંદુની માફક ચપળ છે, વિદ્યુતના ઝબકારાની માફક ક્ષણમાં નાશ પામી જવાવાળું છે છતાં પણ મનુષ્યો પરલોક સાધવામાં ઉત્સાહ ધારણ કરતા નથી. એ ઓછી નવાઇભરી વાત છે?”

“આ લોકના સુખમાં મગ્ન થયેલા માનવીને પરલવની કાંઈ પડી નથી, માનવી કુટુંબ પરિવારોદ્ધિકની ઉપાધિમાંથી મુક્ત થાય ત્યારે પરલોકને સંભારે ને?”

“હે સુલોચને ! મોહમાં મુંઝાયેલ મનુષ્ય કાંઈ દેખી શકતો નથી. પણ આ પ્રાસાદની માફક અનિત્ય આયુષ્ય પુરૂ થતાં હાથી, અશ્વ, રથ અને પાયદળાદિ ચતુરંગ બળના જોતાં જોતાં મૃત્યુ માનવીને હરી લે છે ત્યારે એ શું કરી શકે છે ?”

“પરવશ પડેલો માનવી શું કરે ? એનો જો ત્યાં ઉપાય ચાલે તો મૃત્યુને પણ છેતરવાને તૈયાર થાય ?”

“છતાં સ્વાધીનપણે માનવી ધર્મની સામગ્રી મેળવવાના પ્રયાસ કરતો નથી એ તેની મૂઢતા ઓછી છે કાંઈ?”

“કુટુંબ પરિવારમાં મુંઝાયેલ પુરૂષ બચપણમાં માતૃપિતાના લાડમાં ને કીડા કરવામાં કાળ વ્યતીત કરે છે. મદનને વધારનારી તારૂણ્ય અવસ્થા રમણીજનના વિલાસોમાં ને વૃદ્ધાવસ્થા તો ધર્મારાધન કરવામાં નકામી હોવાથી પુત્રાદિકનું મુખ જોઈને પરાધીનપણે પસાર કરે છે. મનુષ્યના જીવનનો આ સામાન્ય ક્રમ હોય છે બાકી તો વિરલાજ ધર્મારાધન કરી આત્મહિત સાધી જાય છે. સ્વામિ!”

“હશે ગમેતેમ આ અસાર કાયામાં કાંઈ સાર નથી, સપ્ત ધાતુથી ઘોષાયેલ અશુચિમય આ શરીરનો ડાહ્યા પુરૂષો ધર્મારાધનવડે સદ્ઉપયોગ કરે છે કારણકે શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શાદિક ભોગો તો પરમાર્થથી રોગોનેજ કરનારા છે. આ નવયૌવન શરીર, ખાન, પાન, વસ્ત્ર, આભરણાદિક તો ક્ષણભંગુર છે જે પ્રભાતે દેખાય છે તે મધ્યાહ્ને જોવાતા નથી. જે મધ્યાહ્ને જોવાય છે તે રાત્રીએ દેખાતા નથી ને રાત્રીએ દેખાય છે તે કાલે દેખાતા નથી, જ્યાં જન્મ, જરા અને મૃત્યુ મનુષ્યની પાછળજ લાગેલાં છે એવા આ ભયંકર સંસારમાં માનવીને મુખ ક્યાંથી હોય?”

આ અસાર સંસારમાં મનરૂપી મૃગલો શાંતરૂપી સુધારસના પાનનો ત્યાગ કરી તૃષ્ણા તરૂણી તરફ દોડાદોડ કરી રહ્યો છે. તો પ્રિયે! આવા અસાર અને ક્ષણભંગુર ભોગોથી હવે સંયુક્ત રાજ લલિતાંગે પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી.

“સ્વામિ! આપનો વિચાર યોગ્ય છે. આપણે ભોગો પણ ઘણા ભોગવ્યા, હવે આત્મહિત તરફ પણ આપણે ખ્યાલ આપવો જોઈએ.”

રાજરાણીએ એ વૈરાગ્યથી ભરેલા હૃદય વડે દિવસ પસાર કર્યો. બીજા દિવસના પ્રભાતે ઉદ્યાનપાલકે વધામણિ આપી. “હે દેવ ! આપ જય પામે, વિજય પામે, લક્ષ્મી, સૌભાગ્ય અને ઐશ્વર્યથી આપ વૃદ્ધિ પામે, આપની નગરીના ઉદ્યાનમાં જીનેશ્વર ભગવાન પધાર્યા છે. દેવતાઓએ સમવસરણની રચના કરેલી છે, તેમાં બિરાજેલા ભગવાન ભવ્ય જીવોને ધર્મ સંભળાવી રહ્યા છે.”

ઉદ્યાનપાલકની વધામણિ સાંભળી રાજા ખુશી થઇ ગયો, એક લક્ષ દીનાર ઉદ્યાનપાલકને ધનામ આપીને અંતઃપુર સહિત રાજા જીનેશ્વરને વંદન કરવાને ચાલ્યો.

સમવસરણ દષ્ટિગોચર થતાં પાંચ અભિગમ સાચવી રાજચિન્હનો ત્યાગ કરી રાજા સમવસરણમાં આવ્યો. વિધિ-પૂર્વક જીનેશ્વરને વાંદી પોતાને યોગ્ય સ્થાનકે બેસી ભગવાનની દેશના સાંભળવા લાગ્યો, જીનેશ્વરની વાણીને સાંભળી રાજા મોહનો પરાજય કરી પ્રિયા સહિત નગરમાં આવ્યો.

રાજાએ મંત્રીઓને બોલાવી પોતાના પુત્રની રાજ્યાલિષેક માટે તૈયારી કરવા હુકમ આપ્યો. મુહૂર્ત બેવરાવી મંત્રીઓએ બધી તૈયારી કરી, શુભ મુહૂર્તે રાજાએ પોતાના પુત્રનો રાજ્યાલિષેક કર્યો. નગરમાં આનંદમંગલ વર્તાઈરહ્યાં.

રાજ્યની જોખમદારી દૂર કરી રાજા લલિતાંગ પોતાની પ્રિયા ઉન્માદ્યતી સાથે જીનેશ્વરની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત એવા તે લલિતાંગ રાજર્ષિ આર પ્રકારના તપને આચરતા નિરતિચાર પછે સંયમની આરાધના કરવા લાગ્યા.

નિરતિચારપછે સંયમને પાળી પ્રાંતે સમાધિપૂર્વક કાલ કરી ઇશાન દેવલોકને વિષે પાંચ પદ્યોપમના આયુષ્યે

દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ઉન્માદ્યંતી સાધ્વી પણ સંલેખના પૂર્વક સમાધિથી કાલ કરીને તેજ દેવની દેવી પણે ઉત્પન્ન થઇ.

ધશાન દેવલોકમાં અઠાવીશ લાખ વિમાનો રહેલાં છે. તેમનો શાસક ધશાનેંદ્ર એ સાગરોષમથી અધિક આયુષ્યવાળો અને સાત હાથના શરીરને ધારણ કરનારો પ્રચંડ શક્તિશાલી છે. વિમાનોમાં દરેક વિમાને એક એક જન ચૈત્ય હોય છે દરેક ચૈત્યમાં એકસોએંશી જન પ્રતિમા શાસ્વતાપણે રહેલાં છે. ત્યાં પણ જીનેશ્વરની ભક્તિ કરતો ને વિહરમાન જીનેશ્વરને વંદન, નમન કરતો તે દેવ પોતાની દેવી સાથે સુખમાં કાલ વ્યતીત કરવા લાગ્યો; વૈક્રિય લબ્ધિ વડે ભિન્ન ભિન્ન શરીરની રચના કરતો તે વિવિધ ભોગને ભોગવતો હતો.

દેવતાઓનાં ૩૫, એમનાં સૌભાગ્ય, એમની અપૂર્વ ઋદ્ધિ અમાપ, અખુટ હોય છે. એની રૂદ્ધિ સમૃદ્ધિની આપણે શી કલ્પના કરી શકીએ. એમને રહેવાનાં વિમાનો પણ મણિરત્નોથી જડેલાં હોય છે; રત્નથી નિર્મિત એ વિમાનોના સ્થંભો હોય છે એ બધુંય દિવ્યશક્તિવાળું અને શાશ્વત હોય છે. વૈક્રિય શરીરથી ભોગો ભોગવતાં તેમને કંઈ જીગના જીગ વહી જાય છે છતાં તેમના ભોગની સમાપ્તિ થતી નથી. તેમના ફક્ત એક નાટકમાં પણ સેંકડો વર્ષો વહી જાય છે તેઓ મન ચાહે તેવાં ૩૫ ધારણ કરી ભોગ ભોગવી શકે છે. એવા એ દિવ્ય શક્તિને ધારણ કરનારાના સુખોની કેટલી વ્યાખ્યા કરીએ ?

૮

વિદ્યાધર બાલા.

આ જંબુદ્વીપના સુકન્ધ વિજયમાં વિશ્વપુરી નગરીના રાજા સુરતેજ નરપતિની પુષ્પાવતી નામે પદરાણી હતી, તેની કુક્ષિને વિષે લલિતાંગ દેવનો જીવ ત્યાંથી અચીને પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. જન્મોત્સવ કરીને માતાપિતાએ એ બાળકનું નામ પાડ્યું દેવસેન, શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રકળાનો પારગામી થઇને દેવસેન રમણીય અને મદનને મહાલવાને યોગ્ય એવી યૌવન વયમાં આવ્યો છતાંય મનોહર લલનાઓના કરાક્ષ બાણોથી વિધાંયો નહિ.

ઉન્માદ્યંતીનો જીવ દેવી ભવમાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તેજ વિજયને વિષે વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ શ્રેણિમાં સુરસુંદર નામે નગરનો રવિકરણ રાજા હતો તેની રવિકાન્તા નામે પ્રિયા થકી પુત્રી પણે ઉત્પન્ન થઈ. તેનું નામ ચંદ્રકાંતા.

ચંદ્રકાંતા સ્ત્રીની ચોસઠે કળામાં નિપુણ થઈ યૌવન-વયમાં આવી. છતાં એને પુરૂષનું નામે ગમતું નહિ. તો લખની તે વાત જ શી ? સખીઓ દેવકુમાર સમાન પરાક્રમી વિદ્યાધરોના પરાક્રમનાં તેની આગળ વર્ણન કરતી હતી. પણ સાંભળવા જોડીય તત્પરતા તે બતાવતી નહિ. ચંદ્રકાંતાના વિરક્તપણાથી એના માતા પિતાને ચિંતા થઈ.

અન્યદા ચંદ્રકાંતા પોતાની સાહેલીઓ સાથે ક્રીડા કરવાને પર્વતના શિખર ઉપર આવી, ત્યાં અચાનક કિંત્રર યુગલથી તાલ બદ્ધ ગવાતું મનોહર ગીત સાંભળ્યું. એ અપૂર્વ ગીતમાં દેવસેન કુમારના રૂપ, ગુણનું વર્ણન સાંભ-

બાતા એ વિદ્યાધર બાળા પૂર્વલવના સ્નેહથી દેવસેન તરફ રાગવાળી થઈ. દેવસેનનું નામ સાંભળતાં તેણીને આનંદ થયો, તેણીનાં રોમરાય વિકસ્વર થયાં.

ચંદ્રકાંતાની પ્રેરણાથી તેની પ્રિયંકરી નામે સખી કિન્નરના યુગલ પાસે આવીને પૂછવા લાગી. “આ તાલ-બદ્ધ ગાયનમાં તમે જેની કીર્તિ ગાથાની મનોહર યશ કલગીનું વર્ણન કર્યું તે દેવસેન કોણ ?”

પ્રિયંકરીની જણાસાને તૃપ્ત કરતાં તે નરનારી (કિન્નર મિથુન) બોલ્યાં. “તને શી વાત કરે એના ગુણોની; ગુણો એ એવી એક આકર્ષક વસ્તુ છે કે દેવતા હો કે મનુષ્ય, પણ તેના ગુણોનું ગુણાનુરાગી એવા પાંડિત પુરૂષો વર્ણન કરે છે, એ સહજ છે. અમે પૃથ્વીના સૌંદર્યનું નિરક્ષણ કરતાં અતુકમે વિશ્વપુરી નગરીના બાહ્યોદ્યાનમાં આવ્યાં ત્યાં અમે દેવકુમાર જેવો દેવસેન કુમાર દાન વડે કરીને યાચકોને હર્ષ પમાડતો જોયો. તે બુદ્ધિનિધાન માની પુરૂષોને માન આપીને તેમનો સત્કાર કરીને ખુશી કરતો હતો. મિત્રોને મધુરા વચને કરીને હર્ષાંત કરતો એવા દેવસેનના રૂપથી લબ્ધ પામીને અંગ જ જે કામદેવ તે અનંગપણાને પ્રાપ્ત થયો. એની સૌમ્યતાની હરીફાઈ કરવા જતાં ચંદ્ર કલંકિત થયો. તેમજ તેના જેવા પ્રતાપી થવાને સૂર્ય હજાર હાથ કર્યા તો પણ તેની ખરોખરી કરી શક્યો નહિ. જેની બુદ્ધિથી જીતાઈ ગયેલા બ્રહ્મસ્પતિ, શુક અને બુધ આ લોકથી દૂર જતા રહ્યા. કિં બહુના ? અમે એનું વિશેષ તે શું વર્ણન કરીએ ?” ઇત્યાદિ દેવસેન કુમારના ગુણોનું વર્ણન કરતું તે કિન્નર મિથુન ત્યાંથી ચાલ્યું ગયું.

એ કિન્નરયુગલની વાત સાંભળી પ્રિયંકરે સખી ચંદ્રકાંતા પાસે આવીને તેણીને કહેવા લાગી. “હે સ્વા-

મિનિ ! ચાલો હવે આપણે આપણા નગરમાં જઈએ. આપણને અહીં આવ્યાને થોડો સમય થવાથી માતાપિતા ચિંતા કરતાં હશે” સખીના વચનથી ચંદ્રકાંતા પોતાના નગરમાં આવી.

ચંદ્રકાંતાનું મન દેવસેનકુમારમાં સંલગ્ન થવાથી પ્રિય-કર સખીએ એ વાત એની માતાને કહી સંભળાવી. એક સમર્થ શક્તિશાળી વિદ્યાધર નરેશની દુહિતા સામાન્ય અદ્વૈતશક્તિવાળા ભૂચરને પરણે તે વાત ચંદ્રકાંતાના બાંધ-વોને ગમી નહિ. તેઓ પોતાની ભગિનીના મનને અન્ય દિશામાં વાળવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

“ચંદ્રા ! હજી તું નાદાન છે. વિદ્યાધર અને મનુ-ષ્યમાં રહેલ આસમાન જમીન જેટલો તફાવત સમજવાની તને વાર છે. બાકી તો ક્યાં શક્તિસંપન્ન વિદ્યાધર ને ક્યાં નિઃસત્ત્વ મનુષ્ય. વિદ્યાધરો સ્વતંત્ર રીતે મન ફાવે ત્યાં સર્વત્ર જઈ શકે છે. ક્ષણમાં અષ્ટાપદ ઉપર તો ક્ષણમાં નંદનવનમાં. કોઈ સમયે નંદીશ્વર દ્વીપમાં તો કોઈ સમયે એક પર્વતના રમણીય ઉપવનમાં.

દેવતાની માફક વિદ્યાધરો પોતાના મનોરથો વિદ્યા વડે કરીને સિદ્ધ કરે છે. વિદ્યા વડે કરીને ગમે ત્યારે ગમે તેવું સ્વરૂપ ધારણ કરીને ગમે ત્યાં જઈ શકે છે. ચાચકોને ધમ્મિત દાન આપે છે. એવા અસ્ખલિત પ્રતાપવાળા ભાગ્યવાન વિદ્યાધરો ક્યાં ને વિદ્યાતાએ નરરૂપે કીડા જેવા થોડા મનુષ્યો ક્યાં ? દીન, અનાથ, ગરીબ અને રાંકની માફક વારંવાર પરાભવને પામનારા અને વ્યર્થ મનોરથ વાળા પામર મનુષ્યની સરખામણી વિદ્યાધરો સાથે શું કદિ થઈ શકે ?”

જેઓ કર્મભૂમિમાં વિહાર કરતા અરિહંત ભગવાનને

વાંદવાને સમર્થ નથી, મોહનો નાશ કરનારી તેમની દેશના પણ સાંભળવાને જેઓ શક્તિવાન નથી. એવા ભૂચારી મનુષ્યોનું બળ, બુદ્ધિ, રૂપ અને વિજ્ઞાન વિદ્યાધરોની પાસે સમુદ્રની આગળ ખાખોચીયાના જેવું છે. વિદ્યાધરો દીંદા માત્રમાં જેમનો પરાભવ કરી શકે છે. જેમની પાસેથી ગમે તેવી વસ્તુને પણ જોતાં જોતાં હરી શકે છે એવા સમર્થ વિદ્યાધરોનો ત્યાગ કરી તને પૃથ્વીના કીડા જેવા મનુષ્ય તરફ શું જોઈને પ્રીતિ થાય છે ?”

પોતાના બંધુઓની અને સ્વજનોની શિખામણને હૈયામાં ધારણ કરતી ચંદ્રકાંતા બોલી. “પોતાની સ્તુતિ અને પારકી નિંદા એતો રાગદ્વેષના પરિણામથી થઈ શકે. પરંતુ મધ્યસ્થ પુરૂષો તો વિચાર કરે તો માલુમ પડે કે વિદ્યાધર અને મનુષ્યપણામાં નૃલવના સમાનપણા થકી લગભગ સરખું જ છે. જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને રોગાદિક ભાવો જેમ મનુષ્ય-ભૂચારીને વળગેલા છે તેમ વિદ્યાધરને પણ વળગેલા છે.

તમે એમ કહેશો કે વિદ્યાધરો આકાશગામી હોવાથી ગમે ત્યાં જઈ શકે છે તો આકાશને વિષે તો પંખીઓ પણ ઉડીને ગમે ત્યાં જઈ શકે છે. રૂપ પરાવર્તન નર લોકો પણ આબેહુબ રીતે કરી શકે છે, માટે વિદ્વાન પુરૂષો પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુનો ગર્વ કરતા નથી. વિદ્યાધરો જ્યારે વિદ્યાના બળથી શત્રુને જીતી શકે છે. ત્યારે ભૂચર મનુષ્યો પોતાના બાહુબલથી દુશ્મનને મારે છે. માટે મધ્યસ્થ થઈને વિચાર કરો કે મનુષ્ય અને વિદ્યાધરમાં કોણુ વખાણવા યોગ્ય છે તે.

મનુષ્યમાં જો વિદ્યાધરની જાતિ ઉત્તમ મનાતી હોત તો અરિહંત, ચક્રવર્તી, બલદેવ અને વાસુદેવ તમારી ઉત્તમ જાતિમાં કેમ ઉત્તર થતા નથી ? અરે ભૂચર-મનુ-

ધ્યમાં ઉત્તમ થઈને તેઓ તમારા જેવા પરાક્રમી વિદ્યાધરોને પણ વશ કરે છે તે સમયે તમારી વિદ્યા ક્યાં જતી રહે છે?

ચંદ્રકાંતાની યુક્તિયુક્ત વાણી સાંભળી એના ભાઈઓ વગેરે મૌન થઈ ગયા. વિદ્યાધરરાદ રવિકિરણે પણ જાણ્યું કે દેવસેનકુમાર વગર આ કન્યા અન્યને પરણશે નહિ. પરભવના સ્નેહથી તે એનામાં રાગવાળી થઈ છે પણ દેવસેનનો આ કન્યા ઉપર રાગ કેવો છે તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.

રવિકિરણે વિદ્યાધરરાજે એક કન્યાના સમાન સ્વરૂપ વાળું ચિત્રપટ તૈયાર કરી વિશ્વપુરીનગરીને વિષે રાજા પાસે મોકલ્યું, એ ચિત્રપટને જોતાંજ રાજકુમાર એ કન્યામાં ગાઢ રાગવાળો થઈ ગયો.

રાજા રવિકિરણે પોતાની પુત્રી સાથે ચંડાળનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ગાંધર્વ બની વીણાને વગાડતો રાજાની સભામાં આવ્યો તેના મધુર ગાયનથી દેવસેન કુમાર વગર બધી સભા ખુશી થઈ ગઈ. દેવસેન કુમાર તો એ ચંડાલની સાથે આવેલી ચંડાલ પુત્રીને જોવામાંજ લીન થઈ ગયો હતો. વારંવાર એ ચંડાલીને જોવા છતાં અતૃપ્ત હૃદય વાળો દેવસેન રાજસભાના અપવાદને પણ ન ગણકારતાં એ ચંડાલીને ફાટી આંખે જોઈ રહ્યો. અનેક વખત ગાયન કરતા એ ચંડાલના ગાયનની એને કાંઈ પરવા નહોતી. એને દરકાર હતી પેલી ચંડાલની કુમારિકાની.

જેવર પણ કુમારની પ્રીતિની પરીક્ષા કરીને ચાલ્યો ગયો. પછી વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરીને રવિકિરણે પોતાના પરિવાર સાથે વિશ્વપુરના ઉદ્યાનમાં આવ્યો અને રાજાને પણ વધામણિ મોકલી.

મુરતેજ રાજાએ પણ વિવાહની તૈયારી કરી વિદ્યા-

ધરતું સન્માન કર્યું, એનો સત્કાર કરી નગરની બહાર એમના સ્થાન માટે રાજાએ વ્યવસ્થા કરી.

એક સારા મુહૂર્તે દેવસેન અને ચંદ્રકાંતાના વિવાહ મોટા આડંબર પૂર્વક થઈ ગયા. વિદ્યાધર માટે પોતાની પુત્રીને કન્યાદાનમાં પુષ્કળ જરૂરવેરાત, વસ્ત્રાભરણ વગેરે દિવ્ય વસ્તુઓ આપી. વિદ્યાધર રવિકિરણ કેટલાક દિવસ પછી સુરતેજ રાજાની રજા લઈ પોતાના પરિવાર સાથે પોતાની રાજધાની વૈતાલ્ય તરફ ચાલ્યો ગયો ને ત્યાંથી દિવ્ય ભોગોને પોતાની પુત્રી માટે દરરોજ મોકલવા લાગ્યો.

૯

દેવસેન

પ્રતિદિવસ ધસુર તરફથી આવતા દિવ્ય ભોગોને ભોગવતો દેવસેન કુમાર દેવતાની માફક સુખમાં કાળ વ્યતિત કરતો હતો. લોકો ચંદ્રકાંતા અને દેવસેન કુમારના ભોગોની પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં. મનુષ્ય લવનાં અદ્ભૂત સુખોને તેમના ઐશ્વર્ય જગતમાં એમના ઉત્કૃષ્ટ ભાગ્યની સૂચના કરતાં હતાં, કારણકે પુણ્યશાળી મનુષ્યોને પ્રયાસ કરવાની કાંઈ જરૂર પડતી નથી ખૂદ વિદ્યાતાજ નાજરની માફક એની સેવામાં હાજર રહી એના ભાગ્યને યોગ્ય વસ્તુ મેલવી દેવાની તજવીજ કરે છે.

દેવસેનના પિતા સુરતેજ નરપતિએ પણ ગુરૂ મહારાજની ધર્મદેશના સાંભળી દેવસેન કુમારને પોતાનું મોટું રાજ્ય અર્પણ કરી દીધું. તે વિશુદ્ધ પરિણામની ધારાએ ચારિત્ર્યથી રત્ન અંગીકાર કરી આત્મ કલ્યાણ સાધી લીધું.

પ્રજાનું ન્યાયથી પાલન કરતા દેવસેન નરપતિ દુર્જનોને શિક્ષા કરી સજ્જનોનું રક્ષણ કરતાં ધર્મથી પ્રજાની

રક્ષા કરતા હતા, ધર્મપૂર્વક અર્થ અને કામની સાધના કરતા રાજ દેવસેન અતુપમ ભોગોને પણ ભોગવતા હતા. ન્યાયથી રાજ્ય કરતાં દેવસેન નરપતિને ચંદ્રકાંતા પદ્મ-રાણીથી એક પુત્રનો જન્મ થયો એનું નામ શૂરસેન.

એ દિવ્ય કાંતિવાળા શૂરસેનવડે સૂર્યના ઉદયથી જેમ પૂર્વ દિશા શાલી રહે તેવી રીતે મહાદેવી ચંદ્રકાંતા પણ શાલી રહી હતી. બાળ ચંદ્રમાની માફક અતુકમે વૃદ્ધિને પામતો શૂરસેન શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની કળામાં પ્રવિણ થયો, નવયુવાન થયો.

દરરોજ ચંદ્રકાંતાના પિતા વિદ્યાધરરાજ રવિકિરણ તરફથી દિવ્ય ભોગો આવ્યે જતા હતા, મનુષ્યના ભોગો ઉપરાંત વિદ્યાધરના દિવ્ય ભોગોને ભોગવતાં આ સુખી યુગલને પણ એક દિવસ વિદ્ય આપ્યું, વિદ્યાધરરાજ રવિકિરણ ચિત્તની વ્યાક્ષિપ્તતાથી પોતાની પુત્રીને દિવ્યભોગ આપી શક્યો નહિ, પિતા તરફથી એક દિવસ એ ભોગોની પ્રાપ્તિ ન થવાથી ચંદ્રકાંતાના મનમાં અનેક ઉત્થલપાથલ થઈ ગઈ.

એ દિવ્ય ભોગના રોજના અભ્યાસથી એક દિવસ એ દિવ્ય ભોગની વસ્તુઓનું સ્થાન સાધારણ વસ્તુઓએ લેવાથી ચંદ્રકાંતાને બહુ નિરસ લાગ્યું. એના મનમાં કંઈ કંઈ વિચાર આવી ગયા. “આહા! આજે પિતાએ કંઈ ના આપ્યું, શું આજે એ મને ભૂલી ગયા! શું મારી ઉપર કોપાયમાન થયા! અથવા તો શું મારી ઉપર નિઃસ્નેહ-વાળા થયા?” અગ્નિથી દગ્ધ થયેલી માલતીની લતાની માફક ચંદ્રકાંતા શ્યામવદનવાળી થઈ ગઈ, હિમથી બળી ગયેલી કમલિની માફક એના વદન પર ખુબ પ્લાની પથરાઈ ગઈ.

“હે સ્વામિનિ ! શોક ના કરો. બીજની આપેલી વસ્તુઓથી હમેશાં સુખ રહેતું નથી. માટે એવા લાલા-લાલમાં ડાહ્યા પુરૂષો હર્ષશોક કરતા નથી. એવી અપ-માન જનક પરાશા રાખવામાં ફાયદો પણ શો ! તેથી સજ્જન પુરૂષો સંતોષને ધારણ કરી ગમે તેવી અવસ્થામાં પણ પોતાને સુખી માને છે.” સખીએ દિલાસો આપ્યો.

સખીની વાત સાંભળીને ચંદ્રકાંતા કહેવા લાગી. “હે સખી ! પારકી આશા સદાય નિરાશા ! પર આશા ઉપર જીવનનું જે અવલંબન છે તે પરાભવનું સ્થાનક છે. જે શબ્દાદિક કામભોગો બીજ પાસેથી પ્રાર્થના કરીને ભોગવવા ઇચ્છે છે તે પંચેન્દ્રિયના પરાધિનપણાથકી નિશ્ચય-પણે પરાભવ પામે છે. એ ભોગોને ભોગવ્યા છતાં પણ પ્રાણીઓ તૃપ્તિને પામતા નથી. તો પછી ભોગવ્યા છતાં એવા ભોગોનું અભિમાન પણ શું ! જરૂર આ બધા મોહના વિલાસો માત્રજ છે. માટે હું તો હવે સ્વાધીન એવી પ્રવ્ર-વ્યાનેજ અંગીકાર કરીશ, પરાધીન એવા આ કામ ભોગોથી સર્થ.”

ચંદ્રકાંતાનાં વૈરાગ્યયુક્ત વચન સાંભળીને સખીએ એના ચરણમાં નમસ્કાર કરતાં બોલી. “હે મહાદેવી ! પૃથ્વી ઉપર દેવસેન ભુપાળ રાજ્ય કરે છે તે આપને કાંઈ પરા-ધીન નથી. માટે આવું હસવાયોગ્ય બોલવું તમને યોગ્ય નથી.”

“અરે ! આ સંસારનું સુખ મેં જોયું, સ્નેહીજનોનો સ્નેહ પણ જોયો. મુખે મધુરાં પણ પરિણામે કિંપાકના ફૂલસમાન કડવા વિપાકવાળાં આ ભવસુખમાં સજ્જનો જાણ્યા પછી કાંઈ લુપ્ત થતા નથી. કારણકે ધર્મનો ત્યાગ કરીને જે વિષયોની અભિલાષા કરે છે તે અમૃતનો ત્યાગ કરીને વિષનુંજ ભક્ષણ કરે છે. કહ્યું છે કે-

યત્નેન પાપાનિ સમાચરંતિ, ધર્મ પ્રસંગાદપિ નાચરંતિ ।

આશ્ચર્યમેતદ્ધિ મનુષ્યલોકે, ક્ષીરં પરિત્યજ્ય વિષં પિબંતિ ॥

ભાવાર્થ—રાતદિવસ મનુષ્ય નિઃશંકપણે સંસારનાં પાપકાર્ય કરી રહ્યો છે. છતાં પર્વતીથિએ પણ ધર્મમાં લેશ પણ ઉદ્ધમ કરતો નથી, મનુષ્ય લોકનું એ આશ્ચર્ય કાંઈ ઓછું છે કે દૂધનો ત્યાગ કરીને તે વિષનું પાન કરી રહ્યા છે.

માટે હે સખીઓ! પરમ શાંતિનું સ્થાન એવું મુનિ-પણુંજ મુખદાયી છે. સંસારના મુખમાં લુપ્ત થઈને એ પરમમુખથી હું ઠગાઈ ગઈ છું, વિષયો, કુટુંબ, પરિવાર એ તો બધાં દુર્ગતિનાં કારણભૂત છે માટે મારે તો હવે શ્રમણીધર્મ કલ્યાણરૂપ થાઓ.

એ દરમિયાન પ્રતિહારીએ આવીને કહ્યું. “હે મહા-દેવી! મહારાજ શ્રીમુખે કહેવરાવ્યું છે કે શ્રી વિજયનામા તીર્થકરને વંદન કરવાને હું જાઉં છું ને તમે પણ ત્વરાથી આવો!”

પ્રતિહારીના વચન સાંભળી તેને પુષ્કળ દાનથી રાજ કરી વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી રાણી રાજ સાથે જીનેશ્વરને વાંકવાને ચાલી. સમવસરણમાં વિધિપૂર્વક જીનેશ્વરને નમી વાંદી યોગ્યસ્થાનકે બેઠાં, ભગવાને દેશના દેવી શરૂ કરી.

હે ભવ્યો! આ ભયંકર સંસાર સમુદ્રમાં દુઃખ એ સાગર સમાન છે ત્યારે મુખ સાગરના બિંદુ સમાન છે.

નરકગતિમાં પાપને કરનારા નારકીઓ શીત અને ઉષ્ણ વેદના તેમજ શસ્ત્રના ઘા, તપ્તવાલુકા અને શાલ્મલિ વૃક્ષના પત્રાદિકથી થતી ભયંકર વેદના સહન કરી રહ્યા છે નિત્ય દશ પ્રકારની વેદના નારકીઓ ભોગવી રહ્યા છે. એક એકથી અનંતગુણીવેદના ભોગવતા તેમને ત્યાં કોઈનું શરણ નથી.

તિર્યંચગતિમાં શીત, ઉષ્ણ, ભૂખ, તરસ, બંધન, ભારવહન આદિ અનેક પ્રકારનાં તેમને દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. એ દુઃખો આપણે નજરે પણ જોઈ શકીએ છીએ.

દેવતાઓને પણ ઇર્ષ્યા, વિષાદ, ક્રોધ, લોભાદિક દાષો-વડે કરીને અનેક વિદુષ્ણાઓ ભોગવવી પડે છે. અદ્ય શુદ્ધિવાળાઓ મહર્ષિકની ભોગ સામગ્રી તેમજ તેમની ઉત્તમ દેવાંગનાઓ જોઈ ઇર્ષ્યાથી બળી જાય છે. વળી મરણ અવસરે તેમને અધિક દુઃખ થાય છે, એ દેવતાઓના ભોગ, સમૃદ્ધિ, સાહ્યથી છોડીને જવાના વિચાર માત્રથી પણ દેવતાઓ કંપી ઉઠે છે તો પછી અંતકાલના સમયે તો તેમના દુઃખની વાતજ શી ?

મનુષ્યમાં પણ જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુઃખ ઉપરાંત, દૌર્ભાગ્ય, દારિદ્ર રોગ, શોક, વિયોગ આદિ અનેક દુઃખો રહેલાં છે, માટે હે ભગ્યે ! આ ભયંકર દુઃખોથી છુટવાને તમે અવિનાશી અને નિરાબાધ એવી મુક્તિની સાધના કરો. અને એ મુક્તિની સાધના માટે તમે જૈન ધર્મને વિષે આદરવાળા થાઓ. ”

ભગવાનની દેશના સાંભળી દેવસેન નૃપે નગરમાં જઈ શૂરસેનને રાજ્યગાદી પર સ્થાપન કરી જનમંદિરમાં અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ કર્યો, સાતે ક્ષેત્રમાં પુષ્કળ ધનનો વ્યય કરી દીન, અનાથ અને ગરીબ જનોને છુટે હાથે દાન આપી સાધર્મિકને સંતોષી પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી દેવી ચંદ્રકાંતા સાથે જીનેશ્વરની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, વિષય વિકારનો ત્યાગ કરી દશવિધ સમાચારીપૂર્વક સત્તર પ્રકારના સંયમનું આરાધન કરવા લાગ્યા. બાર પ્રકારના તપને કરતા દેવસેન રાજર્ષિ સમતા રસને ઝીલતા સાધુના ગુણોથી શોભવા લાગ્યા.

સિદ્ધાંતના ઉચ્ચ તત્વને જાણતા રાજર્ષિ ભણી ગણી ને શાસ્ત્રના પારગામી થયા, ને અપ્રમત્તપણે ચારિત્રનું આરાધન કરતા કર્મરૂપી મલથી આત્માને શુદ્ધ કરવા લાગ્યા. બાર પ્રકારના તપને તપતા રાજર્ષિ પાપરૂપ કર્મોને બાળીને ભસ્મ કરવા લાગ્યા. સંસારની મોહ માયાનો ત્યાગ કરી એક મુક્તિમાંજ લક્ષ્ય રાખી તેઓ નિરતિચાર-પણે ચારિત્રની આરાધના કરતા હતા, એ રીતે કેટલાક વર્ષ પર્થેત તેમણે સંયમની આરાધના કરી.

પ્રાંતે દેવસેન રાજર્ષિએ સંલેખના પૂર્વક આરાધના કરી. અનશન અંગીકાર કર્યું મુકૃત્યની અનુમોદના અને દુષ્કૃત્યની નિંદા કરતા તેઓ પાપની આલોચના કરવા લાગ્યા. મનમાં જીનેશ્વરનું ધ્યાન ધરતા તેઓ એક સિદ્ધોના ધ્યાનમાંજ લયલીન થઇ ગયા. અનશન વ્રતમાં-શુભ ધ્યાનમાં રહેલા રાજર્ષિ દેવસેન કાલ કરીને પંચમદેવલોક-બ્રહ્મદેવલોકને વિષે બ્રહ્મેન્દ્રપણે ઉત્તમ થયા. દશ સાગરો-પમના આયુષ્યવાળા દેવસેન રાજર્ષિ નરનાથ પછી સુરનાથ થયા. ચંદ્રકાંતા પણ તે દેવલોકને વિષે દશ સાગરો-પમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો, ત્યાં પૂર્વાના સંસ્કારથી બન્ને મિત્રો થયા.

૧૦

જીનપૂજનું અંતિમ ફલ.

આ ભરતક્ષેત્રના મધ્યખંડને વિષે રમણીય કુરુદેશ આવેલો છે ત્યાં ગજપુર નગરના રાજા શ્રીયાહનને લક્ષ્મી નામે પટ્ટરાણીની કુક્ષિને વિષે ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચિત દેવસેનનો જીવ બ્રહ્મદેવલોકમાંથી ચ્યવીને ઉત્તમ થયો અને ચંદ્રકાંતાનો જીવ ત્યાંનું દશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ

કરી શ્રીવાહન રાજના બુદ્ધિસાગર મંત્રીની સુદતા નામે પ્રિયાથકી પુત્રપણે ઉપ્પન્ન થયો. રાજપુત્રનું નામ પ્રિયંકર અને મંત્રી પુત્રનું નામ મતિસાગર પાડ્યું.

વૃદ્ધિને પામતા બન્ને કુમારો પરભવના સ્નેહથી આ ભવમાં પણ એક બીજાના વિયોગને સહન નહી કરતા સાથે રમતા, સાથે ખાતા ને સાથેજ ખેલતા હતા, વિદ્યાભ્યાસ પણ સાથે કરતા ને સાથેજ રહેતા હતા. ક્ષણભરની બુદ્ધિ પણ તેઓ સહન કરી શકતા નહિ. શસ્ત્ર શાસ્ત્ર અને કળા કૌશલ્યમાં પાવરધા બની ગયા. ક્રમે કરીને સ્ત્રીજનોને પ્રીતિ કરવામાં સુલભ નવીન યૌવનને આંગણે આવ્યા. તેઓ લલિત લલનાઓને પ્રાર્થના કરવાયોગ્ય થયા.

શ્રીવાહન નરપતિએ રાજકુમાર પ્રિયંકરને યૌવન અવસ્થામાં આવેલો જાણી અનેક રાજાઓની કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. મંત્રીએ પણ મતિસાગરને અનેક મંત્રી પુત્રીઓ સાથે પરણાવ્યો. પોતપોતાની પત્ની સાથે અનુપમ સુખને ભોગવતા રાજકુમાર અને મંત્રીપુત્ર, જતા એવા કાલને પણ જાણતા નહિ. જીવને સુખમાં સમય શિવતાથી પસાર થઈ જાય છે ત્યારે દુઃખમાં...

એક દિવસે શ્રીવાહન નરપતિએ ગુરૂનો ઉપદેશ શ્રવણ કરી સંસારસાગરને અસાર જાણતા અને વિષયોને નિરસ માનતા તેમજ સ્ત્રીઓને નરકની દુતી સમાન ગણનારા તેમણે રાજકુમાર પ્રિયંકરને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કર્યો, દેવ મંદિરોમાં મહાન પૂજાઓ રચાવી, અષ્ટાહનિકા મહોત્સવ-પૂર્વક સંસારસાગરને તારનારી દીક્ષાને શ્રીશ્રુતસાગર ગુરૂ પાસે ગ્રહણ કરી. પોતાના સ્વામિ સાથે બુદ્ધિસાગર મંત્રીએ પણ મતિસાગરને મંત્રીપદે સ્થાપન કરી ચાડ એવું ભોક્ષ લક્ષ્મીને આપનાર ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. એ રીતે

બન્નેએ પોતપોતાનું આત્મહિત કર્યું, ને સંસારની ઉપાધિથી મુક્ત થયા.

રાજ્યગાદી ભોગવતાં ને ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતાં પ્રિયંકર નરપતિના શસ્ત્રાગારમાં ચક્રરત્ન ઉપ્સ્રવ થયું. એ દિવ્ય ચક્રના પ્રભાવથી પ્રિયંકર નરપતિએ ૫૮ ખંડ ભરતને જીતી લીધું ને પ્રિયંકર ચક્રવર્તી થયા, બત્રીસ હજાર મુગુટબદ્ધ રાજાઓ એમની સેવા કરવા લાગ્યા. ચોસઠ હજાર રમણીજનના પ્રિયતમ-સ્વામી થયા. ચૌદ રત્નના સ્વામી એવા પ્રિયંકર ચક્રવર્તી પોતાના પરાક્રમથી ઉપાર્જન કરેલા ચક્રવર્તીના મનોહર ભોગને ભોગવવા લાગ્યા. મોટા સામ્રાજ્યવાળા અને ૫૪ ખંડની સાક્ષીવાળા ચક્રીને અનેક મંત્રીઓ હોવા છતાં પણ મતિસાગર મંત્રી સમાન કોઈ પ્રિય નહોતું. પરભવના સ્નેહ સંબંધથી આ ભવમાં પણ એમના જીવનમાં પ્રિયમાં પ્રિય મતિસાગર હતા. કે જેટલી પ્રીતિ એમને પોતાની રમણીઓમાં કે સ્ત્રીરત્નમાં પણ નહોતી.

મતિસાગર પણ દેવતાની માફક ચક્રવર્તીની સેવા કરતા હતા. પોતાનું ચિત્ત અને વિત્ત અગર તો સર્વસ્વ મંત્રીને ચક્રીજ હતા. એ પ્રમાણે બન્ને ગાઢ પ્રીતિવાળા ને એક બીજામાં અજબ આકર્ષણને ધારણ કરનારા તેઓ પણ આ સ્નેહનું વાસ્તવિક કારણ સમજી શકતા નહિ. જેથી જ્ઞાની પાસે એનો ખુલાસો મેળવવાને બન્ને આતુર હતા.

એક દિવસે સુપ્રભ નામે તીર્થંકર ભગવાન ગજપુર નગરના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા, વણ છત્ર, લામંડલ, ધર્મચક્ર, સિંહાસન, ચામર, ડુંડુલિ, સુર પુષ્પવૃષ્ટિ અને અશોકવૃક્ષ એ આઠે પ્રીતિહાર્યથી શોભતા જીનેશ્વર.

લવ્યજનોને ખારે પર્ષદા આગળ દેશના આપવા લાગ્યા.

જીનેશ્વરનું આગમન સાંભળીને તેઓ બન્ને-ચક્રી અને મંત્રી પોતપોતાના અંતઃપુરાદિક પરિવાર સાથે મોટા આડંબરપૂર્વક જીનેશ્વરને વાંદવાને આવ્યા. સમવસરણુ દષ્ટિ ગાયર થતાં રાજચિન્હનો ત્યાગ કરી સમવસરણુમાં આવ્યા, જીનેશ્વરને નમી વાંદીને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા.

હે ભવ્યો ! જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી દુઃખ પૂર્ણ એવા આ ભવાર્ણવને વિષે પુણ્યરૂપ વહાણમાં આરૂઢ થઈને તમે સમુદ્રને તરવાનો પ્રયત્ન કરો, આ અસાર સંસાર સમુદ્રમાં વિવિધ ધીવર દારણુ દુઃખદાયી એવા મૃત્યુરૂપી મહાભલવડે કરીને વિષયોના આકર્ષણથી-ચીપીયાથી સમગ્ર પ્રાણીઓને પકડી લે છે ને કર્મરૂપી કુઠારવડે કરીને તેમનાં છેદન કરી નાખે છે. અજ્ઞાની જનો તો એ કષ્ટને ભોગવે પણ ગુણવાન અને સમજી પુરૂષો પણ આવા ભવ-સાગરમાં ડૂબી મરે છે છતાં તરવાનો પ્રયત્ન નથી કરતા એ ઓછું આશ્ચર્ય છે ?

સંસારમાં કેટલાક દીક્ષાના અર્થી હોવા છતાં કાળ વિલંબ કરવા જતાં એમના મનોરથો અપૂર્ણ રહી જાય છે ને દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે. કેટલાક જ્ઞાનીજનો સંસાર તરવામાં કુશળ છતાં કુઆહરૂપ કદાચરૂપના વશથી પાતાલમાં ડૂબી જાય છે. કેટલાક સંસાર સમુદ્રને તરીને કાંઠે આવ્યા છતાં ત્યાંથી પ્રમાદરૂપી કાદવમાં મગ્ન થઈ નીચે પડે છે. મોટે હે ભવ્યો ! તમે બોધ પામો ! બોધ પામો ! ભોગરૂપી રોગોથી ભયંકર આ સંસારના મોહમાં ન લપટાવ ! અપ્રમત્તરૂપી વહાણમાં આરૂઢ થઈને આ સંસાર સાગરનું ઉલંઘન કરી અનંતસુખના ધામ મુક્તિનગરને તમે પામો.

સુપ્રભ જીનેશ્વરની દેશના શ્રવણ કરી મોહરૂપી અંધ-કારને નાશ થતાં જ્ઞાનરૂપી લોચન ઉઘડી ગયાં છે જેનાં એવા ચક્રવર્તી બોલ્યા. હે ભગવાન ! આપની વાણી સત્ય છે. ધર્મરૂપી નાવ વગર સંસારસમુદ્ર તરી શકતો નથી, પુત્ર, કલત્ર આદિના સ્નેહથી અંધાધને જાત્યંધ પેઠે પ્રાણી પ્રિય કે અપ્રિય કાંઈ જોઈ શકતો નથી. પરંતુ આપના પ્રસાદથી અમે શુદ્ધ તત્વને જાણ્યું, છતાં મારે અને મંત્રી મતિ-સાગરના અરસપરસ ગાઠ આકર્ષણ પ્રીતિના સંબંધનો આપ પ્રકાશ કરો.

ચક્રવર્તીના પ્રશ્નના જવાબમાં જીનેશ્વરે શુકના ભવથી તે ચક્રીના ભવસુધીનો એ બન્નેનો પરભવનો સંબંધ કહી સંભળાવ્યો. તમે બન્ને સરખું પુણ્ય ઉપાર્જન કરેલું છે ને ફલ પણ સરખું ભોગવ્યું છે, તમે શુકના ભવમાં જીનેશ્વરની પૂજા કરી તેરૂપી તમે બીજ વાવેલું તે પુણ્યરૂપી વૃક્ષ અત્યારે ફાલેલું ખીલેલું છે અને જેનું ફલ તો તમારે સિદ્ધ ગતિ પ્રાપ્ત કરીને લેવાનું છે. પ્રભુનું વચન સાંભળીને બન્નેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. એ જ્ઞાનથી એમણે બન્ને એ પોતાના પૂર્વ ભવ જોયા, જ્ઞાનથી વૈરાગ્ય સન્મુખ થયેલા ચક્રી અને મંત્રી બન્ને ચારિત્ર લેવાને તૈયાર થયા.

જીનેશ્વરને વાંદી ચક્રી અને મંત્રી પોતાના પરિવાર સાથે નગરમાં ગયા. ચારિત્રને ગ્રહણ કરવાની પ્રબળ આકાંક્ષાવાળા ચક્રીએ ૫૬ ખંડનું મોટી સમૃદ્ધિવાળું રાજ્ય તુલુની માફક ગણી પોતાના જેષ્ઠ પુત્રને સોંપી દીધું. પુત્ર, કલત્ર અને સ્નેહી જનોના સ્નેહની મજબુત સાંકળ પણ તંતુની માફક તોડી નાખી. ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓના સ્નેહનો ત્યાગ કરી કચીરની જેમ ગણી તેમને છોડી દીધી. તેમના દીન વચન કે રૂદન તરફ પણ ધ્યાન ન આપતાં ચક્રી દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયા.

છ ખંડની સાહ્યબીનો ત્યાગ કરી પ્રિયંકર ચક્રીએ મંત્રી મતિસાગર સાથે ભગવાનની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. આમ રાજા અને મંત્રી ચારિત્રને પાળતાં તપ તેજથી શોભવા લાગ્યા, અનુક્રમે તપરૂપ અગ્નિથી કર્મરૂપી કાષ્ટને તેમણે બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યા. ને સંસારરૂપી સાગરનો પાર પામ્યા. આયુઃપૂર્ણ કરી તેઓ અનંત, અવ્યાબાધ સુખના ભોગવનારા થયા, એ પ્રમાણે અજ્ઞાનથી કરેલું દ્રવ્યસ્તવ પણ પરંપરાએ વિશેષ સુખના હેતુરૂપ થયું. તે જ્ઞાનયોગથી બહુમાનપૂર્વક શ્રદ્ધારૂપ અમૃતવડે કરીને જો દ્રવ્યસ્તવ કરવામાં આવે તો જરૂર કલ્યાણને કરનાર થાય. એ પ્રમાણે ગુરૂ પાસેથી દ્રવ્યસ્તવ સંબંધી કથાને સાંભળી પ્રિયા સહિત દેવસિંહ કુમાર ધર્મ પામીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. ગુરૂ મહારાજ પણ વિહાર કરી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા.

૧૧

શ્રાવક ધર્મારાધન.

चलाविभूतिःक्षणमंगियौवनं, कृतांतदन्तान्तरवर्त्ति जीवितम् ।
तथाप्यवज्ञा परलोकसाधने, अहो नृणां विस्मयकारि चेष्टितम् ॥

ભાવાર્થ—લક્ષ્મી, ઐશ્વર્ય, ઠકુરાઈ, સંપત્તિઓ એ બધી ચપલ છે. યૌવન ક્ષણભંગુર છે, કાલાંતરે વિનશ્વર થવાનું છે અને જીવિત તો ચમની જે દાઢોની વચ્ચે રહેલું છે છતાંય મનુષ્યો પરલોકને વિષે સુખ કરનાર ધર્મ સાધવાની અવજ્ઞા કરે છે તે ખરેખર એમનું ચેષ્ટિત આશ્ચર્યકારી નથી શું!

શ્વસુરના નગરમાં સુખથી કાલ નિર્ગમન કરતો દેવસિંહ કુમાર યથાશક્તિ ધર્મનાં અનુષ્ઠાન કરવાનું પણ.

બૂલી જતો નહિ. પણ માતાપિતાનું સ્મરણ થવાથી દેવ-
સિંહ કુમારે સ્વદેશ તરફ જવાની તૈયારી કરી, રાજાની
અનુજ્ઞા લઈ મોટી ઋદ્ધિસિદ્ધિ અને સમૃદ્ધિપૂર્વક વાદિ-
ત્રાના મથુરા નાદાથી જેણે પ્રસ્થાન કર્યું છે એવા દેવસિંહ
કુમારે પોતાના સૈન્યની સાથે સ્વદેશના માર્ગે પ્રયાણ કર્યું.
પ્રિયાની સાથે ગ્રામ, નગર, આરામાદિ જોતો, પલ્લીને
વિષે પલ્લીપતિથી પૂજાતો ને માની રાજાઓથી માન
મેળવતો ગિરિ, નદી, તલાવ, વાવ આદિમાં ક્રીડા કરતો,
પર્વત, નગર, શહેર વગેરેમાં જીનેશ્વરની પૂજાને રચાવતો,
દુઃખી જનોને દાનથી રાજી કરતો, અનુકંમે મથુરા નગ-
રીમાં આવ્યો.

પિતાએ મોટા આડંબરપૂર્વક પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો.
સકલ જનોને દાન માન દષ્ટિ અને મનોહર વાણીથી સંતોષ
પમાડતો દેવસિંહ કુમાર પોતાના નગરમાં મોટા આડંબર
સાથે આવ્યો. નગરના નરનારીઓથી વારંવાર જોવાતો
દેવસિંહ ઘણે સમયે નગરમાં આવવાથી સર્વેના હર્ષનું
કારણ થયો ને રાજા વગેરે પરમ આનંદ પામ્યા.

એકદા પરમ ભાગ્યવાળા દેવસિંહને પોતાની પાટ
સ્થાપન કરી મેઘરથ રાજાએ વૈરાગ્યના રંગથી રંગાઈને
મુનિની પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કરી મુક્તિની લક્ષ્મીને
મેળવી લીધી, દેવસિંહ નરપતિએ યુદ્ધ કર્યા વગર અનેક
દુર્હાનત રાજાઓને પોતાના પ્રતાપથી વશ કરી લીધા ને
ન્યાયથી એકચક્રે પૃથ્વીનું રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

સંસારનાં મુખ ભોગવીને થાકી રહેલો નરનાથ દેવ-
સિંહ એક દિવસ પ્રાતઃકાળે નિદ્રામાંથી જાગૃત થયેલો
વિચાર કરવા લાગ્યો “આ પૃથ્વી ઉપર જે રાજાઓએ
પોતાના રાજપાટનો ત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરી છે

તેમનેજ એક માત્ર ધન્ય છે અને હું તો અધન્ય છું કે જાણવા છતાં વિરતિ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્ધમ કરતો નથી. એ મોહરાજનો મારા ઉપર કેટલો બધો પ્રભાવ છે તે સૂચવે છે. પિશાચીની માફક લોગની લાલસા મને વળગેલી છે જેથી અઘાપિ ધંતુરો પીધેલાની માફક હું એમાં મુંઝાઈ ગયેલો છું. દુષ્ટ કામરૂપી કિરાતે મારું વિવેક રત્ન હુંટી લીધું છે. ઇન્દ્રિયરૂપી હુંમરાઓએ મારું ભાવરૂપી ધન હુંટવામાં મણા રાખી નથી. જેથી દુષ્ટ ચારિત્ર મોહનીય કર્મરૂપ શયતાનને હું શી રીતે જીતી લઇશ? અથવા તો તેને જીતવાનો ઉપાય પૂર્વે સૂરીશ્વરે બતાવેલો એવો દ્રવ્યસ્તવ હું આદર, કે જેનાથી મને ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ થાય.”

એક રમણીય સુપ્રભાતે જાગ્રત થયેલો રાજા એ પ્રમાણે ભાવના ભાવતો દ્રવ્યસ્તવ આદરવાને તૈયાર થયો. એક પ્રશસ્ત મુદ્દર્ત જોવરાવી તે સારા મુદ્દર્તે શુદ્ધ પૃથ્વીને જોવરાવી કેટલાક સૂત્રધારોને જનમંદિર તૈયાર કરવાની આજ્ઞા કરી, કેટલાકને જન પ્રતિમા તૈયાર કરવાને ફરમાવ્યું, પોતે પણ બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરતો એ ધર્મ કાર્ય તરફ અપૂર્વ ઉત્સાહ ધારણ કરવા લાગ્યો.

જન પ્રાસાદ અને જન પ્રતિમા તૈયાર થતાં સારા મુદ્દર્તે રાજાએ ગીતાર્થ ગુરૂની પાસે અર્હતબિંબને વિધિ વિધાન કરવાપૂર્વક મંદિરને વિષે સ્થાપન કરાવ્યા. તે નિમિત્તે મોટો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કર્યો.

પ્રિયા સહિત રાજા એ જન પ્રાસાદમાં ત્રણે કાલ જનપૂજન કરવા લાગ્યો. શરીરનાં અને મનનાં પાપને એ રીતે દૂર કરવા લાગ્યો. એ ભવ્ય જનમંદિરમાં પાત્રો નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. ગવૈયા પુરૂષો ગાયન કરવા લાગ્યા. કોઇ મધુર શબ્દોએ વાદિત્ર વગાડવા લાગ્યા. કિન્નર યુગલો

જનગુણનું પોતાનાં મધુર સ્વરે ગાન કરવા લાગ્યાં. રાજા કોઈ કોઈ સમયે રથયાત્રા કરતો. મહાપૂજના મહોત્સવ કરતો ઉદ્યાપન ઉજવતો હતો, જે મહાપૂજના ઉત્સવો અનેક લોકોના દર્શનના કારણભૂત થતા હતા. એ નિમિત્તે રાજા દાન આપતો હતો કે જેથી લોકો રાજાની જન ભક્તિનાં વખાણ કરતા હતા, ખીજા જનમંદિરોમાં પણ જન પૂજાઓને રચાવતો મોટા મહોત્સવોને કરતો પોતાના સમકિતને શોભાવવા લાગ્યો. જૈનધર્મને જગત ભરમાં પ્રસિદ્ધ કરી લોકોને પણ ધર્મના અપૂર્વ રાગી બનાવ્યા.

રાજા જૈનશાસનના પ્રભાવક થવાથી પ્રજા પણ જૈનધર્માનુરાગી થઈ છતી જીનેશ્વરની ભક્તિ કરવા લાગી. સાધુઓને દાન આપી પોતાનો માનવભવ સફલ કરવા લાગી. જીનેશ્વરની પૂજામાં પ્રીતિ ધારણ કરી જૈન શાસનનો ઉદ્યોત કરવા લાગી, એ પ્રમાણે દ્રવ્યસ્તવપૂર્વક ભાવથી જૈનધર્મનું આરાધન કરતાં દેવસિંહ નરપતિ વૃદ્ધ થઈ ગયા.

શ્રમણધર્મને અંગીકાર કરવાની ઈચ્છાવાળા ભાવ સંયમી નરપતિ વિચાર કરવા લાગ્યા. “ગૃહસ્થ ધર્મરૂપી તરૂવરનું ફલ શ્રમણધર્મ તો હવે મારે માટે તો યોગ્ય છે પણ શું કરું? મારો પુત્ર હજી બાલક છે. જેથી તેનો ત્યાગ કરવાને હું શક્તિવાન નથી. પરંતુ હાલમાં તો એ બાલક કુમારને રાજ્યે સ્થાપન કરી હું નિવૃત્તિધારવાળો થાઉં, જ્યારે આ મોટો થશે ત્યારે હું પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીશ.”

રાજાએ સર્વ જનની સંમતિથી નરસિંહ કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો ને શ્રાવકનાં પંચ અણુવ્રતને ધારણ કરતો નરપતિ દેવસિંહ રાજ્યની ઉપાધિથી મુક્ત થઈને ધર્મના અનુષ્ઠાનની ક્રિયામાં રક્ત થયો. વિવિધ પ્રકારનાં વ્રતને કરતાં રાજાએ પોતાની કાયા શોષવી નાખી. આશિષ

ત હોવા છતાં ભાવચારિત્ર અથવા ચારિત્રના પરિણામને ધારણ કરતો રાજા દોષરહિત અનશનને કરીને કાલધર્મ પામી સાતમા મહાશુક દેવલોકને વિષે સત્તર સાગરોપમના આયુવાળો દેવ થયો. ત્યાં ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષના ફલને ભોગવવા લાગ્યો.

કનકસુંદરી પણ રાજાની સાથે વિશુદ્ધ એવા શ્રાવિકા ધર્મનું આરાધન કરી અનેક પ્રકારનાં તપને કરતી શરીરે ક્ષીણ તેજવાળી થઇ છતી મરણ પામીને સાતમા સ્વર્ગને વિષે તેજ વિમાનમાં સત્તરસાગરોપમના આયુવાળો દેવ થયો.

પરિચ્છેદ ૪ થો

દેવરથ અને રતનાવલી.

—(૦)—

૧

સાતમા લવમાં.

प्रणम्य परया भक्त्या, पार्श्वनाथं जिनोत्तमम् ।

चतुर्थसर्गसंबन्धः प्रोच्यते शुद्धभाषया ॥૧॥

ભાવાર્થ—અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિવડે કરીને જીનોને વિષે ઉત્તમ એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને પ્રણામ કરીને ચોથા સર્ગનો સંબંધ શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં હું કહીશ.

આ જાણુદ્રીપના પૂર્વવિદેહને વિષે સુકચ્છ નામની વિજયમાં સુરપુરી સદશ અયોધ્યા નામે નગર આવેલું છે, કે જે શહેરના પ્રાસાદોની ઉપર મધુર કિલકિલાટ કરતાં

મથુરે નૃત્ય કરી રહ્યા હતા. અશ્વોની ખરીઓથી આકાશમાં ઉડતી ધુલિ ગજરાજેના મદજલથી સિંચાતી હતી આર્દ્રતા ધારણ કરી રહી હતી. નગરીના રમણીય અને વિશાળ ઉંચા પ્રાસાદો નભોમંડલ સાથે જાણે સ્પર્ધા કરી રહ્યા હોય ને શું !

એ રમણીય અને વિશાળ દેશનો ધણી વિમલકીર્તિ નામે રાજા, એના અંતઃપુરની રાણીઓમાં પ્રિયમતી નામે પદરાણી, તેની કુક્ષિને વિષે સાતમા સ્વર્ગથી અવધીને ઇવસિહનો જીવ ઉત્પન્ન થયો, પદરાણીએ સ્વપ્નામાં સુશોભિત અને શણગારેલો દિવ્ય રથ જોયો, એ સ્વપ્ન રાજાને કહેવાથી રાજાએ કહ્યું. “તમારે ઉત્તમ, રાજભોગને યોગ્ય મુલક્ષણવંત પુત્ર થશે.”

પતિના વચનથી હર્ષ પામેલી રાણી ગર્ભનું સારી રીતે પોષણ કરવા લાગી. પૂર્ણ દિવસે શુભમહના યોગ આવ્યે છતે રાણીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. રાજાએ મોટા જન્મમહોત્સવ કર્યો. બારમે દિવસે સ્વપ્નને અનુસારે રાજકુમારનું નામ રાખ્યું દેવરથ.”

દેવરથ રાજકુમાર દ્વિતીયાના ચંદ્રની માફક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો યોગ્ય વયનો થતાં શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની કળાનો અભ્યાસ કરી તેમાં નિપુણ થયો. સુંદર આકૃતિવાળો તે રાજકુમાર સરલ, શાંત, સંતોષી, દયાળુ, સત્ય ભાષી સજ્જનોને પ્રિય મધુર વાણી બોલનાર એવા અનેક ગુણોએ કરી ગુણવાન થયો. અનુક્રમે કામદેવને કીડા કરવાને નંદનવન સમાન યૌવનવયમાં આવ્યો.

જીવનને આનંદ આપનાર યૌવનવય છતાં લલિત સલનાઓ દેવરથને પોતાના નેત્ર કટાક્ષથી મોહ પમાડી શકી નહિ, વિષયોથી વિરક્ત એવો તે કુમાર પોતાના

મિત્રો સાથે પણ નિર્દોષ ગોષ્ઠિ કરતો ને સજ્જનોને આનંદ પમાડતો, પરોપકાર કરીને પોતાના દિવસો સુખમાં વ્યતીત કરતો હતો. તારૂણ્ય વયમાં પણ સ્ત્રીઓ તરફ અરસિક એવો તે રાજકુમાર શાસ્ત્રીના અગાધ તત્વોનું ચિંતવન કરતો એના આનંદમાં જ મસ્ત બની રહ્યો હતો.

તે વિજયને વિષે સુપ્રતિષ્ઠ નામે નગરમાં રવિતેજ નામે રાજાને ત્યાં વસંતસેના નામે પટ્ટરાણીને એક પુત્રી થઈ. કનકસુંદરીના જીવ મહાશુક દેવલોકનાં સુખ ભોગવી રવિતેજ રાજાને ત્યાં પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. સ્વપ્નામાં રત્નાવલી જેવાથી રાજાએ પુત્રીનું વામ રત્નાવલી રાખ્યું. રત્નાવલી લણી ગણી યૌવનવયમાં આવી. યૌવનવયમાં આવેલી રત્નાવલીના સૌંદર્યની અને એના ગુણોની સુવાસ દશપરદેશ પ્રસરી ગઈ. એ કમળની સુવાસનાના લોહી અનેક રાજકુમારો તરફથી એની માગણી થઈ. છતાં વિષયોથી વિરક્ત રત્નાવલી તત્વોના ચિંતવનમાં જ રમણ કરતી અને લગ્નની વાત પણ કરતી નહિ.

વિવાહને યોગ્ય થયા છતાં રત્નાવલીની લગ્ન તરફ ઉપેક્ષા જોઈ રાજાએ સ્વયંવરની તૈયારી કરી. દૂતો મોકલીને દેશપરદેશથી અનેક રાજકુમારોને તેડાવ્યા. એક ચતુર દૂતને અધોધ્યા વિમલકીર્તિ રાજાની પાસે મોકલ્યો. તે દૂતે રાજસભામાં પ્રવેશ કરી રાજાને પ્રાર્થના કરી. “હો પ્રભો ! રવિતેજ રાજાએ આપને વિનંતિ કરી છે કે આપે દેવરથ કુમારને સ્વયંવરમંડપમાં મોકલવા. આ અમારી રાજદંડ્યાની સંમતિથી રચાયેલા સ્વયંવરમાં અનેક રાજકુમારોની સાથે દેવરથકુમાર પણ ભલે આવે. આવો યોગ્ય અવસર કોને ન રહે ? રાજકુમારના આવવાથી બધું સાફ થશે.” દૂતની વાણી સાંભળી રાજાએ દેવરથકુમારને બોલા-

વીને કહ્યું. “રાજકુમાર! રવિતેજ રાજાએ પોતપોતાના ભાગ્યનો નિર્ણય કરવાને અનેક રાજકુમારોને તેડાવ્યા છે. તો એ સ્વયંવર મંડપમાં જવાને તું પણ તૈયાર થા, કે જેથી ભાગ્યાભાગ્યનો નિર્ણય થાય.”

દક્ષિણ્યતાથી પિતાનું વચન અંગીકાર કરી પોતાની ના મરણ છતાં દેવરથકુમારે સ્વયંવરમાં જવાની તૈયારી કરી. ચતુરંગી સેના અને સુભટોના સમુદાય સાથે રાજકુમારે શુભમુહૂર્તે પ્રયાણ કર્યું. અનેક ગામ, નગર પર્વત અને નદીનાળાંને જોતો રાજકુમાર એક અટવીમાં આવ્યો.

એ ભયંકર અરણ્યમાં છેદાયેલી પાંખવાળા પક્ષીની માફક કોઇ સુંદર અને નવજવાન પુરૂષને દીનતા ધારણ કરેલો ને ભૂમિપર પડેલો રાજકુમારે જોયો, એ ભાગ્યવાન નરને જોઇ રાજકુમાર વિચારમાં પડ્યો. “કેવો ભાગ્યવાન-સૌભાગ્યવાન છે છતાં અત્યારે દીન રાંકના જેવો થઈ ગયો છે.”

રાજકુમાર એ નરની પાસે આવીને બોલ્યો. “હું ભાગ્યવાન! તારા જેવો પુરૂષ આવી રીતે એકાકી આ ભયંકર જંગલમાં ક્યાંથી? આકાશમાં ઉછળી વારંવાર ભૂમિ પર કેમ પડી જાય છે?”

એ રાજકુમારની વાણી સાંભળી તે પુરૂષ બોલ્યો. તમે જો કે જવાની ત્વરાવાળા જણાઓ છો છતાં મારી થોડી વાત પણ સાંભળો. આ વિજયમાં વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર કુંડલપુર નામે નગરનો શ્રીધ્વજ નામે વિદ્યાધરોનો રાજ છે તેનો ચંદ્રગતિ નામે હું પુત્ર છું. પોતાના વંશમાં ચાલી આવતી વિદ્યાથી મરણ મુજબ આકાશમાં ગમન કરતો હું ચાલ્યો જતો હતો, તે સમયે વસ્રથી આચ્છાદિત એક મનોહર બાળાને મૂર્ચ્છિત સ્થિતિમાં જોઇ. તેની સખીઓ

એની પાસે આકંઠ કરી રહી હતી તે મને જોઈને બોલી.
“હે ઉત્તમ! અહીં આવ! અહીં આવ! આ ગંધર્વ
રાજકન્યા આશીવિષ સર્પના વિષથી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ છે
તેને શિદ્ધતાથી જીવિતદાન આપીને સજ્જ કર.”

એ સખીઓનાં વચન સાંભળી ધ્યાથી કોમલ હૃદય-
વાળા મેં જલ મંગાવી મારી પાસે રહેલી રત્નમય મુદ્રિકાથી
પ્રક્ષાલિત કરીને એ જલનો તેના શરીર ઉપર અભિષેક
કર્યો. તે સમયે તેના વામ હસ્તમાં રહેલી મુદ્રિકા મેં
ગ્રહણ કરી. એ મણિરત્નના અચિંત્ય પ્રભાવથી સુતેલો
માણસ બેઠો થાય તેમ તે બાળા સાવધ થઈ ગઈ. પર-
પુરૂષને જોઈ લજ્જાથી વસ્ત્રના પાલવમાં પોતાના નાજુક
અંગોને છુપાવતી સખીઓ તરફ નજર કરતી બોલી.
“અરે! આ બધું છે શું? તમારી આંખમાં તો અશ્રુ છે
ને તમે હસો છો કેમ? ને આ મદનાવતાર પુરૂષ કોણ છે
તે તો કહો?”

“બહેન! આપણે અહીંયાં કીડા કરવાને આવેલાં તે
દરમિયાન અચાનક કૃષ્ણસર્પના કરડવાથી તું બેભાન
બની ગઈ. જેથી અમે રડતાં હતાં પણ આ ઉત્તમપુરૂષે
તને સાવધ કરવાથી અમે ખુશી થયાં.” સખીઓએ ખુલાસો
કરવાથી તે બાળા મારી તરફ રાગદષ્ટિથી જોતી વિસ્મય
પામતી વળી બોલી. “અરે! અરે! મારી મુદ્રિકા
ક્યાં ગઈ?”

“અરે બહેન! તારી મુદ્રિકા તો તારા ઉપકારીના
હાથને શોભાવે છે ને એની મુદ્રિકા તારા હાથને.”

લજ્જાથી નમ્રમુખી તે બાળા ક્ષણમાં મારી તરફ તો
ક્ષણમાં સખીઓ તરફ જોતી શું બોલવું તેના વિચારમાં
પડી ગઈ. તે દરમિયાન પ્રતિહારીએ નિવેદન કરવાથી એના

પિતા ગંધર્વરાજ આવી પહોંચ્યા. મારી હકીકત જાણી તે રાજાએ પોતાની પુત્રીને મારી સાથે પરણાવી દીધી. અને બન્નેયે સુખમાં ઘણો કાલ વ્યતીત કર્યો.

એકદા દક્ષિણસમુદ્રને કિનારે ઉદ્યાનમાં અને કીડા કરવા ગયા. ત્યાંથી મારી પ્રિયા સાથે પાછા ફરી મારા નગરમાં હું જતો હતો ત્યારે માર્ગમાં મારી ફાઇનો પુત્ર સુમેધ નામે વિદ્યાધર મલ્યો અને જોધને ઈર્ષ્યાથી બળતો મારી સામે લડવાને આવ્યો. હું પણ તેની સાથે લડવાને તૈયાર થયો.

દૈવવશાત ચિત્તની વ્યગ્રતાથી વિદ્યાનું એક પદ ભૂલી ગયો, જેથી હું ભૂમિ ઉપર પડી ગયો, એ મારી ગફલતનો લાલ લઈ તે મારી પ્રિયાને લઈ ચાલ્યો ગયો. હું એ ભૂલેલા પદને ઘણું યાદ કરું છું પણ યાદ ન આવવાથી ઉડવા જતાં વારંવાર ભૂમિ ઉપર પડી જાઉં છું.” તે વિદ્યાધરે પોતાની વાર્તા એ રીતે ટુંકાણમાં કહી સંભળાવી.

ચંદ્રગતિ વિદ્યાધરની હકીકતથી દુઃખી થયેલો દેવ-રથકુમાર બોલ્યો. “ભાઈ! તમારા જેવા સમર્થ પુરૂષનો હું શું ઉપકાર કરી શકું. તથાપિ તમારી વિદ્યાનો કલ્પ તમને જોડેલો યાદ હોય તેટલો ભણી જાઓ.”

રાજકુમારની મધુર વાણી સાંભળી વિદ્યાધર એ આકાશગામી વિદ્યાનો કલ્પ પોતાને યાદ હતો તેટલો ભણી ગયો. પણ એમાંનો છેલ્લો ભાગ યાદ આવ્યો નહિ, તેથી યાદ હતો તેટલો બોલીને અટકી ગયો.

પદ્માનુસારી લગ્નિધથી રાજકુમાર આગળનાં પદ કહી સંભળાવતાં બોલ્યો.” બાકીનો પાઠ આ પ્રમાણે છે કે નહિ ?”

“બરાબર એમ છે.” વિદ્યાધર તે પદ સાંભળીને પોતાની વિદ્યા સંપૂર્ણ સિદ્ધ કરતો બોલ્યો. રાજકુમારને પણ એ વિદ્યા સિદ્ધ થઇ ગઇ.

“હે મિત્ર ! તમારા જેવા ગુણવંત પુરૂષ ક્વચિતજ હોય છે. મારા સારા ભાગ્યે મને તમારું દર્શન થયું ને મારું કાર્ય સિદ્ધ થયું, પણ મારે હવે મારા શત્રુની બબર લેવા જવું જોઇએ. તેથી મને કે તમને કાલક્ષેપ પાલવે તેમ નથી, છતાં તમારો ઉપકાર મારી ઉપર અપાર છે તેના બદલામાં મારી પાસેથી આ વૈક્રિય વિદ્યાને ગ્રહણ કરે જે પાઠ કરવાથી જ સિદ્ધ થશે.” ચંદ્રગતિ વિદ્યાધર રાજકુમારને વિદ્યા આપીને મધુર વચનથી ઉપકાર માનતો બોલ્યો ગયો.

રાજકુમાર પણ બન્ને વિદ્યાઓથી શોભતો ને અતિ બળવાન થયેલો આગળ ચાલ્યો તે સુપ્રતિષ્ઠપુર નગરે આવી પહોંચ્યો.

ચંદ્રગતિ વિદ્યાધર ઉપર ઉપકાર કરવાથી એના મનમાં હર્ષ હતો. પરોપકારીઓનો સ્વભાવજ એવો હોય છે કે જેઓ પારકા ઉપર ઉપકાર કરીને રાજ થાય છે. રાજકુમારને તો ઉપકાર કરવા જતાં બે મહા વિદ્યાનો લાભ થયો. એ બંધાંય પૂર્વના સુકૃતનાં ફળ.

૨

સ્વયંવર.

રવિતેજ રાજાએ સ્વયંવરને સુશોભિત બનાવવા માટે અથાગ પરિશ્રમ લીધો હતો. એના બુદ્ધિસાગર મંત્રીઓએ એ વિશાળ મંડપમાં રાજકુમારોના આસન પણ એવી ખુબીથી ગોઠવેલાં કે કોઇને એમાં પોતાનું અપમાન

જણાય નહિ. એ દરમિયાન દૂતોદ્ધારા અનેક દેશના રાજ-
કુમારો પણ પોતાના પરિવાર સાથે આવી ગયેલા હતા.
તેમના સ્વાગત માટે યોજેલા રાજપુરૂષોએ તેમને માટે
વ્યવસ્થા કરી હતી. આ તરફ મનોહર દેવસભા સમાન
સ્વયંવર મંડપ પણ તૈયાર થઇ ગયો.

સ્વયંવરના દિવસે રાજકુમારો સુશોભિત વસ્ત્રાલં-
કારોથી સુસજ્જ થઇને મંડપમાં આવવા લાગ્યા, તેમને
મંડપના પુરૂષો પોતપોતાને યોગ્ય સ્થાનકે બેસાડવા લાગ્યા.
સારાય નગરમાં આજે સ્વયંવરના દિવસનો ઉત્સવ હતો,
અનેક વાદિત્રોના ઘેરા નાદથી આકાશ છવાઇ રહ્યું હતું.
નગરને પણ ધ્વજ, પતાકાઓથી સુશોભિત બનાવ્યું હતું,
નગરનાં નરનારી આજે કામધંધાથી પરવારીને આનંદ
માંજ મશગુલ હતાં.

મંડપમાં જવાને તૈયારી કરતા દેવરથ કુમારના મનમાં
એકાએક નવીન વિચાર સ્ફુર્યો. “અરે ! આ સુંદર અલં-
કાર અને આભૂષણોથી રાજબાળા લોભાઇ જશે શું !
અનેક રાજકુમારો પોતપોતાના વૈભવથી અન્યને આંજ
નાખતા શ્રંગાર સજવામાં આજે ન્યૂનતા રાખશે નહિ.
છતાંય વિજ્ઞાનવતી રાજબાળા બધામાંથી માત્ર એકજ
વરને વરશે. માટે આવા સ્વયંવરનો હર્ષ શોક શો ? જેનું
મોટું તપોબળ હશે ને ભવાંતરમાં કન્યા સાથે જેનો રૂણાનુ
મંધ હશે તે જ આ બધામાં જીતી જશે-બાકી બધાને
પરાભવ તો સમાનજ ગણાશે તો મારા પુણ્યના નિર્ણય
માટે હું પણ કાંઈક કૌતુક કરું.”

દેવરથ કુમારે પોતાની સરખી આકૃતિવાળા પોતાના
મિત્રને પોતાનું પદ અર્પણ કરી સ્વયંવર મંડપમાં મોકલ્યો.
વૈકિય લખિંધથી પોતે પોતાનું કૃષ્ણ બનાવી હાથમાં વીણા-

ને વગાડતો એક ગંધર્વ બની ગયો. હાથમાં વીણાને વગાડતો તે વિરૂપ ગંધર્વ લોકોને ખુશી કરતો નગરમાં ચાલ્યો. અનુક્રમે તે સ્વયંવર મંડપમાં પ્રવેશ કરી વીણા-વગાડતો સર્વનાં મન રંજન કરવા લાગ્યો.

યથાસમયે સખીઓના પરિવાર સાથે મનોહર વસ્ત્રા-લંકારથી સજ્જ બાળા રત્નાવલી સ્વયંવર મંડપમાં પોતાના નાણુક હસ્તકમલમાં સુંદર વરમાળને ધારણ કરતી ને મંદમંદ ડગલાં ભરતી આવી પહોંચી. શાંતિનું મોજી બધે ફરી રહ્યું, બધાય રાજકુમારોની દષ્ટિ એ રાજબાળા ઉપર પડી ને ત્યાંજ એ સૌંદર્યરૂપ સૌરભમાં સ્થિર થઈ ગઈ, તેઓ પોતપોતાની કલ્પના પ્રમાણે હૃદયમાં એના રૂપગુણનું વર્ણન કરવા લાગ્યા.

અનેક રાજકુમારોની દષ્ટિ પોતાના ઉપર સમકાળે પડવા છતાં પણ ગભરાયા વગર ધૈર્યથી ડગલાં ભરતી રાજ તનયા રત્નાવલી મંડપમાં આવી, એક નિપુણ દાસી રાજકુમારોના રૂપ, ગુણ અને શક્તિનું વર્ણન કરતી ગઈ તેમ તેમ તે તે રાજકુમારને છોડીને મંડપમાં બાળા આગળ વધતી ગઈ. રાજબાળાને વરવાને આતુર થયેલા રાજ-કુવરોને નિરાશ કરતી બાળા મંડપના અનેક રાજકુવરોનાં વર્ણન સાંભળતી પણ કોઈના તરફ એનું મન આકર્ષાયું નહિ. વરમાળ એના હાથમાં રહી ગઈ. બધાય રાજકુમારોના મનમાં ગમગિની ને ઉદાસીનતા છવાઈ ગઈ.

તે છેક છેલ્લા આસન સુધી આવી ગઈ પણ એની વર-માળ કોઈના કંઠમાં આરોપાઈ નહિ. હીરા, માણિક અને રત્નોના અલંકારોથી ઝળહળી રહેલા બધાય રાજકુમારો એને વેંતીયા જેવા લાગ્યા હશે, રૂપવાન અને ગુણવાન રાજકુમારો એને મન કોડી સમાન હશે, પોતાની દષ્ટિ

કોઈની ઉપર ન ઠરવાથી એણે એક નિઃશ્વાસ મુક્યો. એક વાર ફરીને દૃષ્ટિથી બધા રાજકુમારોને નિરખી લીધા.

એના પિતાને બહુ દુઃખ થયું. શું બધાય રાજકુમારો-માંથી કોઈ રાજકુમાર કન્યાને પસંદ પડ્યો નહિ ?

આજની સ્વયંવર સભા ત્યારે શું નિષ્ફળ થવા સર્જ-ચેલી હશે ? આ ઉદ્વેગ રાજબાળા બધાય રાજકુમારોનો અનાદર કરી શું તેમનાં ખુલ્લાં અપમાન કરશે ? બધાય રાજવંશીઓનાં અપમાન કરવાનું ફલ એને જરૂર ભોગ-વવું પડશે ગમે તે એક રાજવંશીને તો એને વરવું જ પડશે. પણ ત્યાંતો આશ્ચર્ય !

જેનાં યશોગાન કોઈએ ગાયાં નથી, જે સામાન્યવેશમાં હાથમાં વીણાને ધારણ કરી બીજને આનંદ ઉપભવી રહ્યો છે, એવો પેલો ગંધર્વ એ બાળાની દૃષ્ટિએ પડ્યો. એ ઉપરથી સામાન્ય જણાતા જવાનને જેતાં એના મનમાં કંઈક ભાવો જાગ્રત થયા ને એની વરમાળ પછી તો એનાજ કંઠમાં પડી-ઠરી.

કોઈ ભયંકર ઘડકો થતાં જેમ બધા સ્તબ્ધ થઈ બચ તેમ રાજકુમારીના આ બનાવે બધાય રાજકુમારો ફોલ ખામી દિગ્મૂઢ થઈ ગયા. બનાવટી શાંતિને ધારણ કરી રહેલા રાજકુમારો સાવધ થઈને પોતાના અપમાનનો બદલો લેવાને તૈયાર થઈ ગયા ને ધીમે કોલાહલ શરૂ થયો. શાંત દેવાલય સરખી સ્વયંવર સભા રણસંગ્રામની માફક બળ-ભળી ઉઠી.

કુમાર દેવરથના સુભટોને એ બનાવની બધું થતાં સાડ થયું સાડ થયું બોલતા વિજયનાં વાદિત્રો વગાડવાં લાગ્યા. પણ રાજ રવિતેજના મનમાં ધ્રાસકો પડ્યો. “અરે! કન્યા એક સામાન્ય વીણાધારીને વરી એ સાડ ક્યું નહિ.

અથવા તો ભવિતવ્યતા બલવાન છે, છતાં આ બાળા એક સામાન્ય પુરુષ સાથે તો નજરમે. રાજલક્ષ્મી ક્યારે પણ તુચ્છ પુણ્યવાળાની ઈચ્છા કરે છે શું? અત્યારે તો એણે જે નરને પસંદ કર્યો તેનું મારે ગૌરવ કરવું જોઈએ.”

રણજંગ સમાવી પેલા વીણાધારીને હણી નાખવાને તૈયાર થયેલા રાજકુમારોને નિવારી કેટલાક ડાહ્યા રાજવંશીઓ રાજની પાસે આવી કહેવા લાગ્યા. “રાજન! જો તમારે આ વીણાધારીનેજ કન્યા આપવાની હતી તો રાજકુમારોને બોલાવી તેમનાં અપમાન કરવાની જરૂર નહોતી. રાજવંશીઓની નજર સમક્ષ કન્યા વીણાધારીને વરી શકશે નહીં. માટે કન્યાએ કરેલી ભૂલ તમે સુધારી કોઈ રાજવંશીને કન્યા આપો.”

એ રાજવંશીનાં વચન સાંભળીને શાંતિને ધારણ કરતો રાજ રવિતેજ બોલ્યો. “અરે, સ્વયંવરમાં કન્યા પોતાની મરજીથી ગમે તેને વરે એમાં બીજાની માનહાની નો સવાલજ ક્યાં છે? છતાંય તમારો ક્રોધ કાણુમાં ન રહેતો હોય તો લડવાને હું પણ તૈયાર છું.”

“અરે ભાઈઓ! બોટા અભિમાનથી ઉદ્ગત બની પોતાના કુળને કલંકિત કરે નહિ, આ સામાન્ય વીણાધારી જણાતો નર કોઈ અસામાન્ય નર સમજી લ્યો, તમારાં બધા કરતાં એનું પુણ્ય જ્વલંત હોવાથી બધાય રાજવંશી અને ભપકાખંધ રાજકુમારોને છોડી કન્યાનું ચિત્ત ત્યાં આકર્ષાયું છે તેટલુંય નથી સમજતા. આ ગુણવાન અને કલાવાન તેમજ પ્રતાપી નરનો દ્વેષ કરી તમે સાર કાઢશો નહિ.” રાજકુમાર દેવરથના મિત્ર, નકલી દેવરથે એ લડવા તૈયાર થયેલા રાજવંશીઓને સમજાવતાં કહ્યું.

બળથી પોતાને ઉદ્ગત અને પરાક્રમી માનતા સર્વે

રાજકુમારો એ શિખામણની વાતનો અનાદર કરી પોત-
પોતાના સૈન્ય સાથે લડવાને તૈયાર થઇ ગયા. તેમની સામે
રવિતેજ રાજ પણ પોતાના સૈન્ય સાથે ચડી આવ્યો.
રવિતેજ રાજને યુદ્ધે ચડતો જોઈ પેલો સામાન્ય વીણાધારી
રાજને નિવારતો બોલ્યો. “મહારાજ ! તમે ત્રેક્ષક તરીકે
જીત્યો કે હું એમનું રણકૌતુક કેવી રીતે પૂર્ણ કરું છું તે.”

રાજને અટકાવી સામાન્ય વીણાધારી નર રથ ઉપર
આરૂઢ થઈને એ રાજકુમારોની સામે આવી યુદ્ધ કરવા
લાગ્યો. ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચઢાવી એક પછી એક બાણને
છોડતો તે નર દયાથી કોઈના રથની દ્વંજ છદ્દી નાખતો,
કોઈના સારથીને તો કોઈનું ધનુષ્ય તોડી નાખતો, કોઈના
અશ્વને તો કોઈના હાથી અગર કોઈના રથને તુકશાન કરતા
એ સામાન્ય નરે બધાઓને ઝુંઘવી દીધા, શત્રુસેના કુમારના
મારાથી અસ્તવ્યસ્તપણે નાસ લાગ કરવા લાગી.

વિચારમાં પડેલા શત્રુઓ મનમાં લજ્જા પામતા
“અરે આ એકલો હોવા છતાં આપણને મુઝવે છે શું ?”
અને બમણા જોરથી તેઓ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.

એ બળવાન પુરૂષે દયા લાવી કોઈને ન મારતાં વિદ્યા
વડે કરીને નાગપાશથી બધાને પ્રતિબદ્ધ કરી મૂર્ચ્છિત કરી
દીધા. યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ પછી એના પરાક્રમથી બધા
આશ્ચર્ય પામ્યા.

રવિતેજ રાજ પણ આ નરનું પરાક્રમ જોઈ તાજીબ
થઈ ગયો. “આ પરાક્રમી નર કોણ હશે ?” મનમાં વિચાર
કરતો તે વારંવાર એ સામાન્ય વીણાધારીને જોવા લાગ્યો.
રાજના મનનું સમાધાન કરવાને કુમારનો મિત્ર બોલ્યો.

“રાજન ! શત્રુઓના ગર્વનું મર્દન કરનાર આ ઉત્તમ
અને બળવાન પુરૂષ જ અમારો નેતા, તેમજ વિમલકીર્તિ

રાજાનો પુત્ર દેવરથકુમાર તે આ પોતેજ ! કોઈપણ હેતુથી મને તેના પદ ઉપર સ્થાપન કરી રૂપ પરાવર્તન કરીને તે સામાન્ય વીણાધારી બનેલા છે.” કુમારના મિત્રનો ખુલાસો સાંભળી રાજા ખુશી થયો છતો બોલ્યો.

“હે નરોત્તમ ! તારા આવા અપૂર્વ પરાક્રમથી જ તારું પોતાનું કૂલ જણાઈ આવે છે. તારા શૌર્યથી અમારૂં અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર નાશ પામી ગયું; તારા જેવા નર-વીરોથી આ પૃથ્વી રત્નગર્ભા કહેવાય છે.”

રાજાની આજ્ઞાથી સ્વયંવરનો વિધિ પૂર્ણ થયો. માંગલિક વાદિત્ર વિવિધ આલાપ સંલાપ પૂર્વક વાગવા લાગ્યાં. રાજકુમારે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરી નાગ-પાશથી બંધાયેલ સર્વે કુમારોને મુક્ત કર્યાં. રાજકુમારે પણ દેવરથનું સ્વરૂપ બાણીને કુમારને ખમાવી હર્ષીત થયેલા પોતાના નગરમાં ગયા.

રાજાએ મોટી ધામધુમ પૂર્વક કુમારના પરાક્રમથી રંજીત થયેલી રત્નાવલીનાં લગ્ન કુમારની સાથે કરી દીધાં. સ્વયંવરનું એકંદરે પરિણામ સાડું આવેલું હોવાથી રાજાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. લોકો પણ પોતપોતાની મતિ અનુસાર કોઈ રાજકુમારની પ્રશંસા કરતા તો કોઈ રાજ-બાળાની કરતા.

એક સામાન્ય વીણાધારીને વરેલી રાજબાળા પણ ભેદ ખુલી જતાં મોટા રાજવંશી, પરાક્રમી અને પ્રતાપી નરના કંઠમાં વરમાળ પડેલી બાણી એના આનંદની તે વાતજ શી ? ભવાંતરનું તથોબળ શું કામ કરે છે ? ભાગ્ય જ્યારે સંપૂર્ણપણે અનુકૂળ હોય છે ત્યારે મોટામાંથી પણ સાડું થાય છે તો પછી સામાન્ય વીણાધારીમાંથી મોટા રાજવંશી પ્રતાપી નર બને એમાં તે નવાઈ શી ?

કેટલાક દિવસ સુધી શ્વસુરના આગ્રહથી દેવરથકુમાર ત્યાં રહ્યો, પછી શ્વસુરની રાજ લાઘ પોતાની પ્રિયા સાથે પોતાની માતૃભૂમિ તરફ જવાની તૈયારી કરી. માતાપિતાએ વળાવેલી તે કન્યા પિતાએ આપેલો અપૂર્વ દાયજો ગ્રહણ કરી પતિની સાથે સાસરે ચાલી.

પિતાનું મકાન છોડવાથી ઉદાસ અને અશ્નુ પાડતી બાળાને માર્ગમાં અનેક પ્રકારે એના મનને દેવરથકુમાર મધુર વચનથી રીઝવવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો. “પ્રિયે ! જો ! જો ! આ હરિણ પોતાના બાળકને ગ્રહણ કરીને વેગથી ધસી આવતા વાઘ તરફ રોષથી કેવું ધસી રહ્યું છે ? જંગલનાં આ વાંદરાં આપણને જોધને કેવાં નાસભાગ કરી રહ્યાં છે ?”

૩

પંચપરમેષ્ઠી સ્મરણનું કળ.

દેવરથકુમાર પરિવાર સહિત પોતાને નગર આવી પહોંચ્યો. રાજાએ પ્રવેશ મહોત્સવ કરેલો છે એવો દેવરથ યોદ્ધા આડંબરપૂર્વક નગરમાં આવી પિતાને નમ્યો. રાજકુમારના મિત્રના મુખેથી કુમારની પરાક્રમ ગાથા સાંભળીને રાજા રોમાંચ અનુભવતો ખુબ ખુશી થયો. આકાશ સાથે વાતો કરતા એવા પ્રાસાદમાં નિવાસસ્થાન આપી રાજાએ રાજકુમારના સુખની સર્વે સામગ્રી તેમાં ભરી દીધી. રતનાવલી સાથે સુખ ભોગવતો કુમાર ત્યાં દેવતાની માફક પોતાની યુવાની સફલ કરવા લાગ્યો.

એકદા ધર્મવસુ નામે આચાર્ય અથોધ્યાના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. મેઘના આગમનથી મયુરની જેમ ગુરૂઆગમનથી હૃષ્ પામેલો રાજા પરિવાર સહિત ગુરૂને વાંદવાને આગ્યો.

વિધિ પૂર્વક ગુરૂને વાંદી તેમની આગળ ધર્મોપદેશ સાંભળવાને બેઠો. રાજના મનોભાવ વૈરાગ્યવાળા બાણીને સૂરિ રાજને ઉદ્દેશી પર્ષદા આગળ દેશના દેવા લાખ્યા.

“આ રમશાન જેવા સંસારમાં પ્રાણીઓ જ્ઞાનરૂપી ચેતનાનો નાશ કરીને મૃતકની તુલ્ય થાય છે. દુઃખ, દારિદ્ર્ય અને દૌર્ભાગ્ય ચિતામાં પ્રજ્વલતા અગ્નિસમાન છે. જે સંસારમાં આકુળવ્યાકુળ થયેલું ચિત્ત ધુમાડાના સરખું છે. કેટલાક અપરાધી જીવો કષાયરૂપી શૂલીવડે ભેદાય છે. કેટલાક દુરાશારૂપ રજ્જુથી બંધાયા છતાં કુમતરૂપ વૃક્ષને બાથ લીડી રહ્યા છે. સંસારમાં કેટલાક જીવો વિષયસુખરૂપી વિષનું પાન કરી રહ્યા છે જ્યારે કેટલાક મોહમાં મુંઝાયા છતા ચોરાશીલાખ ચોનીરૂપી વંશની બલમાં ધકેલાઈ જાય છે. સંસારી જીવોને પાખંડીરૂપી કેટલાય પલિતો વળગેલા છે વળી સ્ત્રીઓ તો શાકિની સમાન પુરૂષના આત્મહિતનો નાશ કરવાવાળી છે. એવા રાગથી બંધાયેલા પ્રાણીયો જગતમાં શું શું નથી કરતા ?

રાજકથા, ભક્તકથા, સ્ત્રીકથા અને દેશકથામાં મંશગુલ અનેલા જીવોને ધર્મકથા કરવાની નવરાશજ ક્યાં છે ? સંસારના એ બધાય ઉપદ્રવોથી નહિ મુંઝાયેલો પ્રાણી જ સિદ્ધિના કારણરૂપ એવા ચારિત્રરૂપી મહા વિધાને સાધે છે.

જ્ઞાની પુરૂષને આ સંસારરૂપી રમશાનને વિષે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવા જતાં જો પૂર્વે કરેલી વિડંબનાઓ કઠ્ઠરના નથી પમાડી શકતી તો તે શિવપુરીમાં સુખે સુખે આદ્યો જાય છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનવંત પુરૂષ જ જ્ઞાની થઈ શકે છે. આત્મ પુરૂષોનાં વચન સાંભળવાથી એવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. રાગ દ્વેષ રહિત, અજ્ઞાન, મોહ અને મિથ્યાત્વ રહિત, પ્રાણીઓને હિતકારક શ્રી તીર્થંકરદેવ જ આત્મપુરૂષ કહેવાય

છે. કારણ કે પરમાર્થથી તો રાગ દ્વેષ, અજ્ઞાનાદિક દોષો તેમના જ ક્ષય થયેલા છે.

માટે હે ભવ્ય ! પંચપરમેષ્ઠીના સ્મરણ કરવામાં તેમજ એમની સ્તુતિ કરવામાં અવશ્ય પ્રયત્નશીલ થાઓ. જે જીનેશ્વરના દર્શનથી પરંપરાએ તમારું કલ્યાણ થાય. એ ઉપર એક દૃષ્ટાંત સાંભળો.

આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં સદ્ગ્રામ નામના ગામમાં સંગત નામે એક પામર રહેતો હતો. એક દિવસે તે ગામમાં આવેલા સાધુઓને રાત્રી વ્યતીત કરવા માટે તેણે ઉપાશ્રય આપ્યો ને ઉપરથી તેમની વૈયાવચ્ચ કરી સેવા ભક્તિ કરી. સુનિએ એ પામરને યોગ્ય જાણીને પાપનો નાશ કરનારી ધર્મદેશના આપી.

“આ જગતમાં પ્રાણીઓને ધર્મ થકી શું નથી મલતું? મહાઝરતા પર્વત સમાન ઉન્નત ગજરાજે, વાયુવેગવાળા અશ્વો, ચરણમાં નમસ્કાર કરતા મુગુટબદ્ધ સામંત નૃપતિઓ, બુદ્ધિનિધાન મંત્રીઓ, રૂપ અને ગુણે કરીને લલિત લલનાઓ, દેશ, ગ્રામ, નગર, શહેર યુક્ત પૃથ્વી મંડલ તેમજ સુવર્ણ અને રત્નોથી ભરેલા ભરપુર ભંડારો, ગાન-તાન, નાટક અને મોટા ગગનચુંબિત પ્રાસાદો તેમજ દેવ દુર્લભ એવા મનોહર ભોગો એ બધુંય ધર્મથી મળી શકે છે માટે ધર્મનાં એવાં રૂડાં ફલ જાણીને હે સંગત ! હું ધર્મનું આરાધન કર કે જેથી આ ભવમાં તેમજ ભવાંભરમાં તારું સાઈ થાય”.

સુનિરાજનો એ પ્રમાણે સુધારસ સમાન ઉપદેશ સાંભળીને શ્રદ્ધાને ધારણ કરતો સંગત બોલ્યો. “હે ભગવન ! મને લાગે છે કે આપ મારી ઉપર એકાંત વાસલ્યવંત છો પરંતુ અનાર્થ અને પામર-મુર્ખ એવા મને એ

ધર્મ કરવાનું સૌભાગ્ય શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? માટે ગૃહસ્થને ઉચિત એવા મારેયોગ્ય મને ધર્મ આપો ” પામરની વાણી સાંભળી ગુરુમહારાજ બોલ્યા કે:—

“તારે પંચપરમેષ્ઠીમંત્રનું ત્રણે સંધ્યાએ દરરોજ સ્મરણ કરવું. ભોજન અવસરે, શયનકાલે પવિત્ર થઈને ત્રણ, પાંચ કે આઠવાર દરરોજ સ્મરણ કરવું.” એ પ્રમાણે મુનિરાજ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારમંત્ર આપીને ચાલ્યા ગયા.

સંગત પણ તે દિવસથી પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. પ્રતિદિવસ પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતો ને નિષ્પાપ જીવન ગુજારતો તે ઘણોકાલ જીવીને અતે વિશુદ્ધ ભાવથી મરણ પામીને પરમેષ્ઠી મંત્રના પ્રભાવથી નંદીપુર નગરના પદ્માનન રાજની કુમુદિની પ્રિયાચકી પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. સ્વપ્નામાં રત્નનો સમૂહ જોવાથી માતાપિતાએ કુંવરનું નામ રત્નશિખ પાડ્યું. કલાથી શોભતો રત્નશિખ વૃદ્ધિ પામતો અનુક્રમે યૌવનવયમાં આવ્યો.

પુણ્યથી આકર્ષાયેલી લક્ષ્મીની માફક કુમારનાગુણોથી રંજીત થયેલી કોશલાધિપતિની કૌશલ્યા નામે કન્યા સ્વયંવરે આવેલી તેને મોટા આડંબરપૂર્વક રાજકુમાર પરણ્યો, એ રાજબાળા સાથે કુમાર અનુપમ ભોગોને ભોગવવા લાગ્યો.

એક દિવસે કુમુદિની દેવીએ રાજના મસ્તક ઉપરનો શ્રેતકેશ રાજને બતાવવાથી રાજને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. રત્નશિખ કુમારને પોતાની પાટે સ્થાપન કરી રાજ પત્ની સહિત વનવાસી તાપસ થયો. રત્નશિખ અનેક સામંત અને મંત્રી વડે શોભતો મોટા પૃથ્વી મંડલનો શાસક થયો. રાજસભામાં કથા-વાર્તા વિનોદમાં પોતાનો સમય પસાર કરતો હતો. સારી સારી કથાઓ કહેનારા પંડિતોને ઘન

માનથી તે સતોષ પમાડતો હતો. એક દિવસે કોઈ કથાકારે રાજસભામાં રાજાની આગળ વીરાંગદ અને સુમિત્રનું કથાનક શરૂ કર્યું.

વિજયપુર નગરના રાજા સુરાંગદને ગુણવાન અને ભાગ્યશાળી વીરાંગદ નામે પુત્ર હતો. પ્રધાનપુત્ર સુમિત્ર સાથે એને ગાઢ મિત્રતા થઈ. એકદા ઉદ્યાનમાં કીડા કરતાં રાજકુમારે સુમિત્રને કહ્યું. “મિત્ર ! પુણ્યની પરીક્ષા કરવા માટે આપણે દેશાંતર જઈએ. અનેક કૌતુકથી ભરેલી પૃથ્વીને જોઈએ, સંજ્ઞન અને દુર્જનની પણ પરીક્ષા કરીએ. કારણ કે ધન, કીર્તિ, યશ, વિદ્યા, વિજ્ઞાન અને પુરૂષાર્થ એ બધું પ્રાપ્ત કરીને પરદેશમાં જ પુરૂષને પ્રાપ્ત થાય છે”.

રાજકુમાર વીરાંગદની વાત સાંભળી સુમિત્ર બોલ્યો. મિત્ર ! તમે કહ્યું તે બરાબર છે. પરંતુ આપણે પરદેશ જઈએ ને એક શહેર કે એક રાજાની મુલાકાત લઈ પાછા આવીએ એમાં ચતુરાઈ શી ? પણ અનેક નગર અને શહેરો જોઈએ, સેંકડો વિજ્ઞાનવિદ્યાનો અભ્યાસ કરીએ, ઘણા સંજ્ઞાઓની સેવા કરીએ, પરદેશમાં અનેક સ્થાનકોનો ફરીને આપણે અનુભવ કરીએ”.

તારી વાત તો ઠીક છે પણ માતા પિતાનો ત્યાગ કરી આપણે શી રીતે જઈ શકીએ ? જો છાનામાના-ગુપચુપ જતા રહીએ તો એમને ઘણું દુઃખ થાય અને રજા લઈને જઈએ તો જવા ન દે. રાજપુત્રે પરદેશ જવા માટેની મુશ્કેલી રજૂ કરી.

“ત્યારે આપણે એનો કંઈક ઉપાય કરીએ” સુમિત્રે કહ્યું. તે પછી કેટલાક દિવસ પસાર થયા ને એક દિવસે ઉદ્યાનમાં બંને મિત્રો આનંદ ગોળિ કરતા હતા તે દરમિયાન શરણ, શરણ પોકારતો કોઈક પુરૂષ રાજકુમારના ચરણને વળગી

પડ્યો. તેની પાછળ પકડવાને છુટેલા રાજપુરુષો કુમાર પાસે આવીને બોલ્યા, “રાજકુમાર ! એને છોડી દો. આ દુષ્ટ ચોરે સુદત્ત શ્રેષ્ઠીના મકાનમાં ખાતર પાડીને ખુબ ધન ચોર્યું છે ને હવે રાજાએ એને શુભી ચડાવવાનો હુકમ કર્યો છે તેમાંથી છટકી જવાને તે અમારા હાથમાંથી નાશી તમારે શરણે આવેલો છે, માટે અમને સ્વાધિન કરો અને મહારાજની આજ્ઞાનો અમલ કરવા દો.” રાજપુરુષોની વાણી સાંભળી વીરાંગદ બોલ્યો—

“જે કે આ ચોર છે તેને આશરો આપી રાજાજ્ઞાનો ભંગ કરવો વ્યાજબી નથી છતાં આ મારે શરણે આવેલો હોવાથી એને હવે તમારાથી હજી શકાશે નહિ. પિતાને કહો કે એને છોડી મૂકે.”

રાજપુરુષોએ રાજકુમારનો નિશ્ચય બાણીને રાજા આગળ જઈ એ વાત નિવેદિત કરી. આજ્ઞા ભંગ થવાથી ગુસ્સે થયેલા રાજાએ રાજકુમારને દેશનિકાલ કર્યો. કુમાર થોડાના મિત્રની સાથે ખુશી થયો હતો પરદેશ ચાલ્યો ગયો. વિદેશ જતાં માર્ગમાં રાજકુમારને પુણ્યોદયને સૂચવનારા અનેક સારા શુકન થયા.

૪

એ મિત્રો.

શ્રમણસ્તુરગો રાજા, મયુરઃ કુંજરો વૃષઃ ।

પ્રસ્થાને વા પ્રવેશે વા, સર્વસિદ્ધિપ્રદાયકઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ—સાધુ, અશ્વ, રાજા, મયુર, હાથી અને અળદ પરદેશ ગમન કરનાર મુસાફરને નગરમાંથી નિકળતાં કે અન્ય નગરમાં પ્રવેશ કરતાં જો સામા મળે તો શુકન લેનારનાં મનોવાંચિત સફળ થાય છે.

કન્યા, ગાય, શંખ, ભેરી, દહી, ફલ, ફુલ, પ્રભવ-લતો અગ્નિ, અશ્વ, રાજ, હાથી, જલ ભરેલો ઘડો, દ્વજ, શસ્ત્રધારી પુરૂષ, રાંધેલું-પકાવેલું અન્ન, વૈશ્યા, સૌભાગ્ય-વંતી સ્ત્રી આદિક જે સામા મળે તો પરદેશ ગમન કરનાર વ્યક્તિનું મંગલ થાય છે.

શુભશુક્રને નિકળેલા વીરાંગદ અને તેનો મિત્ર પર-દેશ ગમન કરતાં અનુક્રમે ઘણી પૃથ્વી ઉલ્લંઘન કરી ગયા. શુભ શક્રને નિકળેલા હોવાથી તેમના મનમાં જે કે ઉત્સાહ હતો છતાં પરિશ્રમથી કંટાળેલા હોવાથી ભયંકર અટવીમાં એક મોટા ઘટાદાર વૃક્ષની છાયામાં આરામ લેવાને બંને જણા બેઠા. રાત્રી પછુ ત્યાંજ પસાર કરવાનો તેમણે વિચાર કર્યો.

નિશા સમયે રાજકુમાર વીરાંગદ પરિશ્રમથી કંટાળતો નિદ્રાવશ થયો ને પ્રધાન પુત્ર સુમિત્ર તેની રક્ષા કરતો જાગ્રત રહ્યો.

એ ઘટાદાર વડલાના વૃક્ષમાં નિવાસ કરીને રહેલો ભાસ્કરપ્રભ નામનો યક્ષ (દેવ) આ બંને મુસાફરનાં સ્વરૂપ અને સૌભાગ્યથી આકર્ષાઈ પ્રસન્ન થયો. અવધિજ્ઞાનથી તેમનું વૃત્તાંત જાણીને સુમિત્ર આગળ પ્રગટ થઈને બોલ્યો. “હે વત્સ! તમે બંને મારા મોટા અતિથિ છો, તો કહો કે તમારા બંનેનું હું શું આતિથ્ય કરું?”

પ્રસન્ન થયેલા દેવતાને પ્રત્યક્ષ-પોતાની સમક્ષ પ્રગટ થયેલો બેઠા ખુશી થતો સુમિત્ર બોલ્યો. “દેવ! હું બે કરીને થઈ શકે એવું તમારું દર્શન મને થયું તેથી હું માનું છું કે મારા સર્વે મનોરથો સફળ થયા, કારણકે મોટા ભાગથીજ કોઈ વિરલાને દેવદર્શન થાય છે.”

“સબળમ પુરૂષોમાં યાચના સિવાય સર્વે ગુણો હોય

છે. સજ્જન પુરુષો અન્ય દુઃખી જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે પણ પોતે કોઈની પણ પ્રાર્થના કરતા નથી. છતાંય દેવદર્શન અમોઘ હોય છે, વૃથા જતું નથી.

આ બે મણિરત્ન તને આપું છું. આ નીલમણિ ત્રણ ઉપવાસને અંતે રાજ્યને આપે છે, ત્યારે આ રક્તમણિ ‘ૐ હ્રીં’ મંત્રથી જાપ કરવાવડે મનોવાંચિત પૂરે છે. પહેલો રાજકુમારને યોગ્ય છે ત્યારે બીજો તારે યોગ્ય છે.

દેવતાની વાણી સાંભળી દેવે આપેલા બે મણિરત્ન ગ્રહણ કરતો સુમિત્ર ખુશી થતો ચિંતવવા લાગ્યો, “પૂર્વે પાછાંત પુણ્ય મનુષ્યને જાત્રા થયું છતું વનમાં કે ગમે ત્યાં સહાય કરે છે છડીદારની માફક તે માણસની આગળ ને આગળજ ચાલે છે. આ કુમારને ધન્ય છે કે જેનો ઉપકાર કરવા માટે દેવતાઓ પણ પ્રગટ થાય છે.” તેણે દેવતાની પણ સ્તુતિ કરી.

બન્ને રત્નો આપીને યક્ષ અદૃશ્ય થઈ ગયો. રાજકુમાર પણ યથા સમયે જાત્રા થયો. પ્રાતઃકાળે તેઓ બન્ને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. ને ત્રણ દિવસ સુધી સુમિત્રે રાજકુમારને ફક્ત વગેરેના નિષેધ કરીને અપવાસ કરાવ્યા અને કંઈય ખાવા દીધું નહિ. ત્રણ ઉપવાસ પછી સુમિત્ર અને રાજકુમાર મહાસાલપુર નગરના ઉદ્યાનમાં આવ્યા, ત્યાં પેલું નીલરત્ન બતાવીને રાજકુમારને કહ્યું, “હે મિત્ર! આ રત્નની તમે પૂજા કરો, કે જેના પ્રભાવથી તમે મહા-રાજા થશો.”

રત્નને જોઈ વિસ્મિત થયેલો રાજકુમાર બોલ્યો. “હે મિત્ર! તને આ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું?”

“કુમાર! તમારા ભાગ્યથી મને એ પ્રાપ્ત થયેલ છે. એનો ઇતિહાસ તમને રાજ્ય મલ્યા પછી કહીશ,” પ્રધાન

પુત્રની વાણી સાંભળી રાજકુમારે એ નીલરતનની પૂજા કરી, “આ રતનના પ્રભાવથી શી રીતે રાજ્ય પ્રાપ્તિ થશે?” ઈત્યાદિક ચિંતવન કરતો તે આગ્ર વૃક્ષની નીચે બેઠો.

પોતાના મિત્રને ત્યાં છોડી નજીક લતાકુંજમાં જઈને સુમિત્રે પુષ્પાદિકથી પોતાના રક્ત રતનની પૂજા કરીને સ્નાન માટે વિલેપનાદિક સામગ્રીની યાચના કરી. તરતજ

શિના પ્રભાવથી દિવ્ય અંગમર્દન કરનારાઓએ પ્રગટ થઈ તેલવડે મર્દન કરી બન્નેને સ્નાન કરાવ્યું, દિવ્ય સ્ત્રીઓએ પ્રગટ થઈને તે બન્નેને મનગમતાં ભોજન કરાવ્યાં. પછી દિવ્ય તાંબુલ ગ્રહણ કર્યાં, ને મણિના પ્રભાવથી દિવ્ય મૃંગાર ધારણ કરી તેઓ સ્વસ્થ થયા, તે પછી અંગમર્દન કરનારા અને દિવ્ય સ્ત્રીઓ બધું અદૃશ્ય થઈ ગયું.

હવે મહાશાલ નગરનો રાજ અપૂત્ર મરણ પામેલો હોવાથી મંત્રીઓ રાજ્ય વ્યવસ્થા માટે વિચારમાં પડ્યા, છવટે પંચ દિવ્યના નિર્ણય પર આવી તેમણે પંચ દિવ્ય કર્યાં, તે અનુક્રમે ઉદ્યાનમાં વીરાંગદ કુમાર પાસે આવ્યાં, કુમારને જોઈ ગર્જના કરતા ગજરાજે પોતાની સૂંઢમાં રહેલા કલશવડે કુમારનો અભિષેક કરી પોતાના સ્કંધે કુમારને બેસાડ્યો. ચામર અને છત્ર કુમારની આબુઆબુ શોભી રહ્યાં, એ પંચ દિવ્યની પાછળ રહેલા મંત્રી આદિ રાજપુરુષોએ જયજય શબ્દ પોકાર્યા.

નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે મંત્રીઓએ નમસ્કાર કરીને કુમારને પ્રાર્થના કરી. એ પ્રસંગનો લાભ લઈ મંત્રી-પુત્ર સુમિત્ર પોતાના મિત્રને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું જાણી ત્યાંથી ખસી ગયો ગુપ્તપણે એ જ નગરમાં રહીને મિત્રના સુખને જોતાં સ્વતંત્રપણે ભોજ કરવાને તેણે વિચાર કર્યો, અને એ ગરબડમાંથી નગર તરફ સરકી ગયો.

સુમિત્રને નહિ જોવાથી વીરાંગદ રાજાએ મંત્રીઓને કહ્યું “પણ મારો મિત્ર મારી પાસે હતો તે અત્યારે ક્યાં છટકી ગયો ? મંત્રી ! તેની જલદી શોધ કરાવો.”

મંત્રીના મોકલેલા સર્વે સુભટાએ નગરમાં અને બહાર તપાસ કરી પણ ક્યાંય ન મળવાથી પાછા આવી નિરાશા-જનક સમાચાર કહી સંભળાવ્યા.

મિત્રના વિયોગથી વ્યગ્રચિત્તવાળા રાજાએ મંત્રીઓના આગ્રહથી મહોત્સવ પૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને મંત્રી-ઓએ તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. તે સાથે આઠ રાજકન્યા-ઓને પણ પરણાવી. દેવાંગના સમાન એ રૂપવતી લલ-નાઓ સાથે ક્રીડા કરતો વીરાંગદ સુખમાં કાલ નિર્ગમન કરતો હતો. અખંડ શાસનથી ઉત્તમ રાજાની માફક રાજ્યને પાલવા છતાં એ સુખમાં પણ મિત્રવિયોગરૂપ કંટક રાજાના હૃદયમાં અહર્નિશ ખટક્યા કરતો હતો.

મહાશાલ નગરમાં મોજથી ક્રીડા કરતા સુમિત્રને એક દિવસ નરવૈરિણી રતિસેના નામની વેશ્યાએ જોયો. સ્નેહ રૂપી મીઠી નજરથી વારંવાર તેને જોવાથી પુત્રીની મમતા જાણીને તેની વૃદ્ધમાતાએ સુમિત્રને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. સૌમ્ય આકૃતિવાળો જાણી તેણીએ પણ તેનો સત્કાર કર્યો. રતિસેનાના સ્નેહપાશમાં બંધાયેલ સુમિત્ર પણ પોતાનો સમય ત્યાં જ સુખમાં નિર્ગમન કરતો. એની દ્રવ્ય ઈચ્છાને પેલા મણિના પ્રભાવથી પૂરવા લાગ્યો.

કવચિત્ત ગુણવાન પુરૂષો પણ નારીના કટાક્ષ બાણે વીંધાયા છતાં પાપ માર્ગે ચાલ્યા જાય છે. ગણિકામાં સાચો પ્રેમ હોતો નથી. જ્યાં લગી પૈસો હોય છે ત્યાં સુધી જ એ સંબંધ રાખે છે. પણ ગુણવાનના ગુણોની એને કદર નથી. માખી છે તે દુર્ગંધમય એવી વિષ્ટા ઉપર જ બેસે

છે, ચંદન ઉપર નહિ. ધનની અર્થાં એવી વેશ્યા ચંડાલને પણ ઇચ્છે છે. અરે કોઢીયા સાથે પણ જે દ્રવ્ય લાભ થતો હોય તો રમે.

વેશ્યાની નીતિને જાણવા છતાં પણ સુમિત્રે કેટલોક સમય રતિસેનાના સહવાસમાં પસાર કર્યો. મણિના પ્રભાવથી ભૂષણ, અલંકાર વગેરેથી એણે કુટિનીની મહા ઇચ્છાને પણ પૂર્ણ કરી. વારંવાર એ પ્રમાણે કુટિનીની ધનેશ્વર પૂર્ણ થવાથી એ દુષ્ટ કુટિની વિચારમાં પડી.

“અહો વિંતામણિ રત્ન વગર આટલું બધું ધન કોણ આપી શકે ? કોઈ પણ ઉપાયથી એની પાસેનો મણિ મારે પડાવી લેવો જોઈએ”, એ પ્રમાણે દુષ્ટ કુટિની અતુલ સમયની રાહ જોવા લાગી.

અન્યદા પોતાનાં વસ્ત્ર દૂર મુકીને સુમિત્ર સ્નાન કરવાને બેઠો. તે સમયનો લાભ લઈ પેલી કુટિનીએ એનાં વસ્ત્રો તપાસવા માંડ્યાં, તો એક વસ્ત્રને છરે મણિ બાંધેલો. તે આ દુષ્ટાએ છાડી લઈ સંતાડી દીધો.

કુટિનીએ ધનની માગણી કરવાથી સુમિત્રે એકાંતમાં જઈ પેલા મણિની પૂજા કરવા માટે તપાસ કરી પણ તે નહિ મલવાથી ખિન્ન ચિત્તવાળા તેણે ઘરના માણસોની જડતી લેવા માંડી. તેની આવી ચેષ્ટા જોઈ ગુસ્સે થયેલી પેલી કુટિની સુમિત્રને ધમકાવતી બોલી. “અરે ! તારી પાસે ધન ન હોય તો સર્યું. અમારા ઉપર ખોટાં આજ્ઞા ના મુક.”

એ કુટિનીની કુટિલતાથી સુમિત્રે વિચાર્યું. “નક્કી આ દુષ્ટાએ જ મારો મણિ હરી લઈ તસ્કરવિદ્યા ચલાવી છે. હવે શું થાય ? શું રાજાની આગળ ફરીયાદ કરું ? અહીંયાં હવે આ દુષ્ટા મને રહેવા દેશે પણ નહિ. માટે અત્યારે

તો અહીંથી જવામાં જ સાર છે”. એમ વિચારી તે રતિ-સેનાના મકાનમાંથી નિકળી ગયો. રાજાને ફરિયાદ કરવા જતાં મનમાં વિચાર થયો કે આવી નમાલી વાત રાજાને કહેવા કરતાં હાલમાં પરદેશ જવું એજ ઠીક છે. એમ ચિંતવી દેશાવર ચાલ્યો ગયો.

“અરે જગતમાં અજ્ઞાનને ધિક્કાર થાઓ, તેની ઇચ્છા મુજબ દ્રવ્ય આપવા છતાં એ લોભી સ્ત્રીએ મને છતરીને મણિ લઇ લીધો પણ એની પૂજા વિધિની એને ખબર ન હોવાથી એને કાંઈ લાભ થશે નહિ. એક પથરના દુકડા કરતાં એને કાંઈ અધિક લાભ થશે નહિ. હવે શું ઉપાય કરું કે જેથી એ દુષ્ટાને કંઈક ચમત્કાર ખતાવી મારો મણિ હાથ કરું?” ઇત્યાદિક વિચાર કરતો તે અનુક્રમે કોઇ શૂન્ય નગરમાં આવ્યો. ખહુ ઉદાનવાળા અને રમણીય એવા તે નગરને જોઈ આશ્ચર્ય પામેલો સુમિત્ર નગરમાં પ્રવેશ કરતો રાજમંદિર તરફ ચાલ્યો.

મનુષ્ય રહિત એવા રાજમંદિરની સમગ્ર ભૂમિકાએ મનમાં આશ્ચર્ય પામતો તે ઉપર ચડી ગયો, સાતમી ભૂમિએ ચારે તરફ નજર કરતાં તે સુમિત્રને સાંકળથી બંધાયેલ એ હસ્તિની જોવામાં આવી. એમનાં અંગ કુંકુમથી વિલેપન કરેલાં હતાં, કપુરની સુગંધથી એમનાં મસ્તક સુવાસિત હતાં. ને એમની ગ્રીવાએ પુષ્પની માળા હતી એવી એ કરિણિ યુગલને જોઈ “આ શું?” એમ ચિંતવતાં વળી ચારે તરફ જોવા લાગ્યો.

સામે ગોખમાં એણે શ્વેત અને કૃષ્ણ અંજન યુક્ત એ દાખડીઓ જોઈ, અંજન મારે સળી પણ ત્યાં પડેલી હોવાથી એને કંઈક ભેદ જણાયો.

એ કરલી યુગલની આંખ જોતા શુભ અંજનયુક્ત

જણાયાથી એણે ધાર્યું કે સફેદ અંજનના પ્રયોગ વડે આ બન્ને સ્ત્રીઓને કરભી કરેલી છે. તો કૃષ્ણ અંજનથી એમને મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ થતું હશે. એમ વિચારી તરત જ એણે પેલી સળી વડે કૃષ્ણ અંજન એમની આંખમાં આંખ્યું.

તરત જ તે બન્ને સુંદર મનુષ્ય સ્ત્રીઓ બની ગઈ, સુમિત્ર એમને મનુષ્ય સ્વરૂપમાં જોઈ નવાઈ પામતો ને તેમની કુશળતા પૂછતો બધી હકીકત પૂછવા લાગ્યો. આ બધું છે શું ? તમે કોણ છો ? ને આ બધું શી રીતે બન્યું ?

સુમિત્રના જવાબમાં એક સ્ત્રી બોલી. “હે સુંદર ! ગંગાનદીની ઉત્તર દિશાએ ભદ્રક નામે શહેર આવેલું છે, ત્યાં ગંગાદિત્ય નામે ઐષ્ઠિ રહેતો હતો. તેને વસુધારા નામે પત્ની થકી આઠ પુત્રો ઉપર બે પુત્રીઓ અવતરી, એકનું નામ જયા અને બીજીનું નામ વિજયા.

એ બન્ને બહેનો જ્યારે યૌવન વયમાં આવી, તે સમયે ગંગાના તટ ઉપર એક શર્મક નામે પરિવ્રાજક રહેતો હતો. ક્રિયાવાન અને શૌચ ધર્મમાં તત્પર, બોલવામાં હાજર જવાબી, વૈદક અને નિમિત્તનો જાણનાર, બાહ્યથી ઉદાર અને સુંદર આચારવાળો છતાં અંતરમાં ક્રૂર પરિણામી એ પરિવ્રાજકને એક દિવસે પારણાને માટે મારા પિતાએ આમંત્રણ આપ્યું.

પરિવ્રાજકનો સત્કાર કરી બહુ માનથી તેને જમવા બેસાડ્યો, પિતાની આજ્ઞાથી અમે બન્ને તેની બન્ને બાજુએ બેસીને પવન નાખવા લાગ્યાં, મનોહર એવાં પક્વાન્ન, શાક, દાહાદિક ભોજન છતાં અમારા રૂપમાં આશંક થયેલો તે વારંવાર અમને જોતો ને નિઃશ્વાસ મૂકતો કંઈક ચિંતવવા લાગ્યો.

સંસારમાં મનુષ્યજન્મ ધારણ કરી જપ જપો કે તપ કરો, ધ્યાન કરો કે ઇન્દ્રિયનું દમન કરો, પણ રંભા સમાન આ મનોહર બાળાઓ સાથે જો ભોગ ન ભોગવ્યા તો બધુંય વ્યર્થ. આ સંસારમાં સારંગલોચના એ એક જ માત્ર સારભૂત છે. એ સારંગ લોચનાથી કોણ દ્વેષ નથી પામ્યું? દેવાંગનાઓથી બ્રહ્મા, ગંગા અને ગૌરી થકી મહાદેવ તેમજ ગોપાંગના થકી ગોવિંદ, તો પછી મારા જેવો આવી સુંદર સુંદરીઓને જોઈ ચલાયમાન થાય એમાં નવાઈ પણ શી ?”

સુંદર ભોજનનો ત્યાગ કરીને વ્યગ્ર ચિત્તવાળા પરિવ્રાજકને મારા પિતાએ પૂછ્યું: “આપ શું તત્ત્વ ચિંતનમાં પડી ગયા, ભોજન ઠંડું પડી જશે તો પછી એમાં મજા નહીં આવે”. વારંવાર પ્રેરણા કરવા છતાં એ પરિવ્રાજક ભોજન કરવામાં મંદ આદરવાળો થઈ ગયો.

“દુઃખથી દગ્ધ થયેલાને સુંદર ભોજનથી પણ શું ?” એમ કહેતો એ દુર્બુદ્ધિ હાથ ધોઈને ઉડી ગયો. તેને એકાંતમાં શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું: “હે તપસ્વી ! તમારે શું દુઃખ છે ?”

શ્રેષ્ઠીની વાણી સાંભળીને તાપસ બોલ્યો “સંસારની મોહમાયાનો ત્યાગ કરેલો છે એવા અમારે તમારા જેવાનો સંગ દુઃખદાયી છે છતાં એકાંત ભક્ત એવા તમારા જેવા સજ્જન જનનું દુઃખ જેવાને હું શક્તિમાન નથી. પણ એ વાત હાલમાં તમને કહીશ નહિ.” એમ કહીને પરિવ્રાજક પોતાના મઠમાં ચાલ્યો ગયો.

પ

કરભી યુગલની કથા

પરિવ્રાજકના વચનથી શંકાશીલ થયેલો શ્રેષ્ઠી પણ ધીરજ છાડીને પરિવ્રાજકની પૂંઠે દોડ્યો, એકાતમાં એ પરિવ્રાજકને નમી હાથ જોડી એની સ્તુતિ કરતો બોલ્યો. “કૃપા કરીને આપ કહો. માફ અહિત જે દેખાતું હોય તે સ્પષ્ટતાથી કહો ?”

“કંઈ કહેવાય તેમ નથી, એક તરફ વ્યાધિ અને બીજી તરફ નદી ના ન્યાયે આવી બાબતોમાં મારા જેવા ઉત્તમ સાધુઓએ પડવું જોઈએ નહિ”.

તપસ્વીની વાણીથી અધિક શંકાશીલ થયેલા તેણે પૂછ્યું. “આપ જરૂર મને કહો”. આપ જેવા મહાન પુરૂષોનો ભક્ત હોવા છતાં હું દુઃખી થાઉં એ શું તમને ઈષ્ટ છે ?”.

“એકાંતે મારે વિષે ભક્તિવાળા તને મારે કહેવું જોઈએ, જે સાંભળ. તારી કલક્ષણવાળી પુત્રીઓ તારા કુળનો ક્ષય કરનારી છે. એ જાણીને સરસ અને સુંદર ભોજનમાં પણ માફ મન લાગ્યું નહિ. તારી વારંવાર પ્રેરણા છતાં હું ભોજનનો સ્વાદ પણ લઈ શક્યો નહિ. અકસોસ !”

“ત્યારે એનો ઉપાય ?” આતુરતાથી શેઠ પૂછ્યું.

“એનો ઉપાય તો બની શકે—શાંતિ પણ થઈ શકે, પણ તે તારાથી બની શકે તેમ નથી”. પરિવ્રાજકે એને ડામાડોળ બનાવી દીધો.

“કુળની શાંતિને મારે કઠીણકાર્ય પણ હું કરીશ, આપ શાંતિથી કહો.”

“પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનારે કુલક્ષણવંત વસ્તુઓ ગમે તેવી પ્રિય હોય તો પણ તેનો ત્યાગ કરવો બધાએ, તારી મુત્રીઓને વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ કરી પેટીમાં પૂરીને ગંગાના પ્રવાહમાં વહેતી મુક, કે જેથી તારા કુળનું કુશળ થાય”. તાપસનાં વચન સ્વીકારી શ્રેષ્ઠ પોતાને મકાને આવ્યો.

એક દિવસે અમને બન્નેને વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ કરી પેટીમાં પૂરીને ગંગાના પ્રવાહમાં તાપસના કહેવા પ્રમાણે તે પેટી વહેતી-તરતી મુકી દીધી, ને ઘેર જઈને અમારું શોક કાર્ય કર્યું.

આ વાત બાણી ખુશી થયેલો પરિવ્રાજક પોતાના મઠમાં આવી પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યો. “અરે શિષ્યો ! મારી ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને ગંગા દેવીએ હિમાલયથી મારી મંત્રની સિદ્ધિ માટે પૂજેપકરણથી ભરેલી એક પેટી ગંગાના પ્રવાહમાં તરતી મૂકી છે. તે આજે આવી પહોંચશે. માટે તમે શિષ્યપણે જઈને ગ્રહણ કરો ને તેને ઉઘાડ્યા વગર મારી પાસે લાવો, જે ઉઘાડશો તો મંત્રમાં વિધ્ન થશે.” પરિવ્રાજકની વાતથી વિસ્મય પામેલાં શિષ્યો મઠથી દૂર બે ગાઉ પ્રમાણ ભૂમિએ ચાલ્યા ગયા.

ગંગાના કાંઠે આવેલી એ તીર્થભૂમિએ જઈને ગંગામાં પેટીને શોધતા આમતેમ ફરવા લાગ્યા, દરમિયાન વચમાં એક ઘટના બની ગઈ.

તે ભદ્રક શહેરનો સુભૂમ નામે રાજ નાવમાં બેસીને ગંગા નદીની સહેલ કરી રહ્યો હતો તેણે અકસ્માત આ મંજુપાને જોવાથી પોતાના માણસો મારફતે ગ્રહણ કરાવી નદીને કાંઠે રહેલા પોતાના મહેલમાં મંગાવી ને તુરતજ ઉઘડાવી તો અદ્ભૂત સ્વરૂપવાળી અમને જોઈને તે મોહ પામી ગયો. પોતાના મંત્રીને કહેવા લાગ્યો, “અરે મંત્રી !

આ આશ્ચર્ય તો જો?" ને અમારા રૂપની તારીફ કરવા લાગી ગયો.

રાજની આવી વ્યાકુળતા છતાં દુઃખની મારી અમે કાંઈ બોલી શકી નહિ, પણ રાજનો મનોભાવ જાણીને મંત્રી બોલ્યો. “સ્વામી! આવી શ્રૃંગારથી શણગારેલી કન્યાઓ કારણ વગર કોઈ ત્યાગ કરે નહિ, કોઈએ પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિને માટે ગંગામાં આ બન્ને બાળાને વહેતી મૂકી હશે, માટે આ કન્યાઓને ગ્રહણ કરી બીજા બે સ્ત્રીઓને મંજુષામાં પૂરી વહેતી મુકી દો.”

“અરે ગંગાને વળી સ્ત્રીઓનું શું કામ? બે વાનરીઓને પૂરી પેટી વહેતી મુકી દોને એટલે પત્યુ” વચમાં એક જણ બોલ્યો.

રાજને આ વિચાર પસંદ પડવાથી જંગલમાંથી બે વાનરીઓ મંગાવી મંજુષામાં સ્થાપન કરી પેટી હતી તેમ બંધ કરીને ગંગામાં પાછી તરતી મૂકી દીધી.

કેટલાક સમયબાદ મંજુષા ગંગાના પ્રવાહમાં તરતી આવતી એ શિષ્યોએ જોવાથી ગુરૂની વાણીની પ્રશંસા કરતા તેમણે એ મંજુષાને ગ્રહણ કરી. ગુરૂ પાસે લાવી ગુરૂને અર્પણ કરી. ગુરૂએ એક ગુપ્ત ઓરડામાં તે પેટી મૂકાવી.

આજના દિવસને ધન્ય માનતો તે પરિવ્રાજક સૂર્ય અસ્ત થયા પછી પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યો. “હિ શિષ્યો! તમે બધા આજે મઠના દ્વારને તાળુ મારીને દૂર રાત્રી વ્યતીત કરજો. કોઈની ખૂમ સાંભળો તો પણ તમે મઠ પાસે આવશો નહિ, મારો મંત્ર સિદ્ધ થયા પછી હું તમને બોલાવીશ,” શિષ્યો પણ ગુરૂનું વચન અંગીકાર કરી મઠને તાળું લગાવી મઠથી દૂર થયા.

પેલો પરિવ્રાજક મનમાં શેમાંય અનુભવતો પેટી

સમીપે આવીને બોલ્યો. “હે ભદ્રે ! ગંગાદેવીએ પ્રસન્ન થઈને તમારા બન્નેનો વર થવાનું મને વરદાન આપ્યું છે. તો દેવ જેવા મારી યાચનાનો ભંગ તમારે ન કરવો, હું આજથી તમારો કિંકર છું.” એવા મંત્રને ભણતાં, પેટી ઉઘાડીને પરિવ્રાજકે પેટીમાં પોતાનો હાથ નાંખ્યો તેટલામાં તો ચપળ સ્વભાવવાળી અને પેટીમાં પુરાઈ રહેલાથી ક્રોધાયમાન થયેલી, તેમજ ભૂખ અને તરસથી વ્યાકુળ થયેલી એ વાનરીઓએ એને વલુરી નાખ્યો.

વાનરીઓના ત્રાસથી બૂમેબૂમ પાડતો પરિવ્રાજક ધમપછાડા કરવા લાગ્યો. “અરે શિષ્યો ! દોડો ! દોડો ! આ દુષ્ટ વાનરીઓએ મને ફાડી ખાધો-મારી નાખ્યો.” એ પ્રમાણે વિલાપ કરતો તે મૂર્ચ્છિત થઈને ભૂમિ પર પડી ગયો તેની બૂમે સાંભળવા છતાં તેના શિષ્યોમાંથી કોઈ તેની પાસે આવ્યું નહિ.

એ ભૂમિ પર પડેલા પરિવ્રાજકના શરીરને ચુંથતી તેના હાડ માંસનું ભક્ષણ કરતી ને રૂધીરનું પાન કરતી વાનરીઓથી રાત્રીના ચારે પ્રહર વિદીર્ણ થતો પરિવ્રાજક મરણ પામીને અજ્ઞાન તપથી અજ્ઞાનથી ભરેલો રાક્ષસ થયો. વાનરીઓ પણ ત્યાંથી લાગ મલતાં નાશી ગઈ, પ્રાતઃકાળે શિષ્યો ગુરૂને મરણ પામેલા જાણી તેમની ઉત્તર ક્રિયા કરતા શોક કરવા લાગ્યા.

રાક્ષસ થયેલા પરિવ્રાજકે વિભંગજ્ઞાનથી સુભૂમ રાજનો આ બધો વ્યતિકર જાણી તરતજ સુભૂમ રાજને મારી નાખ્યો, એના જીલમથી નગરના લોકો નાશી ગયા, પણ પરભવના પ્રેમથી અમો બન્નેને તે મીઠી નજરે જોતો. તે જ્યારે બહાર જાય છે ત્યારે શ્વેત અંજનથી કરલીરૂપે બનાવે છે અને આવે છે ત્યારે કૃષ્ણાંજનથી સ્ત્રીરૂપે પ્રગટ કરે છે.

આ અમારી કથા છે. આ રાક્ષસના પંજમાં આજ કેટલાય સમયથી આ કેઢખાનામાં પડેલાં અમે હોરાન થઈ રહ્યાં છીએ, તો હે સજ્જન! આ યમના બંધુસમાન પાંચીના પંજમાંથી અમને મુક્ત કર.” એ બાળાએ એ પ્રમાણે પોતાની વાત પૂરી કરી.

તેમની વાત સાંભળી દયાથી કોમલ હૃદયવાળો સુમિત્ર બોલ્યો. “તે રાક્ષસ ક્યારે ગયો છે ને ક્યારે આવશે ?”

તે રાક્ષસ રાક્ષસદ્રીપમાં જાય છે તે બે ત્રણ દિવસે આવે છે. અહીંયાં એની મરજી પડે ત્યાં સુધી અઠવાડીયું, પખવાડીયું રહે છે ને પછી પાછો ચાલ્યો જાય છે. પરંતુ આજ રાત્રે તે જરૂર આવશે. માટે હે સુંદર! આજની રાત તમે ભોંયરામાં રહો, પ્રભાતે તેના જવા પછી આપણને જેમ યોગ્ય લાગશે તેમ કરશું.” સુમિત્રને એ વિચાર યોગ્ય લાગવાથી તે નીચે ઉતરી ભૂમિચૂડમાં છૂપાઈ ગયો, તે પહેલાં શ્વેતાંજનથી તે બંને બાળાઓને કરેલી રૂપે કરી હતી તેવી વ્યવસ્થા કરી દીધી.

સંધ્યા સમયે રાક્ષસ આવી પહોંચ્યો. તે બંને કરેલી યુગ્મલને મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરાવતો બોલ્યો. “છી! છી! મનુષ્ય ગંધ અહીં ક્યાંથી? “અહીં મનુષ્ય ક્યાંથી! અમે બંનેજ માત્ર મનુષ્ય તો છીએ. સિવાય કોઈ નહિ.” તે બંને સ્ત્રીઓ રાક્ષસને વિશ્વાસ પમાડતી બોલી.

તેમના વચનથી વિશ્વાસ પામેલો રાક્ષસ રાત્રી બચીત કરીને પ્રાતઃકાળે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. પોતાને કરેલી બનાવે તે પહેલાં એ બંને બાળાઓ બોલી. “અમે એકલી અહીં ભય પામીએ છીએ માટે તમારે ત્વરાથી આવવું.”

રાક્ષસ એમનું વચન સાંભળી-અંગીકાર કરી કરેલી

કરીને ચાલ્યો ગયો. તેને ગયેલો જાણી સુમિત્ર શિષ્યપણે ભૂમિવૃહથી ઉપર આવી એ બન્ને કરેલી યુગલને કૃષ્ણાંજન-થી મૂળસ્વરૂપે પ્રગટ કરી.

એ બન્ને મહા રૂપવાન કન્યાઓને ઝટ નીચે ઉતારી તેણે બન્નેને કરેલી બનાવી દીધી, એકની ઉપર રત્ન વગેરે ઝવેરાત લાલું અને બીજી ઉપર પોતે બેઠા, પેલી બન્ને અંજનની ડબી તેમજ સળીઓ સાથે લઇને શીઘ્રતાથી મહાશાલપુર નગર તરફ ચાલ્યો.

તેને મહાશાલપુર તરફ જતાં માર્ગમાં એક સિદ્ધ પુરૂષ મળ્યા, એ મંત્રસિદ્ધ પુરૂષને પોતાની સર્વે હકી-ક્તથી માહીતગાર કર્યા. સિદ્ધ પુરૂષે એની બીના સાંભળી સુમિત્રને આશ્વાસન આપ્યું.

પછવાડે રાક્ષસ ક્રોધથી ધમધમતો ને પૃથ્વીને કંપાવતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો, એ ભયંકર રાક્ષસને જોઇ સુમિત્ર તો નાસી ગયો પણ પેલા સિદ્ધ પુરૂષે મંત્ર વિદ્યાથી એ બળવાન રાક્ષસને થંભાવી દીધો.

મંત્રની અપૂર્વ શક્તિથી રાક્ષસનો મદ ગળી ગયો. મંત્રસિદ્ધ પુરૂષને નમસ્કાર કરતો બોલ્યો. “હે મહા ભાગ! મને મુક્ત કર. બળવાન એવા અમારાથી પણ મંત્રશક્તિ અધિક બળવાન છે તે મેં આજેજ જાણ્યું!”

“આ સુમિત્ર સાથેના વૈરનો ત્યાગ કર!” એ સિદ્ધ પુરૂષે રાક્ષસને હાકોટતાં કહ્યું.

“તમે કહેશો તેમ કરીશ, પણ આ મારી બે પ્રિયાઓ મને પાછી અપાવો.” રાક્ષસે કહ્યું.

અરે અધમ! આ પરસ્ત્રી તારે શું કામની છે? પૂર્વે પણ એ સ્ત્રીઓના લોભથી તું અકાળ મરણ પામી પલિત રાક્ષસ થયો છે મારે હવે તો બોધ પામી તેમનો ત્યાગ

કર. સિદ્ધ પુરૂષના વચનથી બોધ પામેલા રાક્ષસે તેનું વચન અંગીકાર કર્યું, પછી તો સુમિત્રને ખમાવી બન્ને સ્ત્રીઓ અને દોહત તેને અર્પણ કરી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો.

સુમિત્ર પણ સિદ્ધ પુરૂષનો ઉપકાર માનતો ને એના ગુણોને યાદ કરતો મહાશાલપુર નગરમાં આવ્યો. ત્યાં ભાડે મકાન રાખી બન્ને પ્રિયાઓ સાથે સુખ ભોગવતો આનંદમાં કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

૬

મેલાપ.

મહાશાલપુરમાં વૃદ્ધ અક્ષાએ મણિની ચોરી કર્યા પછી ગુપચુપ સમયવર્તીને સુમિત્ર તો નિકળી ગયો. સુમિત્રના જતા રહેવાની ખબરથી અક્ષા તો રાજ થઈ ગઈ હતી. “ઠીક થયું તે ટાઢા પાણીએ ખસ ગઈ.”

સુમિત્રના જવાથી રતિસેના તો દુઃખી દુઃખી થઈ ગઈ, તેણીએ તો ખાનપાન તજ દીધાં, સ્નાન કરવું, વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરવા એ પણ છોડી દીધું. સુમિત્ર ઉપર એક પ્રીતિવાળી રતિસેનાને ત્રણ ઉપવાસ થયા. એક સુમિત્રનો જ જાપ કરતી ને તેનામાં જ એક ભક્તિવાળી રતિસેનાનું મન ક્યાંય રમતું નહિ.

રતિસેનાની આ સ્થિતિ જોઈ એની માતા કુટિની ગભરાણી “હાય ! આમ તો પુત્રી મરી જશે શું ?” મનમાં વલોપાત કરતી રતિસેના પાસે આવીને બોલી. “અરે પુત્રી ! તને થયું છે શું ? આ નગરમાં અનેક ધનવાન અને રૂપવાન નવજવાનો એક એકથી અધિક છે. તારું રસભરું મન કોઈનીય સાથે નથી રમતું શું ? મન ગમતાં ભોજન કર. આપણે તો એક ધનને જ વરીયે મનુષ્યને નહિ.” કુટિનીએ રતિસેનાને સમજાવવા માંડી.

કુટિનીનાં વચન સાંભળીને સુમિત્રમાં એક નિષા-
વાળી રતિસેના બોલી. “અનેક નદીઓના સંગમે કરીને
પણ સમુદ્ર તુમિ પામતો નથી, અગ્નિ જેમ જેમ કાષ્ટને ગ્રહણ
કરે છે તેમ તેમ તેની ભૂખ વૃદ્ધિ પામે છે. તેમ હે પાપિણી!
મારા સ્વામીએ તને ધનથી માલમાલ કરવા છતાંય તારું
પેટ ભરાયું નહિ, પણ યાદ રાખજે અગ્નિ મારા શરીરનો
ભલે સ્પર્શ કરે કિંતુ સુમિત્રને છોડીને બીજે સુંદરમાં
સુંદર ગણાતો નર પણ મારા શરીરને નહિ સ્પર્શી શકે!”

રતિસેનાને અનેક રીતે સમજાવવા છતાં એનો નિશ્ચય
અડગ જાણીને કુટિનીએ આખરે નમતું મૂકીને સુમિત્રને
શોધી કાઢવાનું કબુલ કરી પારણું કરાવ્યું. ત્યારથી અક્ષા
નગરના ચારે ખુણે શોધ કરતી લમવા લાગી. પણ સુમિ-
ત્રની ભાળ કાંઈ મળી શકી નહિ.

કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો ત્યારે એક દિવસે
કુટિની બજારમાંથી જતી હતી તે સમીપે રથની અંદર
વસ્ત્રાલંકારથી સુસજ્જ બેઠેલા સુમિત્રને જોઈ તેની પાસે
દોડી આવી.

“હો સુંદર! હે મહાભાગ! તું આમ એકાકી અમને
કહ્યા વગર જતો રહ્યો તે સાંઈં કયું નહિ, મારી નિર્દોષ
પુત્રી તારા વિરહથી દુઃખનો અનુભવ કરતી મરવા પડેલી
છે તો તું ત્યાં આવીને મારી પુત્રીને જીવિતદાન આપ.
અરે! એવું કોઈ સ્થાન નથી કે જ્યાં અમે તારી શોધ ન
કરી હોય. છતાં બહારથી મનોહર પણ અંદરથી કઠોર
હૃદયવાળા તે અમને નિર્દોષને તજી દીધાં એ કાંઈ સાંઈં
કયું કહેવાય નહિ.”

માયા કપટ ભરેલાં કુટિનીનાં વચન સાંભળી એના
હાવભાવ જોઈ સુમિત્ર વિચારમાં પડ્યો, “અહો! હજી

પણ એ પોતાની માયા છાડતી નથી. પોતાના પાપને છુપાવી ફરીને પણ મને કંઈ આશાએ ડગવા આવી હશે ? પણ માયાથી ગ્રહણ કરેલું માફ ચિંતામણિ હું પણ માયા-વડે કરીને ગ્રહણ કરું તો જ ખરો. એ તો “શઠં પ્રતિ શઠયં કુર્યાત્.”

મનમાં વિચાર કરી સુમિત્ર મધુર ભાષાએ બોલ્યો. “અરે ! તમે મને મળ્યાં તે સારું થયું. હજી તો ગઈ કાલેજે હું આ નગરમાં આવેલો છું, પણ કાર્યની વ્યગ્રતાથી તમને મળવા અવારું નથી તો માફ કરજો. દૂર દેશથી હું પુષ્કળ ધન કમાઈ લાવેલો તેની વ્યવસ્થા કરીને બનતા લગ્ન સાંજના આવીશ, અરે દૂર હોવા છતાં એક પણ દિવસ તમને હું ભૂલ્યો નથી, દિવસે શું કે રાત્રે શું ખાતાં કે પીતાં પણ તમારું સ્મરણ હૈયામાંથી દૂર થતું હોય તો મને તમારા સમ છે લ્યો.”

સુમિત્રની મધુર વાણી સાંભળીને તે અક્ષાએ વિચાર્યું. “આ મારા પાપને બાણતો નથી તેથી ભલે એ આવે, એનું ધન વાતવાતમાં ન પડાવું તો માફ નામ અક્ષા નહિ. પણ પેલું રત્ન તો હું એને આપીશજ નહિ.” એમ વિચારતી સુમિત્રને આમંત્રણ આપી તે કુટિની ચાલી ગઈ. રતિસેનાને પણ એ હર્ષના સમાચારથી ખુશી કરી.

સાયંકાળે સુમિત્ર તૈયાર થઈને પેલી શ્વેતાંજનની ડબી ગ્રહણ કરીને રતિસેનાના મકાન તરફ ચાલ્યો. રતિસેના પાસે આવીને આડી અવળી વાતોથી તેણીને ખુશી કરી, “જો પ્રિયા ! તને કાંઈક આશ્ચર્ય બતાવું !”

એ આશ્ચર્ય જોવાને આતુર થયેલી રતિસેનાની અંબમાં પેલું શ્વેતાંજનનું અંજન કરી કરભી (હાથિણી) બતાવીને પોતાને મકાન ચાલ્યો ગયો.

પ્રાતઃકાળે કુટિનીએ પોતાની પુત્રીને બદલે હાથિણી જોવાથી છાતી કુટતી માથાં પછાડવા લાગી, એના પોકારથી આડોશી પાડોશી ભેગાં થઈ ગયાં. એમના પૂછવાથી અક્ષા બોલી. “આ દુષ્ટા રાક્ષસીરૂપ કરભી મારી પુત્રીને ખાઈ ગઈ, હું શું કરું? ક્યાં જઈ?”

“અરે! તારી પુત્રી સાથે હાલમાં કોણ રહેતું હતું?” એક જણે પૂછ્યું. “કોઈક પરદેશી, જેનું નામ, ધ્રમ હું કંઈ જાણતી નથી.” અક્ષા બોલી.

કુટિનીના જવાબમાં લોકો બોલ્યા. “નક્કી તારી પુત્રીના કંઈક અપરાધથી એ પરદેશીએ જ તેણીને કરભી કરેલી જણાય છે તો ઝટ રાજસભામાં પોકાર પાડ, નહિ-તર એ પરદેશી નાસી જશે.”

લોકોની સલાહથી કુટિનીએ વીરાંગદ રાજાની સભામાં ફરિયાદ કરી પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી. કુટિનીની આ રસભરી કથા સાંભળી રાજા સહિત રાજસભા હાસ્ય ચકિત બની. રાજા વિચારમાં પડ્યો. “આવી શક્તિ ધરાવનાર પુરૂષ કોણ હશે! રખેને મારો મિત્ર તો ન હોય!”

રાજાએ રાજપુરૂષોને હુકમ કર્યો, “આ અક્ષા ડોશીની સાથે આપણા નગરમાં એ પુરૂષની તપાસ કરો. આ ડોશી જે પુરૂષને બતાવે તેને આદરમાન સહિત રાજસભામાં હાજર કરો.”

રાજાની આજ્ઞાથી રાજપુરૂષો નગરમાં ભમતા ભમતા બધાં સુમિત્ર રહેતો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. કુટિનીના બતાવવાથી એ પુરૂષને સમજાવીને રાજપુરૂષોએ રાજસભામાં તેડી લાવી રાજાની સમક્ષ રજુ કર્યો.

રાજપુરૂષો સાથે દૂરથી આવતા સુમિત્રને આગળીને રાજા એકદમ સિંહાસનથી ઉઠીને એ પુરૂષને ભેટી પડ્યો.

“હે ધૂર્તરાજ ! કુશળ તો છો ને ?” રાજા સુમિત્રને ભેટી હસીને બોલ્યો.

બે હાથ બેઠી નમસ્કાર કરતો સુમિત્ર બોલ્યો “દેવની કૃપાવડે.”

“મિત્ર ! આ ડાશીની પુત્રીને તેં કરભી શા માટે બનાવી તેનું કારણ મને વિસ્તારથી કહે.”

રાજાના પૂછવાથી સુમિત્ર મૃદુ હાસ્ય કરતો બોલ્યો. “મહારાજ ! જંગલમાં વનવૃક્ષનાં પાંદડાં તે સુખેથી ચરે, ને આ ડાશીને ગામાંતરે જવું હોય તો તેના ઉપર બેસીને જઈ શકે, એના ભોજનનોય એને ખર્ચ નહિ, તેથી મેં એને કરભી બનાવી છે. દેવ !”

તેનાં હાસ્યજનક વચન સાંભળી ધમધમી રહેલી કુટિની બોલી. “હે ધૂર્ત ! હે જાદુગર ! રાજસભામાં રાજાની આગળ તો સાચુ બોલ જરી, તારું હાપણુ તો બેયું, પ્રથમ મારી પુત્રીને સજ્જ કરે, પછી તારા હાપણુની વાત કરે.”

ડાશીની વાત સાંભળી સુમિત્ર બોલ્યો. “ઉતાવળી ન થા, જરા ધીરી થા ધીરી, મોટા પેટવાલી રાસભી (ગંધેડી) બનાવીને તને લોકોની વિષ્ટા ચરાવું ત્યારેજ મારું હાપણુ તો તને જણાશે, સમજી ? હજી ડાહી થઈને મારો મણિ પાછો આપ !”

સુમિત્રની વાત સાંભળી રાજા બોલ્યો “કયો મણિ ?”

“સ્વામી ! જેના પ્રભાવથી આપણે જંગલમાં મન ભાવતાં ભોજન કરતા હતા, ઘરની માફક રહેતા હતા, એ મણિ આણે ચોરી લીધો છે દેવ !” સુમિત્રની વાત સાંભળી આંખ લાલચોળ કરતો રાજા ડાશીને ડારતો ગંજ્યો “રે દુષ્ટ ! આ વાત ખરી છે ? સાચું બોલજે નહીં-તર તારી ખાના ખરાબી થઈ જશે.”

રાજના રોષથી લયથી ધૂજતી કુદિની સુમિત્રના પગમાં નમસ્કાર કરતી બોલી. “મને માફ કર, તારો મણિ ગ્રહણ કરીને પણ મને રાજના લયમાંથી મુક્ત કર.”

સુમિત્રે રાજને સમજવવાથી રાજએ એને લય મુક્ત કરી, ડાસીએ મણિ લાવીને સુમિત્રને સ્વાધીન કર્યો. સુમિત્રે રતિસેનાને સજ્જ કરી, રતિસેના પોતાની માતાના સ્વરૂપને જાણી સુમિત્રમાં ગાઢ પ્રીતિવાળી થયેલી હોવાથી અક્ષાએ રતિસેના સુમિત્રને આપી. રાજના આદેશથી રતિસેનાને મેળવી સુમિત્ર આનંદ પામ્યો.

રાજએ સુમિત્રને પોતાના મહેલની બાજુએ મનોહર અને ગગન ચુંબિત રંગમહેલ નિવાસ માટે આપ્યો. ત્રણે પ્રિયાઓ સાથે મેળ કરતો સુમિત્ર રાજના પ્રસાદથી મિત્ર-માંથી મંત્રી થયો.

એક દિવસે રાજ સુમિત્રને કહેવા લાગ્યો, “હે મિત્ર ! તને મણિનો લાલ શી રીતે થયો ? તેમજ મને મુકીને તું કેમ જતો રહ્યો ? આટલો બધો વખત તું ક્યાં રહ્યો ? શું સુખદુઃખ ભોગવ્યું ? તે તમામ વૃત્તાંત મને કહે.” રાજની જુઝાસા તૃપ્ત કરવાને સુમિત્રે મણિ સંબંધી તેમજ બીજે પણ પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત રાજને કહી સંભળાવ્યો, જે સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલો રાજ બોલ્યો.

“જગતમાં લક્ષ્મી ઉદયમથકી મલે છે. પથ્યાહારથકી શરીર નિરોગી નથી રહેતું શું ? પુણ્યથી સ્વર્ગ કે અપવર્ગ પણ મલેજ.

“હે પ્રભો ! પુણ્ય વિના વ્યવસાય પણ ક્ષેત્રોની માફક નિષ્ફળ જાય છે. જગતના પરમ પદાર્થ તો પુણ્ય વગર નથી મલી શકતા, આપને વિના ઉદયમે રાજ્ય લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થઇ તે પણ પુણ્યના ઉદયથીજ સમજવી.”

સુમિત્રે રાજને પુણ્યનો મહિમા સમજાવતાં પેલા શૂન્ય નગરને ફરીને વસાવવાની વાત પણ કરી દીધી.

કેટલોક કાલ સુખમાં વ્યતીત કર્યા પછી રાજ સુમિત્રને લઈને તે શૂન્ય નગર મહાપુર તરફ ગયો, એ શૂન્ય નગર મહાપુરને ફરી વસાવી એક માણસને તેના કારભાર માટે પસંદ કરી પોતાની આજુ પ્રવર્તાવી. રાજ વીરાંગદ સુમિત્ર સાથે મહાશાલપુર નગરે આવ્યા. બંને ભોગસુખ-રૂપી સમુદ્રમાં મગ્ન થયેલા પોતાનો કાલ સુખમાં વ્યતીત કરવા લાગ્યા. “રત્નશિખ રાજની સભામાં એક કથાકારે આ પ્રમાણે પોતાની વાર્તા પૂરી કરી. ખુશી થયેલા રાજ-એ ભેટ આપીને એનેય ખુશી કર્યો.

૭

રત્નશિખ

વીરાંગદ અને સુમિત્રની કથા સાંભળી આશ્ચર્ય પામેલો રત્નશિખ રાજ તેમના ભારે પુણ્યની પ્રશંસા કરતો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “હું પણ પરદેશમાં જઈને માફ લાગ્ય અજમાઉં તો! વીરાંગદની માફક માફ પણ પુણ્ય કેટલું છે તેની પરીક્ષા તો કરી જોઉં.”

એક દિવસે રાજ રત્નશિખે પોતાનો એ પરદેશ ગમનનો અભિપ્રાય પૂર્ણભદ્ર મંત્રીને નિવેદિત કર્યો. પુણ્યના ફલરૂપે મળેલું મોટું રાજ્ય છોડી વિદેશ ગમન ઇચ્છનાર રાજની વાત સાંભળીને નવાઇ પામેલો મંત્રી બોલ્યો. “દેવ! આપની ઇચ્છાની આડે કોણ આવી શકે તેમ છે, છતાં પણ હું આપને કંધક વિનંતિ કરવા ઇચ્છું છું.”

મંત્રીએ આડકતરી રીતે વિદેશગમનની મુશ્કેલીઓ સૂચવવી શરૂ કરી. “વિદેશ દુઃખે કરીને ગમન કરવા

ચોગ્ય છે. ડગલેને પગલે વિદ્યોનો એમાં પાર નથી. પણ મેળવીને શત્રુઓ એવી તક જવા દેતા નથી. આપ સુકોમલ કાયાવાળા છો તેથી ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થયેલું આ રાજ્ય હે સ્વામી! આપ ભોગવો. પૂર્વ પુણ્યના સાક્ષાત્ ફલ સમાન આ મોટું રાજ્ય આપને મલવા છતાં આપ એથી વિશેષ કયા ફલને ઇચ્છો છો વારૂ ?”

મંત્રીએ સારી રીતે સમજાવવા છતાં રાજાએ પોતાનો નિશ્ચય છોડ્યો નહિ. નિશા સમયે ને રાત્રીના ચતુર્થ પ્રહરે હાથમાં માત્ર એક ખડ્ગને ધારણ કરીને ગુપચુપ રાજા નગર બહાર નિકળી ગયો. સારા શકુનથી પ્રોત્સાહિત થયેલો રત્નશિખ ઉત્તર દિશા તરફ ચાલ્યો.

મનોરથરૂપ રથમાં આરૂઢ થઈને પુણ્યરૂપી સૈન્યથી પરવરેલો અને સંતોષરૂપ મંત્રીએ યુક્ત રત્નશિખ અનેક ગ્રામ, નગર, પર્વત, નદી, નાળાં, વગેરેને જોતો, નવીન કૌતુકને નિહાળતો મુનિની માફક ક્ષમાને ધારણ કરતો, ભૂખ અને તૃષ્ણાને સહન કરતો, પૃથ્વી ઉપર શયન કરી મુખદુઃખમાં સમાન વૃત્તિને ધારણ કરતો હતો. દેશ-દેશની હવાને નિહાળતો રત્નશિખ અતુકમે ભયંકર અટવીમાં આવ્યો.

એ ભયંકર અટવીમાં તે હિંમતપૂર્વક કોઈનો પણ ભય રાખ્યા સિવાય આગળ વધ્યો તો એક ભયંકર અને વિકરાળ, વિચિત્ર ગજરાજ એણે જોયો. એ વિકરાળ ને મહાન્મત્ત હસ્તી નિરંકુશપણે વનની હવા ભોગવતો હતો. તે દરમિયાન તેની નજર સામે આવી રહેલા આ નર પર પડી.

પોતાની સામે આવતા આ નરને જોઈ ધ્રુવાપુવાં થયેલો ને બીજાની હાજરીને નહિ સહન કરનારો ગજરાજ ક્રોધથી ધમધમતો એ પુરૂષને હણવાને તેની તરફ ધસ્યો.

પોતાની સામે દોડ્યા આવતા આ વિકરાળ ગજ-
રાજને જોઇ, એ નર (રત્નશિખ) સાવધ થઇ ગયો. હસ્તી
સાથે યુદ્ધ કરતો ને એને ભગાડીને-દોડાવીને થકવી નાખતા
રત્નશિખે શિવપણે હાથીને વશ કર્યો. હાથી પરિશ્રમિત
થઇને મદરહિત થઇ ગયો.

આકાશમાંથી મનોહર અને સુગંધમય પુષ્પોની
ગુંથેલી એક સુંદર પુષ્પમાળ એ વિજયી રત્નશિખના
કંઠમાં પડવાથી રત્નશિખે ઉચ્ચે નજર કરી તો ઈંદ્રની
મનોહર અપ્સરા સમાન એણે વિદ્યાધર બાળાઓને જોઇ,
એમના મુખેથી સાંભળ્યું. “સારૂ થયું, સારૂ થયું” એમ
બોલતી તેણીઆ બાલી ગઇ.

રત્નશિખ પણ એ પર્વત સમાન ગજરાજ ઉપર
આરૂઢ થઇને પેલી સુગંધમય પુષ્પમાળથી શોભતો ઉત્તર
દિશાએ ચાલ્યો. આગળ જતાં તેણે મનોહર અને સ્વચ્છ
જળથી ભરેલું સરોવર જોયું. એ જળમાં ક્રીડા કરવાને
હાથીને છુટા મુકી પોતે ભૂમિ ઉપર કુદી પડ્યો.

એ જલનું પાન કરી સ્નાનથી શ્રમને દૂર કરતો રાજ
રત્નશિખ સરોવરને કાંઠે રહેલા એક મોટા વૃક્ષની નીચે
બેઠો, તેની આગળ કેટલીક યુવતીઓ દિવ્ય વસ્ત્રોને લઇને
આવી. દિવ્ય વસ્ત્રોને આપી તાંબુલાદિકવડે રાજનો સત્કાર
કરતી તે રમણીયા બોલી. “અપૂર્વ દેવ એવા આપનું
સ્વાગત હો! આપનો વિજય હો.”

“હું અપૂર્વદેવ કેવી રીતે?” રાજાએ વિસ્મય
પામીને પૂછ્યું.

“ઘણા કાલ સુધી સેવા કરીએ ત્યારે દેવતાઓ તો
જે પ્રસન્ન થયા હોય તો સુખને આપે છે ત્યારે આપે તો
દષ્ટિ માત્રથી અમારી સખીને સુખ આપ્યું એ અપૂર્વતાં
નહિ તો બીજું શું?” એક સખી બોલી.

એ સ્ત્રીઓનાં વચન સાંભળી રાજા બોલ્યો. “કોણ તમારી સખી? તેણીએ મને ક્યારે જોયો?” રાજાની વાત સાંભળીને સખી બોલી કે-

“હે વીર! સાંભળો. ઉત્તર દિશાને વિષે વૈતાલ્ય નામે પર્વત પૂર્વ પશ્ચિમ સમુદ્રમાં પોતાની પાંખોને ફેલાવતો પૃથ્વીનો જાણે માનદંડ હોય તેવી રીતે રહેલો છે. ત્યાં સુરસંગીતપુર નામે નગરમાં સુરજ નામે વિદ્યાધરોનો રાજા હતો, તેને લિત્રલિત્ર રાણીઓ થકી શશિવેગ અને સુરવેગ નામે બે પુત્રો થયા.

અન્યદા વૈરાગ્યમય હૃદયવાળા સૂરજે વડીલપુત્ર શશિવેગને રાજ્ય સમર્પણ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી આત્મ સાધના કરી. શશિવેગ પાસેથી રાજ્યની જ્ઞાસાવાળા સુરવેગે પોતાના મામા સુવેગનો આશ્રય ગ્રહણ કરી તેની મદદથી સૈન્ય વડે શશિવેગના નગરને ઘેરી લીધું. મંત્રીઓના કહેવાથી રાજાનગરનો ત્યાગ કરી શશિવેગ પોતાના પરિવાર સાથે ચાલ્યો ગયો.

આ મહા અટવીમાં રહેલા સુગિરિ પર્વત ઉપર નવીન નગરની સ્થાપના કરીને સૈન્ય સાથે શશિવેગ રહ્યો. અનુક્રમે તેની ચંદ્રપ્રભા નામે પુત્રી યુવાવસ્થામાં રમવા લાગી. તેને જોઈને નિમિત્તિઆએ કહ્યું. “હે રાજા! જે પુરુષ આ બાલાને પરણશે તેની સહાયથી તમને રાજ્ય મલશે.”

નિમિત્તિઆની વાણી સાંભળી રાજા બોલ્યો. “આ બાળાનો પતિ કોણ થશે? ને એ ઓળખાય પણ શી રીતે?”

સુગ્રિવપુર નગરના રાજા વસુતેજસનો મહોન્મત્ત ગજરાજ આલાન સ્થાનને તોડી જંગલમાં ચાલ્યો જશે તેને જે વશ કરશે તે જ આ બાળાનો પતિ સમજાશે. નિમિત્તજ પુરુષે રાજાને ઓળખાણ આપી.

“આજે તમે એ દુર્ઘમ હાથીને વશ કરવાથી વિમાનમાં રહેલી એ બાળાએ તમારા કંઠમાં પુણ્યમાળ નાખી ને આ વસ્રાભરણ પણ તેણીએજ મોકલાવ્યું છે. તમને જોતાંજ એ બાળા તમારા પર પ્રીતિવાળી થયેલી છે.” વિદ્યાધરીએ રત્નશિખને વાત કહી સાંભળાવી.

તે વાત દરમિયાન કેટલાક ઘોડેસ્વારો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. રત્નશિખ પાસે આવી એક ઘોડેસ્વારે નમન કરી પૂછ્યું. “મદોન્મત્ત ગજરાજ પર આરૂઢ થયેલો પુરૂષ ક્યાં ગયો તે તમે પ્રસન્ન થઇને કહો. તેના શરીરને કુશલ તો છે ને?”

એ પુરૂષનો પ્રશ્ન સાંભળી વિદ્યાધરી બોલી. “શુ ગજેન્દ્રના ચોરને તમે પકડવા આવ્યા છો વાઈ?”

“ના, ના, એમ નહિ. અમારા સ્વામી તેમના પરાક્રમથી ખુશી થયા છતાં તેમનું દર્શન ચાહે છે.” થેલો પુરૂષ બોલ્યો.

“આ પરાક્રમીએ જ આ મદોન્મત્ત હસ્તીને વશ કર્યો છે. એમના સિવાય બીજાનું આવું પરાક્રમ ક્યાંથી હોય? તમારા સ્વામીને એ સમાચાર કહો કે જેથી તેઓ અહીં આવીને ભલે જીએ.” વિદ્યાધરી બોલી.

વિદ્યાધરીની વાત સાંભળીને ઘોડેસ્વારોએ પોતાના નગરમાં જઇને પોતાના રાજાને એ સમાચાર કહ્યા. રાજા વસુતેજસ ખુશી થતો એ પુરૂષને પોતાના નગરમાં લઈ જવાને તે સરોવરને કાંઠે આવ્યો.

વિદ્યાધરીઓના ચાલ્યા જવાથી સરોવરને કાંઠે રહેલા એકાકી રત્નશિખને તે માનપૂર્વક પોતાના નગરમાં તેડી લાવ્યો. રાજસભામાં યોગ્ય આસને બેસાડી વસુતેજસ રાજા બોલ્યો “હે વીર! મારે આઠ કન્યાઓ છે તેને

પરણીને આ માફ રાજ્ય પણ તમે ગ્રહણ કરો. સંસારના સ્વરૂપથી લય પામેલો હું હવે સંયમને ગ્રહણ કરીશ.

કુમારે તેનું વચન અંગીકાર કરવાથી ચાર કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવી રાજ્યાભિષેક પણ કરી દીધો. ઉપરથી કંઈક શિખામણની વાત કહી સંભળાવતાં રાજા બોલ્યો.

“હે કુમાર ! આ લોક અને પરલોક વિરૂદ્ધનો ત્યાગ કરવો. ન્યાયથી પ્રજાનું સારી રીતે રક્ષણ કરવું, રાજા જે પ્રજાનું ન્યાયથી પાલન કરે તો પ્રજા જે ધર્મ કરે તેનો છૂટો ભાગ રાજાને મળે. પાપી રાજા હોય તો પ્રજાના પાપનો છૂટો ભાગ રાજાને મળે માટે શકનું ધ્વન કરીને સજ્જન પુરુષોનું તારે રક્ષણ કરવું. તેથી હે રાજા ! તમે પ્રજાનું એવી રીતે પાલન કરજો કે તે અમને કદાપિ સંભળે નહિ.” નવા રાજાને સારી રીતે શિખામણ આપી સંયમ ગ્રહણ કરવાને તેણે રાજાની અનુમતિ માગી.

નવા રાજાએ રીતે દીક્ષા મહોત્સવ કરેલો છે એવા વસુતેજસ રાજાએ સદ્ગુરુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, રત્નશિખ રાજાએ ગુરુ પાસે સમકિત ગ્રહણ કરી, ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યો.

શશિવેગ રાજાએ આ સમાચાર જાણીને પોતાની કન્યા ચંદ્રપ્રભાને રત્નશિખ રાજા સાથે પરણાવી, ને એક હજાર વિદ્યા આપી સંપૂર્ણ શક્તિવાન બનાવ્યો, આ વૃત્તાંત જાણીને સુરવેગનો મામો સુવેગ ક્રોધથી હાથીનું રૂપ કરી રત્નશિખને મારવાને આવ્યો.

રાજાના ઉદ્ધાનમાં એક વિચિત્ર હસ્તીની વાત જાણી રાજા હસ્તીને પકડવાને આવ્યો. અનેક ઉપાયને જાણનારા રાજાએ આખરે એ ગજરાજાને પકડી પાડીને ઉપર ચઢી

બેઠા કે હાથીએ આકાશમાં ઉડવા માંડ્યું. ગજરાજની આ ચેષ્ટા જોઇ રાજાએ વજ્ર મુષ્ટીથી એની પીઠ પર ઘા કર્યો, મુષ્ટિના પ્રહારથી વ્યાકુળ થયેલો ગજ “નમોઽર્હ-
દ્મચઃ” કહતો ભૂમિ પર પડી મૂર્ચ્છિત થઇ ગયો.

“અરે મેં સાધર્મિકની આશાતના કરી” એમ બોલતો રત્નશિખ એના મૂળસ્વરૂપને જોઇ વ્યાકુળ થઇ ગયો. શીત જળ અને પવનથી એને સાવધ કરી રત્નશિખ બોલ્યો. “અરે! તને ધન્ય છે કે દુઃખમાં પણ તું જીનેશ્વર ભગ-
વાનના નામને છોડતો નથી, ભાઈ! અજાણતાં મેં તારી આશાતના કરી છે તે મારા અપરાધને તું ક્ષમા કર.”

રત્નશિખના વચનથી શાંત થયેલો વિદ્યાધર બોલ્યો. “હિ રાજન! તમારો કાંઇ દોષ નથી, મેં જેવું કયું છે તેવુંજ આ ભવમાં મને ફલ પ્રાપ્ત થયું, માણસ અજ્ઞાન-
તાથી પાપ કરે છે પણ તેના ફલને જાણતો નથી, કારણકે મધુર દૂધનું પાન કરનાર માર્જાર લાકડીના ભયને જોતો નથી.”

“તમે કોણ છો ને આ બધું તમારે શા માટે કરવું પડ્યું?” રત્નશિખે પૂછ્યું તેના જવાબમાં વિદ્યાધર બોલ્યો.

૮

વિદ્યાધરોનું ઐશ્વર્ય.

“આ વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ચક્રપુર નામે નગરનો અધિપતિ સુવેગ નામે હું વિદ્યાધર છું. સુરવેગ મારો ભાણેજ થતો હોવાથી તેનો પક્ષપાત કરીને શશિવેગ વિદ્યાધરને એના પિતાએ રાજ્ય આપેલું હોવા છતાં એને રાજ્ય પરથી દૂર કરીને મેં ભાણેજને રાજ્ય અપાવ્યું.

હાલમાં મેં જ્યારે સાંભળ્યું કે જામાતાની સહાયથી

શશિવેગ મારા ભાણેજ પાસેથી રાજ્ય ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છે છે ત્યારે તમને મારવાની ઇચ્છાએ ગળતું રૂપ કરીને શીઘ્રગતિએ તમારા ઉદાનમાં આવ્યો. પણ તમે ઇચ્છાએ શિક્ષા કરીને પણ મને પ્રતિબોધ્યો. કારણકે રોગીને વૈદ્યે આપેલું તીખું અને કડવું ઔષધ પણ ગુણકારી થાય છે.

આ વિષમય સંસારને જાણ્યા પછી ડાહ્યો પુરૂષ તેની જાળમાં ફસાતો નથી, જેથી હું પણ સંયમની અભિલાષાવાળો હોવાથી મારા રાજ્યને પણ તમે અંગીકાર કરો, જેથી નિર્મળ એવા સંયમને હું આરાધું.

એ દરમિયાન સુવેગ રાજના અનેક વિદાધર સુભટો આવી પહોંચ્યા. શશિવેગ પણ પોતાના સૈન્ય સાથે આવી પહોંચ્યો પણ યુદ્ધના ભીષણ જંગને બદલે અહીંયાં તો શાંત રસના તરંગો ઉછળી રહ્યા હતા. રાજપાટ છાડીને સંયમનો અભિલાષી સુવેગ ફરીને રત્નશિખને કહેવા લાગ્યો “હે ધર્મબંધુ! રાજ્યને ગ્રહણ કર, મને સંયમમાં વિદ્યન ના કર!” સુવેગની આ વાત સાંભળી તેના સુભટો આશ્ચર્ય પામ્યા.

સુવેગને શાંત કરતા રત્નશિખ અને શશિવેગ બોલ્યા, “હે સાહસિક! જગતમાં એક તમનેજ ધન્ય છે કે આવું વિદાધરોના ઐશ્વર્યવાળું મોહક સામ્રાજ્ય તુજની માફક છાડવાને તમે તૈયાર થયા છો, છતાં હાલમાં તો તમે તમારું રાજ્ય ભોગવો. સમય આવ્યે સંયમને આરાધજો કેમકે યૌવનવયમાં ઇન્દ્રિય નિગ્રહ દુર્જય છે. પવનથી કંપાચમાન ધ્વજના જેવું ચંચળ મન છે માટે લીધેલા પ્રતનો ભંગ થાય તો મહા અનર્થનો કરનાર છે જેથી અત્યારે તો રૂઢી રીતે રાજ્યને ભોગવો.”

રત્નશિખે અનેક રીતે સુવેગને સમજાવવા છતાં વૈરા-

અથી ભરેલા હૃદયવાળો સુવેગ વિદ્યાધરેશ્વર ચારૂ એવા ચારિત્રને જ અંગીકાર કરતો હતો, પોતાના રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી રત્નશિખ શશિવેગની સાથે ચક્રપુર નગરે ગયો. અનુક્રમે રત્નશિખ સમસ્ત શ્રેણિનો અધિપતી થયો ને શશિવેગ સાથે રત્નશિખ વિશાળ સુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યો. વિદ્યાધરેનું અપૂર્વ ઐશ્વર્ય અને સામ્રાજ્ય ભોગવવા લાગ્યો.

શશિવેગ વિદ્યાધરે પોતાના ભાઈ સુરવેગની ઉપેક્ષા કરવા છતાં પોતાનું રાજ્ય પડાવી લેવા છતાં તે શશિવેગ મનમાં કંઈ પણ ઓછું લાવતો નહિ. તોપણ પોતાના મામાના વૃત્તાંતની જ્યારે સુરવેગને ખબર પડી ત્યારે તેના મનમાં કંઈક વિચાર આવ્યા, એ વિચારમાંથી એને વૈરાગ્ય થયો, એ વૈરાગ્યરંગથી રંગાયેલ સુરવેગ પોતાના ભાઈને માટે રાજ્ય છોડીને ચાલી નીકળ્યો. એ મહાનુભાવે રૂડા એવા ચારિત્રને અંગીકાર કર્યું.

વિદ્યાધરેના અપૂર્વ ઐશ્વર્યને ભોગવતો રત્નશિખ એનાં સુખ, સાહ્યબી, અને સૌભાગ્યનો તે કાંઈ પાર ન હતો. ભવાંતરનો સંગત પામરનો એ જીવ, જેનું જીવન પૂરું મુશ્કેલી ભરેલું આજે હતું, એ પામરનો જીવ રત્નશિખની સુખ સમૃદ્ધિ મનુષ્યભવના સુખની લગભગ પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલી હતી.

એ રત્નશિખ પોતાના આત્માને ધન્ય માનતો ને સમકિતની આરાધના કરતાં પૃથ્વીમંડલ ઉપર રહેલાં શાશ્વત જીનેશ્વરોનાં ચૈત્યોને વાંકવા લાગ્યો, સાધુઓને નમસ્કાર કરતો, સાધર્મિકની ભક્તિ કરતો દીન, હીન અને ગરીબજનોનો ઉદ્ધાર કરતો તે પ્રજાનું સારી રીતે પાલન કરવા લાગ્યો એના રાજ્યમાં ચોરી, જારી, વિજારી, લુચ્ચાઈ

બહુ અદૃશ્ય થઈ ગયું, રાજ્યમાં ગુનહાઓનું પ્રમાણ નામ-
શેષ થઈ ગયું.

સાતે ક્ષેત્રમાં એણે ધનનો વ્યય કરવા માંડ્યો. પ્રતિ-
માઓ ભરાવી અંજનશલાકાકવડે પ્રભાવિક બનાવી જન-
મંદિરોમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવા લાગ્યો. સ્નાત્રવિધિમાં, જન-
પૂજન, અર્ચન તેમજ યાત્રાવિધિમાં ખુબ ધનનો વ્યય
કરવા લાગ્યો, સંઘની પૂજા, શાસ્ત્ર લખાવવામાં ધનનો
સહઉપયોગ કરી શાસનની પ્રભાવના કરવા લાગ્યો.

રત્નશિખ રાજ્યે અનેક લાખ વર્ષ પ્રમાણ વિશાળ
સામ્રાજ્ય સુખ ભોગવ્યું, દેવતાની માફક સુખ અને
ભોગોની રસિકતાઓમાં એને જતા એવા કાલની પણ ખબર
પડતી નહિ, એ ભાગ્યશાળીના રૂડા ભાગ્યયોગે સાકેતપુર
નગરના ઉદ્યાનને વિષે શ્રીસુયશ નામા તીર્થંકર ભગવાન
સમવસર્યા બાણી મોટા આડંબરથી ત્યાં જઈને જીનેશ્વર
ભગવાનને નમ્યો, સ્તુતિ કરી ઉચિત સ્થાનકે બેસી જીને-
શ્વરની પાપ નાશ કરનારી દેશના સાંભળવા લાગ્યો.

હે ભવ્યો ! આ સંસારરૂપ વનમાં સર્વે જીવો કર્મને
આધીન રહેલા છે પોતપોતાના કર્મને અનુસારે તેઓ ઉંચ
નીચ ગતિમાં ચાલ્યા બય છે. કોઈ નરકમાં બય છે તો
કોઈ પુણ્યરૂપી ભાતુ એકઠું કરી દેવલોકે બય છે કોઈ
મનુષ્ય થાય છે તો માયા કપટમાં રાચેલા કોઈ તિર્યંચ
ગતિમાં ચાલ્યા બય છે, મનુષ્ય ભવમાં પણ જીવોને કર્મ
પોતાનો અપૂર્વ પ્રભાવ બતાવે છે કોઈ રાજા તો કોઈ રંક,
કોઈ પંડિત તો કોઈ મૂર્ખ, કોઈ શ્રીમંત તો કોઈ ગરીબ,
કોઈ સૌભાગ્યવાળા તો કોઈ દુર્ભાગી, કોઈ દાતાર તો કોઈ
કૃપણ, કોઈ સુખી તો કોઈ દુઃખી, કોઈ પૂજનિક બને છે
તો કોઈ અપમાન પામે છે; કોઈ રૂપવાન તો કોઈ કદરૂપી

કોઈ સજ્જન તો કોઈ દુર્જન, કોઈ મધુર કંઠવાળા તો કોઈ કર્કશ કંઠવાળા, કોઈ કીર્તિને વરેલા તો કોઈ અપયશના ભાગી, કોઈ બ્રાહ્મણ તો કોઈ ક્ષત્રીય, મુંગા, અંધા, બહેરા, પંગુ, કાણા, કોઠીયા એ બધો સંસારમાં કર્મ રાજનો જ માત્ર પ્રભાવ છે.

આ પારાવાર રહિત સંસારમાં શાસ્ત્રના કુબોધમાં મોહ પામેલા જીવો ચારે ગતિમાં ભમ્યા કરે છે. પાખંડી અને દૂર્ત પુરૂષો તેમને મિથ્યા શાસ્ત્ર વચનમાં મુંઝવીને દુર્યોનિરૂપી કુંઠમાં પાડી નાખે છે. આવા સંસારરૂપી ગહન અરણ્યમાં મોક્ષનો માર્ગ બતાવનારા જ્ઞાની તો મોટા ભાગ્ય યોગેજ મલે છે. માટે ધર્મરૂપી ભાતુ પેદા કરવા માટે આત્માએ નિરંતર ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

જીનેશ્વરની દેશના રૂપી અમૃતની ધારાથી સિંચાયેલો રત્નશિખ નૃપતિ બોલ્યો. “હે ભગવાન! ભવાંતરમાં મેં એવું શું સુકૃત કરેલું છે કે આ ભવમાં મને સુખ ઉપર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે?”

રત્નશિખની વાણી સાંભળીને જીનેશ્વર બોલ્યા. “પર-ભવમાં તું પામરના ભવમાં નિરંતર ગુરૂએ આપેલા પંચ-પરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરતો હતો, એ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારના સ્મરણના પ્રભાવે આ ભવમાં તું જગતને આશ્ચર્યકારી મહાસુખને પ્રાપ્ત થયો છે-વિદ્યાધર થયો છે.

હે ભાગ્યવાન! નવકારના જાપથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. સમ્યક્ત્વથી વિરતિ આવે છે. વિરતિ થકી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે અને મોક્ષથકી અક્ષયસુખ મલે છે. સંસારનું જે ઉત્કૃષ્ટ સુખ છે એ તો નમસ્કાર જાપનું તારે અલ્પ ફલ સમજવું. કિંતુ મોક્ષપ્રાપ્તિ એ જ એનું સંપૂર્ણ ફલ છે.”

પોતાનો ભવ સાંભળી પ્રમુદિત થયેલા રાજા રત્ન-

શિખે નગરમાં જઈ પોતાના પુત્રને રાજ્યગાદી ઉપર સ્થાપન કર્યો. પછી ચારિત્ર લેવાની આકાંક્ષાવાલા રત્નશિખે શ્રી તીર્થંકર ભગવાન સમીપે સંયમ સ્વીકાર્યું. ક્ષપક્રેણિ પર આરૂઢ થઈ કર્મ ખમાવી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પૃથ્વીમંડલ પર વિહાર કરતા અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરી રત્નશિખ મોક્ષે ગયા.”

ધર્મવસુ ગુરૂએ પંચ પરમેષ્ઠી જાપ ઉપર રત્નશિખનું કહેલું દષ્ટાંત સાંભળીને ધર્મરસિક વિમલકીર્તિ રાજાએ દેવરથકુમારને રાજ્ય પર સ્થાપન કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

૯

સમ્યક્ત્વધર્મની આરાધના.

દેવરથકુમાર હવે દેવરથ નરપતિ થયા. રૂપવતી રાણી રત્નાવલી સાથે વિવિધ ભોગોને ભોગવતો રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો, સમ્યક્ત્વવાન અને બારવ્રતને ધારણ કરનાર દેવરથ અહર્નિશ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારના જાપ જપ્યા કરતો હતો. એ પ્રમાણે રાજ્યસુખનો અનુભવ કરતા અને શ્રાવક ધર્મનું આરાધન કરતા દેવરથ નરપતિનો ખુબ કાલ ચાલ્યો ગયો, કેમકે કાળ કાંઈ કોઈના માટે થોભતો નથી.

ધર્મનો જાણ એ રાજા એક દિવસ વિચાર કરવા લાગ્યો. “આ જગતમાં ધર્મના પ્રભાવથી મને ખુબ રાજ્યલક્ષ્મી મળી છે તો મારે સત્પાત્રમાં વાપરીને એ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ.”

ધર્મતત્ત્વ અને લક્ષ્મીની અનિત્યતાને ચિંતવતો રાજા સમ્યક્ત્વ, અહુવ્રત, ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રત વડે શોભતો રત્નાવલી સાથે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે વર્ગની

સાધના કરતો જૈનશાસનની શોભા વધારતો પ્રભાવનાનાં અનેક કાર્યો કરવા લાગ્યો.

નરપતિએ અનેક જીનેશ્વર ભગવાનના પ્રાસાદ કરાવ્યા. અનેક જીનપ્રતિમાઓ ભરાવી, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને માટે અનેક રથયાત્રાના મહોત્સવો કર્યા ચતુર્વિધ સંઘની સાથે અનેક વાર તીર્થયાત્રાઓ કરી. સાધર્મિકની ભક્તિ કરીને રાજ્યો અનેક દીન, દુઃખી અને ગરીબ જૈનખંડુઓના ઉદ્ધાર કર્યા ને શાસનની નિંદા કરનારા, જૈન શાસનની પ્રભાવનામાં અંતરાય કરનારા અનેકને નિવાર્યા. પોતાના રાજ્યમાંથી સાતે વ્યસનનો નાશ કરાવી નાખ્યો. રાજ્યનું રૂડી રીતે પાલન કરતો અને ધર્મની પ્રભાવનાનાં કાર્ય કરતો રાજા પોતાનો પાછલો કાલ નિર્ગમન કરતો હતો.

મહારાણી રતનાવલીનો ધવલ નામે કુમાર અનુક્રમે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે રાજાને આ ભવ ઉપર વૈરાગ્ય પેદા થયો. સંસારની અનિત્યતાનું ચિંતન કરતો રાજા રાજ્ય ગાદીપર ધવલકુમારને સ્થાપન કરી રાજ્યભારથી મુક્ત થયો.

રાજા રાજ્યભારથી મુક્ત તો થયો છતાં વીર્યાન્તરાય કર્મના ઉદ્ધયથી આરિત્રને ગ્રહણ કરવાને અશક્ત હોવાથી સંસારની ઉપાધિથી મુક્ત રહીને એકાંતે ધર્મસાધન કરવા લાગ્યો ને ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરવા લાગ્યો, તેમજ પૌષધમાં અને શાસ્ત્ર અભ્યાસમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો. આવશ્યકાદિક ક્રિયામાં પ્રીતિવાળો રાજા સાધુની સમાન જીવનની મર્યાદાવાળો થઈ ગયો. એ ધર્મરાધન કરવામાં પ્રીતિવાળા રાજાનો કેટલોક સમય ચાલ્યો ગયો.

તપ કરવાથી જેણે કાયાને ગાળી નાખી છે એવા

રાજને રત્નાવલી સાથે એ રીતે ધર્મનું આરાધન કરતાં અનુક્રમે અંત સમય આવી પહોંચ્યો.

અંતસમયે રાજએ આરાધના કરી. ચોરાસી લાખ જીવાયોનીને ખમાવવા લાગ્યો. આ લવનાં અને લવાંતરનાં પાપકર્મોની નિદા કરતો તે સુકૃત્યની અનુમોદના કરવા લાગ્યો. સંસારની અનિત્યતાની ભાવના ભાવતો રાજ સંસાર અને મોક્ષ, જન્મ અને મરણ, કનક અને કથીરમાં સમાન-મધ્યસ્થવૃત્તિવાળો થઈ ગયો.

અંતસમયે રાજ પંચપરમેષ્ઠીના સ્મરણમાં એકચિત્તવાળો થયો થકો મરણ પામીને આનત દેવલોકમાં ઓગણીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો ઉત્તમ દેવ થયો.

પટ્ટરાણી રત્નાવલી પણ રાજની માફક શ્રાવિકાધર્મનું શુદ્ધ ભાવથી આરાધન કરી કાલ કરીને નવમા આનત-દેવલોકમાં ઓગણીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો ઉત્તમ દેવ થયો. લવાંતરના સ્નેહથી ત્યાં પણ મિત્રપણે રહેલા બન્ને દેવો દેવલવનાં અપૂર્વ સુખ ભોગવતા સુખમાં કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

નવમા, દશમા, અગીયારમા અને બારમા દેવલોકે સામાન્ય રીતે ત્રણ હાથનું શરીર હોય છે અને દેવતાઓનાં આયુષ્ય ઓગણીશથી બીસ સાગરોપમ સુધી હોય છે. જોટલા વર્ષનું આયુષ્ય તેટલા હજાર વર્ષે તેમને આહારની ઇચ્છા થાય છે ને તેટલા પખવાડીએ તેઓ શ્વાસોશ્વાસ લે છે, મનમાં વિચાર કરવા વડે તેઓ મનોહર પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા આહાર કરે છે તેથી દેવતાઓ મનોભક્ષી કહેવાય છે, તેઓ શુકલદેશ્યાવાળા ને સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે વૈકિંચ શરીરને ધારણ કરનારા અને પૃથ્વીથી ચાર અંગુલ હમેશાં ઉંચે રહે છે.

નવમા દેવલોકના દેવો મન પ્રવિચારી હોય છે એટલે ત્યાં દેવીઓનું ગમન હોતું નથી જેથી તેઓ મનવડે કરીને વ્યભિચાર-સુરત સુખના ભોગવનારા હોય છે. જે દેવીની તેઓ ઇચ્છા કરે છે તે દેવી પણ પોતાના સ્થાનકે રહીને મન વડે તે દેવને પોતાનો વિષય કરે છે-ચિંતવન કરે છે છતાં તેમને 'અનંતગણ' સુખ થાય છે. તેમના એક નાટકમાં અસંખ્યાતો કાળ યાને હજારો વર્ષ વહી જાય છે એવા સુખમાં તેઓ જતા એવા કાળને પણ જાણતા નથી.

પરિચ્છેદ ૫ મો

પૂર્ણચંદ્ર અને પુષ્પસુંદરી

૧

નવમા ભવમાં.

સર્વાર્થસિદ્ધિદાતારં, ત્રાતારં સકલાંગિનામ્ ।

નત્વા શેષેશ્વરં પાર્શ્વ, પંચમઃ સર્ગ ઉચ્યતે ॥૧॥

ભાવાર્થ—જગતના સર્વે અર્થ અને કામની સિદ્ધિને આપનારા તેમજ ભવ્ય જીવોનું સંસારના ભય થકી રક્ષણ કરનાર શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર કરીને હવે પાંચમો સર્ગ-પાંચમો પરિચ્છેદ કહેવાય છે.

જંબુદ્વીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુષ્કલ નામે સાતમી વિજયને વિષે શિવા નામે નગરીનો અધિપતિ, સિંહ સમાન પરાક્રમી, અને નામ પ્રમાણે ગુણવાળો સિદ્ધસેન

નામે રાજા હતો, એ નરપતિને પ્રિયંગુમંજરી નામે પટ્ટરાણી હતી. સુખ, સૌભાગ્ય અને ઋદ્ધિ સિદ્ધિએ કરીને સંસારમાં અપૂર્વ સુખને ભોગવતાં આ યુગલને ક્યા સુખની ન્યૂનતા હતી ?

નવમા દેવલોકમાં દેવતાનાં આગણીસ સાગરોપમ સુધી અપૂર્વ સુખ ભોગવીને થાકતે પુણ્યે દેવરથ રાજનો જીવ ત્યાંથી આયુ ક્ષયે ચ્યવી પ્રિયંગુમંજરીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. સ્વપ્નામાં સંપૂર્ણ ચંદ્રને જોઈ જાગ્રત થયેલી રાણી નૃપ સમીપે જઈને સ્વપ્નને કહેવા લાગી. પટ્ટરાણીનું સ્વપ્ન સાંભળી રાજા બોલ્યા. “દેવી ! તમારે ચંદ્રની તુલ્ય સૌમ્ય પ્રકૃતિવાળો પુત્ર થશે.”

ગર્ભનું સારી રીતે પાલન કરતી રાણીને ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવથી સારા સારા દોહદ થયા તે સર્વે રાજાએ પૂર્ણ કર્યા. અતુકમે શુભગ્રહના યોગે રાણીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો, રાજાએ પુત્ર જન્મનો મહોત્સવ કરી ખારમે દિવસે સ્વપ્નને અનુસારે પુત્રનું નામ રાખ્યું પૂર્ણચંદ્ર.

પંચ ધાત્રીઓથી લાલન પાલન કરાતો પૂર્ણચંદ્ર યોગ્ય વયનો થતાં કળા અને કાવ્યનો અભ્યાસ કરતાં શાસ્ત્રનો પારંગામી થયો. નવીન યૌવનરૂપી ભાગ્યોદયવાળો થયો. તે નવીન કળા શીખવાના વ્યસનવાળો હતો પણ જુગારનું વ્યસન એને વળગ્યું નહોતું, નવીન કાવ્ય બનાવી એમાંજ રમ્યા કરતો હતો પણ પરસ્ત્રીની વાર્તા કરવામાં લક્ષ્મી ધારણ કરનારો પૂર્ણચંદ્ર સજ્જનને મધુર વચનવડે સંતોષ આપી ખલપુરુષોને શિક્ષા કરનારો થયો.

મૃગયા, મધ અને માંસ વિગેરે સાત વ્યસનથી રહિત સૂર્યની સમાન મોટા પ્રતાપવાળો અને રાજનીતિનો બહુ પૂર્ણચંદ્ર તત્વના ચિંતનમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરતો

હતો. નવીન યૌવનરૂપી અભ્યુદયવાળો છતાં વિષય વિકારોને આધિન ન બનતાં દેવ, ગુરૂ અને માતાપિતાની ભક્તિ કરનારો થયો.

પટ્ટરાણી મહાદેવી પ્રિયંગુમંજરીને વિશાળ નામે ખાંધવ સિંહસેન રાજનો સામંત હતો. તેને જયા નામે પત્ની હતી. મહાદેવી રત્નાવલીનો જીવ નવમા સ્વર્ગમાંથી ચ્યવી જયાદેવીની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયો. સ્વપ્નામાં પુષ્પમાળા જોવાથી અનુક્રમે જન્મ થયા પછી સગાંસંખ્યાની અનુમતિથી પુત્રીનું નામ રાખ્યું પુષ્પસુંદરી.

અનુક્રમે વયમાં વૃદ્ધિ પામતી પુષ્પસુંદરી ભણી ગણી અનેક નવીન કલાઓનો અભ્યાસ કરતી યૌવનને આંગણે આવી, એ મનોહર અંગાપાંગવાળી ને સુંદર રૂપ રાશિએ શોભતી બાળા નવીન યૌવનવયમાં અધિક સૌંદર્ય તેજે શોભવા લાગી.

બાળાના વદનની સૌમ્યતા અને સૌંદર્યતાથી શરમાઇને ચંદ્ર આકાશમંડલમાં ચાલ્યો ગયો. એ વિશાળ કાંતિવાળાં અને તેજયુક્ત લોચનને જોઇ લબ્ધજીવ થઇને ક્રમણ જલમાં સંતાર્ધ ગયું, બાળાના શરીરના મનોહર અવયવો એનો ઘાટીલો અને સુશોભિત વર્ણ સુવર્ણની કાંતિને પણ ઝાંખી પાડી દેતો હતો. નાગની કૃણિ સમાન એના અદ્ભૂત શ્યામસ્વરૂપ કેશકલાપે ભ્રમરની પંક્તિની શ્યામતાને પણ જીતી લીધી હતી.

હાથિણીના બચ્ચાના કુંભસ્થળ સમાન બાળાના સ્તન યુગલ એ નાજુક તનુના સૌંદર્યમાં અસાધારણ વધારો કરી રહ્યા હતા. નિતંબ કટી પ્રદેશ ભારે અને શોભાયમાન હતો એવી એ બાળાના સૌંદર્યનાં અધિક તે શું વર્ણન કરીએ ?

મધુર ભાષિણી એ બાળામાં સ્ત્રીને ઉચિત ગુણો સ્વાભાવિક રીતે રહેલા હતા, સરળસ્વભાવી, સ્થિરસ્વભાવી તેમજ લજ્જાવડે નમ્રમુખી એવી તે બાળા કલામાં કુશળ હોવા છતાં વિવેકી અને વિનયવતી હતી.

પૃથ્વીમંડલ ઉપર વસંતઋતુનાં આગમન શરૂ થયાં, એના પ્રભાવથી ઉદાનો નવપલ્લવિત અને ફાલ્યાં ફુલ્યાં બનીને આકર્ષક બની રહ્યાં હતાં, મંજરીઓથી લચ્ચી પડેલાં સહકારનાં વૃક્ષોની શોભા અપૂર્વ હતી, માધવી આદિ લતાઓ પુષ્પોને વિકસાવતી પોતાની મનોહર અને દિલખુશ સુવાસથી ઉદાનની હવાને ઉત્તેજિત કરી રહી હતી. કોકિલાઓનાં સુમધુર ગીત વસંતના રાગમાં અપૂર્વ સાથે આપી રહ્યાં હતાં.

એ વસંતના એક દિવસે બાળા પુષ્પાને પિતાની અનુમતિથી માતાએ સાહેલીઓ સાથે ઉદાનમાં ફીડા કરવાને મોકલી. ઉદાનમાં આવીને પુષ્પોની સુવાસનો અનુભવ કરતી ને પંચરંગી પુષ્પો સાથે ગેલ કરતી બાળા ઉદાન-વનની શોભાને જોતી આનંદ ફીડા કરી રહી હતી.

“સખી પુષ્પા ! જો પોતાના પતિ વસંતરાજને પ્રાપ્ત કરીને આ વનરાજી કેવી કિલકિલાટ ખીલી રહી છે ? પુત્રાગવડે કરીને આ નાગવધ્વી લતા શોભે છે ને એ નાગવલ્લીવડે પુત્રાગ વૃક્ષ કેવું શોભી રહ્યું છે ? તેવીજ રીતે મનોહર લાવણ્યવાળી તારા જેવી બાળા પતિવડે કરીને શોભે.” સખીઓ બાળા પુષ્પાને અનેક વાણી વિનોદવડે કરીને ખુશ કરવા લાગી.

એ પ્રમાણે વિનોદ કરી રહેલી સખીઓ સાથે બાળા પુષ્પા વનની શોભા નિરખીને લતામંડપમાં આવી વીણાના

સુર સાથે પોતાના કંઠને મેળવતી પોતાની ગીત કળાને સાર્થક કરવા લાગી.

રાજકુમાર પૂર્ણચંદ્ર પણ એ સમયે વસંતરાજની મોજનો સ્વાદ લેવાને મિત્રોની સાથે ઉદ્યાનમાં આવેલો હતો. ઉદ્યાનની શોભાને નિરખતો ને વસંતની અનુપમ લીલા જોઈ હરખાતો, મિત્રો સાથે વિનોદ કરતો એ રાજકુમાર એકએક પુષ્પાની દૃષ્ટિએ આકર્ષાયો.

મધુર આલાપપૂર્વક વીણાના તારને મેળવતી પુષ્પા કુમારીની દૃષ્ટિ અચાનક એ કુમાર પર પડતાં પરભવના સંબંધથી ત્યાંજ સ્થંભી ગઈ, “અરે! આ તે વસંતરાજનો મિત્ર કામદેવ કે શું?”

યૌવન વયવડે મનોહર અંગાપાંગવાળા, ને અતિ સુંદર સ્વરૂપવાળા કામદેવના અનુજબંધુ સમાન પૂર્ણચંદ્ર કુમારને જોઈ પરભવના સ્નેહ સંબંધથી બાળા વિગત ચેતનાવાળી થઈ થકી રોમાંચને અનુભવતી, આંખોનાં પોપચાંને સંકોચી દેતી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ. મોહના બાણવડે ઘાયલ થઈને પૃથ્વી પર ઢળી પડી.

સખીઓએ શીતજલ અને મંદમંદ પવનની લહેરોવડે સ્વસ્થ કરેલી બાળા પુષ્પા સખીને કહેવા લાગી. “સખી! રૂતુરાજ વસંતરાજની સરખો દિલને ડોલાવનાર આ સુંદર યુવાન કોણ છે? શું આ તે કામદેવ કે સૂર્યદેવ, અથવા તો સૌમ્ય આકૃતિવાન સુર કે વિદ્યાધર?”

“સખી પુષ્પા! કામદેવના સમાન તારા સરખી સાહેલીના દિલને ડોલાવનાર આ પૂર્ણચંદ્ર રાજકુમાર. આ કામદેવ નથી કેમકે તે તો શરીર વગરનો છે. સૂર્ય પણ નથી તે તો બહુ તાપને આપનારો છે. આંખોનાં પોપચાં સ્થિર ન હોવાથી સુર પણ નથી. આ તો વિચક્ષણ ને

ચપળ નયનવાળો રાજકુમાર છે. તેમજ વિદ્યાધર પણ નથી. તે તો ખેચર-આકાશવિહારી હોય છે, ત્યારે આ તો ભૂમિ વિહારી રાજકુમાર છે !” પુષ્પાના જવાબમાં સખી બોલી.

“તારી વાત સત્ય છે સખી ! વિદ્યાતાએ આ જગતમાં દરેક ઉત્તમ વસ્તુઓમાંથી સારા ગુણ ગ્રહણ કરીને મને લાગે છે કે આ યુવાન નરની રચના કરેલી છે. ચંદ્રમા પાસેથી સૌમ્યતા, સમુદ્ર કનેથી ગંભીરતા, સૂર્ય પાસેથી પ્રતાપ, કુબેર ભંડારી પાસેથી ત્યાગ-દાન, ઇંદ્ર પાસેથી પ્રભુત્વ, કામદેવ પાસેથી સૌંદર્ય, અમૃત પાસેથી માધુર્ય સિંહ પાસેથી બળ, સુરગુરૂ પાસેથી ચતુરાઈ અને મેરૂ પર્વત પાસેથી ધૈર્ય એ ગુણો ગ્રહણ કરીનેજ વિદ્યાતાએ આ નરની લાવના-રચના કરી છે કે શું ?” સખી પુષ્પા કામદેવના બાણથી વીંધાયેલી છતી એ નરની તારીફ કરતી બોલી.

“તાઈ કહેવું સત્ય છે સખી ! સિંહસેન રાજના કુલ-રૂપી નભોમંડળમાં ચંદ્રસમાન આ પૂર્ણચંદ્ર કુમારનાં અંગોપાંગને તું કટાક્ષપૂર્વક જોઈ રહી છે કે શું ? તેમને તું ખરાખર ઓળખે છે એ તારી ફોઈના કુમાર.” અશોકા નામની સખી કંઈક મૃદુ હાસ્ય કરતી પુષ્પાને કહેવા લાગી.

અશોકાના કથનને પુષ્ટિ આપતી સુદત્તા બોલી. “સખી ! જો ! જો ! રાજકુમાર આપણને જોઈ ખમચાઈ ગયા. એમને આમંત્રણ આપી બોલાવ, આપણે બધાં વિનોદ કરીએ, નહિતર અવિનય થશે.”

સખીઓના વચનથી લજ્જાતુર થયેલી પુષ્પાવતી બોલી. “તમને ચોચ લાગે તેમ કરો.”

પુષ્પાની અનુમતિથી સખીએ આમંત્રણ કરેલ રાજ-

કુમાર ત્યાં લતાકુંજમાં આવીને યોગ્ય આસને બેઠો પુષ્પા-કુમારીને પોતાના નેત્ર વડે જોઈ દર્શનના ફલને પ્રાપ્ત કરતો રાજકુમાર બાળાને એક દષ્ટિએ જોતો એની ઉપર રાગવાળો થયો. બન્ને એકબીજાને જોવા લાગ્યાં.

એક સરખી વયવાળાં, રૂપવાળાં અને ગુણવાળાંને પરભવના સારા સંસ્કારથી પ્રીતિ થતાં વાર લાગતી નથી. પ્રીતિથી પ્રસન્ન થયેલો કુમાર બોલ્યો “હે સુંદરી ! તમારો વીણા ઉપરનો કાષ્ઠ સારો જણાય છે તો મારા મનના વિનોદને માટે કંઈક ગાવ. ”

“કુમાર ! તમારા દર્શનથી ક્ષોભ પામેલા આ અમારાં બહેન પુષ્પા લજ્જા વડે નમ્ર મુખવાળાં હવે વીણા ઉપરનો પોતાનો કાષ્ઠ જમાવી શકશે નહિ. માટે હવે તો આપજ એ વીણાને બજાવી એના હૃદયને આનંદ આપો”, એમ કહીને સુદતાએ વીણા રાજકુમારના હાથમાં આપી.

વીણાને ગ્રહણ કરી રાજકુમાર પોતાના હાથની કોમલ અંગુલીઓને એના તાર ઉપર ફેરવતો પોતાનો કાષ્ઠ એના-પર જમાવવા લાગ્યો.

સખીઓની પ્રશંસા સાંભળતે છતે રાજકુમારે વીણાના તારની ગૂણગૂણાટી સાથે પોતાના કોમળ કંઠના સૂર આલાપ સંલાપપૂર્વક મેળવી દીધા. કુમારના મધુરા ગાનથી સખીઓ મસ્તકને ઘૂણાવતી ખૂબ આનંદ પામી.

વીણાના મનોહર અને મધુરા ગાનની મોજ માણતાં બધાં આનંદથી ડાલી રહ્યાં હતાં. સ્વર્ગીય સંગીતના રસની છાજો ઉછળી રહી હતી. એ મસ્ત આનંદમાં પુષ્પાની ધાવમાતાએ આવીને વિદ્ન ઉપસ્થિત કર્યું. “વાહ ! ઠીક, બધાં અહીંયાં ભોગાં થયાં છા ?” ધાવમાતાએ એમના રંગમાં ભંગ પાડ્યો.

રાજકુમારને નમસ્કાર કરી પુષ્પાકુમારી તરફ મોં કરીને બોલી. “હે વત્સે ! તારા વિના તારી માતા ભોજન કરતી નથી માટે સત્વર ઘેર ચાલો”.

ધાવમાતાના વચનથી પુષ્પા સખીઓ સાથે ઘેર ચાલી ગઈ પણ તેનું મન તો રાજકુમારની પાસે જ મૂકીને ગઈ. રાજકુમારના દર્શનની પુનઃઅભિલાષાવાળી બાળા દુઃખે દુઃખે પણ પોતાના મકાન તરફ ચાલી ગઈ.

સખીઓએ તેની માતાને તેના દિલની વાત કહી સાંભળાવવાથી તેની માતાએ પણ એને આશ્વાસન આપ્યું. એની માતાએ પ્રિયંવદા નામે સખીને બધી વાત સમજાવી.

“પ્રિયંવદા પુષ્પા પાસે આવીને તેને આશ્વાસન આપતાં બોલી. “સખી ! ચંદ્રની એક કલા પણ પ્રાણીઓને સુખ આપે છે. ત્યારે આ કુમાર પૂર્ણચંદ્ર હોવા છતાં તને કેમ સુખ નથી થતું ?”

સખી પ્રિયંવદા ! આજે મારું મન કોણ જાણે કેમ ભરી રહ્યું છે તેનો કંઈક ઉપાય બતાવને ? પુષ્પા સુંદરી બોલી.

“હે સ્વામિની ! તને સુખ કરનારી એક વાત કહું તે સાંભળ, જે સાંભળવાથી તારું મન પ્રસન્ન થશે-શાંત થશે”. પ્રિયંવદા મનમાં કાંઈક નિશ્ચય કરીને બોલી,

“કહે. ” આતુરતાથી બાલા પુષ્પા પોતાને લગતી વાત સાંભળવાને તૈયાર થઈ.

“ગઈ કાલે તારી ફોધને તારા પિતાએ કહ્યું હતું કે આ અમારી પુત્રી પૂર્ણચંદ્રને ચોગ્ય છે. બન્ને રૂપ, ગુણ અને વયે એક બીજાને ચોગ્ય હોવાથી એમનો સંબંધ પૂર્ણ સુખવાળો થશે. પરંતુ અત્યારે તો બન્ને વિવાહની વાત પણ સાંભળતાં નથી તેમજ તેમને અન્યોઅન્ય

સ્નેહ પણ સંભવતો નથી, તો પછી એ શી રીતે બને ?” વિશાલ સામંત પોતાની બહેન સાથે વાત કરતાં જરા થોભ્યો.

“તો તેઓ એક બીજાને મળે અને વાતચિત કરે તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ”. વિશાલ સામંતની વાત સાંભળીને તારી ફાઈ પ્રિયંગુમંજરીએ તે વાત કબુલ કરી એની પ્રશંસા કરી. તે પછી બન્નેએ એક યુક્તિ-ચોજના ઘડી કાઢી તે મુજબ આજે ઉદ્યાનમાં તમે બન્નેનો મેળાપ થયો. તમારી એક બીજાની સ્નેહની વાત સાંભળીને બંધાં ખુશી થયાં છે ને મને લાગે છે કે તારી મરજી હશે તો વિવાહોત્સવ જલદિથી ઉજવાઈ પણ જશે”.

પ્રિયંવદાની રસભરી ને અનુકૂળ વાત સાંભળીને પુષ્પા ખુશી થતી બોલી. “સખી પ્રિયંવદા ! તું જેવી નામથી પ્રિયંવદા છે તેવી અર્થથી પણ છે. આજે તો તેં પ્રિય વાત કહીને તારું નામ સાર્થક કર્યું”.

કુમાર પૂર્ણચંદ્રને પણ તેના મિત્રોએ આ યુક્તિ સમજવીને ખુશી કર્યો. બન્નેએ ધીરજથી કેટલોક સમય પસાર કર્યો.

પછી તો રાજાએ અને વિશાલ સામંતે વિવાહ કાર્યનો આરંભ કર્યો. મુહૂર્ત જોવરાવી શુભ મુહૂર્તે મોટા મહોત્સવપૂર્વક વિશાલસામંતે પોતાની કન્યા રાજકુમાર પૂર્ણચંદ્રને પરણાવી દીધી. તે સમયે ખાન, પાન, અને ગાન તાનથી આખુલ નગર રસસાગરની લહેરોને અનુભવવા લાગ્યું.

રાજકુમાર પુષ્પાસુંદરી-નવોદા પત્ની સાથે પોતાના મહેલમાં રહી છતો દેવતાની માફક પાંચપ્રકારનાં વિષય-સુખને ભોગવવા લાગ્યો.

૨

શ્રીસુરસુંદરસૂરીશ્વર.

એક દિવસે રાજસભામાં બેઠેલા રાજાને વનપાલકે આવીને નમસ્કાર કરી રાજાની બિરુદાવલી બોલતાં વિનંતિ કરી. “મહારાજ ! આપનો જય થાઓ ! વિજય થાઓ ! યુગ્ધશાલ વનમાં મૂર્તિમાન ધર્મ હોય એવા મુનિ સમુદાયથી પરવરેલા શ્રીસુરસુંદર ગુરુમહારાજ પધારેલા છે. વનપાલકની વાણી સાંભળીને રોમાંચ અનુભવતા રાજાએ ખુબ દાન આપી વનપાલકનું દારિદ્ર્યથી વૃક્ષ છઠ્ઠી નાખ્યું.”

સૂરીશ્વરને વાંદવાને ઉત્સુક થયેલો રાજા પુત્ર ક્ષત્ર અને સ્ત્રી આદિકના પરિવાર સાથે મોટા આડંબર પૂર્વક વાંદવાને આદ્યો. ગુરૂની પાસે આવી નમીને તેમની સ્તુતિ કરેતો તે ધર્મ સાંભળવાને તેમની આગળ બેઠો. સૂરીશ્વર પણ આ યોગ્યજીવો જાણીને ધર્મદેશના દેવા લાગ્યા.

“હે ભવ્યો ! જન્મ, જરા, મૃત્યુ, રોગ, શોક અને લયથી આકુળ વ્યાકુળ એવી દુર્ગતિને વિષે પાપના ફળ-રૂપ અનંતકાલ પર્યંત મહાદુઃખ ભોગવ્યાં છતાં હજી પણ સંસાર તરફ ઉદાસીનતા થતી નથી, ને ધર્મને વિષે નિશ્ચયમી થઇને સંસારમાં રાચીમાચી રહ્યા છો. પણ હવે પ્રમાદનો ત્યાગ કરી ચત્તથી ધર્મનું આરાધન કરો. કારણકે—

આ જગતમાં તો પ્રાણીઓને પ્રમાદ સમાન કોઈ શત્રુ નથી ત્યારે ધર્મ સમાન કોઈ મિત્ર નથી.

મઝં વિષયકસાયા, નિદ્દા, વિગદા ય પંચમી મળિયા ।

एए पंच पमाया, जीवं पाडंति संसारे ॥૧॥

ભાવાર્થ—મઘ, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકટ્યા એ પાંચે પ્રમાદો જીવના ભયંકર શત્રુઓ છે. એ પાંચ શત્રુઓ જીવને સંસાર સાગરમાં કબાવી ધર્મ પ્રાપ્તિ થવા દેતા નથી. ધર્મીને એ પાંચ પ્રમાદોમાંથી કોઈને કોઈ વિધ્ન કરવાને તૈયાર હોય છે. માટે એ પાંચે પ્રમાદ છોડવા.

ન્યારે પ્રમાદ જીવને સંસારમાં પાડે છે. ત્યારે ધર્મ જીવને સંસારમાં સુખની પરંપરાને પમાડી અંતે મોક્ષની લક્ષ્મીને આપે છે. જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ મંગળરૂપધર્મ મનુષ્ય અને સુરની લક્ષ્મી તેમજ મુક્તિને આપવાવાળો હોવાથી જીવને તે કરવા યોગ્ય છે. યત્નથી તે આદરવા યોગ્ય છે, ધર્મ બંધુની માફક સ્નેહ રાખે છે. કલ્પદ્રુમની માફક વાંચીતને આપે છે. ગુરૂની માફક સદ્ગુણમાં પ્રીતિ કરાવી આપે છે. સ્વામીની માફક રાજ્યલક્ષ્મીને દેનારો છે. પિતાની માફક વાતસલ્ય રાખે છે, ત્યારે માતાની માફક ધર્મ જીવનું પોષણ કરે છે. એવા ધર્મનું સેવન કરવાથી ચિંતામણિ અને કલ્પવૃક્ષની ધર્મ શુ શુ નથી આપતો ?

જૂહને આગ લાગવા છતાં જે પુરૂષો નિરાંતે સૂઈ રહે છે, અગાધ જલમાં કબવા છતાં જે લેશ પણ પોતાની ફરકાર કરતા નથી, એવા મૂઠ જીવો સંસારમાં દુઃખીદુઃખી થવા છતાં ધર્મને વિષે જરાય ઉદ્વેગ કરતા નથી. વળી હે ભવ્ય જીવો ! સાંભળો.

ચોર લોકો મકાનને હુંટી રહ્યા છે તેમજ અરિમંડલ પ્રહાર કરવાને ધસી રહ્યાં છે છતાં જે વિશ્વાસથી સાવધ થતો નથી, એવા મૂર્ખ જનો મનુષ્યભવમાં ધર્મ કરવાની મળેલી તકને ગુમાવશે તો પછી તે તક ક્યારે મળશે ?

હે ભવ્યો ! આ સંસારરૂપી ભવાઈમાં માનવીઓને સંપૂર્ણ રીતે ધર્મ સામગ્રી મળવી ફલ્લ છે. પ્રથમ તો

દશ દશાંતે દુર્લભ મનુષ્યપણું આ ચોરાસીલાખ જીવા-
ચોનીમાં કેટલું બધું દુર્લભ છે તેનો જરા વિચાર કરો.
અને મનુષ્યપણું કદાચ મલ્યું પણ અનાર્ય થયા તો ? માટે
આર્યક્ષેત્ર મલવું કાંઈ સુગમ-સહેલું નથી, આર્યક્ષેત્રમાં
પણ વિશુદ્ધકૃણમાં જન્મ થવો એ દુર્લભ છે. તે થકી
વિશુદ્ધ જાતિમાં જન્મ થવો એ દુર્લભ છે. એ બધુંય
હોવા છતાં જો અલપાયુવાળો હોય તો ? માટે દીર્ઘાયુ પણ
મહાભાગ્યયોગે મલે છે-દુર્લભ છે.

દીર્ઘાયુ થકી પણ આરોગ્યતા દુર્લભ છે. તે થકી પણ
ધર્માચાર્યનો સમાગમ પ્રાણીને અતિદુર્લભ છે. આચાર્યનો
સંયોગ થવા છતાંય વસ્તુતત્ત્વ સમજવાની બુદ્ધિ મલવી
દુર્લભ છે. અને તે થકી પણ તત્ત્વશ્રદ્ધા દુર્લભ છે. તેમજ
વિરતિ તો એથીયે દુર્લભ છે માટે હું પ્રાણીઓ ! પ્રમાદનો
ત્યાગ કરી તમે ધર્મને વિષે ઉદ્યમવાળા થાઓ. ગુરૂમહા-
રાજની દેશના સાંભળીને રાજ વગેરે બધા પ્રસન્ન થયા.
ધર્મના અનુરાગી થયા.

મનોહર કાંતિવાળા અને જીવાન અવસ્થાવાળા
આચાર્યને જોઈ વારંવાર મનમાં અનેક વિચાર કરતો પૂર્ણ-
ચંદ્ર બોલ્યો. “ભગવન ! સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીના ભોગને યોગ્ય
અથવા તો કોઈ ધનાઢ્યને યોગ્ય આપના દેહની આવી
અપૂર્વ કાંતિ હોવા છતાં યૌવનવયમાં આપને પ્રત્ન ગ્રહણ
કરવા યોગ્ય શી રીતે અને કયા સંજોગોમાં વૈરાગ્ય થયો,
તે આપના વૈરાગ્યનું કારણ કહો.” રાજકુમારે ગુરૂમહા-
રાજના વૈરાગ્યનું કારણ પૂછ્યું.

“કુમાર ! તમારા જેવા ઉત્તમ નરને તો ડગલે ને
પગલે સંસારમાં વૈરાગ્યનાં કારણ જણાય છે છતાં કેમ
પૂછવું પડે છે ? આ જગતમાં કેટલાક વિશાળ એવી

સામાન્ય લક્ષ્મીને ભોગવે છે. ત્યારે કેટલાક મહર્ષિકે અમાપ રૂદ્ધિ સિદ્ધિવાળા પણ જોવાય છે. કેટલાક પરતંત્રરૂપી દારૂડી-સાંકળથી બંધાયેલા તેમની સેવા કરનારાય નજરે નથી જોતા શું ?

કેટલાક કલ્પવૃક્ષ પાસેથી મનોવાંચિત ફલને મેળવતા મુખ અને ભોગમાં પ્રીતિવાળા થઈને ચિંતા કે દુઃખનેય બાજુતા નથી ત્યારે કેટલાકને પોતાના ઉદર ભરવાના પણ સાંસા હોય છે, કેટલાક શ્રેષ્ઠ અને નવસુદર યુવતીઓના હાસ્યવિલાસોમાં રમતા મોટા સૌભાગ્યવાળા હોય છે ત્યારે કેટલાક દૌર્ભાગ્યથી દાઝેલા શ્યામ મુખવાળા પણ નથી હોતા શું ?

આ ભવાચ્છવીમાં જન્મ, જરા, મરણ, વિપત્તિ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, શોક, ઈષ્ટનો વિયોગ અને અનિષ્ટનો સંયોગ. કારાગ્રહ નિવાસ એ બધુંય જીવને મનુષ્ય-ભવમાં પણ સહન કરવું પડે છે. ઉત્તમ નરને એ બધાં શું વૈરાગ્યનાં કારણ નથી થતાં ? છતાંય આ દુઃખથી ભરેલા સંસારમાં મને વૈરાગ્ય શી રીતે થયો તેનું કારણ સાંભળ.”

ગુરૂમહારાજે પોતાનું ચરિત્ર કહેવા અગાઉ સામાન્ય રીતે આ પ્રમાણે પ્રસ્તાવના કરીને સંસારનું કંઈક ઉપલક્ષ સ્વરૂપ સમજાવી પોતાનું ચરિત્ર કહેવું શરૂ કર્યું, જે ભવ્ય-જનોના ઉપકાર માટે-બોધ માટે પણ થઈ શકે.

ગુરૂમહારાજનું ચરિત્ર સાંભળવાને રાજ, કુમાર આદિક સર્વે પરિવાર સાવધાન થયો. ગુરૂએ પોતાનું કથન શરૂ કર્યું.

સૂરીશ્વરની આત્મકથા

આ વિજયમાં રત્નપુર નામે નગરનો રહીશ નામ પ્રમાણે ગુણવાળો સુધન નામે માતખર અને તવંગર શેઠ રહેતો હતો. તેમને લક્ષ્મી નામે પત્ની અને સુરસુંદર નામે સુંદર પુત્ર થયો, યૌવનવયમાં એ સુરસુંદરને એના પિતાએ ખત્રીસ રૂપવતી કન્યાઓ પરણાવી. એ ખત્રીસે પત્ની-નવોદા નારીઓ સાથે દેવસમાન સુખને ભોગવતો તે સુખમાં કાળ વ્યતીત કરતો હતો.

અન્યદા એનાં માતાપિતા આ સંસારની સુસાફરી પુરી કરી ચાલ્યાં ગયાં. તેમના મરણની ચિંતાથી વ્યાકુળ થયેલો સુરસુંદર સ્વજન પરિવારના સમજાવ્યાથી પરં-પરાથી ચાલ્યા આવતા વ્યાપારની ચિંતા કરવા લાગ્યો. એ વ્યાપારના વ્યવસાયમાં ધીરે ધીરે એનો શોક નષ્ટ થયો.

કારણ કે પ્રિયજનનો વિયોગ થવાથી કોઈ મરીજતું નથી અથવા તો ઘરખારનો ત્યાગ કરી કોઈ સાધુ થતું નથી. એ હૃદયનો ઘા પણ ધીરે ધીરે ઘસાઈ-ભુસાઈ જાય છે. અત્યંત રાગવાન હોવા છતાં પણ કેટલેક કાળે સુરસુંદર શોક રહિત થઈ ગયો, છતાં સ્ત્રીઓના વ્યભિચારની શંકાવાળો તે ચલતી પણ સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કરવા લાગ્યો, તેમને તેમના પિતાને ઘર પણ જવાદેતો નહિ. તેમજ પિતાને ઘર કોઈ અન્યપુરૂષ તો શું પણ સ્વજન સંબંધીઓને પણ આવવાની તેણે મના કરી દીધી.

વધારે શું કરું ? એક ઇર્ષ્યાહિપ્તપણાથી તેણે બહાર જવાનું પણ છાડી દીધું ને કદાચ જવું પડે તો મકાનને દરવાજે તાળુ લગાવી સ્ત્રીઓને મકાનમાં પૂરીને બહાર જતો હતો.

એવી રીતે તાણુ દધને બહાર જવા છતાંય તેના મનમાં અનેક દુષ્ટ વિકલ્પ થયા કરતા હતા. એ દુર્વિકલ્પના કારણથી તે બહાર પણ અધિક સમય ન થોભતાં ઝટ પાછા ફરતો હતો. કોઈ પણ તેને ઘેર આવવું તેને તે સહન કરી શકતો નહિ. એ સુરસુંદર તે હું પોતે.

લિક્ષુકોએ મારું ઘર પછીતો તણુ દીધું અને જૈન સાધુઓએ તો વિશેષ કરીને છોડ્યું. છતાંય ભવિતવ્યતા બળવાન છે. એક દિવસે કાર્યની વ્યવસ્થાથી દરવાજે બંધ કર્યા વગર હું બજારમાં ગયો. ને મારા બજારમાં ગયા પછી એક મુનિએ મારા મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. મુનિને જોઈ પ્રસન્ન થતી મારી સ્ત્રીઓ બોલી. “આહો આજે તો આપણે લાગ્યોદય થયો”.

પ્રસન્ન થયેલી મારી સ્ત્રીઓએ મુનિને બેસવા માટે આસન આપ્યું, એ મુનિને અકલ્પ્ય હોવા છતાં પણ એ જ્ઞાની મુનિ ભવિષ્યમાં લાભ થવાનો જાણીને તે ઉપર બેઠા. તેમની આજુબાજુ મારી સ્ત્રીઓ મુનિને વચમાં રાખીને બેઠી. મુનિ તેમને ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા.

એ દરમિયાન બજારમાં ગયેલો સુરસુંદર-હું પોતે કાર્ય પતાવીને ઝટ આવી પહોંચ્યો ને જોયું તો એકાંતમાં મારી સ્ત્રીઓની મધ્યમાં મેં એક મુનિને જોયા. એ રૂપવાન મુનિને જોઈ મને એમને માટે કંઈક વિચારો આવી ગયા. “આ મુનિને હું કયી રીતે ને શી રીતે શીક્ષા કરું?”

પ્રચ્છન્નપણે છુપાઈને હું તેમની ચેષ્ટા જોવા લાગ્યો. જોપથી ધમધમી રહેલા મેં તેમને માટે અનેક દુષ્ટ વિચાર કર્યા. “અરે! આ કુશ્રમણ અત્યારે એકાંતમાં મારી સ્ત્રીઓની મધ્યમાં બેસીને મઝાક ઉડાવે છે પણ એના શરીરના આઠે અંગોમાં હું પાંચ પાંચ લાકડીના પ્રહાર

કરીશ ત્યારે જ મારા કોથને હું શાંત કરીશ. છતાં પણ હાલમાં તો જીપાધને મને તેની ચેષ્ટા જોવા દે, કે એ શું કરે છે ?”

એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરતો હું જીપાધને ઉભો રહ્યો. મુનિએ પણ પોતાની દેશના શરૂ કરી. “હે ભાગ્યવતી ! ધ્યાન દધને તમે સાંભળો, જીનેશ્વર ભગવાને સર્વે ધર્મોનું મૂળ દયા કહેલું છે. તો હાથો જનોએ દયા પાળવા માટે પ્રયત્ન કરવો. જગતમાં પાપાંડી મતના વણસેને ત્રેસઠ ભેદ છે તે બધાય જીવદયાના સિદ્ધાંતને તો માન્ય રાખે છે. માટે જ્યાં દયા છે ત્યાં જ ધર્મ છે, જ્યાં દયાનું આરાધન થાય છે ત્યાં તપ, જપ, દાન, ધ્યાન અને ક્રિયા બધુંય શોભી ઉઠે છે. પૂજા પણ તેની સફળ થાય છે. પણ દયા વગર કરેલી એ સર્વે ધર્મક્રિયા વ્યર્થ થાય છે.

દયાના પ્રભાવથી દીર્ઘાયુની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંપદા, આરોગ્ય, સૌભાગ્ય, ભોગ, કીર્તિ, મતિ, બુદ્ધિ અને ધૃતિ એ બધાય દયાથી કલ્પલતાનાં ફળ છે. દયા એ સ્વર્ગ-ગમન માટે સોપાન-પગથીયાં સરખી છે. દયા મોક્ષને અપાવનારી છે. દુર્ગતિનાં દ્વાર બંધ કરવાને દયા અર્ગલા-ભુગળ સમાન છે. એવી દયા પાલનારને જગતમાં શું શું નથી મલતું ?

જીવોની હિંસા એ પ્રાણીઓને કડવા ફલ આપે છે. જીવહિંસા કરનારને સર્વે અનર્થો, આપદાઓ, વ્યાધિઓ સુલભ હોય છે. હિંસકપ્રાણીઓ ભવાંતરને વિશે ગર્ભાવસ્થામાં, જન્મ થતાં કે બાલપણમાં અથવા યૌવન વયમાં આવતાં જ મૃત્યુ પામી જાય છે. તેઓ અલ્પજીવી થઈને ભોગ ભોગવ્યા વગર ચાલ્યા જાય છે. આ જગતમાં મુંગા, અંધા, બહેરા, બોબડા, પાંગળા, કુબડા, કોઢીયા, જડ,

રોગી, શોક, ભય, ક્ષુધાર્ત, દુર્ભાગ, દુઃસ્વર એ બધાંય જીવહિંસાનાં ફળ છે. જે પ્રાણીઓ હિંસા થકી વિરામ પામતા નથી તે અતિ દુઃખને પામે છે, ને જે હિંસાનો ત્યાગ કરે છે તે સુખી થાય છે. જે હિંસક હોય છે, તે નિર્દય-પણે પોતાના પિતાનો પણ ઘાત કરીને નરકાદિ દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે. તેઓ શત્રુંજયરાજ અને શૂરકુમારની માફક દુઃખને ભજનારા થાય છે.

“એ શત્રુંજય ને શૂર કોણ હતા ને હિંસાથી તેમને શું ફળ મળ્યું તે કહો.” સ્ત્રીઓના પૂછવાથી મુનિએ શત્રુંજયરાજ અને શૂરકુમાર-પિતાપુત્રનું દષ્ટાંત કહેવું શરૂ કર્યું.

પૂર્વે આ વિજયમાં વિજયપુર નામે નગર હતું તે નગરના અધિપતિ શત્રુંજયરાજને શૂર અને ચંદ્ર નામે બન્ને પુત્રો હતા, વડીલ પુત્ર શૂરને યુવરાજપદ આપ્યું ને ચંદ્રને કાંઈ પણ ન આપવાથી તે રિસાઈ વિદેશ ચાલ્યો ગયો.

ચંદ્ર વિદેશમાં ભ્રમતો અનુક્રમે રત્નપુરનગરના ઉદાનમાં આવ્યો. ત્યાં એક મુનિને જોઈ તેમને નમસ્કાર કરી તેમની આગળ બેઠો. મુનિએ કથાધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો.

જીવદયાનો ઉપદેશ સાંભળી બોધ પામેલા ચંદ્રે સંગ્રામ સિવાંય પચિંદ્રિય જીવનો વધ ન કરવાનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો. તે પછી તે રત્નપુરનગરના રાજા જયસેન નરપતિની સેવા કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તે રાજાનો વિદ્યાસુ થવાથી એક દિવસે રાજાએ ખાનગીમાં કહ્યું. કુંભ નામનો સામંત મહા બળવાન અને અભિમાની થઈ ગયો છે મારે ગુસ્સે રીતે ત્યાં જઈને એને મારી નાખ.” રાજાનાં વચન સાંભળી ચંદ્ર બોલ્યો.

“મહારાજ ! એ પાપ મારાથી નહીં થાય, સંગ્રામ સંવાય કોઈ પણ પ્રાણીવધ ન કરવાનો મેં ગુરૂ પાસે નિયમ

બહુ કરેલો છે.” ચંદ્રનાં વચનથી રાજા ખુશી થયો ને તેને પોતાનો અંગરક્ષક બનાવ્યો. સામંતકન્યા પરણાવી અને સુખી કર્યો-પોતાના પુત્ર જેવો કર્યો.

અન્યદા મોટું સૈન્ય લઇને ચંદ્રે કુંભરાજને પડકાર્યો. અભિમાની કુંભરાજ તેની સામે આવ્યો, બન્નેનો રણ-સંગ્રામ પૂરજોસમાં ચાલ્યો, એ યુદ્ધમાં ચંદ્રે કુંભરાજને પકડી બાંધી જયસેન રાજાની સમક્ષ હાજર કર્યો. રાજાએ પોતાની આજ્ઞા મનાવી કુંભરાજને છોડી દીધો ને ચંદ્રનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો. તે પછી ચંદ્રકુમાર પણ સુખમાં દિવસો પસાર કરતો હતો.

યુવરાજપદથી અસંતુષ્ટ શૂરકુમાર પિતાને મારીને તેના રાજ્યની ઈચ્છા કરતો અતુકૂળ સમયની રાહ જોવા લાગ્યો.

એક દિવસે રાત્રીને સમયે શૂરકુમારે રાજાના શયન-શુદ્ધમાં ઘુસી જઈ રાજા ઉપર તલવાર ચલાવી દીધી. એ ધસારાથી જાગ્રત થયેલી રાણીએ બ્રુમાબ્રુમ કરવાથી ચોકી-દારો દોડી આવ્યા. તેમણે નાશી જતા ખુનીને પકડી દીધો. નિશાસમયે આરક્ષકોએ બાંધેલો તે ખુની પ્રાતઃકાળે શૂરકુમાર તરીકે માલુમ પડવાથી રાજા આગળ વાત કરી, ઘાની પીડાથી દુઃખી થતા રાજાએ પુત્રને દેશ-નિકાલ કર્યો.

ત્યાર પછી તરત જ રાજાએ મંત્રીઓની સાથે એકમત થઈ ચંદ્રકુમારની તપાસ કરાવી, તેને તેડાવી રાજપાટ સોંપી દીધું. તે પછી થોડા દિવસે રાજા વેદનાથી મૃત્યુ પામી ગયો.

રાજા મૃત્યુ પામીને વાઘ થયો. શૂરકુમાર પિતાનો ઘાત કરી કલંકિત થયેલો અને જંગલમાં કુકર્મ કરી

આજીવિકા ચલાવતો હતો તેને પેલા વાઘે એક દિવસે મારી નાખ્યો, તે મરીને લિલ્લ થયો, એક દિવસ તે લિલ્લ વનમાં ગયો તેને પણ પેલા વાઘે મારી નાખ્યો. એ લિલ્લના કુંડળીઓએ વાઘનેય મારી નાખ્યો. બન્ને મરણ પામીને અટવીમાં કલભ અને વરાહ થયા.

પૂર્વના વેરથી બન્ને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તેમને કોઈ શિકારીએ મારી નાખ્યા. મરણ પામીને બન્ને કલભ થયા, પોતાના ટાળામાંથી ભ્રષ્ટ થયેલા તેઓ બંને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. લિલ્લોએ યુક્તિથી તેમને પકડી લીધા ને ચંદ્રરાજને અર્પણ કર્યા. ત્યાં પણ યુદ્ધ કરતા તેઓને રાજાએ મહા-મુરકેલીએ જીત કર્યા.

એ સમયે ત્યાં કેવલી ભગવાન સમવસર્યા, તેમનો ઉપદેશ સાંભળી રાજાએ આ બંને હસ્તિઓનો વૃત્તાંત પૂછ્યો.

કેવલી ભગવાનના મુખથી એ કલભયુગલનો વૃત્તાંત જાણી વૈરાગ્ય પામેલા ચંદ્રરાજાએ પોતાના પુત્રને ગાઢી ઉપર બેસાડી ચારિત્ર બ્રહ્મણ કર્યું. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળીને તે સ્વર્ગ ગયો.

પેલા બન્ને ગળે-કલભો ક્રોધથી ધમધમતા મરણ પામીને પ્રથમ નરકે ગયા. ત્યાં પરમાધામી કૃતવેદના, ક્ષેત્રકૃતવેદના અને અન્યોઅન્યકૃત વેદના ઘણા કાલ પર્યંત ભોગવીને વારંવાર અનેક કુયોનિમાં ભ્રમણ કરશે, માટે હે શ્રાવિકાઓ! હિંસાથી થતા દોષો અને દયાથી થતા ગુણોને જાણી તમે હિંસાનો ત્યાગ કરો.” મુનિ દયાનો ઉપદેશ આપીને વિરમ્યા.

મુનિના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામેલી તે સ્ત્રીઓએ પહેલું સ્થુલપ્રાણાતિપાત વિરમણ અણુવ્રત અંગીકાર કર્યું. જીવ-

હ્યાંપી પ્રતના આરાધવાથી મેં વિચાર કર્યો, “આ મુનિએ સારું કર્યું, કારણ કે આ સ્ત્રીઓ કદાચ કોપાયમાન થઈ જશે તો પણ હવે મારું અનિષ્ટ કરી શકશે નહિ. જેથી આ મુનિને મારે દરેક અંગમાં પાંચપાંચ પ્રહાર કરવા હતા તેમાંથી એક ઓછા કરી હવે ચારચાર પ્રહાર કરીશ.”

૪

મૃધાવાદ વિરમણપ્રત.

એ મુનિએ ત્યારપછી આગળ ચલાવ્યું. “હે શ્રાવિ-કાઓ ! તણ વર્ગને મુખકારી તેમજ સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનારી સત્યભાષા તમારે બોલવી. કારણ કે સત્યવાદી સર્વને પ્રિય તેમજ વિશ્વાસપાત્ર હોય છે. દેવતા અને દાનવો પણ એની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે, તો માનવીની તો વાતજ શી ?

સત્યવાદીને જલ, અગ્નિ આદિ તેમજ બીજી દિવ્ય વસ્તુઓ પણ અનિષ્ટ કરતી નથી. લોકો પણ તેના નિર્મલ યશનો ચારે બાજુએ વિસ્તાર કરે છે.

જેવી રીતે સત્ય વચન અનેક લાભને કરનારું છે તેવી રીતે અસત્ય વચન નિંદનીય છે. જુઠ-બોલનારાનો માતા, પિતા, ભાઈ કે મિત્રો કોઈ વિશ્વાસ કરતા નથી. અલીક વચન બોલનારા જીવો મુખના રોગવાળા, અનાદેય કર્મ-વાળા મુંગા, દુઃસ્વરવાળા થાય છે. અસત્યબોલનારા જીવોને જીલ્લા છઠ્ઠાદિ દુઃખો પણ સહન કરવાં પડે છે, વધારે શું કહીએ અનૃતભાષી જનો-ખલ પુરૂષો સર્પ સમાન કદા છે. માટે હે વિવેકશાસિની ! તમારે ક્રોધ, લોભ, ભય કે હાસ્યથી પણ કદાપિ જુઠું બોલવું નહિ.

સત્ય બોલનાર પ્રાણી કોઇને પણ ઠગતો નથી. ધન્યની માફક સરળ સ્વભાવી થઇને સર્વનો વિશ્વાસ મેળવે છે, ત્યારે ધરણની માફક અલીકલાષી પોતાને અને પરને ઠગી મનુષ્યભવ હારી જાય છે.

“એ ધન્ય અને ધરણ કોણ હતા ? અને તેઓએ શું કર્યું ? તે જરા સ્પષ્ટતાથી કહો.” એમ સ્ત્રીઓના પૂછવાથી મુનિ બોલ્યા.

આ વિજયના મુનંદન નામે નગરમાં સુદત શ્રેષ્ઠિના ધન્ય અને ધરણ નામે બે પુત્રો હતા. ધન્ય સજ્જન, સૌમ્ય પ્રકૃતિવાન, સત્યવાદ અને પ્રિયંવદ હોતો ત્યારે ધરણ એથી વિપરીત હોતો. ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવવાળા હોવા છતાં એ બન્નેમાં ગાઢ સ્નેહ હોતો.

એકદા ધરણે વિચાર કર્યો. “આ ધન્યની ઇચ્છાત આખરે સારી હોવાથી મારો કોઈ ભાવ પૂછતું નથી. ને એ જીવે છે ત્યાં લગી મારો ભાવ કોઈ પૂછવાનું નથી. તો એનો ઉપાય કઈ તો બોટુંય શું ?” એમ વિચારતા ધરણે માયા વડે કરીને મીઠું મીઠું બોલતાં એકાંતમાં ધન્યને કહ્યું.

“હે ભાઈ ! તું મને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય છે તો મારો એક મનોરથ તું પૂર્ણ કર, કે આપણે પરદેશ જઈને પોતાની શક્તિથી ધન ઉપાર્જન કરીએ, કેમકે ધન વગર લોકમાં માન મલતું નથી. લોકમાં પણ કહ્યું છે કે દરિદ્રી, વ્યાધિવાળો, મૂર્ખ, પ્રવાસી અને પરાધીન આજીવિકાવાળો એ પાંચે જગતમાં જીવતા છતાં મરેલા છે.

વાઘ અને હાથીઓથી ભરપૂર વનમાં રહેવું સારું, જૂક્ષનાં પાંદડાં કે ફલ, ફુલ ખાઈને રહેવું સારું, તૃણના સંધારા પર શયન કરવું સારું, તેમજ વનમાં રહીને ઝાડની

છાલનાં વસ્ત્ર પહેરવાં સારાં પણ પોતાના કુટુંબીજનોની મધ્યમાં ધનરહિતપણે રહેવું સારું નથી.

માટે હે બંધો ! પરદેશમાં જઈ આપણે ધન ઉપાજન કરીએ, કારણ કે નિર્ધન અને મૃતકમાં મને તો કાંઈ તકાવત લાગતો નથી. મૃતકને જેમ કોઈ જોતુ નથી તેમ નિર્ધન તરફ પણ કોઈ નજર કરતું નથી.”

ધરણની આ પ્રમાણેની પરદેશગમનની વાત સાંભળીને ધન્ય બોલ્યો. “બંધો ! તારી વાત તો ખરી છે પણ મહેનત વગર ધન શી રીતે મળે ?”

ધન્યની વાત સાંભળી ધરણ બોલ્યો. “અરે બંધુ ! ધન પેદા કરવું એ તો મારે હાથા હાથનું કામ છે જે પરસેવો ઉતારી મહેનત કરી પેદા કરવામાં વાર છે પણ કોઈનો કાન તોડવો, કોઈની ગાંઠ છાડવી, કે ખીસ્સાં કાતરવાં, ખાતર પાડવાં, ચોરી કરવી આદિ ઉપાય વડે કરીને ધનને આપણે ઉપાજન કરશું.” તેની વાત સાંભળી ધન્ય ચોંક્યો.

“શાંતં પાપં ! શાંતં પાપં ! આ પ્રકારનું દુષ્ટવચન તું કરીને ના બોલ. ‘પરવચન’ મહા પાપ” એ શું તું ભૂલી ગયો ? એની વિચારણા કે એ સંબંધી વાતચીત કરવી તે પણ સંતાપને કરનારી થાય છે માટે દેવગુરું સ્મરણ કરી એ પાપનું નિવારણ કર.”

પોતાના કથનની વિપરીત અસર થતી જાણીને ધરણ ધન્યની વાતને અંગીકાર કરી પોતાની વાતની દિશા ફેરવતો બોલ્યો—“એવા અકાર્યથી ધન પેદા થતું નથી મેં તો ફક્ત તારી પરીક્ષા કરવા માટે કહ્યું હતું કે એ વાતમાં તું સંમતિ આપે છે કે નહિ. પરદેશમાં કોઈક ધનવાનની સેવા કરી તેની પાસેથી દ્રવ્ય લઇને આપણે વ્યાપાર કરશું” ધરણે એ રીતે ધન્યને વિશ્વાસ પમાડી પરદેશ

ગમનની વાત કબુલ કરાવી. તે પછી એક દિવસે માતા પિતાને કહ્યા વગર તેઓ ખાનગી રીતે નગરમાંથી નિકટી ગયા.

માર્ગમાં જતાં ધરણે વિચાર કર્યો. “ખોટા ભાઈ કદાચ પાછા ઘેર જાય તો તે સાફ નહિ. માટે એ ઘેર ન જાય એવો ઉપાય કરું.” એમ ચિંતવીને ધરણ બોલ્યો-હે ભાઈ ! જગતમાં મનુષ્યનો ધર્મે જય છે કે પાપે જય. ”

ધરણની વાત સાંભળી અચંબો પામી ધન્ય બોલ્યો, “અરે શું તું એટલુંય નથી જાણતો કે જગતમાં ધર્મે જય અને પાપે ક્ષય છે. ”

“અરે આતો તમે જગતની ઉક્તિ કહી છે પણ તત્વ તો તમે જાણતા નથી. આજકાલ જય તો પાપથીજ થાય છે ધર્મથી નહિ. ” ધરણે પોતાનો કક્કો ખરે કરવા માંડ્યો.

બન્ને ભાઈઓ એ રીતે વિવાદ ચડ્યા ત્યારે ધરણે કહ્યું કે, “આગળ જે ગામ આવે ત્યાં લોકોને પૂછી આપણે નિર્ણય કરીશું પણ એમાં જે ખોટા પડે તે જીતનારને એક લોચન આપે. ”

ધન્યે તે વાત કબુલ કરી. “જે કે મારો પક્ષ સાચો છે છતાં હું નાના ભાઈનું લોચન લઈશ નહિ. ” વિચાર કરતા તેઓ આગળ ગયા ત્યાં એક ગામ આવ્યું. એ લોકોએ કહ્યું કે, ભાઈ આજે તો પાપ થકી જય દેખાય છે ધર્મથી નહિ. ” આ અજ્ઞાની અને મૂર્ખ લોકોની વાણી સાંભળી ધરણ રાજ થયો.

બીજે દિવસે ત્યાંથી આગળ જતાં તેમણે માર્ગમાં બીજી ચક્ષુતું પણ કરીને આગળ જતાં કોઈ ગામ આવ્યું ત્યાં લોકોને પૂછ્યું, તો તેઓ પણ બોલ્યા કે “આજે તો ધર્મી સીદાય છે ત્યારે પાપીના પોઆર છે પંડિત પુરુષ

વિચાર શીલ અને ચિંતાતુર હોય છે ત્યારે મૂર્ખ સુખેથી જીવે છે. સજ્જન સંતાપ પામે છે ત્યારે દુર્જન વિલાસ કરે છે. દાતાર નિર્ધન હોય છે ત્યારે ધનવાન કૃપણ છે એ જગતની વિચિત્રતા નથી તો શું ? લોકો બોલ્યા-

તેથીજ પાપનો જય છે ધર્મનો નહિ.” એવી અજ્ઞાની લોકોની વાણી સાંભળી ધરણ ખુબ પ્રસન્ન થયો ને બન્ને આગળ ચાલ્યા.

માર્ગમાં ધરણ બોલ્યો “હે ભાઈ ! મારાં બન્ને નેત્રો મને આપી દે અથવા તો સરત કરી નથી એમ કહે.” ધરણની નફ્ટાઈ પ્રકાશવા માંડી.

તેનું વચન સાંભળી ધન્ય બોલ્યો. “મેં શરત કરેલી ના શીરીતે કહેવાય ? હું શરત પ્રમાણે નેત્રો હારી ગયો છું તો તું તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કર.”

પાપી ધરણે આકડાનું દૂધ આંખમાં ભરીને તેનાં બન્ને નેત્રો ફેડી નાખ્યાં. ધન્યને એ રીતે અંધ બનાવી કપટી ધરણ વિલાપ કરવા લાગ્યો “અરે ! અરે ! મેં પાપીઆએ આ શું કર્યું ? મોટા ભાઈને મેં મોટો અનર્થ કર્યો, સંબંધીઓને હું શું મોં બતાવીશ ?”

વિલાપ કરતા ધરણને શાંત કરતો ધન્ય બોલ્યો-અરે ભાઈ ! એ બધો કર્મનો વિલાસ છે એમાં તારે ખેદ કરવો નહિ.”

વાતો કરતા બન્ને આગળ ચાલ્યા. તેટલામાં સહસા ધરણ બોલ્યો. અરે ભાઈ ! સિંહ આપણને હણવાને ધસી આવે છે હવે શું થશે.”

“તો તું શીઘ્ર નાસી જ ને આપણા કુળનું રક્ષણ કર.” ધન્યે એને તુરત નાશી જવાની પ્રેરણા કરી. દુષ્ટ ધરણે ધન્યની વાતનો તરતજ અમલ કર્યો. પોતાને કૃત

કૃત્ય માનતો ધન્યને છાડી પોતાના ગામ તરફ નાશી ગયો.
અંધ થયેલો ધન્ય જંગલમાં આમ તેમ ભટકતો એક
મોટા વૃક્ષની નીચે આવીને બેઠો. એને તો હવે રાત્રી ને
દિવસ સરખાજ હતા. તે અંધ હોવા છતાં તેમજ
ધરણે છતરીને નેત્રો હરવા છતાં એના વિચારો કેવા ?
“આહા મારો ભાધ એકાકી ક્યાં ગયો હશે ? તેનું શું
થયું હશે ?”

નાના ભાધના કુશલ માટે શોક કરતા ધન્યને જ્ઞાનથી
બાણીને વન-દેવતા પ્રગટ થઈને બોલી “અરે ધન્ય !
દુર્જન શિરોમણિ અને ભ્રાતૃદ્રોહ કરનાર એ ધરણની
ચિંતાથી સર્થું હવે ! નેત્ર રોગને નાશ કરનારી આ ગુટિકા-
કાને ગ્રહણ કર. ” ગુટિકાને ધન્યના હાથમાં આપી દેવી
પોતાને સ્થાનકે ગઈ.

દેવી ગયા પછી ધન્ય ગુટિકાના અંજનને પોતાની
આંખમાં અંજન કરવા લાગ્યો કે તુરંતજ દેવીના પ્રભાવ
થી ધન્ય દિવ્ય નેત્રો વાળો થઈ ગયો. રાત્રી ત્યાં વ્યતીત
કરી તે દેવીમાં ભક્તિવાળો ધન્ય ત્યાંથી આગળ ચાલતાં
અનુક્રમે સુભદ્રનગરમાં આવ્યો.

સુભદ્રનગરમાં ભમતા ધન્યે પટલ વાગતો સાંભળ્યો.
રાજપુરુષો ચકલે ચકલે ઉદ્ધોષણ કરતા હતા કે, જે
રાજકુમારીના નેત્રોને સબ્જ કરશે તેને રાજ અર્ધ રાજ્ય
અને રાજકુમારી પણ આપશે.”

ધન્યે એ ઉદ્ધોષણ સાંભળી પટલનો સ્પર્શ કર્યો.
પેલી દેવીની આપેલી ગુટિકાથી રાજકુમારીને દિવ્ય નેત્રો-
વાળી બનાવી દીધી. ધન્યની કૃતિથી અબ્બયખ થયેલા
રાજાએ પોતાની પુત્રી પરણાવી રાજ્યનો અર્ધભાગ આપી
પોતાના સરખો કરી દીધો. સત્યના પ્રભાવથી આખરે પણ
ધન્ય રાજસુતા તેમજ રાજ્ય મેળવીને સુખી થયો.

એક દિવસે ધન્ય રાજસભામાંથી પાછો ફરતો હતો ત્યારે દીલાંટપકાં કરેલો એક લિશ્તુક મળ્યો. “ સુનંદપુરથી આવેલા આ વિપ્રને કંઈક દક્ષિણ આપો. ” એ લિશ્તુકે એની આગળ પ્રાર્થના કરી.

પોતાના નગરનો આદ્યજ્ઞ જાણી ધન્ય તેને પોતાને ઘર તેડી લાવ્યો. મોઢક વગેરેથી એને તૃપ્ત કરી માતા પિતાના કુશલ સમાચાર પૂછ્યા. ઉત્તમ વસ્ત્ર અને પોતાના નામની મુદ્રિકા આપી એને વિદાય કર્યો. વિપ્રે સુનંદપુર આવીને ધન્યના માતા પિતાને ધન્યનો લેખ આપી કુશલ સમાચાર કહ્યા. ધન્યની કુશળતા તેમજ રાજ્ય પ્રાપ્તિથી પિતાએ ખુશી થઈ વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો.

ધન્યની કુશળતા અને રાજ્યપ્રાપ્તિથી પાછી ધરણને ચિંતા થઈ. “ અરે ! એવા ભયંકર જંગલમાં એ જીવતો રહ્યોજ શી રીતે ? રાજ્ય લક્ષ્મી અને રાજ્ય સુતા પરણ્યો એ તો નવાઈની વાત ! જે અહીં આવશે તો મારી વાત ખુલ્લી પડી જશે, માટે ત્યાં જઈ એનો કંઈક ઉપાય કરવા દે. ”

માતા પિતાની રજા લઈ લાઘને જોવાના બહાને તે ધરણ સુલદ્રનગર આવીને લાઘને મલ્યો ધન્ય પોતાના લાઘને મલવાથી ઘણો ખુશી થયો ધન્યની સમૃદ્ધિ જોઈ ધરણ વિચાર કરવા લાગ્યો “ ધર્મનો જય, આ જગતમાં સત્ય છે તે જોકે ધન્યના દષ્ટાંતથી સાબિત થયું છે. છતાં હું કંઈક એવું કરું કે જેથી એની સમૃદ્ધિ બધી હવામાં ઉડી જાય ને દુઃખી દુઃખી થઈ જાય. ”

મનમાં વિચારને ગોપવી એણે થોડો કાલ પસાર કર્યો. નગરમાં રાજ વગેરે સર્વનો ધરણ માનિતો થયો, ધન્યનો ભાઈ હોવાથી નોકર, ચાકર તેમજ નગરના લોકો પણ

એને માન આપવા લાગ્યા. એક દિવસે ખાનગીમાં રાજને કહેવા લાગ્યો. “મહારાજ ! આપ બુદ્ધિમાન છતાં પણ આપને ધન્ય ઠગી ગયો.”

ધરણીની વાણી સાંભળી વિસ્મય થઇને રાજાએ અભય વચન આપીને ધરણીને પૂછ્યું. “કહે સત્ય વાત શું છે.”

“સ્વામી ! ધન્ય તો ચંડાળનો પુત્ર છે. દુરાચારી હોવાથી રાજાએ એને નગર બહાર કાઢી મુકેલો તે આપના નગરમાં આવી આપને ફસાવી ગયો.” ધરણીની વાત સાંભળી રાજા ચમક્યો.

“ધરણ ! એ વાત નગરમાં તું કોઈને કહીશ નહિ. હું એવું કરીશ કે જેથી ધન્યના સ્થાનકે તને સ્થાપન કરી માલમાલ બનાવીશ.” રાજાની વાત સાંભળી ધરણી ખુશાલીનો તો કંઈ પાર રહ્યો નહિ.

નિશા સમયે રાજાએ ધન્યને મારી નાખવાને ધન્યના મકાનમાં ગુપ્ત રીતે મારાઓ મૂક્યા. મધ્ય રાત્રીને સમયે અચાનક ધન્યના મસ્તકમાં વેદના થવાથી ધન્યનો વેશ ખેંચીને ધરણ રાજસભામાં જવાને પ્રાતઃકાળે નિકળ્યો, તેને પેલા મારાઓએ મારી નાખ્યો ને ત્યાંથી છપાંચ ગણી ગયા.

ભાઇના શોકથી વ્યાકુળ થયેલો ધન્ય શોકથી નિવૃત્તિ પામ્યો નહિ ત્યારે રાજાએ એના ભાઇની કુટિલતાની બધી વાત સમજવી શોક મુક્ત કર્યો. ધીરે ધીરે શોકનો ત્યાગ કરતો ધન્ય સુખમાં કાલ વ્યતિત કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે વિજય કેવલી ભગવાન ત્યાં સમવસર્યા. રાજાદિક સર્વે તેમને વાંદવાને આવ્યા, તેમને વંદન કરી તેમની ધર્મદેશના સાંભળી ધન્યે અવસર મેળવીને પૂછ્યું.

“ભગવાન ! મારો ભાઈ નિષ્કારણ મારી ઉપર દ્રેષ કરતો હતો તેનું કારણ શું ? તે મરણ પામીને ક્યાં ગયો ? તે આપ કહો.”

ધન્યના જવાબમાં કેવલીભગવાન બોલ્યા. “તું નામ શકી જેવો ધન્ય છે તેવો અર્થથી પણ છે. સત્યવાદી અને જનમાન્ય તારામાં ને એનામાં બહુ ફેર છે. પરલવના વેરથી આ ભવમાં ધરણ તારો ભાઈ હોવા છતાં દ્રેષી થયો હતો, તે મરીને માતંગની પુત્રી થયો છે. યૌવન-વયમાં એને ચંડાલ સાથે પરણાવી. તે સર્પ દંશથી મૃત્યુ પામીને હાલમાં તે ધોળીની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો છે. દુર્ગંધ, દુઃસ્વર, મુંગી, ખેરી, કૂચવાળી એવા અનેક દોષોથી ભરેલી અત્યારે છે.” સંસારના સ્વરૂપથી ભય પામેલો ધન્ય મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યો.

કેવલી ભગવાનની વાણી સાંભળી વૈરાગ્ય પામેલા ધન્યે યોતાના પદ ઉપર પુત્રને સ્થાપન કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી દેવલોકે ગયો. પરંપરાએ ધન્ય યોતાના સત્યપણાથી મોક્ષની લક્ષ્મીને વરશે.

પેલો ધરણ યોતાની દુર્બુદ્ધિથી અનેક જીવ અને કુકર્મને કરતો ભવાટવીમાં ઘણો કાલ ભમશે. માટે હે ધર્મ-શીલાઓ ! સત્ય અને અસત્યના ગુણ દોષ જાણીને અસત્યનો ત્યાગ કરી સત્યને ગ્રહણ કરો. મુનિ બીજ પ્રતનું વિવેચન કરી દષ્ટાંતથી તે સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ કરીને વિરમ્યા. એ મુનિની દેશના સાંભળીને સ્ત્રીઓ ઘણી ખુશી થઈ છતી ગુરૂ પાસે બીજી અણુપ્રત અંગીકાર કર્યું.

તેમની આ પ્રમાણેની રૂઢી ભાવનાથી હે કુમાર ! એ વિચાર કર્યો કે. “મુનિએ આતો સારું કર્યું. તેઓ હવે મારાથી કંઈ પણ છુપાવી શકશે નહિ. કંઈ પણ જીવું

ખોલીને તે હવે મને છેતરી શકશે નહિ. મારે આ મુનિને મારે જે દરેક અંગમાં ચાર ચાર પ્રહાર કરવાના હતા તેમાંથી એક એક પ્રહાર આછો કરી હવે હું તેમને પ્રત્યેક અંગે ત્રણ ત્રણ પ્રહાર કરીશ. યે યે પ્રહારનો મેં ત્યાગ કર્યો. આ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને પ્રચ્છન્નપણે ઉભેલો હું હવે સુરસુંદર મુનિ આગળ શું બોલે છે અને સ્ત્રીઓ ઉપર તેની શું અસર થાય છે તેની પ્રતીક્ષા કરતો-વાટ જોતો ઉભો રહ્યો.

પ

ત્રીભુવં સ્થુલઅદત્તાદાનવિરમણુવત.

“હે શ્રાવિકાઓ ! અદત્તાદાન સંબંધી વ્યાખ્યા સાંભળો. ડાહ્યા પુરૂષો ક્યારે પણ કોઈનું હરામનું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરતા નથી. ભગવાને ચૌર્યકર્મને પાપનું મૂળ કહેલું છે. કોઈ જીવને પ્રહાર કર્યો હોય તેની વેદના કરતાં તેના સર્વસ્વ હરણની વેદના તેને અધિક દુઃખી કરે છે, મારે ખાસ કાળજી રાખીને પણ બીજાના દ્રવ્યનું હરણ કરતાં અટકવું.

આ લોકમાં પણ એ પાપનાં ફલ વધ, બંધન કે કારાગ્રહમાં પૂરાઈને ભોગવવાં પડે છે. હાથ પગનો છેદ થાય છે. ક્વચિત એ પાપનાં ફળ શૂળી ઉપર ચઢીને પણ ભોગવવાં પડે છે. પરભવમાં દાસપણું, દારિદ્ર્ય તેમજ તિર્યચગતિમાં જઈને પણ ભોગવવાં પડે છે. પરદ્રવ્યના હરનારા નારકીમાં પણ ઉત્પન્ન થઈને ત્યાં વિવિધ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરે છે.

પરદ્રવ્યનો ત્યાગ કરનારાનું ધન આલોકમાં પણ વૃદ્ધિ પામે છે. તેમનાં ગમે તેવાં વિષમકાર્ય પણ આ

પ્રતના મહિમાથી સિદ્ધ થાય છે, પરલોકમાં અનગળ દ્રવ્યના ભોક્તા થઇ તેને પુષ્કળ લાભ મળે છે. ચોરીના નિયમ ઉપર સિદ્ધત્ત અને કપિલતું દષ્ટાંત બોધદાયક છે તે સાંભળવાથી તમને લાભ થશે.

શ્રાવકાઓના પૂછવાથી મુનિએ તે સિદ્ધત્તનું આખ્યાન કહેવા માંડ્યું. આ વિજયમાં વિશાળા નામની નગરીને વિષે માતૃદત્ત અને વસુદત્ત નામના બન્ને વણીક મિત્રો અલ્પરૂદ્ધિવાળા ને સામાન્ય આજીવિકા ચલાવતા રહેતા હતા. માતૃદત્તે ત્રીજું અણુવ્રત ગ્રહણ કરેલું હોવાથી ન્યાયથી વ્યાપાર કરી દ્રવ્ય મેળવતો અને કોઇને ઠગવાની વૃત્તિ રાખતો નહિ.

વસુદત્ત બોટાં તોલ, માપ વગેરે રાખી ઓછું આપીને વધારે પડાવી લેવાની કુટનીતિને ધારણ કરતો વ્યાપારમાં ખુબ પ્રપંચ સેવતો હતો. એવો પાપ વ્યાપાર કરવા છતાં પણ વસુદત્તનું ધન તો વૃદ્ધિ પામ્યું નહિ પણ પાપ તો વધ્યું હતું, એની એ બિચારાને શી ખબર હોય ?

અન્યદા તે બન્ને મિત્રો થોડાંક કરીયાણાં લઇને વ્યાપાર કરવા માટે પુંડ્રપુર નગરમાં ગયા. ત્યાં વસુદેવ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેના ભંડાર માટે એક ભંડારીનો જરૂર હતી, પણ તેને વિશ્વાસપાત્ર ભંડારી ન મલવાથી સારા ભંડારીની પરીક્ષા માટે માર્ગમાં એક રત્નજડીત કુંડળ સુભટ્ટા પાસે મુકાવ્યું ને આભુખાભુ સુભટ્ટા છુપાવી દીધા. રાજાના ભયથી નગરના લોકોએ તો એ કુંડળને ગ્રહણ કર્યું નહિ. કેમકે જાણી જોઇને કોણ મૂર્ખ હોય કે આકૃતને તોતરે ?

માર્ગમાં આવતા પેલા બન્ને મિત્રોએ એ કુંડલ જોવાથી વસુદત્તની દાઢ વળગી. “વાહ! શું મળહનાં

કુંડળ છે એ ! લક્ષ્મી તો કાંઈ અમારી વાટ જ જોઈ રહી છે ને ?” કોઈને નહીં જોવાથી વસુદત્ત કુંડલ લેવાને દોડ્યો. તેને માતૃદત્તે વાર્યો, “મિત્ર ! આ વિષતુલ્ય કુંડલને લઈશ નહીં”. એને નિવારી બન્ને આગળ ચાલ્યા. માતૃદત્તે વસુદત્તને બોધ માટે એક દષ્ટાંત કહ્યું.

કોઈએક નગરમાં દેવ અને યશસનામે બે વણીક સરખો વ્યાપાર કરી ગુજરાન ચલાવતા હતા. દેવ અદત્તાદાનના નિયમવાળો હતો ત્યારે યશ નિયમ રહિત હતો. એક દિવસ બન્ને થોડીઘણી મુડી સાથે લઈને પરદેશ ચાલ્યા.

માર્ગમાં એક કુંડલ પડેલું બન્નેએ જોયું પણ નિયમ-સંગના ભયથી દેવે તો એના સામુય જોયું નહિ. જ્યારે યશે એ લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ત્યારે એને દેવે અટકાવી દીધો. દેવની લજ્જાથી યશ કુંડલ ન લેતાં આગળ ચાલ્યો. છતાં દેવથી ગુસ્સે રીતે તે કુંડલ ગ્રહણ કરીને તેની સાથે ચાલ્યો.

યશ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે “નિસ્પૃહ એવા આ દેવને ધન્ય છે. જો કે એ જાણતો નથી છતાં આ કુંડલનાં કરીયાણાં ગ્રહણ કરી હું અર્ધ લાગ દેવને આપીશ.” તે પછી કોઈક નગરમાં તેઓ પહોંચ્યા, ત્યાં કુંડલ વેચી ઘણું દ્રવ્ય લઈને કરીયાણાં ખરીદ્યાં, તેના વિભાગ પાડી જ્યારે દેવને સમજણ પાડી આપવા લાગ્યો તો દેવે તે લેવાની ના પાડી ને પોતાની મૂડીનાં જે આવ્યાં હતાં તે ગ્રહણ કરી લીધાં.

તે રાતના યશના મકાનમાં ઘાડ પડી ને કરીયાણા સહિત બધું હુંદાઈ ગયું. દુઃખી થયેલો યશ દેવ પાસે આવ્યો ને રડવા લાગ્યો. તેની દુઃખી દશા જોઈ દેવ બોલ્યો, “મિત્ર ! અન્યાયથી મેળવેલ પદાર્થ મહા અનર્થને કરે

નારો થાય છે તે તું પ્રત્યક્ષ જો, ને અદ્વૈતાદાનનો નિયમ પ્રહણ કર.”

દેવના કહેવાથી યશ પણ તે નિયમ અંગીકાર કર્યો. બીજે દિવસે દૂરદેશના વ્યાપારીઓ કરીયાણું ખરીદવા આવ્યા. એ વ્યાપારમાં દેવને ખમણો લાભ થયો તે જોઈને યશ સત્યશ્રાવક થયો. માટે હે વસુદત્ત ! ન્યાયથી દ્રવ્ય મેળવનારનું કલ્યાણ થાય છે. અન્યાયથી નહિ. “માતૃદત્તે દક્ષાંતપૂર્વક વસુદત્તને ઉપદેશ કર્યો”.

સારી રીતે ઉપદેશપૂર્વક નિવારવા છતાં વસુદત્તે એ કુંડલ ગુપચુપ ઉપાડી લીધું તેથી પ્રચ્છન્ન રહેલા રાજપુરૂષોએ તરતજ એને પકડી લીધો. જેથી માતૃદત્ત ખુબ દુઃખી થયો ત્યારે એ રાજપુરૂષોએ એને સમજાવ્યો. “ઉત્તમ ! તમે ખેદ ના કરો. રાજ તારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને તને ધનામ આપશે”.

“તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મારા આ મિત્રને મુક્ત કરો. એટલે મને ધનામ મળ્યું એમ સમજાશ, વધારે ધનામની મારે જરૂર નથી. બાલ્યસ્વભાવથી આટલો ગુન્હો વસુદત્તનો માફ કરો.” માતૃદત્તે રાજપુરૂષોને વિનંતિ કરી.

રાજપુરૂષો વસુદત્તને મુક્ત કરીને બોલ્યા. “હે મહાપુરૂષ ! તારા વચનથી અમે આને છાડી દીધો પણ તું એક વાર રાજની આગળ ચાલ.”

રાજપુરૂષોએ માતૃદત્તને રાજની સમક્ષ હાજર કરી સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. રાજએ તેની હકીકતથી આહિતગાર થઈ તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈને પોતાના ભંડારનો તેને ઉપરી-ભંડારી-કેશાધ્યક્ષ બનાવ્યો. માતૃદત્ત પોતાના નિયમમાં અચળ રહેવાથી રાજની કૃપા મેળવી સુખી થયો.

માતૃદત્ત અતુકમે સમાધિ પૂર્વક મૃત્યુ પામીને આજ

વિજયમાં ચંદ્રાલા નગરીના શ્રેષ્ઠી પુરંદરને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ સ્થાપન કર્યું સિદ્ધહત્ત. તે કળામાં કુશલ થઈને અનુક્રમે યૌવનવયમાં આવ્યો.

વસુદત્ત પણ કુકર્મથી આશુવિકા ચલાવતો મરણ પામીને કોઈ આશ્મણના કુળમાં ઉત્પન્ન થયો તેનું નામ કપિલ. દરિદ્રી હોવા છતાં કપિલને એના માતાપિતાએ પરણાવ્યો તેની સાથે વિષયસુખ ભોગવતાં તેને બહુ પુત્રો થયા.

માતાપિતાના મરણ પામવા પછી દારિદ્રથી દુઃખી થયેલો કપિલ સ્ત્રીના તિરસ્કારથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને આદ્યો ગયો. પણ પાપના ઉદયથી તેને કાંઈ લાભ થયો નહિ-દુઃખી દુઃખી થઈ ગયો.

પારાવાર દુઃખમાં ભટકતા એ કપિલને એક દિવસે કોઈ કાપાલિક સાથે ભેટો થયો. ધનનો અર્થ જાણીને કપિલને તે કાપાલિકે કહ્યું. “જો તારે ધનનીજ જરૂર હોય તો ચંદ્રાલા નગરના ઉદ્યાનમાં રહેલી આશાપૂરિકા દેવીની આરાધના કર, તો તારી આશા સફલ થશે.”

કાપાલિકનાં વચન સાંભળી કપિલ ચંદ્રાલા નગરીએ આવી પુષ્પાદિકથી દેવીની પૂજા કરી ધ્યાન, મૌન અને ઉપવાસથી દેવીની આરાધના કરવા લાગ્યો, ત્રણ દિવસ વહી ગયા ત્યારે રાત્રીને સમયે દેવી બોલી. “તું શા માટે અહીં બેઠો છે?”

“ધન માટે” કુકર્મમાં કપિલ બોલ્યો.

“કોઈ દિવસ તે કોઈને કાંઈ આપ્યું છે કે તું ધન માગે છે.” દેવીના કહેવા છતાં તે કપિલ બોલ્યો. “હું દેવી! ધન વગર આ દુનિયામાં જીવતર ઝેર સમાન છે માટે ધન નહીં આપે તો તારા દ્વારે હું તો મરીશ.” તેનો નિશ્ચય

જાણીને દેવીએ એક પુસ્તક આપ્યું. “પાંચસો રૂપિયા આપે તેને આપજે.” એમ કહી દેવી અદશ્ય થઈ ગઈ.

કપિલ પુસ્તક લઈને બધા નગરમાં ફર્યો પણ કોઈએ પાંચસો રૂપિયા આપ્યા નહિ. જેથી છેવટે તે ફરતો ફરતો સિદ્ધહત્તના મકાન આગળ આવ્યો. સિદ્ધહત્તે એ પુસ્તક જોઈ એમાંથી પ્રથમ શ્લોક વાંચ્યો. ‘પ્રાપ્તવ્યમર્થ લભતે મનુષ્ય.’ એના તત્વનો નિશ્ચય કરી સિદ્ધહત્તે પાંચસો રૂપિયા આપી દીધા તે લઈને કપિલ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો ગયો. પણ માર્ગમાં હુંટારાઓએ મારીને એની પાસેથી રૂપિયા પડાવી લીધા. નશીબદ્ધે ડગલાં આગળનું આગળ.

રાત્રીને સમયે પિતાએ પાંચસો રૂપિયાની વાત જાણીને સિદ્ધહત્ત ઉપર ગુસ્સે થઈ અપશબ્દ કહેવા પૂર્વક ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો. નગરના દરવાજા બંધ હોવાથી દરવાજા નજીક કોઈ દેવમંદિરમાં તે સૂઈ ગયો, પોતાના હાથમાં પુસ્તક રાખીને તે ચિંતારહિત થઈને નિદ્રાધિન થઈ ગયો. પુણ્યજ્ઞ ભાગ્યવાનોની ચિંતા કરે છે.

૬

સિદ્ધહત્ત.

ચંદ્રાલા નગરીના રાજાને એક પુત્રી હતી. તેવી જ રીતે મંત્રી, શ્રેષ્ઠી અને પુરોહિતને એક એક પુત્રી થઈ. એ ચારે એકજ શાળામાં લણી ગણી અનુક્રમે યૌવનવયમાં આવી. ચારે સહીપણી હોવાથી ઘણાખરો વખત તે સાથેજ પસાર કરતી હતી. યૌવનવયમાં આવેલી એ ચારે બાળાઓ વિચાર કરવા લાગી. “પિતા આપણને જુદે જુદે પરણાવશે ત્યારે આપણે એક બીજાનો વિયોગ શી રીતે સહન કરશું ?”

વિચારને અંતે તેમણે નિર્ણય કર્યો કે આપણે એકજ વરને વરી જવું. જેથી જીદાઈનો સમય આવે જ નહિ. વરને પસંદ કરવાનું કામ રાજકુમારીને સમર્પણ કર્યું. રાજકુમારી જે વરને વરે એ વરને ધીણ ત્રણે સખીઓએ કબુલ રાખવો, એવો સંકેત કરી જીદાં પડ્યાં.

રાજસભામાં આવેલા કોઈ રાજસેવકના સદાચારથી રાજકુંવરીની નજર તેના ઉપર ઠરી. એક દિવસ તેને ખાનગીમાં રાજકુંવરીએ પોતાની પાસે બોલાવી પોતાના મનની વાત તેની આગળ કહી સંભળાવી. રાજકુંવરીની વાત સાંભળી રાજસેવક ચિંતાતુર થયો. પણ વિચાર કરીને એણે રાજકુંવરીની વિનંતિને કબુલ રાખી નહિ.

પોતાની વિનંતિ અફળ જવાથી રાજકુંવરીએ દમ લીડાવ્યો. “લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે છે ત્યારે તું કપાળ ધોવા જાય છે. પણ મારી માગણી તારે કબુલવીજ પડશે જો નહિ કરીશ તો મારા માણસો દ્વારા તને મરાવી નાખીશ તે યાદ રાખજો.”

રાજકુંવરીના દમ દેવાથી ભય પામેલો એ રાજસેવક રાજકુંવરીની વાણીને આધિન થયો. રાજસેવકે પોતાની વાત કબુલ કરવાથી કુંવરીએ અમુક દિવસનો સંકેત કર્યો ને કહ્યું કે તે દિવસે દરવાજા નજીક પેલા દેવમંદિરમાં તારે રાત્રીને સમયે આવવું, હું પણ ત્રિવાહની સામગ્રી લઈને ત્યાં આવી હાજર થઈશ.” સંકેત કરીને તે રાજસેવકને કુંવરીએ વિદાય કર્યો.

રાજસેવક પોતાના સ્થાને જઈને પણ વિચાર કરવા લાગ્યો. “અરે ! આ રાક્ષસીના પંજમાં ફસાયા નથી ત્યાં લગીજ મને સુખ છે, સ્ત્રીઓ તો પિશાચીની માફક છળ કરી છેતરનારી છે, બળવાનને પણ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં તોડી નાખે છે તો માફ તે શું ગળું ?”

રાત દિવસ ચિંતા કરતો રાજસેવક દિવસ વ્યતીત કરતો હતો. આખરે સંકેતનો દિવસ પણ આવી પહોંચ્યો. ત્યારે તેણે પાછો વિચાર કર્યો. “સ્ત્રીની ખાતર હું મારા નિર્મળ કુળને કલંકિત કરીશ નહિ. રાજ પોતાનો સ્વામી, હોવાથી સ્વામીદ્રોહ કરવો પણ મારે શું વ્યાજબી છે?” ઇત્યાદિ વિચાર કરી રાત્રીને સમયે તે નગર બહાર ચાલ્યો ગયો અને સંકેતને સ્થળે ગયો નહિ.

દેવયોગે રાજકુમારીએ જે સમયે પેલા રાજસેવકને દેવમંદિરમાં આવવાનો સંકેત કરેલો તે સમયે તે રાજસેવકને બહારે સિદ્ધહત એ દેવમંદિરમાં દાખલ થઈ નિરાંતે સૂઈ ગયો. વિવાહની સામગ્રી લઈને રાજકુમારી પોતાની સખીઓ સાથે રાત્રીના પહેલા પ્રહરે તે દેવકુલમાં આવી પહોંચી. ભરઉંઘમાં પડેલા તે પુરૂષને રાજસેવક ધરી પોતાના કોમલ હાથનો સ્પર્શ કરી જાગ્રત કર્યો, ને પોતાના હાથે કંકણ પહેરી ગાંધર્વ વિધિથી તેની સાથે લગ્ન કરી લીધાં.

લગ્નકાર્યથી પરવારીને રાજકુમારી બોલી, “હે સ્વામી! વાહન તૈયાર કર્યું છે કે નહિ? આપણે પ્રાતઃકાળે તો ગુપ્ત રીતે પલાયન કરી જવાનું છે નહીં તો રાજ જાણે તો શું થાય?” રાજકુમારીનાં વચન સાંભળી સિદ્ધહત બોલ્યો.

“સવારની વાત સવારે, હવે મને નિરાંતે ઉંઘ લેવા દે.” એમ કહી કપટનિદ્રાથી સિદ્ધહત સૂઈ ગયો. પણ રાજકુમારીનું મન શંકાશીલ થયું “અરે આ તો તે પુરૂષ કે નહિ.”

રાજકુમારીએ દીપક પ્રકટાવીને એ પુરૂષને જોયો તો, સુકુમાર અને મનોહર અંગવાળા તેને જોઈ મનમાં ખુશી થઈ. એ દરમિયાન તેના મસ્તક પાસે પડેલી પુસ્તિકા તરફ

એની નજર ગઈ, તો એ પુસ્તકમાં એણે પેલા શ્લોકનું પ્રથમ પાદ ‘પ્રાપ્તવ્યમર્થ લલતે મનુષ્યઃ’ એના આગળ સંજીવી પોતાની આંખમાંથી અંજન કાઢીને લખ્યું. “દેવો પિ તં લંઘયિતું ન શક્તઃ” તે પછી રાજકુમારી પોતાની સખીઓ સાથે પોતાના મંદિરે ચાલી ગઈ.

બીજે પ્રહરે મંત્રીપુત્રી આવી પહોંચી. રાજકુમારીએ આજના સંકેત સમાચાર ત્રણે સખીઓને જણાવ્યા હતા. ને તે સંકેત મુજબ ચારે સખીઓએ ચારે પ્રહર પોતપોતાના લગ્ન માટે નક્કી કરેલા હોવાથી ક્રમ મુજબ બીજે પ્રહરે મંત્રીપુત્રીએ આવીને ગાંધર્વ વિધિથી પોતાનું લગ્ન કાર્ય આટોપી લીધું તે પછી પેલા પુસ્તકમાં એપદ પછી વિચાર કરી તેણીએ ત્રીજી પદ લખ્યું. “તસ્માન્ન શોકો ન ચ વિસ્મયો મે.” પોતાનું કાર્ય સમાપ્ત કરી મંત્રીસુતા ચાલી ગઈ, ને પછી તો ત્રીજે પ્રહરે શ્રેષ્ઠીસુતા સખીઓ સાથે આવી.

શ્રેષ્ઠી સુતાએ પણ એ પુરૂષ સાથે ગાંધર્વ વિધિએ લગ્ન કરી પેલી પુસ્તિકા નજરે પડતાં તેનાં પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં તો પહેલાનાં ત્રણ પાદ વાંચી આગળ ચોથું પાદ વિચાર કરીને પોતે લખ્યું “યદસ્મદ્વીયં નહિ તત્પરેષામ” શ્લોક પૂર્ણ કરીને તે ચાલી ગઈ. ચતુર્થ પ્રહરે પુરોહિત સુતા આવી પહોંચી. તેણીએ આ બધી હકીકત જાણીને નવીન શ્લોક એ પુસ્તકમાં લખવા માટે વિચાર કર્યો. પ્રથમ શ્લોકના પરામર્શનો ખ્યાલ કરતાં એણે વિચાર્યું. “પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય વસ્તુ મનુષ્યને મલે છે. દેવતા પણ તેમાં વિઘ્ન કરવાને શક્તિમાન નથી. તેમાં દીલગીર કે નવાઈ જેવું શું છે? જે અમારું છે તે બીજનું શી રીતે થઈ શકે?” એ પ્રમાણે વિચાર કરી પુરોહિત બાળાએ લખ્યું.

વ્યવસાયં દધાત્યન્યે, ફલમન્યેન મુજ્યતે ।

પર્યાપ્તં વ્યવસાયેન, પ્રમાણં વિધિરેવ નઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—આ જગતની વિચિત્રતા તો જુઓ. ઉઘમ કોઈ કરે છે ત્યારે કલ તો કોઈ બીજેજ લઈ જાય છે—લોગવે છે, તો પછી એવા ઉઘમ વડે કરીને શું? અમારે તો ભાગ્ય એ એકજ પ્રમાણબૂત છે.

પુરોહિત બાળા પણ પોતાનું કાર્ય સમાપ્ત કરીને સખીઓ સાથે ચાલી ગઈ. પ્રાતઃકાળ થતાં ચારે બાળાઓની સખીઓએ વિચાર કર્યો. “જે આપણે આપણી માતાને આ વાત નહિ કરીયે તો ગુંડામાં આવશું.” એમ વિચારી સખીઓએ એમની માતાને વાત કરી. માતાએ પોતપોતાના પતિને એ સમાચાર આપી દીધા. રાજાએ વિચાર કરી પ્રધાનોને બોલાવી આદેશ કર્યો. “હે મંત્રીઓ! દેવ કુંભમાં રહેલા એ ભાગ્યવંત પુરૂષને મોટા આડંબર પૂર્વક રાજમંદિરમાં તેડી લાવો.”

રાજના હુકમથી મંત્રીઓ જીર્ણ દેવ મંદિરમાં આવીને સિદ્ધહત્તની પાસે ઉભા રહ્યા. મંગલમય વાદિત્ર એક તરફ વાગવા લાગ્યાં. બીજા તરફ બંદી જનો જય જય શબ્દ ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા. સૌભાગ્યવંતીઓ મંગલમય ગીતો ગાવા લાગી. એ મંગલમય શબ્દોથી જાગ્રત થયેલા સિદ્ધહત્તને પટ્ટહસ્તી ઉપર બેસાડી મોટા મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરાવી રાજમંદિરમાં લાગ્યા, લોકોના મુખથી પુરંદર સુતને જાણીને રાજ બહુજ ખુશી થયો.

સિદ્ધહત્તને ઘર બહાર કાઢ્યા પછી તુરંતજ એના પિતાને પસ્તાવો થવાથી આખી રાત્રી એની શોધમાં વ્યતીત કરી, પ્રાતઃકાળે લોકોના મુખેથી પોતાના પુત્રની

અદ્ભૂત વાત સાંભળી પુરંદર શેઠ રાજસભામાં આવ્યો. અન્ય કન્યાઓનાં માતાપિતા પણ પોતાના જમાઈને જોઈ ખુશી થયા.

રાજાએ ચારે કન્યાઓનો વિવાહ આરંભ્યો ને શુભ મુહૂર્તે રાજાએ ત્રણ કન્યાઓ સાથે પોતાની કુંવરી પણ સિદ્ધહત્તને પરણાવી દીધી. પહેરામણીમાં રાજાએ પાંચસો ગામ આપ્યાં.

મંત્રી વગેરેએ પણ પોત પોતાના વૈભવને અનુસારે કર્મોચ્ચત્ર અવસરે પુષ્કળ ધન આપી જમાઈને સંતુષ્ટ કર્યો. રાજાએ આપેલા મહેલમાં સિદ્ધહત્ત ચારે પ્રિયાઓ સાથે અનુપમ સુખને ભોગવતો કાલ વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

એકદા તે નગરના ઉદ્યાનમાં ગુણુશેખરસૂરિ પધાર્યા. રાજા વગેરે સર્વે તેમને વાંદવાને આવ્યા, ચારે પ્રિયાઓ સાથે સિદ્ધહત્ત પણ ગુરૂને વાંદવા આવ્યો તેમના ઉપકારને માટે ગુરૂએ ધર્મ દેશના આપી.

ગુરૂની દેશના સાંભળી પોતાનો પૂર્વ ભવ જાણી વૈરાગ્ય પામેલા સિદ્ધહત્તે ગુરૂ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ચિર-કાલ પર્યંત ચારિત્રને પાળી સ્વર્ગે ગયો ને અનુક્રમે મોક્ષે જશે.” મુનિની ત્રીજી વ્રતની વ્યાખ્યા સાંભળીને હે કુમાર ! મારી સ્ત્રીઓએ ત્રીજી વ્રત ગ્રહણ કર્યું.”

તેમના આ વ્રતથી મેં પણ જાણ્યું “ કે હવે આ સ્ત્રીઓ મારાથી ગુપ્ત રીતે ધનને રાખી શકશે નહિ. અથવા તો મને ઠગીને ધન ગ્રહણ કરશે નહિ. જેથી હવે મુનિને યે યે પ્રહાર કરીશ.” મુનિએ પોતાની દેશના આગલ ચલાવી.

૭

ચોથું પરસ્ત્રીગમન વિરમણવ્રત

હે સુશિલાઓ ! સર્વ વ્રતમાં શિરોમણિ, મહા મંગલકારી, કલ્યાણનું કરનાર એવું જે શીલવ્રત તેના મહિમા સાંભળો. આ વ્રત તો કુળવંતી સ્ત્રીને શાલા રૂપ છે. આ જીવન પર્યંત આ વ્રત તેમને આરાધવા યોગ્ય છે મનથી પણ કુલવંતીઓએ પર પુરૂષની ઈચ્છા ન કરવી જોઈએ, પર નરને સરાગ દષ્ટિથી જોવો એ પણ મહા પાપનું કારણ છે. આ જન્મ પર્યંત જે શુદ્ધ સતી નારી છે તેને વેરી, વારી, અગ્નિ, વ્યાધ, વૈતાળાદિક કોઈ પણ વિપત્તિઓ પરાલવ પમાડી શકતી નથી. સતી સ્ત્રીઓ જગતમાં માન, પૂજા અને સત્કારને પામે છે. એ સતી નારીના તેજ અને પ્રતાપ અદ્ભૂત હોય છે ગમે તેવો બળવાન કે વિદ્યાવાન પણ સતીના તેજ આગળ હારી જાય છે. પૃથ્વી મંડલ ઉપર તેના ઉજ્જવળ યશની પ્રખ્યાતિ સર્વત્ર વિસ્તાર પામે છે. એનો જય જય થાય છે.

આ લોકમાં સૌભાગ્ય, સુખ, સંપત્તિ, પુત્રપ્રાપ્તિ, અને ચિત્તની નિર્વૃત્તિ-શાંતિ તેણીને થાય છે ત્યારે પર-લોકમાં સતી નારી સ્વર્ગ, અને અપવર્ગ (મુક્તિ) ની લક્ષ્મીને પામે છે. દેવતાઓ પણ શીલવ્રતધારીને નમ્ર છે. એની સેવામાં, એને સહાય કરવામાં, એની આજ્ઞા ઉઠાવવામાં હાજર નાજર રહે છે.

જેઓ શીલથી ભ્રષ્ટ થયેલા છે તેમની દશા શાયનીય હોય છે તેમની નાસિકા, ઓષ્ઠ, કર, પાદાદિક ઈન્દ્રિયોના છેદ થઈ જાય છે. વધ, બંધન, ધન ક્ષય આદિ અનેક આપ-દાઓ એને મારે તૈયારજ હોય છે.

કુશીલા સ્ત્રી પરભવે કુરૂપવાલી, દુર્ભાગા, વંધ્યા, ભગંદરઆદિ મહારોગની પીડાવાળી, રંડા, કુરંડા અને નિંદાને પાત્ર થાય છે. અરે એના ઉત્કૃષ્ટ પાપનું તો આ ભવમાં પણ એને ફલ મલે છે.

કુશીલ પ્રાણીઓને મનુષ્ય ભવમાં અંગોપાંગનું છેદાવું વગેરે દોષો પ્રાપ્ત થાય છે. તિર્યચ ગતિમાં વધ, બંધન, તાડન, તર્જન, ભારારોપણ, ક્ષુધા તૃષ્ણા સહન આદિ અનેક દોષો સહન કરવા પડે છે. નરક ગતિમાં પરમાધામીઓ તેને વજ્રાગ્નિમાં ફેંકી મહા વ્યથા ઉપભવે છે અગ્નિથી ધગધગતી લોહની પુતળી સાથે આલિંગન કરાવે છે. કિં બહુના ? દુઃખશીલવાળાને માટે આ જગતમાંની કઈ આપદા તૈયાર નથી ?

શીલે કરી સુખ સામ્રાજ્ય પામેલી શીલસુંદરીનું દષ્ટાંત મનન કરવા યોગ્ય હોવાથી તે તમારે સાંભળવા યોગ્ય છે. મુનિએ શીલ સુંદરીની કથા કહી સંભળાવી.

આ વિજયમાં વિજયવર્ધન નામે નગરને વિષે વસુપાલ નામે શ્રેષ્ઠી, તેને સુમાલા નામે સ્ત્રી હતી, તેમને છતાં ગમને જાણુનારી સુંદરી નામે પુત્રી થઈ, કલામાં કુશલ તેમજ ધર્મકાર્યમાં પ્રીતિવાળી સુંદરી અનુક્રમે યૌવન વયમાં આવી.

એના પિતાએ અનેક સુંદર કુમારોને એની યાચના કરવા છતાં મિથ્યાત્વી હોવાથી ન આપતાં સુભદ્ર નામે શ્રેષ્ઠ પુત્રને આપી. જેથી :લોકો એના ભાગ્યનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. જે નિરાશ થયા તેઓ પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યા.

એ નગરમાં બે વિપ્રપુત્ર અને બે વણિકપુત્ર એ ચારે પરસ્પર પ્રીતિવાળા થઈને દરરોજ આનંદ ગોષ્ઠી કરતા

હતા. સુંદરીના રૂપ ગુણ સાંભળીને એ ચારે એની તરફ આકર્ષાયા. એના સંગમની અભિલાષાવાળા તેઓ સારાં સારાં વસ્ત્ર પહેરીને એ સુંદરના મકાન આગળથી રોજ નિકળતા હતા ને બંસી વગાડતા હતા, ગાયન કરતા હતા. એના મકાન આગળ અનેક ચેષ્ટાઓ કરવાપૂર્વક સુંદરીના ચિત્તને આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા.

તેમની આવી દુષ્ટ ચેષ્ટા જોવા છતાં સુંદરીએ એમની તરફ જરાયે ધ્યાન આપ્યું નહિ કે નજર સરખીપણ બ્યારે કરી નહિ ત્યારે તેમણે ધનથી વશ કરી કોઈ પરિવ્રાજિકાને શીખવી સુંદરી પાસે મોકલી, કારણ કે—

પોતાને સ્ત્રી હોવા છતાં નીચ પુરૂષ પરસ્ત્રીમાં લ'પટ થાય છે. સ્વચ્છ જળથી ભરેલું સરોવર છતાં કાગડો સ્ત્રીના મસ્તક પર રહેલા કુંભના જળની દ્રવ્ય કરતો નથી શું ?

એ પરિવ્રાજિકા સુંદરી પાસે આવી છતાં તે મિથ્યાત્વી હોવાથી સુંદરીએ તેનો આદરસત્કાર કર્યો નહિ. છતાંય પોતાના કાર્યમાં ઉત્સુકતાવાળી પરિવ્રાજિકા એની પાસે બેઠી ને શિખામણ આપવા લાગી. “સખી ! દયાધર્મ સર્વે ધર્મવાળાઓને માન્ય છે, તેમાંય શ્રાવકો તો સર્વ જીવની રક્ષા માટે અતિ સાવધ હોય છે, કોઈને દુઃખી કરતા નથી, દુઃખીયાનું પણ પોતાના સર્વસ્વના ભોગે તેઓ રક્ષણ કરે છે તો તું પણ તારે માટે તરફડી રહેલા અને મૃત્યુને માટે આતુર થયેલા તેમને જીવાડ, એમની આશા પૂર્ણ કર.”

“અરે કુલીન સ્ત્રીઓના કુળને કલંક લગાડનાર આ તું શું બોલી. આવું મહાપાપ અમારે શું ચોગ્ય છે ? તમારા સરખી વ્રતધારીઓને આવું બિભત્સ બોલવું પણ ચોગ્ય નથી. જે પ્રાણી બીજને પાપ બુદ્ધિ આપી અવળો

માર્ગે ખેંચી બાય છે તે પોતાના આત્માને તેમજ બીજાને દુર્ગતિમાં પાડે છે.”

સુંદરીની વાણી સાંભળીને અભિમાની પરિવ્રાજિકા ક્રોધે ધમકાવીને ચાલી ગઈ. “અરે! તું મોટી સતીયોમાં શિરોમણિ છે તે હવે જોઈ લેવાશે.”

પરિવ્રાજિકાએ તે પુરૂષોને સર્વે હકીકત કહી સંભળાવીને શિખામણ આપી કે “અરે! જો તમારે જીવિતની ધમ્મ હોય તો એ સુંદરીની ધમ્મ કરવી છોડી દો.” એ દુષ્ટોને શિખામણ આપી પરિવ્રાજિકા ચાલી ગઈ છતાંય એ દુર્લલિત પુરૂષોની અભિલાષા તો અધિક પ્રજ્વલિત થઈ.

હવે એ પુરૂષોએ કોઈ મંત્ર સિદ્ધ પુરૂષને સાધ્યો, મંત્રસિદ્ધના કહેવાથી કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રીએ એ ચારે પુરૂષો રમશાનમાં આવ્યા, ત્યાં પવિત્ર ભૂમિમાં મંડલને આલેખી તેમાં બેસીને મંત્રની અધિષ્ઠાયકા દેવીની પૂજા કરી વિધિપૂર્વક આરાધના કરવાથી મંત્રથી આકર્ષાયેલી દેવી હાજર થઈ. તેને પેલા મંત્રસિદ્ધ પુરૂષે સુંદરીને હાજર કરવા ફરમાવ્યું.

પિતાને ઘેર રહેલી પૌષધવ્રતવાલી સુંદરીને દેવીએ સિદ્ધપુરૂષ પાસે હાજર કરતાં દેવી બોલી “અરે યાત્રી! આવા પાપકાર્યમાં મને જોડી તારી શક્તિનો તેં દુરુપયોગ કર્યો.” એમ કહીને અદશ્ય થઈ ગઈ.

એ સિદ્ધપુરૂષે પેલા ચારે દુષ્ટ પુરૂષોને ખતાવતાં કહ્યું. “જુઓ આ સુંદરી, કે જેની તમે ધમ્મ કરો છો તે આ રહી, હવે તમને જેમ રૂચે તેમ કરો.”

સિદ્ધપુરૂષનાં વચન સાંભળી એ ચારે દુર્લલિત પુરૂષો સુંદરી સાથે રમવાને આતુર થયેલા જે સુંદરીને પ્રથમ સ્પર્શ કરે તે પહેલો રમે એવી શરત કરીને દોડ્યા. પણ

વનદેવીએ તેમને અધવચ્ચ સ્થંભાવી દીધા. એ ચારે કુલાંગારોને સ્થંભિત થયેલા બેઠાં સિદ્ધ લયથી કંપવા લાગ્યા, આકુળવ્યાકુળ થયેલા સિદ્ધપુરૂષ સુંદરીના ચરણમાં મસ્તક મૂકતો બોલ્યો.

“હે ભગવતિ ! હે યોગિની ! તારા આ માહાત્મ્યને હું પામરે જાણતો ન હોવાથી મેં આ અકાર્ય કરેલું છે તો મારા આ એક અપરાધની તું ક્ષમા કર. હવેથી આવો અપરાધ હું કરીશ નહિ, રંક એવા તારે શરણે આવેલાને તું અભય આપ,” એ સ્થિતિમાં પ્રાતઃકાળ થયો ને બધું નગર હીલોળે ચઢ્યું, ને લોકો ભેગા થતા ગયા, રાજા પણ બપોર પડતાં મંત્રી આદિ પરિવાર સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રાજાએ પેલા ચારે સ્થંભિત પુરૂષોને પૂછ્યું.

દુરાચારીઓ ! આ શું છે ? તે સત્ય કહો, “રાજાનાં પૂછવા છતાં જ્યારે જવાબ ન મળ્યો ત્યારે સુંદરીને પૂછ્યું. શરમથી સુંદરી પણ કંઈ જવાબ આપી ન શકવાથી અભયવચન મેળવી પેલા સિદ્ધપુરૂષે સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. દેવીએ પણ તે પુરૂષોને મુક્ત કરવાથી તેમણે પણ તે પ્રમાણે વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું, તેમની વાત સાંભળી કોપાયમાન થયેલા રાજા બોલ્યો, “પાપીઓ ! મારા નગરમાં રહીને આવાં પાપકર્મ કરો છો ? સતી સ્ત્રીઓને હેરાન કરો છો ?” પછી તો એ ચારેને કારાગૃહમાં પૂરી દીધા.

રાજા પેલા સિદ્ધપુરૂષને કહેવા લાગ્યો “પાપી ! તું કોઈ વખતે મારા અન્તઃપુરનો પણ વિનાશ કરીશ. તને અભય વચન આપેલું હોવાથી તને મારતો નથી પણ તું મારા રાજ્યની હદ બહાર જ”. રાજાએ એને દેશનિકાલ કર્યો. પૌરજન સહિત રાજા સુંદરીના ચરણને નમસ્કાર કરતો એના પિતા વસુપાલ શેઠને કહેવા લાગ્યો “શેઠ !

આ જગતમાં એક તમનેજ ધન્ય છે કે જેના ઘર આવી મહાસતી પુત્રી છે.”

રાજાની વાણી સાંભળી કૃતજ્ઞ એવો શેઠ હાથ જોડી બોલ્યો “દેવ ! આપને જ એક આ પૃથ્વી પર ધન્યવાદ છે કે જેમના રાજ્યમાં આવી મહાસતી વસે છે.” શેઠની વાણીથી સંતોષ પામેલા રાજાએ તેના પિતા અને પતિને રાજ્યકરથી મુક્ત કર્યા, સુંદરીને મહા કીમતી વસ્ત્રાલંકાર આપ્યા, મોટા મહોત્સવપૂર્વક નગર પ્રવેશ કરાવી તેનું શીલસુંદરી નામ જાહેર કર્યું.

શીલના માહાત્મ્યથી પ્રસિદ્ધ થયેલી શીલસુંદરી ચિરકાલપર્યંત સુખ ભોગવી અનુક્રમે કાલ કરી સ્વર્ગે ગઇ. પરંપરાએ તેણે મુક્તી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી. ત્યારે પેલા દુર્લભિત પુરૂષોનું રાજાએ સર્વસ્વ હારી લઇ કારાગૃહમાં ઝીંકેલા, ત્યાં ઘણો કાલ કલેશને ભોગવતા મૃત્યુ પામીને દુર્ગતિમાં ગયા.”

એ પ્રમાણે શીલ અને અશીલના ગુણ દોષ જાણીને હે ભદ્રા ! તમે શીલ પાલવામાં આદરવાલા થાઓ “મુનિ-એ શીલવ્રત ઉપર એ પ્રમાણે બોધ કરવાથી મારી સર્વે સ્ત્રીઓએ પરપુરૂષનો નિયમ અંગીકાર કરી ચોથું અણુવ્રત ગ્રહણ કર્યું.”

હે પૂર્ણચંદ્ર કુમાર ! તેમના આ નિયમ ગ્રહણ કરવાથી હું બહુજ પ્રસન્ન થયો. આજ સુધી મને જે વહેમ, શંકા તેમજ સ્ત્રીઓના વ્યભિચારની શંકા રહ્યા કરતી હતી તે આજથી હવે નષ્ટ થવાથી હું મુનિ ઉપર પણ ખુબ પ્રસન્ન થયો “વાહ ! મુનિએ આ દામ તો સાફ કર્યું.”

પરમ સંતોષને અનુભવતા મેં મુનિને પ્રત્યેક અંગે અમે પ્રહાર કરવાના હતા તેમાંથી એક એક ઓછા કરી

નાખી હવે મુનિને એકએકજ પ્રહાર કરીશ એમ ચિંતવતો
હું આગળ શું અને છે તે જાણવાને થાભ્યો.

૮

પાંચમું પરિબ્રહ્મપરિમાણુ વ્રત.

“હું નિર્મળ શીળવંતીઓ ! તમારે હવે પરિબ્રહ્મ
પરિમાણુ કરવું જોઈએ. જીવને જેમજેમ પરિબ્રહ્મ વધે છે
તેમતેમ લોભ, ચિંતા, વ્યવસાય વૃદ્ધિ પામે છે જગતમાં
એક પુત્રીવાળાને થાકંક દુઃખ-ચિંતા હોય છે પણ જેમ
જેમ અધિક પુત્રીઓ હોય છે તેમતેમ બમણી ચિંતા વધે
જાય છે. એવી રીતે હાથી, ઘોડા રથ, શૃહ, હાટ વૃદ્ધિ પામે
છે ત્યારે તેને લગતી ચિંતા પણ વધે છે.

પરિબ્રહ્મી રહિત સંતોષને ધારણ કરનાર સાધુઓને
જે સુખ હોય છે તે સુખ પરિબ્રહ્મધારી એવા મહાનને પણ
નથી મળી શકતું, પરિબ્રહ્માં પ્રીતિવાળો લોભી કાર્યા-
કાર્યને પણ જાણતો નથી. પરિબ્રહ્મની ખાતર અનેક પાપ-
કર્મ કરી કલેશ પામે છે. આ લવમાં લોભી લોકોનો તિર-
સ્કાર પામે છે. પરલવમાં તે નરક અને તિર્યચગતિમાં
જંધને અનંત દુઃખ ભોગવે છે. જે પરિબ્રહ્મું પરિમાણુ
કરે છે તે ગુણાકરની માફક સુખી થાય છે, અને નથી કરતા
તે પરિબ્રહ્માં રક્ત થઈને અનેક છળકપટ કરી પાપમાં
આગળ વધે છે ને ગુણધરની માફક દુઃખી થાય છે.

મુનિની અમૃતમય વાણી સાંભળીને મારી સ્ત્રીઓએ
ગુણાકર અને ગુણધરનો વૃત્તાંત પૂછવાથી મુનિએ તે
વૃત્તાંત કહેવું શરૂ કર્યું.

આ જ વિજયને વિષે જયસ્થળ સન્નિવેશમાં વિહુ
અને સુવિહુ નામે બે વણિક લાઘવો રહેતા હતા. તેમાં

જે વિહુ હતો તેનો વ્યવહાર ખરોખર ન હતો, લોકમાં એની આખરૂય નહોતી. તે યાચકોને ઘેર આવવા દેતો નહિ. સજ્જનોને પણ કલેશ કરનારો હોવાથી તેમજ તે ખાનપાનમાં પણ કૃપણનો ભાઈ હતો. મહા કલેશ અને માયા કપટથી તે ધન ઉપાર્જન કરતો હતો. યાચકો-ભિક્ષુકો એની નિંદા કરતા હતા, સ્વજનો-સગાં સંબંધીઓ એનો શોક કરતા હતા. શ્રીમંતજનો એને ધિક્કારતા હતા, પંડિત પુરૂષો એની હાંસી કરતા હતા. છતે દ્રવ્યે પણ તે દરિદ્રીની માફક પોતાનો સમય વ્યતીત કરતો હતો.

બીજો સુવિહુ રૂઠા મનવાળો, સંતોષી, સત્પાત્રમાં દાનદેવાની રૂચિવાળો, સદાચારી, મધુરભાષી, વિવેકી, સજ્જનોની સંગત કરનારો, દાનવડે અર્થીજનના મનોરથ પૂરનારો હતો. સંપત્તિના પ્રમાણમાં સુખમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરતો તે સુવિહુ સજ્જનોને માન્ય હતો.

એક દિવસે તપને પારણે કોઈ મહાત્મા સુવિહુના મકાને આવ્યા. સુવિહુએ મિષ્ટાન્ન વડે એ મુનિને પ્રતિલાભિત કર્યા. જેથી તેણે ભોગ કર્મ વાળું મનુષ્ય આયુષ્યાંધ્યુ. પેલા વિહુએ હસીને મશ્કરી કરી કહ્યું. “વ્યાપારમાં આજસુ આ લોકોના ઘરમાંથી ચોરી કરે છે એવાને આપવાથી શું થાય ?” મુનિની નિંદા કરતાં વિહુને નીચગોત્ર બાંધ્યું.

એકદા કેટલાક ચોરોએ વિહુએ એકાંતમાં એક વાત નિવેદન કરી. “વિહુ ! આ ગિરિના મૂળમાં ખુબ ધન છે પણ અમારી પાસે એવી સામગ્રી નથી. તો તું સહાય કર, અમે તને એમાંથી ભાગ આપીશું.”

ચોરના વચનથી વિહુએ એમને સર્વ સામગ્રી પૂરી પાડી. સર્વ સાહિત્ય સાથે લઈને કુડુંબીજનોને કહી ચોરોની સાથે રાત્રીએ પર્વતની તળેટીમાં ગયો. ત્યાં પલાશવૃક્ષની

શાખાના મૂળમાં ધન હોવું જોઈએ એવો વિહુને અભિ-
પ્રાય આપ્યો. કારણ કે ‘અહ્વલપ’ વા ‘લવેદ દ્રવ્ય’, ધ્રુવ
‘બિલ્વપલાશયો.’

ચોરોએ પણ ત્યાં તપાસ કરી તો માલૂમ પડ્યું કે
નીચે ધન છે પણ એની પરીક્ષા કરવી જોઈએ કે ત્યાંકેવા
પ્રકારનું ધન છે. એ વૃક્ષના મૂળમાં ઘા કરતાં જો રક્ત રસ
નિકળે તો રત્નો, પીળો નીકળે તો સુવર્ણ અને શ્વેતવર્ણ-
વાળો રસ નિકળે તો રૂપૈયા-રૂપ નીકળે.

શસ્ત્રો વડે પ્રહાર કરતાં રક્તરસ જોઈને બધા ખુશી
થયા કે ‘રત્નો હોવાં જોઈએ.’ પૂજા, અભિ વગેરે કરીને એ
નિધિને ચોરોએ કાઢી સર્વની સમક્ષ હાજર કર્યો. રત્નનો
ઢગ જોઈને બધા હર્ષીત થયા. ચોરોએ હવે વિહુને ગાડ
લેવાને મોકલ્યો.

વિહુ ગાડ લેવાને ગામમાં ગયો તે સમયનો લાલ
લઘને ચોરો એ રત્નને બહુ કરી નાશી ગયા. ગાડ
લઘને આવેલો વિહુ પોતાના સાથીતોને ન જોવાથી દુઃખનો
સાર્યો મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો. વનના શીતવાયુથી સાવધ થયેલો
તે મહા દુઃખને અનુભવતો પ્રાતઃકાળ પહેલાં ઘેર આવ્યો.
કોઈ હેડે તેની આ હકીકત જાણીને રાજા આગળ વાત
જાહેર કરવાથી રાજાએ વિહુને બોલાવી પૂછ્યું. વિહુએ
ભય પામીને રાજાને સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી.

ચોરને સહાય કરવાથી રાજાએ તેનું ધન લુટી લઈ
નગર બહાર કાઢી મૂક્યો જેથી વિહુ બહુ દુઃખી થયો.
વિહુ મરણ પામીને પોતાના ઘરના આંગણમાં કુતરો
થયો. આખો દિવસ તે ઘરના આંગણમાં બેસી રહેતો
છતાં તેને કોઈ ખાવાનું આપતું નહિ. ભૂખ અને તૃષ્ણાથી
મરણ પામીને તે બિલાડો થયો. બિલાડાના ભવમાં અનેક

પાપ કરી લોકો વડે મૃત્યુ પામી ચંડાલ થયો. અનેક પાપ-કાર્યમાં પ્રીતિવાળો થઈ હિંસાને કરતો તે ત્યાંથી પ્રથમ નારકીએ ગયો. ત્યાં પરમાત્મામી અને ક્ષેત્રની વેદના સહન કરવા લાગ્યો.

સુવિહુ ન્યાયથી ત્રણે વર્ગને સાધન કરતો મરણ પામીને ઉત્તર કુશ્મંત્રમાં ઉત્તમ યુગલીઓ થયો. દશ પ્રકારના કંદેપ-વૃક્ષથી મનોભિલાષને પૂર્ણ કરતો ત્રણ પદ્યોપમનું આયુ પાળી પહેલા દેવલોકે મહાકાંતિવાળો દેવ થયો. ત્યાં પણ દિવ્ય ભોગોને ભોગવતો, નાટક અને ગીતમાં કાળ નિર્ગમન કરતાં એક પદ્યોપમ આયુ વિતાવી આજ વિજયના જયસ્થલ નગરમાં પદ્મદેવ શ્રેષ્ઠિનો ગુણાકર નામે પુત્ર થયો. ક્રમે કરીને તે યૌવનવયમાં આવ્યો.

વિહુનો જીવ નરકમાંથી નિકળીને તે જ નગરમાં ધનજય શેઠનો ગુણધર નામે પુત્ર થયો. યૌવનવયમાં આવતાં તેને પૂર્વભવના અભ્યાસથી ગુણાકર સાથે મૈત્રી થઈ. નવીન ધનની અભિલાષાવાળા તેઓ એક દિવસ ઉદ્યાનમાં ગયા, ત્યાં તેમણે ધર્મદેવ નામે મુનિને જોયા. મુનિને નમસ્કાર કરી તેમણે ધનપ્રાપ્તિનો ઉપાય પૂછ્યો. તેના જવાબમાં મુનિએ કહ્યું. “ધર્મસાધન કરો. જેથી આલોક અને પરલોકમાં આપદાનો ત્યાગ કરી ધન મેળવશો. પાપ કરનારને સંપત્તિઓ ક્યાંય પણ મલતી નથી. મોટે સંતોષને ધારણ કરી લોભનો ત્યાગ કરો. મોટો રાજધિરાજ પણ લોભને વશ થઈને દુઃખી થાય છે. લોભી કરોડપતિ હોય છતાં તે દરિદ્રી જ છે કારણ કે છતે દ્રવ્યે તે ખાતો પણ નથી દાન પણ આપતો નથી. સંતોષરૂપ અમૃતનું પાન કરનારો ગમે તેવો હોય તોપણ કોટિપતિથી તે અધિક છે. સો યોજન દૂર રહેલી વસ્તુને મેળવવા લોભી

ઉધમ કરે છે ત્યારે સંતોષી નજીક રહેલી વસ્તુમાં પણ આદરવાળો થતો નથી. માટે હે સુભગ ! સર્વથા પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાને શક્તિવાન નહો તોપણ તમારે ઇચ્છાઓનું પરિમાણ તો અવશ્ય કરવું. જે ઇચ્છાઓને રોકતો નથી તે ધન મેળવવા માટે અનેક પ્રકારના કલેશને પામે છે. જેમ જેમ લાભ વધે જાય છે તેમ તેમ લોભ વૃદ્ધિ પામે છે, માટે સમજીજનોએ ઉપાધિથી ભય પામીને પરિગ્રહનું પ્રમાણ કરવું. મુનિનો ઉપદેશ સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા ગુણાકરે પોતાની મરજીમુજબ પરિગ્રહનું પ્રમાણ કર્યું. શ્રદ્ધા રહિત એવા ગુણધરે એ બધું મિથ્યા માનીને કાંઈ પણ વ્રત લીધું નહિ.

ગુણધરના વિચારો પણ એવાજ હતા. “જે પુરૂષો આગળ વધતી એવી પોતાની ઇચ્છાને રોકે છે, અને સંતોષને ધારણ કરે છે. તેને દૈવ કાંઈ પણ અધિક આપતો નથી. તેણે પોતાનું ભાગ્ય વેચી ખાધેલું છે. આ મારો મિત્ર તો મૂર્ખ છે જેને આ મુનિએ છતર્યો છે” જુદી જુદી ભાવનાને ધારણ કરતા તેઓ બન્ને પોત પોતાને ઘેર ગયા.

અન્યદા પોતાના મિત્રને કહ્યા વગર ગુણધર પરદેશમાં ધન કમાવા ગયો, ત્યાં તેને વ્યાપારમાં બહુ લાભ થયો. વધારે લાભ મેળવવા ત્યાંથી દૂર દેશાંતરે ગયો ત્યાં પણ એને ખુબ લાભ થયો, ત્યાંથી તે પોતાના દેશ તરફ ચાલ્યો ને માર્ગમાં ભયંકર અટવી આવી.

કલ્યાંતકાળના અગ્નિ સમાન ભયંકર દાવાનલને જોઈ સેવકો નાશી ગયા ધન અને માલનાં ભરેલાં ગાડાં બળી ગયાં, બળદો મરી ગયા ત્યારે થાકીને જીવિતની આશાએ ગુણધર પણ પલાયન થઈ ગયો. સાત દિવસે કોઈક સંત્રિવેશમાં આવ્યો તો ત્યાં કોઈ દયાળુએ એને ભોજન કરાવી

પોતાના મઠમાં આશરો આપ્યો. તેની હકીકત જાણીને તેની ઈચ્છા તૃપ્ત કરવા માટે પર્વતના મૂળમાં કોઈ ઔષધિ ખતાવીને કહ્યું “આને ખરાબર ઓળખી લે ને મધ્યરાત્રીએ આવી વિધિપૂર્વક એને ગ્રહણ કરજે”.

તેઓ ખન્ને પાછા મઠમાં આવ્યા. નિશા સમયે તે સાધુએ ગુણધરને કહ્યું. “હે વત્સ ! મારી શક્તિથી તું ત્યાં જઈ જવલતપ્રભા ઔષધીને વામ હાથમાં ગ્રહણ કરી ગાઠ મુઠીવાળીને લઈ આવ. પણ પાછું ફરીને જોઈશ નહિ. ને કંઈ પણ ભય મનમાં લાવીશ નહિ. કે જે ઔષધીના પ્રતાપથી તારૂં દારિદ્ર દૂર થશે-તું સુખી થઈશ”. સાધુનાં વચન સાંભળી નિર્ભય થઈ તે ત્યાં ગયો, કહેલી વિધિને અનુસારે મુઠીમાં ઔષધીને ગ્રહણ કરી પાછો ફર્યો તે સમયે અદૃહાસ્ય કરતો એક રાક્ષસ કુત્કારને કરતો પર્વતની તળેટીએ આવ્યો એ રાક્ષસનો કર્કશ અને ભયંકર શબ્દ સાંભળી ભય પામેલો તે કંઈક-જરા પાછું જોઈ આગળ ચાલ્યો, પણ પેલી ઔષધી એની મુઠીમાંથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. દુઃખી થયેલો તે પેલા લિંગી પાસે આવી પોતાનું વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યો.

લિંગીએ એનું કથન સાંભળી કહ્યું. “વત્સ ! તું સાહસિક અને ઉદ્યમી તો જરૂર છે પણ તારો પુણ્યોદય ન હોવાથી તારી મહેનત નફામી જાય છે. બદલે એનું પરિણામ સારૂં આવતું નથી. તો એવા નફામા ઉદ્યમથી વિરામ પામી સંતોષ ધારણ કરી ઘેર જા. નાહક કલેશ ના ભોગવ.”

લિંગીએ શિખામણ આપવા છતાં તે પોતાના ગામ તરફ ન જતાં મલય સન્નિવેશમાં ગયો ત્યાં કોઈ પરિવાર જક સાથે એને મેલાપ થયો. ગુણધરનું વૃત્તાંત જાણીને

તેણે કહ્યું, “વનમાં રક્ત દુગ્ધને આપનાર સ્તુહિ (ધોર) ને જો જોથી તારું દારિદ્ર નાશ પામશે”.

ગુણધરે કહ્યું કે “તમે સાથે ચાલો, આપણે બન્ને તેની તપાસ કરીએ,” નિશ્ચય કરીને બન્ને ચાલ્યા. એ ધોરને શોધતા તેઓ આગળ જંગલમાં ગયા ત્યાં એ સ્તુહિને જોઈ. સિદ્ધિયોગ આવ્યો ત્યારે શુભ દિવસે પરિત્રાજકે એ સ્તુહિને અભિમંત્રી એક કુંડ બનાવી એમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો.

ઉત્તમ એવા સુગંધમય કાષ્ટમાં એ સ્તુહિને સંભરીતે ગુણધરના મસ્તક પર સ્થાપન કરી, ગુણધરને અગ્નિકુંડમાં હોમવાને તેનો હાથ ગ્રહણ કરીને ચાલ્યો. ગુણધરને પણ વહેમ આવ્યો કે રખેને મને આ કાયાલિક અગ્નિકુંડમાં હોમે.”

કાયાલિકના પંજમાંથી બળવડે છુટવાનો તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો બન્ને ચરસપરસ હોંશા તોંશી કરતા લડતા હતા, તેમ કરતાં તેઓ અગ્નિકુંડ સમીપ આવી પહોંચ્યા. તેમની લડાઈ જોઈ કોઈ ગોવાળીયો યૂએ મારવા લાગ્યો. તેની યૂમ સાંભળી મૃગયા રમવાને નિકળેલો કોઈ રાજકુમાર ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

ગુણધરે પોતાની દુઃખ કથા કહી સંભળાવવાથી રાજકુમારે ગુસ્સે થઈ પેલા કાયાલિકની નિર્ભાત્સના કરી. સ્તુહિ તેના મસ્તકપર સ્થાન કરી કાયાલિકને અગ્નિકુંડમાં હોમી દીધો. જે ક્ષણમાં સુવર્ણ પુરૂષ થઈ ગયો પછી ગુણધરને થોડકં ભાતુ આપી વિસર્જન કર્યો. ને રાજકુમાર એ સુવર્ણ પુરૂષ લઈ પોતાના સેવકો સાથે પોતાના રાજ્યમાં ગયો.

૯

ગુણાકર અને ગુણધર

રાજકુમારની સહાયથી મૃત્યુથી બચેલો ગુણધર પોતાના ગામ તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં તેને કોઈ મંત્રવાદી પુરૂષ મળ્યો તે બન્નેને મિત્રતા થઈ એ મંત્રવાદીને શક્તિ-સંપન્ન બાણીને ગુણધરે પોતાના દુઃખની વાત તેને કહી સંભળાવી. મિત્ર બનેલા તેઓ બન્ને મુસાફરી કરતા કોઈક સંન્નિવેશમાં ગયા. ભોજનનો અવસર થવાથી પેલા મંત્રવાદીએ કહ્યું. “મિત્ર ! શું ખાવાની ઇચ્છા છે ?

માંત્રિકની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી ગુણધર બોલ્યો. “સિંહકેશરીયા મોઢક. પણ તે આ જગ્યાએ મલે શી રીતે ?”

“મલે !” એમ કહીને એ સિદ્ધ પુરૂષે ક્ષણવાર ધ્યાન કરી મંત્ર શક્તિથી સિંહકેશરીયા મોઢક ઉત્પન્ન કર્યા. તેની આવી શક્તિથી વિસ્મય પામેલા ગુણધરે તથા બીજા મુસાફરોએ એ મોઢક આરોગ્યા. સંધ્યા સમયે ધીથી પરીપૂર્ણ ઘેબર, બીજે દિવસે ક્ષીર એ પ્રમાણે એ સિદ્ધ પુરૂષ મંત્રશક્તિથી નવીન નવીન મિષ્ટાન્ન પ્રગટ કરી ગુણધરને તૃપ્ત કરતો હતો.

તેની આવી શક્તિથી અજાયબ થયેલા ગુણધરે પૂછ્યું. “હે શક્તિશાળી ! હે ઉત્તમ ! આવી શક્તિઓ તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ ?”

ગુણધરના જવાબમાં મંત્રસિદ્ધ પુરૂષ બોલ્યો. “મહા દારિદ્રથી દુઃખી થયેલો હું બહુ દેશ ભ્રમ્યો ત્યારે કોઈક મંત્ર શક્તિનો બાણનાર કાપાલિક મળ્યો તેની ખુબ સેવા કરી મેં તેને પ્રસન્ન કર્યો. મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેણે

મને આ વૈતાળમંત્ર આપ્યો. જે મેં આદરથી સિદ્ધ કરેલો હોવાથી એના પ્રભાવથી આપણે બહુ મેળવીએ છીએ. એના પ્રભાવથી હું હવે ઘેરજઘને સુખી થઈશ. ” અન્યોઅન્ય વાર્તાલાપ કરતા તેઓ આગળ ચાલ્યા. આગળ જતાં બન્નેના માર્ગ લિન્ન લિન્ન આવવાથી એ માંત્રિક બોલ્યો “આ ટુંકો રસ્તો તમારા નગર તરફનો હોવાથી હવે આપણે જુદા પડશું તો કહો તમને શું આપુ ? ”

કોટિધનથી પણ સંતોષ નહિ પામનારો ગુણધર બોલ્યો. “મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને મને એ વૈતાલમંત્ર આપો ! ”

“ ધાર્મિક અને પરોપકારી પુરુષજ એને સિદ્ધ કરી શકે છે અન્યથા તો એમાં પ્રાણસંદેહ જ રહેલો છે. ” માંત્રિકે સારી રીતે સમજાવવા છતાં ગુણધર એ મંત્રની માગણી કરવાથી એ સિદ્ધપુરૂષે વિધિ સહિત વૈતાલિક મંત્ર આપીને પોતાના વતન તરફ ચાલ્યો ગયો. ગુણધર પણ ત્યાંથી આગળ ચાલતાં તે સુસીમા નગરીએ પોતાના મામાને ઘેર ગયો કેટલોક કાળ ત્યાં સુખમાં વ્યતીત કર્યા પછી તે મંત્ર સાધવાનો તેણે વિચાર કર્યો.

પોતાના મામાને સઘળી હકીકત નિવેદન કરી કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રીએ શમસાનમાં જઘને ત્રિકોણ કુંડ કરી તે વિવિધ પ્રકારનાં હોમ દ્રવ્યથી હવન કરવા લાગ્યો. દ્રવ્યથી આહુતિ આપી મંત્રનો જાપ કરવા લાગ્યો. હ્રુદ ઉપદ્રવોથી તે જ્યારે ચલાયમાન થયો નહિ. ત્યારે તેની નીચેનું પૃથ્વીચક્ર ભ્રમવા લાગ્યું. ભયંકર ગર્જનાઓ થવા લાગી. તેથી તે જરા ભય વ્યાકુળ થવાથી મંત્રનું એકપદ ભૂલી ગયો ને વૈતાળ છળ પામીને બોલ્યો.

“અરે પાપી ! આવા તુચ્છ પરાક્રમથી તું મને વશ કરવા માગે છે ? “ એ પ્રકારે એની નિર્ભત્સના કરતો તે લાકડીથી પ્રહાર કરતો હાકોટ્યો. વૈતાળના ભયથી વ્યાકુળ થયેલો તે ત્યાંજ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો.

પ્રભાતે એનો મામો એને પોતાના ઘર તેડી લાગ્યો કેટલાક દિવસે તે જ્યારે સાંજે થયો ત્યારે ગુણધરનો મામો એને જયસ્થળ નગરે તેડી ગયો. ત્યાં એના સ્વજનોએ એને આશ્વાસન આપ્યું. પરંતુ દુર્જન પુરુષોથી નિંદાતો તે લોકોની હાંસી પાત્ર થવાથી અતિ લજ્જાતુર પણ પોતાની નિંદાને નહિ સહન કરતો ગળે ફાંસો ખાઈ દુધ્યાન પૂર્વક તે આ સંસારની કલેશમય મુસાફરી પૂર્ણ કરી ગયો.

છતાંય પાપીને મરવાથી કોઈ દુઃખનો છંડો આવતો નથી. દુધ્યાનથી મરણ પામીને ગુણધર પોતાના કૃત્યને અનુસારે નરકમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં વિવિધ પ્રકારની યાતનાઓને-પીડાઓને સહન કરતો દુઃખમાં કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો ત્યાંથી નિકળીને તિર્યચ યોનીમાં આવી ફરી પાછો નરકમાં જશે. એવી રીતે નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય એમ દેવતામાં એકાંત દુઃખનેજ ભોગવશે. દેવતામાં તે કવચિત મુખ ભોગવશે છતાં પણ આ પારાવાર સંસારમાં ગુણધર દુઃખ માત્રનો જ ભોક્તા થશે.

સમુદ્રની માફક મર્યાદાવાળો, ધનાઢ્ય, લોકોની આશાને પૂરનારો ગુણાકર સંસારમાં ખૂબ પ્રતિષ્ઠા પામ્યો. ગુણધરનું આ પ્રમાણે અકાળ મૃત્યુ જાણી વિશેષ વૈરાગ્યને ધારણ કરનારો ગુણાકર પાંચમા અણુવ્રતને સારી રીતે પાળી સ્વર્ગે ગયો ક્રમે કરીને ભોક્ષે જશે. “મુનિએ એ દષ્ટાંત પૂર્ણ કર્યું. એ પરિગ્રહ પરિમાણના ગુણ અને

દોષ જાણીને મારી સ્ત્રીઓએ ઈચ્છાઓનું પરિભાણ કરી પાંચમું અણુવ્રત ગ્રહણ કર્યું.

મારી સ્ત્રીઓને પાંચે અણુવ્રત આપી ધર્મશીલા બનાવનાર આ મહા મુનિ ઉપર મેં કેવી દુષ્ટ વિચારણા કરી ? અરે પેલા વિહૂની માફક મારી શી દશા થશે ?” એમ ચિંતવતો હું પ્રગટ થઈને મુનિના ચરણમાં પડ્યો. મારો સર્વ અપરાધ કહીને હું તેમને ખમાવવા લાગ્યો. “હે ભગવાન ! હાસ્યથી પણ મુનિ માટે દુષ્ટ વિચાર કરનાર પેલા વિહૂની માફક આ ભવ સાગરમાં કુળી જાઉં. અનંત દુઃખનો ભોક્તા થાઉં તે પહેલાં મને એ પાપથી મુક્ત થવાનો ઉપાય બતાવો. ” મારો પશ્ચાત્તાપ જાણી મુનિ બોલ્યા.

“ત્રણ જગતને માન્ય, બ્રહ્મચારી અને કપાય રહિત એવા સાધુ માટે આવો વિચાર કરવો એ મહા પાપ છે. ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા વગર આ પાપથી તું મુક્ત થઈ શકીશ નહિ. માટે હે ભાગ્યવાન ! આ સંસારની અનિત્યતાનું સ્મરણ કર. કામ ભોગનાં મુખ દુર્ગતિને આપનારાં છે એ શું તું નથી જાણતો ? સ્ત્રી, પુત્ર, લક્ષ્મી, દેહ આદિ સર્વે સંયોગો અનિત્ય છે. ને મૃત્યુનો વાટજ જોયા કરે છે. તે ક્યારે પકડશે તેની કોઈને ખબર નથી. જ્ઞાનીજ એ એ બધું જાણી શકે છે. તુચ્છ એવાં સાંસારિક મુખોનો ત્યાગ કરી એકાંત મુક્તિમુખને આપનારા સંયમને ગ્રહણ કર, પરિનિર્વાનો ત્યાગ કર, શમતાઈપ અમૃત વડે તારાં આત્માને તૃપ્ત કર, સંતોષને ધારણ કર, ક્રોધને દૂર કર, લોભને છોડ, પોતાની આત્મશ્લાઘા સાંભળીને એમાં રાજ થા નહિ ને માયાને છોડી દે. મદ, આળસ વગેરે દોષોનો ત્યાગ કરી સંયમને અંગીકાર કરવાથી તું આ પાપકર્મ

રૂપી પાંજરામાંથી હમેશને માટે મુક્ત થઈશ.”

મુનિની એ અખંડ વાગધારા-દેશના સાંભળી હે કુમાર ! મારી મોહ નિદ્રા નાશ પામી ગઈ. તેમજ મારી વિવેક ચક્ષુ પણ ઉઘડી ગઈ મારી વિચાર શ્રેણિને ક્ષણ વારમાં પલટાઈ જતાં વાર લાગી નહિ.

“અરે, આ તપવડે કરીને કૃશ થયેલા શરીરવાળા મહામુનિએ આજે મારે આંગણે પધારી મને શું નથી આપ્યું ? મારી પત્નીઓ સહિત મારે તો આજે તેમણે ઉદ્ધાર કર્યો, જેથી આજે મારે તો મનુષ્યરૂપ કલ્પવૃક્ષ મહા ફલને આપનાર થયું. સંસારરૂપી સમુદ્રમાં કુળી જતા મને આજે વહાણ પ્રાપ્ત થયું જેનાથી હું ભવસાગરનો પાર પામીશ. સાતરાજ ઉંચે રહેલા શિવપુરનગરમાં જવાને આજે મને જાણે આકાશગામી વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ કે શું ? સંયમનું દાન કરનારા આ મહામુનિઓજ ખરા ઉપકારી છે.

એ પ્રમાણે વિચાર કરી મારી પત્નીઓની સાથે સહ-મત થઈ મારી લક્ષ્મી મેં સાતે ક્ષેત્રમાં વાપરી નાખીને ચારિત્ર લેવાની ભાવનાવાળા મેં એ મહામુનિના ગુરૂ મહારાજ શ્રીસિંહસેનસૂરીશ્વરની પાસે સર્વે ઉપાધિનો ત્યાગ કરી દીક્ષાને અંગીકાર કરી, જ્ઞાન ધ્યાનનો અભ્યાસ કરી તેમના પસાયથી શુભ સંયમરૂપી લક્ષ્મીને પાળવા-વાળો થયો. કેમકે પાપાણના ઢુકડાને ટાંકણાવડે ફેરીને સારી રીતે જ્યારે તેને ઘડવામાં આવે છે ત્યારે તે દેવ-પણાને પામી જગત વંદનીય થાય છે તેમ ગુરૂરૂપી સુત્ર-ધારવડે શિક્ષિત થયેલો હું આજે દેવની માફક સંયમના પ્રભાવથી વંદનીય થયો. ગુરૂએ પોતાનું ચારિત્ર કહી સંભળાવ્યું.”

૧૦

પૂર્ણચંદ્ર નરપતિ.

સુરસુંદરસૂરીશ્વરના વૈરાગ્યનું કારણ સાંભળી રાજ્ય સહિત બધી સલા હંગ થઇ ગઇ, તેમના ચરિત્રથી વૈરાગ્યના રંગવાલો નરપતિ સિંહસેન ગુરૂની સ્તુતિ કરતાં બોલ્યો. “હે ભગવન! આપનેજ એક જગતમાં બંધ છે કે જેમનું ચારિત્ર આશ્ચર્યકારી ને સાંભળનારને લાલ કરનાર છે. જેથી ખરેખર આપજ એક પુણ્યવાન છો, ત્યાગી-ઓમાં પણ આપ શ્રેષ્ઠ છો. કે જેમણે જગતને આશ્ચર્ય કરનારી રમા, અને રમણીઓના સમુદાયને ક્ષણમાત્રમાં તૃણની જેમ તણ દીધો, આપે મોક્ષનો માર્ગ બ્રહ્મ કરી દીધો.

હે સ્વામી! મારા સરખા સત્ત્વ વગરના પુરૂષો તો વિષય અને કષાયમાં મુંઝાઇ ગયા છતાં હજી પણ સંસાર છોડવાને સમર્થ નથી થતા, તો પણ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શાદિક ભોગો મેં ઘણા કાલ પર્યંત ભોગવ્યા હોવાથી હવે હે પ્રભો! તમારી પાસે નિરવધ એવી તત્ત્વ વિદ્યા જે સંયમ તેને હું બ્રહ્મ કરીશ.

નરપતિ ગુરૂ મહારાજને વિનંતિ કરીને નગરમાં ગયો. મંત્રીઓ સામંતો અને સેનાપતિઓને સાક્ષી રાખીને પૂર્ણચંદ્ર કુમારનો રાજ્યાભિષેક કરી દીધો તે નિમિત્તે મોટા મહોત્સવ કર્યો. એ રીતે રાજ્ય ચિંતા પુત્રને લગાવી થોડે રાજકાર્યથી નિવૃત્ત થયો. પછી જીનેશ્વરની મોટી પૂજાઓ રચાવી તે નિમિત્તે મોટા અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કર્યો, ને શાસનનો મોટો પ્રભાવ વધારી રાજ્યે દીક્ષા માટે તૈયારી કરી. નવા નરપતિએ મોટી ધામધુમપૂર્વક નરપતિનો દીક્ષા

મહોત્સવ કર્યો, ને સિંહસેન નરપતિએ ગુરૂની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. ગુરૂની પાસેથી ઉચ્ચરેલાં મહાવ્રતને રૂડીરીતે પાલવા લાગ્યા. એ પ્રકારની ગ્રહણ અને આસેવન શિક્ષાને ગુરૂ પાસેથી ધારણ કરતા, કષાયોને વશ કરીને શાંત પ્રકૃતિવાળા તેમજ ઈંદ્રિયોનું દમન કરીને વિષય વિકારોને વશ કરનારા સિંહસેન મુનિ છઠ્ઠું, અકુમ આદિ તપસ્યા કરતા ને જ્ઞાન ધ્યાનમાં પ્રીતિવાળા તેમજ સંસાર અને ભોક્ષમાં સમાન વૃત્તિવાળા એવા મહામુનિ થયા.

પૂર્ણચંદ્ર નરપતિ શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મનું આરાધન કરતા, મેરૂની માફક સ્થિર સ્વભાવવાળા તેમજ સર્વાંગ રાજ્ય લક્ષ્મીથી શોભતા ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતા હતા. એ ન્યાયી અને પરાક્રમી રાજાનો કપૂરના સમૂહની માફક ઉબ્જવળ યશ જગત ઉપર વિસ્તાર પામ્યો, ને શ્રાવકનાં અણુવ્રતને પાળવામાં દૃઢ નિશ્ચયવાળા જ્ઞાન અને દર્શનની લક્ષિત કરતા શાસનનો મહિમા વધારવા લાગ્યા. શાસન પ્રભાવક તેમજ શ્રાવક ધર્મને પાળવામાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞ હોવા છતાં તે રણવાર્તામાં કાયર નહોતા, યુદ્ધમાં શત્રુઓના સમુદાયને જીતી પોતાની કીર્તિ દિગંત પર્યંત તેમણે ફેલાવી હતી.

અણુવ્રતની માફક ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રતને પાલવામાં પ્રીતિવાળા દીન, અનાથ અને રંકજનોનો ઉદ્ધાર કરતા તેમણે સીદાતા શ્રાવકોના મનોરથ પૂર્ણ કરી સાધન સંપત્તિ બનાવી ધર્મમાં સ્થિર કર્યા. એ રીતે શ્રાવકોના ઉદ્ધાર માટે રાજાએ છુટે હાથે દાન આપવા માંડ્યું, જન મંદિરોમાં પૂજાઓ રચાવી, જનાલયો બંધાવી પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરાવી, સાતે ક્ષેત્રમાં રાજ્યલક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરતો રાજા પૂર્ણચંદ્ર શાસન પ્રભાવક થયો.

પરાક્રમવડે મોટા શત્રુઓને પણ વશ કરતો રાજા રાજ્ય અને રમણીના સુખવિનોદોમાં જતા એવા કાલને પણ જાણતો નહીં. બહુ કાળ પર્યંત રાજા રાજ્યસુખને ભોગવતો અનુક્રમે પૌઠ વયમાં આવ્યો.

પૂર્ણચંદ્ર રાજાને વીરોત્તરનામે પુત્ર થયો તે પણ વૃદ્ધિ પામતો નવીન યૌવન વયમાં આવ્યો ને યુવરાજ પદવી પામ્યો. યોગ્ય વયના-કવચધારી રાજકુમારને જોઈ રાજાએ ધીરેધીરે તેને રાજ્યની જવાબદારીઓ સોંપવા માંડી.

પટ્ટરાણી પુષ્પસુંદરી પણ સમ્યક્ત્વપૂર્વક પાંચ અણુ-પ્રત તેમજ ગુણપ્રત અને શિક્ષાપ્રતને શુદ્ધભાવે પાળતી પરમ શ્રાવિકા થઈ. એ રીતે શ્રાવકધર્મને આરાધતાં તે પતિપત્ની સુખમાં સમય વ્યતીત કરતાં હતાં.

એ દરમિયાન પૂર્ણચંદ્ર નરપતિને પોતાના પિતા સિંહસેન મહામુનિના મોક્ષે ગયાના સમાચાર મળ્યા ને સંસારના રંગમાં રંગાયેલા નરપતિની વિચારશ્રેણિ પલટાઈ ગઈ, સંસાર ઉપર નિર્વેદ પ્રગટ થતાં એમના મનમાં વૈરાગ્યની લહેરો ઉડવા લાગી. ઉત્તમ પુરૂષોની ભાવના પણ ગમે તેવા સંજોગોમાં ઉત્તમજ હોય છે જેની ભવિ-તવ્યતા સારી હોય છે એને ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ ધર્મ કરવાની ભાવના થાય છે તેમને ધર્મ કરવાની તક મળે છે.

“એ મહામુનિ મારા પિતાને ધન્ય છે કે જેમણે કોમલ અંગવાળા છતાં મોહના વિલાસોનો ત્યાગ કરી સંયમના કષ્ટને સહન કરતાં દુષ્કર કાર્ય સાધી લીધું, આ ભવસાગર તરી પાર ઉતરી ગયા. ત્યારે હું અદ્યસત્ત્વવાળો થઈ પાપમાં આસક્ત થઈ ગયો. અરે! જરાઅવસ્થા આવી તોપણ વિષય લોહુપ થઈને દેહાદિકની અનિત્યતાને જાણવા

છતાંય જૈન ધર્મને આરાધવામાં પ્રમાદ કરે' છું. હા! એ મારા પ્રમાદને ધિક્કાર થાઓ."

એ ચિંતાતુર નરપતિના મનને શાંત કરતી પુષ્પસુંદરી બોલી. હે સ્વામી! ખેદ શા માટે કરો છો? ઉઘમ કરનારનાં કાર્ય સિદ્ધ થાય છે હજી બાજી હાથથી કાંઈ ગઈ નથી. નિઃસત્વ નારીયોજ શોક તો કરે છે. હે નાથ! સત્વવંત તો કાર્યમાં ઉઘમવાળા થાય છે માટે પુત્રને રાજ્યે સ્થાપન કરી રાજ્યચિંતાથી મુક્ત થાવ. બ્રહ્મચર્ય વ્રતને ચાવત જીવ સુધી પાળો, શ્રીસુરસુંદર ગુરૂ આવે ત્યાંસુધી સઘળો કાળ ધર્મઆરાધનમાં નિર્ગમન કરો, ને ગુરૂમહારાજ પધારે ત્યારે તમારા મનોરથ સિદ્ધ કરજો." પદ્મરાણી પુષ્પસુંદરીની વાત સાંભળી રાજા ખુશી થયો.

"હે દેવી! તમે સાચું કહ્યું." એમ કહી રાજાએ રાણીનું વચન માન્ય કરી. વીરોત્તર રાજકુમારને રાજ્યાસને સ્થાપી દીધો. રાજ્યની તમામ ચિંતાથી પરવારી રાજાએ ઉપાધિથી સર્વથા મુક્ત થઈ ધર્મમાં પોતાનો કાલ વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

દરરોજ તે સંપૂર્ણ શાંતિથી એક ચિત્તે જીનેશ્વરની પૂજા કરવા લાગ્યો. સામાયિક કરતો. પૌષધવ્રતમાં પ્રીતિવાળો થઈ અખંડપણે પૌષધવ્રતને આચરવા લાગ્યો. શાસ્ત્ર અધ્યયન, પરમેષ્ઠી જાપ, તત્વચિંતવનમાં એ શુભસમય વ્યતીત કરતો પણ પ્રમાદનું સેવન કરતો નહિ. અનિત્યત્વભાવના ભાવતો રાજા પોતાના દેહના મમત્વનો પણ ત્યાગ કરવા લાગ્યો. દાન, શિયલ, તપ અને ભાવ એ ચારે પ્રકારના ધર્મનું આરાધન કરતો રાજા ધર્મધ્યાનમાં જ સમય પસાર કરવા લાગ્યો. રાણી પણ રાજાની માફક તપથી કૃશ થયેલી ધર્મક્રિયામાં પ્રીતિને ધારણ કરતી ગુરૂમહારાજના આગમનની રાહ જોવા લાગી.

ભાવી બળવાન છે. કોઈની આશા જગતમાં કાંઈ અધીય પૂરી થતી નથી. ગુરૂમહારાજના આવાગમનની રાહ જોતા નરપતિ પૂર્ણચંદ્રને અન્યદા અતિસારની ઉગ્ર વેદના થઈ. શરીર ઉપરથી પણ મમતા રહિત એવો રાજા શરીરની ઉગ્ર પીડાથી દુઃખને અનુભવતો પોતાનો અંત-કાળ નજીક જાણી ધર્મભાવના ભાવવા લાગ્યો.

“જે દેશ, જે નગર અને જે ભૂમિને એ સૂરીશ્વર સ્પર્શી રહ્યા છે તે દેશ, નગર અને ભૂમિને ધન્ય છે. અરે એ મુનિઓને પણ ધન્ય છે કે જેઓ મારા ગુરૂ એ ધર્મ-ચાર્યના પાદ્મચની સેવા કરી રહ્યા છે, જે દિવસે હું ગુરૂના ચરણ કમલને વાંદીશ તે ધન્ય દિવસ મારો ક્યારે આવશે ? સાધુઓની ઉત્તમ દિનચર્યા હું ક્યારે આચરીશ ? ગુરૂના મુખમાંથી નિકળેલી અમૃતરસથી ભરેલી આગમ-વાણી હું ક્યારે સાંભળીશ ?

સંસારરૂપી ચરણમાં ભમવાથી ભયભીત થયેલ, કષાયના શાંત થવાથી સમતારૂપ રસથી ભરેલ, તેમજ તૃણ અને મણિમાં સમાન વૃત્તિવાળું એવું મુસાધુપણું હું ક્યારે કરીશ ? આ લોકના સંતાપને હરનારી, પાપરૂપી કાઢવનો નાશ કરનારી, સુધારસના સમુદ્ર સમાન એવી સાધુઓની જ્ઞાન ગાંધી પુરૂષોને ઉત્તમ એવા નિર્વૃત્તિ મુખને આપે છે.

ધર્મભાવનામાં એક ચિત્તવાળો રાજા રોગની પીડાને સહન કરતો શરીરનો ત્યાગ કરી કાલ કરીને અગ્નીચારમા આરણ્ય દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. રાણી પણ કાળ કરીને ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈ ખન્ને મિત્ર દેવ થયા.

પરિચ્છેદ ૬ કો.

ચરસેન અને મુક્તાવલી

૧

મિથિલા નરેશ

લક્ષ્મી-કીર્તિ-વૃત્તિ-બુદ્ધિ, -ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ-વિધાયકમ્ ।

નત્વા શંકેશ્વરં પાર્શ્વનાથમગ્રે કથાં બ્રુવે ॥

ભાવાર્થ—લક્ષ્મી, કીર્તિ, ધીરજ, બુદ્ધિ, ઋદ્ધિ તથા સક્લ મનોરથની સિદ્ધિને કરનારા સંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર કરી હવે કથાનો આગળનો ભાગ કહું છું.

સુર્યની કાંતિ સાથે જ્યારે મિથિલા નગરીની તેજસ્વી દિવાલોની કાંતિ એક થઈ જાય છે ત્યારે એ નગરી અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરે છે. જગતભરમાં પોતાના રૂપ, ગુણ તેમજ વૈભવે કરીને પ્રસિદ્ધિપણને પામેલી એ નગરીની જાહોજલાલી વૃદ્ધિ પામે જતી હતી, એના વિશાળ અને મનોહર રાજમાર્ગો, અનેક ગગનચુંબિત વિશાળ ઇમારતો, જગતભરમાં જ્યાં પામેલાં ઉદ્યોગમંદિરો, વિશાળ, સુંદર, રમણીય અને નવપદ્મવ ફલ-ફુલથી વિકસ્યર થયેલી લતાઓથી શોભતા ઉદ્યાનો, બગિચાઓ અને સહકાર, પુત્રાગ, રાયણ, અશોક, આસોપાલવ આદિ વૃક્ષો નગરીની શોભા વધારી રહ્યા હતા.

એ મિથિલા નગરીનો શાસક નરસિંહ નામે નરપતિ પોતાના તેજ અને પ્રરાટેમથી મહીમંડલના શત્રુ રાજાઓને પણ જીતી નરસિંહ નામને સાર્થક કરી રહ્યો હતો. શીલ ગુણુકરીને શોભતી અને દોષથી રહિત, કલાનિપુણ અને મનોહર ગુણુભાલા નામે રાજાની પટ્ટરાણી હતી,

અનેક રાણીઓમાં મુગુટમણિ તુલ્ય એ પદ્મેવી સાથે પાંચે પ્રકારનાં વિષયમુખ લોગવતા રાજાએ ક્ષણની જેમ ઘણા-કાલ પસાર કર્યો.

એકદા એકાંતમાં બેઠેલા નરપતિની આગળ કોઇ ચરપુરૂષે રાજાની બિરુદાવલી બોલતાં વિનંતિ કરી “હે દેવ ! આપ જય પામે ! વિજય પામે ! નિશા સમયે નગરીનું નિરીક્ષણ કરતાં મેં જે હકીકત સાંભળી છે તે આપ શ્રવણ કરો. નરસિંહ રાજ રાજેશ્વર જય પામે”.

એક સ્ત્રી બોલી.

તેના જવાબમાં બીજી સ્ત્રી કદાચું મોં કરતી બોલી. આ રાજા તો નામથી નરસિંહ છે કાર્યથી નહિ, કાર્યથી તો એને નર જંબુક કહીએ તોય ચાલે. પુત્રરૂપી ધનથી રહિત હોવા છતાં તે છતી શક્તિએ પણ ઉદમ કરતો નથી, એનું નામ નરસિંહ છે શું ?”

આ જગતમાં ગમે તેટલી અને ગમે તેવી ક્રિયા કરો પણ ઉદ્દેશ રહિત અગરતો મંત્ર વગરની ક્રિયા નકામી છે. કેમકે નેત્ર વગરના અધાગ અને અપાર સૌંદર્યનો પણ ઉપયોગ શો ? તેમજ શીલ વગરનું પણ જેમ તપ નકામું છે એવી રીતે પુત્ર વિનાનું વિશાળ કુળ પણ શા કામનું ? એ તો પુત્રથી જ એ બધી શોભા છે”.

ચરપુરૂષની વાત સાંભળી રાજાએ મંત્રીઓને બોલાવી પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે ઉપાય પૂછ્યો, તેના જવાબમાં મંત્રી બોલ્યો. “હે સ્વામિન્ ! આપણા નગરમાં વિચિત્ર વેષને ધારણ કરનારો એક યોગી આવ્યો છે. તે અનેક મંત્ર તંત્ર અને સામર્થ્યવાળો હોવાથી આપ એની પાસે પુત્રની માગણી કરો. લોકો એની શક્તિનાં બહુ વખાણ કરે છે. તે જનોનાં અભિલાષિતને પૂરે છે”.

મંત્રીની વાત સાંભળી નરસિંહ રાજાએ રાજસેવકોને
ઠોકલી એ યોગીને પોતાની પાસે બોલાવી પૂછ્યું.
“યોગીરાજ ! તમારામાં કેટલી શક્તિ છે ?”

રાજાની વાત સાંભળી યોગી મોં મલકાવતો બોલ્યો.
“રાજા ! પૂછવાથી શું ? આપ કંઈક કાર્ય ફરમાવો.
આપ કહો તો પાતાલમાં રહેલી નાગ કન્યાને આપની
સેવામાં હાજર કરું. કહો તો શત્રુઓના સમુદાયને આપના
ચરણમાં નમાવું. દુઃખે કરીને મેળવી શકાય એવી ગજ,
અશ્વ, રથાદિક સમૃદ્ધિ આપને મેલવી આપું”.

“હું એટલી બધી તમારી અદ્ભૂત શક્તિ છે તો
નાગેન્દ્ર કન્યાને અહીં હાજર કરો”. રાજાએ આશ્ચર્ય
પામતાં કહ્યું.

યોગીએ ક્ષણમાત્ર ધ્યાન કરીને હૃદયમાં કંઈક મંત્રનું
ચિંતવન કરતાં એના આકર્ષણથી રત્નાભરણથી વિભૂષિત
નાગેન્દ્ર પત્ની યોગીની આગળ હાજર થઈ. “શું આજ્ઞા
છે ?” તે બોલી.

રાજા તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરતો યોગી બોલ્યો.
આ રાજાની આજ્ઞાનો અમલ કરો, મારી નહિ”.

નાગાંગના યોગીની પાસેથી રાજાની આગળ હાથ
જોડીને ઉભી રહી ને બોલી. “હું સ્વામી ! હુકમ કરો
તમારી કંઈ આજ્ઞાનો હું અમલ કરું ? ફરમાવો !”

એ નાગેન્દ્ર પત્નીને જોઈ એની વાણીથી આશ્ચર્ય
પામતો નરપતિ બોલ્યો. “ભદ્રે ! તું કોણ છે ? કેમ
આવી છે ?”

“હું નાગરાજની પત્ની છું. યોગીરાજની શક્તિથી
નાગલોકમાંથી અહીં આવું છું”. તે સ્ત્રી બોલી.

યોગીની અપૂર્વ શક્તિ પર વિશ્વાસ કરતા રાજાએ

નમસ્કાર કરી તે સ્ત્રીને રજા આપી. નાગપત્નીના અદશ્ય થવા પછી રાજાએ યોગીને એકાંત સ્થળે લાવી કહ્યું. “તમારી આવી અપૂર્વ શક્તિ આશ્ચર્ય પમાડે તેવી છે, તમે જ્યારે આવી અદ્ભૂત શક્તિ ધરાવો છો તો મને એક પુત્ર આપો, મારાં દુઃખ દૂર કરો”.

“હે રાજન ! મોટા માહાત્મ્યવાળા મારે એ કાર્ય શું હિસાબમાં છે ? સમુદ્રનો પાર કરનારને ખાબોચીયાનો હિસાબ ન હોય. કૃષ્ણ ચતુર્દશીના દિવસે રાત્રિને સમયે ખડ્ગ હાથમાં ધારણ કરી તમારે એકલાએ પિતૃવનમાં આવવું. ત્યાં જવાલિની દેવી તમને પુત્ર આપશે. બીજી પણ તમારી અભિલાષા પૂરી કરશે. તેમજ તમારી સહાયથી મારી ઉપર પણ એ દેવી પ્રસન્ન થશે”.

યોગીની વાત અંગીકાર કરી રાજાએ યોગીને વિદાય કર્યો. એ વાત મંત્રીઓએ જાણીને રાજાને કહ્યું. “મહારાજ ! આપ એકાકી ત્યાં જાઓ એતો ઠીક નહિ એવા માયાવી યોગીના વિશ્વાસ ન કરવો, જગતમાં જીવો તો કર્માધીન ને લિન્ન લિન્ન સ્વભાવવાળા હોય છે તેમાંય યોગીઓનો તો વિશેષ કરીને વિશ્વાસ કરવો નહિ”.

તેમ છતાં રાજાએ યોગીની વાત અંગીકાર કરી હોવાથી કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રીએ સંધ્યા સમયે પિતૃવનમાં (સ્મશાનમાં) આવ્યો. યોગી પણ સર્વ સામગ્રી સાથે ત્યાં આવી દીપક પ્રગટાવી મંડલ આલેખી મંત્ર જપવા બેઠો. તેણે દેવતાઓને બલિ બાકુળ આપી રાજાને કહ્યું. “હે સાહસિક ! દક્ષિણ દિશાએ જતાં મોડું વડલાનું વૃક્ષ આવે છે. એની શાખાએ એક શબ બાંધેલું છે તે લાવીને અહીં હાજર કર.”

યોગીની વાણી સાંભળી રાજાએ દિશા તરફ વડલા

નજીક આવ્યો. વડલાની શાખા ઉપર ચઢી તેની સાથે બાંધેલા મૃતકના બંધ કાપી એ મૃતકને લઈ રાજા વડની નીચે ઉતર્યો. તે દરમિયાન મૃતક ફરીને એ શાખાએ જઈ વળ્યું. રાજા ફરીને વૃક્ષ ઉપર ચઢ્યો મૃતકના બંધ કાપી મૃતકની સાથે નીચે ઉતર્યો.

રાજાના સાહસની પરીક્ષા કરતો એ મૃતકની અંદર રહેલો વ્યંતર બોલ્યો. “હે રાજન ! જો મારો પીછા નહિ છોડે તો હું તને મારી નાખીશ. ખંડ ખંડ તારા ઢુકડા કરી ભૂતોને બલિદાન આપીશ.” વ્યંતરના હાકોટવા છતાં રાજાએ પોતાનું મૌન છોડ્યું નહિ. વ્યંતરને કંઈ પણ જવાબ ન મલવાથી રાજાને ભયભીત કરવા માટે હબરો ભયંકર રૂપો પ્રગટ કરી ભયંકર ત્રાડો પાડવા લાગ્યો. તોપણ વ્યંતરની એ ભયંકરતા રાજાના હૃદયને લેશ પણ સ્પર્શી નહિ શકવાથી રાજાના સત્યથી પ્રસન્ન થયેલો વ્યંતર બોલ્યો.

હે વીર ! હે ધીર ! પોતાના કાર્યને પાર પાડનારા-ઓમાં તું મુગ્ધમણિ છે. તારા નિશ્ચયપણાથી હું પ્રસન્ન થયો છું. કિંતુ એક સત્ય વાત સાંભળ. રાજન ! તું પુત્રની આકાંક્ષાવાળો છું. છતાં પ્રસન્ન થયેલો આ યોગી તારી આશા પૂરશે નહિ. યોગી માયાવી છે, ને તું સરલ સ્વભાવી છે. તારા દેહતું બલિદાન કરી યોગી પોતાની વિદ્યા સિદ્ધ કરવા ચાહે છે. ઇંદ્રજાળથી નાગનારી બતાવવાથી તું તો એનો વિશ્વાસુ બની ગયો છે પણ એક દુર્જન શિરો-મણિ યોગી તારે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. માટે એ બલનો વિશ્વાસ ન કરતાં હું કહું તે સાંભળ. બળ પુરેષો પોતાના અલ્પ કાર્ય માટે મહાન પુરેષોને કષ્ટમાં ઉતારે છે. કોઢીથી મક્ષિકાના અભાવ માટે સૂર્યાસ્તને શું નથી ઈચ્છતો !

મુગલાને તૃણમાં, મીનને જળમાં, તેમજ સજ્જન પુરુષોને સંતોષમાં પ્રીતિ હોવા છતાં, શિકારી, ધીવર અને દુર્જનો એમના નિષ્કારણ વૈરી શું નથી થતા ? પ્રાયઃકરીને સ્વામીનું મન નીચ-ખુશામતખોર તરફ આકર્ષાય છે કેમકે તેલથી દીપક જેવો તેજસ્વી દેખાય છે તેવો ધીથી દેખાતો નથી. નિચજન પરના કાર્યનો નાશ કરવાને શક્તિવાન છે પણ કાર્યને સાધવા શક્તિવાન નથી. મુષક કપડાને ફાડવા-તોડવા સમજે છે, જોડવાને-સાંધવાને નહિ. માટે કંઠકના સરખા દુર્જન તે તો દૂરથીજ તજવા.

હે રાજન ! મારા વચનથી સાત રાત્રી પછી સૂર્યના સ્વપ્નથી સુચિત તારે પુત્ર થશે. આ યોગી તારા શરીરનો નાશ કરીને પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરશે માટે તું તારું ખડ્ગ એને આપીશ નહિ. તારા ખડ્ગના પ્રતાપે મારી સહાયથી તું એ યોગીને જીતી લઇશ. “એ વ્યંતરનાં વચન શ્રવણ કરી રાજ મૃતકની સાથે યોગી પાસે આવ્યો. યોગી મૃતકને જોઈ મનમાં ખુશ થયો.

યોગીએ રક્તચંદનનો મૃતકને લેપ કરી કણ્ણવીરની રક્ત પુષ્પની માળા આરોપણ કરાવી. મૃતકની પૂજા કરી મંડલમાં સ્થાપન કર્યા પછી રાજને કહ્યું “હે નૃપ ! હવે તમારું ખડ્ગ મને આપો. કે જેથી ખડ્ગ આ મૃતકના હાથમાં ધારણ કરાવું.”

વ્યંતરના વચનને યાદ કરી રાજાએ ખડ્ગ આપ્યું નહિ. યોગીએ રાજને ઘણા સમજાવ્યો છતાં બ્યારે રાજાએ ખડ્ગ ન આપ્યું ત્યારે ક્રોધાયમાન થઈને યોગી રાજને મારવા ધસ્યો ત્યારે રાજા યોગીને ગળચીમાંથી પકડતો બોલ્યો “પાપી ! તારા જેવા સાધુને મારી મારું પુરુષાર્થ કલંકીત કરીશ નહિ. માટે મારી નજરથી દૂર

અર્ધ તારા આત્માનું રક્ષણ કરે” રાજાએ યોગીની નિર્ભર્સના કરી મુક્ત કર્યા.

ભયથી વશ થયેલો યોગી રાજાને ‘બ્રહ્મસંહારણા નામનો મણિ આપીને ત્યાંથી રાજાને ખમાવી પોતાના સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો. રાજા પણ પ્રાતઃકાળ થતાં તો પોતાના રાજભુવનમાં આવી ગયો.

મંત્રીઓ વગેરે આગળ રાજાએ રાત્રી સંખંધી યોગીનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. રાજાનું વૃત્તાંત સાંભળી મંત્રીઓ ખુશી થયા. રાજાના આનંદ-હર્ષ નિમિત્તે નગરમાં મોટો મહોત્સવ કર્યો. નગરીના લોકોના આનંદની પણ વાત શી !

એ માયાવી યોગીનો વિચાર રાજાના હોમે પોતાની વિદ્યા સિદ્ધ કરવાનો હોવાથી એણે માયા જળ બિછાવી રાજાને બરાબર છડકામાં લીધો હતો પણ જેનું પુણ્ય જોર કરે છે તે બળવાન છે તેને દેવતાઓ પણ સહાય કરે છે આખરે તો ધર્મીના જય અને પાપીનો ક્ષય એ જગમાન્ય સિદ્ધાંત સાચોજ ઠરે છે.

૨

અગીયારમા ભવમાં-

આરણ્ય દેવલોકમાં એકવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પુરું કરી પૂર્ણચંદ્ર રાજાનો જીવ સાતમી રાત્રીને અંતે ગુણમાળા પટ્ટરાણીની કૃષ્ણિમાં ઉત્પન્ન થયો મહાદેવીએ તે સમયે સ્વપ્નાવસ્થામાં સંપૂર્ણ રીત્યા સુશોભિત અને તેજસ્વી અર્કમંડળ જેવું. સ્વપ્ન જોઈને જાગત થયેલાં દેવીએ પ્રાતઃકાળે રાજાને પોતાનું સ્વપ્ન નિવેદન કર્યું. રાજાએ વ્યંતરના વચનને અનુસારે કહ્યું “દેવી ! તમારે નયનને આનંદકારી રાજ્ય ભારને વહન કરનાર યોગ્ય પુત્ર થશે.”

રાજાનાં એ અપૂર્વ વચન સાંભળી નવીન મેઘના

ઉદયે મયુરી જેમ પરમ આનંદ પામે તેવી રીતે હૃદયને ધારણ કરતી મહાદેવી ગર્ભનું સારી રીતે પાલન કરવા લાગી. સાતમે મહિને રાણીને દોહદ ઉત્પન્ન થયો. સમગ્ર સૈન્ય સહિત હું રાજ્ય લીલાનો અનુભવ કરતી વનકિડા કરવા જાઉં.” રાજાએ રાણીની એ અભિલાષા પૂર્ણ કરી કેમકે સ્નેહના વશ થકી માણસ શું શું નથી કરતો ?

પદ્મરાણી ગુણમાળા ગંધહસ્તિ ઉપર આરૂઢ થઈ, મંત્રીઓ એની આજુ બાજુએ રહ્યા, સામંત નરપતિઓ એની સેવા કરવા લાગ્યા, રમણીઓ એની સ્તુતિ કરવા લાગી. અદ્ભૂત દાન વડે દીન, અનાથ અને રંકજનોને સંતોષ પમાડતી, ભાટ ચારણો વડે બિરુદાવળી બોલાવાતી નગરીની બહાર રાજાની સાથે અરણ્યમાં વનકીડા કરવા લાગી.

એ સમયે કૃષ્ણ સ્વરે રૂદન કરતી કોઈક સ્ત્રીના શબ્દ સાંભળી રાણી બોલી “હે સ્વામીન! મને લાગે છે કે વિદ્યાધરી રૂદન કરે છે તો તેની પાસે જઈને કંઈક ઉપકાર કરીયે. કારણકે શાસ્ત્ર બોધને માટે, ધન દાનને માટે જીવિત ધર્મારાધન માટે અને પંડિત પુરૂષોનું શરીર પરોપકાર માટે હોય છે.”

રાણીનાં વચન સાંભળી બન્ને જણા શબ્દને અનુસારે તે સ્થળે ગયાં કે જ્યાં પ્રહારની પીડાથી આકૂળ વ્યાકુળ થયેલો વિદ્યાધર મહાવ્યથા અનુભવી રહ્યો હતો. તેની આગળ દિવ્ય સ્વરૂપા વિદ્યાધરી આંખમાંથી અશ્રુપાડતી રૂદન કરી રહી હતી. તેને જોઈને કૃષ્ણપૂર્ણ હૃદયવાળા રાજાએ યોગીએ આપેલા મણિને જળમાં પ્રક્ષાલિત કરી એ જલના સિંચન વડે ઘાવને રૂઝવી દેવાથી પ્રાપ્ત ચેતનાવાળો વિદ્યાધર સાવધ થઈ રાજાને કહેવા લાગ્યો. “અહો!

અમારો ભાગ્યોદય છે કે તમારા જેવા સજ્જનોનો અમને સમાગમ થયો. ”

“તમારા જેવા સત્પુરુષોને વિદ્યાતા પુણ્યના પરમાણુ-ઓથી બનાવે છે, તોપણ તમારા જેવા ભાગ્યશાળીને આકૃત ક્યાંથી ? છતાં સંપત્તિ અને વિપત્તિ મહાન પુરુષોને હોય છે, હીન પુરુષને નહિ, ક્ષય અને બુદ્ધિ ચંદ્રને હોય છે અગણિત એવા તારાઓને નહિ. તો હે મિત્ર ! તમને આ કષ્ટ શી રીતે પ્રાપ્ત થયું તે કહો. ”

રાજાની વાત સાંભળી વિદ્યાધરે પોતાનું વૃત્તાંત કહેવું શરૂ કર્યું. “હે સજ્જન ! દેવતાઓથી અધિષ્ઠિત વૈતા-ઢ્ય પર્વતની ઉત્તર શ્રેણિમાં રત્નધર્મપુર નગરને વિષે જ્યંત રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેનો જયવેગ નામે હું પુત્ર.

એ જ વૈતાઢ્યની ઉત્તર શ્રેણીના કુંભપુર નગરનો ધર-નામે રાજા હતો તેણે મારી મોટી બેનને મારા પિતાપાસે માગી પણ તેનું અલ્પ આયુષ જાણીને મારા પિતાએ કન્યા આપી નહિ. અને સચ્ચલપુરપતિ અનંતવેગ વિદ્યાધરને આપી. એ વૃત્તાંત જાણી કોપ પામેલો ધરરાજા મારાપિતા સામે યુદ્ધ કરવાને આવ્યો મોટું રણયુદ્ધ થયું તેમાં મારા પિતાએ ધરરાજાને મારી નાખ્યો.

તેનો પુત્ર કિન્નર અમારા પર વૈરને ધારણ કરતો મને શત્રુનો પુત્ર જાણી છિદ્રને શોધતો તે સમયની રાહ જોવા લાગ્યો. એકદા મારી પ્રિયા સાથે કીડા કરવાને તમારા નગરની સમીપે આ અરણ્યમાં આવ્યો. અહીંયાં મારી પ્રિયા સાથે કીડા કરતો જાણી મને તીવ્ર પ્રહાર કરીને નાશી ગયો, તેના પ્રહારની પીડાથી હું મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો, મારી આવી દશા જોઈ મારી પ્રિયા દુઃખથી રૂદન કરવા લાગી. તેનો રૂદન ધ્વનિ સાંભળી તમે આવી પહોંચ્યા તે પછીની હકીકત તો તમે જાણો છો. ”

જયવેગ વિદ્યાધરની હકીકત સાંભળી રાજ બોલ્યો
“ પ્રમાદીને અથવા તો કોઈને છતરીને ઘા કરવો એ
સજ્જનનું કામ નથી.”

“ હશે ” તમારા જેવાનાં દર્શન થવાથી મારે તો
આપદા પણ સંપદા રૂપ થઈ. ” રાજ એ પ્રકારે ઉપકાર
માનતા વિદ્યાધરને તેની પ્રિયા સહિત પોતાના સ્થાનકે
તેડી લાવ્યો, ત્યાં તેમનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો. પટ્ટરાણી
અને તે વિદ્યાધરીને સહીષણું થયાં. રાજની મહેમાનીનો
સ્વાદ આખી વિદ્યાધર પોતાની પ્રિયા સહિત પોતાના
સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો.

પૂર્ણ સમયે સારા ગ્રહનો યોગ થયે છતે પટ્ટરાણીએ
પુત્રનો જન્મ આપ્યો. વધામણિ આપનાર ચેટીને રાજએ
મુગુટને વર્ણને સર્વે આભરણ આપી દીધાં. રાજએ મોટો
જન્મ મહોત્સવ કર્યો. દીન અને રંકજનોને ખુબ દાન દીધાં.
સ્વપ્નને અનુસારે રાજએ સગાં સંબંધીની સાક્ષીએ એ
પુત્રનું નામ રાખ્યું શૂરસેન.

પોતાના મિત્રને ત્યાં પુત્રનો જન્મ જાણી જયવેગ
વિદ્યાધર પોતાની પ્રિયા સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એમને
જોઈને રાજરાણી પણ ખૂબ ખુશી થયાં. કુમારના અદ્ભુત
રૂપથી પ્રસન્ન થયેલી રવિકાંતા વિદ્યાધરી પોતાના દિવ્ય
આભરણથી એને શણગારવા લાગી છતી રાણીને કહેવા
લાગી. “ સખી ! કોઈ નિમિત્તિયે મને કહું છું કે તારે પ્રથમ
ગર્ભે કન્યા આવશે, તેથી જો મારે પુત્રીનો જન્મ થશે તો
એ કન્યાને હું આ કુમાર સાથે પરણાવીશ. ”

વિદ્યાધરીનું વચન સાંભળી રાણી બોલી. “ પ્રિય
સખી ! દેહ માત્રથીજ આપણે જુદા છીએ મનથી નહિ.
માટે તને જેમ રૂચે તેમ કરજે.

રાણીએ પણ વિદ્યાધરીના દાન અને માનથી સારી રીતે સત્કાર કર્યો. માન, અને ખાન, પાન આદિ રાજના સત્કાર અને સન્માનથી ખુશી થયેલાં વિદ્યાધર અને વિદ્યાધરી પોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યાં ગયાં.

વૈતાલ્યના પોતાના રમણીય નગરમાં રાજ્ય કરતા એ વિદ્યાધરને પોતાની વિદ્યાધરી સાથે ભોગાને ભોગવતાં પુષ્પ સુંદરીના જીવ અગીયારમા સ્વર્ગથી ચ્યવી એ વિદ્યાધરીની કુક્ષીમાં કન્યારૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે રવિકાંતાએ સ્વપ્નામાં મનોહર કાંતિવાળી મોતીની માળા જોઈ.

ગર્ભનું પોષણ કરતાં એ વિદ્યાધરીને અનુક્રમે પૂર્ણ માસે પુત્રીનો જન્મ થયો. સુંદર અંગોપાંગવાળી તે કન્યાને જોઈ માતા પિતા ખુશી થયાં, પુત્રીનો જન્મ મહોત્સવ કરી રાજ્યે સ્વપ્નને અનુસારે એનું નામ રાખ્યું મુક્તાવલી.

સમયને જતાં કાંઈ વાર લાગતી નથી. કલાનો અભ્યાસ કરતાં શુરસેન મુક્તાવલી બંને અનુક્રમે યૌવનવયમાં આવ્યા. જીનેશ્વરની પૂજા અને સાધુજનની ભક્તિ કરતાં, ચંદ્રના જેવા ઉજ્જવળ યશવાળાં, તે તીવ્ર વિષય કષાયથી રહિત લોકોને દર્શન વડે આનંદ આપનારાં થયાં.

એકદા જયવેગ વિદ્યાધર પોતાની વિદ્યાધરની સમૃદ્ધિને વિસ્તારતો પોતાના પરિવાર સહિત પુત્રીના લગ્ન માટે મિથિલા નગરીએ આવી પહોંચ્યો. સેના સહિત મોટા પરિવારવાળા વિદ્યાધરનું રાજ્યે સન્માન કર્યું ને એમના, ઉતારા માટે વ્યવસ્થા કરી. રાજ, મંત્રીઓ, રાજપુરુષો એમની સરભરા કરવા લાગ્યા. કુમાર અને કુમારીના વિવાહ નિમિત્તે નગરીને સુશોભિત કરી સ્વર્ગપુરી સમાન બનાવી. એક શુભ દિવસે મોટા મહોત્સવપૂર્વક કુમાર કુમારીનાં લગ્ન થઈ ગયાં. કરમોચન સમયે વિદ્યાધરે બહુ રત્ન અને

સુવર્ણથી કોટિ દ્રવ્ય દાન, આશ્ચુ' તે પછી પુત્રીને સારી રીતે શિખામણ આપી પ્રિયા સહિત વિદ્યાધરરાજ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો ગયો.

માતા પિતાના વતન તરફ જવાથી વિદ્યાધરબાળા મુક્તાવલી શોક કરવા લાગી. માતા પિતાનો વિયોગ એને વારંવાર યાદ આવવાથી બાળા ઉદાસ રહેવા લાગી. કંઈપણ વિનોદના સાધનોમાં એને આનંદ આવતો નહિ. છતાં પૂર્વલવના સ્નેહથી રાજકુમાર નાજરની માફક એની આગળ હાજર રહી એના મનોવિનોદ માટે અનેક પ્રયત્ન કરતો હતો.

દેવદુર્લભ નાટક બતાવી એના મનને રીઝવવા તે પ્રયત્ન કરતો હતો. ગીત, નૃત્ય વગેરે અનેક મનોહર દ્રશ્યો એના આનંદ માટે પ્રતિક્ષણે એની નજર સમક્ષ હાજર રહેતાં હતાં. અનેક વિજ્ઞાન ભર્યા કૌતુકો વડે પણ એ વિદ્યાધરતનયાને રીઝવવાના પ્રયત્ન થતા હતા. પૂર્વના સ્નેહને આ ભવમાં અનેક રીતે એ બાળા સમક્ષ પ્રગટ કરતો શૂરસેન એના શોકને ભૂલવી મુખને ભોગવતો ક્ષણની માફક સમયને પસાર કરતો હતો. સમય જતાં વિદ્યાધરબાળા પણ માતા પિતાના વિયોગને ભૂલી કુમાર સાથે મુખમાં સમય વ્યતીત કરવા લાગી.

૩

શરસેનને રાજ્યપ્રાપ્તિ

દેવ સમાન ભોગોને ભોગવતાં તેઓ બન્ને જતા એવા સમયને પણ જાણતાં નહિ. એક દિવસે મુખમાં કાળ નિર્ગમન કરતાં મુક્તાવલીએ પોતાના સ્વામીને પ્રશ્ન પૂછ્યો હે, સ્વામિન ! વિજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય અને મનને આનંદ આપે

તેવા વિનોદને માટે કંઈક પ્રશ્ન પૂછો. “ મુક્તાવલીનાં વચન સાંભળી કુમાર બોલ્યો.

“ હે કાંતે ! વિદ્યુતું જીવન શું ? સામર્થ્યને સૂચન કરનાર પદ કયું ? તેમજ તારા વદનની ઉપમા આપી શકાય એવી વસ્તુ શી ? એકજ શબ્દમાં ત્રણે જવાબ આપી જવા જોઈએ. ”

પતિનો પ્રશ્ન સાંભળી મુક્તાવલી બોલી. “ કમલ ” “ કં ’ એટલે જળ, ‘ અલ ’ એટલે સામર્થ્ય એ બંને મળી મુખની ઉપમા માટે શબ્દ થયો કમલ કેમ ખરેખર “ સ્વામી ! ”

“ ખરાબર છે. હવે તમેજ પૂછો ત્યારે ”

“ સ્વર્ગત નક્ષત્રના જલથી છીપમાં શું પ્રગટ થાય ? એકપણ શત્રુઓને હણી નાખે શું ! ને મારા હૃદયનું ભૂષણ શું ! ” મુક્તાવલીનાં વચન સાંભળી કુમાર બોલ્યો ”

“ મુક્તાવલી. ”

મુક્તા એટલે મોતી છીપમાં ઉત્પન્ન થાય, બળી માણસ શત્રુઓને હણી નાખે છે, તેમજ હૃદયનું ભૂષણ મોતીની માળા કહેવાય,

પુનઃ મુક્તાવલીએ પૂછ્યું. સમુદ્ર થકી હરિને શું મળ્યું ? કયું અન્ન પુષ્ટિ કારક નથી થતું ? આપના હાથ પગને કોની ઉપમા આપી શકાય ? ”

જવાબમાં કુમાર બોલ્યો “ હરિને સમુદ્ર થકી તાં કહેતાં લક્ષ્મી મળી, તેમજ નિરસ અન્ન પુષ્ટીકારક થતું નથી. હાથ પગને ” તામરસ કહેતાં રક્ત કમલની ઉપમા આપી શકાય. ”

“ કામદેવ કોણ છે ? જગતનો આધાર કોણ છે ? કમલિનીને પ્રિય કોણ ? તેમજ મારા મનને મોહ પમાડનાર કોણ ? ”

જ્યાખમાં કુમાર બોલ્યો. “ સુર કહેતાં દેવતા કામદેવ દેવ છે, સૂર કહેતાં સૂર્ય જગતનો આધાર છે કમલિનીને પ્રિય પણ સૂર્ય છે. કેમકે સૂર્યના કિરણો કમલિનીને વિકસ્વર કરે છે. ને મુક્તાવલીનો મનમોહન સુરસેન કુમાર છે. ”

એ પ્રમાણે શાસ્ત્રના વિનોદમાં એ નવ પરણીત યુગલ પોતાનો કાલ મુખમાં વ્યતીત કરતું હતું. દેવતાનાં માફક તેમને જતા એવા કાલની પણ ખબર પડતી નહિ.

અન્યદા નરસિંહ રાજા સ્નાન કાર્યથી પરવારી અલંકાર ધારણ કરવાને આરીસા ભુવનમાં આવ્યા. આરીસામાં પોતાના દેહની શોભાને જોતાં તેમને વૈરાગ્ય આવ્યો. “ યૌવનવયમાં જે શરીર મજબુત, મનોહર હોય છે તેની વૃદ્ધાવસ્થામાં શી દશા થાય છે ? ભ્રમરની કાંતિ સમાન શ્યામ કેશ પણ આ અવસ્થામાં કપાસના જેવા શ્વેત થઈ જાય છે. હાથના ગાંડસ્થલની માફક જે જઠાઓ યુવાની કાળમાં જણાતી હતી તે કીક જઠા માફક અત્યારે કેવી દુર્બલ થઈ ગઈ છે ? આવા અનિત્ય અને અસાર શરીરને માટે મેં અજ્ઞાનીએ અત્યાર લગી બહુ કષ્ટ ભોગવ્યું છતાં આત્મ હિત કર્યું નહિ. અરે ! આ દુઃખપૂર્ણ સંસારમાં કાંઈ મુકૂત કર્યું નહિ. ”

એ રીતે ભાવના ભાવતાં નરસિંહ રાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ને વૈરાગ્યથી રંગાયેલો રાજા પ્રત્યેક-શુદ્ધ થયો. સિંહના જેવા પરાક્રમી રાજા પછી તો પંચ મુષ્ટિ લોચ કરી સંયમ ગ્રહણ કરવા તૈયાર થયો. દેવતાએ સાધુવેષ અર્પણ કરવાથી એ વેષને ધારણ કરી નરસિંહ રાજર્ષિ ગૃહરૂપ ગહવરમાંથી બહાર નિકળી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતા ભવ્ય જનોને બોધ કરવા લાગ્યા.

પિતાની ત્યાગવૃત્તિથી શોક અસ્ત

મંત્રીઓએ સમજાવી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. રાજ્ય-
સુખનો અનુભવ કરતાં સૂરસેન રાજાનો બહુ કાળ ચાલ્યો
ગયો, ત્યારે મુક્તાવલી પટ્ટરાણીને ચંદ્રસેન નામે પુત્ર થયો.
કુમાર ચંદ્રસેન પણ વૃદ્ધિ પામતો કલાઓનો પારંગામી
થઈ યૌવનવયમાં આવ્યો. પિતાએ તેને આઠ રાજકન્યાઓ
પરણાવી. તેની સાથે વિષય સુખ ભોગવતો ચંદ્રસેન
પિતાની છાયામાં સુખમાં સમય પસાર કરતો હતો.

અન્યદા શરતકલ આવી પહોંચ્યો તે સમયે રાજા
મંત્રીઓના કહેવાથી અશ્વોની પરીક્ષા કરવા માટે હયારૂઢ
થઈને નગરની બહાર આવ્યો ત્યાં અશ્વોને દોડાવી એમનાં
ગુણદોષની પરીક્ષા કરતાં મધ્યાહ્ન સમય થયો, ત્યારે
તાપથી વ્યાકુળ થયેલો રાજા ત્યાં વૃક્ષની છાયામાં આરામ
લેવાને માટે બેઠો.

તે સમયે સૂર્યની સામે દષ્ટિ સ્થાપન કરી ધ્યાન અને
તપને કરતા મુનિ ઉપર દષ્ટિ પડતાં રાજા તરતજ એ
મુનિ પાસે આવીને નમ્યો. મુનિની ઉગ્ર તપસ્થા વડે
ભક્તિથી રોમાંચ અનુભવતો રાજા સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

સ્તુતિ કરી પરિવારસહિત રાજા હાથ જોડી મુનિની
આગળ બેઠો. મુનિએ પણ ધ્યાન પૂર્ણ કરી રાજાને ધર્મ
દેશના આપી.

હે રાજન ! ડાહ્યો માણસ રોગની માફક ભોગમાં
રક્ત થતો નથી. અસાર અને અસ્થિર ભોગોને રોગનું મૂળ
તેમજ દુર્ગતિને આપનારા બાણીને તે તજ દે છે. ભોગ-
વિષયો ભોગકાલે તો મધુરા હોય છે પણ એનાં પરિણામ
દારૂણ-ભયંકર છે. હે રાજન ! દુઃખથી નિરંતર પીડા
પામતા નારકીઓને ભોગ સામગ્રી હોતી નથી. વિવેક
રહિત પશુઓને પણ તથાપ્રકારની સામગ્રીનો અભાવ
હોય છે.

મનુષ્યમાં ભોગ સામગ્રી હોવા છતાં પ્રિય વિભોગ, શોભાદિ તેમજ અલ્પ કાળ માટેના ભોગો હોય છે. દેવતાઓને પણ ભોગ સામગ્રી શાશ્વતી હોતી નથી. એવા ભોગો પડિતના મનને મોહ પમાડી શકતા નથી તે એ અસાર ભોગોનો ત્યાગ કરી તમારે આત્મહિત સાધી લેવું.”

મુનિની વાણી સાંભળી રાજા નગરમાં આદ્યો ગયો. મુનિના ગુણને નિશા સમયે પણ યાદ કરતો રાજા નિદ્રા વશ થઈ ગયો. બ્રાહ્મ મુહૂર્તે દેવ હુંડલિથી રાજાની નિદ્રા નાશ પામી. મુનિને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયેહું જાણી રાજા મોટા આડંબરથી મુનિને વાંદવા આવ્યો.

દેવતાઓથી મહોત્સવ પૂર્વક પૂજતા મુનિને જોઈ રાજા અધિક હર્ષવાન થઈ કેવલીને નમી સ્તુતિ કરી બે હાથ જોડી મુનિના મુખમાંથી નિકળતા વાક્યામૃતનું પાન કરવા લાગ્યો.

એ સમયે કોઈ તેજસ્વી અને જય જય શબ્દ કરતો દેવપુરૂષ મુનિના ચરણમાં નમ્યો તેને જોઈને ખુશી થયેલા રાજાએ કેવલી ભગવાનને પૂછ્યું. “હે ભગવન! આ કોણ પુરૂષ છે? આપની ઉપર અત્યંત ભક્તિવાળો છે એનું કારણ શું?”

રાજાનો પ્રશ્ન સાંભળી કેવલી ભગવાને એ પુરૂષનું ચરિત્ર પર્ષદા આગળ સર્વના લાભને માટે કહેવું શરૂ કર્યું.

૪

રાત્રિભોજનનું ફેલ.

જેમ જેમ સમ્યક્ત્વ શુદ્ધ થાય છે તેમ તેમ દેવપુરૂષ અને ધર્મ ઉપર શુદ્ધ ભક્તિરાગ બળે છે તેમાંય વળી આ પુરૂષની ભક્તિનું કારણ હે રાજન! તું સાંભળ.

પદ્મખંડ નગરમાં ધનવાન ઇશ્વર અને ધનેશ્વર નામે બે વણિક મિત્રો રહેતા હતા. ઇશ્વર જૈન ધર્મમાં પ્રીતિ વાળો તેમજ રાત્રીભોજનના ત્યાગરૂપ વ્રતવાળો ધર્માનુરાગી હતો ત્યારે મિથ્યાત્વધર્મથી દુષિત ધનેશ્વર વિપરીત બુદ્ધિનો હોવા છતાં પણ બન્ને વચ્ચે કંઈક મિત્રતા હતી.

પ્રતિદિવસ દિવસના આઠમા ભાગે ભોજન કરવામાં તત્પર ઇશ્વરને જાણીને કદાચહી ધનેશ્વર ધર્મની નિંદા કરવા લાગ્યો. “આહો ! આ અજ્ઞાની ઇશ્વરની ચેષ્ટા તો જુઓ ! દિવસમાં બે વાર ભોજન કરે છે પરંતુ શાસ્ત્રમાં સદા પવિત્ર કહેલું નક્તવ્રત (રાત્રીભોજન) ક્યારે પણ કરતો નથી. ”

ધનેશ્વરની વાત સાંભળી ઇશ્વર બોલ્યો. “ મિત્ર ! કદાચહમાં સાવધાન પણે ધર્મની નિંદા કરી આત્માને ભવ સાગરમાં કુબાવનાર નિવિડ પાપકર્મ વડે તું શા માટે બંધાય છે ? બુદ્ધિમાનોએ તો વિચાર કરીને પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. અલ્પ દોષ વાળાને આદરી બહુ દોષવાળું છોડી દેવું જોઈએ. આદનાદિક અલ્પદોષ વાળું ભોજન કરી મહાદોષવાળા માંસાદિકનો ત્યાગ કરવો. પરદ્રવ્ય હરણ, અને પરસ્ત્રીસેવન એ બહુ દેવિવાળો પાપનો પણ ત્યાગ કરી શ્રાવકે સ્વદ્રવ્ય અને સ્વસ્ત્રીમાંજ સંતોષ ધારણ કરવો તેમજ રાત્રી ભોજન (નક્તવ્રત)માં તો પારાવાર દોષ હોવાથી વિવેકી પુરૂષ તેનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે.

રાત્રીભોજનના દોષોનો તો પાર નથી જ્યારે ગુણ એક પણ નથી અને અનેક જીવોની વિરાધના રાત્રી ભોજનમાં રહેલી છે. દિવસે ભોજન કરવાથી તૃપ્તિ ન થઈ તો રાત્રી ભોજન કરનારને તૃપ્તિ થશે નહિ.

રાત્રિ ભોજન જે પ્રાણી કરતો નથી તેનું જીવંતર

અર્ધુ તપમાં જાય છે તો રાત્રી ભોજનના દોષ જાણી એમાંથી નિવૃત્ત કરવી એ લાભકારી છે. છતાંય કદાચહં ધારણ કરી જાણી જોઈને આડે રસ્તે દોરાવું એ ખુબજ નુકશાન કરનાર થશે. પેલા આમ્યપુત્રે ગધેડાનું પુછડું પકડી રાખ્યું તો ગધેડાની લાતો ખાઈને મહાવ્યથાને પામ્યો તેમ મોટા કદાચહં ધારણ કરવાથી અતિ દુઃખ સહન કરવું પડે છે ઇશ્વરની સત્યવાત સાંભળવા છતાં ધનેશ્વરે પોતાનો મમત્વ મૂક્યો નહિ.

એ નક્તપ્રતમાં પ્રીતિવાળો ધનેશ્વર આત્મધ્યાને મરણ પામીને વાગોળમાં ઉત્પન્ન થયો ત્યાં મરણ પામી પાંચ વાર વાગોળનો ભવ પામ્યો, એ વાર ચામાચીડીયામાં ઉત્પન્ન થયો, એ વાર ધ્રુવડના ભવમાં, એ વાર શિયાળના ભવમાં ભમી મરણપામી વિશાળાપુરીમાં દેવગુપ્ત આહ્લણની નન્દા નામની પત્ની થકી પુત્ર પણે ઉત્પન્ન થયો. તે જન્મથીજ રોગી થયો એક રોગ મટે તો બીજા એ નવા ઉત્પન્ન થાય, મોતના મેમાન એવા તે પુત્રનું નામપણ ન પાડવાથી ગામમાં રોગ નામે તે પ્રસિદ્ધ થયો ને વિષ્ટામાં રહેલા કીડાની માફક તે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો કારણકે દુઃખમાં પણ દિવસો તો જાય છેજ.

અન્યદા શ્રાવકના પ્રતને ધારણ કરનારો ઇશ્વર સંસારથી વૈરાગ્ય પામીને ચારિત્ર લેવાને ઉત્સુક થયો. શ્રી ધર્મેશ્વરગુરૂ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતાં તે મુનિ વિશાળાપુરીમાં આવ્યા. પક્ષ ઉપવાસના ધારણા નિમિત્તે નિકળેલા તે મુનિને પેલા દેવગુપ્ત આહ્લણે જોયા. તેમને નમસ્કાર કરી પ્રતિ લાલિત કરી પોતાના પુત્રના રોગનું કારણ પૂછ્યું.

હે ભાગ્યવાન! ગોચરીએ જતાં વાર્તા કરવાનો પણ

અમારો આચાર નથી. તોપણ તું ધર્મરૂપી ઔપધને આચર. એમ કહી મુનિ ચાલ્યા ગયા. પાછળથી પુત્રની સાથે તે બ્રાહ્મણ પણ એ મુનિની પાસે આવી ધર્મરૂપી ઔપધ પૂછવા લાગ્યો.

મુનિએ તેને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું. “રોગની શાંતિને માટે પ્રથમ રોગનું કારણ જાણવું જોઈએ. એ કારણનો ત્યાગ કરવાથી તેમજ ઔપધરૂપી ધર્મનું સેવન કરવાથી સૌ સારૂ થશે, રોગના કારણભૂત, જીવહિંસા, અસત્ય, ચોરી મૈથુન અને પરિગ્રહ તેમજ રાત્રીભોજનને જાણી એને છોડી દેવાં.

પંચપરમેષ્ઠીનો જાપ, કષાય અને ઈંદ્રિયનું દમન, યથાશક્તિદાન, પાપની નિંદા-ગહર્ણ, એ બધાં ધર્મોપધ જાણવાં. જેના સેવનથી આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.” મુનિએ વિસ્તારથી ધર્મના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવાથી બ્રાહ્મણ પુત્ર સહિત સમકિતને પામી શ્રાવકના વ્રતને પાલનાર થયો. કર્મને રોગનું મૂળ જાણી દૈવ શ્રદ્ધાવાળા તેમણે ધીરજથી સહન કરતાં કાળ વ્યતીત કર્યો.

તેમની પરીક્ષા કરવાને પ્રથમ દેવલોકમાંથી એ દેવતાઓ વૈદ જનીને આવ્યા. તેમણે મધ, માંસ, માખણ અને દારૂથી મિશ્રિત દવાઓ ખવરાવવાના અનેક પ્રયત્ન કર્યા. છતાં તેઓ પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યા નહિ. જેથી દેવતાઓએ પ્રસન્ન થઈ એ છોકરાને નિરોગી કર્યો. તેમનાં વખાણ કરી દેવતાઓ પોતાના સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી લોકમાં અરોગ નામથી તે પ્રસિદ્ધ થયો.

તે અરોગ ધર્મમાં વિશેષે તત્પર રહીને અનુક્રમે મરણ પામી સ્વર્ગે દેવ થયો, તે દેવ અવધિજ્ઞાને મને ધર્માચાર્ય

જાણી નમવાને આવ્યો છે. મને કેવળી જાણીને તે વિશેષ ફેરીને નૃત્ય કરતો પોતાના હૃષ્ણે જણાવવા લાગ્યો.

ધૈર્ય કેવલીના વચનથી રાત્રી ભોજનના અનેક દોષો જાણી અનેક લોકોએ રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કર્યો.

૫

સૂરસેનની દીક્ષા

શ્રી ધૈર્ય કેવલીનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્યવાન તેમજ પેલા દેવનો વૃત્તાંત સાંભળી સંસારના સ્વરૂપને વિચારતા રાજા સૂરસેન એ હાથ મસ્તકે લગાડતાં બોલ્યા. ભગવન! આપને ધન્ય છે કે આપે વ્યાધિથી પીડાયેલા આ પુરુષનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ દેવ પણ કૃતજ્ઞ છે કે પોતાના ઉપકારી ગુરુ ઉપર આવી અપૂર્વ ભક્તિ છે. મેં પણ સાધુ અને શ્રાવક ધર્મનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું તેમાં મુનિ ધર્મ તો એકાંતે મોક્ષ આપનારો છે ત્યારે શ્રાવક ધર્મ સ્વર્ગાદિ સુખને કરનારો છે, તો હું ભગવન! જો મારી ચોચતા હોય તો મને સંયમલક્ષ્મી આપો!”

રાજાની વાત સાંભળી મુનિ બોલ્યા. “રાજન! તું ચારિત્ર લક્ષ્મીને ચોચ્ય છે. તો પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરી સંયમને ગ્રહણ કર!”

ગુરુની વાણી સાંભળી રાજા નગરમાં ગયો, ત્યાં હૃષ્ણવાન થયેલો રાજા મંત્રીશ્રી અને પત્નીને કહેવા લાગ્યો. “જલભિંદુની માફક આયુષ્ય ચપળ છે. સંયોગોનો અંત વિયોગમાં આવનારો છે. અર્થ છે તે અનર્થને કરનારો છે. સ્નેહ પણ દુઃખનું મૂળ છે. મારે વિક્રાને સંસારમાં પ્રીતિ કરવી યુક્ત નથી. અનંત સુખને આપનાર મોક્ષ સ્વાધીન છતાં સ્વપ્ન અને ઇંદ્રજાલ તુલ્ય આ સંસાર સુખમાં કોણ

રતિ કરે ? તપથી પ્રાપ્ત થનારાં મુક્તીનાં મુખ પોતાને સ્વાધીન હોવા છતાં આ અસાર સંસારમાં કોણ રમે ?

માટે આ રાજ્ય, રમણી, હાથી, ઘોડા અને રથાદિક સર્વનો ત્યાગ કરી હું શ્રમણધર્મની ઉપાસના કરવાની ઇચ્છાવાળો થયો છું” સૂરસેન રાજની વૈરાગ્યમયવાણી સાંભળી રાણી મુક્તાવલી એમાં અનુમતિ આપતી બોલી “હે સ્વામી ! આપની વાણી સત્ય છે. આપે ભોગો પણ ભોગવ્યા, મિત્રોને પણ સંતોષ્યા, સામંત વર્ગને ખુશી કર્યા. પુત્ર પણ વૃદ્ધિ પામ્યો. વિશ્વમાં કીર્તિ પણ વિસ્તાર પામી. નર જન્મનાં પુણ્ય ફલ આપે ભોગવ્યા ને હવે જો ચારિત્ર અંગીકાર કરીએ તો જગતમાં આપણને શું નથી પ્રાપ્ત થયું ?”

“માટે હે સ્વામી ! ક્ષણ માત્ર પણ હવે એ કાર્ય માટે વિલંબ ના કરો. સંયમ રૂપી નાવ વડે ભવ સાગર ઉતરી જાઓ. કારણ કે ગુરૂનો જોગ પામવો દુર્લભ છે. વળી સારા કાર્યમાં વિઘ્નો પણ ઘણાં આવે છે.”

રાણી મુક્તાવલીનાં વચન સાંભળી મંત્રી બોલ્યા. “ધર્મી પુરૂષોને કોઈપણ વિઘ્ન કરી શકતું નથી.”

રાજાએ ચંદ્રસેન કુમારને શુભમુહૂર્તે પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યો. નવા રાજાને શિખામણ આપી. “હે વત્સ ! નરકને આપનારા આ રાજ્યમાં આસક્તિ ન રાખવી. કારણકે સમાન અને પરાધીન એવા રાજ્યને પામી લોચન છતાં માણસ અંધ થઈ જાય છે. સત્તાના મદમાં ભાન ભૂલી જાય છે. વગર મદિરાએ પણ એ રાજ્ય ઉન્માદને કરનારું છે. તેમજ વગર સાંકળે પણ બંધન જેવું છે માટે તેમાં બહુ મુંઝામ જવું નહિ. પ્રજાને પુત્રની માફક પાળવી અને અનીતિ દુરાચારનો રાજ્યમાંથી નાશ કરવો મંત્રી-

ઓની હિતવાત્તાનો અનાદર કરવો નહિ.” ઇત્યાદિક ઉપદેશ આપી રાજાએ જનમંદિરોમાં અષ્ટાન્નિકા ઉત્સવ કરી શ્રાવકના સમુહને, વસ્ત્ર, રૂપું, સુવર્ણ, મણિ માણિક વગેરેનું દાન આપી ચંદ્રસેન રાજાએ મહોત્સવ કર્યો છે એવા રાજાએ ગુરૂપાસે આવી પ્રિયા સહિત દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

અનુક્રમે તેઓ રાજારાણી અગીયાર અંગનાં જ્ઞાતા થયાં. નિરતિચારપણે ચારિત્ર પામતાં રૂઢી લાવના વડે આત્માને નિર્મળ કરવા લાગ્યાં. તપરૂપી અગ્નિ વડે કરીને તેમણે મહાન ગાઢ કર્મ પણ બાળી નાખ્યા ને આત્માને પાપથી રહિત-શુદ્ધ કર્યો. જનમતના જાણુ એવા તેમણે મિથ્યાત્વ રૂપી વૃક્ષનો નાશ કરી રાગ અને દ્વેષરૂપ બન્ને શત્રુઓનો નાશ કર્યો.

આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન રૂપી ચોરો ચારિત્ર રૂપી ધનનું હરણ કરી જતા હતા. તેમને જીતીને વશ કરી લીધા. સંયમરૂપી સામ્રાજ્યલક્ષ્મીને પામતાં ત્રણ ગારવ રૂપી અરિત્રિકનો નિર્મમત્વરૂપી શસ્ત્ર વડે નાશ કરી નાખ્યો. ક્રોધાદિક ચારે કષાયોને પોતાના ચારિત્રના, પ્રભાવે મંદ પ્રતાપવાળા કરી દીધા. કામદેવના માહાત્મ્યનો વિદ્રંસ કરી દીધો ને પ્રમાદાદિ દોષોને હઠાવી દૂર કર્યો. એ પ્રમાણે અપ્રમત્તપણે ચારિત્ર ધર્મનું આરાધન કરતા મોક્ષની લક્ષ્મી તેમણે નજીક કરી. દીર્ઘકાલપર્યાંત ચારિત્રને પાળી અંત સમયે તેમણે એક માસનું અણસણ કરી દીધું.

નર લવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી રૂડા ચારિત્રના પ્રતાપે પ્રથમ ઐવેયકને વિષે ત્રેવીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અનુક્રમે તે બન્ને ઉત્તમ દેવ થયા અને ઇંદ્રની પદવીને પ્રાપ્ત થયા.

ચૌદ રાજલોકરૂપી પુરૂષના ગળા સ્થાનકે ઐવેયક

આવેલાં છે ત્યાં નવે ગ્રેવેયકનાં ત્રણસે અઠાર વિમાન આવેલા છે. દરેક વિમાને જન ભવન હોય છે. એ દેવતાઓ વિષય કષાયથી રહિત હોય છે. તે છતાં નીચેના દેવો કરતાં તેમને અનંતગણ સુખ હોય છે. તેમને પુરુષવેદાદ્ય મંદ હોવાથી વિષય તરફ તેમનું મન જતું નથી અને તે વિષય રહિત હોય છે. તેઓ એ હાથથી અધિક શરીરવાળા અને શુદ્ધ શુક્લલેશ્યાવંત હોય છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો

પદ્મોત્તર અને હરિવેગ

૧

વનમાલા

આ ભરત ક્ષેત્રમાં મધ્ય ખંડને વિશે ઉત્તર દિશાએ ગર્જનપુર નામે નગર હતું. એ નગરનો અધિપતિ સુરપતિ નામે મહાપરાક્રમી રાજા હતો. રાજાને સતી નામની પદ્મદેવી હતી તે પદ્મદેવીની કુક્ષીને વિષે શૂરસેન રાજાનો જીવ પ્રથમ ગ્રેવેયકથી ચ્યવીને ઉત્પન્ન થયો. તે રાત્રીને વિષે હંસ અને સારસથી શોભાયમાન પદ્મકરને જોઇ રાણી જાગી. રાજા પાસે જઇ સ્વપ્નાનો પરમાર્થ પૂછ્યો. “ તમારે સુંદર અને તેજસ્વી પુત્ર થશે ” રાજાનાં એ વચન સાંભળી રાણી થયેલી રાણી સારી રીતે ગર્ભનું પાલન કરવા લાગી.

અનેક સારાસારા દાહદ થયા. સર્વે રાજાએ પૂર્ણ કર્યા. કંઈક અધિક નવમાસ વ્યતિક્રમ્યા ત્યારે શુભ ગ્રહ અને સારા નક્ષત્રના યોગે નયનને આનંદ કારી એવા મનોહર પુત્રનો જન્મ આપ્યો, નિવેદન કરનારી ચેટીને રાજાએ

પુત્રદાન આપી દાસીપણામાંથી મુક્ત કરી મોટો વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો.

વર્ધાપન મહોત્સવ કરી રાજાએ પુત્રનું નામ પાડ્યું પદ્મોત્તર.

દ્વિતીયાના ચંદ્રની જેમ વૃદ્ધિ પામતો તે કલાઓમાં વિશારદ થઈ દુનિયાને આશ્ચર્યકારી યૌવનવયમાં આવ્યો. વૈભવ, ઐશ્વર્ય, અને ઠકુરાઈ હોવા છતાં દયાલુ, દાનેશ્વરી, સજ્જનપ્રિય, શાંત, દાંત, સૌમ્યમૂર્તિ, અને દક્ષિણવાન હતો. મિથ્યાત્વીના કુળમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં યજ્ઞની વાત પણ એને રૂચતી નહિ. બ્રાહ્મણનું ઔચિત્ય પણ માત્ર પિતાના ચિત્તની અનુકૂળતા માટે કરતો હતો. બ્રાહ્મણોના પુરાણોની કલ્પનાકારી કથાઓ પણ એના ચિત્તને ઉદ્વેગ કરી થતી હતી. બ્રાહ્મણોના વાતાવરણમાં વૃદ્ધિ પામેલો હોવાથી તે જૈન ધર્મથી વંચિત હતો, કારણકે ઝવેરીના સંસ્કાર વિના શુદ્ધ મણિ પણ નિર્મળપણાને પામે છે કે !

વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ શ્રેણિમાં સુભૌમપુર નામે નગરનો અધિપતિ તારવેગ નામે રાજા હતો તેની કમલ-માલા નામે રાણીથકી મુક્તાવલીનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, સ્વપ્નામાં સિંહના બાળકને જેવાથી તેનું નામ રાખ્યું હરિવેગ. અનુક્રમે વિદ્યાધરની લક્ષ્મીથી લાલનપાલન કરાતો હરિવેગ યૌવન વયમાં આવ્યો.

એ સમયે મથુરા નગરીના ચંદ્રધ્વજ નામે રાજાને બે સ્ત્રીઓથકી એકએક પુત્રી થઈ. શશિલેખા અને સૂર્ય-લેખા, એ બંને પુત્રીઓ બ્યારે યૌવન વયમાં આવી. ત્યારે પિતાએ એમનો સ્વયંવર કર્યો. દેશેદેશના રાજકુમારોને આમંત્રણ કરવાને દૂતો રવાને થયા, એક દૂત ગર્જનપુર

નગરે આવી સુરપતિ રાજને વિનંતિ કરી સ્વયંવરની હકીકત કહી સંભળાવી કુમારને માટે આમંત્રણ કર્યું.

પિતાની આજ્ઞાથી પદ્મોત્તર કુમારે પોતાના પરિવાર સહિત મથુરા નગરી તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. પ્રયાણ કરતાં વન, પર્વત, નદી, વાવ, શહેર અને નગરોનું નિરીક્ષણ કરતાં તેઓ વનમાં રહેલા મહોદય નામે તાપસાશ્રમ નજીક આવ્યા, ખજુરી, નાળીયેર, દ્રાક્ષ, પુન્નાગ, નાગરવેલ, નારંગ અને સહકારાદિક અનેક વૃક્ષરાજીથી શાલી રહેલા આશ્રમને જોઈ કુમારે ત્યાં પહોંચ નાખ્યો અને પોતે તાપસાશ્રમમાં તાપસપતિને નમવાને આવ્યો.

તાપસપતિને નમી એમની સામે જોડો, તે વારે તાપસપતિ પણ એને ઉત્તમ અતિથિ જાણી (સુરપતિ નૃપ પુત્ર) એને લાયક એક મનોહર કન્યાને બોલાવી કુમાર આગળ હાજર કરી. એ મનોહર બાળાનું રૂપ સૌંદર્ય જોઈ કુમાર દિગ્મૂઢ થઈ વિચાર કરવા લાગ્યો “અરે ! શું આતે નાગ કન્યા કે પાતાળ કન્યા, અને તેય રૂપિ આશ્રમમાં ક્યાંથી ? કુમારને શંકાશીલ ને વિચારમાં પડેલો જાણી તાપસપતિએ એનો ખુલાસો કરવા માંડ્યો. કુમાર પણ એ કન્યા સંબંધે વૃત્તાંત સાંભળવા લાગ્યો.

“ઉત્તર દિશાએ સુરભિપુર નગરમાં વસંત રાજ રાજ્ય કરતો હતો તેને પુષ્પમાલા આદિ ઘણી રાણીઓ હતી. પુષ્પમાલાને ગુણમાલા નામે પુત્રી થઈ. રાજકુમારી ઉપર રાજને અપૂર્વ પ્રેમ હોવાથી યૌવનવયમાં અનેક રાજકુમારો એને વરવાને આતુર છતાં રાજએ પોતાની કન્યા કોઇને આપી નહિ.

એકદા ચંપાનગરનો યુવરાજ શુકકુમાર મોટા સૈન્ય સાથે ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો. રાજએ એનો આદરસત્કાર

કર્થો. શુક્રકુમારના મંત્રીઓએ સારી રીતે રાજાને સમજાવવાથી રાજાએ પોતાની ગુણમાલા પુત્રી ગુણવાન શુક્ર રાજકુમાર સાથે પરણાવી દીધી.

રાજાએ આપેલા રાજભુવનમાં પ્રિયા સાથે નિવાસ કરતા રાજકુમારમાં સ્થિરતા, ગંભિરતા, દાક્ષિણ્યતા, આદિ અનેક ગુણો હોવા છતાં ચંદ્રમામાં કલંકની માફક એક દૂષણ હતું તેને મૃગયાનું વ્યસન ખુબ લાગેલું હોવાથી રાજા દૂરદૂર તે શિકાર કરવાને જંગલમાં જઈ, અનેક નિર્દોષ પ્રાણીઓને હતી નાંખતો હતો.

રાજાએ પોતાના જમાતાને બોધ કરવા માટે સુમુખ નામના એક ભટ્ટને આજ્ઞા કરી, સુમુખે શુક્રકુમારની પાસે આવી ઉપદેશ આપવા માંડ્યો, “ઉત્તમ જનોએ જગતમાં લજ્જાકારી એવું આ પ્રાણીવધનું પાપ શા માટે કરવું જોઈએ? દીન, અનાથ અને પ્રમાદી તેમજ નાશી જતા જીવોને પાછળ પડીને ઘા કરવો એ ક્ષત્રિય કુલાચાર ન કહેવાય રાજકુમાર!

અન્યને પીડા કરવાથી વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓ પ્રાણીઓને ભોગવવી પડે છે, અકાલે મરણ આવે છે. બીજાના પ્રાણોનો વિયોગ કરવાથી પોતાને વિરહાગ્નિથી દહન થવું પડે છે. ગર્ભપાત કરનાર, બાળકની હત્યા કરનાર ભવોભવ અપત્યરહિત થાય છે. એકના પ્રાણનો નાશ થાય છે ત્યારે એના ભોગે બીજાને આનંદ થાય છે. એકનું ઘર બળે છે ત્યારે બીજાને મૂર્ખા એને અજવાળુ માની ખુશી થાય છે. મુળમાં તૃણ નાખેલા શત્રુને પણ શૂરવીરો અભય આપે છે ત્યારે આ તૃણ ભક્ષણ કરનારા પશુઓને મારી નાખવા એમાં કંઈ નીતિ છે? અરે! શૌર્ય પણ શું?”

એ ભટ્ટનો ઉપદેશ સાંભળી કુમાર કાંઈક નિવૃત્તિ

પામ્યો પણ મનથી એણે ત્યાગ કર્યો નહિ, એકદા પિતાએ
મોકલેલા પુરૂષોના કહેવાથી કુમાર રાજની રજા લઈ
પોતાની આસન્ન પ્રસૂતા પત્નીની સાથે પોતાના નગર
તરફ ચાલ્યો. તે પ્રયાણ કરતાં આ તાપસાશ્રમની નજીક
આવી પહોંચ્યો.

અનેક વનચર પશુઓને કિલકિલાટ કરતાં જોઈ શુક
કુમારની મૃગયાવૃત્તિ સતેજ થઈ, તે પોતાના અશ્વને એ
પશુઓ તરફ દોડાવ્યો, દૈવયોગે માર્ગમાં તુલુથી આવજા
દિત એક ખાઈમાં અશ્વ પડી ગયો અશ્વના દબાણથી
કુમાર મહાવ્યથાને પામ્યો, એના સુલટો હાહાકાર કરતા
આવી પહોંચ્યા તેમણે કુમારને ખાઈમાંથી બહાર કાઢ્યો.
પતિના દુઃખની વાત સાંભળી ગુણમાલા પણ હાહાકાર
કરતી પોકાર કરવા લાગી, એની માતા અને પિતાને
સમાચાર મલવાથી તે પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા છતાંય
એ દિવસ મહાવ્યથા ભોગવી કુમાર ઘાની પીડાથી મૃત્યુ
પામી ગયો મૃગયારૂપી પાપનું ફળ એ રીતે એને તરતજ
પ્રગટ થયું, ગુણમાલા પતિની સાથે બળી મરવાને તૈયાર
થઈ પણ એના માતાપિતાએ એને સમજાવી શાંત કરી,
એ રૂઢન કરતી પુત્રીના દુઃખથી દુઃખી થયેલાં રાજરાણી
આ તપોવનમાં કુલપતિની પાસે આવ્યાં.

કુલપતિએ તેમને વૈરાગ્યનો ઉપદેશ કરી શાંત કર્યા,
એ ઉપદેશથી સંસાર પરથી ઉદ્ધાસ થઈ ગયેલાં રાજરાણી-
એ તાપસી દીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો, મોટા પુત્રને રાજ્ય
પર સ્થાપન કરીને તે પછી વસંતરાજ, પુણ્યમાલા અને
આસન્ન પ્રસૂતા ગુણમાલાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

કેટલાક દિવસ પછી ગુણમાલાએ મનોહર પુત્રીનો
જન્મ આપ્યા બાદ શૂલ રોગની વ્યાધિથી પીડાતી તે કાલ-

ધર્મ પામી ગઇ, પુત્રીના મરણથી દુઃખી થયેલી પુષ્પ-માલાએ સ્તનપાનપર તે મનોહર બાલિકાને ઉચ્છરવા માંડી. વનમાલા નામે વૃદ્ધિ પામતી એ બાળા નવીન યૌવનને આંગણે આવી.

વસંતમુનિને પોતાના પદે સ્થાપન કરી કુલપતિ પણ સ્વર્ગે ગયા. પુષ્પમાલા પણ દેવવશાત કાળધર્મ પામી ગઇ, તે વસંતમુનિ હું પોતે.

મારા ગુરૂએ મને કહેલું હતું કે 'આ બાળાનો જે પતિ થશે તે મોટા મહારાજ-રાજધિરાજ થશે' તો આ બાળા વનમાલાને ગ્રહણ કરી મને આ મોહ બંધનમાંથી હૈં કુમાર! તું મુક્ત કર.

વસંત રાજર્ષિનું વચન અંગીકાર કરી કુમારે આશ્રમમાં વિવાહની યોગ્ય સામગ્રી મેલવી વનમાલા સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું વસ્ત્ર આભરણ કંઈક હતાં તે વનમાલાને આપી દીધાં. તેમજ પોતાનાં આભરણ અને સિદ્ધ વૈતાલિ વિદ્યા મુનિએ કુમારને આપી, એ રીતે એક મહાન ઉપાધિમાંથી રૂપિ મુક્ત થયા.

એ નવોઢા પ્રિયા સાથે કેટલાક દિવસ ત્યાં સ્થિરતા કરી પછી રૂપિની-કુલપતિની અનુજ્ઞા મેલવી પદ્મોત્તરકુમાર મથુરાને માર્ગે આવ્યો.

૨

મથુરા નગરીમાં

પદ્મોત્તરકુમાર મથુરા નગરીમાં આવી પહોંચ્યો, રાજા-એ તેનું સન્માન કરી તેના નિવાસ માટે ગોઠવણ કરી. દેશદેશના રાજાઓ અને રાજકુમારો આવ્યા હતા, આશુચ

નગર તેમજ આસપાસનાં ઉદ્યાન અને વન માણસોથી ઉભરાઈ ગયાં.

સ્વયંવરના સમયે મંડપ અનેક રાજકુમારો અને રાજઓના ઝળહળાટથી ખળભળી રહ્યો. હીરા, માણેક, માતી અને રત્નોથી વિભૂષિત રાજકુમારોના તેજનો પાર નહોતો, પોતપોતાના મંચ પર ગોઠવાયેલા રાજકુમારો અને રાજઓના મનમાં કંઈકંઈ અભિલાષાઓ તોફાને ચઢેલી હતી. રાજ્યકન્યાને વરવાની ઘેલછામાં તેઓ તેના આગમનની માર્ગ પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા.

યથા સમયે બન્ને કન્યાઓ હાથમાં વરમાલને ધારણ કરી મહા કીમતી વસ્ત્રાલરણમાં સજ્જ થઈને ગજગામિની ચાલે ચાલી મંડપમાં આવી પહોંચી. સખીઓથી વીંટળાયેલી એ બાળાઓ પોતાના સૌંદર્યથી અને ગૌરવથી સભામંડપને ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરતી, બધા રાજકુમારોને રૂપના જાદુથી સ્થંભિત કરતી મંડપમાં પોતપોતાના મંચ પર રહેલા રાજકુમારોનું અવલોકન કરવા લાગી. રાજકુમારોનો ઉપરનો ભપકાદાર ઠઠેરો જોઈ બાળાઓ મનમાં જરીક હસી.

ઘસીએ નિવેદન કરેલા રાજકુમારોનો ત્યાગ કરતી બન્ને બાળાઓ પશ્ચોત્તર કુમાર બેઠા હોતો ત્યાં આવી પહોંચી. સર્વાંગ સુંદર પશ્ચોત્તર કુમારને જોઈ બન્ને બાળાઓની દષ્ટિ ત્યાં સ્થિર થઈ ગઈ ને એ પુરૂષ સૌંદર્યમાં મુગ્ધ થયેલી બાળાઓની વરમાળ એ પુરૂષ તરફ આકર્ષાતી એના કંઠમાં પડી.

એકજ તરને બન્ને બાળાઓ વરવાથી મંડપમાં ખુબ ખળભળાટ પેદા થયો. રાજઓ અને રાજકુમારો જાણે કે

પોતાનું ભારે અપમાન થઇ ગયું હોય તેમ રોપથી હલ-
મલી રહેલા શસ્ત્રો સંભાળવા લાગ્યા.

સાકેતપુરપતિ વિદુરરાજ રાજકુમારોને ઉશ્કેરતો બોલ્યો,
“અરે ! આ રાજાએ જે પદ્મોત્તરને બન્ને કન્યાઓ આપ-
વાની હતી તો અન્ય રાજકુમારોને અપમાન કરવા શા માટે
બોલાવ્યા ? એ રાજાએ તો આપણાં નાક કાપ્યાં.”

રાજાઓ પોતપોતાના સૈન્ય સહિત રણસંગ્રામ માટે
આતુર થયા છતાં પદ્મને મારવાને તૈયાર થઇ ગયા, જેથી
ચંદ્રધ્વજ રાજપણુ પોતાના સૈન્ય સાથે કુમારની પાસે
આવ્યો. ચંદ્રધ્વજને રણ કરવાને ઉત્સુક બાણી સાકેતપુર-
પતિનો એક વિક્રાન દૂત તેમની પાસે આવી વિનંતી
કરવા લાગ્યો.

“રાજન ! એક કન્યા તમે ગમે તે રાજકુમારને આપી
રાજાઓના કોપનું નિવારણ કરો નહીંતર સર્વે રાજાઓના
કોપથી તમારા જામાતાનું જીવન જોખમાતાં વાર લાગશે
નહિ. જે કાર્ય સરળતાથી સિદ્ધ થઇ શકે છે તેને માટે
અનેક પુરૂષરત્નનો ક્ષય કરવો એ શું ડાહ્યપણનો માર્ગ
છે ? ગમે તેવો શૂરવીર પણ એકલો હોય તો અનેક સુભ-
દ્રાથી તેનો પરાલભ્ય શક્ય છે કારણકે કીડીઓનો સમુદાય
પણ સર્પને તાણી જાય છે. બળવાન અને તેજસ્વી સૂર્યને
વાદળનો સમુહ શું આચ્છાદિત નથી કરતો ! માટે વિચાર
કરીને કાર્ય કરવામાં ડાહ્યપણ છે.” દૂતની વાણી સાંભળી
રાજકુમારે તેનો તિરસ્કાર કરી કાઢી મુક્યો. ચંદ્રધ્વજ
રાજા અને તેના સૈન્યને અટકાવી પોતે એકલોજ રથારૂઢ
થઇ રણ સંગ્રામમાં ધસી આવ્યો.

અનેક રાજા અને તેમના સૈન્યના સમુદાયે આ એકાકી
રથારૂઢ રાજકુમારને જોયો, તે રાજા વિદુર અદ્વૈહાસ્ય કરતો

બોલ્યો. “ અરે ! બાલક ! નાશી જ ! નાસી જ ! પીઠ બતાવતા તને અમે કદાપિ મારશું નહિ. ” વિદુરનૃપની વાની સાંભળી કંઈક હસીને પશ્ચોત્તર બોલ્યો રાજન ! રણમાં યુદ્ધ કરવાને આવેલો નર-પુરુષ કદાપિ પુંઠ ફેરવતો નથી, તમારી તાકાત અજમાવો ! તમારી અભિલાષા પૂરી કરો. ”

પછી તો રણ સંગ્રામની શરૂઆત થઈ ને કુમારે સિદ્ધ વૈતાલીનું સ્મરણ કર્યું. તે વિદ્યાના પ્રભાવથી શત્રુઓ જે જે શસ્ત્રો છાડતા તે શસ્ત્રોથી તે પોતેજ હણવા લાગ્યા. કુમારની આ અપૂર્વ શક્તિથી શત્રુરાજાઓ કુમારના ચરણમાં પડ્યા. કુમારનો જયજયકાર થયો કુમારે સિદ્ધ વૈતાલી વિદ્યા સંહારી લીધી.

ચંદ્રધ્વજ રાજાએ વિદુરાદિક રાજાઓનું સન્માન કરીને વિદાય કર્યાને બન્ને કન્યાઓ સાથે કુમારનો વિવાહોત્સવ થયો. મોટી ધામધુમપૂર્વક એ વિવાહ પ્રસંગથી સારાય નગરમાં આનંદ આનંદ પ્રસરી રહ્યો. ચંદ્રધ્વજ રાજાના આગ્રહથી કેટલોક કાળ કુમાર શ્વસુરનગરમાં રહ્યો. ત્યાં બન્ને મનમોહક મોહના સાથે વિવિધ પ્રકારે સુખને ભોગવવા લાગ્યો.

અન્યદા શ્વસુરની રાજ લઈને કુમાર બન્ને પ્રિયાઓ સાથે પોતાના પરિવાર સહિત પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. પોતાના સૈન્યથી પૃથ્વીને આચ્છાદિત કરતો ક્રમે કરીને પોતાના નગરમાં આવ્યો. રાજાએ મોટો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો ને ભાગ્યવાન રાજકુમારને રાજાએ યુવરાજ પદવીથી વિભૂષિત કર્યો. એ વિશ્વવલ્લભ કુમાર પુણ્યમાં અધુરાં ફલને ભોગવતો પિતાની છાયામાં પોતાનો સમય નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

મેલાપ

રજતમય વૈતાલ્ય પર્વતનિ પહેલી મેખલાએ ઉત્તર દક્ષિણે વિઘાઘરોની બે શ્રેણિઓ રહેલી છેએ શ્રેણિઓમાં રાજધાની સહિત સાઠ અને પચાસ નગરો આવેલાં છે. ઉત્તર શ્રેણિની અંદર ગગનવલ્લભ નામે મનોહર અને દેવોની ભૂમિ સરખુ રમણીય નગર આવે હું છે. ત્યાંના રાજા કનકકેતુની કનકાવતિ અને રત્નાવતી નામે બે રાણીઓ થકી કનકાવલી અને રત્નાવલી નામે બન્ને પુત્રીઓ યૌવનવયમાં વિહાર કરી રહી હતી. સખીઓ સાથે ક્રીડા કરતી એ મનોહર બાળાઓની ખ્યાતિ બન્ને શ્રેણિઓમાં પુણ્યમાં સુવાસની જેમ પ્રસરી ગઈ. રારણ્યકે જગતમાં રૂપનાં બદ્ધ અદ્ભૂત હોય છે.

મિમિત્તિયાએ એ બાળાઓની ભાગ્યરેખા જોઈ કહેલું કે જે એક બાળાનો પતિ થશે તે એક શ્રેણિનો અધિપતિ થશે, ને બન્ને બાળાઓનો થનાર પતિ બન્ને શ્રેણિનો અધિપતિ થશે. ”

એ મનોહર લાવણ્યની પ્રતિમા સમી બાળાઓ માટે રાજાએ સ્વયંવરની રચના કરી. સ્વયંવરમાં આવેલા અનેક વિઘાઘરોમાંથી એ બન્ને બાળાઓ હરિવેગ કુમારને વરી તે મોટા મહોત્સવપૂર્વક તેમનો વિવાહ ઉત્સવ ઉજવાયો. શ્વસુરના આગ્રહથી હરિવેગ થોડા દિવસ રોકાઈને પછી તેમની રજા લઈ પોતાના નગર ક્ષિયાઓની સાથે આવ્યો પુત્રને કવચ ધારી, ભાગ્યશાળી ને રાજસોગાને થોગ્ય જાણી એનો પિતા તારવેગ વૈરાગ્યને ધારણ કરતો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો.

મનુષ્યપણામાં પણ વિદ્યાધરની ઋદ્ધિ મોટા ભાગ્યે મલે છે તેમાંય મારો પુત્ર તો ભાગ્યશાળી છે કે તે બન્ને શ્રેણિનો અધિપતિ થશે એ બન્ને બાળાઓ અનેક વિદ્યાધર નરેશોને ત્યાગ કરી મારા પુત્રને વરી એમાં એક પુણ્યજ પ્રધાન કારણ છે. ભવાંતરના મોટા તપ સિવાય આવી સમૃદ્ધિ ન મળે. કેમકે જ્ઞાનીનું વચન અન્યથા થશે નહિ. તો એના પૂર્વભવની વાત જ્ઞાનીને પૂછું. ”

રાજ તારવેગના મનમાં એ પ્રકારના વિચારો ઉદ્ભવતાંજ કેવલી ભગવાન શ્રીતેજ નગરીની બહાર નંદનવનમાં સમવસર્યા. એ વધામણિ સાંભળી રાજ પુત્રકલત્રાદિક પરિવાર સાથે ભગવાનને વાંઢવાને આવ્યો. કેવલીને વાંદી તેમની ધર્મદેશતાં સાંભળી રાજએ હરિવેગનો પૂર્વભવ પૂછ્યો.

કેવલી ભગવાને શંખરાજ અને કલાવતી રાણીથી શરૂ કરી પદ્મોત્તર અને હરિવેગ સુધીના સર્વે ભવ તથા તેમની કરેલી ધર્મ કરણી કહી સંભળાવી. એ ધર્મ કરણીથી પુણ્યાનુ બંધીપુણ્ય બંધાય છે તેનાં આ બન્નેનાં પ્રગટ ફળ છે. એ રીતે પુત્રના ચરિત્રથી વૈરાગ્ય પામેલા તારવેગ રાજએ યુત્રને રાજ્ય અર્પણ કરી ચરિત્ર અંગીકાર કર્યું. હરિવેગે પણ ગુરૂના મુખથી પદ્મોત્તર કુમારની હકીકત જાણી લીધી. ધર્મરહિત પદ્મોત્તર પોતા થકી ધર્મ-સમ્યક્ત્વ પામશે એ બીના પણ કેવલી ભગવાને કહી સંભળાવી. કેવલી ભગવાન વિહાર કરી ગયા. હરિવેગ પણ કેવલી ભગવાનને નમી પોતાને સ્થાને ગયો.

પરાક્રમે કરીને અદ્વિતીય હરિવેગ નરપતિએ પોતાના અતુલ તેજ વડે કરીને વિદ્યાધરની બન્ને શ્રેણિઓને તાબે કરી ચક્રવર્તી રાજ થયો.

એકદા પોતાના સ્નેહી પદ્મોત્તર કુમારને મલવા માટે ગર્જનપુર નગર તરફ જવા માટે હરિવેગે મંત્રીને રાજ્યની ચિંતા ભળાવી મોટા પેટવાળો માર્જાર વિકુવી તેની સાથે સામાન્ય રૂપમાં ગર્જનપુરના બજારમાં ઉપસ્થિત-પ્રગટ થયો.

રાજમાર્ગમાં ઊભા રહેલા એની આસપાસ અનેક વિપ્રો તેમજ અન્ય લોકોનું જીથ વીંટળાઈ ગયું પણ પેલા માર્જારની એક લાખ ટકા કીમત સાંભળી બધા પાછા પડ્યા. અન્તે તે પુરૂષ રાજસભામાં આવી પહોંચ્યો.

કુમાર પદ્મોત્તરના હૃદયમાં આ પુરૂષને જોતાં સ્નેહના અંકુરો પ્રગટ થયા. તેણે આ પુરૂષનું સ્વાગત કરતાં સ્થૂલ કાલ માર્જારને જોઈ પૂછ્યું.

“હે સુંદર ! આ તમને ક્યાંથી મળ્યો ?”

“મારી ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા દેવતાએ આ માર્જાર-સ્તનની મને ભેટ કરી છે એનામાં ઘણા ગુણો રહેલા છે. એક લાખ દીનાર આપે તેજ આને લઈ શકે છે.” પેલા પુરૂષ-વિદ્યાધરે કહ્યું.

“એનામાં એવા ક્યા ગુણો છે તેનું વર્ણન કરો !” રાજના પૂછવાથી વિદ્યાધર બોલ્યો “એકતો મહા પ્રામાણિક બીજો ગુણ અન્ય માર્જારોથી આ અજોય છે અને ત્રીજો ગુણ આ માર્જાર જ્યાં રાત્રીએ નિવાસ કરે છે ત્યાંથી મૂષકો બાર જોજન દૂર ભાગી જાય છે. એ તો એના બાહ્ય ગુણો છે. પણ અભ્યંતરના ગુણોનો તો પાર નથી મહારાજ ! માટે વિક્રાનો પાસે એની કિંમત કરાવો. પછી હું મારે સ્થાનકે જઈશ.”

રાજાએ બ્રાહ્મણને બોલાવી એ માર્જાર હવાલે કર્યો.

આહ્મણેએ માર્જરનો એક કર્ણ ખડિત જોઈ વિદ્યાધરને પૂછ્યું. “આનો એક કર્ણ કયાં ગયો?”

“માર્ગમાં આવતાં રાત્રી પડી જવાથી એક દેવ મંદિરમાં હું રાત્રી વાસો રહ્યો. નિશા સમયે અમે બન્ને નિદ્રાવશ થયા તે સમયે એક મૂષક બહારથી ઘસી આવી આનો કર્ણ કરડીને નાશી ગયો-પલાયન કરી ગયો.

વિદ્યાધરની વાત સાંભળી આહ્મણે હસીને બોલ્યા. “જરૂર ત્યારે તો એનો ત્રીજો ગુણ પણ એ સાથે પલાયન કરી ગયો.”

“અરે ! એવા એકાદ નજીવા દોષથી રતનની કીંમત કાંઈ ઓછી થતી નથી. દેવતાઓમાં પણ એવું દેખાય છે. તો પછી માર્જરની તો વાતજ શી?”

“દેવમાં તો દૂષણ હોવાનો સંભવજ નથી. “વિષ્ણો બોલ્યા.

“જો એમ છે તો હે આહ્મણે ! હું કહું તે સાંભળો. જે આહ્મણ, ગાય, બાલક અને સ્ત્રીને હણી નાખે છે તે કેવો ગણાય છે?”

“તે મહાપાપિષ્ઠ, કૂર, ઘાતકી, એનું મુખપણ જોવા લાયક નથી એવા કહેવાય છે.” આહ્મણે બોલ્યા.

“જો એમ છે તો અગ્નિ જ્યારે પ્રગટ થાય છે ત્યારે બાળ, ગાય, આહ્મણ કે સ્ત્રી કોઈને પણ દહન કર્યા વગર છોડતો નથી. એની ઝપટમાં આવેલ કોઈ સલામત નથી છતાં એને દેવ બુદ્ધિથી કેમ પૂજે છે ? તમે કહેશો કે તે તેત્રીસકોટિ દેવોનું મુખ છે જેથી તેઓની તૃપ્તિને માટે ધી, મધાદિ વડે કરીને એની પૂજા અમે કરીએ છીએ. છતાં એ બરાબર નથી. જો અગ્નિ દેવોનું મુખ છે તો અનિષ્ટ એવાં મૃતક, કલેવરાદિ અસુચિને તે કેમ ગ્રહણ

કરે છે. અસુચિનું ભોજન કરનાર દેવતાનું પૂજન કરી તમે પવિત્ર શી રીતે થાઓ છો ? આ વિરોધને તમે કેમ બાજુતા નથી ?”

પાણીને પણ વિષ્ણુની મૂર્તિરૂપ કહીને તેનાથી ગુદા, પાદાદિકનું પક્ષાલન કરો છો તે શું પ્રત્યક્ષ વિરોધ નથી ? તમે કહેશો કે જલ એ વિશ્વનું જીવન છે. વિશ્વનો ઉપકાર કરનાર છે તો જલ પણ દેવરૂપ છે. એમ માનશો તો કાર્ય કારિત્વ-કારણપણાએ કરીને કુંભકારને પણ દેવ માનવા પડશે. કારણ કે તે પણ લોકો ઉપર ઉપકાર કરનારા છે.

ગાય કે બોકડાના મૂત્ર વગર બ્રાહ્મણોના સૂતકની શુદ્ધિ થતી નથી તેમજ જલ વગર દેહની શુદ્ધિ થતી નથી. તો પછી એ મૂત્ર અને જલ બન્નેને તમારે દેવ માનવા પડશે. પણ ખરી વાત તો એ છે કે જલ અને અગ્નિનું માનો કે ઉપકારપણું છે છતાં એમાં દેવની કલ્પના કરવી યુક્ત નથી.

મહાદેવે કામને બાળી નાખ્યો છે છતાં તે ગંગા અને ગૌરીમાં આસક્ત થયા છે એમ સાંભળવા છતાં તેમને નિર્દોષ માનો છો તો પછી મૂષકના કરડવાથી ખંડિતકણું આ માર્જર દૂષિત કેવી રીતે હોમ શકે ?”

એ પુરૂષની આ પ્રમાણેની શાસ્ત્રિય વાત સાંભળી બધા બ્રાહ્મણો નિરૂત્તર થઈ ગયા. સુરપતિ રાજ પણ આ પુરૂષની વચનયુક્તિથી દંગ થઈ ગયો. અને બ્રાહ્મણોના મતમાં મંદ આદરવાળો થયો.

એ પુરૂષની આવી વાણી સાંભળી પશ્ચોત્તર કુમાર પણ વિચાર કરવા લાગ્યો. “શું આ માર્જરનો વેચનાર

છે કે ! આ કોઇ મહાન પુરુષ જણાય છે માટે એનેજ ધર્મનું સ્વરૂપ પૂછું. ” એમ વિચારી કુમાર બોલ્યો.

“ હે મિત્ર ! રાજહંસ જેમ પદ્મ-વનમાં રમણ કરે છે તેમ તમારું મન કયા દેવ, ગુરુ અને ધર્મમાં રમે છે તે કહેા. ”

કુમારના પૂછવાથી તે પુરુષ બોલ્યો. “ સર્વે દર્શનનાં શાસ્ત્રોને હું જાણું છું. કિંતુ એક જૈન દર્શન વગર બીજું કોઇ દર્શન વિવેકવાંત નથી કે જેને વિશે આદર થઈ શકે. બધા દર્શનવાળા અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય બ્રહ્મ અને સંતોષયુક્ત વ્રત-ધર્મને કહે છે પણ એ પ્રમાણે તેમનું વર્તન જોવામાં આવતું નથી. અન્ય દર્શનના દર્શનીયો ક્રીડકાદિની હિંસા કરે છે. પચન, પાચનાદિક આરંભને પણ કરે છે. કેટલાક કંદ, મૂળ, ફળના આહન કરતા તે દયાધર્મનું વર્ણન કરતા વનસ્પતિમાં જીવે છે તે જાણતા નથી. કેટલાક મૂર્ખાઓ ધર્મને નામે યજ્ઞમાં પશુઓને પણ હોમે છે. એવી રીતે દયાધર્મનું વર્ણન કરતાં છતાં પણ કેટલાક હિંસાને આચરે છે.

દહીં અને અદહના મિશ્ર અન્ન વડે ભોજન કરતા કેટલાક કલુષિત અન્નની માફક ધર્મ અધર્મનું મિશ્રણકરી કલુષિત ધર્મનું સેવન કરે છે પણ નિર્દોષ ધર્મ તો જીનેશ્વર ભગવાને કહેલો તે જ છે તેને શુદ્ધધર્મ જાણવો. જ્યાં અઢાર દોષ રહિત જીનેશ્વર તે જ દેવ કહેવાય છે. પંચ મહા-વ્રતને ધારણ કરનાર ગુરુ કહેવાય છે. અને ધર્મ પણ તે જ કહેવાય છે કે જે દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીવર્ગનું રક્ષણ કરે છે.

૪

ગુરુ સમાગમ

શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ જાણીને કુમાર ખુબ પ્રસન્ન થયો. કુમારને પ્રસન્ન થયેલો જાણી હરિવેગ બોલ્યો. “હે પદ્મોત્તર ! જૈનધર્મના અભાવથી ઘણા કાળ પર્યંત ભોગવેલાં ત્રિવેચકનાં મુખને પણ શું તું ભુલી ગયો ? એ મણિરત્નોથી નિર્મિત વિમાન, અહંદ્રપણું, એકને આઠ પ્રતિમાથી યુક્ત સિદ્ધાયતન એ બધું શું વિસરી ગયો ? હે મિત્ર ! ધર્મને સાંભળવા છતાં તું આવરતો કેમ નથી. ?” હરિવેગની પરલવને સૂચન કરનારી વાણી સાંભળી પદ્મોત્તર કુમારને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું.

આશ્ચર્યથી મસ્તકને ધુણાવતો પદ્મોત્તર બોલ્યો “વાહ ! શું જ્ઞાનનું મહાત્મ્ય ? કેવો પરલવનો સ્નેહ ! પરોપકારમાં કેવી પ્રીતિ ! મુક્તાવલીનો જીવ તું અત્યારે મહાન વિદ્યાધનોમાં અગ્રેસર-ચક્રવર્તી થયો છે. તે મારા બોધને મટિ તું અહીં આવ્યો છે તો હવે માયાનો ત્યાગ કરી તારૂં મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કર. ” કુમારના કથનથી હરિવેગ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું.

એ વિદ્યાધરનું મૂળ સ્વરૂપ જોઇ બધા સ્વરૂપથી આશ્ચર્ય પામ્યા છતાં એને જોઇ રહ્યા. કુમારે એને આલિંગન આપ્યું પોતાના અર્ધાસને બેસાડેલો હરિવેગ બોલ્યો. “હે મિત્ર ! તને મલવાને ઘણા સમયથી હું ઉત્સુક હતો. કેવલી ભગવાન પાસેથી આપણા પૂર્વ લવની હકીકત જાણી ત્યારથી હું એવા વિદ્યાધરના આશ્ચર્યમાં મુખી હોવા છતાં પણ ક્ષણ વારે તને ભૂલ્યો નહિ. ને અવસર મેલવી આજે તને મલવા આવી પહોંચ્યો છું. ”

હરિવેગનું વચન સાંભળી કુમાર બોલ્યો. “તમારા સરખા સજ્જન પુરુષોનું સૌજન્ય કહેવાને કોણ સમર્થ છે? પરંતુ મારે તો આજે સુવર્ણનો સૂર્ય ઉદય પામ્યો. અત્યારનીજ વેલા સુખકારક થઈ કે જે વેલાએ આપણા સમાગમ કરાવ્યો.”

ઘણા સ્નેહવાળા એ બંનેને જાણી રાજા સુરપતિ વિચારમાં પડ્યો છતો બોલ્યો. “અરે! તમારે બંનેને આવો સ્નેહ સંબંધ ક્યાંથી?”

એ પ્રશ્નના જવાબમાં હરિવેગે પૂર્વના સમગ્ર ભવ કહી સંભળાવ્યા. કુમારે પણ એ વાતમાં અતુમતિ આપી. એ કથન સાંભળી બ્રાહ્મણોથી સંયુક્ત રાજા પણ જૈનધર્મમાં પ્રીતિવાળો થયો. નગરમાં પણ ઉદ્દેશપણા કરાવી કે “જૈન ધર્મ પૃથ્વી ઉપર જયવંત છે.”

એ દરમિયાન ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કેવલી ભગવાન શ્રીગુણસાગર કેવલી એ નગરના ઉદ્યાનમાં સમવસર્ચા. તેમના આગમનથી હર્ષીત થયેલા નૃપાદિક સર્વે ગુરૂને વાંદવાને આવ્યા. કેવલી ભગવાનને બંધા નમસ્કાર કરી ધર્મ સાંભળવાને બેઠા. ભગવાને પણ પાપનો નાશ કરનારી દેશના આપી.

“જન્મ, જરા અને મૃત્યુ રૂપી કલ્લોલોથી ભયંકર આ સંસાર સમુદ્રમાં આપદારૂપ મગરોથી ખીડા પામી રહેલા તમારા સરખા પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે સર્વજ્ઞ ભગવાને કહેલ ધર્મરૂપ નાવ-વહાણજ સમર્થ છે. ચિંતામણિ, કામધેનું, કલ્પવૃક્ષ અને કામકુંભ દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થયેલી એ વસ્તુઓનું તમે યતનાથી રક્ષણ કરો છો. તો એ થકીપણ અધિક મૂલ્યવાન એવા ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કેમ કરતા નથી?”

અરે ! કલ્પવૃક્ષનું ઉન્મૂલન કરી સ્તુહિ (ચોર)ને કોઈ વાવે ? ચિંતામણિને બદલે કોઈ કાંકરા-પથરાને ગ્રહણ કરે ? તેમજ અમૃતનો ત્યાગ કરી તેને બદલે કોઈ વિષપાન કરે ? તેવીજ રીતે કોઈ દુર્ભતિ પુરૂષ જ અર્હત ધર્મનો ત્યાગ કરી મિથ્યાધર્મને અંગીકાર કરે.

ગુરૂના ઉપદેશ વગર એવા શુદ્ધધર્મની પ્રાપ્તી થતી નથી. એ તત્વત્રયીના ઉપદેશક ગુરૂ મહારાજ જ હોય છે. જેમ જલ વગર કમલ હોતું નથી, સૂર્ય વગર દિવસ શું હોઈ શકે ? તેવી રીતે સ્વર્ગ અને મુક્તિને આપનારો ધર્મ ગુરૂ વગર ન હોઈ શકે, તો ગુરૂના સમાગમે એ સંસાર સમુદ્રથી પાર ઉતારનાર દુર્લભ જૈનધર્મ પૂર્વના પુણ્યથી પ્રાપ્ત કરી તેને આરાધવાનો હે લવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે પ્રયત્ન કરો !”

કેવલી ભગવાનની દેશનાથી વૈરાગ્ય પામેલા રાજાએ પશ્ચોત્તર કુમારને રાજ્યે સ્થાપન કરી ભગવાન પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી, ને પશ્ચોત્તર રાજાએ શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો.

વિદ્યાધર ચક્રવર્તી હરિવેગ રાજાએ પશ્ચોત્તર રાજાને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર પોતાના નગરમાં તેડી લાવી ખુબ આગતા સ્વાગતા કરી. પૂર્વના અપૂર્વ પ્રેમથી વશ થયેલા હરિવેગની ભક્તિમાં તે શી ન્યૂનતા હોય ?

“હે મિત્ર ! આ માફ બન્ને શ્રેણિનું રાજ્ય અને પરંપરાથી આવેલી-પ્રાપ્ત થયેલી વિદ્યાઓને ગ્રહણ કરી મને કૃતાર્થ કરે !”

હરિવેગની વાણી સાંભળી પશ્ચોત્તર બોલ્યો “તારા ને મારામાં શું અંતર છે ? તારું રાજ્ય તે મારું છે ને મારું તે તારું છે. દુર્લભ એવો જૈનધર્મ આપીને તે મને શું

નથી આપ્યું ? એનાવડે પ્રાપ્ત થતું ખુદ મોક્ષનું સામ્રાજ્ય તો તે મને આપ્યું છે, કારણકે ધર્મના ઉપદેશ કરનારા પુરુષો જગતમાં દુર્લભ હોય છે તો હે મિત્ર ! આપણે સાથે રહીને બન્ને રાજ્યને ભોગવીએ, બ્યારે રાજ્ય ભારને સમર્થ પુત્ર થાય ત્યારે એને રાજ્યમાં સ્થાપન કરી આપણે સાથે જ દીક્ષાને આદરશું.”

પદ્મોત્તર રાજનું વચન હરિવેગે અંગીકાર કર્યું “હે મિત્ર ! મારા મનમાં જે વાત હતી તેજ તમે કહી.” તે પછી બન્ને મિત્રો સાથેજ રહીને રાજ્ય ભોગોને ભોગવવા લાગ્યા.

૫

ચારિત્ર ગ્રહણ

હરિવેગ અને પદ્મોત્તર રાજ બન્ને સાથે રહીને ધર્મ કર્મ પણ પ્રીતિપૂર્વક કરવા લાગ્યા. મહાવિદ્યાદિક ક્ષેત્રમાં જઇને જીનેશ્વરોને વંદન કરી તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળતા હતા નંદિશ્વરદ્વીપાદિના શાશ્વતા ચૈત્યોમાં તેઓ યાત્રા, પૂજાદિક બહુ ભક્તિથી કરવા લાગ્યા, જગતને આશ્ચર્ય-કારી એવા બન્ને રાજ્યોને ભોગવતા અને સુખમાં પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરતા તેઓ ચૈત્ય અને સાધુની પ્રત્યનીકતાને નિવારતા મોટા પ્રભાવક થયા. ને જૈનધર્મની અપૂર્વ સેવા બજાવી ધર્મની પ્રભાવના કરી.

આવક ધર્મના ઉદ્ધાર માટે તેમણે પોતાની સમૃત્તિનો વ્યય કરી નાખ્યો. જગતભરમાં ગરીબ આવકની શોધ કરતાં પણ જડે નહિ, પ્રભને પણ કર વગરની કરી સુખી કરી. એ રામરાજ્યમાં લોકો મહા આનંદને પામ્યા. ચોરી, બેરી વિબેરીનો ભય નાખ્યું થઇ ગયો, આદ્યેણુ પણ જૈન

ધર્મને વિષે આદરવાળા થયા. ધર્મનું આરાધન કરતા જન ધનાઢ્યોને જોઈ અન્ય લોકો પણ તેમની અનુભાવના કરતા આસન્ન બોધિલાભવાળા ને મત્સર રહિત તે બન્ને સરળ સ્વભાવી થયા.

અન્યદા રાજ્યભારને ધારણ કરવામાં સમર્થ તે બન્ને મિત્રો ગર્જનપુર નગરે આવ્યા. ત્યાં શ્રીમંત જૈનો જૈન પ્રાસાદને વિષે મહાપૂજાઓને રચાવતા, ગીત, ગાન, વાદિત્ર અને નાટકાદિવડે મહાભક્તિથી મોટા મહોત્સવ કરતા હતા, એ ઉત્સવને જોઈ લોકો પણ પરમ આનંદને પામતા હતા.

આ બન્ને મિત્રો-રાજાઓ પણ મોટી સમૃદ્ધિવડે જીવનભવનમાં આવ્યા. ભગવાનની પૂજાને જોઈ પરમ સંતોષને ધારણ કરનારા થયા થકા ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા, સ્તુતિ કરીને બન્ને રાજમિત્રો ચૈત્યથકી પોતાના સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા.

માર્ગમાં ધુળથી મલીન એવા કોઈ પુરૂષને બાંધીને મારતા અને બિભત્સ શબ્દોથી નવાજતા કેટલાક પુરૂષોને જોઈ રાજાએ હાકોટ્યા. “અરે મારા રાજ્યમાં આ શું અન્યાય ?” રાજાએ એ પુરૂષને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો.

રાજાની પાસે રહેલા એ પુરૂષને જોઈ એને તાડના કરનારા પુરૂષો બોલ્યા. “દેવ ! નવકોડ દ્રવ્યના સ્વામી વરૂણ શેઠનો આ પુત્ર આપણાજ નગરનો એ વ્યવહારીયો, પણ જુગારના વ્યસનમાં રક્ત થયેલા તેને તેના પિતાએ ઘણો સમજાવ્યો છતાં એ વ્યસનમાં આ કુલાંગાર ઘણું દ્રવ્ય હારી જવાથી પિતાએ એને ઘર બહાર કાઢી મુક્યો. તો પણ છતના વ્યસનથી આ વિરામ પામ્યો નહિ.

હાથ અને પગને પણ હોડમાં મુકીને રમતો, ને હારી જતો ત્યારે કંઈ પણ આપતો નહિ એવી રીતે જુગારીઓથી ખીડા પામતા ; આને સાતવાર એના પિતાએ દ્રવ્ય આપીને છોડાવ્યો અનેક શપથ (સોગાન) પૂર્વક પણ એ દુતથી વિરામ પામ્યો નહિ, જો એ દુતમાં જીતી જતો તો કોઈની પાસે કંઈ પણ રહેવા દેતો નહિ ને હારી જતાં તે નાશી જતો હતો. હાલમાં એક લાખ દ્રવ્યનું પણ ફરી રમતાં હારી જવાથી તે અમારા પંજમાંથી છટકી ગયો પણ અમે એને પકડીને અમારા લાખ દ્રવ્યની માંગણી કરીએ છીએ. છતાં તે આપતો નથી. માટે હે દેવ ! દુરાચારી એવા આને આપ છોડી દો.”

એ લોકોની વાણી સાંભળી રાજ વિચારમાં પડ્યો. “અહો ! કર્મનો કેવો પરિણામ છે ? અજ્ઞાનની આવી ચેષ્ટાને ધિક્કાર થાઓ.” એમ વિચાર કરતો રાજ બોલ્યો. “જે આ પુરૂષ સાથે જુગાર રમશે તેને મહા દંડ થશે.”

એક લાખ દિનાર પોતાનાં ભંડારમાંથી મંગાવી પેલા પુરૂષને આપી તેમના પંજમાંથી મુક્ત કરી હરિવેગ સાથે રાજ રાજપ્રસાદ તરફ ચાલ્યા ગયા.

વૈરાગ્યવાન રાજ હરિવેગ વિદ્યાધરેન્દ્રને કહેવા લાગ્યા. “સખે ! આ જુગારી મૂર્ખ છે. જુગારના વ્યસનથી વારં-વાર ખીડા પામ્યા છતાં તે જુગારને છોડતો નથી. અરે પણ એનો શું શોક કરવો એના કરતાં આપણી સ્થિતિ કેટલી સારી છે તે ? સંસારની અસારતા જાણવા છતાં પણ પ્રમાદના વશ થકી અશુચિથી ભરેલા એવા ભોગમાં આપણે પ્રીતિ કરીએ છીએ. દુતકારનું નિઘ કર્મ જેમ જગત નિંદે છે તેમ સંસારી પુરૂષોનું વિષયસેવન પણ જ્ઞાની પુરૂષોએ નિંદેલું જ છે. જેમ મોટા કષ્ટથી ઉપાર્જન કરેલું

દ્વ્ય જુગારી શીઘ્રતાથી જુગારમાં હારી જાય છે તેવી રીતે પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલું સુકૃત વિષયના સેવનથી પુરૂષ હારી જતો નથી શું ? આ જુગારીને અનેક રીતે સમજાવવા છતાં તે જુગારને છોડતો નથી. તેમ આપણે પણ શુર મહારાજનો બહુ ઉપદેશ સાંભળવા છતાં પણ વિષયથી વિરામ પામતા નથી. આ જુગારીને આ લોકમાંજ બંધનાદિ કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે તેવી રીતે આપણને નરકમાં વધબંધનાદિ પ્રાપ્ત થશે. માટે હે વયસ્ય ! આ દુઃખપૂર્ણ સંસારમાં આત્માને કુબાવવો આપણને યુક્ત નથી. ”

પશ્ચોત્તરનૃપની વિરક્ત વાણિ સાંભળી હરિવેગ બોલ્યો. “હે મિત્ર ! મારી ઈચ્છા-ભાવના પણ ઘણા કાલથી સંયમ ગ્રહણ કરવાની છે. પણ તમારો સ્નેહ મને પ્રતિબંધ કરે છે.”

સંયમની ભાવનાવાળા તેઓ બન્નેએ પોત પોતાના પુત્રને રાજ્યપદે સ્થાપન કરી રત્નાકરસૂરી ગુરૂની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અનુક્રમે તેઓ બાર અંગને જાણનારા થયા. તેમનું ચારિત્રે પાલન મોટા મહર્ષિઓને પણ અનુસરવા યોગ્ય થયું. એવી રીતે નિરતિચાર પણ ચારિત્ર પાલતા ને છક્ર, અક્રમ, દશમ, દ્વાદશ, અર્ધમાસ અને માસ-ક્ષમણની તપસ્યા કરતા તેઓનાં શરીર તદન કુશંગ બની ગયાં.

અંત સમયે તેમણે-એ બન્ને મહામુનિઓએ સંલેખના કરી-અનશન કરી દીધું. પાપની આલોચના કરતાને શુભ ધ્યાનમાં પરમેષ્ઠીના ધ્યાનમાં તત્પર રહેવા તેઓ મનુષ્યનું આયુ પૂર્ણ કરી મધ્યમ ઐવેયકે-પંચમ ઐવેયકને વિષે સત્તાવીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા મિત્રદેવ થયા-અહં ઈદ્રપણને પ્રાપ્ત થયા.

ઐવેયકના દેવતાઓ પોતાની દિવ્ય ભૂમી છાડીને

અન્ય સ્થળે જવાના સ્વભાવવાળા હોતા નથી. પોતાના વિમાનમાં રહ્યા થકા જેના સકળ મનોરથો સિદ્ધ થાય છે. આ લોકમાં પણ બાર દેવલોકથી ઉપરના દેવતાઓનું આવાગમન હોતું નથી. તેમજ સ્વામી સેવક રહિત ત્યાં સર્વે દેવતાઓ પોતપોતાના વિમાનમાં સમાન ઋદ્ધિ સિદ્ધિ વાળા હોય છે ગમે તેવી દિવ્ય શક્તિઓ છતાં તેમને શક્તિ ફોરવવાની-પ્રગટ કરવાની જરૂર પડતી નથી. શાસ્ત્રની વ્યતમાં સંદેહ પડે છે તે વારે પોતાના વિમાનમાં રહ્યા રહ્યા કેવલી ભગવાનને મનોવર્ગણા દ્વારા પૂછીને સમાધાન કરી લે છે. દેવાંગનાઓનો સહવાસ ન હોવા છતાં તેમને અનંતગણું સુખ હોય છે. ભગભગ બે હાથના શરીરવાળા તે દેવતાઓ પોતાના વિમાનમાં દિવ્ય સુખોને ભોગવતા જતા એવા કાળને પણ જાણતા નથી.

પદોત્તર રાજ અને હરિવેગ વિદ્યાધરેન્દ્ર પોતાના અપૂર્વ ચારિત્રના પ્રભાવથી એવી અનુપમ સમૃદ્ધિવાળા અહં દંદિના સામર્થ્યપણાને પ્રાપ્ત થયા. એ દેવતાઓના અનુપમ સુખોનું વર્ણન આપણે મનુષ્યો શું કરી શકીએ ? કેટલું કરી શકીએ ? આપણે તો એટલું જ કહી શકીએ કે તેમને એક બીજાથી અનંતગણું સુખ, સૌભાગ્ય અને સમૃદ્ધિ હોય છે.

પરિચ્છેદ ૮ મે.

ગિરિસુંદર અને રત્નસાર.

૧

રાજકુમાર ગિરિસુંદર

વર્ધમાન જિનો જીયાદ્ વર્ધમાન ગુણાન્તિઃ

વર્જીતે સંપ્રતં યદ્ય, શાસનં પાપનાશનમ્ ॥૧॥

પરિચ્છેદ ૮ મો

ગિરિસુંદર અને રત્નસાર.

૧

રાજકુમાર ગિરિસુંદર

વર્ધમાન જિનો જીયાદ્ વર્ધમાન ગુણાન્વિતઃ ।

વર્ત્તે સાંપ્રતં યસ્ય, શાસનં પાપનાશનમ્ ॥૧॥

ભાવાર્થ—તીવ્ર પાપને નાશ કરનાર જેમનું શાસન કાલ જયવંત વર્તી રહ્યું છે, તેમજ વૃદ્ધિ પામતા ગુણોના સમૃદ્ધ એવા ચરમ તીર્થપતિ વર્ધમાનસ્વામી જયવંત રહેા.

પૃથ્વીને વિષે તિલક સમાન પુંદ્રપુર નગરનો અધિપતિ શ્રીખલ નામે પરાક્રમી રાજા હતો એ રાજાને શતખલ નામે નાનો ભાઈ યુવરાજા હતો. તેમને સુલક્ષ્મણા અને લક્ષ્મણા નામે બે રાણીઓ હતી. રામ અને લક્ષ્મણની માફક રાજ્ય કરતા તેઓ સ્નેહથી સાથે રહેતા હતા. સુખમાં કેટલોક સમય વ્યતીત થયો ત્યારે પટ્ટરાણી સુલક્ષ્મણાની કુક્ષીને વિષે પક્ષોત્તર રાજાનો જીવ ઐવેયકથી વ્યવીને ઉત્પન્ન થયો તે સમયે પટ્ટરાણી ઉન્નત એવા મેરૂ ગિરિને જોઈ જાગ્રત થઈ.

રાજાની આગળ સ્વપ્ન નિવેદન કરતાં રાજાએ કહ્યું. “મેરૂના જેવો ગર્ભિર અને સ્થિરતાવાળો તમારે પુત્ર થશે.” ગર્ભાંતું પાલન કરતાં રાણીને યથાસમયે પુત્રનો પ્રસવ થયો. રાજાએ પુત્રનો જન્મોત્સવ કરીને સ્વપ્નને અત્યુસારે તેનું નામ રાખ્યું ગિરિસુંદર.

રાજકુમાર યુવાનવયમાં આવ્યો તે દરમિયાન રાજના લઘુભ્રાતા શતબલ યુવરાજની રાણી લક્ષ્મણાની કુક્ષીને વિષે હરિવેગનો છવ સ્વર્ગેથી ચ્યવી ઉત્પન્ન થયો તે સમયે સ્વપ્નમાં રત્નનો ઢગ જોવાથી એ પુત્રનું નામ રાખ્યું રત્નસાર.

બન્ને રાજપુત્રો ભણીગણી કપ્પામાં પાવરધા થઈ યૌવનવયમાં આવ્યા, એમનો પરભવનો સ્નેહ સંબંધ પણ અહીંયાં વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. સાથે ખાતા, સાથે પીતા ને સાથે કીડા કરતા તેમજ તેઓ શયન પણ સાથે કરતા. ક્ષણમાત્ર પણ તેઓ એક બીજાનો વિયોગ સહન કરી શકતા નહિ. એ નાના બાળકોના અપૂર્વ સ્નેહ સંબંધથી રાજ અને યુવરાજનો સ્નેહ પણ ઝંખવાણો પડી જતો હતો કારણ કે ભવાંતરના જે જે સંસ્કારોને પોષણ મળ્યું હોય તેને ભવિષ્યમાં સારી રીતે ફાલવાની-ખીલવાની તક મળે છે.

અન્યદા છત્રીસ રાજકુળથી શોભતો રાજ સભા ભરી એકો હતો ત્યારે નગરલોકોએ આવી પોકાર દીધો. “હે સ્વામી ! તમે જયવંત છો પણ અમને નગરમાં ઘણું કષ્ટ પ્રાપ્ત થયું છે. કોઈક ચોર હરરોજ નગરમાંથી કન્યાઓ અને દ્રવ્યને ચોરી જાય છે. છતાં પકડાતો નથી પણ કન્યાઓની કંઈ યીસો જ માત્ર સાંભળાય છે.”

નાગરિકોનો પોકાર સાંભળી રાજાએ કોપથી જબ્બલ્ય-આન થઈ કોટવાલને હાકોટ્યો. “અરે પામર ! તું મારો ખગાર ખાઈ મારી નગરીની આવી જ રક્ષા કરે છે ? સત્રીને સમયે તું શું નિરાંતે ચોરે છે કે જેથી ચોરો નિહરપણે નગરીને હુટે છે.”

“દેવ ! આ વાત સાંભળતાં મને પણ સાજા આંખે

છે. રાત્રીએ સુભટો ખડે પગે નગરીની રક્ષા કરે છે. દરવાજાઓ પણ ખરાબર ખંધ કરવામાં આવે છે. જરાક પોકાર સાંભળતાં હું અને મારા સુભટો દોડાદોડ કરીએ છીએ છતાં તે પકડાતો નથી-નજરે પણ પડતો નથી.” તક્ષા રક્ષકની વાણી સાંભળી રાજા વિચારમાં પડી ગયો.

રાજા અને રાજસભાની ભારે મુંઝવણ જોઈ રાજકુમાર ગિરિસુંદર હાથ જોડી રાજાને કહેવા લાગ્યો. “દેવ ! મને આજ્ઞા આપો તો સાત રાત્રી સુધીમાં એ દુરાચારીને ગમે ત્યાંથી પકડી આપની સામે હાજર કરીશ. “રાજકુમારની વિનંતિ સાંભળી રાજા બોલ્યો. “યુવ ! તારા જેવા બાલકથી આ હરામી પકડાય નહિ. જે કાર્યમાં અમારા જેવા પ્રબળ પુરૂષો પણ મુંઝાઈ ગયા છે. એવા દુઃસાધ્ય કાર્યમાં તને યોજવો યુક્ત નથી.”

“છતાં પણ હે પિતાજી ! તમે મને આજ્ઞા કરો સિંહનોસુત બાળકપણામાં ગળેંદ્રનો મદ ઉતારી નાખે છે એ શું આપ જાણતા નથી ? “રાજકુમારનો અતિ આગ્રહ છતાં રાજાએ તેને રજા આપી નહિ. તોપણ રાત્રીને સમયે અડગને ધારણ કરી કુમાર ચોરની તપાસ માટે રાજમહેલમાંથી નિકળી ગયો. ગુપ્તપણે નગરમાં અને નગર બહાર ચોરની જેમ તે ભ્રમવા લાગ્યો.

નિર્ભયપણે ભ્રમતો ગિરિસુંદર પર્વતની ગુફામાં, ખંડેરોમાં, જીર્ણ દેવાલયોમાં તપાસ કરતો રખડતો હતો, ત્યારે પર્વતની અંદર અગ્નિ પ્રજ્વલતો જોઈ રાજકુમાર પર્વતની અધ્યમાં ચાલ્યો ગયો.

પર્વતની મધ્યમાં કોઈક વિદ્યાધર અગ્નિકુંડમાં અગ્નિ પ્રગટાવી ગુગલની ગાળીઓ હોમતો વિદ્યા સાક્ષી હતો તેની પાસે જઈને ‘સિદ્ધિસ્તુ’ કુમાર બોલ્યો. જેથી

તેના પુણ્યથી આકર્ષાયેલો ક્ષેત્રપાલ વિદ્યાધરની આગળ પ્રગટ થઈ ને બોલ્યો. “હે વિદ્યાધર ! આ મહાપુરૂષ ભાવ્યવાનું આગમન ન થયું હોત તો તારી વિદ્યા સિદ્ધ ન થાત બદકે કંઈક તારૂં હું અનિષ્ટ કરત, પણ હવે તો આ પુણ્યવાનના પ્રભાવથી તને હું સિદ્ધ થાઉં છું.” “યક્ષના વચનથી વિદ્યાધરે ખુશી થઈને યક્ષની પૂજા કરી. “હું જ્યારે યાદ કરું ત્યારે તમારે હાજર થવું.” એમ કહીને યક્ષને રજા આપી, તે પછી વિદ્યાધર રાજકુમારને કહેવા લાગ્યો.

“હે મહા સત્ય ! તારો મારી ઉપર મહાન ઉપકાર થયો. તારા પ્રભાવથી મારું કાર્ય સિદ્ધ થયું. તો કહે ! તારું શું કાર્ય કરું ?” વિદ્યાધરની વાણી સાંભળી કુમાર બોલ્યો. “નગરની રક્ષા કરતાં પર્વતમાં અગ્નિ સળગતો જાણી કૌતુકથી હું તો અહીં આવ્યો હતો છતાં એમાં પણ તમારી મંત્રસિદ્ધિ થઈ તો મારું થયું એ તો !”

ઈચ્છાવગરનો કુમારને જાણી નવાઈ પામતો વિદ્યાધર બોલ્યો. “એમ ના બોલ ! તું તો મારે ગુરૂ સ્થાનકે છે. માટે કંઈક માગ ! જે કે ગુરૂ આજ્ઞા ખંડન કરવી પાપ છે છતાં મારી પાસેથી રૂપ પરાવર્તનની વિદ્યાને ગ્રહણ કર. એમ કહીને પાઠસિદ્ધરૂપ પરાવર્તનની વિદ્યા રાજકુમારને આપી.

એ સમયે “હા તાત ! હા તાત ! હે માતા ! મારું રક્ષણ કરો ! એવો કોઈક સ્ત્રીનો રૂદનધ્વનિ કુમારના કર્ણે અથડાયો. રાજદને અનુસારે કુમાર તે તરફ દોડ્યો ને તપાસ કરી છતાં કોઈપણ દેખાયું નહિ. “અરે ઘણી ગુફાવાળા આ પર્વતમાં છુપાયેલો પાપી શી રીતે જણાય ?” વિચાર કરી કુમારે એક નિશ્ચય કર્યો.

૨

ચોર નિગ્રહ

પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો હતો. સૂર્યે આકાશ મંડલમાં પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી દીધી હતી, તે સમયે એક નવોઢા મનમોહન સુંદરી નિડરપણે પર્વતની ગુફામાં પરિભ્રમણ કરી રહી હતી. એક ગુફામાંથી બીજી ગુફામાં ભ્રમતી એ રમણીએ વનકુંજની અંદર રહેલા દેવમંદિરમાંથી ભયંકર વેશ ધારી કોઈ કાપાલિકને નિકળતો જોયો ફરીથી આવતા એ ભયંકર કાપાલિકને જોઈ વિચાર કરીને એ લલના પથ્થરની શિલા ઉપર વિશ્રામ લેવાને બેઠી. જાણે કાપાલિકના આગમનની ખબર જ ન હોય એવી રીતે તે મહાદુઃખી અને ઉદાસ વદનવાળી થઈ જતી રૂઢન કરવા લાગી.

મંદમંદ ડગલાં ભરતો ને રૂઢન કરતી ચંદ્રવદનાને જોતો કાપાલિક એની પાસે આવ્યો. એ મનોહર બાળાને જોઈ એના રૂપના જાદુથી સ્થંભિત થઈ ગયેલો કાપાલિક બોલ્યો. “હું સુંદરી ! દુષ્ટ વિદ્યાતાએ તને દુઃખી કરીને શી મઝા માણી હશે ! આ વનમાં તું એકલી કેમ છે ? શા માટે રૂઢન કરે છે ? કહે તારા સુખને માટે હું શું કરું ? ”

“યોગીંદ્ર ! તમારી આગળ સત્ય વાત કહીશ. સુશર્મનગરના રાજાનો કુમાર પિતાથી અપમાનિત થઈને પરદેશ ચાલ્યો, તેની પત્ની હું સર્વેની મના છતાં તેની સાથે ચાલી નિકળી, ગંધ રાત્રીએ આ શીલા ઉપર અમે સુઈ ગયાં તે સમયે મને નિદ્રિત જાણીને મારો ત્યાગ કરી તે જતો રહ્યો, જતાં જતાં મારો પતિ આ એની તલવાર પણ ભૂલી ગયો. એ દુઃખથી હું રૂઢન કરું છું કે એકાકી

પરદેશમાં માફ હવે શું થશે. ” એ રમણીની વાર્તા સાંભળી થોડી બોલ્યો.

“હે સુલોચને ! વરાક જેવો એ તને છેતરીને નાશી ગયો. તું તો શાણી અને સમજી જણાય છે. મારે રૂદ્ધ કરીશ નહિ ને મારી સાથે ચાલ. ” સુંદરીએ કાપાલિકનું વચન અંગીકાર કરવાથી કાપાલિક એ મનમોહનાને લઈ દેવકુલિકા તરફ પાછો વળ્યો. એ દેવમંદિરમાં બંને જણ આંખો, મૂર્તિવિનાના શૂન્ય મંદિરમાં, પ્રવેશ કરી કાપાલિકે પાદ પ્રહાર કર્યો ને એક ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડી ગયું. દ્વારમાં એક રૂપસુંદરી નજરે પડી. કાપાલિકે પોતાની સાથે આવેલી રમણીને કહ્યું. ‘તું પણ આ સુંદરી સાથે દેવનું આરાધન કર. હું પૂજનો સરસામન લઈને થોડી વારમાં આવી પહોંચીશ. ” એ નવીન સ્ત્રીને ગુફામાં પ્રવેશ કરાવી ગુફાનું દ્વાર બંધ કરી કાપાલિક ચાલ્યો ગયો. ગુફામાં પેલી સ્ત્રીએ એ દુષ્ટના જવાથી આનંદ પામી હૃદય બોલી વાત કરવા લાગી.

કાપાલિકના જવા પછી દ્વાર ઉઘાડનારી સ્ત્રી બોલીઃ
“સખી તું આ રાક્ષસના પંજમાં શી રીતે આવી ?”

“મારી વાત રહેવા દે, પ્રથમ તું કહે કે સખી ! આ પુરૂષ કોણ છે ? અને તું અહીંયાં શી રીતે એના સંકળમાં આવી ?”

“હે સખી ! દંડપાલ નામે આ વિધાવાળો મહાન ચાર દિવસે કાપાલિકના વેષે નગરમાં બધે ભમે છે ને રાત્રીને સમયે આ નગરીના ઘનિકોનાં દ્રવ્ય અને રૂપવાન કન્યાઓને લુટી જાય છે. બહુય દ્રવ્ય અને કન્યાઓ આ પાતાલ ગૃહમાં એ દુષ્ટ એકઠી કરેલી છે તારા સહિત એકસોઆઠ કન્યાઓ એણે ભેગી કરી છે આ નગરીના ઈશ્વર શેઠની

હું કન્યા છું. મહાબલવાન રાજા અને યુવરાજની સુખમય છાયામાંથી પણ આ દુષ્ટ અમને ઉપાડી લાવે છે. શું કરીએ દુનિયા બળવાનથી પણ બળવાન છે.” એ શ્રેષ્ઠીકન્યા સુભદ્રાની વાત સાંભળી રમણી બોલી.

“પણ સખી ! આ બધું પરાક્રમ એ કોની સહાયથી કરે છે ? શું કોઈ દેવની સહાય છે કે કોઈ વિદ્યાના બળે નગરીને તે હુંદ છે ?”

“એમાંનું હું કાંઈ જાણતી નથી પણ દરરોજ એ દુષ્ટ એક અડગરત્નની પૂજા કરે છે.” શેઠની કન્યાની વાત સાંભળી પેલી રમણી બોલી.

“એ અડગ મને બતાવ.” તેણીએ કહ્યું.

પછી તો તે બાળા આ નવી રમણીને લઈ પાતાલ ગૃહમાં અંદર ચાલી એ મણી માણેક અને સુવર્ણ તેમજ ધન ધાન્યથી પાતાળ ગૃહ જોતાં તે બન્ને પેલા અડગરત્ન પાસે આવી પહોંચ્યા. તે ચંદ્રહાસ અડગને જોઈ પેલી નવીન સ્ત્રી ખુશી થઈ તેને નમસ્કાર કરી સ્તુતિ કરવા લાગી.

સ્તુતિ કરીને તેણીએ એ અડગને ઉપાડી લીધું ને એ અડગને સ્થાનકે પોતાનું અડગ મુકી દઈ ત્યાંથી પાછી ફરી. નવીન રમણીનું આ કૃત્ય જોઈ બધી કન્યાઓ હાહાકાર કરવા લાગી. “સુખી ! આ દુષ્ટને તારા કૃત્યની ખબર પડતાં જ તને યમના મંદિરમાં રવાના કરશે. માટે અડગને પાછું હાથે તેમજ મુકી દે. નહીંતર તારી સાથે અમારી પણ ઠી વલે થશે.”

એ કન્યાઓનો કલકલાટ સાંભળી આગંતુક રમણી-મુંદરી બોલી. “સખીઓ ! ગભરાશો નહિ. આ અડગ સાથેનું માફ કૌતુક જરી જુઓ તો ખરી. ધીરજ ધરો ને

શું થાય છે તે જરી જોયા કરો. ” એ નવી રમણી ધીર-જથી બધી કન્યાઓને સમજાવતી હતી તે દરમિયાન યોગી આવી પહોંચ્યો. એ ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડતાં તે અંદર દાખલ થયો. ભયભીત થયેલી સર્વે કન્યાઓ આતુરતા પૂર્વક નવીન રમણીને જોવા લાગી. નવીન રમણીના હાથમાં પોતાનું દિવ્ય ખડ્ગ જોઈ યોગી ચમક્યો. રક્ત નેત્રને ધારણ કરી કોપને વરસાવતો યોગી ખડ્ગ ગ્રહણ કરવાને એકદમ પેલી નવીન રમણી તરફ ધસ્યો.

પોતાની તરફ ધસી આવતા ચોરને નવી રમણીએ હાકોટ્યો, “બખરદાર !” શીઘ્રતાથી એનું રૂપ પરાવર્તન થઈ ગયું ને મૂળ સ્વરૂપે રાજકુમાર તરીકે ચંદ્રહાસ ખડ્ગને ધારણ કરેલો પ્રગટ થયો. એ સ્ત્રીમાંથી આ નવજવાન રાજકુમારને જોઈ યોગી ચોંક્યો. “તું કોણ ?”

“તારો કાળ. ” પેલો નવ જુવાન બોલ્યો. આ માયાવીને જોઈ બધી બાળાઓ પણ તાજુબ થઈ ગઈ.

પછી તો ચોર અને કુમારનું ભયંકર યુદ્ધ થયું. એ યુદ્ધમાં કુમારે ચોરને ચંદ્રહાસ ખડ્ગના ઘા વડે મારી નાખ્યો. કુમારના પરાક્રમથી અનિમેષ નયને જોતી કન્યાઓ વિસ્મય પામી. “આ પરાક્રમી કોણ હશે ?”

ચોરના યુદ્ધમાંથી પરવારી રાજકુમાર બોલ્યો. “બાળાઓ ! તમને તમારા સ્થળે પહોંચાડવા માટે કહો હું શું કરું ?”

ત્રેષીતનયા સુભદ્રાએ રાજકુમારને ઓળખી સર્વે કન્યાઓ આગળ તે વાત જાહેર કરી દીધી. ચોરના નાશથી સર્વે કન્યાઓ રાજી થઈ હતી. તેમાંય પોતાની જ નગરીના રાજકુમારને પોતાની સહાયે આવેલા જાણી અધિક ખુશી થઈ છતી સર્વની સંમતિથી સુભદ્રા બોલી.

“રાજકુમાર ! અમારા સ્વજન વર્ગને મુખ બતાવવામાં અમને શરમ આવે છે માટે અમને બધાને આ નરકાગારમાંથી મુક્ત કરનાર તમારું જ અમને શરણુ છે, અન્યથા અગ્નિ. પણ અન્યવરને અમે વરણુ નહિ. ”

સર્વે કન્યાઓનો નિશ્ચય જાણી કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો. “ દુષ્ટ વિધિને ધિક્કાર થાઓ. કે જેણે આ બાળાઓને વિદંબનામાં નાખી. આ બધી અગ્નિ શરણુ થાય, એ પાપ હું શી રીતે લઇ શકું ? બદકે અત્યારે તો એમની ઇચ્છા સંકળ થાઓ. ”

એ સર્વે કન્યાઓ સાથે વિવાહ કાર્યથી પરવારી તેમની સાથે વિવિધ કીડા કરતો કુમાર એક માસ પર્યંત એ પાતાલ ગૃહમાં રહ્યો.

૩

ભાઈની શોધમાં

લઘુ બાંધવ રત્નસારનો સ્નેહ યાદ આવવાથી એ બધીય પ્રિયાઓને પાતાલ ગૃહમાં રાખીને બહાર નિકળ્યો. રૂપ પરાવર્તન કરી ગિરિસુંદર નગરમાં આવ્યો. તો શોક વડે આકુળ વ્યાકુળ નગરીને જોવાથી કોઈને ‘પૂછયું’ તો જવાબ મલ્યો કે “ રાજકુમાર ગિરિસુંદર ચોરનો નિગ્રહ કરવા ગયા તે વાતને એક માસ થયો છતાં એમના કાંઈ સમાચાર નથી. જેથી તેમને શોધવાને તેમના લઘુ બંધુ રત્નસાર પણ ગયેલા હોવાથી નગરી સહિત બધું રાજકુળ શોક સાગરમાં ડુબી ગયું છે. ”

એ વાત સાંભળી ગિરિસુંદર પણ બંધુ રત્નસારને શોધવાને ચાલ્યો. અનેક ગામ, નગર, શહેર, પર્વત વગેરે સ્થાનકે ફર્યો, આખી પૃથ્વી ઉદલંઘન કરી છતાં રત્નસારના

સમાચાર ન મલવાથી દુઃખી થયેલો તે કોઈ નગરની સમીપે રહેલા દેવકુલમાં આવ્યો, અનેક મુસાફરો ત્યાં ઉતરેલા હોવાથી પોતે પણ રાત્રી ત્યાંજ પસાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

રાત્રીને સમયે બધા મુસાફરો એકઠા થઈ સુખદુઃખની વાતો કરવા લાગ્યા, એ બધામાં એક મુસાફર બોલ્યો. “અરે ભાઈઓ! હું એક મળેલની વાત કહું તે સાંભળો. પ્રત્યક્ષ અનુભવેલી એ વાત છે. પરદેશનાં અનેક કુટુંબ જોવાને હું ઘરેથી નિકળ્યો, વનચર જીવોથી ખળભળી રહેલા કોઈ અરણ્યમાં અનુક્રમે આવ્યો ત્યારે ત્યાં મને એક સ્વરૂપવાન નરનો ભેટો થયો એ રાજકુમારની સાથે મુસાફરી કરતાં અમે બન્ને મિત્રો બની ગયા, જમણ કરતા અમે એક શૂન્ય નગરમાં આવી પહોંચ્યા. નગરમાં ફરતા ફરતા અમે રાજમહેલમાં ગયા છતાં કોઈ પણ મનુષ્ય-પ્રાણી અમને મલ્યું નહિ.

નિશા સમય અમે રાજમહેલમાં જ પસાર કર્યો, ભર-નિશા જાગે છેતે હું તો નિદ્રાવશ થઈ ગયો ને રાજકુમાર રત્નસાર જાગ્રતપણે મારું રક્ષણ કરવા લાગ્યો. ત્યારે મધ્ય-રાત્રીને સમયે એક વિકરાળસિંહ આવી પહોંચ્યો, તેણે રાજકુમાર પાસે મારી માગણી કરી. “હો સુદર! હું ક્ષુધાથી મહા પીડા પામું છું મોટે તારી પાસે સુતેલા નરને મેં આપી દે.”

રાજકુમારે તે માગણી સ્વીકારી નહિ. “અરે સિંહ! મારે શરણે રહેલાને અપાય નહિ, પણ જો તું જીજ્ઞાસુ હોય તો મને ખાઈ જા” રાજકુમાર રત્નસારની વાણીથી વિસ્મય પામેલો સિંહ બોલ્યો.

“હો મહાસત્ય! ગમે તે હિસાબે પણ પોતાનું રક્ષણ

કરવું એ નીતિ છે માટે તારૂં રક્ષણ કરી આ નરને મને આપી દો” સિંહની વાણી રત્નસારે માન્ય કરી નહિ ને કહ્યું કે “તારી ક્ષુધાની વેદના તારે દૂર કરવી હોય તો મારો કોળીયો કરીને કર!”

રાજકુમારના સત્વથી પ્રસન્ન થયેલો સિંહ બોલ્યો. “હિ પરોપકારી! માગ, કંઈક મારી પાસે વરદાન માગ.” સિંહની વાણીથી તાબુબ થયેલો રત્નસાર બોલ્યો. “કહો તો ખરા લલા તમે કોણ છો?”

“હું આ નગરનો અધિપતિ દેવ છું.” સિંહની વાણી સાંભળી કુમાર રત્નસાર બોલ્યો. “તમે અધીશ્વર છતાં આ નગરી જનશૂન્ય કેમ છે, તેનો ઇતિહાસ કહો.” કુમારની ઈચ્છાને સંતોષતે સિંહ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરીને બોલ્યો.

“ગાંધારપુર નગરના રાજા રતિચંદ્રને એ પુત્રો હતા: રતિચંદ્ર અને કીર્તિચંદ્ર, અન્યદ્વા વૈરાગ્યવાન રાજા રતિચંદ્રને રાજ્યપદે સ્થાપન કરીને કીર્તિચંદ્રને યુવરાજ પદ આપી વનમાં તપ કરવાને ચાલ્યો ગયો. રતિચંદ્ર પણ પોતાના બંધુ કીર્તિચંદ્રને રાજ્યકારોબાર સમર્પણ કરી ગીત ને ગાનતાનમાં સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો, રાજ્ય લોભી કીર્તિચંદ્ર સામંત મંત્રીઓને વશ કરી પોતે રાજ્યનો માલિક થયો ને રતિચંદ્રને બાંધી પોતાની સામે હાજર કર્યો. મારાઓને બોલાવી તેનો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ કર્યો.

રાજ્યલોભી કીર્તિચંદ્રને સમજાવવાને રતિચંદ્રે ખુબ પ્રયાસ કર્યો. બાંધવ! પિતાસમાન જોઈ બંધુને મારી આપણા નિર્મળ કુળને કલંકિત ના કર. આ રાજ્ય તારૂંજ છે ને તુંજ લોગવ. મને છુટ્ટા કર, કે જેથી પિતાના માર્ગ ચાલી તથોવન જઈ તપ કરે.

રતિચંદ્રની વાત કુટ્યુદ્ધિ કીર્તિચંદ્રને ગળે ઉતરી નહિ, તેણે જ્યારે બ્રાતવધનો પોતાનો વિચાર પણ બદલ્યો નહિ ત્યારે રતિચંદ્રે કહ્યું, કે “જો તારો એ વિચાર કાયમ જ હોય તો મારા રૂધિરથી તારા હાથ રંગીશ નહિ. પણ મને કાષ્ટની ચિતા સળગાવી આપ. હું બળીને તારી ઈચ્છા તૃપ્ત કરીશ.” રતિચંદ્રની એ વાત કીર્તિચંદ્રને ગળે ઉતરી ગઈ.

નગરની બહાર ચિતા તૈયાર કરવામાં આવી. તેમાં રતિચંદ્રે પ્રવેશ કર્યો ને ચિતાને પ્રગટાવી દીધી. રતિચંદ્ર આર્તધ્યાને મરણ પામી ભૂતરમણ નામે યક્ષ થયો. રાજ્ય અને લક્ષ્મીને માટે સગા બાંધવો પણ ભાઈને હણી નાખે છે તો પછી બીજાની તો વાત જ શું?

એ ભૂતરમણ યક્ષ હું પોતે. વિભંગજ્ઞાને જ્યારે મેં પૂર્વાભવ જોયો ત્યારે ક્રોધથી ધમધમતા મેં કુટ્યુદ્ધિ મંત્રી અને સામંતોને ગ્રહણ કરીને દૂર ફેંકી દીધા. રાજા કીર્તિચંદ્ર તો આ ઉપદ્રવ જાણીને પલાયન કરી ગયો. પ્રજા બધી જેને જ્યાં ગમ્યું ત્યાં નાશી ગઈ, ત્યારથી જનશૂન્ય આ નગરમાં મેં તને જોયો. તને જેતાંજ ક્રોધથી ધમધમતો હું તને મારવાને સિંહ બની આવેલો પણ તારા પુણ્યથી-સત્વથી હું પ્રસન્ન થયો છું-શાંત થયો છું. માટે હે મહાસત્વ! મારી પાસે કંઈક વરદાન માગ.”

એ યક્ષની વાત સાંભળી કુમાર રત્નસાર બોલ્યો. “હિ દેવ! જો મારા પર આપ પ્રસન્ન થયા હો તો આ નગરને ફરી વસાવો કારણ કે રોષ પણ તેનાજ ઉત્તમ ગણાય છે કે જે પાછળથી પ્રસન્ન થાય છે.”

“હું તારી વાણીથી આ નગરને તો વસાવી આપુ, પણ તું આ નગરનો સ્વામી થાય ત્યારેજ તે બની શકે,

તેમજ ભાઈને શોધવાને તું નિકળ્યો છે તે તારો ભાઈ તને મહિનાને અંતે અહીંજ મલશે. ભૂતરમણે યક્ષની વાણી કુમારે અંગીકાર કરી ને યક્ષ અદશ્ય થઈ ગયો. મારી પણ નિદ્રાનો નાશ થવાથી હું જાગ્યો ને મેં કહ્યું. “મિત્ર! હવે તમે સૂઈ જાઓ.”

રાજકુમાર પણ નિદ્રાવશ થઈ ગયો. તેજ્યારે જાગ્યો ત્યારે પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો હતો. સવિતાનારાયણે જગતને જાગ્રત કરી પોતપોતાના કર્તવ્યમાં જોડી દીધું હતું; દેવની પ્રેરણાથી મંત્રીઓ ને સામંતો વાદિત્રોના નાદ સાથે નગરમાં આવી પહોંચ્યા, પ્રજા પણ ચારેકોરથી નગરમાં પાછી ફરવા લાગી. સર્વેએ રત્નકુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. તેનું નામ રાખ્યું દેવપ્રસાદ.

દેવપ્રસાદને મંત્રી સામંતોએ પોતાની રૂપવતી અનેક કન્યાઓ પરણાવી દીધી. એવો રાજ્યલોગ છતાં રાજને શાંતિ થતી નહિ. એકદા રાજાએ મને કહ્યું “મિત્ર! આ રાજ તું ગ્રહણ કર. કેમકે તારા સમાગમથી આ પ્રાપ્ત થયું છે.”

“હે સ્વામી એમ ના બોલો. આપના ભાગ્યે જ આ રાજ્ય આપને મળ્યું છે વલ્લી આપને ભાઈનો મેલાપ પણ અહીં થવાનો છે એ વાત શું ભૂલી ગયા? છતાં હું આપના ભાઈની શોધ માટે જાઉં છું. મને એમનું નામ ઠામ વગેરે કહો.” મારી વાણીથી શાંત થયેલા રાજા રત્નસારે (દેવપ્રસાદે) મને એમના ભાઈ અંબધી સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. તે પછી તરતજ હું રાજકુમાર ગિરિસુંદરની શોધ માટે ત્યાંથી નિકળી ગયો તે આજે ફરતો ફરતો અહીં આવેલો છું તો હે મુસાફરો! તમે અનેક દેશથી આવ્યા છો. તો મારા સ્વામીના અંધુ તમે ક્યાંય

જોયો છે?” એમ કહી એ મુસાફરે પોતાની વાત પૂરી કરી.

બધાય મુસાફરો એ વાત સાંભળીને ખુશી થયા પણ ગિરિસુંદરની ભાળ-સમાચાર કોઈ આપી શક્યું નહિ, પણ સામાન્ય વેશમાં રહેલો ગિરિસુંદર બોલ્યો. “હિ પથિક! તને ધન્ય છે. તારી મિત્રતાને ધન્ય છે કે જે મિત્રને માટે તું આટલો બધો કલેશ સહન કરે છે. તું મને એ દેવપ્રસાદ ભૂખનું દર્શન કરાવ, મારા સમાગમથી એ રાજા પોતાના બંધુના વિરહને ભૂલી જશે-સર્વે સાઈ થશે.”

“જો એમ હોય તો ચાલો જઈ,” તે બન્ને મિત્રો બનેલા ત્યાંથી ગાંધારપુરના રસ્તે પડ્યા.

૪

પરદેશમાં

ચંદ્રહાસ ખડ્ગના પ્રભાવથી ગિરિસુંદર પેલા મુસાફર સાથે ગાંધારપુરમાં ખુબ શીઘ્રતાથી આવી પહોંચ્યો. મિત્રો થયેલા તેઓ બન્ને રાજસભામાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે દેવપ્રસાદ પોતાના મિત્રની સાથે આવેલા આ પુરૂષને બોધ ઘણો ખુશી થયો એના મિત્રે કહ્યું. “દેવ! આપના દર્શનની અભિલાષાવાળા આ પુરૂષ વિદ્યાવાન અને ગુણવાન નર છે.”

દેવપ્રસાદે બન્નેનું સ્વાગત કર્યું. રાજાને સામાન્ય વેશ ધારી ગિરિસુંદર ઉપર પરમ સ્નેહ થયો. રૂપ, પરાકર્તન હોવાથી પોતાના ક્ષમ્ધ તરીકે એ પુરૂષને રાજા બહુ શક્યો નહિ. કેટલોક સમય જવા છતાં ગિરિસુંદર ત આવવાથી રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો. “ભાઈના નહીં આવવાથી દેવલાણી પણ બ્યર્થ થઈ કે શું? અથવા તે

એ વિચાર વડે કરીને શું ? ખંધુ વિચોગના દુઃખથી મુક્ત કરનાર એક મૃત્યુ શ્રેયસ્કારી છે માટે અગ્નિપ્રવેશ કરું.”

એ પોતાનો અભિપ્રાય રાજાએ ગિરિસુંદર અને મિત્રને કહ્યો. એના અભિપ્રાય જાણી ગિરિસુંદર બોલ્યો. “તમારે એમ કહેવું વ્યાજબી નથી. ઉજવળ એવા તમારા ગુણોએ કરીને વશ થયેલો હું તેને શું તમે હવે મારી નાખવા ધારો છો કે ? તમારા સ્નેહને વશ કરીને તો હું અહીંયાં રહેલો છું, માટે કર્ણને શૂલ સમાન એ વચન તમારે બોલવું યુક્ત નથી.”

“શું કરું ? મારો ઉપાય નથી, દેવતાએ કહેવા છતાં પણ મને લાઘવ મેળાય થયો નહિ. ને લાઘવ વગર હું જીવીશ નહિ માટે મને તમે આજ્ઞા આપો ને આ રાજ્ય તમે સુખેથી લોગવો.”

“દેવ વાક્ય કદાપિ મિથ્યા થતું નથી. માનવાને કે હું જ તમારો લાઘવ છું. લાઘવને જોવા માટે આખી પૃથ્વીનું ઉદ્દલંબન કરી તને જોઈ હું સંતોષ પામું છું. તો મને જોઈ તું પણ સંતોષ પામ.”

એ પુરૂષનાં વચન સાંભળી રત્નસારે ચિંતવ્યું. “તક્ષી આ મારો જેષ્ઠ ભ્રાતા ગિરિસુંદર જ છે. રૂપ પ્રભાવર્ષિન વિદ્યાએ કરી એણે પોતાનું સ્વરૂપ બદલી નાંખ્યું છે. અન્ય રૂપમાં હોવા છતાં મને એના ઉપર પુન્ય બુદ્ધિ રહે છે ને ગિરિસુંદર જેવા સ્નેહથી હું એને જોઉં છું. કારણ કે તેવા પ્રકારના દેવતાઓની વાણી અન્યથા થતી નથી.” મનમાં વિચાર કરી રત્નસારે બોલ્યો “જે કે તમારી વાણી સત્ય છે તમારા તરફ મારો પક્ષપાત પણ ખુબ છે છતાં તમારા સામાન્ય વેશથી મને નવાઈ લાગે છે કે આ શું ?”

રત્નસારની આતુરતાથી ગિરિસુંદરે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. પોતાના જેષ્ઠ ભ્રાતા ગિરિસુંદરને જેઠ ખુબ ખુશી થયેલો રત્નસાર વડીલ ભાઈને સારી રીતે મલ્લો-ભેટલો વડીલનો મેળાપ થવાથી રાજાએ પોતાની ખુશી પ્રગટ કરવાને વર્ધાપત્ર મહોત્સવ કર્યો. ત્યાં સુખમાં કેટલોક સમય પસાર થયો.

દેવતાની અનુમતિથી પેલા મહાસેન નામે મિત્રને ગાંધારપુરનું રાજ્ય અર્પણ કરી સારી રીતે શિક્ષા આપીને સપ્તાંગ સેનાથી પરવરેલા બન્ને ભાઈ પોતાના વતન જવાને નીકળ્યા. માર્ગમાં અનેક રાજાઓથી પૂજાતા, દેવતાઓ અને વિદ્યાધરો વરે આકાશમાં જોવાતા તેઓ કેટલીક પૃથ્વીનું ઉલ્લંઘન કરી પુન્દ્રપુર નગરની સમીપે આવી પહોંચ્યા.

પોતાના બન્ને પુત્રોનાં આવાગમન જાણી રાજા ઘણો ખુશી થયો અને તેમનો મોટો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો. બન્ને કુમારો પોતપોતાના માતૃપિતાને મલ્લો. ગિરિસુંદરે પણ પેલા પાતાલચૂડમાંથી પોતાની પત્નીઓને તેડાવી દીધી રૂદ્રિસિદ્ધિ જેની હતી તેને હવાલે કરી દીધી. રાજાના પૂછવાથી ગિરિસુંદરે ચારનો નિઝાહ કર્યો ને રત્નસારનો મેળાપ થયો એ બધી ય હકીકત કહી સંભળાવી.

ગિરિસુંદરની વાત સાંભળી ચમત્કૃત થયેલો રાજા તેમના અદ્ભૂત પુણ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. બાળક છતાં આવાં મહાભારત કાર્ય કરનારનો પૂર્વ ભવ કેવોક હશે ? તે જાણવાની રાજાની જ્ઞાનાસા વૃદ્ધિ પામી.

રાજાની આતુરતા જેઠ પુરોહિત બોલ્યો, “દેવ ! કુસુમાકર નામતા ઉદ્યાનમાં શ્રી જયનંદન સૂરીશ્વર પધાર્યા છે તે આપની અભિલાષા પૂર્ણ કરશે. પુરોહિતની વાણી

સાંભળી રાજ સકલ પરિવાર સાથે ગુરૂને વાંદવાને આવ્યો. ગુરૂને વાંદી યથાસ્થાને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને બેઠો. ગુરૂએ પણ રાજની આગળ ધર્મોપદેશ શરૂ કર્યો.

“શુભ અને અશુભ કર્મથી પ્રાણીઓ ઉચ્ચ અને નીચકૃણમાં જન્મ ધારણ કરે છે. દેવ ને નારકી, રાજ અને રંક, વિક્રાન અને મૂર્ખ, સુખી અને દુઃખી, રૂપવાન અને કંદરૂપા, એ બધા શુભ અશુભ કર્મના ભેદો સમજવા. દયાદિક વડે કરીને માણસ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે જેથી સ્વર્ગાદિક અદ્ભૂત સુખને મેળવે છે તેમજ ચારિત્રધર્મનું આરાધન કરી સ્વર્ગ ઉપરાંત અપવર્ગની લક્ષ્મી પણ શું તે નથી મેળવતો? માટે શુદ્ધ એવો જીનેશ્વર ભગવાને કહેલો ધર્મ હે પ્રાણીઓ! તમે આરાધો.”

ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળી રાજ શ્રીબલે ગિરિસુંદર અને રત્નસારનો પૂર્વ ભવ પૂછ્યો. જેના ઉત્તરમાં ગુરૂએ શાંખરાજ અને કલાવતીથી શરૂ કરીને સર્વે ભવ કહી સાંભળાવ્યા. ઐવેયકનાં સુખ ભોગવી તેઓ બન્ને તારા કૃણમાં ઉત્પન્ન થયા છે. એ બધા ચારિત્રરૂપી વૃક્ષનાં મનોહર ફલ જાણવાં. મુક્તિને આપનારા એ ધર્મનાં રાજ્યાદિક પ્રાપ્તિરૂપ ફલ એ તો સામાન્ય ફલ છે. અનાજને માટે ખેતી કરનારા ખેડતને તૃણની સમાન છે. પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એક મુનિને શુદ્ધ આહાર આપવાથી તમને ચારેને આ અદ્ભૂત રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું.”

ગુરૂનાં વચન સાંભળી રાજ વિસ્મય પામતો બોલ્યો હે ભગવન! શી રીતે એ બધું થયું? આપ જરા સ્પષ્ટતાથી કહો.”

ગુરૂએ શ્રીબલ રાજનો પૂર્વભવ કહેવો શરૂ કર્યો. “પ્રતિષ્ઠાતપુર નગરમાં સુમેઘ નામે કુળપુત્રને વિન્ધ્ય અને

શંખર નામે એ પુત્રો હતા, પોતાની દરિદ્રાવસ્થા હોવાથી બન્ને પુત્રો ધન કમાવાને કંઈક ભાતા સાથે કાંચનપુર તરફ ગયા. કારણ કે ક્ષુધાની વેદના જાગે છતાં વ્યાકરણ ભણવાથી કાંઈ દૂર થતી નથી તેમજ જલની ઈચ્છાવાળાને કાવ્યરસથી પણ તૃપ્તી થતી નથી અને વેદના છંદના સ્તોત્રો વડે કાંઈ કુળનો ઉદ્ધાર થતો નથી, માટે જો ધન ઉપાર્જન ન કર્યું તો બધી ચ ક્રિયાઓ નિષ્ફળ જાણવી.

અન્યદા માર્ગમાં ભોજન સમયે એક કંદાઈની ટુકાનેથી મીઠાઈ વગેરે લાવીને કોઈ વૃક્ષ નીચે ભોજન કરવાને બેઠા. ભાગ્યયોગે માસોપવાસી કૃશ થયેલા મુનિ ધર્મ-લાભ કહેતા ત્યાં આવી ચડ્યા. એ મહામુનિને જોઈ ભક્તિથી ભરપુર હૃદયવાલા તેઓએ એ નિર્દોષ મિષ્ટાન્નથી તેમને પ્રતિલાભિત કર્યા. મન, વચન અને કાયાના એકદમ શુભ અધ્યવસાયથી તેમણે ભોગ્ય કર્મ ઉપાર્જન કર્યું.

તે સમયે યક્ષના મંદિરમાં આવેલી એ રાજ્યકન્યાઓ આ દાનને જોઈ તેમની અને દાનની ખુબ પ્રશંસા કરવા લાગી. પ્રશંસા કરતી તે રાજકન્યાઓ પોતાના નગરમાં ચાલી ગઈ એવી રીતે એ ચારે જણે એક સરખું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે પછી બન્ને ભ્રાતાઓ દાનની અનુભવ-દના કરતા કાંચનપુરના ઉદ્યાનમાં આવ્યા ત્યાં એક વૃક્ષની નીચે વિશ્રામ લેવાને બેઠા.

તે સમયે કાંચનપુરના ચંદ્ર રાજાનો પટ્ટહસ્તિ આ-લાન સ્થંભ ભાગીને નગરીમાં રંજડ કરવા લાગ્યો જેથી લોકો હાહાકાર કરતા નાસ ભાગ કરવા લાગ્યા. બન્ને બાંધવો આ કોલાહલ સાંભળીને નગરમાં આવ્યા. પટ્ટ-હસ્તિને કોઈ વશ કરી શક્યું નહિ, ને શૂહ, હાદ, ટુકાન વગેરે ભાગતો મધ્ય ચોકમાં આવ્યો. રાજાએ ઠંદેરો પીધ-

વ્યો “જે બળવાન પુરૂષ હાથીને વશ કરશે તેને રાજા મનગમતું ઇનામ આપશે.”

પણ એ ઢઢેરો સાંભળવાની કોઈને પડી નહોતી, સૌને પડી હતી પોતપોતાનો જીવ બચાવવાની. આ કોલાહલ સાંભળી પેલા પરદેશી બન્ને બ્રાતાઓમાં વિન્ધ્યે કમર કસી અને તૈયાર થઈ પટ્ટહસ્તી સામે આવ્યો. ગજવિદ્યામાં કુશલ એ વિન્ધ્યે ગજરાજને ખુબવાર કલેશ પમાડી-ભમાડી વશ કર્યો. ને તેને આલાન સ્થંભે બાંધ્યો.

ગજરાજ વશ થવાથી લોકો આનંદ પામ્યા. રાજપુ-રૂષોએ વિન્ધ્યને રાજા પાસે હાજર કર્યો. રાજાએ પ્રસન્ન થઈ વરદાન આપ્યું, તેમની ઇચ્છાથી રાજાએ બન્નેને રાજસેવામાં રાખી લીધા. તેમની ઇચ્છા કરતાં પણ અધિક ધન આપ્યું. ચિરકાલ ત્યાં સુખ ભોગવીને સમાધિમરણ કરી ત્યાંથી દેવકુરૂમાં બન્ને નર તરીકે ઉત્પન્ન થયા. અનુ-ભોક્ષન કરનારી પેલી નૃપપુત્રીઓ પણ સુખ ભોગથી કાલ કરીને દેવકુરૂ ક્ષેત્રમાં તે બન્ને નરની સ્ત્રીઓ તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષથી જેમના મનોરથ પૂર્ણ થાય છે, અને જેઓ અહમિંદ્ર જેવા સુખી, સંતોષી ને ગુણવાન છે. એવા તેઓ ત્રણ પદ્યોપમ સુધી સુખ ભોગવીને સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થયા. ત્યાંથી પુંદ્ર-નગરના મહાબલ રાજાની વિલાસવતી પટ્ટરાણી થકી તમે અને પેલી બન્ને નૃપ પુત્રીઓ તમારી સાથે સુખ ભોગવતી દેવકુરૂમાંથી પહેલા દેવલોકે તમારી દેવીઓ થઈ. ત્યાંથી પહેલી પદ્મખંડ નગરના મહાસેન રાજાની પુત્રી મુલકમણા નામે થઈ. તે હે રાજા ! તમારી પત્ની થઈ. બીજી વિજય નગરના પદ્મરથ રાજાની પુત્રી લક્ષમણા નામે યુવરાજની પત્ની થઈ. એ બન્ને કન્યાઓ તમને શી રીતે પામ થઈ તે સાંભળો.

૫

ગુરુ ઉપદેશ.

શ્રીબલ અને શતબલ જ્યારે નવીન યૌવનવયમાં આવ્યા ત્યારે એક દિવસે શ્રીગુપ્ત સિદ્ધપુત્રે વિદ્યા સાધન કરવા માટે શ્રીબલકુમારની સહાય માગી. શ્રીબલે તે વાત અંગીકાર કરવાથી તે બન્ને કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રીએ સ્વપ્નમાં ભૂમિમાં ગયા, ત્યાં મંડલને આલેખી શ્રીગુપ્ત વિદ્યા સાધવા લાગ્યો ને શ્રીબલ હાથમાં ખડ્ગને રમાડતો તેની રક્ષા કરવા લાગ્યો.

તે સમયે ભયંકર સ્વરૂપને ધારણ કરનારો એક પિશાચ પ્રગટ થયો તે મંત્ર સાધન કરતા શ્રીગુપ્તના કેશને ખેંચી તેને જંગલમાં ઢસડતો ચાલ્યો. શ્રીબલ કુમાર તેની પછવાડે દોડ્યો. પિશાચની પાછળ દોડતો શ્રીબલ મહાભયંકર વનમાં આવી પહોંચ્યો પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે ન મળે પિશાચ કે ન મળે શ્રીગુપ્ત.

પણ એક સ્ત્રીનો કંઈક રૂદન સ્વર સાંભળી કુમાર તેની સમીપે ગયો. ત્યારે વૃક્ષની શાખાએ ગળે ફાંસો ખાતી તે બાળા બોલી. “હે વન દેવતાઓ ! મારું વચન સાંભળો. મારા પિતાએ આપેલો એ શ્રીબલ કુમાર આ ભવમાં તો મારો પતિ ન થયો પણ ભવાંતરમાં થજો.”

એ ગળે પાશ દઈને આત્મહત્યા કરતી બાળાના શબ્દો શ્રીબલે સાંભળ્યા કે ત્યાં જઈ તરતજ પાશ છેદી નાખ્યો. આ ભયંકર અરણ્યમાં પોતાને બચાવનાર આ પુરૂષને જોઈ બાળા પોતાનાં અંગને વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત કરતી બોલી. “અરે ! સર્વને સાધારણ એવું મૃત્યુ પણ મારે તો દુર્લભ થયું.”

બાળાને આશ્વાસન આપતો કુમાર બોલ્યો. “બાળા !

તું કોણ છે? અને શા માટે મૃત્યુનો ઉદ્ધમ કરતી હતી તે કહે. ”

એ પુરૂષના શબ્દોથી રાણ થતી બાળા બોલી. “ પદ્મજંડ નગરના રાજા મહાસેનની હતું રાજપુત્રી. મારું નામ સુલક્ષ્મણા. મારાપિતાએ મને મહાબલ નરેશના પુત્ર શ્રીબલને આપેલી હતી. એકદા સખીઓ સાથે કીડા કરતાં કોઈ અધમ વિદ્યાધર મારૂ હરણ કરી ગયો તે આ જંગલમાં મને મુકી અપરાજિતા નામની વિદ્યા સાધવાને ગયો છે. તે સમયનો લાલ લઘ એ દુષ્ટ મારા ઉપરબલાત્કાર કરે તે કરતાં મારે મારા પ્રાણોને જ છોડવા એમાં ખોટું શું છે? કુમાર !” બાળા સુલક્ષ્મણાએ પોતાની કથા ઢુંકાણમાં કહી સંભળાવીને ઉપરથી પૂછ્યું. “ આપ શ્રીમાન કોણ છો? આ ભયંકર અરણ્યમાં આપ એકલા ક્યાંથી? ”

સુલક્ષ્મણાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કુમારે પોતાની ઓળખાણ આપી. જેથી બાળા પોતાના ભાવી પતિને જાણી રાજ થઈ. એ સમય દરમિયાન વિદ્યા સિદ્ધ કરી શ્રીગુપ્ત પણ નિમિત્તજ્ઞાનથી જાણીને શ્રીબલની પાસે આવ્યો. શ્રીગુપ્તને જોઈ શ્રીબલ અધિક પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો. “ મિત્ર! પિશાચ ક્યાં ગયો ને તેના પંજમાંથી તું શી રીતે મુક્ત થયો. ? ”

“ મિત્ર ! એ બધી પિશાચની માયા હતી, મને કાંઈ પણ વિદ્ય વગર વિદ્યા સિદ્ધ થઈ પણ તને ન જોવાથી હું દુઃખી થઈને નિમિત્તથી તારો વ્યતિકર જાણી હું આવી પહોંચ્યો છું. નિમિત્તથી એ પણ મેં જાણ્યું કે તારા સત્વથી પ્રસન્ન થયેલો એ પિશાચ તારી પ્રિયાનું રક્ષણ કરવા માટે તને અહીંયાં ખેંચી લાવ્યો છે. તો હે મિત્ર ! ગાંધર્વ વિવાહથી અત્યારે જ તું આ બાળા સાથે લગ્ન કર. અત્યા-

રતું મુહૂર્ત ઘણું જ સુંદર અને ભવ્ય છે.”

મનને અનુકૂળ વાર્તા સાંભળી ખુશી થયેલા શ્રીખલે મુલદમણ સાથે ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન કરી દીધાં. પછી ત્રણે જણ વદ વિધાની સહાયથી ક્ષણ માત્રમાં પુંદ્રપુર નગરમાં આવી ગયાં. મહાખલ રાજાએ આ સઘળી હકીકત મહસેન રાજાને જણાવવાથી રાજાએ રાજી થતાં પોતાના મંત્રીઆદિને મોકલી વિવાહ મહોત્સવ ઉજવી ખુબ પહેરામણી આપી.

શ્રીખલના ગુમ થવાથી શતખલ ભાઈને શોધવા સૈન્ય સહિત ચાલ્યો. તે દેશના સીમાડે વનમાં રહેલા તાપસના આશ્રમમાં આવ્યો. તો શોકથી આકુળ વ્યાકુલ તાપસ અને તાપસીઓને જોઈ શતખલે પૂછ્યું. “આ બધું શું છે ?”

શતખલકુમારને એક તાપસે કહ્યું. “રાજકુમાર ! સાંભળો. વિજયપુર નગરના પદ્મરથ રાજાની લક્ષમણા નામની કન્યા મંત્રી આદિ પરિવાર સાથે શતખલકુમારને વરવા પુંદ્રપુર તરફ જતી હતી. ગઈ રાત્રીએ અમારા આશ્રમમાં તેઓએ નિવાસ કર્યો. વાત એમ બની કે કિરાત દેશના અરિમથન રાજાનો કુંજર નામે કુમાર એને પરણવાની ઇચ્છા કરતો હતો. પણ તેની ઇચ્છા સફલ ન થવાથી રાત્રીને સમયે આ આશ્રમમાં આવી કન્યાને હરી ચાલ્યો ગયો છે. જેથી અમે બધાં શોક કરીએ છીએ. કે શતખલમાં પ્રીતિ વાળી એ કન્યા નિશ્ચય વાટમાં જ મરી જશે.”

એ વાત સાંભળી શતખલ ક્રોધથી ધમધમતો કુંજરના માર્ગે દાડ્યો. શીઘ્ર ગતિએ જતા એણે કુંજરને પકડી પાડ્યો, તેની સાથે ભયંકર સંગ્રામ કરી કુંજરને હરાવી લક્ષમણાને લઈ પાછો ફર્યો. તે દરમિયાન શ્રીગુપ્ત આકાશ

માર્ગે ત્યાં આવી શ્રીખંડના સમાચાર જણાવી તેને ખુશી કર્યો. શ્રીગુપ્તની સહાયથી ક્ષણમાં તેઓ પુન્દ્રપુર આવી પહોંચ્યા, ત્યાં ભાઈને મળી શતખલ ઘણો રાજ થયો. સારા મુહૂર્તે તે પણ લક્ષ્મણને મહોત્સવ પૂર્વક પરણ્યો. તે પછી અનુક્રમે તમે બન્ને રાજા અને યુવરાજ થયા. તમે ચારેએ પૂર્વ ભવે કરેલા સુપાત્રદાનથી આ ભવમાં તમને સુખ પ્રાપ્ત થયું. “એ રીતે સૂરીએ શ્રીખલ વગેરેનો પૂર્વ ભવ કહી સંભળાવ્યો, પણ પેલા વિદ્યાધરની હકીકત ન આવવાથી રાજાએ પૂછ્યું. “ભગવન! એ વિદ્યા સાધવા ગયેલા વિદ્યાધરનું શું થયું?”

“વિદ્યા સાધતા એ વિદ્યાધરને દેવીએ છળવાથી એનું મગજ ખસી ગયું. ગાંડાની માફક જ્યાં ત્યાં ભટકતો તે અનુક્રમે કાંપિલ્યપુર નગર આવ્યો. ત્યાં અઠ્ઠાવીશ લખિંધ યુક્ત એવા મહા મુનિ હરિષેષ ગુરૂને જોઈ તેમના તપોબળથી દેવીનો છળ દૂર થઈ ગયો. પછી તો પશ્ચાત્તાપ કરતા તે વિદ્યાધરે ગુરૂ પાસે ધર્મ સાંભળીને વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન પામી તે વિદ્યાધર મુનિ મોક્ષે ગયા.”

ધર્મ સાંભળી વૈરાગ્ય પામેલા શ્રીખલ રાજાએ ગિરિસુંદરને રાજ્યગાદી સમર્પણ કરી. રત્નસારને યૌવરાજ પદ આપી શતખલ આદિ અનેક રાજ પુરૂષો સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

૬

સંયમલક્ષ્મી

ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતા બન્ને બાંધવો (ગિરિસુંદર અને રત્નસાર) પુણ્યનાં મધુરાં ફલનો અનુભવ કરી રહ્યા હતા. એ રાજ્ય સુખમાં પાણીના પ્રવાહની માફક યુગના યુગ પસાર થઈ ગયા. રમણીય અને મનોહર યુવાની

પણ થોડીજ કાંઈ કોઈની કાયમ ટકી રહે છે ? એ યુવાની ગાંધ. મસ્તકના શ્યામ કેશ પણ ક્ષેત વર્ણુ ધારણ કરવાની હરીફાઈ કરી રહ્યા હતા. મુખ અને ભોગો ભોગવીનેય થાકી ગયા હતા. એવા મુખમાં પણ એ ભાગ્યવાનને એક દિવસે વૈરાગ્ય આવ્યો.

પોતાના પ્રતાપ તેજથી પૃથ્વી મંડળના શત્રુઓને જીતી લીધેલા હોવાથી આજે જગત ઉપર શાંતિનું મોજું ફરી રહ્યું હતું. પૃથ્વી મંડળના રાજાઓ શું કે સુભટો શું સર્વે રંગ રાગમાં પડી ગયા હતા. લક્ષ્મીના સદ્ વ્યયથી અનેક દારિદ્ર રૂપી વૃક્ષને છેદી દાનનું અનુપમ ફળ ભોગવી રહ્યા હતા. જીનેશ્વરના પ્રાસાદો કરાવી જિન પ્રતિમાઓની સ્થાપના કરી જૈન શાસનનો ઉદ્ધોત કરી રહ્યા હતા. દેવ ગુરૂ અને ધર્મની સેવા કરતા તે સાતેક્ષેત્રોમાં ધનનો વ્યય કરતા તેઓ બની શકે તે પ્રમાણે શ્રાવક ધર્મની આરાધના કરી રહ્યા હતા.

રાજા ગિરિસુંદર એક દિવસે નિશાના ચતુર્થ પ્રહરે સ્વપ્નમાં પર્વતના શિખર ઉપર રહેલો પોતાને જોયો. એ સ્વપ્ન જોઈ જાગ્રત થયેલા રાજાના વિચારો કેવા નિર્મળ અને પવિત્ર હતા. પરમેષ્ઠીમંત્રનું સ્મરણ કરતો રાજા પ્રાતઃકાલે જાગ્રત થઈ જીનમંદિરમાં ગયો. જીનેશ્વરની સેવા પૂજા કરી નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં એક આમ્રવૃક્ષની છાયાનો આશ્રય લઈ રહેલા મુનિને જોઈ વાંદવા આવ્યો. મુનિએ ધર્મને યોગ્ય જાણી તેને ધર્મોપદેશ આપ્યો.

મુનિના ઉપદેશથી વૈરાગ્યવંત થયેલા રાજા ગુરૂને નમી થઈ આવ્યા. દીક્ષાની ભાવનાવાળા રાજાએ પોતાનો અભિપ્રાય રત્નસારને કહી સંભળાવ્યો. રાજાની દીક્ષાની ભાવના જાણી રત્નસારે કહ્યું. “હો બંધો ! મૂર્ખ પુરુષો

જ ગઈ વાતનો શોક કરે છે. શ્રામણ્ય સુખના લોભને આપણને તુચ્છ સાંસારિક સુખોમાં રાચવું ચોગ્ય નથી. ગુરૂનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં આ સંસાર કારાગ્રહમાં પૂરાઈ રહેલા આપણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી પૃથ્વી મંડલપર વિહરશું. એ જ શ્રામ અને નગરને ધન્ય છે કે જ્યાં આપણે ગુરૂ જયનંદનસૂરીશ્વરજી વિચરી રહ્યા છે.” ગુરૂરાજના આગમનની રાહ જોતા એ બન્ને બાંધવો કાલક્ષેપ કરી રહ્યા હતા, તે દરમિયાન ગુરૂ મહારાજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા, તેની વનપાલકે વધામણિ આપી.

રાજ પોતાના બાંધવાદિક પરિવાર સાથે ગુરૂ જયનંદનસૂરીશ્વરને વાંદવાને આવ્યો ને ગુરૂને વાંદી ચોગ્ય આસને બેસી ઉપદેશ સાંભળવા બેઠો. ગુરૂએ પણ રાજને ચોગ્ય જાણી ઉપદેશ આપ્યો.

“હે ભવ્યો! દુર્લભ મનુષ્યલવ પામીને વિવેકી એવા તમારે ધર્મને વિષે યતન કરવો જોઈએ. કારણકે પિતા, માતા, ભાઈ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર અને સ્વામી, કરતાં પણ ધર્મ અધિક શ્રેષ્ઠ છે. આ જન્મમાં કે પર જન્મમાં પ્રાણીને ધર્મ જેવું હિતકારી કોણ છે? દાંત વગર જેમ હાથી શોભા પામતો નથી, ચંદ્ર વગર નિશા શોભતી નથી, સુગંધ વગર પુષ્પ શોભે નહિ, જલ વગર સરોવર શોભતું નથી, લવણ વગર અન્ન સુંદર લાગતું નથી, નિર્ગુણી પુત્ર તેમજ ચારિત્રહીન યતિ જેમ શોભતો નથી, તેમજ દેવ વગરનું મંદિર જેમ શોભતું નથી, તેમ માનવી પણ ધર્મ વગર શોભતો નથી.

માટે હે રાજન્! ધંતુરાના કુલના જેવા અસાર સંસારમાં તારે પ્રીતિ કરવી નહિ. ઈંદ્રજાલની માફક આંખો મીંચાતાં આખરે કાંઈ નથી. કેમકે જન્મ છે તે

મૃત્યુને માટે છે, યુવાની જરાવસ્થા માટે રહેલી છે, ભોગો રોગોને કરનારા છે તો એવી તુચ્છ ને અલ્પ કાળ વાળી વસ્તુઓમાં કોઈ પ્રાણી રાચીમાચીને આસક્ત થાય નહિ.

ધર્મની ભાવના વાળા જીવો જ યત્નથી ધર્મકાર્યમાં જોડાઈ જીવનને સુધારી લે છે. હાલ્લા જનો તો બગડેલી બાજીને પણ છેવટ જતાંય સુધારી લે છે. જેઓ ભોગમાં આસક્ત બનીને પાપકાર્ય આંખો મીંચી કર્યે જાય છે તે ધર્મ કરવા માટે કુરસદ પણ મેળવી શકતા નથી, તેમને આખરે તો ભવાંતરે કુંભી પાકમાં પકાવું પડે છે. પરમાધામીઓની વેદના સહન કરવી પડે છે. મહા રૌરવ નરક દુઃખના ભોક્તા થવું પડે છે. માટે હે ભવ્ય ! તમે પ્રમાદનો ત્યાગ કરી ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરનારા થાઓ !”

શ્રી જયનંદનસૂરીશ્વરનો ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા માટે આતુર થયેલો રાજા નગરમાં આવી રાજકુમારસુર-સુંદરને રાજ્યે સ્થાપન કરી દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયો. રાજાની સાથે રત્નસાર યુવરાજ પણ દીક્ષા લેવાને તૈયાર હોવાથી જીનેશ્વરની પૂજા રચાવી મોટો વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો. શુભ મુહૂર્તે બન્નેએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અલ્પ દિવસમાં તેઓ અગીયારે અંગના જ્ઞાતા થયા.

ઉત્કૃષ્ટ સંયમના રંગથી રંગાએલા, ધ્યાન અને ક્રિયામાં તત્પર લગભગ સમાન તીવ્ર તપસ્યા કરતા તેઓ કૃશાંગ-વાળા થઈ ગયા. પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતા અને અનેક રાજાઓથી પૂજાતા એ બે મહા મુનિઓ અનુક્રમે અણુ-સણુને આરાધી શરીરને પણ વોસરાવી દીધું.

પંચ પરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરતા તે બન્ને મહામુનિઓ કાલ કરીને નવમા ત્રૈવેયકમાં એકત્રીશ સાગરોપમના આયુવાળા અને બે હાથ શરીર પ્રમાણવાળા અહર્ધંદ્ર

દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં દેવતાઓનાં ઉત્કૃષ્ટ સુખને ભોગ-
વતા ને પોતાના મણિ રત્ન જડિત દિવ્ય વિમાનમાં
સમયને વ્યતીત કરતા, જતા એવા કાળને પણ જાણતા
નહિ. ઇર્ષ્યા, વિષય કષાયથી રહિત તેમજ દિવ્ય ભોગ
સુખમાં પ્રીતિવાળા તેમના સુખની આપણે કલ્પનાય શી
કરીએ ?

પરિચ્છેદ ૯ મો

કનકદ્વજ અને જયસુંદર

૧

સત્તરમા ભવમાં

બંગાળ દેશમાં આવેલી તામ્રલિપ્તી નગરી પોતાની અનુપમ શોભાથી આજે અલકાપુરીને પણ જીતી ગઈ હતી. ત્યાં સુમંગલ નામે રાજ ઇંદના જેવો પરાક્રમી હતો. ત્યાંની સ્ત્રીઓની સુંદરતાથી પરાભવ પામેલી અપસરાઓ લજ્જથી સ્વર્ગમાં છુપાઈ ગઈ હતી. મનુષ્યો રૂપવાન અને દેવતાની માફક કીડા કરતા સુખમાં સમય પસાર કરતા હતા. એવી મનોહર સ્વર્ગપુરી તામ્રલિપ્તી નગરીના રાજાને શ્રીપ્રભા નામે પકડેલી હતી. તેની કુક્ષીને વિશે ગિરિસુંદરનો જીવ ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે સ્વપ્નામાં સિંહથી અંકિત અને કુસુમાદિક્થી પૂજાએલી રતનમંડિત દંડવાળી આકાશમાં નૃત્ય કરતી દ્વજાને જોઈ, જાગ્રત થયેલી રાણી ખુશી થતી રાજ પાસે ગઈ. રાજ પાસેથી પુત્ર જન્મની વાત સાંભળી ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગી. સારા દાહદે રાણીને પુત્રપ્રસવ થયો તેનું નામ રાખ્યું કનકદ્વજ.

રાજાની બીજી રાણી સ્વયંપ્રભાની કુક્ષીએ રતનસારનો જીવ નવમા ધૈવેયકના સુખ ભોગવીને ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ રાખ્યું જયસુંદર. પિતાએ ધનવ્યય કરી બન્ને પુત્રોનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો.

અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા બન્ને ભણી ગણી કલા વિશારદ થયા. તે સાથે નવીન યૌવનરૂપી વનમાં આવ્યા. ભવાંતરના સ્નેહથી આ ભવમાં પણ એમનો સ્નેહ અપૂર્વ

હતો. પાપથી રહિત, નિર્દોષ રમત ગમતમાં તે બન્ને પોતાનો સમય પસાર કરતા હતા. રાધાવેધ આદિ અનેક પ્રયોગ કરીને પોતાની કળાને સાર્થક કરી રહ્યા હતા. એવા નાના છતાં સજ્જનોને પણ તેઓ માન્ય હતા.

એક દિવસે નગરીની બહાર ઉદ્યાનમાં મિત્રાદિક પરિવાર સમક્ષ રાધાવેધનો પ્રયોગ કરતા હતા તે સમયે એ વિદ્યાધરે ત્યાં થઈને આકાશ માર્ગે કોઈ કાર્ય પસંજે જઈ રહ્યા હતા તેમણે ભૂમિ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં આ બન્નેને રાધાવેધનો પ્રયોગ કરતા જોઈ પ્રસન્ન થઈને તેમની ઉપર યુષ્પવૃષ્ટિ કરીને આગળ ચાલ્યા ગયા. યુષ્પ વૃષ્ટિ જોઈ તેમનો પરિવાર રાજી થયો. “વાહ ! આ બન્નેની દેવતા-ઓએ પણ પૂજા કરી.”

એકદા રાજા સુમંગલ રાજસભા ભરીને બેઠો હતો ત્યારે ઉત્તર દિશા તરફ મોટો કોલાહલ થતો સાંભળાયો. એ જગતને ક્ષોભકારી બળભળાટ સાંભળી સભા સહિત રાજા વિસ્મય પામ્યો. “અરે મોટી સેનાવાળો કોઈ રાજા ચઢી આવ્યો કે શું ?” રાજપુરુષો અને સુભટો પણ ક્ષોભ પામી ગયા. અનેક પ્રકારના વાદિત્રના નાદ સાંભળી બધા આકાશ તરફ જોવા લાગ્યા. “અરે ! આતો બધું તોફાન આકાશમાં જણાય છે ને શું ? દેવતા અને દાનવોનું યુદ્ધ બાંધું શું ?”

સુંદર સ્વરૂપવાળા એ વિદ્યાધરે બધી રાજ સભાની દૃષ્ટિને આકર્ષતા આકાશમાંથી રાજસભામાં ઉતર્યા. સિંહાસને બિરાજેલા સુમંગલ રાજાને એ હાથ જોડી વિનંતિ કરવા લાગ્યા. હે રાજા ! ઉત્તરદિશામાં અનેક આમ, નગર અને આરામ (બગીચા)થી શોભતા વૈતાલ્ય ચર્વતની બન્ને શ્રેણિનું પાલન કરતા સુરવેગ અને સુવેગ

નામે બે વિદ્યાધરેશ્વરોને સો સો કન્યાઓ છે. એ બન્ને બેચરેશ્વરો એકઠા રાધાવેધ કરતા તમારા પુત્રો ઉપર પુણ્ય ઘટ્ટિ કરીને ચાલ્યા ગયા. ને પોતાની પર્ષદામાં તેમના પરાક્રમની સ્વરૂપની ખૂબ તારીફ કરી તેમજ નિમિત્તિયાની વાણી સાંભળી એ કન્યાઓ બન્ને રાજકુમારો પર ગાઢ રાગ વાલી થઈ.

નિમિત્તિયા પાસે વિવાહ દિવસ જોવરાવી એ બન્ને બેચરેદ્રો પોતાના કન્યાદિક મોટા પરિવાર તેમજ ઐશ્વર્ય સાથે અત્યારે આપના તરફ આવે છે જેની વધામણિ માટે અમને આપની પાસે મોકલ્યા છે. માટે આપ એમના સ્વાગતની તૈયારી કરો.”

વિદ્યાધરની વિનંતિથી રાજાએ ખુશી થઈને તૈયારી કરવા માડી. મંત્રી, સામંતો ને મોટા મોટા રાજપુરુષો સહિત સર્વ સામગ્રી સાથે તેમની સામે રાજ સ્વાગત માટે નિમાયો. આખા નગરમાં એ વાત પ્રસરી જવાથી નગરીના લોકો પણ રાજ થઈને એ મહોત્સવમાં લાગ લેવાને તૈયાર થઈ ગયા. પલકવારમાં સારાય નગરને શણગારી શાલામાં ઈંદ્રપુરી સમાન બનાવી દીધું.

પોતપોતાની કન્યાઓ સાથે આવેલા બેચરેદ્રોનું સારી રીતે રાજાએ માન સન્માનથી આતિથ્ય કર્યું. તેમના ઉતારા માટે વ્યવસ્થા કરી, અનેક રાજપુરુષો, રાજસેવકો એ મહેમાનોની સરભરા કરવા લાગ્યા. એક બીજાની મુલાકાતથી રાજા અને વિદ્યાધરેંદ્ર પરમસંતોષ પામ્યા, પછીતો વરપક્ષ અને કન્યાપક્ષ તરફથી વિવાહની ભારે તૈયારીઓ થવા લાગી.

સારા મુદ્દતે અને શુભ દિવસે તે બન્ને રાજકુમારોનાં વિદ્યાધર બાળાઓ સાથે મોટી ધામધુમથી લગ્ન થઈ

ગયાં, સુરવેગ વિદ્યાધરેંદ્રે પોતાની સો કન્યાઓ કનકવજ રાજકુમારને આપી ત્યારે સુવેગ વિદ્યાધરેંદ્રે પોતાની સો કન્યાઓ જયસુંદર કુમારને આપી, વિદ્યાધરેંદ્રો પોતા પોતાની કન્યાઓનો લગ્નોત્સવ ઉજવીને પોતાના સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા.

સુરકુમારની માફક એ કન્યાઓ સાથે ક્રીડા કરતા બન્ને રાજકુમારો રૂપવતી વિદ્યાધર બાળાઓને આનંદ આપનારા થયા. સિવાય એમના રૂપ, ગુણ અને સૌભાગ્યથી આકર્ષાયેલી અનેક રાજબાળાઓ દૂર દેશથી સ્વયંવરા આવીને તેમને પરણી, એ પ્રમાણે બન્ને રાજકુમારોને પાંચસેં પાંચસેં કન્યાઓ થઈ, તેમજ ભરતાર્ધના રાજાઓએ મોકલેલા હાથી, घोडा, રથ રૂદ્ધિ, સિદ્ધિવડે વૃદ્ધિ પામતા તેઓ અનુપમ ભોગોને ભોગવવા લાગ્યા.

૨

સુમંગલ રાજાની દીક્ષા

પુત્રોના પ્રતાપથી અભ્યુદય અને ઐશ્વર્યમાં વૃદ્ધિ પામતા રાજા સુમંગલ પુત્રના અદ્ભૂત ભાગ્યનાં વખાણ કરવા લાગ્યા, “અહો ! આશ્ચર્ય છે કે મારા પુત્રોનો પુણ્યોદય જગતને હેરાત પમાડે તેવો છે. જેમના પ્રભાવથી ભૂચર અને ખેચરના નરપતિઓ નિરંતર એમની સેવા કરે છે. વગર આમંત્રણે મોટા મોટા નરપતિઓ અને વિદ્યાધરપતિઓ પોતાની કન્યાઓ અને સમૃદ્ધિ આપી જાય છે તો મોટા પુણ્યોદય વગર એ બધું શું બની શકે છે ?

તો મારે પણ હવે શું કરવા યોગ્ય છે ? આ મોટું સામ્રાજ્ય પુત્રોની તરફેણમાં છાડી હવે મારી વયને યોગ્ય પરલોક સાધન માટે મારે આત્મહતિ કરવું જોઈએ, ને ધર્મની સેવા વગર આત્મહતિ થઈ શકતું નથી. જે

હીંમતાથી આત્મહિત કરે એવા ધર્મનું મારે સેવન કરવું એમને કારણકે સારા ધર્મની સેવા કરનારા તો જગતમાં દુર્લભ હોય છે.

ધર્મના મનોરથ કરતો રાજા સુમંગલ સારા ધર્મની ખેવના કરી રહ્યો હતો, મંત્રીને પૂછી પાખંડીઓ પાસેથી ધર્મ સાંભળવાને તૈયાર થયો હતો તે દરમિયાન વનપાલકે રાજાને વધામણિ આપી. “દેવ ! દેવરમણ ઉધાનમાં મૂર્તિમાન ધર્મસમાન શ્રીસ્વયંબ્રહ્મ નામે સૂરીશ્વર પધાર્યા છે તેમને પ્રાતાઃકાળે કેવલજ્ઞાન ઉત્તમ થયું છે, જુઓ ! આ બધા દેવતાઓ તેમના ચરણની સેવામાં લીન થઇ ગયા છે બધું આકાશમંડળ દુંદુંભિના નાદોવડે છવાઇ ગયું છે એવા જ્ઞાની ગુરૂ-સૂરિને નમી એમનો ઉપદેશ આપને સાંભળવા યોગ્ય છે.”

વનપાલકની અમૃતથી પણ અધિક મીઠી સમયને ઉચિત વાણી સાંભળી રાજા ખુબ પ્રસન્ન થયો. તેનાં દારિદ્ર દૂર કરી મોટા પરિવાર અને ચતુરંગી સેના સાથે સૂરીશ્વરને વાંદવાને આદ્યો. ગુરૂ પાસે આવી ગુરૂને નમી સેમની સ્તુતિ કરી બન્ને હાથ જોડી ધર્મ સાંભળવાને બેઠા. જુરૂએ તેમને દેશના આપી.

“હો ભવ્યો ! અપાર અને મહા ભયંકર આ સંસાર-રૂપી કાંતારમાં સુક્તિની ઈચ્છા કરનારા પ્રાણીઓને શુદ્ધ માર્ગ પ્રાપ્ત થવો ખુબ દુર્લભ છે. અનેક ઉન્માર્ગમાંથી કોઈક બુદ્ધિમાન શુદ્ધમાર્ગ શોધી કાઢે છે. કારણકે અજ્ઞાની જીવો બહુધા એ કુમાર્ગોમાં મુંઝાઇને જાળમાં ફસેલાની આંકુ ગુચવાઈ જાય છે છતાં શુદ્ધમાર્ગ પ્રાપ્ત કરી શક્તા નથી, આ ભવરૂપી અરણ્યમાં શું નથી ? જ્યાં દેવરૂપી વ્યાઘ્ર અને રાગરૂપી સિંહ, મોહરૂપી રાક્ષસના પ્રેરેલા કોઈ

પણ પ્રાણીને પોતાના સકંજમાંથી છટકવા દેતા નથી.

એ અરણ્યમાં માનરૂપી વિશાળ પર્વત પડેલો છે. ચારેકોર કોંધરૂપી દાવાનળ સળગી રહ્યો છે. જ્યાં લોભ-રૂપી કુવો પ્રાણીઓને પોતાના ઉદરમાં સમાવી રહ્યો છે ત્યાં માયારૂપી કુમાર્ગમાં ભૂલેલા મુસાફરને શુદ્ધમાર્ગ ક્યાંથી જડે ?

એ બધાય શત્રુઓથી પ્રાણીઓ પરાલવ પામીને વિષયરૂપી વૃક્ષનો આશ્રય લેવા જાય છે. તો ત્યાં પણ વિષયની છાયાથી દબાયેલા તેઓ જડ જેવા બની જાય છે એવી રીતે અજ્ઞાનથી મોહાયેલા થઇ તેઓ દુર્ગતિરૂપી ભયંકર ખાડામાં પડે છે. પણ ભવકાંતારના પારને તેઓ પામી શકતા નથી.

માટે હે ભવ્યો ! કુમાર્ગનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ માર્ગે ચાલો કે જેથી તમે પરમ નિર્વાણ નગરે પહોંચી જાઓ. હે રાજન ! સર્વ સાવધનો ત્યાગ કરવો એ જ શુદ્ધ માર્ગ છે, તેમજ શત્રુ અને મિત્રમાં, સુવર્ણ અને કથીરમાં, રાજ અને રંકમાં જે સમાન-મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારણ કરવી, તેને જ ભગવાને ધર્મ કહ્યો છે એ જ મોક્ષનો સત્ય માર્ગ છે. માટે હે ભાગ્યવાન ! મોક્ષમાર્ગને આપનારા એવા શુદ્ધ ધર્મમાર્ગમાં તું પ્રવૃત્તિ કર. ”

ગુરૂની વાણી સાંભળી બોધ પામેલો રાજ હાથ જોડી બોલ્યો, “ભગવન્ ! રાગદ્વેષથી ભરેલા લૌકિક દેવો સ્ત્રિયાદિકથી પરાલવ પામેલા અમારા સરખા છે, તે પ્રાણીઓને એકાંત હિત કરનારા થતા નથી તે આજેજ મેં જાણ્યું. આપનો યોગ પામી હું હવે સંયમલક્ષ્મીને વરીશ.

રાજાએ નગરમાં આવી કનકદ્વજને રાજ્યપદે સ્થાપન કરી જયમુંદર કુમારને યુવરાજની લક્ષ્મીથી અલંકૃત

કર્ચો. નવા રાજ્યે દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો અને રાજ્યે અનેક સામંત અમાત્યની સાથે ચારિત્ર અંગિકાર કર્યું.

નવા રાજા કનકદ્વજ અને યુવરાજ ન્યાયથી રાજ્યનું પાલન કરતા તેમજ પિતાની દીક્ષાનું મનમાં સ્મરણ કરતા તેઓ રાજ્ય ભોગોમાં પણ આસક્તિ રહિત હતા, અનેક વિદ્યાધર અને કિત્રરની કન્યાઓની પ્રીતિવાળા, ભરતાર્ધના રાજ્યોથી પૂજાતા, ગજ, અશ્વ, રથ અને મણિ, માણેક તેમજ રત્નોની વિપુલ સમૃદ્ધિ હોવા છતાં ગર્વ રહિત અને ગુરૂના સમાગમની ઇચ્છા કરતા તેઓને મોહરૂપી પિશાચ પોતાના પંજમાં સપડાવી શકતો નહિ.

સમ્યક્ત્વગુણે કરીને શાસતા તેઓ જીનેશ્વરના ધર્મનું આરાધન કરતા હતા. જૈનધર્મની પ્રભાવના વધારતા તેમણે દ્વિગ યાત્રા શરૂ કરી. પૂર્વ પુરૂષોએ અંધાવેલાં જીનમંદિરોને વંદના કરતા, જીર્ણમંદિરોનો પુનરુદ્ધાર કરવા લાગ્યા. જીનેશ્વરના ધર્મની હીલના કરનારાઓને શામ, દામ, દંડ અને ભેદથી અટકાવ્યા, સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકનું સન્માન કરવા લાગ્યા. દાનવડે દીન, દુઃખી અને રંક જનોનો ઉદ્ધાર કરવા લાગ્યા, કેટલાય નવીન જિનચૈત્યો અંધાવ્યાં.

રાજા કનકદ્વજ અનુકંમે સાકેતપુર નગરે આવ્યા. ત્યાં નગરના ઉદ્યાનમાં અરિહંત ભગવાનનું વિશાળ અને મનોહર ચૈત્ય જોઈ ખુશી થયેલા રાજ્યે ભગવાનની પૂજા કરી સ્તુતિ કરી, જીનેશ્વરને પૂજી તેમની સ્તુતિ કરી રાજા ચૈત્યશૃદ્ધથી બહાર નીકળ્યો. તો એક મોટા વૃક્ષની નીચે મુનિપરિવારે યુક્ત સૂરીશ્વરને જોઈ હર્ષથી ગુરૂને નમ્યો. સૂરીએ તેમને ધર્મોપદેશ આપ્યો તે સમયે ત્યાંના રાજા પણ પોતાના પરિવાર સાથે ગુરૂની દેશના સાંભળવા આવ્યો હતો.

૩

સાકેતપુરમાં

“હે ભવ્યો ! મનુષ્યપણું, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમજાતિ, દીર્ઘ આયુષ્ય ને ધર્મસામગ્રી એ બધું પામીને સર્વશક્તિથી તમે ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરો કે જેથી એ બધી સામગ્રી ઘૃથા ન થાય, નવગ્રાધવૃક્ષને પુષ્પ દુર્લભ હોય છે, સ્વાતિનાં જળ તેથીય દુર્લભ હોય છે, દેવદર્શન પણ દુર્લભ હોય છે, તેથીય મનુષ્ય જન્મ પણ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે. એવો દુર્લભ માનવભવ મોટા પુણ્યથી તમે પ્રાપ્ત કરી પ્રમાદના વશમાં પડી ધર્મકર્મ ભૂલી હારી જશો નહિ, ભાગ્યયોગે પ્રાપ્ત થયેલા ચિંતામણિ રત્નને કાગડાને ઉડાડવા ફેંકે તે કેવો કહેવાય !

માણસ પૂણ્યથી અનેક રત્નો મેળવી શકે છે. વૈભવ, ઐશ્વર્ય, ઠકુરાઈ ઋદ્ધિ, સમૃદ્ધિ, સુખ, સાહેબી મેળવી શકે છે. છતાં ગયેલી મનુષ્યાયુની ક્ષણ કોટી રત્નો આપવા છતાં મેળવી શકતો નથી. તો એવું દુર્લભ મનુષ્યભવનું આયુ પ્રમાદના વશમાં પડી શા માટે હારી જવું ?

ધર્મના અર્થી મનુષ્યને તો ગુરૂજનની પૂજા, દયા, દાન, જપ, તપ, તીર્થયાત્રા, શાસ્ત્રશ્રવણ અને પરોપકાર એ આઠે કૃત્ય મનુષ્ય જન્મના ક્ષણ સમાન અહોનિશ કરવા યોગ્ય છે કારણકે આ જગતમાં મોહધેલા માનવને ઘડી પછી શું થવાનું છે તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી. ”

ધર્મ દેશના સમાપ્ત થતાં પુરુષોત્તમ રાજાના પુરોહિત કપિજલે ગુરૂને પૂછ્યું. “હે સૂરીન્દ્ર ! જીવનો સદ્ભાવ હોય તો તમે કહો છો તે બધી વાત સત્ય કહેવાય. જતાં કે આવતાં જીવને કોઈએ બોલ્યો છે કે તમે તેના સદ્ભાવ માટે

આટલી બધી વ્યાખ્યા કરો છો ? વસ્તુતઃ તો કોઈપણ રીતે જીવ દેખાતો નથી. શંખ શબ્દની માફક સંભળાતો નથી. રસ વડે કરીને પણ જણાતો નથી. એવી રીતે કોઈ પણ પ્રમાણ વડે આત્માની સિદ્ધિ થતી નથી માટે વસ્તુતઃ તો જીવ જ નથી. પાંચ ભૂતથી ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિનેજ વિદ્રાનો જીવ એવું ઉપનામ આપે છે. ગુડાદિક દ્રવ્યથી જેમ મદ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી જ રીતે મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં જેને તમે જીવ કહો છો તે માત્ર પંચભૂતનું જ પરિણામ છે બીજું નહિ. ” એ પોતાને વિદ્રાન મનાવતા કપિજલે પોતાના જ્ઞાનનો ઘડો ઠાલવી દીધો.

નાસ્તિક બ્રાહ્મણ કપિજલની વાણી સાંભળી જ્ઞાની ગુરૂ બોલ્યા. “ હે ભદ્ર ! છદ્મસ્થ જીવો અરૂપી જીવને દેખી શકતા નથી. છતાં જ્ઞાને કરી ભવનું સ્વરૂપ સમજી શકાય છે. તલમાં તેલ, પુષ્પમાં સુગંધ, કાષ્ટમાં અગ્નિ, દેખાતી નથી છતાં જાણી શકાય છે તેમ શરીરમાં રહેલો આત્મા પણ જાણી શકાય છે, છતાં કેવલજ્ઞાનથી જ તે પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે.

હે કપિજલ ! તું જે પંચ ભૂતની વાત કરે છે તે બરાબર નથી. કેમકે એ પંચભૂતને તું સચેતન માને છે કે અચેતન ? જો સચેતન માનીશ તો સિદ્ધ, એકેન્દ્રિયાદિ બધા જીવ છે એ સિદ્ધ થયું. જો અચેતન માનીશ તો અચેતન એવા એ પંચભૂત સમુદાયમાં પણ ચેતન શક્તિ શી રીતે પ્રગટ થશે ? જે વસ્તુ એકમાં નથી તે સમુદાયમાં પણ રેતીના સમુદ્ધની માફક ન સંભવે. કારણકે રેતીના એક કણમાં જેમ તેલ નથી તેમ સમુદાયમાં પણ નથી. ”

ધર્મ્યાદિક અનેક યુક્તિઓ વડે સૂરીથરે કપિજલને નિરૂત્તર કરી દીધો ત્યારે પોતાને કંઈપણ યુક્તિ ન આવડવાથી

કપિંજલ મૌન થઈ ગયો. છતાં જ્ઞાની એવા સૂરીશ્વર મોહ રૂપી મિથ્યાત્વાંધકારમાં ભૂલા પડેલા આ પામર જીવપર કરુણા લાવીને બોલ્યા. “હે કપિંજલ ! તારો આ કૃષોધ સ્વભાવજન્ય નથી, પરંતુ પોતાના પાપે કરીને જાત્યંધ થયેલા તારા મામા કેશવે તને દઢ મિથ્યાત્વ તરફ ખેંચ્યો છે—મોહથી તને ભ્રમિત કર્યો છે. ”

કેશવની વાત સાંભળી અનેક વિચારવમળમાં પડેલો પુરુષોત્તમરાજ હાથ જોડી બોલ્યો. “ભગવન્ ! એ કેશવે પરભવમાં શું પાપ કર્યું, કે જેથી તેને આવું અંધત્વ પ્રાપ્ત થયું તે આપ કહો. ”

રાજના પૂછવાથી પર્ષદના બોધને માટે ગુરુએ કેશવનું ચરિત્ર કહેવું શરૂ કર્યું.

૪

મોહનના ભવમાં

વસંતપુર નગરમાં પૂર્વે વીરાંગદ નામે રાજા હતો. ગુણવાન અને ચંદ્રમા સમાન નિર્માળ યશવાળો છતાં એ રાજા મૃગયાનો બહુ શોખીન હતો. એક દિવસે અશ્વારૂઢ થઈ અદ્ય પરિવાર સાથે મૃગયા ખેલવાને નિકળ્યો. જંગલમાં ભ્રમણ કરતાં વનચર પશુઓ તરફ પોતાના અશ્વને દોડાવતો સેવકના કહેવાથી તે રાજા એક શુકરની પછવાડે દોડ્યો અને શરસંધાન કર્યું.

બાણની પછવાડે રાજા પણ વેગથી ધસી આવ્યો. સળંગ શુકરને તો જોયો નહિ પણ પોતાના બાણથી ચરણને વીંધાયેલા એવા ધ્યાનીમુનિને જોયા. ધ્યાનમાં ઉભેલા મુનિને કલેશ પમાડવાથી રાજા પશ્ચાત્તાપ કરતો મુનિના ચરણે નમ્યો. “ભગવન્ ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.

આપના જેવા નિરપરાધી મુનિને નાહક મેં પીડિત કર્યાં. ધોરાતિધોર નરકમાં પણ મને સ્થાન નહીં મલે. એ મહા પાપ મારાં દૂર કરો. હું તમારા શરણે આવ્યો છું.”

રાજા મુનિના ચરણમાં પડી ખુબ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. મુનિએ પોતાનું ધ્યાન પૂર્ણ કરી રાજાને ધીરજ આપતાં કહ્યું. “રાજા! ભય રાખીશ નહિ. અપરાધી જનો ઉપર પણ મુનિઓ કોપ કરતા નથી તો પછી તારા જેવા પશ્ચાત્તાપ પરાયણ ઉપર તો કોવ શી રીતે કરી શકે? છતાં કંઈક હિતોપદેશ સાંભળ!”

દૂધનું પાન કરનારો માર્ગર લાકડીના ઘાને જોતો નથી તેવી રીતે પાપાસક્ત માનવી પણ નરકના ભયને મનમાં લાવતો નથી. ને દુર્લભ મનુષ્યપણુ વ્યર્થ ધર્મકર્મ વગર ગુમાવે છે. દિવસે દિવસે આયુ ક્ષીણ થતું જાય છે ને મૃત્યુરૂપી રાક્ષસ પકડવાને ઘસી રહ્યો છે તો જ્યાં સુધી એ રાક્ષસે પકડ્યો નથી તેટલામાં મૃગયારૂપી પાપનો ત્યાગ કરી ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કર.

નરકાદિક આપવાતું મૂળ કારણ તેમ જ સ્વર્ગ અને મુક્તિની લક્ષ્મીને દૂર કરનાર, દુઃખની પરંપરાને આપનારી એ જીવહિંસાનો હે રાજા! તું ત્યાગ કર. વિષતું પાન કરી પોતાનું જ અનિષ્ટ કરી રહ્યો છે. જે મહા પાપ રૂપી વ્યાપારે કરી પોતાના કુટુંબી જનોનું પોષણ કરે છે. તે આ ભવમાં દુઃખી દુઃખી થવા છતાં તેનું કોઈ રક્ષણ કરી શકતું નથી. માટે હે રાજા! ધર્મ માર્ગમાં પ્રીતિ વાળો થા, કે જે ધર્મ શરીરનો નાશ થાય તોપણ પરભવમાં આત્માને મુખ આપનારો થાય છે.”

મુનિના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામેલો રાજા વીરાંગદ સમ્યક્ત્વ મુળ ખારવ્રતને યથાશક્તિ ગ્રહણ કરી પોતાના

નગરમાં ગયો. તે દિવસથી પ્રતિ દિવસ ધર્મની આચરણ કરતો રાજા અનુક્રમે શુદ્ધ શ્રાવક થયો.

એ વસંતપુર નગરમાં જીવાજીવાદિક તત્વનો જાણકાર જનપ્રિય નામે શ્રાવક રહેતો હતો. કદાચહ રહિત અને માર્ગાનુસારી એવો તે શ્રાવક પ્રતિ દિવસ રાજાપાસે આવી શાસ્ત્રની વાત સંભળાવી રાજાને ધર્મમાં સ્થિર કરતો હતો. રાજા પણ એ શ્રાવકનું બહુમાન કરતો હતો. એ શ્રાવકની સહાયથી સામાયિક, પૌષ્ઠ, જનપૂજાદિક કાર્ય નિરંતર શુદ્ધપણે કરતો હતો. કારણકે સંસારમાં સાધર્મિકપણાની સગાઈ તે જ ખરી સગાઈ છે કે જે સગાઈ લવાંતરમાં પણ આત્માને મુખ્ય આપે છે.

તે નગરમાં સ્વજન પરિવારથી રહિત, નિર્ધન, મોહન નામે કોઈ વિપ્ર રહેતો હતો. તે નાસ્તિક હોવા છતાં આજીવિકા ખાતર જૈન ધર્મને પાળતો, લોકોને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ કરતો ને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. એણે જન પ્રિય સાથે કપટ મૈત્રી કરી. એકદા એની સાથે તે રાજાની પાસે આવ્યો. રાજાની આગળ જૈનધર્મની પ્રશંસાના પુષ્પોને વેરતો રાજાના વિશ્વાસનું પાત્ર થયો. રાજાએ તેને પોતાના મુખ્ય જનમંદિરમાં પૂજારી તરીકે રાખ્યો કે જેથી નગરના મહાજનોને પણ તે માનને યોગ્ય થયો.

સંસારપર વૈરાગ્યવાન રાજાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો નિશ્ચય કરી મોહનને કહ્યું. “હે ભદ્ર! ગુણવાન એવા કોઈક ધર્માચાર્યને તેડી લાવ કે જેમની પાસે હું પરલોકમાં હિતકારી એવા વ્રતને ગ્રહણ કરું, તેમની સેવા કરી સંસાર સમુદ્ર તરી જાઉં.”

રાજાની વાત અંગીકાર કરી મોહન ચાલ્યો ગયો. પણ તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “આ રાજા જે

દીક્ષા લેશે તો મારી આજીવિકા તુટી જશે નવો રાજ કોણ જાણે પછી શું કરશે.” એમ વિચારતો કેટલાક દિવસ પછી રાજાની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો. “દેવ ! મેં નગરમાં તેમજ બીજે સ્થળે ગુરૂની બહુ શોધ કરી પણ એવા ગુણવાન અને જ્ઞાનીગુરૂ મેં જોયા નહી. કોઈ પરિચ્છેદધારી તો કોઈ શિથિલાચારી તો કોઈ કષાયના ભરેલા. કોઈ માયા કપટ વૃત્તિથી બાહ્ય આડંબર વાળા જોયા પણ જેમના ચરણ રૂપી યાનપાત્ર વડે સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય એવા કોઈ મેં જોયા નહી. મારે હાલમાં તો આપ ગુણવાન એવા ગૃહવાસમાં રહો, જ્યાં દાન, શીલ, તપ અને ભાવથી ધર્મ સાધી શકાય છે. હું પણ દીક્ષાની ભાવના વાળો છું પણ તેવા ગુરૂના અભાવે દુઃખે દુઃખે સંસાર નિભાવી રહ્યો છું.”

મોહનના શબ્દો સાંભળી રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો. અહો ! આ પાપી વ્રતની ઉત્થાપના કરે છે. યતિધર્મ તો મુક્તિની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાનો શીઘ્ર ઉપાય છે મારે જીવ પ્રિયને પૂછવા દે. ” એમ વિચારી મોહનની પાસે જીવપ્રિયને બોલાવી મોહનની વાત અને પોતાનો અભિપ્રાય કહી સંભળાવ્યો. જીવપ્રિય મોહનને ઉદ્દેશી બોલ્યો. તું મોહન છે તે તારું નામ સત્ય છે, કે આ રાજાને પણ તું મુંઝવી નાખે છે. પણ સાંભળ—સાહસિક પુરૂષોને ચપળ ચિત્ત પણ શું કરી શકે તેમ છે ? દુર્જય એવા ઇંદ્રિયોના વિકારો પણ તેને કાંઈ કરી શકતા નથી. પ્રમાદનો ત્યાગ કરી સાવધાન પણે તેઓ વ્રત પાળે છે. સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, તપમાં ઉદ્ધમવાળા મુનિઓનું ચિત્ત કદાપિ ચલાયમાન થતું નથી. અદાર હજાર શીલાંગ રથના ભારને વહન કરનારા મુનિ એ રથને ક્યારે પણ અર્ધ માર્ગે છોડતા નથી. કર્મના દોષ થકી

કોઇનો રથ સ્ખલિત થઈ જાય તેથી શું અન્ય જનોએ પ્રવૃત્તિ ન કરવી ? કોઇક પ્રમાદીનું વહાણ સમુદ્રમાં ભાગી ગયું જેથી શું બીજાએ ધન કમાવા સમુદ્રની મુસાફરી ન કરવી ? જ્વરના રોગવાળો કોઇક ધી ખાવાથી મરી ગયો જેથી બીજા રોગ રહિત જનોએ પણ ધી ન ખાવું શું ?

તેં કહ્યું કે સંસાર થકી તારનાર એવા કોઈ ગુરૂ આજે દેખાતા નથી તે તારૂં પ્રગટ નિહનવપણું અને ગુપ્ત મિથ્યાત્વ જણાય છે સર્વસંગ રહિત, પંચ મહાવ્રત પાળનાર, પંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિથી શોભતા, જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપમાં લીન ગુરૂઓ આજે પણ જોવાય છે છતાં તારા જેવાને એવા ગુણવાન મુનિઓ દેખાતા નથી. કારણકે અંધ માણસ નજર સમક્ષ રહેલા ઘટાદિક પદાર્થો પણ જોઈ શકતો નથી. અરે મૂર્ખ ! નિર્ઐશ, સ્નાતક, પુલાક, બકુશ અને કુશીલ એ પાંચ પ્રકારના સાધુઓ તીર્થમાં હોય છે તે પણ શું તું જાણતો નથી ?

નિર્ઐશ સ્નાતક અને પુલાક એ ત્રણ હાલ વ્યુત્તર છે પરંતુ બકુશ અને કુશીલ જ્યાંસુધી તીર્થ છે ત્યાંસુધી કાયમ રહેશે એ ભૂલીશ નહીં. માટે હે મોહન ! જે અનંત લવ-ભ્રમણનો ડર હોય તો આ પાપનું તું પ્રાયશ્ચિત્ત કર-તારા આત્માને નિર્મળ કર.”

જનપ્રિયનો મોહનને એ પ્રમાણે ઉપદેશ છતાં મોહને પોતાનું પાપ આલોચ્યું નહિ. જેથી રાજાએ મોહનને રજા આપી પોતાની પાસેથી દૂર કર્યો.

૫

ગુણધર અને સુમિત્ર

મોહનને દૂર ક્યાં પછી જનપ્રિય રાજને કહેવા લાગ્યો. “દેવ ! આપને ધન્ય છે કે આપ નિર્ઘ્રંથ થવાને ઈચ્છો છો. સુખમાં આવા મનોરથો ઉત્તમ જીવોને જ થાય છે તો ગુરૂનો જોગ પામી આપના મનોરથ સફળ થાય. હું પણ આપને સહાયકારી થઈશ. આપના પુણ્ય પ્રતાપે આપના નગરના ઉદ્યાનમાં ગઈ કાલે શ્રી જયકાંત મુનીશ્વર પધાર્યા છે તેમની પાસે જઈને આપણે આપણું હિત સાધીએ.

જનપ્રિયની વાણી સાંભળી પ્રસન્ન થયેલો રાજા ઉદ્યાનમાં આવી મુનિને નમ્યો ને તેમની ધર્મ દેશના સાંભળી. “હે ભવ્યો ! આ દુઃખમય સંસારના દુઃખની શું વાત કરીએ ? પુરૂષને જન્મતાં પ્રથમ તો ગર્ભાવાસમાં દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. જન્મ્યા પછી બાલકપણનાં દુઃખ ક્યાં ઓછાં છે ? મલીનપણું, ગંદાપણું, વિષ્ટાથી લેપાવું તેમજ મલીન શરીરવાળા સ્ત્રીના સ્તનમાંથી સ્તનપાન કરવું એ બધું જ્ઞાનીની નજરે ખુબ વૈરાગ્યનું કારણ છે. તાડણ્યમાં રોગ, શોક, સંતાપ ધન કમાવાનું, અને વિરહજન્ય દુઃખ વગેરે અનેક દુઃખો રહેલાં છે. અને વૃદ્ધાવસ્થા તો નરી દુઃખથી ભરેલી છે, તો હે મનુષ્યો ! મનુષ્ય ભવમાં પણ સ્વલ્પ જોટલુંય સુખ નથી તો પછી નરક અને તિર્થંચ ભવની આપદા-ઓનું શું વર્ણન કરીએ ?

મનુષ્ય ભવમાં પણ રંક, ગરીબ અને નિર્ધનને દ્રવ્ય કમાવાની ચિંતા, ધનિકને ધનના રક્ષણની ચિંતા, વાંઠા નરને સ્ત્રીની અભિલાષા, ત્યારે પરણેલાને પુત્રની ચિંતા. પુત્ર કે પુત્રી થાય તો પછી એને લગતી ચિંતાનો કાંઈ પાર

આવે છે? એક ચિંતા દૂર થઇ કે બીજી ચિંતા એનું સ્થાન લઇ લે છે માટે એ બધી ચિંતાનો ત્યાગ કરી મુક્તિને માર્ગે જવાનો પ્રયત્ન કરે. ”

ગુરૂની વાણી સાંભળી મુક્ત થવાની અભિલાષા વાળા રાજાએ નગરમાં આવી વીરસેન કુમારને રાજ્યપદે સ્થાપન કરી જીતપ્રિય તેમજ મંત્રી, સામંત અને શ્રેષ્ઠિની સાથે ગુરૂ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. છઠ્ઠું, અઠ્ઠમ આદિ તપસ્યા કરતો ને અગીયાર અંગનો જ્ઞાતા રાજા વીરાંગદ મુનિ-ધર્મને સારી રીતે પાલવા લાગ્યો.

સાધુધર્મની દશવિધ સમાચારીનું આરાધન કરતા ને મુનિગણની વૈયાવચ્ચ કરતાં ખુબ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પ્રાણતિ અનશનપૂર્વક કાળ કરી મહાશુક દેવલોકે ધંદ્રપદને પામ્યો. જીતપ્રિય શ્રાવક પણ એ ધંદ્રનો મહર્ષિક એવો સામાનિક દેવ થયો. બન્ને મહાશુક દેવપણાનાં દિવ્ય સુખો ભોગવવા લાગ્યા.

પેલો ધિર જાતિમોહન ત્યારથી સાધુ દ્રોહી થઈ સાધુ-ઓનાં છિદ્ર જોવા લાગ્યો. અભિનિવેશ મિથ્યાત્વવાળો તે પૌષ્ઠ, પ્રતિકમણના બહાને ઉપાશ્રયમાં જઈ સાધુ-ઓનાં ઝીણામાં ઝીણાં છિદ્રને મોડું સ્વરૂપ આપી લોકની આગળ સાધુઓની નિંદા કરતો પણ તેમના ગુણને ગ્રહણ કરતો નહિ.

“ અરે જુઓ તો ખરા આ સાધુ તો ખુબ આડે મુહપત્તિ રાખ્યા વગર બોલ બોલ કરે છે. આ સાધુ બહાર જાય છે ત્યારે હાથમાં દાંડો જ રાખતા નથી. અમુક સાધુ તો દિવસે પણ નિદ્રા કરતા આળસુ બની ગયો છે. ને પેલા સાધુ તો વિકથા કરવામાંથી નવરા જ પડતા નથી. પર્વતીથિએ પણ ઉપવાસ ન કરવો એ શું સાધુધર્મ છે ?

અમુક સાધુ તો સૂત્ર પણ ખરાખર વાંચતા નથી. કેટલાક સ્વાધ્યાય વગર પાતાનો પ્રમાદમાંજ કાલ વ્યતીત કરે છે. એ રીતે અનગાર મુનિઓના પ્રતિદિવસ અવર્ણવાદ બોલતાં મુગ્ધ શ્રાવકોનાં મન તેણે સાધુ ધર્મથી ભષ્ટ કરી દીધાં.

એ મોહન-સાધુ નિદક પ્રતિદિવસ સાધુ ધર્મની હીલના કરીને સમય નિર્ગમન કરતાં તેણે મહા પાપકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એ પાપના જોરે તેને આ ભવમાં મુખપાકનો રોગ થયો. એ રોગમાંજ મૃત્યુ પામીને વિધ્યાચળની તળેટીમાં હાથી થયો. ભિલ્લોએ હાથીને પકડી નગરીમાં વેચ્યો તેને વણીકોએ ખરીદ કર્યો. વણીકમહાજને રાજાને અર્પણ કર્યો. આ શૂરવીર હાથી યુદ્ધમાં ઉપયોગી થશે એમ જાણી રાજાએ એને વૃદ્ધિ પમાડયો. ભવાંતરના સ્વભાવથી હાથીના ભવમાં પણ તે યતિઓનો દ્વેષી થયો.

એક દિવસે મનમાં સ્વાધ્યાય કરતા સાધુઓનો શબ્દ સાંભળી ક્રોધથી ધમધમતો હાથી આલાન સ્તંભ તોડી સાધુઓને હણવાને દોડયો પણ માર્ગમાં એક ખાધમાં પડયો. જેથી એનો દેહ ભાંગી ગયો. એના કુંભસ્થળમાંથી મોતી કાઢવા માટે રાજપુરુષોએ એનું મસ્તક ફાડી નાખ્યું આર્ત ધ્યાને ત્યાંથી મરણ પામી રત્નપ્રભા નામે પહેલી નરકનો અતિથિ થયો. ત્યાં ખુબ પાપનાં કળ ભોગવી રહેન પક્ષી થયો એ ભવમાં ખુબ પાપ કર્મ કરી વાલુકાપ્રભા નામે ત્રીજી નરક પૃથ્વીમાં ગયો. ત્યાંથી નિકળીને સિંહ થયો. એ ભવમાં ખુબ જીવહિંસા કરી પંકપ્રભા નરક પૃથ્વીમાં ગયો ત્યાંથી નિકળી ધનપુર નગરમાં કામલી વણીકના ઘેર પુત્ર પણે ઉત્પન્ન થયો તેનું નામ સુમિત્ર.

તે સમયે જીનપ્રિય સાતમા દેવલોકથી આયુક્ષ્યે તે જ

નગરના વિનયંધર શ્રેષ્ઠીની ગુણવતી સ્ત્રીને પુત્ર થયો તેનું નામ ગુણધર. ગુણધર પણ અનુક્રમે મનોહર એવા યૌવન વયમાં આવ્યો.

પૂર્વલવના અભ્યાસથી ગુણધરને સુમિત્ર સાથે મૈત્રી થઈ પણ સુમિત્ર ગુણધર સાથે કપટી સ્નેહ ધારણ કરવા લાગ્યો. જો કે ગરીબ સુમિત્ર અને તવંગર ગુણધર વચ્ચેના સ્નેહ અસામાન્ય હતો છતાં ગુણધર સુમિત્રને માનની નજરથી જોતો હતો. અન્યદા માતાપિતાના મૃત્યુ પછી દરિદ્રી સુમિત્ર હવે તદ્દન કંગાળ બની ગયો હતો લોકોમાં પણ તે કંગાલપણાથી હાંસીપાત્ર થયો.

લોકમાં હાંસીપાત્ર થયેલા સુમિત્રે ધન કમાવા માટે પરદેશ જવાનો વિચાર કર્યો. તે માટે સુમિત્રે ગુણધરસાથે પરદેશ સંબંધી વાતચિત કરવા માંડી.

સુમિત્રની વાત સાંભળી એની ઉપર દયા ચિંતવતો ગુણધર પોતાની સહાયથી સુમિત્ર ધન પેદા કરે તેથી પોતે પણ એની સાથે પરદેશ જવાને તૈયાર થયો. સારા શુદ્ધર્મે ગુણધર કરીયાણાનાં ગાડાં ભરી સુમિત્રની સાથે દેશાવર નિકળ્યો. અનુક્રમે કોઈક અટવીમાં આવી સાર્થ ઉતારો કર્યો.

વનની શોભાને જોતા ગુણધર અને સુમિત્ર ફરતા ફરતા એક મોટા પીંપળાના વૃક્ષ નીચે આવ્યા, ત્યાં નિરાંતે બેસી બન્ને જણા વાતો કરવા લાગ્યા. વનની શીતલ પવનની લહરીઓથી ગુણધર ત્યાં જરીક આડે પડખે થયો ને નિદ્રિત થઈ ગયો. ગુણધરને નિદ્રામાં જાણી સુમિત્રે પોતાનું કૌટિલ્ય પ્રગટ કર્યું, ત્યાંથી એકદમ નાઠો ને સાર્થમાં આવી “નાસો ! નાસો ! ગુણધરને ભિલ્લો લઈ ગયા ને બીજાઓ અહીં છુંવા આવે છે.”

સુમિત્રની વાણી સાંભળી બધા નાસભાગમાં પડ્યા. સુમિત્ર પણ એ સાર્થને સંકેતી લઇને ઝટપટ ત્યાંથી નાશી ગયો. પછી તો એ કરીયાણાના શકટ-ગાડાનો માલેક બની સુમિત્ર રાજ થયો.

બીજે દિવસ થયો તે દિવસના મધ્યાહ્ન સમયે સુમિત્રના પાપથી પ્રેરાયેલ દાવાનળ પ્રગટ થયો. દાવાનળથી ભય પામેલો સાર્થ બૂમો પાડતો નાશવા લાગ્યો, માલ ભરેલાં ગાડાં દાવાનળથી દગ્ધ થઈ ગયાં ને ચાકરો પણ નાશી ગયા. સુમિત્ર નશીબને હાથ દેતો નાઠો તે એક ગુફામાં પેસી ગયો ત્યાં તેને ભિલેલોએ પકડ્યો ત્રણ દિવસ રાખીને એને છાડી મુક્યો મહાકષ્ટથી તે પોતાને ઘેર ગયો.

સાયંકાળે મૃગયા રમવા નિકળેલો શેખરનામે પદ્મી-પતિ ત્યાં આવી ચડ્યો. ગુણધરને પોતાના માણસોદ્ધારા જન્યુત કરી તેની હકીકત જાણી પોતાના સ્થાનકે તેડી લાવી ખાન, પાનથી તેની આગતા સ્વાગતા કરી.

પોતાના માણસો મોકલી શેખર પદ્મીપતિએ ગુણ-ધરના સાર્થની તેમજ તેના મિત્ર સુમિત્રની તપાસ કરાવી પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં. બીજે દિવસે પદ્મીપતિએ ગુણધરને સિદ્ધ રસનું તુંબડું આપીને રવાને કર્યો, પોતાના બે માણસો ગુણધરની સાથે તેને યોગ્ય સ્થાનકે પહોંચાડવાને મોકલ્યા. ગુણધર પદ્મીપતિનો આભાર માનતો તેના સ્નેહ અને સૌજન્યનાં વખાણ કરતો અનુકંમે વીરપુર નગરમાં આવ્યો ત્યાં જીર્ણ વણીકને ઘેર સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો.

૬

કેશવની કુર્મકથા

ભુંડે હવાલે લીખ માગી પેટ ભરતો સુમિત્ર રખડતો રખડતો એક દિવસે વીરપુર નગરમાં આવ્યો ત્યાં ગુણુ-ધરનો તેને ભેટો થતાં તેને ઝાળખી ગયો. પછી તો કપટ નાટકને ભજવતો ગુણુધરનો છોડા પકડી સુમિત્ર રૂઢન કરતો બોલ્યો. “હે મિત્ર! સાર્થનો કોલાહળ સાંભળી તને જગાડયા વગર હું સાર્થમાં આવ્યો તો આપણા માલને ચોરતા ભિદ્ધ લોકોને જોઈ આપણા સુભટો સાથે હું તેમની જોડે ચુદ્ધ કરવા લાગ્યો પણ મને તેઓએ પકડ્યો. આપણા માલ બધો ચોરીને તેઓ જતા રહ્યા, ત્યાં પોતાની પક્ષીમાં તેઓની ઉપર બીજા ભિદ્ધ લોકો ચઢી આવ્યા. તેમની સાથે તેઓ લડયા એ સમયનો લાભ લઈ હું મારો જીવ બચાવી મુઠીઓ વાળી લાગ્યો. વનેવન તમને શોધતો અનુક્રમે અહીં આવ્યો તો તમને જોઈ હું ખુશી થયો, હે બંધુ! પોતાને ઘેર સુખે રહેતા તમને મેં નાહક કલેશ પમાડ્યો.” સુમિત્રનાં વચન સાંભળી તેને ઝાળખી ગુણુ-ધર પોતાને મકાને તેડી લાવ્યો, ખાન, પાનથી તેને સંતોષ પમાડી પોતાની વાત પણ તેને કહી સંભળાવી, પેલી સિદ્ધ રસની વાત પણ સરળ સ્વભાવવાળા ગુણુધરે કહી દીધી.

સુમિત્રની પ્રેરણાથી એ રસતુંબી વણીકને ત્યાં થાપણ મુકી બન્ને મિત્ર સંકેત કરી ખુબ ધન કમાવા પર-દેશ ચાલ્યા. તેઓ તામ્રલિપ્તી નગરીએ આવ્યા, ત્યાં સમુદ્ર કિનારે કટાહદ્વીપથી વહાણો આવેલાં હતાં, આ બન્ને મિત્રો તે જોવાને કીતુકથી ત્યાં આવ્યા. ગુણુધરને

ઉત્તમ નર જાણી વહાણના માલીકે બધો માલ ખતાવી તેની સાથે સોદા કર્યો. પણ પોતાનો માલ થોડાક સમય સુધી ત્યાં વહાણમાં રહેવા દેવા વહાણના માલેક સાથે શરત કરી, ગુણધર નગરમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

નગરમાં ખબર પડતાં વ્યાપારીઓ સમુદ્ર કિનારે આવી પહોંચ્યા ને માલધણીની તપાસ કરવા લાગ્યા ત્યારે વહાણના માલીકે ગુણધર તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરી કહ્યું. “માલધણી તો આ ગુણવાન-ભાગ્યવાન છે.”

વ્યાપારીઓ ગુણધર સાથે સોદા કરી માલ પોતા પોતાને ઘેર લઈ ગયા, તેમને નાણાં પણ ગણી દીધાં. ગુણધરે એ નાણાં વહાણના માલેકને આપી દીધાં. એ કંઈ વિક્રયમાં ગુણધરને કોટી દિનારનો લાભ થયો.

“સમુદ્ર મારી ઉપર પ્રસન્ન થયો આજે” એમ બોલતા ગુણધરે એ કોટી દિનાર સુમિત્રને આપી દીધા, તોપણ લોભી સુમિત્રની ઇચ્છા તમ થઈ નહિ, ને તેણે ચીનદ્રીપ જવાનો વિચાર કર્યો. ગુણધર પણ તેની સાથે કરીયાણાનાં વહાણ ભરી ચીનદ્રીપ ચાલ્યો.

ગુણધર ત્યાં પણ પુષ્કળ લાભ પ્રાપ્ત કરી સુમિત્રની સાથે પાછો ફર્યો. માર્ગમાં દુષ્ટ સુમિત્રે રાત્રીને સમયે ગુણધરને સમુદ્રમાં નાખી દેવાનો વિચાર કર્યો. મધ્યરાત્રીને સમયે ગુપત્યુપ સુમિત્ર ગુણધર પાસે જવા આવ્યો પણ અધારી રાત્રીએ દિગ્ ભ્રમથી પોતે જ સમુદ્રમાં પડી ગયો.

પ્રાતઃકાળે સુમિત્રને ન જોવાથી ગુણધર વિલાપ કરવા લાગ્યો. પણ સેવકોએ તેને સમજાવી શાંત કર્યો, અનુક્રમે તે તામ્રલિપ્તી નગરીએ આવ્યો. થોડા દિવસ ત્યાં મુકામ કરી સુમિત્રની શોધ કરાવી પણ ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ. પોતાનાં કરીયાણાં વેચી સાર્થની સાથે ગુણધર વીરપુર

આવ્યો. ત્યાં જાણે શેઠને ખુબ ધન આપી રાજી કર્યો. ત્યાંથી પોતાનું સિદ્ધરસનું તુંબડું લઈ ધનપુર નગરમાં આવ્યો. માતપિતાના ચરણમાં નમી સ્વજન અને જ્ઞાતિ-જનને માનવા યોગ્ય થયો રાજાએ પણ તેનો સત્કાર કર્યો.

સુમિત્રને યાદ કરતો ગુણધર કાલાંતરે પણ સુમિત્રને ભૂલી શક્યો નહિ. ઉદ્યાનમાં રહેલા જ્ઞાની ગુરૂ સુધર્મ મુનિને એક દિવસે ગુણધર વાંદવા ગયો તે સમયે ગુરૂએ જ્ઞાનથી એનો વૃત્તાંત જાણી કહ્યું. “હે સૌમ્ય ! મોહથી મૂઢ થયેલાની માફક મિત્રને માટે તું શોક શું કરવા કરે છે ? મિત્ર અને શત્રુનું સ્વરૂપ તું જાણતો નથી.” એમ કહી જિનપ્રિય અને મોહનનો સંપૂર્ણ ભવ તેને કહી સંભળાવ્યો. તે પછી ગુણધર અને સુમિત્ર સુધીની સર્વ કર્મકથા કહી દીધી. પૂર્વભવના અભ્યાસથી આ ભવમાં પણ તારી સાથે તે કપટ મૈત્રીથી રહેતો હતો, તને જંગલ-માં મુતો મુકી નાશી ગયો ને તારા સાર્થના માલીક થઈ બેઠો તેમજ સમુદ્રમાં તને નાખી દેવા તૈયાર થયેલો તે પોતે જ સમુદ્રમાં પડી ગયો.

નામે સુમિત્ર છતાં કુમિત્ર એવો પાપ બુદ્ધિવાળો તે તને વારંવાર કષ્ટમાં નાખવાના પ્રયત્ન કરતો હતો છતાં ધર્મના પ્રભાવથી તારું અહિત તે કરી શકતો નહિ. જે ધર્મના પ્રભાવથી અનેક આફતો તરી પાર થયો છે તે ધર્મમિત્રને જ તું સાચો મિત્ર જાણ, એની સાથે મિત્રાઈ કરી તું ભવસાગર તરી જા. જે મૂઢ જીવો ગુરૂ ઉપર દ્રેષ કરે છે તે જીવો રીબાઈ રીબાઈ અકાળમરણે મરી દુઃખી દુઃખી થઈ સંસારમાં રડવડે છે.

પોતાની આજીવિકાના ભયથી મોહને સાધુઓની નિંદા કરી અનેક પાપયુક્ત મહાગાઠ મિથ્યાત્વ બાંધ્યું,

જેથી આ ભવારણ્યમાં તે ઘણા કાળ ભ્રમશે, દુઃખ દારિદ્ર્ય દૌર્ભાગ્ય, રોગ, શોક અને સંતાપથી પરાભવ પામી અનેક દુઃખો ભોગવશે. જન્મ, જરા અને મરણના અનેક કલેશોને સહન કરશે, પણ તું તો ચારિત્ર અંગીકાર કરી હે ભાગ્યવાન ! ભવસાગર તરી જા. ”

સુધર્મ ગુરૂની વાણી સાંભળી ગુણધર સંસારથી ભય પામતો બોલ્યો “ હે ભગવન ! સમુદ્રમાં પડેલો સુમિત્ર હાલ ક્યાં છે તે કહો. ”

“ સમુદ્રના જલમાં તરફડતાં તેને મોટા જલચર જીવોએ ફાડી ખાધો, ત્યાંથી મૃત્યુ પામી સાકેતપુર નગરના દરિદ્ર બ્રાહ્મણની દુર્ગતા નામે સ્ત્રીથી પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. એક વર્ષ પછી મહાદુઃખે એ બ્રાહ્મણીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. પૂર્વના પાપકર્મથી જન્મ થતાં તે અંધ થયો, તેના માતા પિતાએ કેશવ નામ રાખ્યું. થાસ, કાસ કંક ચક્ષુ આદિ અનેક રોગથી યુક્ત કેશવ માતા પિતાને પણ ઉદ્વેગ કરનારો થયો છતાં તે વૃદ્ધિ પામે છે. ”

સુમિત્રની ભવ પરંપરાથી ઉદ્વેગ પામેલા ગુણધરે માતાપિતાની રજા લઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સમગ્ર શાસ્ત્રના અધિષ્ઠાતા થઈને તે અનુક્રમે સૂરિ પદના ધારક થયા, એવા તે ગુણધર મુની રૂઢી રીતે ચારિત્રને પાલતા પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા, તે જ હું. વિહાર કરતો કરતો હાલ તમને પ્રતિબોધવાને અહીંયાં આવેલો છું. વીરાંગદ રાજા ચારિત્રને પ્રભાવે સાતમા સ્વર્ગે ગયેલા ત્યાંથી આવી આ સાકેતપુર નગરમાં તમે પુરુષોત્તમ રાજા થયા છો તો હે રાજન ! તમારે પણ હવે આરાધન કરવું તે જ યોગ્ય છે”

૭

કનકદંવજરાજાની દીક્ષા.

ગુણધર મુનીએ કેશવની કર્મકથા કહી સંભળાવી, જેથી પુરુષોત્તમ રાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી એણે પોતાનો પૂર્વ ભવ જોયો. ગુરૂના કહેવા પ્રમાણે પોતાનો ભવ જાણી ગુરૂને નમી બોલ્યો. “હે ભગવન્! ભવાંતરની જેમ આ ભવમાં પણ અમને બોધ કરવાને આપ પદાર્થો એ અમારાં અહોભાગ્ય છે. સંસારથી વિરક્ત થયેલ હું હવે આપની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ.”

રાજ પુરોહિત કપિંજલ પણ જાતિસ્મરણથી પોતાનો ભવ જાણી ગુરૂને નમી બોલ્યો “ભગવન્! મેં પણ દુર્નીતિનું ફલ જોયું છે. તો સંસારથી ભવ પામેલા મને દીક્ષા આપી મારો ઉદ્ધાર કરો.”

કપિંજલની વાણિ સાંભળી રાજાએ ગુરૂને પૂછ્યું, “ભગવન્! કપિંજલે દુર્નયનું ફલ શી રીતે ભોગવ્યું તે કહો.”

“રાજન્! કપિંજલનો પૂર્વભવ સાંભળ. વસંત-પુર નગરમાં તું જ્યારે રાજા હતો ત્યારે શિવદેવ નામે આ શ્રાવક હતો, તે અણુવ્રતને ધારણ કરનારો ને સામાયિક પૌષધમાં પ્રીતિવાળો, બ્રહ્મચારી હતો સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરનારો હોવા છતાં મોહને એની મતિ ફેરવી નાંખી જેથી સમકિતને વમી તે પણ સાધુઓની નિંદા કરવા લાગ્યો. ગુરૂને વંદન કરવાનું તેમજ તેમને આહારપાણી આપવાનું છાડી દીધું. વૈયાવચ્ચ કરવા અથવા દર્શન કરવા પણ તે ગુરૂ પાસે જતો નહિ. બલ્કે મોહનની જેમ સાધુઓની નિંદા કરતો ને તેમની આજ્ઞાની વિરાધના

કરતો મિથ્યાત્વી એવો તે પોતાને શુદ્ધ શ્રાવક માનતો. અનુકંમે કાળકરી કિલ્ખિષિક થયો.

દૌર્ભાગ્ય નામ કર્મના ઉદયથી ત્યાં પણ સમૃદ્ધ દેવતા-ઓએ એને પંકિત બહાર કર્યો. તેથી તેણે સ્મશાનાદિકમાં રહીને પોતાનો કાલ નિર્ગમન કર્યો. ત્યાંથી ચંડાલના કુળમાં અવતર્યો. અનેક પાપકર્મ કરી ત્યાંથી ધૂમપ્રભામાં નારકી થયો એ નારકીની મહાવ્યથા અનુભવી તારો પુરોહિત કપિંજલ થયો. ભવાંતરના સંબંધથી આજે પણ કપિંજલને કેશવ સાથે પ્રીતિ થઇ. એ કેશવની સંગતથી કુલને ઉચિત ક્રિયાનો પણ ત્યાગ કરી કપિંજલ નાસ્તિક થયો છતાં પણ હજી રજી પરિણામી હોવાથી શિવદેવના ભવમાં તીવ્ર મિથ્યાત્વ ન બાંધવાથી અત્યારે એને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થયું છે. એ જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ ભવ બાણી તે પ્રતિબોધ પામ્યો છે પણ કેશવ તો ગુરૂદ્રોહ કરવાથી તીવ્ર અભિનિવેશને ધારણ કરતો ઘણો કાળ ભવારણ્યમાં ભટકશે.

જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ અને ઉપધાનની વિધિથી શાસનની ઉન્નતિ કરનારા શુદ્ધ સંયમ ધારી ગુણીજન એવા સાધુઓની જે અલ્પ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો હીલના કરે છે તે આત્માને વારંવાર નરકાગારમાં પાડે છે. બ્રહ્મચર્યને ધરનારા શુદ્ધ મુનિવરોના અવર્ણવાદને બોલે છે તે ભવાંતરમાં કાણા, અંધા, બહેરા, કુંઠા, મુંગા, દુર્ભાગી દરિદ્રી અને દુઃખી થયા છતાં સંસારમાં ઘણો કાલ ભમે છે. જીનેશ્વરના ધર્મને પામીને પણ તે ભવાર્ણવમાં કુખી જાય છે. માટે વિવેકી જનોએ તો સાધુ-મુનિરાજની અવશ્ય આરાધના કરવી. કારણ કે આ દુષ્કર્મ કાલમાં તરવાને માટે ગુરૂ એ એકજ સાધન વિદ્યમાન છે. ભગવાનની વાણીને

જણાવનારા પણ એ જ્ઞાની ગુરૂઓ પોતે જ છે. તેમની વિરાધના લેશ પણ ન થઈ શકે.” ગુણધર મુનિએ એ પ્રમાણે કહી પોતાની દેશના સમાપ્ત કરી.

તે પછી પુરૂષોત્તમ રાજાએ પોતાના પુત્ર પુરૂષચંદ્ર કુમારને રાજ્યપદે સ્થાપન કરી કપિંજલ વગેરેની સાથે મહામહોત્સવપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

દિગ્વ્યાપ્ત કરવા નિકળેલા કનકધ્વજ નરપતિ પોતાના બંધુ જયસુંદર વગેરે પરિવાર સાથે ગુણધર સૂરીશ્વરની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય પામ્યા ને જયસુંદરને રાજ્યપદે સ્થાપન કરી દીક્ષા લેવાનો તેમનો મનોરથ થયો. જેથી તેમણે ગુરૂને વિનંતિ કરી. “ભગવન! હું પણ મારા લઘુ બાંધવ જયસુંદરને રાજ્ય આપી આપની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ.”

“બાળકે રચેલા હુલીગ્રહને થોડીવાર રમીને પછી તે તેનો ત્યાગ કરી દે છે તેમ તમારા જેવા ઉત્તમ નરને મુક્તિની વરમાળ માટે પ્રયત્ન કરવા યોગ્ય છે. માટે તમારે હવે ક્ષણભર પણ પતિબંધ ન કરવો. ગુરૂનું વચન સાંભળી રાજાએ પોતાના લઘુ બાંધવ જયસુંદરને રાજ્ય ગ્રહણ કરવા કહ્યું. “હે વત્સ! તું રાજ્ય ગ્રહણ કર, જેથી હું સંયમને આદરું.”

રાજાની વાણી સાંભળી ગદગદિત સ્વરે જયસુંદર બોલ્યો. “હે નરેશ્વર! પોતાના પ્રિય જનને કેદબાનામાં ઝીંકી પલાયન કરી જવું એ ઉત્તમ નરની રીતિ ન કહેવાય. ગુરૂની વાણીથી વૈરાગ્યવંત હું પણ આપની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ.” જયસુંદરનો દીક્ષાનો નિશ્ચય જાણી કનકધ્વજ રાજાએ પોતાની છાવણીમાં સામંત, મંત્રી, સેનાપતિ આદિ સર્વની સમક્ષ કુમાર કનકકેતુનો રાજ્યાભિષેક કરી દીધો.

મંત્રી, સામંત, સેનાપતિ, મંજ્જેશાદિ સાથે કનકદ્વજ રાજા અને જયસુંદર યુવરાજે ગુણધર ગુરૂની પાસે મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી. નવોરાજા કનકકેતુ પણ પૂજ્ય એવા પોતાના વડીલોને વાંદી શોકગ્રસ્ત થયો છતાં પોતાના પરિવાર સાથે પોતાને નગરે ગયો. કનકદ્વજ અને જયસુંદર નિર્મળ ચારિત્રને પાળતા, સમિતિ અને ગુપ્તિને ધારણ કરતા રૂડી રીતે જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધના કરવા લાગ્યા.

દીર્ઘકાલપર્યંત ચારિત્રને પાળી પ્રાણાંતે અણુશણુ-પૂર્વક સમાધિમરણવડે વિજય નામના અનુત્તર વિમાનમાં બંને બાંધવો બત્રીશ સાગરોપમના આયુવાળા ઉત્તમ દેવ થયા. એક હાથના શરીરવાળા તે ઉત્પાદ શય્યામાં સુતાં સુતાં પોતાનો સર્વ સમય સુખમાં નિર્ગમન કરે છે. ને ચંદ્રવાના મોતીના હુમખામાં થતા નાટ્યરંગને જોતા જતા કાલને પણ જાણતા નથી.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો

કુસુમાયુધ અને કુસુમકેતુ

૧

અંગાધિપતિ શ્રીજયરાજ

જીયાત્ સંસ્થેશ્વરઃ પાર્શ્વ-નાથો વિશ્વોપકારકઃ ।

ભૂત-ભાવી-ભવદ્ભાવ-વિભાસનૈકમાસ્વરઃ ॥૯॥

ભાવાર્થ—અધા જગત ઉપર ઉપકાર કરનારા, તેમજ ભૂત, ભાવી અને વર્તમાન કાળના ભાવને જણાવવામાં અદ્વિતીય સૂર્ય સમાન શ્રીસંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ જગતમાં જયવંતા વર્તે, જય પામે.

આ ભરતાર્ધમાં અંગદેશની રાજ્યધાની અંધાનગરી સ્વર્ગપુરી સમાન રમણીય અને મનોહર હતી, નગરીના રાજા શ્રીજયે શત્રુઓના સમુહને છતી પોતાનું શ્રીજય નામ સાર્થક કર્યું હતું. એના અંતઃપુરની અનેક રાણીઓમાં પ્રિયમતીનામે પટ્ટરાણી હતી. અંગદેશની લક્ષ્મી રમા અને રામાને પ્રાપ્ત કરી નરપતિ શ્રીજય સર્વ રીતે સુખી હતો.

કનકધ્વજ રાજાનો જીવ વિજય વિમાનમાંથી પોતાનું આયુ પૂર્ણ કરી પ્રિયમતીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે પટ્ટરાણીએ મનોહર સ્વપ્ન જોયું. જાણે કે “સિંહાસન પર બેઠેલી પટ્ટદેવીના મસ્તક ઉપર રાજાએ પોતાનો મુગટ આરોપણ કર્યો.”

સ્વપ્નાવસ્થામાંથી જાગૃત થયેલી રાણીએ રાજા આગળ પ્રાતઃકાળે સ્વપ્ન નિવેદન કર્યું, તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું.

“તમારે મનોહર અને રાજ્યભાર ઉપાડવાને સમર્થ પુત્ર થશે.”

રાજના રાજદ સાંભળી પ્રસન્ન થયેલી રાણી ગર્ભાંતું સારી રીતે પોષણ કરવા લાગી. પટ્ટદેવીને જે જે દાહદ થયા તે રાજાએ પૂર્ણ કર્યા.

અન્યદા ગ્રીષ્મ ઋતુના કલેશકારી દિવસો આવી પહોંચ્યા. એ ગ્રીષ્મ ઋતુના એક દિવસે આત્માને શાંતિ આપવા રાજા પટ્ટરાણી સાથે સર્વ ઇતુ ફલદાયી ઉદ્યાનમાં ગયો. કર્પૂર અગર, કસ્તૂરી મિશ્રિત શીતલ વાવનાજળમાં કીડા કરી દ્રાક્ષના માંડવામાં પરિશ્રમ ઉતારતો બેઠો. તે પછી હાથમાં વીણાને વગાડતો કિંતરોના મનને મોહ પમાડે તેવાં એક પછી એક મનોહર ગીત શરૂ કર્યાં. પટ્ટદેવીના આનંદને માટે રાજા શું શું કરતો નહિ ?

સ્વરૂપવાન, ગુણવાન અને શુરવીર રાજા શ્રીજયના ગુણોથી પ્રસન્ન થયેલી વનદેવી એની સાથે રમવા મનોહર રમણીનું સ્વરૂપ કરી રાજા આગળ પ્રગટ થઈ. હાવ, ભાવ અને ચાર વચનવડે રાજાની પ્રાર્થના કરી. પરસ્ત્રીના નિયમવાળા રાજાએ એનો તિરસ્કાર કરી એની નિર્ભત્સના કરી. રાજાને સમજાવતાં તે સ્ત્રી બોલી. “હે સ્વામિન ! હું પરસ્ત્રી નહિ પણ તમારા ગુણોથી અનુરક્ત થયેલી વનદેવી છું, તો મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ મને અંગીકાર કરો. પટ્ટરાણી પ્રિયમતીને સમજાવી મેં નગરમાં મોકલી દીધી છે. રાજન ! કેવી રૂપાળી એકાંત શાંતિ છે ?”

રે દુષ્ટ ! નિર્લજ્જ ! પાપિનિ ! તું સુરજાતિને પણ લજ્જવનારી છે. ધિગ્ છે તારી જાતને ! દૂર થાય છે કે નહિ મારી નજર આગળથી ? રાજાનો રોષ જાણી દેવી અત્યારે તો અદશ્ય થઈ ગઈ.

કોપાયમાન થયેલી દેવી બળવાન અને પુણ્યવાન રાજાનું બીજું તે શું અપ્રિય કરી શકે? પણ વનદેવીએ મધ્યરાત્રીને સમયે પટ્ટદેવીનું નિદ્રાવસ્થામાં હુરણ કરી તેને ઘોર અરણ્યમાં છાડી દીધી.

પ્રાતાઃકાળે રાજા નગરમાં આવ્યો. રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરી રાજા પટ્ટદેવીના વાસભુવનમાં આવ્યો તો પટ્ટદેવી હાવ ભાવ કરતી રાજાની પાસે આવી કામ વિકારમય ચેષ્ટા કરવા લાગી. એની આ ચેષ્ટા જોઈ રાજા તાબુબ થઈ ગયો. “આ પટ્ટદેવી ન હોય, નક્કી પેલી વ્યતંરીની આ માયા છે હજી પણ તે મારો પીછો છોડતી નથી.”

ક્રોધાયમાન રાજાએ મુશ્નિનો પ્રહાર કરી તેના કુશ ખેંચીને વાસભુવનમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી, ફાળથી ભ્રષ્ટ થયેલી મૃગલીની માફક દેવી-પટ્ટદેવી થયેલી તેણી અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

રાજાએ પટ્ટદેવીની શોધાશોધ કરી પણ ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહીં, જંગલમાં, વનમાં, ઉપવનમાં ઘોડેધારે તીરની માફક વહુટયા. ચારેકોર શોધખોળ થઈ પણ ક્યાંય પટ્ટદેવીનો પત્તો લાગ્યો નહિ. નિરાશ થયેલો રાજા દેવીનું એ કૃત્ય જાણી ધીરજ ધારણ કરી રહ્યો.

સંસારનું સ્વરૂપ ચિંતવતો રાજા સાવધાનપણે બ્રહ્મ-ચર્યને પાળતો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “અરે, પુત્ર સહિત કુશળક્ષેત્રે હું દેવીને જોઈશ કે તુરતજ હું તે પછી આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરી સંયમ આદરીશ. એ દુષ્ટા વનદેવીએ હુરણ કરી મારી પ્રિયાને એણે ગમે ત્યાં મુકી હોય ત્યાં એ ધર્મપ્રસાદે ગર્ભસહિત કુશલ રહો.”

શોકથી આકુળ વ્યાકુળ રાજા ભોજનનો પણ ત્યાગ કરીને રાજકાર્યથી પરાજીત થઈ ગયો. ત્યારે મંત્રીઓએ

રાજને ખુબ સમજાવ્યો. મંત્રીઓએ નિમિત્ત જાણનારને રાજ સમક્ષ હાજર કરી પટ્ટદેવીનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. પ્રશ્ન લગ્ન અને નિમિત્ત જોઈ નિમિત્તજ્ઞ પણ બોલ્યો. “દેવ! આપનાં પટ્ટદેવી પુત્ર સહિત આપને કાલાંતરે મલશે. માટે આપ ચિંતા કરશો નહિ.”

નિમિત્તકના વચનથી શાંત થયેલો રાજ ભોજન કરી દેહને ટકાવતો સમય નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

૨

કુસુમાયુધ

ભયંકર અટવીમાં સાવધ થયેલી પટ્ટદેવી પ્રિયમતી-એ શું જોયું? ચારેકોર ઘોર જંગલ જોઈ એના હૈયામાં ધ્રાસ્કો પડ્યો. “અરે! આ શું! આ તે ઈંદ્રજાળ છે કે ભ્રમણા! મારું વાસભુવન ક્યાં ને આ ઘોર જંગલ ક્યાં!” રાણી વિલાપ કરવા લાગી. “અરે! શું વિના અપરાધે રાજાએ મારો ત્યાગ કર્યો! આ ઘોર જંગલમાં મારું શું થશે! નક્કી પરભવનાં મારાં પાપ ઉદય આવ્યાં, કે આ દારૂણ દુઃખ મને પ્રાપ્ત થયું.”

પટ્ટદેવી વિલાપ કરતી ને શ્વાપદાદિથી ભય પામેલી મનમાં ‘નમો અરિહંતાણુ’ નો જપ જપતી મહાકષ્ટે ઉભી થઈ ચારે તરફ અરણ્યની ભયંકરતા જોતી “હવે ક્યાં જઉં!” વિચાર કરતી પટ્ટદેવી દક્ષિણ દિશામાં ચાલી, સિંહ, વ્યાઘ્ર અને શિયાળવાના શબ્દથી ભયલીત થયેલી રાણીના ચરણ ઉન્માર્ગ ગમન કરવાથી કાંઠા કાંકરા વગેરેથી વીંધાવા લાગ્યા. કષ્ટના આવેશથી મૂર્ચ્છિત થઈ જતી પટ્ટદેવી વનના શીતલ વાયુથી સાવધ થઈ, વળી દુઃખેદુઃખે માર્ગ કાપતી આગળ ચાલી.

ભૂખ અને તૃષ્ણાની વેદનાથી એ કારમો દિવસ પસાર થયો, એ પટ્ટદેવીના કષ્ટથી દુઃખિત સૂર્ય પણ અસ્ત થવાની તૈયારી કરતો હતો તે સમયે તેણીને ભાગ્યચોગે કોઈક તાપસીનાં ભેટો થયો, ભયંકર અરણ્યમાં મનોહર અંગવાળી સ્ત્રીને જોઈ તાપસી તેણીને આશ્વાસન આપી પોતાના આશ્રમમાં લઈ ગઈ. આશ્રમની વૃદ્ધ ગુરૂણીએ રાણીને આશ્વાસન આપી એના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું, પટ્ટદેવીએ પોતાની સર્વ કથા કહી સંભળાવી.

વૃદ્ધ તાપસીએ આશ્વાસન આપેલી પટ્ટદેવી ભગવાનનું સ્મરણ કરતી ત્યાં આશ્રમમાં પોતાનો સમય વ્યતિત કરવા લાગી. એ વૃદ્ધ તાપસીએ આશ્રમના કુળગુરૂને વાત કરી પ્રિયમતીને પોતાના વતન મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવા જણાવ્યું.

કુલપતિએ કેટલાક વૃદ્ધ તાપસીની સાથે એક દિવસે પ્રિયમતીને રવાને કરી. ગર્ભના ભારથી ધીરે ધીરે ચાલતી પ્રિયમતી શ્રીપુર નગરમાં આવી. નગરના ઉદ્યાનમાં આરામ લેવા તે સહકારના વૃક્ષ નીચે બેઠી. સમીપે રહેલા જનમંદિરમાં પૂજા સ્તવના જાણી રાણી જન ભુવનમાં આવી જનશ્વરને નમી. ભગવાનની સ્તવના કરવા લાગી.

તે સમયે જનસુંદરી નામે શ્રાવિકા આ વિદેશી સાધર્મિકાને જાણી જનપ્રાસાદથી બહાર નિકળ્યા પછી પૂછ્યું, “હે બહેન ! તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ?”

પ્રિયમતી એને જોઈ રૂદ્ધ કરવા લાગી “બહેન ! મારા દુઃખની શી વાત કહું ?” કુસકાં ભરતી ગદગદિત પટ્ટદેવી કંઠ રૂંધાવાથી કંઈ બોલી શકી નહિ. તેણીને ધીરજ આપતાં જનસુંદરી બોલી. “હે ભાગ્યવતી ! આ સંસારનું સ્વરૂપ જ એવું છે જગતમાં નિરંતર કોણ સુખી છે ?

હે સુભ્રુ ! રીશ નહિ. આ દુઃખ પૂર્ણ સંસારમાં ડગલે ને પગલે મનુષ્યને દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એમાંથી છુટવા તું એક ધર્મનું જ આરાધન કર. ધર્મ કરવાથી દુઃખમાં પણ પ્રાણીને શાંતિ વળે છે-દુઃખનો નાશ થાય છે. રોગીને ઔષધની માફક દુઃખીને ધર્મ એ પરમ ઔષધરૂપ છે”.

જનસુંદરી આશ્વાસન આપી રાણીને પોતાને ઘેર તેડી લાવી. તેના માતાપિતાને આ દુઃખી સ્ત્રીએ બધી વાત કહી સંભળાવવાથી જનસુંદરીના માતા પિતાએ તેણીને પોતાની પુત્રીની માફક રાખી.

અનુક્રમે શુભ દિને રાણીને પુત્રનો પ્રસવ થયો. એ રાજપુત્રને નિરખી પ્રસન્ન થયેલા ધનંજય શ્રેષ્ઠીએ રાજને પ્રસન્ન કરી કેદીઓને છોડાવ્યા તેમજ મોટા જન્મમહોત્સવ કર્યો. પુત્રનું નામ કુસુમાયુધ રાખ્યું. બાલકુસુમાયુધ એ ધનંજય શ્રેષ્ઠીના ઘેર વૃદ્ધિ પામતો અનુક્રમે બે વર્ષનો થયો.

તે સમયે એ શ્રીપુરનગરનો વાસવદત્ત નામે સાર્થવાહ ચંપાનગરી તરફ જવાને તૈયાર થયો. એ વાત જાણીને ધનંજય શ્રેષ્ઠીએ સાર્થવાહને પોતાની પાસે બોલાવી સર્વે હકીકત સમજાવી, પ્રિયમતીને પુત્ર સહિત વસ્ત્રાભરણથી સત્કાર કરી વાહન તથા માણસનો બંદોબસ્ત કરી તેના સાથે ચંપા તરફ રવાને કરી.

વાસવદત્ત સાર્થવાહ શ્રીપુરથી પ્રયાણ કરતો અનુક્રમે શિવવર્ધનપુર નગરમાં આવ્યો અને નગરના ઉદ્યાનમાં પડાવ નાખ્યો, સાર્થવાહની સાથે આવેલી પ્રિયમતીએ પણ ત્યાં જ આગ્ર વૃક્ષની નીચે મુકામ કર્યો.

એ સમયે શિવવર્ધનનગરનો શ્રી સુંદર રાજા ગુરૂ

પાસે ધર્મ સાંભળી દીક્ષા લેવાને તૈયારી કરી રહ્યો હતો. રાજાનો લઘુ બાંધવ યુવરાજ પુરંદર પણ રાજ્યને નહિ ઇચ્છતો વડીલબંધુ સાથે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો હોવાથી રાજ્ય કેને અર્પણ કરવું તે માટે બંન્ના રાજપુરુષો વિચારમાં પડી ગયા હતા.

રાજાએ કંઈક નિશ્ચય કરી પંચદિવ્ય કર્યાં. મંત્રી આદિ પરિવાર સહિત રાજા પંચદિવ્યની પાછળ ચાલ્યો. એ પંચદિવ્ય નગરીમાં ભમીને ઉદ્યાનમાં જ્યાં સાર્થવાહનો પડાવ હતો ત્યાં આવ્યાં, બાળક કુસુમાયુધ જ્યાં રમત કરી રહ્યો હતો ત્યાં આવી સ્થિર થઇ ગયાં, ગજરાજે કલશનું જળ એ બાળકુમાર ઉપર નાખી કુમારને પોતાની સૂંઠ વડે ઉચકી સ્કંધ ઉપર મુકી દીધો. પછીતો રાજા અને યુવરાજ એની માતા સહિત બાલકુમારને મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં લાવ્યા.

રાજમંદિરમાં કુમારને ઉચ્ચ પદે સ્થાપન કરી એ બન્ને બાંધવો પ્રિયમતીને કહેવા લાગ્યા. “હે માતા ! તમે આ રાજ્યને ગ્રહણ કરો. કે તમારી સહાયથી અમે દીક્ષા ગ્રહણ કરીએ”.

એ અવસરે સાર્થવાહે આવી રાજાને અરજ કરી “હે મહારાજ ! અંગદેશના અધિપતિ શ્રી જય રાજાનાં આ પદ્મદેવી, મારે ચંપામાં જન્મે મહારાજને સોંપવાં એવી મને ભલામણ છે તો આપ એમને મુક્ત કરો. હે રાજા ! કલિગાધિપતિની રાજકુમારી પ્રિયમતીને પણ શું આપ બાળુતા નથી ?”

સાર્થવાહની વાણી સાંભળી બન્ને રાજપુરુષો-બાંધવો પ્રિયમતીના ચરણમાં પડી બોલ્યા. “ત્યારે તમે તો અમારાં માર્શી થાઓ”.

રાજાએ સાર્થવાહને સર્વે હકીકત સમજાવી શ્રી જય-
રાજને જણાવવાનું કહીને માન સન્માન સહિત અંપાનગરી
તરફ રવાને કર્યા.

મંત્રી, સામંત, સેનાપતિ આદિ રાજપુરુષો અને
પ્રજા સમક્ષ કુસુમાયુધનો રાજ્યાભિષેક કરી ખન્ને બાંધવોએ
દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

૩

શિવવર્ધનપુરમાં

રાજા કુસુમાયુધ પૂર્વભવના પુણ્યોદયથી મંત્રી, સામંત
અને સેનાધિપતિના પ્રતાપે અખંડિત શાસનવાળો થયો.
એકઠા બાળરાજા કુસુમાયુધ રાજસભામાં બેઠેલો હતો,
મંત્રીઓ આદિ રાજપુરુષો રાજસભામાં બેઠાબેઠા બુદ્ધિ
પ્રતાપથી રાજ્યશાસન સ્થિર કરી રહ્યા હતા, તે સમયે
અવંતિ દેશના રાજા રાજશેખરનો દૂત રાજસભામાં હાજર
થઈ કુસુમાયુધને કહેવા લાગ્યો.

“હૈ રાજન! મારા સ્વામી અવંતીરાજ રાજશેખર
તેમણે મને શ્રીમુખે તમને કહાવ્યું છે કે હાથી, ઘોડા રથા-
દિક સમૃદ્ધિ મને સમર્પણ કરી તમે મારી તરફ ભક્તિ-
ભાવ બતાવો, કારણ કે મારો આશ્રય કરવાથી અન્ય કોઈ
રાજાઓ તમને હેરાન કરશે નહિ ને સુખેથી તમે રાજ્ય
કરશો.”

દૂતનાં વચન સાંભળી મુખ્ય મહામંત્રી શાલ બોલ્યો
“અરે વાચાળ! તું જેમ તેમ શું બકી રહ્યો છે? પણ
બાલ સ્વભાવી કુસુમાયુધ સેવા કરવાનું જ જાણતો નથી.
હય, ગજ, રથાદિક સાથે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાવાળો આ
રાજા તને ગજાદિક શી રીતે મોકલી શકે? છતાં તમારે

હયાદિકની જરૂર હોય તો તમારો ધનભંડાર મોકલો એટલે ખરીદ કરી મોકલીએ.”

શાલમંત્રીની વાણી સાંભળી જાણે આ રાજ્ય સત્ત્વ વગરનું હોય તેમ સામાન્ય મનુષ્યના જેમ કોપને ધારણ કરી દૂત બોલ્યો. “આવા મંત્રીઓથી જ કુસુમાયુધ ચિરકાલ પર્યંત રાજ્ય કરશે શું ? દીર્ઘદર્શી મંત્રીઓથી રાજ પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવે છે, તમારા જેવાથી નહિ.

હો મંત્રી ! પોતાનાથી બલવાનને કંઈક ઉપહાર આપી અથવા તો નમસ્કાર કરી પ્રસન્ન કરવો, પણ અભિમાની વચનો બોલી ક્રોધાયમાન કરવાથી શું ફાયદો ? જે પ્રજામથી વશ થાય તેને કોપાવવામાં ખરાબી જ થાય. કારણકે નખછેદ કાર્યને પરશુથી છેદવાનો આરંભ ન કરવો. આ રાજશેખર રાજા નમસ્કાર કરનારને કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. ત્યારે અભિમાનીઓને તો યમના જેવો ભયંકર છે માટે એની સેવાનો સ્વીકાર કરી તમે વૃદ્ધિ પામો.”

“બહુ દોઢ ડાહ્યો છે કંઈ, નફ્ટાઈની તે કંઈ હલ છે જેવો એનો સ્વામી તેવો સેવક, જાણે કે એ રાજાની મહેરબાનીથી જ કુસુમાયુધ રાજ્ય કરતો હોય ને શું પણ રે મૂઠ ! બાળ એવા આ કુસુમાયુધને વશ કરવા જતાં તારો સ્વામી ક્યાંય એનું રાજ્ય ના ગુમાવે. કારણકે બાલક એવો પણ સિંહનો શિશુ કાંઈ મેંઢાંના ટોળાથી પરાભવ પામતો નથી.” શાલ મંત્રીએ ક્રોધથી ધુંવાપુંવા થઈ દૂતને રાજસભામાંથી કાઢી મોકલ્યો.

અપમાનની આગથી જલતા દૂતે અવંતીમાં આવી પોતાના સ્વામીની આગળ સર્વ હકીકત વિસ્તારથી કહી સંભળાવી બળતામાં ધી હોમ્યું. રાજશેખર રાજાના શાંત હૃદયને ખુબ ડાળી-વલોવી નાખ્યું.

“આહ ! એક નાના બાળકનો આ મિઝાજ ! નક્કી થો મરવાની થાય ત્યારેજ વાઘરીવાડે જાય છે. વિનાશકાળે આસે આવે છે ત્યારેજ બુદ્ધિમાં વિકાર-ફારફેર થાય છે. રાજા તો નવો ને બાલક છે પણ એના મંત્રીઓ પણ શું સ્વપરના બલથી અજ્ઞાત છે કે ઉદ્વિગ્ધતાઈ કરી રહ્યા છે-નાહક પોતાનો ક્ષય કરાવી રહ્યા છે.” એમ બોલતો રાજા રાજ-શેખર ચતુરંગી સેનાથી પરવરેલો, ક્રોધથી અધરને ડસતો, મહીમંડલને ધ્રુજવતો કુસુમાયુધ ઉપર ચડી આવ્યો.

શિવવર્ધનપુરમાંથી નિકળેલો સાર્થવાહ વાસવદત્ત શીઘ્રગતિએ ચંપામાં આવી ચંપાપતિને નમ્યો. “દેવ ! દેવી, રાજકુમાર અને નવીન રાજ્યના આવાગમનવડે આપ વૃદ્ધિ પામે !” ચંપાનરેશ આગળ ભેટ ધરી સાર્થવાહ બોલ્યો.

સાર્થવાહના વચનથી વિસ્મય પામેલો રાજા બોલ્યો. “શેઠ ! જરા સ્પષ્ટતાથી કહો. તમારા કથનનો ભાવાર્થ શું છે ?” સાર્થવાહે દેવીની પુત્રની અને રાજ્ય પ્રાપ્તિની વાત નરપતિને કહી સંભળાવી.

પોતાના કુટુંબની કુશળતાની વધામણિથી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ સાર્થવાહને ખુબ ધન આપી રાજી કર્યો અને સાર્થવાહનો કર માફ કર્યો.

સાર્થવાહને રાજી કરી ચંપાપતિ તરતજ મંત્રી સામંત સેનાપતિ આદિ પરિવાર સાથે શિવવર્ધનપુરમાં આવી પ્રિયા અને પુત્રને મળ્યો. પ્રિયમતીએ પોતાના પિતાને પણ સમાચાર મોકલવાથી માનવુંગ રાજા પણ પોતાના પરિવાર સાથે પુત્રીને મલવા આવી પહોંચ્યો.

ચરમારફતે અવંતીપતિને માર્ગમાં આ સમાચાર મલતાં એના હૈયામાં મોટો ધ્રાસ્કો પડ્યો. “અરરર ! આ

શું થઈ ગયું! શ્રીજયરાજ તો મારો મિત્ર! એના જ બાળ પુત્ર સામે લડાઈ! અંગ અને કલિંગના એ બન્ને રાજ-ઓને હવે હું શું મુખ બતાવું?” પોતાના અવિચારી કાર્યથી અવંતીપતિને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો, “અરે! મારે શી ન્યૂનતા હતી! અવંતીદેશનું વિશાળ સામ્રાજ્ય છતાં મેં લોભથી બીજનું રાજ્ય પડાવી લેવાની ઇચ્છા કરી. મારી એ લોભ વૃત્તિને ધિક્કાર હો! પૂર્વના પુણ્યથી રાજ્ય પ્રાપ્ત કરનારને ગમે તેવો ક્રોધી ને બળવાન પણ શું કરી શકે? દેવ તુષ્ટમાન થાય તોય નિર્ભાંગીને તે શું આપી શકે તેમ છે! માટે હવે તો એ બન્ને રાજ્યોને ખમાવું. કારણકે બાળ બગડી ગઈ હોય તો પણ અધવચ્ચથી પણ ડાહ્યા માણસો સુધારી લે છે.” વિચાર કરી અવંતીરાજ પોતાના સુંદર નામે મંત્રીને સમજાવી એ રાજ્યોની પાસે મોકલ્યો.

સુંદરમંત્રી શિવવર્ધનપુરમાં આવી શ્રીજય અને માનવુંગ નરપતિને નમ્યો અને પોતાના સ્વામી વત્સી બોલ્યો “મહારાજ! અમારા સ્વામીએ આપના પુત્ર ઉપર જે કટક આરંભ્યું છે તે અપરાધને આપ ખમો!

જયભૂપતિએ સુંદર મંત્રીનું સ્વાગત કરી વસ્ત્રાલંકારથી એનું સન્માન વધાર્યું, “તમારા સરખા સજ્જનને તે યોગ્ય છે કારણકે સજ્જન પુરૂષો અવિચારી કાંઈપણ કરતા નથી. ભુલેયુકે જો કદાચ અકૃત્ય થઈ જાય તો સત્ય સ્થિતિ સમજતાં તરતજ અટકી જાય છે ને તેમને કરેલા અધાર્મનો પસ્તાવો થાય છે. અમને એ રાજ સાથે મદ્યાને મણે સમય થયો છે તો અવંતીપતિ ભલેને અહીં આવે ને અમારા મહેમાન થઈ જાય.” એમ કહી જયભૂપતિએ પોતાના મંત્રી આદિ પરિવારને સુંદર મંત્રી સાથે મોકલી

રાજશેખર રાજને પણ તેડાવ્યા. રાજને ખુબ માન આપ્યું. ત્રણે રાજઓના મેલાપથી એ નગરનું નામ ત્યારથી રાજ-પુર-રાજનગર થયું.

રાજ રાજશેખરે કુસુમાયુધને જોઈ પ્રસન્ન થઈ તેના પુણ્યથી આકર્ષાઈ રૂપવાન એવી પોતાની બત્રીસ કન્યાઓ પરણાવી.

ત્યાર પછીના એક દિવસે શિવવર્ધનપુરના ઉદ્યાનમાં શ્રીગુણસાગર કેવલી ભગવાન સમવસર્યા. વનપાલકે નગરમાં આવી જયભૂપતિને વધામણિ આપી. “હો નરરાજ! સહસ્રાબ્દ વનને વિષે સુરાસુર અને મનુષ્યોથી પૂજાતા શ્રીકેવલી ભગવાન પધાર્યા છે-સમવસર્યા છે.”

વનપાલકની વધામણિથી રાજએ તુષ્ટમાન થઈ વન-પાલકને ખુબ દાન આપી રાજ કર્યો, પ્રભુ ઉપર ભક્તિ-વાળા ત્રણે નરપતિઓ પોતપોતાના પરિવાર સાથે ગુરૂને વાંદવા ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ભગવાનને નમી વાંદી દેશના સાંભળવા હાથ જોડી તેમની સન્મુખ બેઠા, કારણકે ઉપ-દેશ આપનારા ગુરૂ પણ જ્ઞાની હતા, જ્ઞાનથી આ ત્રણે નરપતિઓને ધર્મને યોગ્ય જાણી ગુરૂમહારાજે પણ દેશના શરૂ કરી.

૪

મોહરાજનું સામ્રાજ્ય.

હો ભવ્યો! આ મનુષ્ય ભવના જલના પરપોતાની માફક ચપળ જીવિતવ્યમાં આત્મહિત કરી લેવું એજ સાર છે. કામદેવની પીડાથી મુક્ત રહી ક્રોધાદિકનો ત્યાગ કરવો અને ધર્મને વિષે પ્રીતિ કરવી.”

“ભગવાનની વાણી ગંભીર હોવાથી મૂઠ એવા

અમે એના પરમાર્થને સમજી શકતા નથી.” માનદુગ્ધ નરપતિએ વચમાં કહ્યું.

“મોહરાજાએ અજ્ઞાનરૂપી મદિરાપાન તમને કરાવેલું હોવાથી શાસ્ત્ર વચનનો પરમાર્થ તમારાથી સમજાતો નથી.” કેવલી ભગવાનનાં વચન સાંભળી કંઈક હસીને રાજશેખર રાજ બોલ્યો.

“ભગવન! આપે મોહરાજા કહ્યો તો હવે આપ સ્પષ્ટતાથી કહો કે એ મોહરાજા કોણ છે? એનો રાજ્યાદિક પરિવાર પણ અમને સમજાવો.”

અવંતીરાજનાં વચન સાંભળી મોહનુપની વ્યાખ્યા કરતા કેવલી ભગવાન બોલ્યા. “પરમાર્હત ધર્મરૂપી નરપતિનો સુખોદ નામે દૂત સુદર્શન નામે ચુર્ણ તમને આપશે ત્યારે શાસ્ત્રની વાતનો સત્ય પરમાર્થ તમારાથી સમજાશે. એ સુખોદ નામે દૂત હવે શીઘ્રતાથી તમારી પાસે આવશે. પણ તે પહેલાં પ્રથમ તમે મોહરાજાનું સ્વરૂપ જરા સાંભળો.

“અનેક પ્રકારના આશ્ચર્યથી ભરેલા આ સંસાર રૂપ નગરમાં સુર, અસુર અને નરનાથ પર અખંડિત આજ્ઞા પ્રવર્ત્તાવનાર કર્મપરિણામ નામે રાજા મોટા વિસ્તારવાળા રાજ્યનો :માલિક હતો, તેને કાલપરિણતિ નામે રાણી સ્વામીના સિદ્ધાંતને અનુસરનારી હતી. અનાદિ કાળથી સુખ ભોગવતાં તેમને મોહ નામે કુમાર થયો. ત્રણ જગતપર મોટો પ્રભાવ પાડનારો તે સારી આલમ પર પોતાના પરાક્રમથી રાજ્ય કરતો હતો. રાગદ્વેષાદિક તેના સુભરો હતા.

મોહ સિવાય બીજાપણ સાત વ્યસન રૂપ સાત કુમાર હતા. પિતા ઉપર ભક્તિવાળા એ પુત્રો નિરંતર ભવ્ય

પ્રાણીઓને પોતપોતાના પંજમાં જકડીને સંસારમાં સ્થિર કરતા હતા. પુત્રોના પરાક્રમથી પ્રસન્ન થયેલો રાજા કર્મ પરિણામ એક દિવસે પોતાની પ્રિયા કાલપરિણતિને કહેવા લાગ્યો.

“મોહકુમારને રાજ્ય પર સ્થાપન કરી આપણે હવે સુખે સુખે કાળ નિર્ગમન કરીયે.” કાલપરિણતિએ પણ તે વાત અંગીકાર કરવાથી મોહકુમારને રાજ્યપર સ્થાપન કરી બાકીના કુમારોને તેમની શક્તિ યોગ્ય અધિકારપદે સ્થાપન કરી કર્મપરિણામ રાજા રાજ્ય ભારથી નિવૃત્ત થઈ નવારાજ મોહનૃપને શિખામણ આપવા લાગ્યો “હે વત્સ! પહેલાં યુવરાજપણામાં પણ તું જગતપર સર્વ સત્તાધિકારી હતો. ને હવે તો રાજતેજથી વધારે પ્રતાપ-વાળો થઈ સામ્રાજ્યનું રક્ષણ કર કે જેથી કોઈપણ પ્રાણી આપણા સામ્રાજ્યમાંથી છટકી શકે નહિ.”

જગત ઉપર મોહરાજનું સામ્રાજ્ય એ રીતે સારી રીતે જામે છે. એક દિવસે સંસાર નગરમાં બૂમાબૂમ મચી રહી. મોટો કોલાહલ થયો. “હે સુભટો! દોડો! દોડો! આ ચારિત્રરાજનું-ધર્મરાજનું સૈન્ય ધસી આવ્યું છે તે પ્રજાના લોકોને-આપણી પ્રજાને હરી શિવનગરીમાં-પોતાની નગરીમાં લઈ જાય છે.”

મોહરાજની સલામાં આ પોકાર પડવાથી ક્રોધથી ધમધમતો મોહરાજ ધર્મરાજની સામે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો. “રે મંત્રી! આ શું જીલમ! એવો કોણ બે માથાનો છે કે મારી છાયામાંથી મારી પ્રજાને હરી જાય છે? હે રાગદ્રેષ સુભટો! અદિતીય પરાક્રમવાળા તમે તમારી સેના સાથે તૈયાર થાઓ! હે મિથ્યાત્વ મંત્રી! રાજનો

કરોબાર તું કેવો ચલાવે છે? તું મંત્રી છતાં આ ચારિત્ર મારી પ્રજાને હરી જાય છે તે જોતો-જણતો નથી શું?

મોહરાજાનો કલકલાટ સાંભળી અવિવેક રૂપી મંત્રી બોલ્યો “હે દેવ! આપ પ્રસન્ન થાઓ, ખેદને દૂર કરી મારી વાત સાંભળો. પૂર્વે તમારા પિતાએ ચિર સ્થિતિ નામની તમારી માસીના વિવાહ સમયે જગતપુરમાંથી કન્યાદાનમાં એકસો સીત્તર નગર ભેટ આપેલાં હતાં, એ અર્ધાંચ તમારી માસીએ ધર્મરાજના આશ્રય-આધિપત્ય નીચે મુક્યાં, ત્યાંના જે જે પ્રજાજનોએ ધર્મરાજનો આશ્રય લીધો તેમને ધર્મરાજ સુખ સમૃદ્ધિ આપવા લાગ્યા. જે લોકો અધિકાધિક ધર્મરાજની સેવા કરવા લાગ્યા તેમને ખુબ આપવા માંડ્યું. ધર્મરાજએ અહીં ત ચક્રી, બળદેવ, વાસુદેવ વગેરેની સમૃદ્ધિ પણ આપવાથી લોકો ધર્મમાં ઉજમાળ થવા લાગ્યા. સુખની ઇચ્છાએ પણ લોકો ધર્મની સેવા કરવા લાગ્યા.

હે નરપતિ! મિથ્યાત્વ દર્શનાદિક તમારા મંત્રીઓએ દુર્ગતિમાં ફેંકેલા તમારા પ્રજાજનો પણ ત્યાંથી કાળ-સ્થિતિ પૂરી કરી નિકળેલા તે પણ દુઃખથી ખેદ પામેલા છતાં ધર્મરાજની સેવા કરવા લાગ્યા. ધર્મરાજનું રાજ્ય અનુક્રમે આ રીતે ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું.

ચિરકાળ પર્યંત રાજ્ય ભોગવી ધર્મરાજએ પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર યુવરાજ ચારિત્રને રાજ્યપદે સ્થાપન કર્યો-પરો-પકાર રસિક ચારિત્ર નૃપને દીનજનો વિનંતિ કરવા લાગ્યા. “હે સ્વામીન! મોહરાજના ભૂત્યોથી પીડા પામેલા અમને તમારા શરણમાં લ્યો. અમને નિર્ભય સ્થાનક અતાવો કે જ્યાં મોહ રાજના સુભટો અમને પીડે નહિ.”

એમની દીનવાણી સાંભળી ચારિત્ર ભૂપ બોલ્યો. “હે

વિવેકી જનો! મારો આશ્રય કરી મુક્તિ નગરીમાં જાઓ, ત્યાં તમને કોઈ હેરાન કરી શકશે નહિ. એ મુક્તિનગરી (નિર્ભય નગરી)માં જવા માટે તમારે નિઃસરણીની ખાસ જરૂર છે પણ આજે નિઃસરણી (ક્ષપક્રેણિ)નો વિરહ હોવાથી તમે વિવેકરૂપ પર્વત ઉપર ચઢી જાઓ કે ત્યાં તમને મોહના મુલોટો હેરાન કરશે નહિ” એ પ્રમાણે કહી ચારિત્ર ભૂપતિએ સદાગમની સાથે વિવેકપર્વત ઉપર ચઢાવ્યા. પછી તો વિવેકારૂઢ થયેલા એ પ્રજાજનને જોઈ આપણા મુલોટો પાછા પડવા લાગ્યા. વિવેકારૂઢ થયેલા તે પુરૂષો કેવલજ્ઞાનથી મુક્તિનો માર્ગ જોઈ ત્યાં ચાલવા લાગ્યા. તે વારે નામ, ગોત્રાદિક ચારે તમારા બાંધવો એમને પકડવા ધસ્યા પણ તેય નિરાશ થઈને પાછા ફરી ગયા છે તેમનો આ બધો પોકાર છે, તો હે દેવ! અત્યારે વ્યર્થ પ્રયાસ કરવાથી શું? અવિવેકની વાણી સાંભળી મોહરાજ ઝંખવાઈ ગયો.

અરે! અરે! આટલી બધી વાત આગળ વધી ગઈ છે? તો પણ તું હવે બધા પ્રાણીઓને અજ્ઞાન રૂપી મહિરાતું પાન કરાવ, કે જેથી તેઓ અધર્મમાં પણ પ્રીતિ-વાળા બને” મોહનૃપની વાણી અંગીકાર કરી અવિવેકે તુરત જ એ વાતનો અમલ કરી રાજને સમાચાર આપ્યા.

છતાંય મોહરાજ અવિવેકને સાથે લઈ નગરેનગર ભ્રમવા લાગ્યો તો લોકોને અજ્ઞાનરૂપી મહિરાથી નષ્ટ ચેતના વાળા થઈને થોગ્ય શું કે અથોગ્ય શું? ખાવા થોગ્ય શું કે અભક્ષ્ય શું? ધર્મ શું કે અધર્મ શું? એવા કાર્યા-કાર્યથી રહિત જોયા, પણ પોતાની માસીના નગરમાં લોકોને ધર્મ ધર્મ કરતા જોઈ મુખ મચકોડતો મોહનૃપ બોલ્યો “અરે! શું આ લોકોને તેં મહિરાપાન કરાવ્યું

નથી કે, ધર્મ ધર્મ કરતા આ બધા શું બબડી રહ્યા છે ?”

મોહની વાણી સાંભળી અવિવેક હાથ જોડી બોલ્યો. “દેવ ! આ બધા પણ અજ્ઞાન મદિરાના પાનથી ભાન બૂલેલા જ છે. જે કે આ બધા ધર્મની વાતો તો કરી રહ્યા છે-લોકોને ધર્મને નામે રમાડી રહ્યા છે. એ બહાને તેઓ પોતપોતાના વાડા બનાવી રહ્યા છે ફક્ત જનરંજન માટે-જ આ બધું થઈ રહ્યું છે બાકી તેમનાં હૈયાં તો ધર્મના પરમાર્થથી ઉલટી દિશામાં જ ફેરવી રહ્યાં છે. સત્ય સ્વરૂપથી તો તે બિચારાઓ ઠગાયેલા છે. હે દેવ ! આપ જરા સુક્ષ્મતાથી આ ધર્મને પોકારનારાઓ તરફ જોશો તો તેઓ વિવેકપર્વત ઉપર હજી ચઢેલા નથી શમાદિક મિત્રોની ઓળખ વગરના વાત વાતમાં લડી ઝઘડા કરનારા ઇર્ષ્યાદિક દોષવાળા છે. શુદ્ધ ચારિત્રની સેવાથી રહિત તેમજ સમિતિ અને ગુપ્તિ વગરના આપને જણાશે.” અવિવેકે આ લોકોની વસ્તુ સ્થિતિ સમજાવવા છતાં મોહ નરપતિ બોલ્યો.

“અરે ! આ બધું તું શી રીતે જાણી શક્યો ?” મોહ રાજના એ પ્રશ્નનો જવાબ આપતો અવિવેક બોલ્યો. “રાજન ! મિથ્યાદર્શન મંત્રીની આજ્ઞાથી જીવોને હરવા હું એક દિવસે વિવેક પર્વત તરફ ચાલ્યો જે કે વિવેકપર્વત ઉપર ચઢવાને હું સમર્થ તો થયો નહિ. પણ વ્યુદ્ધ બ્રહ્મ, કદાચહાદિક સુભટોને મોકલી શુદ્ધાગમની વિધિને બોલતાં કેટલીક વાતો મેં સાંભળી છે તેમના અંતરની પરીક્ષા પણ કરી છે. જેથી હું કંઈક જાણું છું દેવ !”

“એ તો બધું ઠીક છે પણ મારી માશીના નગરો-માંય મારા ભક્તો છે કે નહિ ?” મોહરાજએ અવિવેકને પૂછ્યું.

“વિવેકપર્વતની નીચે રહેલા બધાય ત્યાં તમારી જ આજ્ઞા માને છે રાજન! પર્વત પર રહેલાઓમાં પણ ઘણા જનો તમારી આજ્ઞાનો ત્યાગ કરી શક્તા નથી.” અવિવેકની એ વાત સાંભળી પ્રસન્ન થયેલો મોહ જગત પુરમાં રમવાને ચાલ્યો-રમવા લાગ્યો.

અનેક ચિત્રવિચિત્ર વેશ કરતો તે ગાયન ગાવા લાગ્યો. નૃત્ય કરવા લાગ્યો પોતાની સાથે લોકોને પણ રમાડવા લાગ્યો-નચાવવા લાગ્યો કલેશ કરાવવા લાગ્યો ક્યારેક વાદિત્ર વગાડતો સ્વયં હસતો અન્ય જનોને હસાવવા લાગ્યો. જગતપુરમાં એ રીતે અનેક પ્રકારના લોકો પાસે ખેલ કરાવતો પુત્રોને પિતા કહેવા લાગ્યો, માતાને સ્ત્રીની જેમ આલિંગન કરવા લાગ્યો, મુતાને માતા કહેવા લાગ્યો, પિતાને શત્રુ કહેવા લાગ્યો માતાને વૈરિણી સમજવા લાગ્યો, સ્ત્રીને મા કહેતો તેના પાદે પડ્યો, ક્ષણમાં લાજ વગરનો થઈ વસ્ત્રને દૂર ફેંકી નૃત્ય કરતો. પાપી લોકોની-જખરા લોકોની ખુશામત કરતો વળી દેવ, ગુરૂની નિંદા કરતો. એવી અનેક ચેષ્ટાઓ કરતો મોહનૃપ પોતાના પરિવાર સાથે નવ નવા રસવાળાં નાટક કરતો પોતાના પિતાને ખુશી કરવા લાગ્યો ને માતાને સંતોષ આપવા લાગ્યો. હે ભલ્યો! એવી રીતે પોતાના શૌર્યથી પ્રમાદની સહાયથી જીતેલા સર્વ લોકોને મોહરાજએ હણી નાખ્યા છે તેમજ મોહના કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઈંદ્રિયોના વિષય વિકારોએ જગતને પરાધિન-પોતાને આધિન બનાવ્યું છે. મારે એ વિષય વિકારોને જીતીને હે ભલ્યો! તમે અક્ષય એવા મોક્ષના મુખને મેળવો. રાગાદિ રિપુઓને જિતનારા સંયમને તમે આદરો. બાહ્યથી રસાસ્વાદરહિત છતાં તત્ત્વથી મુખ આપનારા ચારિત્રમાં જ તમે પ્રીતિવાળા

થાઓ.” ગુરૂ મહારાજે મોહરાજનું તેમજ તેમના કુટુંબનું હુકમાં વર્ણન કહી સંભળાવ્યું.

રાજશેખર રાજ્યે માનવુંગ રાજની સંમતિથી ગુરૂ મહારાજને દીક્ષા આપવાની પ્રાર્થના કરી. જેથી કેવલી ભગવાને કહ્યું. “તમને એ યોગ્ય છે માટે વિલંબ કરશો નહિ.”

બન્ને રાજ્યોએ જયભૂપતિને પોતપોતાના રાજ્ય સંભાળવા વિનંતિ કરી ત્યારે જયભૂપાળે કહ્યું. “મારો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી હું પણ દીક્ષા લઈશ.” ત્રણે રાજ્યોએ દીક્ષાનો નિશ્ચય કરી પુણ્યવાન કુસુમાયુધને ત્રણે મહારાજો અર્પણ કરી કેવલી ભગવાન પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

દીક્ષા માટે તૈયાર થયેલી પ્રિયમતીને પિતા અને પતિએ સમજાવી દીક્ષા લેતાં અટકાવી બાળરાજને પાલન પોષણ કરવાની ભલામણ કરી. જેથી તેણીએ દાક્ષાનો વિચાર થોડો સમય મુલતવી રાખ્યો.

૫

કુસુમકેતુ

કુસુમાયુધ રાજ યોગ્ય ઉંમરનો થતાં પિતાના રાજ્યમાં આવ્યો, ત્યાં રહીને સર્વ રાજ્ય સમૃદ્ધિને ભોગવવા લાગ્યો. સામંત આદિ પરિવાર વડે વૃદ્ધિ પામતો પુણ્યના ફળરૂપ સુખને ભોગવવા લાગ્યો, ચાર ચાર રાજ્યનો ધણી તેમજ સંસારના દિવ્ય સુખોને ભોગવનારો છતાં એ ભોગોમાં એવું મન લીન થતું નહિ કે જેવું મન પિતાએ આચરેલા માર્ગમાં લીન થતું હતું, જેથી તે શ્રાવકનો

ધર્મ આચરતાં અર્હત ભગવાનની પૂજા, યાત્રા, સ્નાનાદિક મહોત્સવો કરવા લાગ્યો.

સંસારના ભોગો, ગીત, ગાન, નૃત્યાદિકમાં એટલી ખધી પ્રીતિ તેને થતી નહિ. જેવી પ્રીતિ જીનેશ્વરના ધર્મ ઉપર રાજાને હતી. એના રાજ્યમાં સર્વે આબાલગોપાલ જીનેશ્વરના ધર્મને યથાશક્તિએ આચરનારા હતા એમની જીહવા જીનેશ્વરના ગુણોની સ્તુતિ કરવામાં જ સાવધાન થતી પણ બીજી મલીન વાસનામાં પ્રીતિ ધરતી નહિ.

નિષ્કલંક એવા આ નરપતિ રૂપ અપૂર્વચંદ્ર ઉદય પામે છતે જગત ભરમાંથી મિથ્યાત્વરૂપી અધકાર નાશ પામી ગયો હતો. એવા આ કુસુમાયુધ નરેશ્વરને રાજશેખર રાજાની સુલક્ષણવંતી સુરૂપા પુત્રી કુસુમાવલી નામે પટરાણી હતી. રાજવૈભવ સાથે રમણીનાં સુખ ભોગવતા આ નરરાજાને ઘણો સમય ચાલ્યો ગયા છતાં જતાં એવા સમયની તેમને ખબર પડી નહિ.

વિજય વિમાનનાં સુખને ભોગવતો જયસુંદરનો જીવ આયુ પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ચ્યવી કુસુમાવલીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો તે સમયે નિશાના સામ્રાજ્યમાં પટ્ટદેવીએ સ્વપ્નામાં ધુમાડા વગરનો અગ્નિ જોયો. જાગ્રત થયા પછી એ સ્વપ્ન રાજાને જણાવતાં રાજાએ કહ્યું “તમારે મનોહર પુત્ર થશે.” રાજાનાં વચન સાંભળી રાણી ગર્ભવું પાલન કરવા લાગી.

યથા સમયે પટ્ટદેવીએ મનોહર અંગોપાંગવાલા પુત્રનો જન્મ આપ્યો. રાજાએ પુત્રનો જન્મોત્સવ કરી મોટા આડંબર પૂર્વક પુત્રનું નામ રાજ્યું કુસુમકેતુ.

કુસુમકેતુ વૃદ્ધિ પામતો કલામાં પાવરધો થઈ અતુલમે નવીન રમણીય યૌવનમાં આવ્યો. યૌવન વયમાં આવતા

એ કુમારની કીર્તિગાથાઓ જગતના ખુણે ખુણે ફરી વળી. પુણ્યની સુવાસની માફક એની યશ રૂપી સુવાસ દુનિયાપર ચારેકોર પ્રસરી રહી.

અન્યદા રાજસભામાં બીરાજેલા કુસુમાયુધ નરપતિની આગળ મથુરા નગરીમાં રાજ મહાકીર્તિનો મંત્રી વિનંતિ કરવા લાગ્યો.

“હું નરેશ્વર ! અમારા સ્વામીને મનોરમાદિક આઠ કન્યાઓ છે તે પોતાના રૂપ, ગુણ અને કળાથી ઉદ્ભવ થયેલી કોઇપણ કુમારને ઈચ્છતી નથી. એકદા રાજની આગળ તમારા કુમારની પ્રશંસા થતી તેમણે સાંભળી.

એ વર્ણન સાંભળી પ્રસન્ન થયેલો રાજ મહાકીર્તિ એ કવિને કહેવા લાગ્યો “અહો તમે જેની આટલી બધી પ્રશંસા કરી તે કોણ છે ?”

રાજના પ્રશ્નના જવાબમાં કવિ બોલ્યો “પ્રભો ! મહારાજ કુસુમાયુધ નરેશ્વરના કુળરૂપી આકાશમંડલમાં ચંદ્રમા સરખા સકલકલાના પારગામી કુસુમકેતુ નામે રાજકુમાર જેનાં વર્ણન અનેક કિન્નર કિન્નરીઓ સ્વમુખે ગાયા કરે છે” એ કવિની વાણી સાંભળી એ આઠે રાજકુમારીઓ કુમાર કુસુમકેતુ ઉપર રાગવાળી થઇ.

રાજએ પુત્રીઓનો અભિપ્રાય જાણી પોતાનો મહા મંત્રી મહાબુદ્ધિનામા, તેને બધી બાબત સમજાવી આપની પાસે મોકલ્યો છે, જે હું આપને અરજ કરું છું કે રાજકુમાર કુસુમકેતુને આપ મારી સાથે મોકલો.”

મહાબુદ્ધિ મંત્રીની વાત સાંભળી રાજ કુસુમાયુધ બોલ્યો. “હું મંત્રીશ ! તમારા રાજએ કહ્યું તે બધું બરાબર છે પણ આ રાજકુમાર યૌવનવયમાં આવેલો છતાં વિકારરહિત છે. હાસ્યથી વચન બોલવામાં પણ આગસુ.

છે. અંગોપાંગમાં યુવાનીના હાવભાવ પણ જણાતા નથી. સ્ત્રીઓ તરફ નજર સરખીય કરતો નથી વિષયો તરફ વૈરાગ્યવૃત્તિવાળો. આ કુમાર કેવળ યોગીની માફક શાસ્ત્રના વાંચનમાં જ પ્રીતિવાળો છે જેથી તેની ચિત્તની વૃત્તિઓ કેવી છે તે તો અમેય જાણતા નથી છતાં વડીલની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર હોવાથી કદાચ અમારી આજ્ઞાથી કુમાર તમારા નગર તરફ આવશે ખરો.”

કુસુમાયુધ મંત્રીને સમજાવતો હતો તે દરમિયાન પ્રતિહારીથી આજ્ઞા કરાયેલો સાકેતપુર નગરના રાજાનો મુગુક્ષ નામે દૂત રાજસભામાં પ્રવેશ કરીને બોલ્યો. “દેવ! અમારા રાજા રવિસેન નરપતિને આઠ સુંદર કન્યાઓ છે. નરવૈરિણી એવી તે કન્યાઓએ અનેક રાજકુમારોનાં ચિત્રપટ જોયા છતાં તે રંજીત થઈ નહિ પણ રાજકુમાર કુસુમકેતુનું ચિત્રપટ જોતાં બધીય રાગપીડિત થઈ આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગઈ. જેથી રવિસેન રાજાએ મને આપની પાસે મોકલ્યો છે કે હું સ્વામી! કૃપા કરી રાજકુમારને અમારા નગર તરફ મોકલો.” મુગુક્ષનામા મંત્રીને રાજા કુસુમાયુધ કંઈ પણ જવાબ આપે તે દરમિયાન વત્સ દેશના અધિપતિએ મોકલેલો મુલશ્ણિત નામે દૂત રાજાને નમી હાથ જોડી બોલ્યો.

દેવ! જ્યતુંગ રાજાએ આપને વિનંતિપૂર્વક કહેવડાવ્યું છે કે પોતાને રૂપવાન અને ગુણવાન સોળ કન્યાઓ છે તેમના પતિ માટે એક દિવસે નિમિત્તકને પૂછતાં કહેલું કે ‘આ કન્યાઓનો પતિ કુસુમકેતુ થશે.’ જેથી રાજાએ કહ્યું છે કે કૃપા કરી કુસુમકેતુ રાજકુમારને આ તરફ મોકલો!”

ત્રણે દૂતોની વાણી સાંભળી રાજા કુસુમાયુધ વિચારમાં પડી ગયો કુમારને હવે ક્યાં મોકલવો. કારણકે એકને

રાજ કરી એનાં અપમાન કરવાં થાય નથી. એના કરતાં તો ત્રણેને ના પાડવી એજ ઠીક છે.

વિચારવાન રાજાએ પોતાના મહાબુદ્ધિ મંત્રી સામે બેસી, મંત્રીએ મહારાજની ચિંતા જાણી તરતજ હાથ બેડી અરજ કરી. “દેવ! બાર દિવસ પછી લગ્ન શુદ્ધિનો એક દિવસ આવે છે જેવો દિવસ બાર વર્ષે પણ આવનાર નથી. તો ત્રણે નરપતિઓ પોતપોતાની કન્યાઓને અહીંયાં મોકલે કે જે દિવસે બધી કન્યાઓ સાથે એકી વખતે લગ્ન થઈ જાય. માટે કન્યાઓને અહીં મોકલવા દરેક રાજાઓને જણાવો મંત્રીની વાણી સાંભળી રાજા પ્રસન્ન થયો. “વાહ મંત્રી! વાહ! જેવું મહાબુદ્ધિ તારું નામ છે તેવુંજ તારું કામ.”

મંત્રીની વાત સાંભળી બધા મંત્રીઓ “સાધુ! સાધુ! કહી તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા રાજા કુસુમાયુધે પણ એ ત્રણે દૂતોને એ વાત કહી સંભળાવી.

રાજાની વાત અંગીકાર કરી એ ત્રણે દૂતોએ પોતપોતાના નગરમાં આવી પોતપોતાના સ્વામીને તે વાત કહી સંભળાવી. પ્રસન્ન થયેલા તે રાજાઓએ અનેક હાથી, घोडा, રથ, સુભટો, દાસ, દાસીઓ મણિ, રત્નો, સુવર્ણાદિક સમૃદ્ધિપૂર્વક પોતપોતાની કન્યાઓ મોકલી દીધી.

યેલા શુભ દિવસે પિતાની આજ્ઞા અંગીકાર કરી કુસુમકેતુ તે બત્રીસે કન્યાઓ સાથે મોટી ધામધુમપૂર્વક પરણી ગયો ને દાગુન્દુકદેવની માફક સુખસાગરમાં કીડા કરતાં જતા એવા કાળને પણ જાણતો નહિ. સુખમાં ઘણું કાળ ચાલ્યો ગયો.

૬ ઉપકારી ગુરૂ

શિવવર્ધનપુર નગરના રાજા શ્રીસુંદરે કુસુમાયુધને રાજ્યપદે સ્થાપન કરી પોતાના બંધુ પુરંદર તથા મંત્રી સામંત સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરેલી તે ભણી ગણી આચાર્ય-પદે સ્થાપન થયા. પુરંદરાદિક પાંચસો મુનિઓની સાથે વિહાર કરનારા સુંદરાચાર્ય પૃથ્વીમંડલને પાવન કરતા ભવ્યજનોને બોધ કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે સુંદરાચાર્ય અવધિ-જ્ઞાની થયા. જ્ઞાનથી કુસુમાયુધનો પ્રતોદય બહુ વિહાર કરતા ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. વનપાલકના મુખથી વધામણિ સાંભળી રાજાએ દાન આપી તેને રાજી કર્યો.

રાજા માટી ઋદ્ધિસમૃદ્ધિપૂર્વક અંતઃપુરાદિક પરિ-વાર સાથે ગુરૂને વાંદવાને આવ્યો શાંત રસના સાગર સમાન સૂરિને બેઠા ભક્તિપૂર્વક નમી ગુરૂની આગળ રાજા બેઠો. આચાર્ય પણ રાજાને ઉદ્દેશી ધર્મ દેશના દેવા લાગ્યા. “હે રાજન! જગતના સંયોગો છે તે વિયોગના કરનારા છે. માતા, પિતા, પુત્ર, કલત્રના સંબંધો સ્વપ્ન સરખા બહુ લેવા. તો આ અસાર સંસારમાં ધર્મનું સેવન કરવું એજ શ્રેયસ્કારી છે.

દંતશુદ્ધ વગર જેમ ગજરાજ શોભા પામતો નથી, વેગ વગરનો અથ્થ જેમ કિમત વગરનો છે, ચંદ્ર વિનાની રજની શોભા પામતી નથી, સુગંધ વગરનું પુષ્પ જેમ નકામું છે, જળ વગરનું સરોવર જેમ શોભતું નથી, છાયા વગરનું વૃક્ષ શોભા વિનાનું છે, ચારિત્ર વગરનો સાધુ, અને પ્રતિમા વગરનું ભવન જેમ નકામું છે, તેમ ધર્મ વિનાનો માનવી જગતમાં નકામો છે.

હે રાજન! ચિરકાલ પર્યંત તેં ભોગોને ભોગવ્યા. જગત પર ઐશ્વર્ય ભોગવ્યું તો હવે એ રાજ્ય અને ભોગોનો ત્યાગ કરી તારે વ્રતને વિષે યત્ન કરવો જોઈએ. સુંદરાચાર્યનો ઉપદેશ સાંભળી કુસુમાયુધરાજ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો.

“અહો! આ પૂજ્ય મને એકાંતે હિત કરનારા છે. અથવા તો પરોપકાર વ્રતવાળા સજ્જન પુરૂષો જગતમાં આવાજ હોય છે. વરસાદ પરોપકાર માટે વરસે છે. સૂર્ય પરોપકાર માટે અંધકારને હરે છે. ચંદ્રમા પરોપકાર માટે અમૃતને ઝરે છે.

માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્ર, સ્વામી, ભૂત્યો, હાથી, ઘોડા, રથ જરઝવેરાતાદિ ભવસાગરમાં ડુબતા જીવને રક્ષણ કરવા માટે કોઈ સમર્થ નથી, ફક્ત એક ગુરૂજ ધર્મ પમાડવાવડે કરીને આત્માને દુર્ગતિ ગમન કરતાં અટકાવે છે. તેમાંય આ ગુરૂ તો મારે વિશેષ ઉપકારી થયા છે બાલપણમાં જેમણે પોતાનું મોઢું રાજ્ય મને આપી દીધું અત્યારે મુક્તિના રાજ્યને અપાવવા તૈયાર થયા છે. આવા ઉપકારીનો મેલાપ છતાં મને ધિક્કાર છે કે આ વિષયોમાં આસક્ત થઈ પિતાએ આચરેલા માર્ગને હું અંગીકાર કરતો નથી. પ્રિયાના મોહબંધન અને રાજ્ય બંધનથી બંધાયેલા મારા સરખા મોહાંધ પુરૂષોને મૃગલાની માફક પાશમાં બંધાવાની હવે શી વાર છે? હજી પણ જો જન્યુત નહીં થાઉં તો આ ભવસાગરમાં મનુષ્ય જન્મ પામ્યા છતાં નક્કી હું હારી જઈશ.

વિચાર કરી રાજ ગુરૂને હાથ જોડી બોલ્યો. “આ અસાર સંસારમાં ભાગ્યચોગે મળેલો આપનો ઉપદેશ સાંભળી મને મનુષ્ય લવની કિંમત સમજાઈ ગઈ છે.

અકારણુ બંધુ એવા આપનો આદેશ હું અવશ્ય અંગીકાર કરીશા.”

ગુરુનું વચન અંગીકાર કરી રાજા નગરમાં આવ્યો. રાજાએ મંત્રીઓની સમક્ષ કુસુમકેતુ કુમારને આસન ઉપર બેસાડી પૂછ્યું. “હે કુમાર! જગતમાં એવી નીતિ છે કે પુત્ર કવચધારી થાય ત્યારે રાજાએ રાજ્યભાર સમર્પણ કરી મુક્ત થયું. રાજ્યભાર ઉપાડવાને સમર્થ તારા જેવો પુત્ર મને રાજ્ય ચિંતાથી મુક્ત કરે તો હું પાછલી અવસ્થામાં ગુરૂનો જોગ પામી આત્મહિત કરૂં. કારણ કે તે જ ખરા પુત્રો છે કે જેમની સહાયથી પિતા ધર્મ સાધન કરી શકે.

“હે પિતા ! જ્ઞાત તત્વવાળા આપ જેવાને એ વાત યુક્ત છે, હું એ ધર્મકાર્યમાં આપને અંતરાય કરતો નથી. કિંતુ પ્રાંતકાળે શય્યાનો ત્યાગ કરતાં પ્રથમ જો હું તમારું મુખ દર્શન કરું તો જ રાજ્ય, વૈભવ, મુખ બધુંય સફળ થાય. જો તમારું દર્શન ન થાય તો આ રાજ્ય, વૈભવ ઐશ્વર્યનું પણ મારે શું કામ છે ? બાપુ ! જે રાજ્યમાં રહેવા છતાં ચંદ્રમા સમાન સૌમ્ય આપનું મુખ વારંવાર જોવામાં ન આવે એવા રાજ્યવડે પણ શું ?

પ્રજવલતા મકાનમાં પ્રિય એવા પુત્રનો ત્યાગ કરી પલાયન કરી જવું તે હે તાત ! તમને શું યોગ્ય છે ? ભયંકર અરણ્યમાં મુગ્ધ એવા મૃગબાલ સમાન મારો ત્યાગ કરી જતા રહેવું તમને શોભતું નથી.” સંયમની અભિલાષાવાળા પુત્રને જાણી રાજા બોલ્યો.

“હે વત્સ ! તું હજી આશા ભરેલો નવયુવાન સંયમને ક્ષી રીતે આચરીશ ? ઈંદ્રિયોનું દમન, કષાયોનું વશપણ અને વિષયોને યૌવનવયમાં સ્વાધિન કરવા તે કાંઈ સરળ-

મુગમ નથી. ચપળચિત્તવાળી યુવતીનો વિશ્વાસ શો? કલે ઉઠીને વિચારો ફરી જાય, માટે અત્યારે તો રાજ્યનું પાલન કરી વિલાસ કર, સમય આવે ત્યારે તું પણ મારી જેમ દીક્ષા ગ્રહણ કરજે.” રાજાએ રાજકુમારને સમજાવવા માંડ્યો.

પિતાનાં વચન સાંભળવા છતાં પણ દીક્ષા લેવાની દૃઢ ભાવનાવાળો કુસુમકેતુ બોલ્યો. “પિતાશ્રી! મંદ મંદ ગતિએ ગમન કરનારા તારાઓ પણ મોઢા તારાઓનો આશ્રય પામી આકાશ પાર કરે છે. શૂરવીરની નિશાએ રહેલા કાતરપુરૂષો પણ શુ’ યુદ્ધ કરતા નથી? સાર્થવાહના સાથમાં રહેલા નિઃસત્વ પુરૂષો પણ મહા અરણ્યનો પાર પામી જાય છે. તેવી રીતે હે તાત! આપનો આશ્રય લઇને દુર્ગમ એવા શીલરૂપી શૈલ ઉપર હું ચઢી જઈશ. પૃથ્વી રૂપી ઉદ્યાનમાં ભમી રહેલા મનરૂપી વાંદરાને યોગીઓ જ્ઞાનરૂપી શ્રુ’ખલાથી બાંધી શુ’ સ્થિર નથી કરતા?”

કુસુમકેતુની સંયમની ભાવના જાણી કુસુમાયુધ રાજાએ દેવસેનકુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. અઠ્યાં ઉત્સવ તેમજ મોટીમોટી જીનપૂજાઓ રચાવી, દીન, અનાથ અને રંકજનોને પુષ્કળ દાન આપી તેમનાં દારિદ્ર્ય દૂર કર્યાં. શાસનની પ્રભાવના કરી. એ વૈરાઘ્યરંગવાળા રાજાએ કુસુમકેતુ તેમજ પાંચસો પુરૂષોની સાથે, બત્રીસ રાણીઓ તેમજ પુત્રીઓની સાથે, દેવસેન રાજાએ મહોત્સવ કરેલો છે એવા તેની સાથે મહા આડંબરપૂર્વક સૂરીશ્વર પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

કુસુમાયુધ અને કુસુમકેતુ વૈરાઘ્યરંગથી રંગાયેલા તો હતા જ ભવોભવના ચારિત્ર પાલવાના અભ્યાસી હોવાથી આ ભવમાં પણ એમનો અભ્યાસ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતા ને તપને આચરતા તેઓ સંયમ રૂપી વૃક્ષને ખુબ વૃદ્ધિ પમાડવા લાગ્યા. ફાલીકુલીને એ સંયમરૂપી વૃક્ષને તેમણે એવું તો વૃદ્ધિ પમાડ્યું કે જેનાં ફલ હવે અદ્ય સમયમાં જ મેલવવાને તે ભાગ્યશાળી થશે.

ષટ્પાંડના વિજયથી તેમજ અભિમાનથી ઉદ્ધત થયેલા રાજાઓને જીતી પૃથ્વીમંડલમાં જેમનો યશ વિસ્તાર પામ્યો છે એવા ચક્રવર્તીને ષટ્પાંડની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં તેમજ ચોસઠ્ઠજાર અંતેઉરીના વિલાસોમાં જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે કરતાં પણ અધિક આત્મસુખનાં તે અધિકારી થયા.

૭

સ્નેહ બંધન.

ચારિત્રની આરાધના કરતા એ બન્ને મુનિઓ સંયમ તેજવડે શોભતા, જે તપ પિતા કરતા હતા તે જ તપ પુત્ર કરતો હતો. બન્ને મુનિઓ સાથે વિહાર કરતા હતા, તેમજ સાથે રહેતા હતા. સાધુપણાની ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરવા છતાં એકબીજાનો વિયોગ તેઓ સહન કરી શકતા નહિ, દેહની છાયાની માફક પિતા અને પુત્રનો એક સાથે નિવાસ એ સ્નેહબંધન સાધુપણામાં અજીકતુ ગણાતું હતું. તેમના આવા સંબંધથી એક દિવસે ગુરૂએ તેમને શિખામણ આપી.

“હે મુનિઓ ! સંસારરૂપી કેદખાનામાંથી નિકળેલા તમારે સ્નેહ બંધનથી બંધાઈને મુક્તિમાર્ગમાં અર્ગલા ઉભી કરવી તે યોગ્ય નથી. કારણ કે સ્નેહ એ તો જીવને સંસારમાં બાંધી રાખવા માટે સાંકળ સમાન છે પ્રાણીઓને સ્નેહ જેવું પીડાકારી આ જગતમાં બીજું કોણ છે? સ્નેહપણથી જ દહીંને મંથાવું પડે છે. સ્નેહ થકી તલ

અને સરસવને ઘાણીમાં પીલાવું પડે છે. રાગના વશે મજીઠ ને કેટલી પીડા ભોગવવી પડે છે ? માટે હે સાધુ ! ભારે કર્મી એવા ધર્મરહિત જીવોના સ્નેહની વાત તો દૂર રહો પણ આસન્નસિદ્ધિવાળાઓને પણ સ્નેહ હોય છે ત્યાં લગી તેઓ કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. માતા, પિતા, સ્ત્રી અને પુત્રાદિક જે મિત્રગણ તેમજ જે શત્રુસમુદાય એ એકબેકની સાથે અનંતીવાર શત્રુમિત્રના સંબંધે ભેગા થયા. ભુખથી પીડાયા છતાં કેટલાક જીવોનું ભક્ષણ થયું. કેટલાકને રોષથી મારી નાખ્યા. સ્નેહથી કેટલાકનું પાલન કર્યું, માટે સંસારનું સ્વરૂપ જાણનાર જીવોએ રાગ અને રોષ કરવો યુક્ત નથી.” ગુરૂની શિખામણ સાંભળીને તે બંને મુનિઓ બોલ્યા.

“હે ભગવન ! સંસારના સર્વે સંબંધોનો ત્યાગ કરનાર અને ભોક્ષમાર્ગને માટે જ સંયમની આરાધના કરનારા એવા અમારા જેવા સાધુઓમાંથી પણ અરસપરસનો સ્નેહ જતો નથી એનું કારણ શું ? તે આપ કહો.”

બંને મુનિઓની વાણી સાંભળી ગુરૂએ તેમનો પરભવનો સંબંધ મૂળથી અત્યાર સુધીનો કહી સંભળાવી કહ્યું. “તમે જન્મોજન્મ સ્નેહને ખુબ પોષેલો છે તેથી એ સ્નેહ ગાઢ થઈ ગયો છે. જે કે સંસારીને તે દુસ્ત્યાજ્ય છે છતાં તમારા જેવાએ એ બંધન તો તોડવાં જ જોઈએ. ભોક્ષમાર્ગમાં અંતરાય કરનાર એ સ્નેહબંધન તમારી ભવપરંપરા વધારશે. માટે તમારે એનો ત્યાગ કરવા માટે જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.”

ગુરૂના મુખથી પોતાના પૂર્વભવો જાણી બંને મુનિઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, એ જ્ઞાનથી તેમણે ગુરૂના કહ્યા પ્રમાણે પોતાના પૂર્વભવ જોયા, જેથી મનમાં અધિક

વિરક્ત થયેલા અને સંસારભાવથી ઉદાસ વૃત્તિવાળા તે બન્ને મહામુનિઓ ત્યારથી સ્નેહબંધન તોડવા પૃથગ્ પૃથગ્ વિહાર કરવા લાગ્યા. ને સ્નેહ બંધનને તોડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

મહાસત્વ કુસુમાયુધ મુનિરાજ પણ ગુરૂની વાણી સાંભળી એકાકી વિહાર કરવા લાગ્યા, તેઓ પ્રતિમા ધારણ કરી પોતાનો સંયમ નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. ભીષણ રમશાનમાં કે શૂન્ય ખંડેરમાં, પર્વત ઉપર કે વૃક્ષની નીચે સિંહ અને વ્યાઘ્રના ભયથી રહિત થઈ પ્રતિમા ધારણ કરી ધ્યાનમાં રહેવા લાગ્યા. જે જગ્યાએ સૂર્ય અસ્ત થતો તે જગ્યાએ જ કાયાને વોસિરાવી કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેતા. નાના કે મોટા કોઈ પણ ભયની તે પરવાહ કરતા નહિ. તપને પારણે ગમે તેવો નિરસ આહાર મલતો તો પણ તેઓ રાગદ્વેષ ધારણ ન કરતાં સમભાવે આહાર કરતા.

શમ, સંવેગ અને નિર્વેદ વડે કષાયોનો નાશ કરતા એ મહામુનિ ધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે ઝમેતિ નિરંતર બાળવા લાગ્યા. મેરૂની માફક ધ્યાનમાં સ્થિર રહેલા તે નાના મોટા કોઈપણ ઉપદ્રવોથી પણ ચલાયમાન થતા નહિ.

એકાકીપણે ગુરૂઆજ્ઞાએ વિહાર કરતા એ મહામુનિ કુસુમાયુધ એક દિવસે સુભૌમ નામના ગામે આવ્યા, તે ગામના એક શૂન્ય ગૃહમાં રાત્રીને સમયે પ્રતિમા ધારણ કરી ધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યા.

મધ્યરાત્રીને સમયે કોઈક પ્રમાદીએ એ ગામમાં કોઈના મકાનમાં અગ્નિ મુક્યો. તે અગ્નિ ગામને બાળતો અત્યુદ્ધમે ધર્મધ્યાનમાં સ્થિર રહેલા મુનિવાળા ગૃહને પણ બાળવા લાગ્યો. એ અગ્નિના ઉપસર્ગમાંય મુનિ ધ્યાનથી ચલાયમાન થયા નહિ, તો પછી ધ્યાન છોડી પલાયન થઈ

જવાની તો વાત જ રી ? જેઓ ભયંકર ઉપસર્ગથી પણ ચલાયમાન થતા નથી તેવા મહામુનિને ધન્ય છે.

શૂન્ય શૃંગો ભોગ લેતો અગ્નિ મુનિને પણ બાળવા લાગ્યો. ધર્મધ્યાનમાંથી એ મહામુનિ શુકલ ધ્યાનમાં આવ્યા, શુકલ ધ્યાનને ધ્યાતા એ મુનિએ અગ્નિનો ઉપસર્ગ સહન કર્યો પણ ધ્યાન કે ચિત્તની સ્થિરતાનો ત્યાગ કર્યો નહિ.

શુભ ભાવનામાં આસક્ત એ મુનિ અગ્નિનો ઉપસર્ગ સહન કરી કાળ કરી સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અતુતર વિમાનમાં ઉત્તમ એવા દેવ થયા.

પ્રાતઃકાલે એ મહામુનિને અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા જોઈ ગામ લોકો હાહાકાર કરવા લાગ્યા. પોતાના દુઃખને ભૂલી જઈ શોક કરવા લાગ્યા. “અરે ! આ મહામુનિને કોઈએ ઘરમાંથી કાઢ્યા નહિ. આ ઘોર મુનિહત્યાના પાપથી આપણે બધા કલંકિત થયા.” એ પ્રમાણે શોક કરતા તેમણે મુનિની ઉચિત ક્રિયા કરી, તે પછી ધીરે ધીરે શોકને ભૂલી જતા પોતપોતાના કાર્યમાં તેઓ પ્રવર્ત્યા. કારણ કે ગમે તેવો શોક પણ કાલે કરીને ભૂલી જવાય છે.

એ સમયે શ્રી સુદરાચાર્યને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી આસન્ન રહેલા દેવતાઓ તેમની પૂજા કરવા લાગ્યા, ને આવસ્તી નગરીના ઉદ્યાનમાં દેવતાએ રચેલા સુવર્ણકમલ ઉપર બેસી દેશના દેવા લાગ્યા. દેશના સમાપ્ત થયે સમય ભેલવી કુસુમકેતુમુનિ ઉત્સુકતાથી બોલ્યા. “હે ભગવન ! અત્યારે કુસુમાયુધમુનિ ક્યાં વિચરતા હશે ?”

કેવલી ભગવાને કુસુમાયુધ મુનિનો વૃત્તાંત જ્ઞાનથી જાણી તેમની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું. “તે કુસુમાયુધ મુનિના જીવિતને ધન્ય છે કે જે મહર્ષિએ અગ્નિનો ઉપસર્ગ સહન

કરી આત્મહિત સાધી લીધું. હે મુને ! સંયમ લેવું એ તો સહેલું-સુગમ છે પણ તેની આરાધના કરવી-નિર્વાહ કરવો એ દુર્લભ છે.” પછી કેવલી ભગવાને કુસુમા-યુધ મહામુનિનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવી કુસુમકેતુ મુનિને કહ્યું. “હે ભાગ્યવાન ! જેમણે પોતાનું સ્વહિત સાધી લીધું છે એવા એ મહામુનિનો શોક તું કરીશ નહિ. તું પણ એમને અલ્પ સમયમાં જ મલીશ. એટલું જ નહિ પણ તમે બન્ને હવે થોડાજ કાળમાં ભવસાગર તરી પાર થશો.”

કેવલી ભગવાનનાં વચન સાંભળી કુસુમકેતુ મુનિ અધિક ઉદાસવૃત્તિથી સંસાર ઉપર અધિક વૈરાગ્યવાળા થયા છતાં ગુરૂ આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી સંલેખના કરી.

દ્રવ્ય અને ભાવશલ્ય દૂર કરી તે મહામુનિએ પાદ-પોષગમન અનશન અંગીકાર કર્યું. સિદ્ધોના ધ્યાનમાં તત્પર એવા એ મુનિ પચ્ચીશ દિવસને અંતે કાલકરીને સર્વાર્થસિદ્ધ મહા વિમાનમાં દેવ થયા.

૬

સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન

સર્વાર્થસિદ્ધ મહા વિમાન અહિંથી લગભગ સાત રાજ ઉંચે અને સિદ્ધ શિલાથી ખાર જોજન નીચે અનુ-ત્તર વિમાનોનો એક પ્રતર આવેલો છે. ત્યાં ચારે દિશાએ ચાર શીંગોડાના આકારનાં વિજયાદિક વિમાન રહેલાં છે ત્યારે મધ્યમાં ગોળ અને લક્ષ્યોજનના પ્રમાણવાળું સર્વાર્થ-સિદ્ધ મહાવિમાન આવેલું છે. એ વિમાનોનું પૃથ્વીદલ એક વીસસો જોજનનું શાસ્ત્રમાં કહેલું છે ત્યારે વિમાનોની ઉંચાઈ અગીયારસો જોજનની છે.

એ સર્વાર્થ સિદ્ધ મહાવિમાનમાં પૂરા એક હાથ પ્રમાણ શરીરવાળા દેવો ઉત્પાદ શય્યામાં અંતઃમુદૂર્ત માત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાંના દેવતાઓનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ તેત્રીસ સાગરોપમ હોવાથી તેત્રીસ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છાવાળા ને તેત્રીસ પખવાડીએ શ્વાસોશ્વાસ લેનારા એક અવતારી હોય છે સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા સંયમ મનુષ્ય જ ત્યાં જઈ શકે છે.

ઉત્પાદશય્યામાં ઉત્પન્ન થતા એ દેવોને પોતાના અથાગ અનંત સુખમાંથી પરવારી શય્યા પરથી નીચે ઉતરવાનીય કુરસદ નથી-જરૂર પડતી નથી. શય્યામાં પોઢેલા થકા તેમનો તેત્રીસ સાગરોપમનોય કાલ સમાપ્ત થઈ જાય છે. અલખત ઘણે કાલે જરૂર જણાય તો તેઓ એક પડખેથી બીજે પડખે થઈ શકે છે એવા એ સુખી દેવો મંદકપાય વાળા, સમકિતવંત અને એકજ અવતારી હોવાથી ત્યાંથી મનુષ્ય ભવમાં આવી સીધા મોક્ષે ચાલ્યા જાય છે.

અહમિદ જેવા એ દેવતાઓ અવધિજ્ઞાને કરી કંઈક ન્યૂન ચૌદ રાજલોક સુધી જોઈ શકે છે એટલે ઉપર વિમાનની ધ્વજ સુધી ને નીચે લોકનાલિકાસુધી તેઓ જોઈ શકે છે-જાણી શકે છે. નીચેના દેવતાઓથી અનંત સુખ સાદ્યબીવાળા એ દેવતાઓના સુખ સૌભાગ્યની તે વાત જ શી કરવી !

મણીરત્નોથી વિભૂષિત એ વિમાનમાં ઉત્પાદ શય્યા ઉપર વિશાળ ચંદ્રવો હોય છે એ ચંદ્રવાની મધ્યમાં એક ચોસઠમણના પ્રમાણનું મોડું મોતી હોય છે તેની ચારે બાજુએ બત્રીસ બત્રીસ મણનાં ઝગઝગતાં ચાર મોતી હોય છે તેની પછી સોળમણનું એક એવાં આઠ મોતી ઝગઝગે છે, તેની પાખતીએ આઠ મણનાં સોળ મોતી

ઝળકી રહ્યાં છે તે પછી ચાર ચાર મણનાં બત્રીસ મોતી વિમાનની શોભામાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યાં છે. એની પછી બે બે મણનાં ચોસઠ મોતી આવેલાં છે. એ મોતીના કુમખા પછવાડે એક એક મણનાં એકસો અઠાવીસ મોતી રહેલાં છે એ પ્રમાણે એક ચંદ્રવામાં બસોને ત્રેપન મોતીના કુમખો રહેલો છે.

એ મોતીમાં વિવિધ પ્રકારના નાટારંગ સ્વાભાવિક જ થયા કરે છે. દરેક મોતીમાં જુદી જુદી જાતના થતા શાશ્વતા એ નાટારંગને જોતાં ઉત્પાદ શય્યામાં રહેલા દેવને શય્યાથી નીચે ઉતરવાની પણ જરૂર પડતી નથી-કુરસદ નથી.

પવનની મંદમંદ લહરીઓથી એ મોતી પરસ્પર અકળાય છે એક બીજાના સંઘર્ષથી અનેક રાગ રાગણી ઉત્પન્ન થાય છે મનોહર દેવતાઈ વાદિત્ર કરતાં પણ અનંત ગણી મીઠાશવાળી એ રાગરાગણીના શ્રવણમાં ને મોતીની અંદર થતા નાટારંગને જોતાં જોતાં તેમનો બધો કાળ આદ્યો જાય છે. તેત્રીસ હજાર વર્ષે જ્યારે એને આહારની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે પણ ઇચ્છા થતાંની સાથે જ તે તૃપ્ત થઈ જાય છે, ને આહારની પ્રાપ્તિ માટે તેમને પ્રયાસ કરવાનીય જરૂર પડતી નથી.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવતા પોતાના એ દિવ્ય સુખમાં એવા તો લયલીન છે કે એટલું બધું દીર્ઘ આયુષ્ય પણ પસાર થઈ જાય છે તેમની તેમને બબરે પડતી નથી.

ફક્ત છઠ્ઠા તપની ન્યૂનતાએ જ ઉત્કૃષ્ટ સંયમી મનુષ્યો એ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. બાકી તો મોક્ષે જ પહોંચી જાય એવા એ લવસક્ત મદેવતાઓ કહેવાય છે. અગીવારમા ગુણસ્થાનકે જો કાળ કરે તો પણ અનુત્તર વિમાનમાં

જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવા અથાગ સુખના ધણી એ દેવતાઓ મુક્તિથી કક્ત બાર બેજન નીચે હોવા છતાં ત્યાંથી મુક્તિમાં જઈ શકતા નથી.

ચંદ્રવામાં વલયાકારે રહેલા એ મોતીના કુમખાના સુખનો આસ્વાદ તો મહાપૂજ્યવાન એ દેવતાઓ જ લઈ શકે. એમને કેવુંક સુખ હશે એની કલ્પના પણ આપણે તો શી કરી શકીએ !

પરિચ્છેદ ૧૧ મો

પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગર.

૧

એકવીશમા ભવમાં

વર્ધમાનજિનો જીયાદ્, વર્ધમાનગુણાન્વિતઃ ।

વર્ત્તતે સાંપ્રતં યસ્ય, શાસનં પાપનાશનમ્ ॥૧॥

ભાવાર્થ—અનેક ગુણોવડે વૃદ્ધિ પામેલા-ભરેલા તેમજ પાપને નાશ કરનાર જેમનું શાસન વર્તમાન કાલમાં જયવંતુ વર્તે છે એવા શ્રી વર્ધમાન સ્વામી જયવંતા વર્તે, જય પામે !

આ જંબુદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ ભરતના મધ્ય ખંડમાં રમણીય કોશલ નામે દેશ આવેલો છે. લક્ષ્મીને કીડા કરવાનું સ્થાન એવા એ મનોહર દેશમાં સ્વર્ગપુરીની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરે એવી શત્રુઓથી અશ્વત્થ અયોધ્યાનગરી આવેલી છે જેની રચના પ્રથમ જ્ઞેશ્વરના રાજ્યકાળે હરિના વચનથી દેવતાઓએ કરેલી છે. એવી અશ્વત્થ અયોધ્યા નગરીમાં સિંહસમાન પરાક્રમી હરિસિંહ નામે રાજા હતો. પ્રજાનું પિતાસમાન પાલનકરનારો, અર્થા-જનોને ખુબ દાનથી સંતોષ આપનારો આશ્રિતોને કલ્પ દ્રુમ સરખો ને શત્રુઓનું નિકંદન કરનારો એ રાજા રાજ કરતે છતે પ્રજા સુખી અને સમૃદ્ધિવાન હતી.

આ રાજાને પદ્મ સમાન લોચનવાળી, રૂપવાન અને ગુણવાન પદ્માવતી નામે પટ્ટરાણી હતી. રાજા દિવ્ય

ભોગોની જેમ દેવતાની માફક સુખને ભોગવતો પોતાનો કાળ સુખમાં નિર્ગમન કરતો હતો.

અન્યદા સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાંથી કુસુમાયુધ રાજનો જીવ ચ્યવી પદ્માવતીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો તે સમયે રાત્રીના પાછળના પ્રહરે દેવીએ સુર અને દેવીથી ભરેલું મહાવિમાન સ્વપ્નામાં જોયું.

સ્વપ્ન જોઈ જાગૃત થયેલી રાણીએ રાજ આગળ સ્વપ્નની વાત નિવેદન કરતાં રાજાએ કહ્યું. “તમારે મનોહર પુત્ર થશે.”

રાજાના વચનથી પ્રસન્ન થયેલી રાણી ગર્ભનું સારી રીતે પોષણ કરતી સમય નિર્ગમન કરતી હતી. નવમાસ વ્યતીત થયા ત્યારે પટ્ટરાણીએ મનોહર કાંતિને ધારણ કરનારા પુત્રનો જન્મ આપ્યો.

રાજાએ પુત્ર જન્મનો મોટો વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો. સગાંકુટુમ્બાદિકની સંમતિથી કુમારનું નામ રાખ્યું પૃથ્વીચંદ્ર.

પંચ ધાત્રીઓથી લાલન પાલન કરાતો પૃથ્વીચંદ્ર કક્ષાઓનો પારંગામી થઈ અનુક્રમે યૌવનવયમાં આવ્યો, નવીન યૌવનના ભાગ્યોદયવાળો હોવા છતાં કુમાર વયને ઉચિત ક્રીડા કરતો નહિ. હાસ્ય કે વિલાસ પણ કરતો નહિ. વીતરાગની માફક પ્રશાંત મનવાળો તે આયુધ રમવાનો પણ અભ્યાસ કરતો નહિ કે ગજ અથવા અશ્વ પર સવારી પણ ક્રીડાની ખાતર કરતો નહી. કેવલ વ્યવહારની ખાતરજ સ્નાન, અલંકાર કે માલોને ધારણ કરતો હતો તેમજ અર્હન, ચૈત્ય, સાધુ, સાધર્મિકને માતાપિતામાં તે ભક્તિવાળો હતો.

રાજકુમાર પૃથ્વીચંદ્રની વિરક્તાવસ્થા જોઈ રાજા વિચારમાં પડ્યો “આ વૈરાગી રાજકુમારને ભોગાસક્ત

શી રીતે કરવો ? એને પરણાવ્યો હોય તો સ્ત્રીઓના મોહમાં ખેંચાતાં સ્વયમેવ એ કદાચ ભોગાસક્ત થાય ખરો. કારણ કે જગતમાં પુરૂષ ત્યાં લગીજ ધર્મી રહી શકે છે કે જ્યાં લગી મનોહર એવી રમણીએ એને છળ્યો નથી.

બળવાનને પણ પુરૂષો યુક્તિથી વશ કરતા નથી શું ? મહાન્મત ગજરાજ પણ અંકુશથી વશ થઇ જાય છે. તોફાની અશ્વ લગામથી કેવો સિદ્ધોદ્ધાર થઇ જાય છે. તેમજ માતેલા બળદ પણ નાથ નાખ્યા પછી ડાહ્યા થઇ જાય છે તેવીજ રીતે આ વૈરાગી પુત્ર પણ પરણાવ્યા પછી જરૂર ભોગોમાં પ્રીતિવાળો થઇ વૈરાગ્યમાં ઢીલો થઇ જશે.

મનમાં કંઈક નિશ્ચય કરી હરિસિંહ રાજાએ કુમારના મામા વિજયદેવ પાસે પોતાના ચતુર મંત્રીને જયપુર નગરે મોકલ્યો જેણે પોતાની લલિતસુંદરી નામે કન્યા પૂર્વે પૃથ્વીચંદ્રને આપેલી હતી.

રાજમંત્રીએ વિજયદેવ પાસે આવી કન્યાની પ્રાર્થના કરવાથી વિજયદેવ રાજાએ પોતાની બીજી સાત કન્યાઓ સાથે લલિતસુંદરીને સર્વ સામગ્રી સાથે અયોધ્યા તરફ મોકલી.

રાજમંત્રી કન્યાદિક પરિવાર સાથે એ કન્યાઓના મામાની રાજધાની રાજપુર નગરે આવ્યો. રાજપુર પતિ-એ પણ પોતાની કનકવતી આદિ આઠ કન્યાઓ સર્વ સામગ્રી સાથે પૃથ્વીચંદ્ર કુમાર માટે મોકલી. સોળ કન્યાઓ, હાથી, ઘોડા, રથ, ઝર, ઝવેરાત, સુભટો, દાસદાસી આદિ પરિવાર સાથે રાજ મંત્રી અતુલ્ય અયોધ્યા આવી પહોંચ્યો. રાજાએ મંત્રીનું સન્માન કરી કન્યાઓના ઉતારાની વ્યવસ્થા કરી.

તે પછી રાજાએ કુમારને પોતાની પાસે બોલાવી

કહ્યું. “કુમાર ! બન્ને મહારાજાઓ તરફથી તારે માટે આવેલી આ સોળ કન્યાઓ સાથે તું વિવાહ કરી એમની સાથે તારી યુવાની સફલ કર. અમને પણ આ મોટી ચિંતા-માંથી તું મુક્ત કર.” લગ્ન કરવાની ખાસ ઈચ્છા ન છતાં પિતાનું વચન કુમારે માન્ય કર્યું જેથી રાજાએ સાડાં મુદ્રત્ત જેઠ એ સોળે કન્યાઓ કુમાર સાથે પરણાવી.

મોટા મહોત્સવપૂર્વક વિવાહ થતો જેઠ પૃથ્વીચંદ્ર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “અરે ! જગતના મોહવેલા માનવીની પ્રવૃત્તિ તો જુઓ ! મોહવેલાઓ કેટલી બધી કદર્થના પામે છે. છતાં પણ એ કદર્થનાનું તેમને જરાય ભાન થતું નથી. આ હાડ માંસ અને રૂધિર ભરેલા શરીરને બહારથી કેવું મનોહર બનાવે છે, શણગારે છે, છતાં પણ સ્વભાવથી અસુંદર એવો આ દેહ કાંઈ સુંદર થતો નથી. જે માલા, વસ્ત્રાલંકારાદિક સુંદર પદાર્થો દેખાય છે તે પણ મલમૂત્રથી ભરેલા આ દેહના સંસર્ગથી ઉલટા મલીન અને અશુચિમય થઈ જાય છે.

આ અસાર સંસારમાં કોણ કોનો પુત્ર છે ? કોઈ કોઈનો બંધુ નથી. સ્વામી શું કે સેવક શું ? એ બધા ક્ષણિક ભાવો છે. જેને માટે લોકો આનંદિત થયા છતાં રમે છે, એવો માતાપિતાનો સ્નેહ પણ ક્ષણિક છે. સ્નેહથી મુંઝાયેલાં મારાં માતા પિતા અત્યારે મારે માટે કેટલું બધું કરી રહ્યા છે ? અરે આ સ્ત્રીઓ પણ મૂર્ખ છે કે પોતાના માતાપિતાનો ત્યાગ કરી મારે માટે અહીંયાં આવી, તો જ્ઞાનીજનોએ તો આવા મોહમાં રમવું યોગ્ય નથી. છતાં પણ જો હું આ બાલાઓની સાથે વિવાહ કરવાની ના પાડ તો મારા માતાપિતા કેટલાં બધાં દુઃખી થાય, દુરથી આવેલી આ બાળાઓ પણ મારા વિયોગે દુઃખીદુઃખી થઈ જાય.

દીક્ષા લેવાની ભાવનાવાળા મને તાતે આ મહા સંકટમાં નાખી દીધો તો મારે હવે શું કરવું? જો માતા પિતા અને આ પ્રિયાઓને બોધ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરાવું તો તો બધાં સારાં વાનાં થાય. એ બધા ઉપર મહાન ઉપકાર થાય. એ પ્રમાણે વિચાર કરતો પૃથ્વીચંદ્ર કુમાર માતાપિતાની આજ્ઞાથી લગ્નકાર્ય પરિપૂર્ણ કરી પોતાના વાસભુવનમાં આવ્યો.

દિવસના કાર્યથી પરવારી રાત્રીની શરૂઆત થયે છતે ભદ્રાસન ઉપર કુમાર બેઠો. એની આસપાસ રત્નપટ્ટક ઉપર ઓળે સુંદરીઓ ફરી વળી. રાજકુમારને રીઝવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. તારાઓની મધ્યમાં કૌમુદીપતિ ઝળકી રહે તેમ રાજકુમાર શોભાને પામતો વિરક્તતાને જ અનુભવવા લાગ્યો. એ લલિત લલનાઓમાંની એક પણ એ વૈરાગીને પોતાના નેત્રકટાક્ષથી વીધી શકી નહિ. શમરૂપી બખ્તરને ધારણ કરનારો કુમાર પોતાની મધ્યમાં હોવા છતાં તેમને એક વૈરાગી સાધુ જેવો જણાયો.

રૂપગર્વિતા લલિતસુંદરી પણ પતિની આ ચેષ્ટાથી જરા લજ્જિત થઇ ગઇ “અરે! શું પોતાનો હાવભાવ કે કટાક્ષ પણ સ્વામીને કંઈ અસર કરી શકતો નથી એનું કારણ શું? એમના જેવાના ચિત્તને સ્પર્શ કરવા માટે શું હું અયોગ્ય છું? ત્યારે?” “એ બધી બાળાઓએ ખુબહાવ ભાવ કરવા માંડયા, છતાં ક્ષાર ઉપર લીંપણની જેમ તે તદ્દન વ્યર્થ ગયા. કુમારે તો સ્નેહભરી દષ્ટિથીયે તેમને જોઇ નહિ. ત્યારે વિષ્ણુનામે બહુક બોલ્યો “અરે! આ બાળાઓ બધીય વ્યર્થ કદર્થના ભોગવી રહી છે તો હે સ્વામી! આ બધાનાં મન શાંત થાય તેમ કરો.” બહુકની વાણી સાંભળી કુમાર બોલ્યો.

“હો બટુક ! સંસારમાં તો જ્ઞાનીને ડગલે ને પગલે વૈરાગ્ય જણાય છે. પણ કેશવ બટુકની માફક કદર્થના ખમવા છતાંય આમને વૈરાગ્ય ન આવે તો પછી દાષ કોનો ?”

“એ કેશવ કોણ ?” બટુકના પૂછવાથી કુમારે કેશવનું વૃત્તાંત કહેવું શરૂ કર્યું.

૨

કેશવ બટુક

પૂર્વે મથુરાનગરીમાં દરિદ્રી એવો કેશવનામનો બટુક (વિપ્ર) રહેતો હતો, તેને કપટી, કુશીલા, કુરૂપા અને કલહ કરનારી કપિલા નામે પ્રિયા હતી. કુનારીનાં લક્ષણને ધારણ કરનારી એ કપિલાનારી શાસ્ત્રમાં કહેલા કુલક્ષણોથી ભરેલી હતી, પિંગલ નેત્રોવાળી, કર્કશ શબ્દવાળી, ઉંડા કપોલવાળી, સ્થૂલ જંઘાવાળી, ઉર્ધ્વકેશવાળી, લાંબા ઓષ્ઠવાલી, લાંબા મુખવાળી, દીર્ઘ નાસિકાવાળી તેમજ જેનાં તાલુ, જીહ્વા અને હોઠ (ઓષ્ઠ) શ્યામ છે એવી દુર્ભાગ અંગવાળી ને વિષમ કુચયુગલવાળી નારી પતિ અને પુત્રથી રહિત હોય છે એવી ભ્રષ્ટ શીલવાળી નારીનો પુરૂષોએ ત્યાગ કરવો.

ત્યાગ કરવા યોગ્ય નારી કપિલા સાથે પાનુ પાડી કેશવ બટુક દુઃખે દુઃખે દિવસો પસાર કરતો હતો. અન્યદા કપિલા ગર્ભવંતી થઈ ત્યારે કેશવને કહેવા લાગી. “ધી, ગોળાદિક પદાર્થ મારે માટે ખરીદ કરવાને તમે દ્રવ્ય લઈ આવો.” કપિલાનો ઘડાકો સાંભળી કેશવનું હૈયું ધડક્યું.

“કપિલાનાં વચન સાંભળી કેશવ બોલ્યો.” દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનું તો હું કાંઈ પણ બાણુતો નથી. તું કાંઈ બાણુતી હો તો ઉપાય બતાવ.”

“સ્વર્ણ ભૂમિમાં જઈ મહેનત કરી સુવર્ણ કમાઈ લાવો. જાઓ કમાઈ ઝટ વહેલા આવો.” કપિલાએ કહ્યું. કપિલાનાં વચન સાંભળી કેશવ સ્વર્ણભૂમિ તરફ ચાલ્યો ત્યાં ધન ઉપાર્જન કરી પોતાના વતન તરફ પાછો ફર્યો ત્યારે કેશવને માર્ગમાં એક ઇંદ્રજાલીયો મળ્યો, એ પ્રપંચીના સરદાર ઇંદ્રજાળીકે પૂછવાથી કેશવે મૂર્ખતાથી પોતાની બધી વાત કહી દીધી. પોતે સુવર્ણ કમાવી લાવેલો તે પણ જણાવી દેવાથી ઇંદ્રજાલિકે કેશવને ઠગી સુવર્ણ પકાવી લેવાનો વિચાર કર્યો.

ઇંદ્રજાલિકે પોતાની ઇંદ્રજાળવિદ્યા દેલાવી કેશવ અને ઇંદ્રજાલિક સાથે મુસાફરી કરતાં નગરની સમીપે એક વૃક્ષ નીચે વિસામો લેવાને બેઠા. તે સમયે એક સોળ વરસની માયાવી વિપ્ર કન્યા સાથે તેનાં માતાપિતા પણ એજ વૃક્ષ નીચે આવી એક બાળુએ વિસામો લેતાં બેઠાં. એ સોળ વર્ષની વિપ્રકન્યાની મનોહરતા જોઇ કેશવ લોભાઇ જતો વારંવાર એના સામે જોવા લાગ્યો.

નિર્લજ થઈ કેશવે એ કન્યાની એના માતાપિતા પાસે માગણી કરી. જવાબમાં એના પિતાએ સહસ્ર દિનારની માંગણી કરી. પછી કેશવ હજાર દીનાર આપી એ કન્યા સાથે પરણી ગયો. લગ્નને યોગ્ય ખાન પાનની સામગ્રી પણ પેલાની માયાથી ત્યાં આવી હાજર થઈ, એ નવીન કન્યાને પરણી બટુક ખુશી થયો.

ઇંદ્રજાલિક એની પાસેથી સઘળું સુવર્ણ એ રીતે તફાવી પલાયન કરી ગયો તે સાથે પોતાની ઇંદ્રજાળ માયા પણ સંહરી લીધી. પછી તો ન મળે નારી કે ન મળે કાંઈ સામગ્રી. આ બધી લીલા જોઇ બટુક આલો બની ગયો “અરે! આ શું! સુવર્ણ પણ મધું ને નવોદા

નારી પણ ?” દુઃખથી બહેબાકળે બનેલો તે નવી પત્નીને શિશ્યતો ઘણી ભૂમિ ફરી વળ્યો. પણ ક્યાંથી જડે ! અમ્મણ માતાજી એક કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ એ તે કોઈનાથી બચું છે કે તે બનાવી શકે.

જંગલમાં તાપ, ભૂખ, તરસ સહન કરી થાક્યો ત્યારે પાછી પેલી કપિલા સાંભળવાથી પુનઃ વતન તરફ ફર્યો. “અરે ! મૂઠ યુદ્ધિવાળા મેં બધું સુવર્ણ વ્યર્થ ગુમાવી દીધું. કેમકે કહ્યું છે કે જડ પ્રરૂપો ખુબ ક્લેશ કરી પેદા કરે છે ત્યારે ભાગ્યશાળી જ એનાં ફલ તે ભોગવે છે. દાંત બિચારા દળી દળીને આડી બાય છે તેને જીવવા એક લીલા માત્રમાં ગળા નીચે ઉતારી નાખે છે. મેં પણ ખુબ કષ્ટ વેઠી સુવર્ણ પેદા કર્યું તેને ગુમાવી દેતાં કંઈવાર લાગી ? બન વગર કપિલાને હું સુખ પણ શું બતાવું.

“સુવર્ણ માટે ત્યારે ફરી હું શું સ્વર્ણ ભૂમિ તરફ જઈ કે વિરહાવુર પ્રિયા પાસે ?” એ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે અનુક્રમે કોઈ ગામે આવ્યો ત્યાં તેને કોઈએ દક્ષિણી મિશ્રિત ભાતનું ભોજન કરાવ્યું.

તે રાત્રીને સમયે ત્યાં વડના વૃક્ષ નીચે સૂતેલા તેણે સ્વપ્નમાં જોયું કે “પોતાના ઘરમાં ખોદ કામ કરતાં રત્નોથી ભરેલું આખું ભૂમિચૂલ બેઠ ખુશી થતા તેણે ગામમાં વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો. સ્વજનોને ભોજન કરાવી અપ્પખાય નમરનો માનિતો થયો રાત્રીએ પણ એનું સન્માન વધાર્યું એક નવી કન્યા સાથે લગ્ન કરી સુખી થયો. કપિલા પણ સજી સજ તેની સેવા કરવા લાગી.”

એ મધુરા સ્વપ્નની મીઠી લહેરોમાં વિહાર કરતો કેશવ બૃહદ રાસલના ભુકવાથી એકાએક જાગૃત થયેલ જાગૃત થયેલો કેશવ વિચાર કરવા લાગ્યો “અરે ! આરા

પોતાના મકાનમાં આખું ભૂમિત્રહ રત્નોથી ભરેલું છતાં હું પરદેશમાં નાહક કલેશ ભોગવું છું માટે હવે તો ઘેર જઈ એ રત્નોને બહાર કાઢી હું હવે સુખી થાઉં.” એ પ્રમાણે વિચાર કરતો ને મનમાં મોટામોટા હવાઈ મહેલ બાંધતો ઘેર આવ્યો.

કેશવનું હસમુખ વદન જોઈ કપિલાએ વિચાર કર્યો. “નકી આ ઘણું સ્વર્ણ લઈ આવ્યો છે.” કપિલાએ પણ સ્નાન વિલેપનથી એનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો, જ્યારે એની પાસે કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ ત્યારે આકેશ કરતી બ્રાહ્મણી બોલી. “અરે! ક્યારનાય આવ્યા છો તે શું લાવ્યા છો મને બતાવો તો ખરા?”

કપિલાનાં વચન સાંભળી શાંતિથી કેશવ બોલ્યો. “ધીરી થા! ધીરી થા! તારું મુખ હું ઉજવલ કરીશ, સ્વજન, કુટુંબમાં તને શિરોમણિ બનાવીશ! પહેલાં વણી-કની દુકાનેથી ઉધારે ગાળ ધી વગેરે લાવી સારી રસવતી કરી આવતી કાલે આપણા સ્વજનોને જમાડી તેમની સમક્ષ કંઈક ચમત્કારપૂર્વક હું મારી સમૃદ્ધિ પ્રગટ કરીશ.”

કેશવની વાણીથી ચમકેલી કપિલા બોલી. “પણ એ દ્રવ્ય ક્યાં છે? પ્રથમ મને એ દ્રવ્ય બતાવો? એ ધન જોઈ શાંતિથી હું બધું તમારા કહેવા પ્રમાણે કરું!” પોતાની સ્ત્રીને વિશ્વાસ પમાડતો કેશવ ફરીથી બોલ્યો.

“અત્યારે એ દ્રવ્ય વ્યવસ્થિત પડેલું છે સ્વજનોની સાક્ષીએ હું તેને પ્રગટ કરીશ, તો હે પ્રિયે! જો તને લક્ષ્મીનો ઇચ્છા હોય તો મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખ.”

કેશવના વચનમાં વિશ્વાસ ધારણ કરતી કપિલાએ સ્વજનોને આમંત્રણ આપી ભોજન માટે નોતર્યા. ઉધાર માલ લાવી સર્વને ભોજન કરાવ્યું. લોકોમાં ખ્યાતિ પ્રચ-

લિત થઈ કે “દેશાંતરથી ધન કમાવી લાવેલો કેશવ મોટો વર્ધાપન મહોત્સવ કરે છે.” લોકો પણ કૌતુક જોવા એના ઘર આગળ એકત્ર થયા. સ્વજનો ભોજન કાર્યથી નિવૃત્ત થયા કે તેમની સમક્ષ કોદાળો લઈ કેશવે સ્વપ્નની જોયેલી ભૂમિ પ્રમાણે પોતાનું ઘર ખોદવા માંડ્યું.

“અરે! આ તું શું કરે છે?” સ્વજનોના પૂછવાથી કેશવ બોલ્યો.

મારું સારભૂત દ્રવ્ય આ ઠેકાણે ગુપ્ત પડેલું છે તેને તમારી સાક્ષીએ હું પ્રગટ કરું છું.” કેશવની વાણીથી ચમત્કૃત થયેલા સ્વજનો બોલ્યા. “તારું દ્રવ્ય અહીંયાં કોણે સ્થાપન કરેલું છે? ક્યારે સ્થાપેલું છે?”

તે તો હું જાણતો નથી. પણ અમુક ગામે મને સ્વપ્ન આવેલું તેમાં મેં જોયું કે અહીંયાં ધન છે તે ઉપરથી હું અહીંયાં ખોદકામ કરી રહ્યો છું.” કેશવની વાણી સાંભળી સ્વજનોએ જાણ્યું કે આ મહામૂઢ શિરોમણિ છે. એમ વિચારતા તેની ચેષ્ટા જોવા લાગ્યા. ઘર આગળ એકઠા થયેલા લોકોએ તેની આ વાત જાણી ત્યારે માંહોમાંહે હાથ તાલી દેતા એની મશ્કરી કરવા લાગ્યા.

કેશવે પોતાના મકાનમાં ચારેકોર ખોદી નાખ્યું પણ કાંઈ નિકળ્યું નહિ. બહુંચ મકાન ખોદીને શાક્યો તોય કાંઈ ન નિકળવાથી કપિલાએ પણ માટીની મુઠી ભરી એના માથા ઉપર નાખી ધિક્કારી કાઢ્યો. સ્વજન આગળ પણ લજ્જાતુર થયેલો તે ખુબ હાંસીને પાત્ર થયો.

કપિલાએ આ મૂર્ખ શિરોમણિ કેશવની મુર્ખતાથી કેશવને ગાળો ઈ ઘર બહાર કાઢી મુક્યો. સ્વજનોએ હસેલો, તેમજ લોકોવડે ખુબ વગાવાતો મશ્કરી કરાતો એ કેશવ બદ્ધક ભારે દુર્દશાને પ્રાપ્ત થયો. એ પ્રમાણે

કુમારે કેશવનું વૃત્તાંત કહ્યું તે સાંભળી સર્વે સ્ત્રીઓ એની મૂર્ખતા પર ખડખડ હસી પડી.

પૃથ્વીચંદ્ર કુમાર બોલ્યો. હે ખટો! આ કેશવનું ચરિત્ર હાસ્થાસ્પદ છે કે નહિ; તે કહે. “બટક બોલ્યો.” આ વૃત્તાંત જરૂર હાસ્ય કરનારું છે સ્વામિન! પણ એના જેવા શું બધા હશે કે?

૩

પ્રિયબોને પ્રતિબોધ

“હે બટક! તું કહે છે કે બધા જીવો શું આવજ હોય છે તે સાંભળ.” બટક વિષ્ણુના પ્રશ્નના જવાબમાં પૃથ્વીચંદ્રકુમાર બોલ્યો.

“આ સંસારી જીવ કેશવ બટુના જવો છે. મોહમાં મુંઝાઈ ગયેલો હોવાથી જ્ઞાનીની નજરમાં જડ, તેમજ કાર્યકાર્ય હિતાહિતના ભાન વગરનો હોવાથી ચોરાસી સાળ જીવજોનિમાં ભમી રહ્યો છે.

કેશવ જેમ કપિલાના આદેશથી સ્વર્ણભૂમિમાં ધન કમાવા ગયો તેમ જીવ કર્મચરિણીના વશ પડેલો તેના આદેશથી સ્વર્ણભૂમિ રૂપ મનુષ્યલવમાં આવ્યો. કેશવે જેમ સ્વર્ણભૂમિમાંથી મહેનત કરી સ્વર્ણ પેદા કર્યું તેમ જીવે પણ અકામ નિર્જરા વડે કરી કંઈક સુકૃત રૂપ કાંચન ઉપાર્જન કર્યું. કેશવનું ધન ઈંદ્રજલિકે માથા વડે કન્યાની સાલસ બતાવી હરી લીધું તેમ જીવે મનુષ્ય જન્મમાં ઉપાર્જન કરેલું સુકૃત માથામાં મોહિત થઈ વિષયમાં લુબ્ધ બની અહારે પાપસ્થાનક આવરીને હારી લીધું. કેશવ જેમ ફરીને સ્વર્ણ મેલવવા દેશોદેશ ફરવા લાગ્યો,

તેમ જીવ પણ વિષયવિલાસમાં બહુ હારી નારક, તિર્યંક આદિ યોનિરૂપ અનેક દેશમાં જન્મજન્મ કરવા લાગ્યો.

જન્મજન્મ કરતાં કેશવ જેમ કોઈ ગામમાં કહિ સહિત ભાત ખાવા લાગ્યો તેમ જીવને કોઈક ભવરૂપ ગામમાં ધર્માચાર્યના મેલાપ થયો તેમજે તપરૂપી કહિ સહિત ઓઢનનું દાન કરાવવાથી-આપવાથી કંઈક સ્વસ્થ થયો.

કેશવે જેમ મોટા વડલાના વૃક્ષ નીચે નિદ્રા લેતાં સ્વપ્નામાં રતોનો સમુદ્ધ જોયો તેમ જીવ પણ એ તપના પ્રભાવથી કોઈ મોટા કુળમાં-ધનાઢયના કુળમાં જન્મ ધારણ કરી શક્તિનો દુરૂપયોગ કરતો મોહરૂપી મદિરામાં મસ્ત બનેલો મેહનિદ્રામાં પોલી ગયો-ક્ષણભર વિલાસોમાં રાચી ગયો. આત્માનું જ્ઞાન ભૂલી ગયો.

કેશવ જેમ કપિલનું સ્મરણ કરતો પોતાને ઘેર ગયો તેમ જીવ પણ કર્મપરિણતિને સંભારતો પ્રાણ મનુષ્ય-જીવમાં આવ્યો. કેશવ જેમ નહિ હોવા છતાં પોતાના ઘરમાં લક્ષ્મીના અસ્તિત્વને માનતો ઘેર આવી ઉંધાર માલ લાવી ખાવામાં તેમજ સ્વજનોને જમાડવામાં આનંદ આનવા લાગ્યો તેમ જીવ પણ હાથી, ઘોડા, રથ, સેવક, દાસ, દાસી, ભંડાર, ભૂમિના પાલનથી શ્રમિત થયો હોવા છતાં પોતાને અનન્ય સુખી માને છે તેમજ હાડ, માંસ, રૂધિર અને મલમૂત્રની ક્યારી જેવી છતાં બહારથી મંત્રોહર એવી યુવતીના સંગમાં આસક્ત થઈ રહે છે.

કામીજનની નકટાઈનો તે કેશવની માફક કાંઈ પાર છે? હાડ, માંસ, રૂધિર અને સ્નાયુથી બંધાયેલ સદા અસાર એવા કામિનીના વડનને કામીજનો શરદ રૂઢના ચંદ્રમાની ઉપમા આપે છે.

લાળ પડતા અને દુર્ગંધ યુક્ત તેમજ મલિનદંતવાળી

કામિનીના અધરોષ્ટને કામીજનો અમૃત સમાન ગણે છે. તેમજ વિષયના લાલચુજનો કામિનીના હાડકાના દાંતને દાડમની કળી સમાન કદપે છે. માંસના લોચા સમાન સ્ત્રીના સ્તનને લઘુ એવા સુવર્ણકલશની ઉપમા આપે છે. હાડ, ચરખી અને માંસ યુક્ત ભૂજાઓને કમલદંડની ઉપમા આપે છે. હાડ, માંસયુક્ત સ્થુલ જંઘાને વિષયના લાલચુઓ કેળના સ્થંભ સમાન ગણે છે. અલંકારથી વિભૂષિત એવા કામિનીના દેહને કામુકજનો સુરસુંદરી-દેવીની ઉપમાથી નવાજે છે. જ્ઞાનીને મન જે નારી નરા વૈરાગ્યના કારણભૂત છે, તે નારીને કામીજન જીદી જીદી દષ્ટિથી નિહાળે છે.” પૃથ્વીચંદ્રકુમારે કેશવ બદ્ધકનો ઉપનય જીવ સાથે સરખાવી બતાવ્યો.

કુમારનો ઉપદેશ સાંભળી એ રૂપવતીઓના રૂપમદનો નીશા ઓસરી ગયો. વૈરાગ્યના રંગને ધારણ કરનારી એ રમણીઓ વિચારવા લાગી. “અહો ! કુમારની વાણી સત્ય છે. અમારા સરખી સ્ત્રીઓના અંગની શું લાલિત્ય છે ? જેવું અમારું અંગ હાડ માંસ અને રૂધિરથી વ્યાપ્ત છે તેવું પુરૂષનું પણ ! છતાંય આર્યપુત્ર સ્ત્રીઓના જ અંગની નિંદા કેમ કરે છે ?”

પોતાની સ્ત્રીઓને ગહન વિચારમાં પડેલી જાણી કુમાર બોલ્યો. “પુરૂષો જેમ સ્ત્રીઓના અંગોપાંગને જોઈ મોહ પામી જાય છે તેવી રીતે સ્ત્રીઓ પણ પુરૂષોના મનોહર અવયવો જોઈ આસક્ત થાય છે. છતાં એમાંય રતુધર્મ, દુઃખે કરી ગર્ભધારણ, દુઃખે કરી પ્રસૂતિ, અને કામની અતિ આસક્તિથી સ્ત્રીઓ અધિક નિંદાને પાત્ર છે. મોહ-ધેલો જીવ શરીરરૂપી ઘરમાં અસદ્ એવા વિષયસુખને જોઈ રાગે છે. કે કેશવ જેમ પોતાના ઘરમાં અસદ્ એવા

રત્નો જોઈ રાગ્યો હતો, બાંધવોએ સમજાવવા છતાં કેશવ સમજ્યો નહિ તેમ બાંધવ સમાન સાધર્મિકની શિખામણ છતાં જીવ સમજતો નથી. કેશવે બધું ઘર ખોદી નાખ્યું તેમ જીવ વિષયરૂપી સુખને માટે મર્યાદારૂપી મકાન ખોદી નાખે તે કેશવની માફક બેઆખર થઈ લોકો વડે નિંદાય છે. ને કપિલાની માફક કર્મપરિણતિથી જીવની કાંઈ ઓછી હીલના થતી નથી.

વિષયના પાપથી જીવ અનેક દુઃખોનો ભોક્તા થાય છે, એવાં નિર્વિવેકી જનોનાં ચારિત્ર જોઈ કેના ચિત્તને વૈરાગ્ય થતો નથી ?” પૃથ્વીચંદ્રકુમારની વાણી સાંભળી સંસારની અસારતા ચિતવતી સંવેગના રંગે રંગાયેલી એ લલનાઓ ખોલી. “હે સ્વામી ! તમે કહ્યું તે બધું સત્ય છે. સંસાર બધો એવોજ છે. સંસારનાં વિષયજન્ય સુખોમાં આ લાલચુ જીવ પોતાને ભૂલી ગયો છે પણ હવે એનો ત્યાગ શી રીતે કરવો ?”

તમે સદ્ગુરૂને આરાધી ધર્મસેવન કરો. ગુરૂ પણ એવાજ હોય કે જે કંચન કામિનીના ત્યાગી હોય, મોક્ષના ઉદ્યમી હોય.” કુમારે કહ્યું.

“હે પ્રભો ! અમને સદ્બોધ આપી વૈરાગ્ય પમાડનારા તમેજ અમારા ગુરૂ છો અમે તમારી શૃદ્ધિથી શબ્દથી કૃતાર્થ થઈ હવે અમારી ભોગ તૃષ્ણા આપના ઉપદેશથી નાશ પામી છે. તો અમને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય તેમ કરો. હે આર્યપુત્ર ! તમારે પણ અગ્નિથી પ્રદીપ્ત એવા મકાનની જેમ આ સંસારમાં રહેવું ચોચ નથી. અથવા તો તમને અમે વિશેષ શું કહીએ ? તમે તો તત્વના જાણકાર છો.” સ્ત્રીઓનાં એ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળી હર્ષિત થયેલો કુમાર બોલ્યો.

“તમે અત્યારે વિવેકરૂપ પર્વત ઉપર આરૂઢ થયેલી હોવાથી હવે તમારે ધર્મ પ્રાપ્તિ હર્લ્લ નથી. જે આસ્તિક-સમક્તિવંત છે તેનું મનુષ્યપણું, સારૂ કૃણ, કુટુંબ પરિ-વાર, સમૃદ્ધિ આદિ સામગ્રી સફળ થાય છે. અર્થાત્ તે. જે બધી સામગ્રીનો સંદુષ્ટિયોગ કરે છે અને મુક્તિ પણ તેને હર્લ્લ નથી. હાલમાં તો ત્યાં સુધી તમે સંતોષને ધારણ કરી નમસ્કારમંત્રનું સ્મરણ કરતી, જીવદયા પાળવામાં પ્રાંતિ-વાળી તેમજ સત્યવાણી ઉચ્ચરવા પૂર્વક ધર્મ આરાધન કરતાં છતાં ઘરમાં રહો કે બ્યાં લગી શુદ્ધહારાજનો જોગ પામી યોગ્ય ધર્મ આરાધવાનો અવસર પ્રાપ્ત ન થાય.”

પૃથ્વીચંદ્ર કુમારની વાણી એ બધી સ્ત્રીઓએ અંગી-કર કરી. યથાશક્તિ ધર્મનું આરાધન કરતી સમય નિર્ગ-મન કરવા લાગી.

૪

પૃથ્વીચંદ્ર રાજા.

વિષ્ણુબદ્ધક થકી સર્વે વૃત્તાંત જાણી રાજા પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “અરે ! મેંતો બારું હાલું કે કુમારને પરણવવાથી સ્ત્રીઓના મોહમાં લપટાઈ બદલાઈ જશે પણ સ્ત્રીઓ તો આને કાંઈ પણ વશ કરી શકી નહિ પરંતુ કુમારે સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધી વૈરાગી બનાવી દીધી. હવે શું કરવું ?

“હાં ! એક ઉપાય છે રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરે, એ રાજ્યકાર્યમાં વ્યથ થવાથી ધર્મનો ત્યાગ કરશે.” રાજાએ એ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાનો એ વિચાર પદ્દત્તવી-કુમારની માતાને કહી સંભળાવ્યો.

રાજાની વાત સાંભળી પદ્દત્તવી બોલી. “સ્વામી !

મને પણ મધ રાત્રીએ સ્વપ્ન આવ્યું કે આપે રાજપુત્રીથી કુમારને મોટા મહોત્સવ પૂર્વક રાજ્યગાદી ઉપર સ્થાપન કર્યો. ત્યારે તે દેવતાની માફક ત્યાંથી ઉડી પ્રાસાદના અન્ન ભાગ ઉપર બેઠા ત્યારે આપે પોતાના હાથે તેને ત્યાંથી પાછા સિંહાસન પર બેસાડ્યો ને હું જાગત થઈ.”

પટ્ટરાજીનાં વચન સાંભળી રાજ વિચારમાં પડ્યો. “મોટા ઉદયને સુચવનાર આ સ્વપ્ન છે તો હવે મારો વિચાર અમલમાં મુકવા દે.” એટલામાં પ્રાતઃકાલ થવાથી પિતાના ચરણમાં નમવાને કુમાર પૃથ્વીત્ર્યંદ્ર આવ્યો. પિતાએ આસન આપી તે ઉપર બેસાડ્યો. આસ્તેથી સ્વપ્નએ કુમારને સમજાવવા માંડ્યો.

“રાજકુમાર ! જેને ઘેર તારા જેવો ગુણવંત કુમાર છે એવા અમને ધન્ય છે. ઉદુમ્બરના પુષ્પની માફક ફલભલ એવા તને અમે મોટા પુણ્યથી-પ્રેમથી જોઈએ છીએ. હે પુત્ર ! તને જોઈને અમે રોજને રોજ ખુબ ખુશી થઈએ છીએ કે જેવી રીતે શરીરને જોઈ સાગર હરખાય છે.

હે નંદન ! તું અમારી એક અભિલાષા પૂર્ણ કર કે જેથી અમારા આનંદનો પાર ન રહે. કે જે અભિલાષા પૂર્ણ થવાની અમે રાહ જોઈ રહ્યા છીએ. રાજાની વાણી સાંભળી રાજકુમાર પિતાના વદન તરફ જોતો મનમાં વિચાર કરી રહ્યો હતો. “પિતાની શી અભિલાષા હશે, શું રાજમુગુટની ?”

કુમારને વિચારવંત જાણી રાજાએ આગળ ચલાવ્યું. “કુમાર ! જે શ્વેત છત્ર, ચામર આદિ સમૃદ્ધિથી વિભૂષિત ગજરાજ ઉપર આરૂઢ થયેો છો તો સકલ સેનાથી પરવરેલો, તરૂણીવર્ધની સાથે રાજમાર્ગે વિહાર કરેલો બ્યારે હું તને જોઈશ ત્યારે મારા આત્માને હું ધન્ય

માનીશ-મારું જીવન સફળ થયું માનીશ. તો આ રાજ્યનો સ્વીકાર કરી અમને સુખી કર.” રાજાની સ્નેહયુક્ત વાણી સાંભળી કુમાર વિચારમાં પડ્યો. “આ તો દીક્ષામાં મોટી કાંસ ઉભી થઈ.”

“અરે! વિષય વિકાર રહિત એવા વૈરાગ્યવંતને રાજ્યપ્રાપ્તિ એ અસંભવિત-વિરુદ્ધ વાત છે. કેમકે દક્ષિણ દિશા તરફ ગમન કરનાર શું હિમવંતગિરિ પહોંચી શકે છે? તો આવા વિષમ સંયોગમાં મારે શું કરવું?”

ઘણા સ્નેહવાળા માતાપિતાનો એ અનુગ્રહ છે અને એ અનુગ્રહનો ઉપાય પણ ખુબ દુર્લભ-દુઃખે કરી કરી શકાય છે, છતાં વિચક્ષણ જનોએ માતાપિતાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરવી જોઈએ નહિ.

જે કે હું પણ માત્ર ગુરૂના આવાગમનની માર્ગપ્રતીક્ષા કરી રહ્યો છું તો તે સમય દરમિયાન પિતાનું વચન ભલે પ્રમાણ થાઓ, ગુરૂના આગમન પછી મને જેમ યોગ્ય લાગશે તેમ કરીશ.”

ખુબ ડાહપણનો વિચાર કરી કુમારે કહ્યું. “પિતાજી! આપની આજ્ઞાનો હું સ્વીકાર કરું છું. પણ મારા જેવા કાયર પુરૂષો રાજ્યભાર ઉપાડવા સમર્થ થતા નથી. છતાં આપનો આદેશ મારે પ્રમાણ છે.”

કુમારની વાણી સાંભળી. “શું વિનયવાન છે. તારા જેવા પુત્રોથી રાજાઓના યશ ઉન્નવલ છે.” એમ બોલતા રાજાએ કુમારના મસ્તક ઉપર પોતાનો હાથ મુકી સત્કાર કરી તેની પ્રશંસા કરી.

તે પછી સારા મુદ્દતે રાજાએ પૃથ્વીચંદ્ર કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. તે નિમિત્તે રાજાએ મોટા મહોત્સવ આયોજ્યો. આખા નગરમાં આનંદ આનંદ પ્રવર્તી રહ્યો.

સિંહાસનારૂઢ નવા રાજને મંત્રી, સામંત આદિ મોટા મોટા રાજપુરુષો ભેટણુ ધરી નમ્યા, નવા રાજ પૃથ્વીચંદ્રને જોઈ એમના માતા પિતા પણ અતિ હર્ષવંત થયા.

પિતાની આજ્ઞાથી ઈચ્છા નહિ છતાં રાજ્યારૂઢ થયેલા રાજ પૃથ્વીચંદ્ર રાજ્યલક્ષ્મીમાં અનાસક્ત પણે રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા. નવા રાજએ પોતાના રાજ્યમાં હિંસાનાં સાધન બંધ કરાવી અમારી પ્રવર્ત્તાવી. મોટા કર માફ કર્યા. કેદીઓને કારાવાસમાંથી મુક્ત કરી સર્વત્ર રાજ્યમાં શાંતિ પ્રસરાવી. રાજની માફક રાજ્યની પ્રજા પણ વિકથા-કુથલી છોડી નીરંતર ધર્મકથા કરવા લાગી. જૈનશાસનની શોભા વૃદ્ધિ પામે તેવાં અનેક કાર્યો થયાં. પ્રજાએ પણ રાજના માર્ગને અનુસરી ‘યથા રાજ તથા પ્રજા’એ જગતની કહેવત સાચી પાડી. એવી રીતે ધર્મમય રાજ્યને કરનારા પૃથ્વીચંદ્ર નરપતિ એકદા રાજ્યસિંહાસન ઉપર બેઠા હતા, ત્યારે દ્વારપાલે આવી નમસ્કાર પૂર્વક વિનંતિ કરી. “દેવ ! આપના દર્શનનો અભિલાષી સુધનનામે શ્રેષ્ઠી-સાર્થવાહ હાથમાં ઉપહાર લઈ દ્વાર આગળ ઉભો ઉભો સભામાં પ્રવેશ કરવાની રજા માગે છે.”

પ્રતિહારીની વાણી સાંભળી રાજએ તેને પ્રવેશ કરવા માટે આજ્ઞા ફરમાવી. રાજની આજ્ઞા પામી દ્વારપાળ ચાલ્યો ગયો.

પ્રકુક્ષિત વદનવાળો સુધન શ્રેષ્ઠી હાથમાં ભેટણા સાથે રાજસભામાં પ્રવેશકરી, રાજ આગળ ભેટણુ મૂકી, પ્રણામ કરી બે હાથ જોડી આગળ ઉભો રહ્યો.

રાજએ એનું સન્માન કરી પૂછ્યું. “ક્યાંથી આવો છો ? રાજસભામાં કેમ આવ્યા છો ? શું કાંઈ નવીન સમાચાર લાવ્યા છો ?”

રાજનાં વચન સાંભળી શ્રેષ્ઠી બોલ્યો. “દેવ ! મારા નગરમાં આશ્ચર્યને કરનાર એક ઉત્તમ ચરિત્ર બેઠું વિરમ્યથી મારું હૃદય ફાટી જતું હોય તેવી રીતે હું તેને કહેવા પણ સમર્થ નથી. તો પણ આપના દર્શનનો અભિલાષી ને એ ઉત્તમ ચરિત્રનો વિચાર કરતો હું અહીંયાં આવ્યો છું મહારાજ ! જો કે એ સર્વેને કહેવા તો અસમર્થ છું છતાં હું એમાંથી સારભૂત કંઈક તત્વને કહીશ.”

સુધન સાર્થવાહની વાણી સાંભળી રાજ સહિત બધી સભાને કંઈક નવાઈ લાગી. “અરે ! કેવું હશે એવું એ ઉત્તમ ચરિત્ર ?”

રાજાએ ધિરજથી કહ્યું. “તમે જે ચરિત્ર જોશું તે અહીંયાં આ રાજસભા આગળ કહો.”

“એ ચરિત્ર અવશ્ય આપની આગળ કહીશ, દેવ ! જેવું એ અદ્ભૂત અમારા નગરમાં બન્યું છે, તેવુંજ બીજા અદ્ભૂત આશ્ચર્ય અહીંયાં બનવાનું છે સ્વામી !”

સુધનની વાત સાંભળી બધા નવાઈ પામ્યા. ને રાજાએ પૂછ્યું “હિ શ્રેષ્ઠી ! એ કેવુંક અદ્ભૂત છે તે કહો !”

રાજાની આજ્ઞાથી સુધન શ્રેષ્ઠીએ તે અદ્ભૂત ચરિત્ર શરૂ કર્યું.

૫

ગુણસાગર

“આ ભરતાર્ધમાં કુરૂદેશને વિષે ધનધાન્યથી ભરપુર, સુખી અને સમૃદ્ધ એવું હસ્તિનાપુર-ગજપુર નામે નગર આવેલું છે. એ નગરનો હું રહેવાસી હોવાથી અમારા નગરમાં બનેલું એ કૌતુક હવે સાંભળો, કારણ કે જે કૌતુક સાંભળવાથી ભવ્યજીવોને બોધ થાય ને વૈરાગ્ય પામે એ કૌતુક પણ મહાન અને ઉદાર સમજવું.

એ જળધુરમાં અનેક રત્નોનો સંચય કરનારો નામ પ્રમાણે ગુણવાળો રત્નસંચય નામે ઐઠી રહેતો હતો તેને સતીઓમાં શિરોમણિ અને સારા લક્ષણ વડે યુક્ત સુખ-ગલા નામે પત્ની હતી. બન્ને એક બીજાને શ્રેય હોવાથી સુખી, સંતોષી હતાં, ભાગ્યની અનુકૂળતાથી આ યુગલે પિતાનો કેટલોક કાળ સુખમાં પસાર કર્યો. ત્યારે તેમને ત્યાં હકમીને શ્રેય એવા એક ભાગ્યવંત પુત્રનો જન્મ થયો. એ નશીબવાળા સ્વરૂપવાન પુત્રના અદ્ભૂત ભાગ્યને જોઈ પ્રસન્ન થયેલા ઐઠીએ નગરમાં આશ્ચર્યકારી જન્મ મહોત્સવ કર્યો. ગર્ભ ધારણ સમયે માતાએ સ્વપ્નામાં ઐઠ એવા સાગરનું પાન કરેલું હોવાથી એ સ્વપ્નથી સૂચિત માતાપિતાએ પુત્રનું નામ રાખ્યું ગુણસાગર.

પ્રાંચ ધાત્રીઓથી લાલન પાલન કરાતો ગુણસાગર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. માતાપિતાને પોતાની કાલી ભાષામાં આનંદ પમાડતો તેમજ નગરની નારીઓથી રમાડાતો ગુણસાગર કલા અભ્યાસને કરતો સ્ત્રીજનને પ્રિય એવા યૌવનમાં આવ્યો. સ્વરૂપે સુંદર ગુણસાગર નવીન યૌવન વયમાં તે અધિક સ્વરૂપવાન-તેજસ્વી થયો. નગરની બાળા શું કે તરૂણી શું, દરેક યુવતીઓ ગુણસાગરને સ્નેહની નજરે જોવા લાગી. તો યશ જળથી કમલ જેમ અલિપ્ત રહે તેમ ગુણસાગર સ્ત્રીઓની દષ્ટિથી બાણથી યુવાનીમાં યશ વીંધાયો નહિ.

એક દિવસે એ ગુણસાગરને તે નગરના રહેવાસી કેઈ ઐઠીઓની ગુણસુંદરી આદિ આઠ કન્યાઓએ ધાર્મિક જતાં જોયો, પોતાના મિત્રની સાથે જતા ગુણસાગરને જોઈ તેમની મનેહર શરીરકાંતિથી ખેલ પામેલી એ આઠ કન્યાઓની દષ્ટિ ત્યાંજ ગુણસાગરમાં સ્થંભી ગઈ. “જન-

તમાં સ્ત્રીઓને જે આવો પતિ ન મલે તો એમનો અવતાર એળે ગયો સમજવો આપણે પણ પરણશું તો આ નવ-જવાનને, નહીં તો અગ્નિ શરણુ, પણ અન્ય વરને વરશું નહિ.”

એ આઠે કન્યાના માતા પિતાએ કન્યાનો નિશ્ચય જાણી પ્રસન્ન થઈ પોતપોતાની પુત્રીઓનો નિશ્ચય રત્નસંચય શ્રેષ્ઠીને જણાવ્યો. એ શ્રેષ્ઠીઓની વિનંતી રત્નસંચય શેઠે સ્વીકારી લીધી ને આઠે કન્યાઓ સાથે વિવાહ નક્કી થયા.

પોતાના વિશાળ અને રમણીય મહાલયની અટારીયે ઉભો ઉભો ગુણસાગર કુમાર ત્યાર પછીના એક દિવસે નગરીનું અવલોકન કરી રહ્યો હતો. ત્યારે તપથી કૃશચેલા એક મુનિને ગાયરી અર્થે નગરમાં ભ્રમણ કરતા જોઈ ગુણસાગર કુમારની નજર તે મુનિ ઉપર પડી અને ત્યાંજ સ્થંભી ગઈ. “આ મુનિનો વેષ કેવો આનંદકારી છે. ભૂમિ તરફ દૃષ્ટિને સ્થાપન કરતા તેઓ ઇંદ્રિયોને ગોપવી મંદ ગતિએ કેવા ગમન કરી રહ્યા છે? આવું મુનિપણ મેં પણ ક્યાંક અનુભવેલું છે.” મુનિને જોઈ વિચાર કરતો ગુણસાગર ત્યાંજ એકદમ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો.

માતાપિતાદિક પરિવાર ઝટ દોડી આવી મૂર્છા વાળવાના અનેક પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. કોઈ શિતલ જલથી સિંચન કરવા લાગ્યા. કોઈ વીંઝણા વડે પવન નાખવા લાગ્યા. એવી રીતે અનેક ઉપચાર વડે જ્યારે ગુણસાગર સ્વસ્થ થયો ત્યારે દુઃખી થયેલા તેના પિતાએ પૂછ્યું. “હિ પુત્ર! અકાળે તારા શરીરને આ શું થયું? નગરમાં વિહાર કરતી કોઈ રૂપવતી લલિત લલનાને જોઈ તને મૂર્છા આવી કે શું? અથવા સામંત કન્યા કે મંત્રીની કન્યાને

જોઈ તારી આ હાલત થઈ? તારા હૃદયમાં જે થયું હોય તે કહે તો અદ્ય સમયમાં જ તે તને મેળવી આપું.”

પિતાની વાણી સાંભળી કુમાર-ગુણસાગર બોલ્યો. “પિતાજી! એવી મોહની રમતમાં મને કાંઈ મજાહ નથી આવતી. સ્ત્રીયાદિકના વિષયભોગને તો હું રોગોની માફક બાણું છું. જેથી માફ મન તેમાં રમતું નથી કારણ કે ભવાં-તરમાં દેવગતિમાં મેં દેવલોકનાં સુખ સારી પેઠે ભોગવ્યાં છતાં જીવને તૃપ્તિ થઈ નહીં. તો મનુષ્યના આ તુચ્છ ભોગોથી જીવને તૃપ્તિ શી રીતે થશે?

અત્યારે તો માફ મન દેવના ભોગોમાં પણ પ્રીતિ ધારણ કરતું નથી તો બીભત્સ એવા મનુષ્યોના ભોગોની તે વાત શી? જેને અમૃતનાં પાન કરવાની પણ ઇચ્છા થતી નથી તે શું વિષ પાન કરે કે? છતાં પણ હે પિતાજી! તમે જે મારા મનોરથ પૂર્ણ કરવાને પ્રસન્ન થયા હો તો મને શ્રમણપણું અંગીકાર કરવાની રજા આપો. કારણ કે ઝડપીમાં-ગોખમાં ઉભેલા મને મુનિદર્શનથી પૂર્વભવમાં ચારિત્ર પાળેલું યાદ આવ્યું.” સાવધ થયેલા ગુણસાગરે અતિસ્મરણ જ્ઞાનની પોતાનો પૂર્વભવ બાણી પિતાની પાસે દીક્ષા લેવાની રજા માગી.

પુત્રની વાત સાંભળી કંઈક જ્ઞાનિ પામીને શ્રેષ્ઠી બોલ્યો. “પુત્ર! આ નવીન તારૂં જીવનમાં અત્યારે તારે દીક્ષાનો સમય નથી. કારણ કે પાંડિત્યે અનુક્રમે કરી ત્રણે વર્ગ સાધવાની આજ્ઞા ફરમાવેલી છે તે પ્રમાણે પહેલી અવસ્થામાં વિદ્યાભ્યાસ કરવો ને બીજી વયમાં ધન ઉપાર્જન કરી ગૃહસ્થધર્મનું આરાધન કરવું અને ધર્મ તો ત્રીજી અવસ્થામાં સેવવો કહ્યો છે.

હે પુત્ર! તારે પણ ભુક્ત ભોગી થઈ ત્રીજી અવ-

સ્થાનાં ધર્મ સાધન કરવું શ્રેષ્ઠ છે, મારે અત્યારે તારે ધર્મસાધનનો વિચાર કરવો નહિ.

પિતાનાં વચન સાંભળી પુત્ર બોલ્યો. “પિતાશી! ધર્મચક્રી જ સુખ થાય છે. ઘણાકાલ પૂર્વે ત ભોગવેલા અર્થ અને કામથી તો ફક્ત ખાપ જ પેદા થાય છે.

હે પિતાશી! અનાદિકાળથી આજપર્યંત પણ સમસ્તિકે જે ભોજન કર્યાં તે જે એકવ કરી ઠગલો કરવામાં આવે તો પછી પણ અધિક થઇ જાય, આજ સુધીમાં જે જળનું પાન કરેલું તે એકલું કરતાં સાગરના સાગર છલકાઇ જાય, જે ફળોનો આહાર કરેલો છે તે બધાં જે એકવ કરીએ તો સમગ્ર વૃક્ષ ઉપર પણ સમાઇ શકે નહિ, આ સંસારમાં એવા કોઇ ભોગો નથી કે જે ભોગો આ જીવે અનંતીવાર ન ભોગવ્યા હોય, તો પણ એવા ભોગોથીયે રંકને સ્વપ્નામાં મળેલા સબ્બની જેમ જીવને તમિ થઇ નહિ. ભૂતકાળમાં એ બધાં ભોગવેલાં સુખો આ જીવમાં જીવને પ્રાયઃ સ્વપ્નાની માફક થઇ જાય છે. જેથી જીવની સાક્ષી તમિ પામતી નથી. મારે એવા ભોગોમાં ન લપસતાં હે પિતા! બોધ પ્રાપ્ત, મોહમાં સુંઝાઓ નહિ. એ ભોગને ભોગવવા છતાં સંતોષ થતો નથી. સુખમાં રક્ષા વિવેકીજનો ભોગને મારે કંઈ ધર્મ કરતા નથી. અને એ સુક્ષ્મની વરમાળ પણ પ્રત્યક્ષ થત વિના પ્રાપ્ત થતી નથી. તો આપ સમગ્ર અને વિવેકી થઈ મને એમાં વિશ્વ કરુણા નહિ. આ જીવસાગરમાં જામણ કરવાથી શ્રમિત થયેલો હું હવે જરૂર દીક્ષા લઇશ.

પુત્રનો દીક્ષાનો નિશ્ચય જાણી પિતા સ્તનસમય પ્રેમ મૌન થઈ ગયો. બ્યારે તેનો કંઈ પણ ઉપાય રહ્યો નહિ ત્યારે એની માતા રૂદન કરતી પુત્રની ખાસે આવી કહેવા

લાગી. “હે વત્સ! તારા જેવા વિનયવાન પુત્ર માટે અમારા કંઈ કંઈ મનોરથો હતા જે આજે પ્રતિકૂળ વાયુ વડે તું નિષ્ફળ કરીશ નહિ, તારા વગર પાકેલા ફલની માફક મારું હૃદય ફાટી જશે. તો હે કુમાર! જરાવડે જર્જરીભૂત થયેલા એવા અમારું તું પાલન કર; ને અમારા મૃત્યુ પછી તું તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરજે.”

માતાનાં વચન સાંભળી ગુણસાગર બોલ્યો, “મોહને આધિન થયેલા તમે જે વાત કરી તે ઠીક છે છતાં મૃત્યુને કાંઈ કમ નથી, ક્યારેક એ બાળકને હણી ને વૃદ્ધનું રક્ષણ કરે છે. મૃત્યુ તે કોઈનું મિત્ર થયું છે વાર! જે એમ જાણે કે મૃત્યુ એનું મિત્ર છે અથવા પોતે પોતાને અમર માનતો હોય તે જ સંયમને વિષે પ્રમાદ કરે છે, હું એવો ન હોવાથી માતા! હું તો અવશ્ય સંયમને આદરીશ. આ અસાર સંસારમાં જીવો અનંતીવાર પુત્રપણાને પામે છે. અનંતીવાર માતાપણાને કે પિતાપણે ઉન્નત થાય છે. કર્મને આધિન સ્થિતિવાળા જીવો સ્ત્રી, પુત્ર, માતા, પિતા, મિત્ર, ભગિની ભાઈ, શત્રુ, કે સ્નેહીપણે ઉન્નત થાય છે એવા સંસાર સ્વરૂપનો વિચાર કરનારી હે માતા! તું મારે માટે ખેદ શું કરવા કરે છે? જો હું જ તને ઇષ્ટ છું તો મરણથી ભય પામેલા મને દીક્ષા લેતાં તારે અટકાવવો નહિ. અંધ કુવામાંથી કે અગ્નિમાંથી, સમુદ્રમાંથી કે રોગ, શોક અથવા દારિદ્ર્યથી બહાર નિકળતા અને મુક્તિની રાજ્યલક્ષ્મીને ઉન્નત કરતા પુત્રને કયી માતા અટકાવી શકે? માટે હે માતા! લવસાગરમાંથી બહાર નિકળતા એવા મને તું રજા આપ. સંસાર તરવા માટે તું મને સહાય કરનારી થા, માતા!”

૬

શુભલગ્ન સાવધાન

ગુણસાગરનું વચન સાંભળી પુત્રને સમજાવતી માતા બોલી, “હે વત્સ! જરી તારી પોતાની તરફ તો જો! કોમળ અંગવાળો અને નવીન તારૂંચના ઉદયવાળો તું દીક્ષા ગ્રહણ કરી પ્રતોનાં કષ્ટ શી રીતે સહન કરીશ? પુત્ર! ચારિત્ર તો દોહાહુ-દુષ્કર છે ત્યારે તું અસમર્થ બાળક સુકુમાર છે માટે ગૃહસ્થ ધર્મ સુખે આરાધન કરે, તને વિશેષ શું સમજાવું?”

માતાનાં કોમળ અને લીરૂ વચન સાંભળી જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાનથી પોતાના ભવોની પરંપરા જાણનાર ગુણ-સાગર મુખ મરકાવતો બોલ્યો. “માતા! આ જીવે દુનિયામાં અનંતીવાર મહાન કષ્ટ સહન કર્યાં છે. પૂર્વે મેં નરકને વિષે વૈતરણીનાં દુઃખ ભોગવ્યાં છે. શાલ્મલી વૃક્ષનાં કરવત સમાન પત્રથી વીંધાઈ રહ્યો હતો, તપેલી વાલુકા-રેતીમાં મને પરમાધામીઓએ ચલાવ્યો હતો. કુંભી-પાકમાં અગ્નિની ભટ્ટીની જેમ વારંવાર પકાયો છું. વારંવાર નરકમાં શુલિકા પર ચઢ્યો છું. કરવતથી પરમાધામી વડે વારંવાર છેદન ભેદન કરાયો છું, ત્યાં ભાલા અને તલવારવડે છેદાઈ રહ્યો હતો, મુદ્ગરના મારથી ત્રાહિત્રાહિ પોકારી રહ્યો હતો, અસિવનમાં ભ્રમણ કરતાં શ્વાન આદિકનો શિકાર-ખોરાક થઈ રહ્યો હતો એવાં અસંખ્ય દુઃખો નરકમાં ભોગવી રહ્યો હતો અને તેય કેટલો બધો કાળ? સાગરોપમનાં સાગરોપમ સુધી એ બધાં દુઃખો મેં વારંવાર ભોગવ્યાં, માતા!

તિર્યંચ ભવમાં બળદનો અવતાર ધારણ કરી અતિ

ભાર ભરેલા ગાડામાં જોડાયો, ખેતીને માટે હળ લઈ ગળ ઉપરાંત વૈતરૂ કર્યું. ને ઉપરથી વાળુક, પરોણાના માર સહન કર્યા. ભૂખ, તરસ, તાપ, ટાઢ આદિ મેં સહન કર્યા. હાથી, ઘોડા, ગાય, લેંસાદિક દરેક લવમાં એવાં અનંતીવાર દુઃખો સહન કર્યા, માતા ! પરાધિનપણે દુઃખો સહન કર્યાનો કાંઈ પાર નથી. એવાં તે કેટલાં દુઃખો વર્ણવું, માતા !”

મનુષ્ય લવનાય દુઃખો કાંઈ ઓછાં છે ? માતા ! પ્રથમ તો ગર્ભાવસ્થાનાં દુઃખ કાંઈ જેવાં તેવાં નથી. તે પછી જન્મ, જરા, શોક, સંતાપ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ અનિષ્ટનો સંયોગ અને ઇષ્ટનો વિયોગ તેમજ શરીર સંબંધી અને મન સંબંધી દુઃખો અનેકવાર ભોગવ્યાં એ બધાં દુઃખોને સંભારતો સુખને માટે સાધુપણું અંગીકાર કરે તો એમાં ખોટુંય શું માતા ! એ બધાંય સંસાર જન્ય દુઃખો આગળ મુનિપણાનાં સ્વાધિનતાપૂર્વક ભોગવાતા કષ્ટ એ તે કાંઈ દુઃખ કહેવાય માતા !” ગુણસાગરે લવ+ દુઃખનું વર્ણન કરી પોતાની મક્કમતા બહાર કરી.

પુત્રનો નિશ્ચય જાણી એની માતા આશીયાળી થઈ ગઈ, ગદગદ કંઠવાળી થઈ પુત્રના ચરણ પકડી બેઠી. “દિકરા ! તારો નિશ્ચય અપૂર્વ છે, મારી આટઆટલી કાકલુદ્ધી છતાં તારા નિશ્ચયમાં ફરક પડતો નથી તો જેવી દેવની મરણ ! મારા જેવી સત્ય વગરની તારી માતાને તું કંઈક અવલંબન તો આપ. મારી એક વાત તું માન્ય કર, તારા વિવાહને માટે જે કન્યાઓ આવેલી છે તેમની સાથે વિવાહ કાર્ય કરી મને વહુઓનાં મુખ બતાવ. તને પરણેલો બેઈ કૃતાર્થ થયેલી હું તને અનુમતિ આપીશ.”

માતાની એ મોહ ઘેલછા જાણી પુત્ર બોલ્યો. “પરણીને હું તરતજ દીક્ષા અંગીકાર કરનાર હોવાથી

એવાં લગ્નથી લાલ શું? છતાં પણ હે માતા! તું મારે માન્ય છો જેથી તારું એ વચન હતું અંગીકાર કરું છું; કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરી તારી ઇચ્છા પૂર્ણ થયા બાદ તારે મને બીજી કોઈ કારણ બતાવી અટકાવવો નહિ. કારણકે વ્રતગ્રહણ કરવાના નિશ્ચયવાળો હતું વ્રતને તો જરૂર ગ્રહણ કરીશ અને તેથી જ કન્યાના માતાપિતાને પણ મારી દીક્ષાની વાત જણાવવી. જેથી તેમને ઠગાવાપણું રહે નહિ.” પુત્રે માતાની વિનંતિ માન્ય કરી.

રત્નસંચય શેઠે કન્યાના પિતાઓને પોતાના મકાને તેડાવી તેમને સ્પષ્ટ વાત જણાવી દીધી, “શેઠ! આપણે પ્રથમ વિવાહ સંબંધી વાતચિત થતાં જે સાદુ મેં કબુલ કર્યું છે તે વાત જો કે સત્ય છે તથાપિ એક વાત તમે સાંભળો, લગ્ન થયા પછી તરતજ મારો પુત્ર દીક્ષા ગ્રહણ કરશે માટે જો તમારી ઇચ્છા હોય તો લગ્ન કરો. યા તો વિવાહ તોડી નાખો.”

શેઠની આ વાત સાંભળી બધા વિચારમાં પડી ગયા, સૌ કોઈ પોતપોતાને ઘેર આવી પોતપોતાની કન્યાને પૂછવા લાગ્યા. તે સમયે કન્યાઓએ પોતાનો નિશ્ચય કહી સંભળાવ્યો. કન્યા એકજવાર અપાય છે, બે વાર નહિ. માટે તાકીદે વિવાહ કરી નાખો. અમે પણ એની ગૃહિણી-સ્રી શબ્દથી સફળતા માની એની સાથે સંયમ આદરશું. જો તમે કદાગ્રહ રાખી લગ્ન નહિ કરશો તો પરણ્યા વગર પણ અમે તેની પાછળ દીક્ષા ગ્રહણ કરશું. એ અમારો નિશ્ચય છે” કન્યાઓએ પણ પોતાનો નિશ્ચય સંભળાવી માતાપિતાને ચેતવી દીધા.

માતાપિતાએ રાજી થઈ રત્નસંચય શ્રેષ્ઠીને એ સમાચાર જણાવ્યા ને વિવાહની તૈયારી થઈ ગઈ, કુલાચાર

પ્રમાણે ગુણસાગર કુમાર મોટા આડંબરપૂર્વક પરણવાને આવ્યો જ્યારે કુમાર તોરણે આવી ઉભો રહ્યો ત્યારે મંગલ-મય વાદિત્ર વાગવા લાગ્યા, સૌભાગ્યવંતીઓ મંગળ ગીતગાવા લાગી. ભાટચારણો બિરદાવલી બોલવા લાગ્યા. દાન, માનવડે લોકોનો સત્કાર કરાતો હતો, કન્યા અને વરપક્ષના કુટુંબીજનો જ્યારે બાહ્ય વિવાહકાર્યના આનંદમાં મશગુલ હતા, અન્ય લોકો પણ વરઘોડાના આનંદની મોજ મેળવી રહ્યા હતા ત્યારે તોરણે પોંખવાને ઉભેલો વરરાજા ગુણસાગર જીદાજ વિચારોમાં મશગુલ હતો વિવાહની સામગ્રીને લોકો જ્યારે બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોતા હતા ત્યારે ગુણસાગર અંતર્દૃષ્ટિથી તેની તુલના કરવા લાગ્યો.

“અરે આ જન્મે બાળુના વૈવાહિક પુરૂષોના નામ સાર્થક છે. વૈકલેતાં નિશ્ચય અને વાહિકાઃ વાહનાત્ સંસાર સાગરે પાતનાત્ વાહિકાઃ એ રીતે વૈવાહિકા શબ્દ થયો. સોપારીના આરોપણ વડે તેઓ પુણ્યને વિષે પાપનું આરોપણ કરે છે. શરાવ સંપુટના ભાગવા વડે હવે તારાથી ધર્મ સાધી શકાશે નહિ એ ધર્મને તું અત્યારથી જ હવે ભાગી નાખે છે, એ સૂચવે છે. શરડીથી પોંખવા વડે હવે તારે ગૃહસ્થધર્મ ચલાવવા માટે જીવહિંસા કરવી પડશે. મુશલથી પોંખવા વડે તારે હવે આ મુશલની માફક સંસારમાં જીવોને ખાંડવા પડશે. ધોંસડ-યુગ વડે કરીને આજથી આ નારીરૂપી જેતડ તારે ગળે વળગે છે તે તારે સહન કરવું પડશે અને તકલીથી સૂચવે છે કે તારે હવે કર્મરૂપી સૂત્રને કાંતી એકઠાં કરવા પડશે.-પાપના ભારથી ભારે થવું પડશે.

માયરામાં પ્રવેશ કરતાં એમ સૂચવે છે કે આજથી

તું હવે માયારૂપી ગૃહમાં પેઠા છે. સ્ત્રી એ માયાનું મંદિર છે. ચોરીમાં બેસી જે વેદિકા પછવાડે ચારવાર ફેરા ફરવા પડે છે તે કહે કે સ્ત્રીરૂપી માયાગૃહમાં પ્રવેશ કરવાથી તારે ચારે ગતિમાં ભ્રમણ કરવું પડશે. રાત્રીને વિષે સર્વ સમક્ષ એક બીજા કંસાર ખવડાવે છે તે શું સુચવે છે. નારીના સમાગમમાં આવી હે જીવ ! તું આજથી લાજ અને કુલાચાર બધું ગુમાવી બેઠા.

બ્રાહ્મણ કહે છે કે પુણ્યાહ, પુણ્યાહ, સાવધાન, સાવધાન, એ શું કહે છે ? એ કહે છે કે આજ સુધી તારો પુણ્યનો દિવસ હતો. હવેથી તારે પાપહિન આવવાનો છે માટે સાવધાન-હજી પણ સમય છે માટે લાગીજા, નારી-જીટ.' આ બધું સમજાવવા છતાં મૂર્ખ જીવ સમજતો નથી ત્યારે વરમાળા વરના ગળામાં નાખી તેને સંસારને વિષે પાડવામાં આવે છે. એવી એ વિવાહ વિધિ સાક્ષાત્ વિડંબનારૂપ હોવા છતાં ભારે કર્મજીવ તેનો કાંઈ પણ પરમાર્થ સમજી શકતો નથી. પણ રાજી થાય છે. કર્મથી લેપાય છે.

અંતર્દષ્ટિથી વિચાર કરતા ગુણસાગરનો વિવાહ વિધિ એ રીતે સમાપ્ત થઈ ગયો. વિવાહ કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ હજાર પુરૂષો વહન કરે તેવી શિબિકામાં આઠે કન્યાઓ સાથે આરૂઢ થયો. સ્વજન પરિવારની સાથે મંગળમય વાદિત્રોથી સત્કાર કરાતો તેમજ સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓથી સ્તુતિ કરાતો ગુણસાગર પોતાના મકાન તરફ ચાલ્યો. પુત્રના લગ્નથી માતા પિતાના હર્ષનો તે કાંઈ પાર નહોતો.

૭

ગુણસાગરને કેવલજ્ઞાન થાય છે.

આઠ કન્યાથી શોભતા વરરાજના ભાગ્યની પ્રશંસા

કરતા કેટલાક ગુણસાગરને વખાણતા હતા. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે રતિના રૂપને જીતનારી આઠે કન્યાઓનો ત્યાગ કરી ગુણસાગર દીક્ષા ગ્રહણ કરશે. એવા એના આત્માને ધન્ય છે. ત્યારે કેટલાક કહેતા કે દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયેલા ગુણસાગરને માતા પિતાએ કન્યારૂપી બેડીઓ પહેરાવી દીધી કે જેથી વ્રત લેવા તે હવે તૈયાર થશે જ નહિ. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે આ મૂઠ સ્ત્રીઓ-કન્યાઓ શું બાણીને આ વૈરાગ્યવાન સાથે પરણી હશે. સુવર્ણની છુરી શું કાંઈ પેટ ઉપર મરાય છે? એવી રીતે ભિન્નભિન્ન નારીઓનાં વચનને સાંભળતો ગુણસાગર પ્રિયાઓ સાથે પોતાના મકાને આવ્યો.

પોતાના વિશાળ મકાનમાં ભદ્રાસન ઉપર ગુણસાગરને બેસાડી આજી બાજી તેની માતા તથા પિતાદિક પરિવાર બેઠો કુમારની પાસે એની સ્ત્રીઓ-નવીન પત્નીઓ બેડી. તે પછી એ વરરાજા આગળ વીણાના તાર સાથે પોતાના કંઠને ઁળવતી તેમજ ચરણના ડપકા વડે મનને રંજન કરતી પણ્યાંગનાઓ અદ્ભૂત નૃત્ય કરવા લાગી.

બધો પરિવાર જ્યારે એ અદ્ભૂત નાટક જોવામાં સાવધાન હતો ત્યારે તરતનો પરણેલો ગુણસાગર શું વિચાર કરતો હતો? બાહ્યથી સંસારના બંધનમાં બંધાયેલો ગુણસાગર તો સમતારસમાં લીન થયો છતો સંસારની અસારતા ચિંતવતો હતો. “અરે! લવરૂપી વૃક્ષનું મૂળ આ સ્ત્રીઓ જ છે, એનો સમાગમ કરવાથી પુત્રાદિક સંતતિ ઉત્પન્ન થાય છે. એ કુટુંબના પરિવાર માટે જીવને પાપ રૂપી આજીવિકા કરવી પડે છે. એવી સ્વાર્થ પુરતો જ સ્નેહ દર્શાવનારી વિરક્ત સ્ત્રીઓની કોણ ડાહ્યો માણસ ધમ્મ કરે? રાગી ઉપર પણ વૈરાગી થતાં આ સ્ત્રીઓને

વાર લાગતી નથી તો હું તો વૈરાગી ઉપર નિરંતર રાગ-વાદી એવી મુક્તિ રૂપી કન્યાની જ હવે પ્રાર્થના કરીશ.

“માતાની અભિલાષા પૂર્ણ થવાથી હવે પ્રાતઃકાલે હું ગુરૂની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરીશ. ગુરૂનો વિનય-વૈયાવચ્ચ કરીશ. જ્ઞાન, ધ્યાનમાં સાવધાન રહી ભવસાગર તરી પાર ઉતરીશ.” એ પ્રમાણે આત્મચિંતવન કરતો ગુણ-સાગર જાતિસ્મરણજ્ઞાન વડે પૂર્વના ભવોને સંભારતો ને ચારિત્રની આરાધનાનું સ્મરણ કરતો ધર્મધ્યાનમાંથી શુક્લ ધ્યાને ચડ્યો. એ શુક્લધ્યાન આરૂઢ થયેલા ગુણસાગર ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢી અનુક્રમે ત્યાંજ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. મોહના મંદિરમાંજ તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું.

દાંત અને શાંતરસમાં નિમગ્ન ગુણસાગરને-પોતાના સ્વામિને નિશ્ચલ-સ્થિર દષ્ટિવાળા જોઇ લજ્જાથી અવનત મસ્તકવાળી એ સર્વે નવોઢા વિચારમાં પડી. “શુદ્ધસ્થ અને મોહના મંદિરમાં રહેવા છતાં આ અમારા સ્વામીને ધન્ય છે કે જેઓ શાંતરસમાંજ માત્ર લીન છે, પાપકર્મના નિધાન સમાન અમારે વિષે એમને જરા પણ રાગ નથી. આવા મુક્તિવધુની વરમાલ ગ્રહણ કરનારા અમારા સ્વામીને ધન્ય છે ને આવા સ્વામીની વધુ કહેવડાવવા માટે અમનેય ધન્ય છે કે જેથી અમે પણ તેમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી પરમપદને પામશું.”

ધર્મધ્યાનમાં શુભ ભાવનારૂઢ થયેલી આઠે કન્યાઓ પણ ધર્મધ્યાનમાંથી શુક્લધ્યાને આરૂઢ થઇ ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢી ચાર ઘનઘાતી કર્મને નાશ કરી કેવલજ્ઞાનને પામી. કારણ કે સાચી સ્ત્રીઓ તો એજ કે જે પતિના માર્ગને અનુસરે.

તે સમયે આકાશમંડળમાં નૃત્ય કરતા દેવતાઓ દેવ-

હુંદુલિ વગાડવા લાગ્યા. મુગંધિત જલની એના મકાન આગળ વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. પંચવર્ણ યુક્ત પુષ્પના ઢગ આંગણમાં પડવા લાગ્યા. દેદીપ્યમાન કુંડલોવાળા દેવોથી ગુણસાગરનું ભવન આન્ધ્રાદિત જોઈ નગરીના લોકો આશ્ચર્ય પામતા છતાં બોલવા લાગ્યા. “અહો ! અહો ! ગુણસાગરના વિવાહમાં તો એના પુણ્યથી આકર્ષાયેલા દેવતાઓ પણ વર્ધાપન મહોત્સવમાં ભાગ લેવા આવ્યા ને શું ?

બ્યારે દેવતાઓ એના ભવન ઉપર આકાશમંડળમાં રહીને નૃત્ય કરતા ને દેવદુંદુલિ વગાડતા શું ચિંતવતા હતા ? બોલતા હતા કે “અહો ! આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્ય ! મોહના રાજ્યમાં રહેલા આ આત્માઓએ મોહરૂપી મહા-મદ્દનો નાશ કરી કેવલજ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મી પ્રગટ કરી.” તે પછી દેવતાઓએ તેમની સમક્ષ પ્રગટ થઈ-હાજર થઈ સાધુનો વેષ આપ્યો. સાધુ વેષધારી તેમને નમસ્કાર કરી દેવતાઓએ કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો.

આ વૃત્તાંત જોઈ-જાણી ગુણસાગરનાં માતાપિતાને પણ ધર્મધ્યાનની ભાવના આવતાં ધર્મધ્યાનથી વધતાં વધતાં શુકલધ્યાન પ્રગટ થયું ને કર્મનો નાશ થતાં તેમને પણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

આ બધા વૃત્તાંતની રાજને ખબર પડતાં શ્રીશેખર રાજ આશ્ચર્ય પામતો ત્યાં આવી ત્રણ પ્રદક્ષિણા પૂર્વક કેવલજ્ઞાનીને નમસ્કાર કરી તેમની આગળ હાથ જોડી બેઠો.

તે સમયે હે દેવ ! હે પૃથ્વીચંદ્ર નરેશ ! હું તમારા નગર તરફ આવવાની તૈયારી કરી રહેલો વાહન, નૃત્ય વગેરે રવાને કરી નિકળવાની તૈયારીમાં હોતો તે દરમિયાન આ વૃત્તાંત જાણવાથી આશ્ચર્ય પામેલો હું ત્યાં ગયો.

તેમને વાંદીને તર્ક વિતર્ક કરતો હું તેમની આગળ બેઠો. “શુ” આમને કેવલજ્ઞાન થયું હશે ? જ્ઞાની જાણે, સત્ય શુ હશે.”

મારા મનના વિતર્કનો જવાબ આપતા હોય તેમ તુરંત જ ગુણસાગર કેવલી બોલ્યા. “હે સૌમ્ય ! હે સુધન ! તું સ્વયં અયોધ્યા તરફ જવાની તૈયારીમાં હતો પણ કૌતુક જોવા માટે અહીં આવ્યો છે. સાર્થ દૂર જવાથી હવે તું અહીં આવ્યા પછી બેસવા કે જવાને શક્તિવાન નથી. પણ હે સુધન ! આમાં શુ આશ્ચર્ય છે ! આ થકી વધારે આશ્ચર્ય તો તું અયોધ્યામાં-રાજસભામાં જોઈશ.”

કેવલજ્ઞાનીનાં એ વચન શ્રવણ કરી હર્ષ પામેલો હું ત્યાંથી શીઘ્રગતિએ અહીંયાં આવી હે દેવ ! આપની સમક્ષ હાજર થયો છું. “સુધનશ્રેષ્ઠિએ એ રીતે પોતાની આશ્ચર્ય વાર્તા-ગુણસાગરની કથા પૂર્ણ કરી.

૮

પૃથ્વીચંદ્ર રાજાને કેવલજ્ઞાન થાય છે

એકવીશ લવના સાથી ગુણસાગરનું વૃત્તાંત સાંભળી રાજસભામાં સિંહાસનારૂઠ રાજા પૃથ્વીચંદ્ર અજબ વિચારમાં પડી ગયા. એમની વિચાર શ્રેણિ પલટાઈ ગઈ. નિસ્તબ્ધ થઈ શુભ ભાવનારૂઠ થઈ ગયા, એજ ખરા મહા મુનિ એજ સત્ય મહાત્મા ગુણસાગર છે કે જેમણે મોહને છૂટી પોતાનું કાર્ય સાધી લીધું છે. નિરીહ એવા મહાત્મા પુરોષને ગમે તેવી મહાન ભોગ સામગ્રી પણ ધર્મમાં અંતરાય કરી શકતી નથી. જેથી તેઓ લવસાગર પાર તરી ગયા અને હું ?

હું તો જાણતાં છતાં પણ માતા પિતાની દાક્ષિણ્ય-

તાથી વિકટ એવા રાજ્યરૂપ યંત્રના ચક્રમાં પડી ગયો. હા! તે દિવસ ક્યારે આવશે. કે ગુણોએ ગરિષ્ઠ એવા મુનિજનોનાં દર્શન કરી તેમના ચરણે નમીશ. ગુરૂની ભક્તિ કરતાં રતનત્રયીને ધારણ કરનારો હું ક્યારે થઈશ? મારા શરીરરૂપી મકાનમાં ક્ષમારૂપ લક્ષ્મી ક્યારે કીડા કરશે? શૂન્ય ગૃહમાં કે ખંડેરમાં, સ્મશાનમાં કે પર્વતના અગ્ર ભાગ ઉપર, વનમાં કે સરિતાના તટ ઉપર સમતા રસને ઝીલતો ને ધ્યાનમાં એકાગ્ર એવા કાઉસગ્ગ ધ્યાને સ્થિર ઉભો હોઉં એવો દિવસ મારો ક્યારે આવશે?"

શુભ ભાવના ભાવતા પૃથ્વીચંદ્ર રાજ સંવેગના રંગથી શોભતા અપૂર્વ કરુણથી ક્ષપક શ્રેણિએ આરૂઢ થયા. શિવ મંદિરમાં પહોંચવા માટે ત્યાંથી અનુક્રમે પગથીયાં ચઢવા લાગ્યા. અનુક્રમે તે ક્ષીણ મોહનામા બારમા ગુણસ્થાનકે પહોંચી ગયા. ત્યાં અંત સમયે શુકલધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે ઘનઘાતિ કર્મનો નાશ કરી નાખ્યો.

જ્ઞાનાવરણીય પાંચ, દર્શનાવરણ ચતુષ્ક, અંતરાય પાંચ એરૂપ ચૌદ પ્રકૃતિ ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેરમે ગુણ સ્થાનકે આવ્યા. રાજપૃથ્વીચંદ્ર કેવલજ્ઞાની પૃથ્વીચંદ્ર થયા.

તે સમયે સૌધર્મ ઇંદ્રે દેવતાઓ સાથે ત્યાં આવી મુનિવેષ અર્પણ કરી કેવલજ્ઞાનનો મોટો મહોત્સવ કર્યો.

સુવર્ણ કમલ ઉપર બીરાજમાન પૃથ્વીચંદ્ર કેવલ જ્ઞાનીને મસ્તક નમાવી નમસ્કાર કરતા ઇંદ્ર તેમના ચરણને સ્પર્શ કરતા ભક્તિ વડે તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. "હે નિર્દોહી! હે મોહને જીતનારા! તમે જય પામો! હે રાજ્ય રૂદ્ધિમાં નિસ્પૃહ વૃત્તિવાળા! હે રોષનો ત્યાગ કરનારા! હે દોષ રહિત એવા તમે જયવંતા રહો! સંસાર

સાગરમાં રહ્યા છતાં પાપરૂપી પંકથી અલિપ્ત એવા આપ જયવંતા વત્તો કે જેમનું ચારિત્ર ભુવનને વિષે આશ્ચર્ય કરનાર છે.”

ધંદ્ર એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી બે હાથ વડે કરસંપુટ કરી ભગવાન આગળ બેઠા તે સમયે હરિસિંહ રાજપણ પદ્માવતી દેવી સાથે ત્યાં આવ્યો ત્યારે મુનિના વેષમાં, તેમજ કેવલજ્ઞાની એવા વિશ્વને આનંદકારી પોતાના નંદનને જોઈ ખુબ હર્ષથી નમસ્કાર કરી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. “કુલકંઠે કરી તમને રાજ્ય સ્થાપન કરી ધર્મને યોગ્ય એવા અમો દીક્ષા લેવાને યોગ્ય હતા. તે દીક્ષા તમે શી રીતે પામી ગયા? અરે! સંસારમાંથી નિકળવાને આતુર થયેલા તમને મોહથી મૂઠ થયેલા અમે જર્જરી ભૂત થયેલા રાજ્યપિંજરમાં નાખ્યા એ મિથ્યા દુષ્કૃત હો.” રાજ કેવલીની સ્તુતિ કરતા ને પોતાની નિંદા કરતા હતા. તે દરમિયાન સ્વામીનું અદ્ભુત ચરિત્ર જાણી પેલી સોળે નવોઢાઓ ત્યાં આવી પહોંચી. પતિના ચરિત્રથી વિસ્મય પામેલી તે કેવલીને નમસ્કાર કરી પદ્માવતી દેવીની પાછળ બેઠી. કેવલી ભગવાનની પ્રશાંત મુદ્રાને વિલોકતી એ સ્ત્રીઓની વિચાર શ્રેણિ ભાવીને યોગે પલ-ટાઈ ગઈ. ભવ ઉપર ઉદાસ થઈ ગયેલી તે બાળાઓ સંસારની અનિત્યતાનું સ્મરણ કરતી શુભ ભાવનામાં આરૂઢ થઈને તરતજ કેવલજ્ઞાન પામી.

ધંદ્રે તેમને સાધ્વીના વેષ આપી નમસ્કાર કર્યો. તેમની સ્તુતિ કરી. ધંદ્રની પાછલ સકલ પરિવારે પણ નમસ્કાર કરી તેમની સ્તુતિ કરી.

આ બધું જોઈ મુદન શ્રેષ્ઠી વિચાર કરવા લાગ્યો. “આ આશ્ચર્ય પણ કાંઈ જેવું તેવું નથી, ગુણસાગર

કેવલીએ કહ્યું હતું તેમજ થાય છે. આહા ! કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે જનારા લવ્ય આત્માનો પરિવાર પણ કેવો હોય છે. પતિની પછવાડે પત્નીઓ પણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી એમના માર્ગને અવરોધન કરી હોય છે.” સુધન સાર્થવાહ પોતે મનમાંજ કેવલીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. પોતાના નગર કરતાં પણ અધિક આશ્ચર્ય જોઈ તાબુબંધ થઈ ગયો.

એકવીસ લવના સંબંધવાળા પૃથ્વીચંદ્ર રાજા અને ગુણસાગર કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી કૃતકૃત્ય થઈ ગયા. કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા તેજ લવમાં શેષ આયુ પૂર્ણ કરી શિવમંદિરમાં ચાલ્યો જાય છે.

૯

પૃથ્વીચંદ્ર કેવલીની દેશના

રાજા હરિસિંહના કથન બાદ પર્ષદાની આગળ પૃથ્વીચંદ્ર કેવલી ધર્મોપદેશ આપવા લાગ્યા. “હે લવ્ય જનો ! સંસારની મોહમાયામાં મુગ્ધાઈ તમે પ્રમાદી થાઓ નહિ. જો તમારે લવસાગર તરી પાર થવું હોય તો સંયમરૂપી રથમાં આરૂઢ થઈ જાઓ. કારણકે જન્મ, જરા, મૃત્યુ, રોગ, શોકાદિ નીર જેમાં ખળભળી રહ્યાં છે, કષાયરૂપી તુચ્છ ભત્તરો જ્યાં કુંદકુંદા કરી રહ્યા છે. રાગ અને દ્વેષ રૂપી ઉદ્વેગો જેમાં ઉછાળા મારી રહ્યા છે. એવા સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી તરી પાર જવું હોય તો સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપી નાવિકની સહાયથી ચારિત્રરૂપી વહાણમાં આરૂઢ થાઓ તો તમે પાર પામશો. અન્યથા એ સમુદ્રનો પાર પામી શકાશે નહિ.

એ ચારિત્ર મનુષ્યલવ સિવાય પ્રાપ્ત થઈ શકતું

નથી. ચોરાસી લાખ જીવાયોનિમાં ચારિત્રને અનુકૂળ સામગ્રી માત્ર મનુષ્ય ભવમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. માટે ધર્મને ચોખ્ખા સામગ્રી મનુષ્ય ભવમાં પ્રાપ્ત થવા છતાં જે પ્રમાણે બનીને હારી જશે. ધર્મ કરવાની ઉપેક્ષા કરશે-તે ધનદના પુત્રોની માફક એવી તક તમને ફરી મલવી દુર્લભ થઈ પડશે.

તામ્રલિપ્તી નામે નગરીમાં પ્રજા વત્સલ ન્યાય નીતિનો જાણુ શ્રીકીર્તિનામે રાજા હતો. તે પોતાની નગરીમાં અનેક ધનાઢ્યોને જોઈ પ્રસન્ન થતો હતો. પ્રજા પણ આવા અમીમય દષ્ટિવાળા રાજાને જોઈ રાજ થતી હતી. નગરીના ધનાઢ્ય જનો જેની પાસે કોટી દ્રવ્ય હોય તે પોતાના મકાન ઉપર દ્વજ ચડાવે એવી રાજ આજ્ઞા હોવાથી નગરમાં અનેકના મકાનો ઉપર દ્વજઓ ફરકતી હતી તેમજ કોઈ કોઈના મકાનો ઉપર એક કરતાં પણ અધિક દ્વજઓ જોવાતી હતી. એ દ્વજઓ ઉપરથી એના દ્રવ્યની સંખ્યા પણ મપાતી હતી. એવું એ શહેર સુખી અને આબાદીવાળું હતું.

એ નગરમાં ધનદ નામે મોટો શાહુકાર રહેતો હતો. ધનદ ધનવડે કુબેર ભંડારી સમાન હોવા છતાં પોતાના મકાન પર દ્વજ ધરકાવતો નહિ. જેની કીંમત થઈ શકે નહિ એવાં અનેક રત્નો એના ભંડારમાં પડેલાં હતાં. તોપણ પોતાના મકાન પર દ્વજ ફરકતી કરવાનું તેને મન થતું નહિ.

ત્યારે ધનદના પુત્રોના વિચારો જુદા હતા. પોતાના મકાન ઉપર દ્વજ ફરકતી જોવાને તે ખુબ આતુર હતા. પણ પિતાની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન તેમનાથી ન થતું હોવાથી પોતાની ઈચ્છા તેઓ પાર પાડી શકતા નહિ.

બીજા કોટી દ્વજોની ફરકતી દ્વજઓથી રાજ તેમનું માન સન્માન સારી રીતે કરતો હતો. ભાટ-ચારણો એમની ખિરદાવણી બોલી લોકમાં તેમનો ઉજ્જવલ યશ ફેલાવતા હતા. નગરીના લોકો પણ એમનું બહુમાન સાચવતા હતા. કોટિ દ્વજોનો એ પ્રમાણે સત્કાર થતો જોઇ માન ભૂખ્યા ધનદના પુત્રોના મનમાં કંઈ કંઈ વિચારો થઇ આવતા હતા. પોતાના પિતાની મૂર્ખતા ઉપર તેઓ ખૂબ ઉંચા નીચા થતા હતા. પણ પિતા આગળ કંઈ ચાલતું ન હોવાથી એક દિવસે તેમણે પૂછ્યું, “ પિતાજી ! આપણી પાસે વિપુલ ધન સામગ્રી હોવા છતાં શા માટે દ્વજ ફરકાવવા દેતા નથી ? ”

પુત્રોની વાણી સાંભળી પિતા બોલ્યો “હું પુત્રો ! આપણા ધનની સંખ્યા થઇ શકે તેમ નથી, કે એ કરોડોની સંખ્યામાં છે કે અબજોની !

ને ગણતરી કર્યા વગર મૃષા બોલવું એ સજ્જન પુરષોને થાય નથી. વળી ધર્મકાર્ય વગર બાહ્ય આડંબર કરવો એય સારું નથી લોકમાં કહેવત છે કે પોતાનો ગાળ પોતેજ કુલડીમાં ચોરી ખાવો.

એ પ્રમાણે પુત્રોને સમજાવવા છતાં પણ તેઓ કદાચ અહથી વિરમ્યા નહિ. ને અવસરની રાહ જોતા તેઓ કાલક્ષેપ કરવા લાગ્યા. એ પછી કેટલોક સમય ચાલ્યો ગયો.

એક દિવસે વિવાહ કાર્યમાં સ્વજનોના આગ્રહથી ધનદ પુત્રોને સમજાવી બહાર ગામ ગયો ત્યારે પુત્રોએ અવસર પ્રાપ્ત થવાથી પિતાનાં સંચય કરેલાં રત્નો ભંડારમાંથી કાઢી બજારમાં વેચી નાખ્યા. બહારગામના બ્યાપારીઓ ખરીદી લઇ દ્રવ્ય આપી ચાલ્યા ગયા.

એ બધું દ્રવ્ય કોટિ સંખ્યામાં થવાથી પુત્રોએ સુવ-

જુના દંડથી સુશોભિત ધ્વજ પોતાના મકાન ઉપર ઉભી કરી. તે વારે બંદીજનો એમની બિરુદાવલી બોલવા લાગ્યા. ને લોકોવડે સત્કાર કરતાં તે પુત્રો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. “ઓ! આપણા પિતાની બુદ્ધિ વૃદ્ધાવસ્થામાં બહેર મારી ગઈ છે. આટલા સમય સુધી તેણે નાહક આપણને ક્યા છે.”

ધનદ પણ પોતાનું કામ આટોપી પોતાના નગરમાં આવી પહોંચ્યો. પોતાને ઘર આવ્યો ત્યારે પોતાના મકાન પર ધ્વજ જોઈ એ સંબંધી વૃત્તાંત પુત્રોને પૂછવાથી પુત્રોએ સમસ્ત વાત કહી સંભળાવી.

પુત્રોની વાત સાંભળી ક્રોધથી ધમધમતો ધનદ પુત્રોને આક્રોશતો બોલ્યો. અરે કુલાંગારો! કુપુત્રો! કુબુદ્ધિવાળાઓ! કુલક્ષણવેત્તાઓ! કુનક્ષત્રમાં જન્મેલાઓ! તમે આ શું કર્યું? બધાં રત્નો વેચી તમે માત્ર આટલુંજ દ્રવ્ય મેળવ્યું? પણ આ કોટિ દ્રવ્ય કરતાં મારા એક રત્નની કિંમત પણ વધારે હતી. મારાં બધાં રત્નો તમે પાણીના મૂલ્યે વેચી દીધાં. જાઓ, નિકળો મારા મકાનમાંથી, એ બધાં રત્નો લઈ આવો ન મળે તો મને તમારું મુખ બતાવશો નહિ. પછી તો પિતાએ તિરસ્કાર કરી પુત્રોને ઘરમાંથી કાઢી મુક્યા.

પિતાનો તિરસ્કાર પામી ઘર બહાર નિકળેલા એ પુત્રો રત્નોના ગ્રહણ કરનારા વ્યાપારીઓને શોધવા લાગ્યા પણ તેઓ પોતપોતાના નગરે ગયેલા હોવાથી તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ ને પૃથ્વી ઉપર ભ્રમણ કરી મહાદુઃખ પામ્યા. તો હે ભવ્યો! ધર્મને આરાધવાને મનુષ્ય ભવમાં બધી સામગ્રી પ્રાપ્ત થવા છતાં ગુરૂનો જોગ પામી જો સંયમની આરાધના કરશે નહિ તો પાપકર્મથી લેપાયેલા તમે એ ગુમાવેલી તક વારંવાર પ્રાપ્ત કરી શકશો નહિ.

એ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાની ભગવાન પૃથ્વીચંદ્ર રાજર્ષિની દેશના સાંભળી પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે કોઈએ સાધુ-ધર્મ તો કોઈએ શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો, તે વારે કેવલી ભગવાનની માતા પદ્માવતી દેવી બોલ્યાં. “હું ભગવન! અહર્લિધર્મના જાણુકાર એવા અમારો તમારે વિષે આટલો બધો સ્નેહ કેમ છે?”

તેમના પ્રશ્નના જવાબમાં કેવલી ભગવાન બોલ્યા. પૂર્વ ભવને વિષે આ મારા પિતા જય નામે રાજા હતા. તમે પ્રિયમતી નામે માતા ને હું કુસુમાયુધ નામે તમારો પુત્ર હતો. ત્યાં સારી રીતે સંયમની આરાધના કરવાથી તમે વિજયનામે અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉત્તર થયાં ને હું સંયમની આરાધના કરી સર્વાર્થસિદ્ધ નામે મહા વિમાનમાં દેવ થયો.

એ વિજય વિમાનમાંથી ચઢી તમે બન્ને અહીયાં પણ પૂર્વના ક્રમ પ્રમાણે મારાં માતા પિતા થયાં. જેથી ભવાંતરનો તમારો સ્નેહ આ ભવમાં પણ વૃદ્ધિ પામતો રહ્યો છે. કેવલીનાં વચનથી એમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. એ જ્ઞાનથી એમણે પોતાના પાછલા ભવો બેચા ને વૈરાગ્યની તીવ્ર ભાવના જાગ્રત થઈ.

શુભ ભાવના જાગ્રત થતાં એ રાજરાણીને પછી તો ત્યાંજ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. ભક્તિમાન એવા સુધર્મેદ્રે એ કેવલજ્ઞાન નિમિત્તે મહોત્સવ કર્યો, ને પોતાની ભક્તિ બતાવી. આ સમયે અયોધ્યા નગરીમાં મહા આનંદ આનંદ પ્રસરી રહ્યો એટલુંજ નહિ પણ બધા વિશ્વમાં આનંદ પ્રસરી રહ્યો, કારણકે બધા વિશ્વને આશ્ચર્યમાં ઝરકાવ કરે તેવો એ પ્રસંગ હતો.

સુધન સાર્થકાહ કેવલી ભગવાનને નમી બોલ્યો,

“હે ભગવન! તમારામાં તેમજ ગુણસાગર કેવલીમાં આટલી બધી સરખામ કેમ જણાય છે?”

એ સુધનના પ્રશ્નના જવાબમાં પૃથ્વીચંદ્ર કેવલીએ પર્ષદાની આગળ શંખરાજ અને કલાવતી રાણીના ભવથી શરૂ કરી બન્નેને આ ભવમાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યાં લગીનો તમામ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એ એક-વીશે ભવનો બન્નેનો સંબંધ સાંભળી પર્ષદા તાબુબ થઈ ગઈ.

છવટે ઉપસંહાર કરતાં કેવલી બોલ્યા. “હે સુધન! અમે બન્ને દરેક ભવમાં લગભગ પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય સરખું જ મેળવતા હતા. જેથી અમે સરખી સુખ સંપત્તિ ભોગવતા હતા. હે શ્રેષ્ઠિન! આસન્ન સિદ્ધ થનારા તત્ત્વ-વેદી જીવોનાં મનવિષની માફક વિષયોમાં રમતા નથી.

પૂર્વભવની આ મારી સ્ત્રીઓ પણ સંયમની આરાધના કરી અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉન્નત થઈ ત્યાંથી આ ભવમાં પણ મારી સ્ત્રીઓ થઈ. મારી પછવાડે તે પણ કેવલજ્ઞાનને પામી. જગતમાં પ્રાયઃ કરી સરખા ગુણ-વાળા પ્રાણીઓમાં જ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. રાજહંસની સ્ત્રી મરાલી કાગની સાથે કાંઈ રમતી નથી.” એ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાનીની વાણી સાંભળી સુધન પણ પ્રતિબોધ પામ્યો હતો ધર્મ પામ્યો. બીજા પણ અનેક ભવ્યજનો ધર્મને પ્રાપ્ત કરી યથાશક્તિ ધર્મનું આરાધન કરવા લાગ્યા. એવી રીતે ભવ્યજનોને ધર્મ પમાડી પૃથ્વીચંદ્ર કેવલી પરિવાર સાથે અયોધ્યાથી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

અયોધ્યાની ખાલી પડેલી રાજ્યગાદી ઉપર સૌધર્મેન્દ્રે હરિસિંહરાજના દ્વિતીય પુત્ર હરિષેણનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. તે પછી તે પોતાના સ્થાનકે ગયા.

૧૦

ભાક્ષગમન અને છેવટ.

તેરમા ગુણસ્થાનકે રહેલ પૃથ્વીચંદ્ર રાજર્ષિ અને ગુણસાગર કેવલી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરી ભવ્યજનોને પ્રતિબોધ કરતા ભવ્યજનો પર ઉપકાર કરવા લાગ્યા. કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનથી લોકલોકના સ્વરૂપને જાણનારા એ બન્ને મહામુનિ હવે કૃતકૃત્ય થયા હતા. ને પૃથ્વીમંડલ ઉપર વિહાર કરી ભવ્યજનો પર ખુબ ઉપકાર કરતા અનેક જીવોને ભવસાગરથી કુખતા બચાવવામાં સહાયકારી થતા હતા.

ભવ્ય જનો ઉપર ઉપકાર કરતા તેમનો નિર્વાણ સમય હવે નજીક આવ્યો જાણી મન, વચન અને કાયાના યોગોને શોધતા તેરમા ગુણસ્થાનકને અંતે નામકર્મની ઓગણત્રીસ ને વેદનીયની એક એમ ત્રીસ પ્રકૃતિનો ઉદયમાંથી ક્ષય કરતા ને શુક્લધ્યાનના ત્રીજા પાદનું ધ્યાન કરતા એ ચૌદમે ગુણસ્થાનકે આવ્યા. ચૌદમા ગુણસ્થાનકનો કાલ પાંચ હસ્ત સ્વરનું ઉચ્ચારણ કરતા જેટલો કાલ જાય તેટલો છે.

તેરમા ગુણસ્થાનકે મન વચન ને કાયાના યોગોનો શોધ કરી શૈલેશીકરણ-ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં પ્રવિષ્ટ થયા. એ ગુણસ્થાનકના ઉપાંત્ય સમયે સત્તામાં રહેલી બહોતેર પ્રકૃતિનો ક્ષય કરી અંત સમયે શેષ રહેલી તેર પ્રકૃતિનો ક્ષય કરી નાખી તેમજ ઉદયમાં રહેલી પ્રકૃતિઓનો પણ ક્ષય થઇ જતાં એ મહામુનિઓ શિવવધુના ભરથાર થયા. પોતપોતાનું આયુ પૂર્ણ કરી મુક્તિ પુરી ચાલ્યા ગયા.

અંતસમયે પોતાના આત્મપ્રદેશ વડે જેટલા આકાશ પ્રદેશ અવગાહ્યા હોય તેટલા આકાશપ્રદેશની સમશ્રેણીએ

અવગાહન કરતા માત્ર એકંજ સમયમાં લોકાંત પર્યંત આદ્યા ગયા.

ધર્માસ્તિકાય આદિની સહાયતાથી આત્માની ગમનાગમનાદિ ક્રિયા થઇ શકે છે. ને લોકાંત પર્યંત ધર્માસ્તિકાયાદિ હોવાથી ત્યાં જઇ અટકી જાય છે પરંતુ આગળ ધર્માસ્તિકાયાદિકનો અભાવ હોવાથી ત્યાંથી આત્મા આગળ જઇ શકતો નથી. કેમકે ચૌદ રાજલોક ધર્માસ્તિકાયાદિ ૫૩ દ્રવ્યથી ભરેલો છે, તે સિવાય અલોકમાં તો આકાશ સિવાય બીજું કોઇ દ્રવ્ય નથી. ચૌદ રાજલોકની આબુ-બાબુ અલોક અનંતો છે. એ અલોકનો પાર પામવાને તો કોઇ સમર્થ નથી. જ્ઞાની પણ જ્ઞાનથી અલોકનો અંત દેખી શકતા નથી.

સંસારમાં જન્મ મરણ કરતા આત્માને એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતાં અનેક સમય લાગે છે ત્યારે મુક્તિ જનારો આત્મા અનંત શક્તિનો ધણી હોવાથી એક સમયમાં જ લોકાંત પહોંચી જાય છે.

અનંતસુખનો ધણી-લોકતા હોવાથી સર્વથા કર્મ રહિત થતાં જીવ સ્વાભાવિકરીતે જ ઉર્ધ્વગમન કરી લોકાંતે જઇ અટકી જાય છે. કુંભારના ચાકની માફક કે હિંડોલાની માફક અથવા તો ધનુષ્યથી છુટલા બાણની માફક પૂર્વ પ્રયોગ વડે જેમ તેમની ગતિક્રિયા થાય છે તેમજ કર્મથી મુક્ત થયેલા જીવની પણ એ સિદ્ધગતિમાં ગમનરૂપ ક્રિયા થાય છે. જળમાં માટીના ભારથી દબાયેલું તુલક જેમ માટીથી મુક્ત થતાં નીચેથી ઉપર આવે છે તેમ કર્મરૂપ લેપથી રહિત થતાં જીવ પણ ઉર્ધ્વગતિ કરે છે કારણ કે જીવની સ્વાભાવિક ગતિ જ ઉર્ધ્વ રહેલી છે તેથી તેની ઉર્ધ્વગતિ થાય છે, અને લોકાંતે જઇ અટકી જાય છે.

સામાન્ય રીતે જીવનું ઉત્પત્તિસ્થાન નિગોદ છે. નિગોદમાંથી નિકળેલો જીવ સંસારમાં ચારે ગતિરૂપ લવસાગરમાં-ચૌરાસી લાખ જીવયોનિમાં ભમ્યા કરે છે. મુક્તિમાં જતો નથી ત્યાંસુધી આ સંસારમાં એને સુખ-દુઃખનો અનુભવ કરતાં ભમવાનું જ રહે છે. જ્યારે એ મુક્તિમાં જાય છે ત્યારથી એના ભ્રમણનો અંત આવી જાય છે, અને સાદિ અનંત ભાંગે મુક્તિમાં એની સ્થિતિ કાયમી થઈ જાય છે.

દેહથી રહિત હોવાથી આત્માને ત્યાં કર્મજન્ય સુખ દુઃખનો અનુભવ નથી. જે શરીરમાંથી નિકળી તે મુક્તિમાં ગયેલો હોય છે, તે શરીરના ત્રીજા ભાગ જેટલી અવગાહના પ્રમાણે લોકાંતના આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને રહે છે. રોગ, શોક, સંતાપ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ એ બધાં કર્મજન્ય હોવાથી ત્યાં અશરીરી આત્માને એમાંનું કંઈ પણ નથી. જીવ તેમજ તૃષા તેમને બાધા કરતી નથી. શીત કે ગરમી તેમને પીડી શકતી નથી. વેદનીયકર્મના ક્ષય થવાથી શરીરજન્ય શાતા અશાતા મુક્તિમાં નથી કિંતુ આત્મિક સુખનો પોતે ભોક્તા હોય છે. કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી લોકાલોકના ત્રણે કાલના સ્વરૂપને બાજુનારો ને બેનારો આત્મા જ્ઞાનસુખ અને દર્શનના સુખોને અનુભવી રહ્યો છે. સુખ એ આત્માનો સહજ ગુણ હોવાથી જગતમાં અનુભવાતું ગમે તેવું સ્વરૂપ પણ મુક્ત આત્માને તો સુખરૂપે જ પરિણમે છે એવા અવ્યાબાધ અને અનંત-સુખનો ભોગી છે.

ચૌદ રાજલોક રૂપી પુરૂષના લલાટસ્થાને સિદ્ધશિદ્ધા છે. એ સિદ્ધક્ષેત્ર અઢીદ્રીપના પ્રમાણે સરખું પીસ્તાલીશ લાખ યોજન પ્રમાણ છે. એટલે અઢીદ્રીપના ગમે તે

સ્થાનકથી આત્મા સમગ્રેણીએ સિદ્ધિગતિમાં જઈ શકે છે. ત્યાં ગયા પછી આ લોકમાં તેને પાછું ફરવાપણું રહેતું નથી જેથી ત્યાં ગયા પછી કાળના કાળ વહી જાય તો પણ ત્યાં પોતાના અનંત સુખમાં રહે છે.

પીસ્તાલીશ લાખ જોજનની સિદ્ધિગતિને ધણતપ્રાગ્-ભારા પણ કહે છે. અર્જુન જાતિના સુવર્ણસમી ઉજ્જવળ વર્ણવાળી મધ્યમાં આઠ જોજન જાડી અને તે પછી પાતળી થતી છેવટે માખીના પાંખ સમાન છેડે છે. એવી એ સ્વચ્છ, નિર્મળ, સુગંધમય, શંખ જેવી સફેદ, ઉત્તાન કરેલા છત્રના સંસ્થાનવાળી સિદ્ધિગતિ ક્યા જ્ઞાનીના આકર્ષણને માટે થતી નથી?

જ્યાં ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસે' ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીરવાળા તેમજ જઘન્યથી એ હાથ પ્રમાણવાળા જઈ શકે છે. ને પોતપોતાની અવગાહના ત્રીજા ભાગે ન્યૂન આકાશક્ષેત્રને અવગાહી લોકાંતે રહે છે. જ્યાં એક સિદ્ધ છે ત્યાં અનંતા છે છતાં એક બીજને ત્યાં વ્યાકેષ-અડચણ થતી નથી, ને સુખરૂપે રહે છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનની ધ્વજથી આરજોજન દૂર રહેલી સિદ્ધિગતિ-એ સિદ્ધક્ષેત્રમાં રહેલા સિદ્ધ પરમાત્માના સુખનો તે કાંઈ પાર !

લોકના અંતે રહેલા એ અનંત શક્તિસંપન્ન સિદ્ધ ભગવાન ત્યાં રહ્યા છતાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનથી ચૌદે રાજલોકનું નાટક જુએ છે ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષીનાં પાર વિનાનાં સુખો, આરે દેવલોકના દેવતા-ઓનાં સુખો-નાટકો, નવ ઐવેયક અને અનુત્તર વિમાનમાં એ દિવ્ય નાટ્યરંગ તેમજ અનેક રાગરાગિણીપૂર્વક થતા મધુરા આલાપોનાં સુખો લોકાંતે રહેલા તે જીવો જાણી

રહેલા છે. મનુષ્યલોકનાં સુખો ચક્રવર્તી વાસુદેવાદિના નાટારંગ વગેરેનાં સુખો પણ સાત રાજ દૂર રહેલા સિદ્ધ ભગવાન જાણી રહ્યા છે, ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાળનાં સુખો કેવલજ્ઞાનથી જાણી રહ્યા છે કેવલ-દર્શનથી દેખી રહ્યા છે પરંતુ તેઓને તો વેદનીયકર્મના ક્ષય થયેલો હોવાથી આત્મિક અનંત સુખનો અનંતકાળ પર્યંત અનુભવ હોય છે.

અનંતો કાળ જાય તો પણ ત્યાંથી પાશુ સંસારમાં આવાગમન નહિ હોવાથી એમના એ સુખોનો ક્યારે પણ અંત આવતો નથી. જેથી સાદિ અનંત ભાંગે તેમનું સુખ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. કર્મના ક્ષય થકી ઉત્પન્ન થયેલો ક્ષાયિકભાવ તેમજ પારિણામિકભાવ એ બે ભાવ સિદ્ધ-ભગવાનમાં રહેલા છે.

સિદ્ધક્ષેત્રમાં એક સિદ્ધને ઓછામાંઓછી એક હાથને આઠ અંગુળ જગ્યા જોઈએ છે અર્થાત્ એટલી જગ્યામાં તે સમાઈ શકે છે જ્યારે વધારેમાં વધારે ૩૩૩ ધનુષ્ય ૧ હાથ ને ૮ અંગુલ જેટલી જગ્યામાં પણ સિદ્ધનો જીવ સમાઈ શકે છે તે પાંચમે ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા શરીરને આશ્રીને સમજવું. એવી રીતે પીસ્તાલીસ લાખ જોજન લાંબી પહોળી સિદ્ધગતિમાં લોકાંતના છેલ્લા જોજનને અંતે ઉપર કહ્યા મુજબ અવગાહનાએ સિદ્ધ જીવો રહે છે એ સિદ્ધગતિમાં સિદ્ધના જીવો ખીચાખીચ-પણે ભરેલા છે ત્યાં એવો ખાલી આકાશ પ્રદેશ નથી કે જે ઠેકાણે સિદ્ધના જીવો ન હોય. એક બીજામાં સંક્રમીને રહેવા છતાં તેમને જરાય બાધા થતી નથી.

સંસારમાંથી જીવો કાયમ એ સિદ્ધગતિમાં ગમન કરી રહ્યા છે એમાં જો ઉત્કૃષ્ટ અંતર પડે તો છ માસનું.

એ અનંત સુખસાહ્યબીથી ભરેલા સિદ્ધક્ષેત્રનું વર્ણન પંડિતમાં પંડિત પણ કેટલું કરી શકે ! એનું વર્ણન એના સુખની વાનગી તો સર્વજ્ઞ જ્ઞાની જ બતાવી શકે. એવા અનંત સુખ સાહ્યબીના પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગર ભોક્તા થયા. આત્માનું જે કાયમી સ્થાન તેના અધિષ્ઠાતા થયા. અનંત કાળચક્ર વહી જાય તો પણ એ સુખ એમનું સંપૂર્ણ થવાનું નથી ને ત્યાંથી પાછા ફરવાપણું પણ નથી.

યુગના યુગ જવા છતાં આજે પણ મુક્તિમાં રહ્યા છતાં એ જગતની લીલા બોધ રહ્યા છે આપણે બ્યારે એમનું ચરિત્ર શ્રવણ કરી આપણા આત્માને નિર્મળ બનાવી એમના પગલે ચાલવાનો વિચાર કરી રહ્યા છીએ ત્યારે ત્યાં રહેલા એ આપણા મનોગત ભાવને બહુતા ને ચૌદ રાજલોકનું નાટક જોતા છતાં આત્મસુખમાં રમણ કરી રહ્યા છે એવા તે ભવસાગર પાર તરી ગયા છે. કૃત-કૃત્ય થયા છે. ત્યારે આ ભવસાગરમાં જન્મ મરણ કરતા ને સંસારના આકર્ષણોમાં લોભાઈ રહેલા એવા આપણું શું ? એમની માફક આપણે પણ આ જન્મમરણનો અંત લાવવો કે નહિ ?

શંખરાજ અને કલાવતીના ભવમાં એ બન્ને આત્માઓ આપણા સરખા આત્મા હોવા છતાં એમનામાં ધર્મ ભાવના બ્રહ્મત થઈ. ગુરૂના સમાગમે સમકિતતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થતાં સત્યદેવ, ગુરૂ અને ધર્મની ઓળખ થતાં તેઓની દિશા ફરી ગઈ, ને મુક્તિની ભાવના બ્રહ્મત થઈ.

પછી તો સંસારની રૂઢિ સિદ્ધિ કે રમણીઓના ભોગોમાં ન લોભાતાં એક મુક્તિની જ તમત્રા તેમનામાં બ્રહ્મત હોવાથી અવસર પ્રાપ્ત થતાં તૃણની માફક ભોગોને પણ તણ દઈ બન્ને ચારિત્રની આરાધના કરવા લાગ્યા. એ

રીતે લવોલવ સંયમનું આરાધન કરતાં એમનું ધર્મવૃક્ષ ખુબ ફાલીકુલી વૃદ્ધિને પામ્યું. જેનાં ફલ એકવીશમા લવમાં એમને પ્રગટ રીતે પ્રાપ્ત થયાં તે આપણે સારી પેઠે જાણી ગયા.

એવી રીતે ધર્મવૃક્ષનું શરણ અંગીકાર કરવાથી એ તો તરી પાર થયા. પણ એમનું ચરિત્ર વાંચી આપણે એમને માર્ગે જવા તૈયારી કરીએ તો ઠીક.

શુભ લવતુ ???

સંપૂર્ણ

પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગરનું ત્રિદાલિયું

દાહા

શાસન નાયક મુખ કરે, વંદી વીર જીજ્ઞંસ,
 પૃથ્વીચંદ્ર મુનિ ગાઘશું, ગુણસાગર મુખકંદ; ૧
 ઉત્તમતા ગુણ ગાવતાં, ગુણ આવે નિજ અંગ,
 વાત ઘણી વૈરાગ્યની, સાંભળજે મનરંગ; ૨
 શંખ કલાવતી ભવચક્રી, ભવ એકવીસ સંખંધ,
 ઉત્તરોત્તર મુખ ભોગવી, એકવીશમે ભવે સિદ્ધ; ૩
 પણ એકવીશમા ભવતણો, અદ્ય કહુ અધિકાર,
 સાંભળજે સન્મુખ થઈ, આતમને હિતકાર; ૪

ઢાળ ૧ લી

(કંત તમાકુ પરિહરો-એ દેશી)

નયરી અયોધ્યા અતિ ભલી, રાજ્ય કરે હરિસિંહ ॥ મેરે
 લાલ ॥ પ્રિયા પદ્માવતી તેહને, મુખ વિલસે ગુણદાહ
 ॥ મેરેલાલ, ચતુર સ્નેહી સાંભળો ॥૧॥ એ આંકણી ॥
 સર્વારથથી સુર ચવી, તસ કુખે અવતાર ॥ મેરે લાલ ॥
 રૂપ કળાગુણ આગળો, પૃથ્વીચંદ્ર કુમાર ॥મેં ચતુરં ॥૨॥
 સમ પરિણામી મુનિ સમો, નિરાગી નિરધાર ॥મેં
 પિતા પરણાવે આગ્રહે, કન્યા આઠે ઉદાર ॥મેં ચતુરં ॥૩॥
 ગીત વિલાપની સમગણે, નાટક કાય કલેશ ॥મેં
 આભૂષણ તનુ ભાર છે, ભોગને રોગ ગણેશ ॥મેં ચતુરં ॥૪॥
 હું નિજ તાતને આગ્રહે, સંકટ પડીયો જેમ ॥મેં
 પણ પ્રતિબોધુ એ પ્રિયા, માતપિતા પણ એમ ॥મેં ચં પ
 જે સવિ સંધમ આદરે, તો થાય ઉપકાર ॥મેં
 એમ શુભ ધ્યાને ગુણનિલો, પહોત્યો ભવન મોઝાર ॥મેંચંદ્ર

નારી આઠને ઇમ કહે, સાંભળો ગુણની ખાણ ॥મેં
 ભોગવતાં સુખ ભોગ છે, વિપાક કડવા જણ ॥મેં ચં ૭
 કિંપાક ફલ અતિ મધુર છે, ખાધે છંડે પ્રાણ ॥મેં
 તેમ વિષય સુખ જણજે, એહવી જીનની વાણ મેં ચં ૮
 અગ્નિ જે તૃપ્તિ ઇંધણે, નદીએ જલધિ પૂરાય ॥મેં
 તો વિષય સુખ ભોગથી, જીવ એ તૃપ્તો થાય મેં ચં ૯
 ભવોભવ ભમતાં જીવડે, જેહ આરોગ્યાં ધાન ॥મેં
 તે સવિ એકઠાં જે કરે, તે સવિ ગિરિવર માન મેં ચં ૧૦
 વિષય સુખ પરલોકમ ગૌવીયાં ધણજીવ મેં
 તોપણ તૃપ્તજ નહિ થયો, કાળ અસંખ્ય અતીવ મેં ચં ૧૧
 ચતુરા સમજે સુંદરી, મુજોમત વિષયને કાજ ॥મેં
 સંસાર અટવી ઉતરી, લહીયે શિવપુર રાજ ॥મેં ચં ૧૨
 કુંવરની વાણી સાંભળી, બુઝી ચતુર મુજણ ॥મેં
 લઘુકર્મી કહે સાહેબા, ઉપાય કહો ગુણખાણ મેં ચં ૧૩
 કુમર કહે સંયમ ગ્રહો, અદ્ભૂત એહ ઉપાય ॥મેં
 નારી કહે એમ વિસરજે, સંયમે વાર ન થાય મેં ચં ૧૪
 કુમર કહે પડખો તુમે, હમણાં નહી ગુર જોગ ॥મેં
 સદગુર જોગે સાધશું, સંયમ છાંડી ભોગ ॥મેં ચં ૧૫
 માત પિતા મન ચિંતવે, નારીને વશ નવિ થાય ॥મેં
 ઉલટી નારી વશ કરી, કુમરનું ગાયું જાય ॥મેં ચં ૧૬
 જે હવે રાજ કીજયે, તો ભળશે રાજ્યને કાજ ॥મેં
 નરપતિ ઇમ મન ચિંતવી, થાપે કુમારને રાજ ॥મેં ચં ૧૭
 પિતા ઉપરોધે આદરે, ચિંતે મોહના ઘાટ ॥મેં
 પાળે રાજ્ય વૈરાગીયો, જેતો ગુરની વાટ ॥મેં ચં ૧૮
 રાજ્ય સભાએ અન્યદા, પૃથ્વીચંદ્ર સોહંત ॥મેં
 ધણ અવસર વ્યવહારિયો, સુધન નામે આવંત ॥મેં ચં ૧૯

રાજા પૂછે તેહને, કોણુકોણુ જોયા દેશ ॥ મેં
આશ્ચર્ય દીઠું જે તમે, ભાખો તેહ વિશેષ ॥ મેં ચં ૨૦
શેઠ કહે સુણ સાહિબા, એક વિનોદની વાત ॥ મેં
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, ભાખું તે અવદાત મેં ચં ૨૧

(દાહરા)

કૌતુક જોતાં બહુ ગયો કાળ અનાદિ અનંત
પણ તે કૌતુક જગ વડે, સુણતાં આતમ શાંત. ॥ ૧ ॥
કૌતુક સુણતાં જે હુવે, આતમનો ઉપકાર,
વક્તા શ્રોતા મન ગહબહે, કૌતુક તેહ ઉદાર. ॥ ૨ ॥

॥ દાળ ૨ છ ॥

(ગિરિ વૈતાલની ઉપરે-એ દેશી.)

આવ્યા ગજપુર નયરથી, તિહાં વસે વ્યવહારીરે લો ॥
અહો તિહાં વસે વ્યવહારી રે લો ॥
રત્નસંચય તસ નામ છે, સુમંગલા તસ નારીરે લો ॥
અહો સુમંગલાં ॥ ૧ ॥

ગુણુસાગર તસ નંદનો વિદ્યા ગુણુનો દરિયો રે લો
અહો વિદ્યાં ॥

ગાખે બેઠા અન્યદા, જુએ તે સુખ ભરિયારે લો ॥
અરે જુએ તે સુખં ॥ ૨ ॥

રાજપંથે મુનિ મલપતો, દીઠા સમ ભરિયારે લો ॥
અહો દીઠા સમં ॥

તે દેખી શુભ ચિંતવે, પુરવ ચરણ સાંભરિયારે લો ॥
અહો પૂરવં ॥ ૩ ॥

માત પિતાને એમ કહે, સુખીયો મુજ કીજેરેલો ॥ અંમુ
સંયમ લેશું હું સહી, આજ્ઞા મુજ કીજે રે લો ॥
અહો આજ્ઞાં ॥ ૪ ॥

માતપિતા કહે નાનડા, સંયમ ઉમાહોરે લો ॥ અં ॥ સવા
તોપણ પરણે પદમણી, અમ મન હરખાવોરે લો ॥
અહો ॥ અમં ॥ ૫ ॥

સંયમ લેજો તે પછી, અંતરાય ન કરશુ રે લો ॥
અહો અંતં ॥

વિનયી વાત અંગીકરી, પછે સંયમ વરશુ રેલો ॥
અહો પછેં ॥ ૬ ॥

આઠ કન્યાના તાતને, ઇમ ભાષે વ્યવહારીરેલો ॥
અહો એમં ૦ ॥

અમમુત પરણવા માત્રથી, થાશે સંયમ ધારીરેલો ॥
અહો થાશે ॥ ૭ ॥

ઇમ સુણીમન ચમકિયા, વર બીજે કરશુ રે લો ॥ અહો વરં ॥
કન્યા કહે નિજ તાતને આ ભવ અવર ન વરશુ રે લો ॥
અહો આભં ॥ ૮ ॥

જે કરશે એ મુણનિધિ, અમો તેહ આદરશુ રે લો ॥
અહો અમોં ॥

રાગ વૈરાગી દાયમે તસ આણા શિરે ધરશુ રે લો ॥
અહો તસ ॥ ૯ ॥

કન્યા આઠનાં વચનથી, હરખ્યા તે વ્યવહારીરે લો ॥
અહો હરખાં ॥

વિવાહ મહોત્સવ માંડીયા, ધવલ ગાવે નારીરે લો ॥
અહો ધવલં ૦ ॥ ૧૦ ॥

ગુણસાગર ગિરિઆ હવે, વરઘોડે વર સોહરે લો ॥
અહો વરં ॥

ચારીમાંહે આવીયા, કન્યાનાં મન મોહરે લો ॥
અહો કન્યાં ૦ ॥ ૧૧ ॥

હાથ મેલાવે હરખશુ, સાજન જન સહુ મલીયારે લો ॥
અહો સાજનં ॥

હવે કુમર શુભ ચિંતમે, ધર્મધ્યાન સાંભરિયોરે લો ॥
અહો ધર્મં ૦ ॥ ૧૨ ॥

- સંયમ લેઈ સુગુર કને, શ્રુત લણશું સુખકારીરે લો ॥
અહો શ્રુત૦ ॥
- સમતા રસમાં ઝીલશું, કામ કપાયને વારીરે લો ॥
અહો કામ૦ ॥ ૧૩ ॥
- દાષ બેતાલીશ ટાળશું, માયા લોલ નિવારીરે લો ॥
અહો માયા૦ ॥
- જીવિતમરણે સમપણું, સમ તૃણમણિગણશું રે લો ॥
અહો સમ૦ ॥ ૧૪ ॥
- સંજમ જોગે થિર થઇ, મોહ રિપુને હણશું રે લો ॥
અહો મોહ૦ ॥
- ગુણસાગર ગુણશ્રેણિયે, થયા કેવલનાણીરે લો ॥
અહો થયા૦ ॥ ૧૫ ॥
- નારી પણ મન ચિંતવે વરીયે અમે ગુણખાણીરેલો ॥
અહી વરીયે૦ ॥
- અમે પણ સંયમ સાધશું, નાથ નગીના સાથેરે લો ॥
અહો નાથ૦ ॥ ૧૬ ॥
- એમ આઠે થઇ કેવલી, કર પિયુડા હાથેરે લો ॥ અહો કર૦
- અંબર ગાળે દુંદુભિ, જય જય રવ કરતારે લો ॥
અહો જય૦ ॥ ૧૭ ॥
- સાધુ વેશ તે સુરવરા, સેવાને અનુસરતારે લો ॥
અહો સેવા૦ ॥
- ગુણસાગર મુનિરાજના, માત પિતા તે દેખીને રે લો ॥
અહો માત૦ ॥ ૧૮ ॥
- શુભ સંવેગે કેવલી, ઘાતી ચાર ઉવેખીરે લો ॥ અહોઘાતી૦
- નરપતિ આવે વાંદવા, મન આશ્ચર્ય આણી રે લો ॥
અહો મન૦ ॥ ૧૯ ॥
- શંખ કલાવતી લવ થકી, નિજ ચારિત્ર વખાણિરેલો ॥
અહો નિજ૦ ॥

ભવ એકવીશ સાંભળી, બુઝીયા કોઈ પ્રાણીરેલો ॥
 અહો બુઝીયાં ॥૨૦॥
 મુઘન કહે મુણે સાદ્યખા, અત્ર આવ્યો ઉમાહીરેલો ॥
 અહો અત્રં ॥
 પણ તે કૌતુક દેખવા, મનડો મુઝ હરખાયોરે લો ॥
 અહો મનડોં ॥૨૧॥
 કેવલજ્ઞાની મુજ કહે, શું કૌતુક ઉલ્લાસેરે લો ॥
 અહો શું કૌતુકં ॥
 એહથી અધીક દેખશે, અયોધ્યા નામા ગ્રામેરે લો ॥
 અહો અયોધ્યાં ॥૨૨॥
 તે મુણિ મુનિવચનથી, આવ્યો ઇણ ગ્રામેરેલો ॥
 અહો આવ્યોં ॥૨૩॥
 કૌતુક તુમ પ્રસાદથી, જોશું મુજશ કામીરે લો ॥અહો જોશું॥
 એમ કહી મુઘન તિહાં, ઉભો શિરનામીરે લો ॥
 અહો ઉભોં ॥૨૪॥

(દોહરા)

પૃથ્વીચંદ્ર તે સાંભળી વાધ્યો મન વૈરાગ,
 ધન ધન તે ગુણસાગર, પામ્યો ભવ જળ તાગ. ॥૧॥
 હું નિજ તાતને દાક્ષિણે, પડીયો રાજ મોઝાર
 પણ હવે નિસરશું કદા, થાશુ કબ અણગાર; ॥૨॥
 ॥દાલ ૩ જ ॥

(પૂજ્ય પધારો હો નગરી અમતણી-એ દેશી.)

ધન ધન જે મુનિવર ધ્યાને રમે, કરતા આતમ શુદ્ધ મું
 રાજ ચિંતે સદ્ગુરુ સેવના, કરશુ નિર્મળ બુદ્ધ ॥
 ધન ધન જે મુનિવર ધ્યાને રમે ॥૧॥ એ આંકણી ॥
 કબહુ સમ દમ સુમતિ સેવશું, ધરશું અતમ ધ્યાન મું
 ઇમ ચિંતવતા અપૂરવ ગુણ ચદે, શ્રેણિયે શુક્લધ્યાન મું
 ધ્યાન બળે સવિ આવરણ ક્ષય કરી, પામ્યા કેવળજ્ઞાન

હર્ષ ધરી સોહમપતિ આવીયા, વેશ વંદે બહુ માન મું
 સાંભળી માતપિતા મન સંભ્રમે, આઠ્યા પુત્રની પાસ મું
 એ શું એ શું એણીપરે બોલતા, હરિસિંહ હર્ષ ઉલ્લાસ
 દયિતા આઠ મુણી મન હર્ષથી, ઉલટ અંગ ન માય મું
 સવેગ રંગ તરંગમે ઝીલતી, આઠે કેવલી થાય મું
 સારથ મુધન પણ મન ચિંતવે, કૌતુક અદ્ભુત દીઠ મું
 નરપતિ પૂછે મુનિ ચરણે નમી, સ્નેહનું કારણજિહ્વ મું
 કેવલી કહે પૂરવ ભવ સાંભળો, નયરી ચંપા જયરાય મું
 મુંદરી પ્રિયમતિ નામે તેહને, કુસુમાયુધ સુત થાય મું
 સંયતિ સંયમ પાળી શુભમના, વિજય વિમાન તે જાય મું
 અનુત્તર મુખ વિલસી મુરતે ચઢ્યાં, થયાં તુમે રાણીને રાય
 કુસુમાયુધ પણ, સંયમ સુર ચર્ચી, થયો તુમ સુત તણે નેહ મું
 માતપિતા પછે પૃથ્વીચંદ્રના, મુણી થયાં કેવલી તેહ મું
 સારથ પૂછે પૃથ્વીચંદ્રને, ગુણસાગર તુમે કેમ ॥ મુનિસર
 મુનિ કહે પૂરવ ભવ અમ નંદનો, કુસુમકેતુ તસનામ મું
 એહી જ દયિતા દાયને તે ભવે, સંયમ પાળી તે સાર મું
 સમધર્મે સવિ અનુત્તર ઉપન્યા, આ ભવ પણ થઈ નાર મું
 સાંભળી મુધન શ્રાવકવ્રત લીયે, બીજા પણ બહુ બોધ મું
 પૃથ્વી વગેરે પૃથ્વીચંદ્રજી, સાદિ અનંત થયા સિદ્ધ મું
 નિતનિત ઉઠી હું તસ વંદન કર, જેણે જગ જીત્યો રે મોહ
 ચડતે રંગે હો સમસુખ સાગર, કરતો શ્રેણિ આરોહ મું
 જગ ઉપકારી હો જગ હેતુ વચ્છલુ, દીઠે પરમ કલ્યાણ મું
 વિરહ મ પડશો હો એહવા મુનિતણો, ભવ લહુ નિર્વાણ મું
 મુનિવર ધ્યાને હો જન ઉત્તમ પદ વરે, રૂપ કળા ગુણજ્ઞાન મું
 કીર્તિ કમળા હો વિમળા વિસ્તરે, જીવવિજય પરે ધ્યાન મું
 મુનિસર ધન ધન જે મુનિવર ધ્યાને રમે ॥ ૧૫ ॥ પ્રતિ.

॥ સંપૂર્ણ ॥